

כתבי
מיכה יוסף בן גריון

חדשים גם ישנים

מאמרים

*

מ א מ ר י ם

מ א ת

מ י כ ה י ו ס ף ב ן ג ר י ו ן

מ ע ר כ ה ב

ה ו צ א ת א ב ר ה ם י ו ס ף ש ט י ב ל

ב ד ר ך

ח ל ק ר א ש ו ן

ד ב ר י ח ז ו ן

ל י פ ס י ה ת ר פ ״ ב

כל הזכויות שמורות

דברי חזון

תוכן הענינים

צד
 יא - יב . . . . . דברים כוללים

להערצת החסידות:

טו - כב . . . . . משנת חסידים, א-ב
 כג - כו . . . . . יחודים, א-ו
 כח - לב . . . . . לתורת האפס, א-ד

מאמרות:

לה - מב . . . . . מחשבות, א-ד
 מג - מה . . . . . אמרות, א-ד
 מו - מח . . . . . חידות, א-ד
 מט - נב . . . . . עוד חידות, א-ד

חזיונות עם:

נה - נה . . . . . על הרצון
 נח - נט . . . . . על החיים
 נט - ס . . . . . על המחיה
 ס - סא . . . . . על הטבע
 סא - סב . . . . . על היופי
 סב - סג . . . . . על הספר
 סג . . . . . על התולדה
 סג - סד . . . . . על הרוח
 סד - סה . . . . . על הערכין
 סה . . . . . בעד אחרים
 סו . . . . . על השלילה
 סו - סז . . . . . על הספק
 סז . . . . . על הגמור

תוכן הענינים

צד		
סז	.. . . . .	על השמירה
סח	.. . . . .	על הקדושה
סח—סט	.. . . . .	על האחדות
סט	.. . . . .	על האדם
ע	.. . . . .	העצמות
עג—עז	.. . . . .	רחשי לבי א—ו

דברים כוללים

את המערכה השניה של מאמרי סדרתי שוב בשלשה ספרים. יכילו דברי-חזון בעניני דת, מחקר וחזיונות עם, משאות בשאלת שנוי-ערכין ותרבות ועיונים בעניני עם וארץ. השם הכולל לכל השלשה: בדרך. דברי החזון רובם ילדי-נוער הם, ולא כמחשבותי עתה מחשבותי ודרכי אז. האמת נתנה להאמר, כי לא מכמני הדת בקשתי בחסידות, אלא מעין הזיה-שירית תקפתני בימים ההם, ובקשתי להגות-נפשי מחלצות דתיות. כנפים היו לרוחי ואומר למצא מרחב בהסרת הגבולים. גם עניני מחקר ודברי תורת ההכרה נתערבו אצלי בצרכים נפשיים; דנתי מעצמותי ומחיי אני על אשר מחוצה לי. עניני העם היו לדברי משא וחזון; בקשתי חסות וטעמים ונמוקים לחלומות-יחיד באהלי המחשבה והמדע.

ואפן ואראה אחרי זה, כי בנינו לנו עליות בשמים יותר מדאי, כי אנשים רוחניים אנו יתר מן המדה ושהרוח אוכל בבני שבטי את כל הגו ועושה אותנו לחסרי-אונים. אז הגיתי את הרעיון של שנוי-ערכין בנו, שנוי-ערכין בכל אשר לנו; ואומר למגר את ממשלת הרוח ולהמליך את החומר, להשיב לנו את הכה והעוז, לעשות אותנו לבני-אדם היודעים את החיים והם לא רק לויים שומרי-דת.

שבתי וראיתי, כי אין יחיד בלי חבורה; אין משפחה כובשת לה דרך בלי אדמה לשבת עליה, אין עם בלי ארץ. — כפרתי בתנאי הגלות זה

דור דור. אמרתי לאַחַד את העם עם נְהוּוּ מִקִּדְמָה, אם גם רחוק הייתי מן העושים והמעשים אצלנו, מהם ומהמונם.

רוב דברי במערכה זו נדפסו ב, הוצאת צעירים, הוצאה שנוסדה לַפְּלֶסֶס לדברי נתיב. ואני הקדמתי אז ואמרתי:

אין בני החבורה אחראים וערבאים על הדברים היוצאים לאור, לאמר: קבלו דעתם! דעתם דעתנו! מגמתם היא רק זו, שדברים הנוטים לצדי-הדרכים ימצאו להם מקום להאמר ברבים. מגמתם לפתח חרות המחשבה בנו ולהכשיר את הלבבות, לדון ולשאול גם בענינים נראים עד כה כברורים וקיימים. ואני גם אני אינני חפץ להטיל דברי על הצבור, לאמר: הרי לפניכם חשבוננו-של-עולם קבוע, אשר יורה וילמד אתכם מה לעשות ומה שלא לעשות, מה לחשוב ומה שלא לחשוב. מגמתי היא רק זאת: להתיך את חלקי ההתאבנות בלבנו ולהכריח אותנו לחשוב ולהרהר גם אחרי דברים שאין איש מהרהר אחריהם עד כה. איני מחזיק טיבותא לי. אני רק בן-אדם הנני, שהתחיל לחשוב ולשאול בכל הנעשה והנחשב אצלנו, לדון בערכי-חיינו ומהות חיינו ולבקש פתרון לסוד קיומנו וחורבננו. לא ביום אחד ובמועד אחד באה עלי הרוח לטלטלני מנחלת אבותי. פעם אחרי פעם בקשתי לי ארחות ודרכים. אשר היה אצלי לודאי גמור נעשה למחר בעיני לספק גמור, הברי היה לשמא והאורות לצללים. — כתבי המה רק חוליות בשלשלת מחשבותי ושאלותי — מיום החליתי לחקור ולדרוש באשר זמנו לנו ובאשר צפון לנו. דברי המה פרקים בודדים של ספרי-זכרונותי . . .

להערצת החסידות

מ ש נ ת ח ס י ד י ם ,

א

הסתכלות

— ההסתכלות היא כעין השפעה
מעילא לתתא . . . (לקוטי אמרים).

כ רקן אור יקרות תופיע אלי מאלה הימים, עודני נער, תמים הייתי ועם אנשי החסידים התהלכתי; וכמראה הקשת בענן, כן חודר ובוקע הגה סביבי, בוקע ומאיר את חשכת התהום.

החסידים ואנשי-מעשה האלה, הם וחזיונותיהם ודרכיהם, באים וחונים מול עיני רוחי. והנה זכרון אחד יעלה על לבי. בליל בהיר היה הדבר, בשלהי הקיץ. קרני הירח בלוית כוכבי השרת נוצצים בשמים, הקסם שבהם נראה מבעד חלוני בית אבי; וכמו יד נעלמה מחזקת בי ומושכת אותי החוצה . . . אבל בטרם התגנבתי לצאת, נגש אלי אבי ויצוה עלי להשאר בבית, לשמוע שיחות זקני תלמידי-חכמים, אשר ישבו אתנו. והם חסידים ששמשו את הזקן, בכבודו ובעצמו.

עיני ולבי היו נתונים לכוכבי השמים ולמלכת הליל; אבל בעל-כרחי אני יושב בקצה השלחן הארוך לפני מנורה מאירה באור כהה; ואשמע את השיחות והדברים על-אודות, החומר העכור, על החטאים, שבחיים ועל חובת האדם לקדש את עצמו במותר לו . . .

בכובד-ראש המה מדברים, צל יחלוף על פניהם. ואני מבלי-משים, כמו עוצם אנכי את עיני מראות אותם, כמו מתרחק אנכי מעליהם לרגע. רק לרגע; — ולפתע פתאם אני כבר עומד על הסף, ולפני הוד הרקיע נמשך בלי סוף.

עוד נער הייתי; לא היה לי מושג מהקרעים שבחיים ובעולם, מהתעיות והטעויות. הכל היה עוד שלם בי והכל אחד.

מודה אני, שאחר-כך, כאשר נשבו עלי הרוחות מצד אחר ונשקעתי ראשי ורובי בהשכלה, בת השמים, ובמלחמת החרות עם הסכלות, והחליתי לקצץ בנטיעות ובגפנים, — חשבתי את כל האזהרות, בנוגע להחומר העכור, והצורך לקדשו, לדברים בדויים, שהמציאו אותם רק כדי לאיים בהם על הבריות.

אבל מדוע יעשו כדבר הזה? שאלתי את נפשי: מדוע תהיה יד האדם באדם, לסגור את דרך החיים בעדו ובעד משאות נפשו? מדוע זה שופכים אנחנו את הכוסות המזוגות לנו על שוליהן? . . . כזאת וכזאת שאלתי אז, ואתקלס בקדושים ובעושי רצון יה, בעושים ובמעשים. חשבתי אז עלמא הדין כבי-הלולא; מטרת האדם היתה בעיני לחיות ולהנות, להנות ולחיות. אוי להם לבריות, אמרתי, שמניחים חיי-שעה, בעוד שהכל אינו אלא חיי-שעה. והנה שוב גדלתי וחשבתי בדרכי. הפליגה ספינתי לים, החלתי להיות צופה ומביט, לחשוב לדרכי האדם עלי אדמות ובאתי לכלל דעה, שבעלי ההנאה לחוד גם הם עושים שקר בנפשם . . .

אמנם כן, שקר הוא ואחיות-עינים להעמיד את כל החיים ומהותם על ההנאה ועל צרכי החומר, שקר הוא והטחה כלפי מעלת האדם. לא נאה לאדם לכפוף את קומתו הזקופה תחת משא מלחמת חייו החומריים והזמניים, שהם חוזרים ובאים, חוזרים ובאים.

חולדה זו גוררת ומנחת, גוררת ומנחת מבלי לדעת למה היא מנחת; אבל חולין הוא לאדם להיות אוכל ושותה ולהיות נהנה וחוזר ונהנה, אחרי שבדבר זה אפשר לעולם להתקיים באחרים, בשאר החי למינהו. — טרח אלהים לברוא את האדם בצלמו; חיבה יתרה נודעת לו לאדם, שיודע הוא שנברא בצלם. הידיעה הזאת גם דורשת מאתנו להתדמות ליוצר; וההתדמות הזאת היא תכלית האנושיות, תכלית הכל . . . אחרי שהאנושיות היא סכום הבריאה ותוצאותיה מראשית ועד אחרית.

מלמד שנתאווה הקדוש ברוך הוא לעשות שותפות בתחוננים, בבני-אדם . . . במעשי-ידיו אלה, שאם זכו נעשו גם הם שותפים למעשי בראשית, לההויה כלה.

ימים באים לאדם, שבהם יתרומם מעל לחומרו המבדיל בינו ובין קונו, ימים אשר בהם יתגדל ויתדבק באורו של עולם. והאור הזה נוגע במסתרי נפשו, מעורר ומניע את המהות שבו, ואז יבין וירגיש, מי הוא

ומה הוא. ילמד לדעת את ערכו, יכיר את עצמותו ואת מלאכותו בעולם ובחיים.

הן אדם קדמון ראשון היה, אשר הכיר את אדון ההויה, ובו רק בו התגלה בתחלה אדונו של עולם...

בכל החיים ומהלכם ושלל צבעיהם, בכל מרחבי התולדה ודברי ימי רוחניות העולם, רק האדם, מיחד יחודים, רק הוא עולה בסולם אלהים. בלעדי האדם אין סולם לאלהים.

האדם הוא עינו של עולם כביכול... הוא היחיד בכל הבריאה, בתור בעל צלם, צלם אלהים יודעים; אחרי שבלעדו, בלעדי השגתו והכרתו, הרי ההויה והמציאות חסרות הן כל הכרה ודעת.

האדם הוא ראשית דעת והוא הוא אבי הדעה, מחוללה ומולידה. הבריאה בכל הודה והדרה, הכל בה בבלי-דעת. בתבל הכל עוֹר... אין מי יודע את רבונו, אין מכיר ואין יודע. — — —

חללה של המציאות והמונה לא עלו כמסור ומקובל במחשבה להבראות; אחרי שהמחשבה נבראה רק באדם, שהוא סוף למעשי בראשית... קדמה ההתפשטות להתבונה רעותה; והתבונה, המהות היודעת את עצמה, היא רק מנת חלק האדם. היא תכליתו ותכלית העולם כלו. תכלית העולם היא הידיעה, ורק האדם יודע את קונו וממליך עליו קונו. נורא ונשגב הדבר להרגיש את עצמנו כעומדים במקום היותר גבוה, לדעת אותנו כאלהים. בכל הבריאה הבהיק השם יתברך בהירתו, וביותר בהאדם שבו הבהיק משרשו (תורת חב"ד). בני-האדם הם הרועים, בעולם ומלואו; בלעדיהם יש רק מרעה צאן, אבל עין פקוחה אין... נלך ונרעה...

לעתים ישכח בן-האדם ראשיתו, ככל החי למינהו ישתקע ביון מצולת החיים החומריים, וחיה יחיה בלי חשבון ובלי הכרה ודעת. אבל ימים אלה לא יארכו לו; הוא לא יוכל לכלוא את הרוח שבו, וכל עולמו הפנימי מקבל דחיה רבה ועצומה.

דחיות רוחניות כאלה, תסיסות אלהיות, התרוצצו בכל אתר ואתר, בכל זמן ועידן, מראשית תולדות האדם ורוחו. מה רבות הנה לאדם! על-ידיהן יתקדש, יתעלה ויתרומם; על-ידיהן יתחנך שלא להתיחס אל קניני העולם על-פי מה שנוגע לתועלתו ולמטרתו לבד, כי אם לעמוד נגדם מבלי פניה

והטיה לצרכיו הוא. האדם עוזב אז את חוגו הצר, מבטו קצר-הראי יתרחב; נכנס הוא אל חלל העולם הגדול, מתהלך בו לרחבו ולארכו וחודר למה שלמעלה ולמה שלמטה, לפנים ולאחור. הוא מחליף אז את הצורות במהות, את הקליפות בתוך; הוא מקיף הכל ותופס הכל.

הנני רואה בכל מלחמת האדם בתולדתו הארוכה רק מלחמת התוך עם הקליפה... מלחמת החוג הרחב עם החוג הצר. — נלחם האחד המוחלט עם הפרט הנבדל, להיות שגם אחרי הבדלו והתפרטותו, הרי הוא עודנו תלוי ונארג בקשר האחדות, שאינו נתק לעולם...

גם בהתפתחותו הרוחנית של כל עם ועם משפט הבכורה לקבלה העיונית והשירית על כל הסתכלות מחשבתית והגיונית; ולא מבעי אצלנו, עם חכם ונבון. — בן עמנו שקוע בצורה אחת של החיים; גם הצד הרוחני שבו נוטה ביותר לחומר. הגלוי לוקח את רוח העברי שבי יותר מהמופלא והמכוסה; מבכר הוא את הדבר הנוגע לו על-פני העצם כשהוא לעצמו. ולא עוד אלא שגם באלהים, בהויה המופשטת, דלית מחשבה תפיסא בה; הוא רואה רק את האב-שבשמים, אלהים שמתיחס אל בני-אדם, אם כאב אם כאדון... אבל הנה בימי הקבלה והחסידות התרחב המבט גם בבית יעקב; החל היהודי להרגיש, כי לא זאת היא תכלית החיים והעולם. שיהיה האדם רק, סר מרע ועושה טוב. זאת הפעם אשר הכיר, ססוד אחדותו יתברך הוא למעלה מן הצורות הללו. — חדל האדם גם לבקש חיי-שעה רוחניים והחל לפנות לבו לחיי העולם והמציאות.

האדם בעולם הקבלה והחסידות מחבק זרועות עולם ומחפש אחרי מסתרי החיים. על-יד החוקים והמשפטים הרבים, התורות והדרכים, הדעות והמחשבות, שמצא המקובל או האיש החסיד לפניו, בתור דברים נמסרים מפה לאוזן או קבועים במסמרות הכתב והמכתב, שלא ימושו גם מפיו, הרי הוא מוצא בחיים ובעולם פנים חדשות וחיים חדשים. — הוא מרגיש בכל פעם בקרבו התעוררות של מעלה, תרועת אלהים; והקריאה היא מאל בורא ומחדש את עולמו ואת בריותיו ושופך עליהם את חסדו.

באותה שעה, אשר מעבר האחד התגבר בישראל החפץ לשמור בזהירות יתרה כל המסור מימי הר סיני, בעת שהגיעה האורתודוכסיה העברית למרום קצה, ולמדה והזהירה את האדם לעשות ולשמור כל קוצו של יו"ד, בשומה פניה רק אל נחלת העבר שממנה אין לגרוע; ומעבר השני נראתה נטיה

אחרת, לעזוב את תוצאות התולדה והיהדות גם יחד וללכת לבקש מרעה מחוץ לתחום, — אז סלל לו חלק גדול מישראל, מבלי שים לב לשתיה הקצוות האלה, האוכלות אשה את רעותה והסותרות זו את זו, דרך חדשה בחיים וביהדות ובעבודת-השם.

ביודעים ובלא יודעים, בין בעת שהעמידה החסידות למשפט את כל התנאים והאמוראים עם הרבנים מדור דור, ובין בעת שעשתה את עצמה כפופה להם ולכל אשר אמרו וגזרו, — יצרה לה החסידות חיים חדשים. — גדולים מעשי השטן, לשבור את החבית ולשמור את יינה; אבל לעתים עוד יותר קשה לשפוך את היין ולשמור את החבית... קשה להכניס חיים חדשים במעטה עתיקי-ימים. מלאכות כזאת נתמלאה בדברי-הימים להתפתחות תורה שבעל-פה, שלמרות היותה שונה בתכלית השנוי ממהלך הרוח בתורה שבכתב, העמידה את עצמה בשורתה, כאילו השתלשלה ממנה ומרוחה. ומה שעלתה להתנאים והאמוראים עלתה גם לאנשי הקבלה והחסידות. בשניהם שמאלם דוחה מה שימינם מקרבת; ובכל זאת אין בזה פשרה ותווך, אין בזה הרכבת חדש על גבי ישן... זרים היו הקבלה והחסידות, חדשים מקרוב באו, רוח חדשה, שלא פללו בני ישראל הם ואבותיהם, מנשבת בס; אבל כמעט קט, והמה התאזרחו כעקרת ביתם ויפו שורש בלבנות בני עמנו, באפן שבני היהדות העיקרית, הם שכבר עמדו בבית מעידן ועידנים, קבלו מאת החדשים את השם מתנגדים.*

שלש מדות בחסידות: התלהבות, התדבקות וקדושה; ושלשתן מתאחדות באיש חסיד לאחת.

עלידי ההתלהבות תתחזק נפש בר-נש והיא הולכת וסוערת, רגשותיו הולכים וגדלים, הולכים ומתחזקים; עלידי ההתלהבות יעבור האדם את תחומו והנהו יותר ממה שהוא; מבקש הוא להיות יותר, והוא עולה על גבו... היחוד הוא הסרת הקו המבדיל בין העולם שלו ובין העולם שמחוצה לו... או יתבטלו החושים והרגשות ובר-אינוש טועם מעין שנת-עולם, שינה בלי חלומות ובלי הרהורים; אין מחשבה או ואין דעת, אין כננה ואין רצון, הכל מתהווה לאחד, לאחדות גמורה.

* עיין במאמר, לתולדות החיוב והשלילה, על פרשת דרכים, ספר ראשון.

על-ידי המדה הראשונה ינסה האדם להיות יותר ממה שהוא, ועל-ידי השניה — יחדל להיות את אשר הוא; אבל על-ידי המדה השלישית, הקדושה, הוא עומד על עצמו, על תוכו: הוא מקודש... גם כל החולין שבו יטהרו ויזככו — והיה לעצם טהור. אינני רואה בחסידות לא כתי ולא מפלגה, גם לא סיעה-דתית, העוזבת את החיים והמונם ובונה לה במה מחוץ למחנה; — היא נעשתה לאט לאט לקנין העם ולה גם החיים למנה, יען כי בפל היא מוצאת את חלקי האור המסתתרים, ניצוצות דקדושה.

היא ידעה לצרף את האותיות ואת המעשים מבלי הבדל. מנויה וגמורה אצלה, שרצון העליון בבחינת פנים הוא המקור המחיה את כל העולמות; אבל היא גם יודעת, שכל אדם ואדם הוא בבחינת אהל מיוחד, ולו מדרגה מיוחדת, שהשכינה שרויה בו, והאלהות מתגלה שם (חב"ד). השם יתברך רוצה שיעבדוהו בכל האפנים, וכל האפנים הם רצונו יתברך.

זה מעמיד מהות העבודה על ההשגה וזה על היחוד; זה על המדרש וזה על המעשה; זה על המוסר וזה על הצדק; זה על הדין, וזה על השלום ועל גמילות-חסדים; זה על הפשטות וזה גם על יסוד שבתפארת.

כל בעל נשמה-יתרה מצא לו את ארחו; כל אחד הולך למקום שהוא הולך ורוה אחד לכלם.

נזירים הם האנשים הללו מחוץ, אבל לא מבפנים; נזירותם לא תבוא מתוך צער ויאוש, להפך, בהם תרנן ותריע הנפש, במצאה את אשר בקשה, והיא הולכת לבטח דרכה.

החסידות היא כעין שירה ארוכה, ולה גם ריח שדה מיוחד. החוט המקשר את האדם עם הטבע ושנפסק באשמת הפלפול והחנוך ההלכתי, החל להטוות עוד הפעם. בן אדם מישראל החל למאס בחיי קרנות, בישיבת כרכים הקשה להזדככות רוחו, ויחל לחפש את המקומות שאנשים בהם מעט וילך גם אל היערות, המדבריות והמערות.

לא ברב-עם ימצא אנוש את צרכיו הרוחניים, כי אם בהתבודדות; שם, הרחק משאון החיים והמונם, בהיותו שוכן לבדד, הוא מוצא את דרכו ושם יהיה לאשר הוא...

בשם הבעש"ט אמרו: ומשה היה רועה — משה היה למה שהיה עלידי
 שהיה רועה... רועה במדבר וקרוב לקול אלהים המתהלך.
 והרב הזה בעצמו בטרם התגלה לבני-אדם היו עיניו נשואות אל היער.
 רק אל היער; ושם ביער היה רועה את עצמו.

ב

ביום דין

יום הרת עולם!

יום יעמוד במשפט כל יציר לפני אבי פל. לפני דין, שאין לפניו
 משא-פנים ושהוא מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה... ומלאכים יחפזון
 ויקראו לפניו בספרים הנפתחים, על-אודות אלה שנכתבים לאלתר ועל
 אלה שתלויים ועומדים. אבל ביום זה נשתנו הסדרים — גם ספרם של
 צדיקים גמורים לא נחתם לאלתר, כי קמו היום מקטרגים ומשטינים
 רבים, והם מטיחים דברים כלפי צדיק אחד גדול, כלפי גאון, אדיר שזכה
 לשם, שר התורה.

הזקן הזה, שכל ימיו לא מש מאהלה של תורה, ושנפשו התעצמה תמיד
 בתורה, ותר בה לארכה ולרחבה, — הוא עומד עתה עטוף לבנים לפני
 הדום כסא המשפט, עומד מבלי דעת את אשר לפניו, עיניו נעות ושפתיו
 דובבות. הוא חוזר על משנתו...

באה התורה אז חוגרת שק וקוראת: קלני מראשי! חדול חדלתי
 להיות מגינה על בני? — והיא מניחה את כל אוצרותיה הכתובים והמסורים
 על הכף של זכות; גם כל תרי"ג מצות, הן ודקדוקיהן ודקדוקי דקדוקיהן,
 באות שיירות שיירות, כדי להכריע בכחן את הכף לצד זכות; אבל הכף
 של חובה, שעליה מונחות אשמות אותו גאון, אינה זזה ממקומה.

עליה אינה מונחת אותה העין, שנתנו לאלכסנדר מוקדון, בעמדו לפני
 שערי גן-העדן, רק עברה אחת לשמה... אתא קלילא, שנבראה מן
 התנגדותו של זה אל תורת החסידות.

החסידות באה לפתוח לבם של בני ישראל ולקרנם לאביהם שבשמים;
 מגמתה היתה למרק את ה,בשר ודם; שבאדם, להאיר חשכת נשמתו
 ול,העלותה לשרשה; והוא קרא עליה מלחמה...

אמנם כונתו לטובה היתה; אבל הוא, עכב את הגאולה, בדחותו
 בשתי ידים את היושבים בסתר עליון. וגם בבוא אליו גברא רבה, שנכנס

לפרדס בשלום ויצא בשלום מלא חכמה בינה ודעת, ובקש כניסה להיכלה של תורה, סגר את הדלת לפניו.

באים מכל עבר המונים המונים לקטרג על אותו גאון. גדול הרעש בפמליא עליונה; והוא — עומד מבלי נוע, עומד וחוזר על תורתו, פומיה לא פסיק מגירסא.

בית־דין של מעלה. הללו אומרים חייב והללו אומרים זכאי. המחייבים מרובים על המזכים, והנה אחרי רבים להטות.

אבל השכינה לא תדע מנין, בת־קולה יוצאת ואומרת: אליהו עבדי טהור, כונתו טהורה ומשנתו טהורה! אבל כדי לכפר על השגגה שיצאה מלפניו בחייו, יבוא מדי שבת בשבתו, ברדת היום, לשמוע תורת ישראל בני.

יְחוּדִים

א

רקודין

הרקודין הם פרק בשירה ובהמית השירה. והיה אם ישאל אחד ויאמר: כיצד מרקדין? פתח־לו: לא במרקדין מחול של חול הכא עסקינן. כי אם ברקודין של קודש. ברקודין לפני המקום.

תפלה לבן־אדם כי יעטוף ולפני ה' הוא מרקד. הקדוש ברוך הוא אינו אלא אחד, ובני־אדם ותפלותיהם הם רבים, רבים ושונים למיניהם. . . . אנו מכירים את רבון כל המעשים ואדון כל הנשמות. יש לנו שעות, שבהן הננו עולים בסולם אלהים וחוזים מחזה־שדי; אנו יודעים ואוהבים את השם, והידיעה והאהבה אינן רק במחשבה בלבד ובהרהורי הלב, כי אם באות הם לידי גלוי, לידי מעשה, לידי חיות, לחיות המניעה כל מהלך רוחנו ומהותנו. . . .

כל עצמותינו תאמרנה: מי כמוך באלים!

הננו קוראים אל אֵל אלהי הרוחות ומי־חדים יחודיו; הננו נושאים נפשנו ומתפללים בקול. הננו מחבקים זרועות עולם וחושבים בגבורתו של מעלה; הננו עוזבים את תחומינו ועולים אנו בנשמתנו.

ויש אשר יגע בנו רוח ממרום, והיה יהיה בנו לים־סוער, והוא מכה גלים, מתגעש ומרעים; הסער מניע נפשנו במדה לא ידענו אותה עד כה. חיי־עד שוטפים בנו, נקרע הקו המבדיל בינינו ובין העולם אשר מסביב לנו; אנו רוצים לצאת מעצמנו — הננו מרקדים.

והרקודין הללו הם שירה גדולה מוחשית, שירה רוממה. לא בשפתי רננות היא באה, רק בתנועה היא מדברת, בתנועה שמוצאה מהמערכות העליונות. . . . לא רק הפה, גם שאר האברים יודעים לומר שירה. הלב הולם פעם, מתלהב ומתדבק ומרקד גם הוא. הרקוד אינו זה של רגלים

בלבד. התנועה במעגל ישר והפוך. כי אם רקוד כל הגוף. כל האברים. כל החי בתוכנו — הכל נמשך בשאון תפלה ושירה גם יחד. הכל מתאחד לתנועה רבה. לתנועה של חרות. האדם מרגיש או שאין הוא יחידי...
מרגיש הוא את יחסו אל האור העליון. אל אור אינסוף המתגלה בכל מכמני המציאות; מרגיש את סוד החיות הכוללת ההויה העולמית ולבבו עולה. רוצה הוא להתאחד עם הבריאה. להתרפק על קונו. להתרפק בלבבו ונפשו; הכל בו סוער ומתרגש. הוא מרקד... וזהו סוד היחוד.

ב

אני תפלה

מחוץ תשכל חרב החיים ולהטה מתהפך. גלגל חמה מנסר; בלל סואן הרעש. והקול קול תרועת מלחמה. מלחמת-החיים כי קשתה. הכל רץ. רודף. עובד ויגע. יגע כל הימים והלילות. יגע בעבור עניני העולם וצרכי העולם. ובן-האדם בבית-אלהים עומד ברגש...

העולם אשר מסביב לו עולם אחר הוא ואיננו אותו העולם שאחרים נתונים בו. הסכן הסכין גם הוא לראות את העולם במצרייו. בגבולותיו ובתחומיו; ועתה. כי יתפלל. הוא עומד מחוץ לתחום. הכל יתרחב עד לבל-יִקֶץ. נשמתו מתפשטת. רוחו תעלה...

רגליו על הארץ הן עומדות; אבל גוו מתנשא. עולה הוא על במתי עב; הוא רוכב בערבות ושומע קול משק כנפי השכינה...

הוא כורע ומשתחוה לפני מלכו של עולם. כורע בהדרת-קודש; מרגיש הוא את היד הגדולה בחיים ובתולדה. רואה את לבנת הספיר... והמכתב מכתב אלהים הוא. קרות על הלוחות. הוא רואה בכבוד אלהים. ורוח על פניו יחלוף. זה אלי ואנוהו.

ג

על המזון

ואכלת ושבעת!?

הנה בני-אדם מנער ועד זקן. מאיש ועד אשה. מבכור השפחה עד הבכור הירשב על הכסא. כלם אוכלים כל ימיהם. בימות החול ובימי-שבתות. בימות החמה ובימות הגשמים... והמהדרים שותים גם יין לרויה. או שכר משובח. אשר יטעם לחך.

הלוה פנינו מועדות? האם לכך נוצרנו, להיות אוכלים ושותים בערב, בקר ובצהריים? הלכך נוצרנו, לרעות כבהמה בבקעה ולהפטם כעגלים? האם בעבור המזון ברא אלהים את העולם, את החי והמדבר יחד? האפשר הדבר, כי במזון פתרון חידת החיים?!

ולו ידעתי שרק על-מנת לאכול ולשתות נוצרנו עלי אדמות, כי זה שכר עבודתנו עלי אדמות, כי אז קשרתי קשר על החיים, והייתי קורא תגר על מעשה-בראשית. טוב היה אז, כי נהפכה קצרת העולם על פיה.

ואכלת ושבעת — ועצם האכילה מה גסה היא, משפילה את האדם! אמור אומרים: חביב האדם שנעשו לאמו דדים במקום בינה; אבל חיבה יתרה נודעת לעץ ולאילן שאין להם צורך לינוק בפה. הם נהנים מזיו החמה, ועלינו להכניס את מזונינו בפינו, בפה, ששירה מבעי ליה... והפה שישיר יתיר, יתיר את הפרורים ככלב וכעורב. — ולא עוד אלא שהכלב והעורב אוכלים בשעתם, וכשהם שבעים לא ידעו עוד את דבר המזון; ואנחנו, בני-אדם, לא נסיה דעתנו מן המזונות, חשוב נחשוב בהם, אפילו בשעה שיש לנו פת בסלנו. — —

מבינים את המקרא כפשוטו: והעורבים היו מביאים לאליהו בשר ויין; אבל לו היה הדבר כן, כי אז לא עלה החוזה בסערה השמימה. דרכו של אדם: מלבד מה שהוא רודף בעצמו אחרי שובע, עוד משפיל דמות-דיוקנם של מלאכי-מעלה. זה העולם רחב הידים בעינינו רק כסעודה אריכתא דמי. — אבל הנה קול אחר קורא ואומר: ועניתם את נפשותיכם, והתרחקתם מן המזון, ואז רק אז מקרא קדש יהיה לכם, ורוח חדש על פניכם יחלוף. היודעים אתם את הקודש? היודעים אתם, שימים באים לאדם, שאין לפניו לא אכילה ולא שתיה, לא מחיה ולא כלכלה, כי אם הוא יושב ועטרתו בראשו ונזון מזיו השכינה? —
ואת היום ההוא אשורנו מרחוק: וצמת ושבעת...

ד

דברים

בראשית לא היו הדברים. לא היה אמירה ודבור, לא היה כוח במעשה-בראשית ואף לא בספר יצירה. עוד טרם היו אז ערבי-שבתות, עוד טרם נבראו הכתב והמכתב, וגם האותיות לא היו פורחות באויר...

האותיות והד הקולות הלא המה קוים ותחומים בהפל המקיף והמאחד. כל תכליתם הוא רק להבדיל ולסמן סימנים, — בכלם רק מעין כסוי ועטוף. ואתם הלא יודעים, כי הטלית אינה נוגעת רק בשטח. — — —
 אומרים: בעשרה מאמרות נברא העולם; אבל אם גם מקרא כתוב הוא אי־אפשר לאמרו; אי־אפשר לאמרו גם כדי לשבר את האוזן או לסמן את מהלך מעשה מרכבה, אחרי שאין כאן לא מורכב ולא מרכיב, לא חושים ולא מוחשים, לא אמירה ולא שמיעה. — אין כאן דברים, שלהם עצם במקום אחר נבדל מהם. אין כאן נמצא, שצריך בטוי למציאותו; אין עולם בשתי רשויות, בגוף ובמשיגי הגוף. — — —
 חפצים אתם לומר דבר מה ולגשם הגות־רוחכם ואת אשר הומה בפנימיותכם; חפצים אתם להביע את הסער הסוער בלבכם ואת אשר מרחש בקדרת מוחכם ובלבבכם. תאבו להאמין, כי הד הקולות, אשר תוציאו ותשמיעו, השרטוטים שאתם עושים, הם גוף הענינים הפנימיים והתוכיים; בעוד שלפנים פנים אחרות ולתוך תוך אחר, מבלי דמיון כלל אל אותם הקולות והקוים החיצוניים.
 אלהים עשה את בני־האדם ישר והמה מבקשים לשונות רבות.

ה

בטול היש

היודעים אתם, בני־אדם יושבי אור וצלמות, איזהו מקומה של דרגא עילאה, שאליה ישאף כל בעל רוח באשר הוא חי ומשכיל עלי שמים ואדמות? היודעים אתם מה היא עֲלִית האדם בסולם אלהים והתנשאו למעלה? התדעו איפה היא מסלת כל הפרשות הרבות שהתגלו משנות דור ודור?

לא תורה ומצוות נדרוש מכם, לא קדושה וטהרה במעשים, לא התמצית והתפשטות הגשמיות, לא מחשבות טובות, גם לא עבודה־שבלב, לא השגה והתיחדות, רק אחת: התבטלו! בטלו את היש שבתוכם!
 בטלו אותו לגמרי, הסירו את הממש שבכם והשתדלו לבוא למקום מופשט, לנקודה שבה אין מחשבה ומעשה, חיים ותנועה. צאו מסבלותיכם! צאו מתוכם! חדלו היות!

אין חיים בלי תנועה ואין תנועה בלא יחס. כל יחס הוא שוב
בן קשורים ונגיעות; אבל כל נגיעה היא בבחינת עבדות. היא פגיעה
בכבודו של עולם וביחודו של עולם.

ראיה ושמיעה כשהם לעצמם, הרהור ומחשבה, גם בלי הבדל בין
טוב לרע ובין אור לחשך, כל נדנוד, כל מגע ומשא, כל שמוש החושים
והאיברים, כל מה שהפה מדבר והאוזן שומעת, המוח חושב והלב מרגיש,
כלם הם כעין צמצום בהתגלות הנצחית ובחרות המוחלטת. בטלו היש!

1

עוד לבטול היש

מאת עליון לא תצא הרעות, — אלא הרע יוצא מלמטה, מהצד השני
של ההויה, משלילתה, מהאין.

אמור אומרים: כל מה שיש בעולם, גם הקל והפחות, מהצד שישנו,
כלומר, מצד מציאותו בלבד, הוא כבר עומד באיזו שייכות אל הטוב.
וירא אלהים כי טוב. כל דבר ונמצא בעולם הוא בבחינת טוב יחסי
וטוב מוחלט. הטוב הוא העצם הראשי והמעין הראשי, שממנו ישקו
העדרים, שממנו שופעת חיות לכל נמצא ויש — הטוב הוא הכל והאחד.
אחרים אומרים נהפוך הדבר: כל מה שנמצא והוה, גם הטוב והנעלה,
גם אותם הדברים שנראים כתרומת העולם וכתר החיים, הנה כבר בישותם
בלבד מסתתר צל הרע...

כולל הרע במהותו כל החיים והעולמות. כל מה שיש בים וביבשה,
ממעל ומתחת — כלם הם תולדות הרע. הרע וההויה הם שנים שהם אחד.
ולפיכך הם אומרים: נוח לו לעולם שלא נברא משנברא, שלא
להיות משהיה, ושהיה הכל נשלל מתחלת מציאותו והיה אפס גמור
מקדמותו. טוב היה לו הכל היה חדלון מוחלט, חדלון שאין לו תקומה וגשם.
והיה באחרית הימים, נאם ה' צבאות, מחה אמחה כל ישות בשמים
ובארץ, אעקור כל חי וכל חושב מחשבות. הסר אסיר את האנכי שבכל
חלקי היקום ואעשה הכל לאפס ולאין.
האלהות היא בטול-היש.

ל ת ו ר ת ה א פ ס

א

ח ב י ו ן ה ש י ר ה

רוח השמש ובא השמש, והשירה לעולם עומדת.
יודעים אנחנו את השירה ואת רב שכרה, יודעים אנו את נהר דינור
וכל הקסמים שבגליו... אנו מלאים שירה, קולות אלהים יתמלטו מפינו;
והם הולכים ומתערבים עם הספירות העליונות, עד שמשתברים בתוך
הכלים והניצוצות, יוצאים ומקיפים את כל חי ואת שאיננו חי.
בפנים יהום הרוח, רוח השירה בא בכל תקפו וגבורתו, בכל עוזו
ורוממותו, והולך וממתיק את המר שבחיים, מסיר את השאור שבעיסה,
מפשט עקמומיות שבלב ומישר הדורים, בעולם ובחיים.
יהום הרוח, והוא נושב בממלכות שמים ואדם.
השירה לא נוצרה בעד החיים, בעד מלחמת החיים, כי אם בעד עולם
של מנוחה אשר לפניהם ולאחריהם, בעד אלה רגעי אין-סוף, שבהם יפול
המסך ואנחנו רואים את האותות לפנינו ולאחורינו.
בכל, בכל יודע האדם את עתו וקוצר רוחו, לבבו עליו יאבל, בראותו
את גבולות הזמן והמקום; ולולא רוח השירה אשר תפעמהו, לולא רוח-
הקודש שבה, כי אז כבר היה הכל בו לתהו ובהו, וחשך היה על-פני
תהומו.
הנה שממון בכל אשר מסביב לנו, הנה חורבן בתוך חורבן; וכיון
שתפעם השירה בעמקי לבבנו, הנה לפנינו עולם אחר ושמים חדשים,
הננו רואים את הרוח המאחד כל מראות החיים, כלם כלם, הרעים
והטובים, העולים והיורדים, העומדים והמהלכים, החיים והמתים, כלם כלם
כאור וצללים הם, כקולות מנגינות שונות, ומכלם יחד זמרת החיים
מורכבת, שירת העולם כלו... (פרידריך ניטשה).

דור־פרצופין במציאות, האחד — העולם והחיים שאינם רק כצללים לפי שעה, צללים בלי אור, והשני — השירה של מעלה; זאת השירה, שגם בלי גוף ונשמה היא קיימת, כי היא בריה בפני עצמה, העומדת למעלה מן המקום, ואינה תלויה בסדר זמנים. העולם והחיים לובשים צורה ופושטים צורה, והשירה קיימת לעד, כי היא החומר העליון, שבו הסתכל הקדוש־ברוך־הוא, בשעה שעלה במחשבתו לברוא את העולם.

הנני מניח לכם את כל גנזי העולם וחללו, כל האושר והחיים שבו, רק הניחו לי את השירה.
הכל אלהים בשעה שהכל שירה.

ב

צפנת פענח

אני ישן, ואני רואה בחלומי.

לפני יום שכלו ארוך, שכלו חולין . . . והחולין הם חולין ממש, מבצבצים הם מכל אתר, מכל פנה וזוית, מכל המעשים אשר יעשו ומן המחשבות שקודמות לעשייתם, מהעולם ומלואו, מתבל ויושבים בה; ריחם נודף מכל החיים ומהלכם, מנשמת כל חי.

כל מה שמתהלך בהקיץ, כל מה שנשמע ונראה או נעשה, כל החשבונות והמעשים, הכונות והיגיעות, כל דבר שיש לו מטרה ותכלית; כל הרכוש החומרי והרוחני הוא בעיני מעין חולין, חולין שאינם נעשים קודש לעולם.

כל אשר יעשה מצד העשיה בלבד אינו יכול להטהר; כל אשר יעשה לשם מעשה, הוא חולין ומחנהו חולין, וכל מגע בו חולין, חולין גמורים, והחולין ריחם נודף.

ויש אשר רוחי ילאה מכל אלה, הנני בורח מן החיים, הנני עוזבם, והם רודפים אחרי; ולא עוד אלא בכל מקום בואי כבר השכימו בני החולין וכל המונם לבוא, כבר הם ממלאים את האויר ולית אתר פנוי מהם.

הכל חולין, מלוא כל הארץ משכנם; והחולין יונקים מן היום, מן האויר, מאויר היום.

היום בא, הנה אחריו בין־הערכים ואחריהם לילה. לא איברא הלילה אלא לשינתא. להסתלקות האדם מן העולם השפל. הלילה הוא שעת הרת החלום ועלית־הנשמה.

בחלום אני עובר את הגבול; אני עוזב את שדמות העולם והיקפן, ואבוא אל עולם גדול ורחב, לעולם שאין בו חוקים קבועים ותנאים אחוזים זה בזה, לעולם שאינו נוהג כמנהגו . . .

בחלום הליל אני רואה דברים אשר לא ראיתי. הנני שומע דברים אשר לא שמעתי; אני משתמש בחושים לא נודעו לי מתמול שלשום. בחלום הנני עומד פנים אל פנים מול העצם כשהוא לעצמו, הנני אז צפנת פענח.

ג

אחת אני יודע

אחת אני יודע.

מבחוץ החיים הולכים ומתרחבים ומתמלאים על כל גדותיהם, וכל בני־אדם עמלים למלא לבבם מכל פרי הדעת הרבה, שאין קץ ותכלה לה. כל בני־העולם חושבים והוגים, סופרים ומונים; כל אדם בודק ובוהן את דברי מי שקודם לו. בכל שאלה כרוכים תלי תלים של תשובות – ואת כל החקירות והדעות, הטעמים והתורות מנחילים בני הדורות איש לרעהו, איש לרעהו.

ויש אשר יתגאה האדם ולבכו ירום ויאמר: לי ההבנה והדעת! לי נמסרו מפתחות המחשבה והדעה, לפני גלוי וידוע הכל.

ואני לא אדע את הדרך אשר אלך בה, ולא אמצא הדבר אשר אליו אשא את נפשי. מאומה לא אדע מכל אלה – אבל רק אחת אני יודע. יודע אני, כי רוחי ישאני על־ושנדחה אנכי מעצמותי, מה, אני שבי לעולם אחר, עולם לא אשורנו לא מקרוב ולא מרחוק, עולם אין לפניו לא דמות ולא תמורה, לא ראשית ולא אחרית.

חלק אנכי מן העולם והעולם הוא חלק ממני.

יודע אני, שהנהה הקו המבדיל בין ה,אני, לה,בלתי־אני, רק קו אחד הוא, ומה קרובים ורחוקים הם! יש אשר ה,בלתי־אני, יכה את גליו בה,אני, שבי וכמעט הנני נטבע במצולתו; ויש אשר אנכי הולך ומתפשט והנני עובר

את הקו וכמעט אכניס בה, אני שבי את אשר יכונה בשם, בלתי-אני.
אתם יודעים הרבה ואני רק אחת אני יודע.

ד

לחדול ולהיות

אחת היא, אם העולם יחזור לתהו ובהו, או יאריך ימים עד לבלי קץ.
אחרי שאין אנו יכולים לשנות תפקידה של ההויה, וסוף כל סוף אין בבל רק
עבדות אלהית מוחלטת, רק עבדות ותו לא. רק דבר אחד יטלטל את לבי,
דבר הנוגע אל עצמי ואל בשרי, לאמר: מה אנכי? במה כחי גדול? ובמה
שונה אנכי משאר מעשה-בראשית? והתשובה הנה היא — כחי מונח בהויה
שבחדלון. — כל העולם כלו הוא חי או מת ונהפך לתהו, ואני חי גם
בשליה.

לחדול ולהיות! להיות מתוך חדלון, מתוך כליון הגשם, להיות בלי
סערת הלב, בלי התערותא דלעילא ולתתא, להיות ולחיות בלי גידין ועצמות,
בלי לב וכליות, בלי חיים ממשיים — זו היא המטרה והתכלית.

לחדול ולהיות, אבל יש שעלינו להיות ולחדול, לבנות ולהחריב, לעשות
ולהתחרט, להתחרט על מעשינו ופעולות ידינו.

אמור אומרים, כי הרשעים מלאים חרטה; אבל הנה גם הצדיקים וכל
בני-האדם הישרים בלבותם מלאים חרטה.

האדם איננו הולך בדרך כבושה, ודרכו בכך לשנות גם חפצו
ומאויי לבו. אשר חפץ בו היום אינו חפץ בו למחר ואשר הוא עושה בבקר
הוא מתנחם עליו בערב. וזו היא אולי מהות האדם ובוה יבדל
מן החי. לו היה נוטה תמיד רק לצד אחד, כי אז היה מותרו מן
הבהמה אין.

יום זה מלא האדם יאוש ולמחרתו הוא מלא תקוה. היום הנהו עומד
במורד ולמחרתו יעלה על במתי עב; היום הוא מקדיש את עצמו לצרכי
הכלל ולמחר הוא פורש מן הצבור.

היום חפץ הוא לדעת הכל, להבין את מהות העולם, וגם במופלא ובמכוסה
ממנו יחקור וידרוש; ולמחר יעקור בעצמו כל אשר נטע, יסיר את
הקוים שמתחת, יחריב את הצורות אשר צר, יהרוס את כל המושגים
והדעות שקנה בעמל נפש, ומתאוה הוא לעזוב לגמרי את התחום . . .

יתפך האדם מרשע גמור לצדיק גמור, מנע לנח, מאוהב לאויב, אשר
היה בו אינו בו.

לחדול ולהיות! ומה רב המרחק בין החדלון וההויה!
יש שהם גם הולכים הלך וקרב זה אל זה, ויש שהם שנים שהם
אחד. — כל הוה יחדל; והנה גם החדלון יתקדש ויטהר והיה יהיה להויה
מוחלטת, להויה המתאחדת עם קונה... האדם וקונו, ילוד-אשה ואור
אין-סוף יחדיו יתדבקו.

מ א מ ר ו ת

מחשבות

א

רשויות

כמה רשויות איכא!

בשעה שאני בא לכרכי היס, לערים הבנויות על תלן, ורואה את הסיירות הנאות, את האוכלוסין המרובים ואשמע שאון החיים, — יעבור גם עלי רוח־חיים, והנני נסחף גם אני. מה הם רצים אף אני רץ לבתי־משתה ושמחה, אשב על תכתקין ואוכל באפיקורן ואשתה מיין המשומר; מה הם רצים אף אני רץ לבתי־קרקסאות ולבתי־תיאטראות לשמוע פסוקי־דזמרה ולראות את המשחקים והמשחקות עם כל הקסמים אשר עליהם. היום הנני מבקר את גן־החיות, והנני רואה מכל מה שיש בים וביבשה: את הנשר ואת האיל, את הצבי ואת היחמור ואת האריות; ולמחר אני בא אל בית שכיות־החמדה, והנני נהנה מזיו שכיות הפסלים והתמונות. היום הנני נכנס להסב עם אשה, על־מנת לדבר עמה ארוכות וקצרות, ולמחר אקשור כתרים לילדה יפה־פיה ביום הולדתה. היום הנני יוצא במחולות, כי חג היום לחברתנו, ולמחר אלבש שחורים ואתעטף שחורים, כדי לנחם אבלים. לזה אני נותן שלום ולזה אני מחזיר שלום; עם זה עלי להודמן לפונדק אחד, לזה אני חייב מנה וזה חייב לי מאתים, והשלישי מכריע בינינו, וכן חוזר הדבר חלילה. ומדי ערב בערב אני לוקח את מקלי בידי ואת מעילי אשים על כתפי ואצא לטייל במגרשים היפים. הנני רואה את העוברים ושבים שיירות שיירות, הנני חי ונהנה גם אני.

אבל יש אשר נפשי תקוץ בחיים האלה. אני עומד בקרן־זווית, ומשמ אקוף את העולם וחללו ואני אומר לעצמי: למי ולמה אני עמל? החיים פושטים צורה ולובשים צורה; אבל בכל שלל צבעיהם ובצורותיהם הרבות אינני רואה יסוד ועיקר. הנני מקיים: שיננא, חטוף ואכל, חטוף ושטה!

אבל הכי באמת האי עלמא כבי-הלולא דמיא? האמנם טוב באמת לאדם להשתמש יומא חדא בכסא דמוקרא והדר ליתבר? ושאלה גוררת שאלה. מחשבה גוררת מחשבה, ורעיון — רעיון, עד שאני גומר בדעתי, כי כל החיים לא שרירין ולא קיימין ואין כדאי בהם לאדם.

אבל מה הוא האדם?

הנני עוזב את כרכי הים, את שאונם והמונם והריני שב אל אהלי. אני נזכר בהימים שהייתי בבית אבי, בישבי בארבע-אמות של תורה ותפלה. — אני מניח תפילין כדת, ואני נוטל את ידי למוזן. אני לומד את התלמוד ומפרשיו; בערב-שבת אני קורא בתורה-שבכתב, ובשבת אני עושה את שפתי. —

אבל גם אז אני שואל את נפשי: למי ולמה אני עמל? הנני מתפלל ומברך, עוסק בתורה ובמצוות, הכל כמסור ומקובל לנו; אבל איזה צורך יש לאלהים שבשמים בכאלה? מה יתן ומה יוסיף לו ילוד-אשה, אם גם כל עצמותיו תאמרנה, מי כמוך באלים?! נאמר מאל מרומם: בריותי אינן צריכין לבריותי, ואני צריך לבריותי? ובאמת מה לו ולנו? מה לו, אם גם נקיים מצוותיו ונירא את שמו ונעבדהו.

כל הני ארבע אמות של הלכה ותפלה, תורה ומצוות, כלן הן רק אפן החיים שלנו, חוג ידוע נוצר בעדנו; אבל מה היא המטרה והתכלית? גם החיים הדתיים הנם רק צורה אחת, צורה ככל יתר הצורות השונות; אבל לנו דרוש תוך ועיקר.

הנני מואס במעשים חומריים ורוחנים ואני פונה לעולם המחשבה. לא נברא האדם אלא למחשבה ועיון, לראות ולדעת מה שעניו רואת ועל מה רגליו עומדות. נתנה ראש ונשובה למעשה-מרכבה ולעיון בספר-יצירה. נבדוק באבוקות ההסתכלות את כל העולם ומלואו, נבדוק עד מקום ששכלנו מגיע.

אבל שמא אין ידנו מגעת? —

אני מוציא לעז גם על השכל והנני כופר בעיקרו... השכל גם הוא איננו רק חלק אחד ממכמני ההויה, ואיך אפשר בידו להשיג את הכל? נצא השדה נלינה בכרמים. על פרשת דרכים עומד אילן גדול בעל ענפים מרובים, הנה ענף אחד נוטה לצדנו, ועליו עלים ירוקים רבים. שערו נא, כי עלה אחד מאלה אומר להתרחב על אחיו ולכסות את כל

האילן; שערנו נא, כי העלה הוא גם יתחיל לחקור חקר מולידיו. —
האין אנו לגבי העולם ומלואו כהעלה הזה? מה אנחנו עם כל חושינו
לעומת היקום הרב? מה אנו ומה חיינו ומה מחשבותינו ודעותינו לעומת
המהות והנצח?

כל מה שאנו יודעים ותופסים, כל דעותינו ומחשבותינו אשר רכשנו
בעמל וביגיעה — כל אלה הם רק ילדי שכלנו וכחות נפשנו ותנאייהם...
ולו היו אֲפָנים אחרים לנפשנו וצורות אחרות לשכלנו, כי אז ראינו אחרת
מאשר אנו רואים עתה, חשקנו אחרת וידענו אחרת...

כל אחד מאתנו, מֵרַחַק היום את אשר קרב אתמול, ולהפך — דעותינו
לא מוחלטות הן, אינן מתאימות להעולם שמחוזה לנו, רק פרי שכלנו
הנן... אבל אחרי שגם עולם הדעת אינו אלא צורה ולא עצם, הנה תחזור
השאלה למקומה: למה זה אנכי? למה זה אני עמל בדעות וחקירות בעיונים
ובמושגים שאין להם תוך ועיקר?

הנני עולה הרים ויורד עמקים; אבל בכל אלה לא אמצא את אשר
אבקש ולא אבקש את אשר אמצא.

נתנה ראש ונשובה אל הדרכים אשר עברנו בהם אחד אחד.
כרכי הים, עומדים הם על תלם, החיים סוערים בהם; שוב אני שותה
מהבאר ואני מרגיש כי אדם אנכי. —

לאידך, הנה בארבע אמות של הדת — חיים של שלווה ומנוחת הדעת,
שם מנצחים תמיד אראלים את המצוקים.

שרויים אנו שוב בעולם המחשבה. אמנם כן, השכל הוא רק חלק אחד,
חלק יודע רק בעדו; אבל כבר רב הוא הדבר לדעת, כי הוא אומר לתפוס
הכל. —

די לו לאדם להיות עומד על פרשת דרכים בתור עצם מבדיל בין לא-
יודעים ליודעים, להיות כגשר הזה המבריח בין הטבע העוֹר שאינו מכיר
את עצמו ואת קונו ובין היוצר.

אחרי מעשה־בראשית לא היה מי שהכיר את המחולל ויוצר כל, עד
שבאו בני־אדם ומצאו את האלים במדבר...

גוף ההויה יהדפני ואומר לי: גדל! הוא דוחה אותי מרשות לרשות,
מחוג לחוג וממהלך למהלך...

ב

שיודע לשאול*

ושיודע לשאול לעצמו: מי אנכי? מי הוא ה'אני' שבי? כלומר, מי אני, אם תסירו ממני כל התכונות והנסיות, הקליפות והצורות, שכבואן כך לכתן ואינן שייכות להעצם כלל — מה אתה משיב לו?

הנה בטלן משוגע ואיש־הרוח עומד לפנינו וחוזר ושואל: מי אני? שמי בישראל, הוא אומר, דוב בן חנה! אבל האם רק דוב בן חנה הוא ותו לא? האם השם הוא העיקר וממלא את כל היש שבו?

אמת הדבר, הוא קורא, שבמחיצתי, בעיר שאני גר בה, יודעים הם כל יושביה, שאנכי דוב בן חנה הנני. אנכי דוב בן חנה, הלן בבית־המדרש; וכיון שיבטא אחד מהם את שמי, מיד הנני חי בדמיונו, והוא רואה אותי בגלימא קריעא דעל כתפאי ובמסאני חיורי שלי. אבל לו ישמע אחד במקום שאין מכירין אותי את שמי במלואו, היכול להשיג על־ידי קריאת שמי את מציאותי ומהותי כאן?

במקומי, אלה קוראים אותי בטלן ואלה קוראים אותי משוגע או חקרן, וכל אחד מסמן בזה את ישותי; אבל האם הבטלן, המשוגע והחקרן שלשה הם שהם אחד? האם האדם הזה, שיושב ומתעסק בנגלה ובנסתר, הוא הוא הלז, שעולמו חושך בעדו? האם זה, השפל בעיני אחרים, הוא הוא אותו האיש הלן בעומקה של קבלה?

ואם אדם אחר לגמרי הייתי, האם אי־אפשר היה ששמי יקרא גם אז בישראל דוב בן חנה על שם אחי־אמי?
מי אני? מה אני? הגידו נא לי!

בן־אדם אני! אבל כל בני־אדם בני־אדם הם. עברי אנכי! אבל כל העברים עברים המה. גבר אנכי! אבל גם שאר אנשים גברים הם. אבל מי הוא ה'אני' שבי? מה הוא לבדו כשהוא לעצמו?

מי אני? אנכי הנני השואל והמשיב, המכיר והנפקר; אבל איך יכול המשיג להשיג את עצמו? ואיך אפשר הדבר, שיכול אדם לצאת חוץ ממנו ולהביט על עצמו כעל דבר זר? ומי הוא גם זה שבקרבי, היושב ודן עמי: עשה או לא תעשה, הימן או השמאל.

* בעקבות ספור של י. ל. פרץ.

אני אוכל ושותה, עומד ויושב, מדבר ומתפלל. אבל מה אני מלבד המעשים הללו? מי הוא זה בי, שלפעמים הוא יושב או שוכב, הולך או עומד, מדבר או שותק, בוכה או שוחק?

הרי אני פונה למעלה ולמטה, לימין ולשמאל. אני נוטה לכאן ולכאן לפי חפציי, אבל מה הוא חפציי? מי יושב בי ופוקד עלי את מצוותיו תמיד? הנני זוכר, שפעם רעבתי יום אחד, עלתה על לבבי לגנוב ממזונות שמצאתים לפני. כמעט עשיתי זאת, ובת־קול שמעתי בלבבי, לאמר: לא תגנוב! וקול אחר כנגדו: לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב! הלז מתיר והלז אוסר; ואחר־כך גבר האוסר על המתיר. מי ישים אסורים על ידינו? —

אומרים, כי שני יצרים בתוכנו, יצר־הרע ויצר־טוב, ומלאכות שניהם היא להטות אותנו לטוב ולרע. שני מסיתים — אבל מי הם ומי אנכי? יש אשר אני רוצה לבקר את החולה, או לעשות דבר אחר, הנני נזכר שעדיין לא התפללתי תפלת המנחה, ואני עומד על יד הקיר ואשפוך שיחי — המתפלל גבר. אבל הנה בתוך כך, שאני עומד ומתפלל, הרהורים שונים באים בי להסיח דעתי. אני מתאמץ להרחיקם מעלי והם לא ישמעו לי; אני כורע, והם אינם כורעים... ואני הלא ירא־אלהים מנעורי הנני. הנני שואל תמיד: מי אני? ואני רואה גם את השואל הזה ושאל עליו: מי הוא? מי זה היושב בחרכי לבי והוא מקרב גם מרחק! גופי יאמר לא בי הוא, נשמתי גם היא אחרת היא.

מי אני? ומי הוא? ה,אני, שבי הוא דבר שונה מרמ"ח אברי ושס"ה גידי, והוא גם אינו יכול להתקיים בלעדיהם.

אי־אפשר לנשמה בלא גוף, אי־אפשר לנו לצייר לנו מין עצם מופשט מחומר וצורה, מוזמן ומקום, ומה יִתֵּר להנפש בהלָקַח ממנה החפץ והרצון, המחשבה והדעת? לאידך, אם היא היא עצם הרצונות והתאוות איככה ידוּגוּ בה שני הפכים? איככה יגורו בלב האדם זאב וכבש גם יחד? הנה יושב למולי בבית־המדרש נחמן הסרסור — איש מלא רמאות במעשהו. והוא לומד עתה במסכת טהרות שבמשנה. האם בו שתיים שהן אחת? האם זה, היושב ולומד, הוא הוא הרמאי? לא! הוא עתה איש אחר ובו עתה נשמה אחרת... אך גם מי הוא? ומי אני? אמנם זה יודע לשאול...

ג

חורבנו של עולם

ואני עוד נער בימים ההם, תמים הייתי — ונפשי מלאה הַד נצח, מבלי אדע, כי יש ראשית ואחרית; ואשמע את מורי מלמדני מתוך ספר עתיק, שעתידי הקדוש ברוך הוא להחזיר את העולם לתהו ובהו, וכמו ענן גדול בא והחשיך אביב עלומי . . .

לפנות ערב היה הדבר, ובצאתי מן החדר, שהיה במדור התחתון של הבית, השמים התאדמו מבוא השמש, לבי נפעם למראה כל אלה, ובקרבי כעין תמהון: למה זה אלהים להחריב עולמו יצא?

מני אז גדלתי בשנים, הפלגתי בים החיים ונחתי לחוף בתי-מדרשות שונים, ואין אני יודע, מאן מנייהו קודם בתורת חורבן זו: אם חכמי יון או רבנן דקסרין, כי הן שניהם יחד נבאו חורבן לעולם. אבל מי התיר לנו להטיל חורבן במעשי בראשית?

בני-אדם רגילים להביט על העולם ועל החיים מנקודה אחת, מבלי דעת, שהחיים פושטים צורה ולובשים צורה ושהחומר עומד וקיים לעולם . . . והארץ היתה תהו ובהו, עתידה היא הארץ לחזור לתהו ובהו . . . אבל עוד לפני מעשה-בראשית רוח אלהים היתה מרחפת — רוח אשר לא תכלה עדי עד; וכל זמן שאותה הרוח מנשבת אין כאן לא חורבן ולא הריסה, לא פרוד ולא כליון.

היה מי שאמר: תנו לי נקודה אחת, אחיזה אחת קטנה מחוץ לעולם, ואניע את הכל; אבל נקודה כזאת אין, אין דבר מחוץ לעולם . . . לו היה החורבן יוצא לפנים משורת הטבע, לו היה דבר שאין לו כל יחס אל הצורות השונות אשר ירהיבו אותנו, אז יכולים היינו לסמן לו מקום בעולם; אבל חוש היופי הנטוע בלבנו מוצא גם בחורבן מעין מציאות.

חורבנה של עיר עם שרידיה העתיקים פועלת עלינו לא פחות מעיר שעל תלה בנויה. לא בשמי התכלת בלבד יראה האדם את אלהיו, כי אם גם בשמים השחורים, וגם מתוך ענן וערפל ישמע קול אלהים . . . זקנה ובחרות, בנין וחורבן, אחת היא לנו. בין הניין לנו בין לא הניין לנו — כלם חיים וקיימים, חיים לעד.

רק בשעה שיחסר לנו הכשרון להקיף את כל תאי החיים בסקירה אחת, או נראה בהם הרכבה והפרדה, חיים ומות, הויה וכליון. אבל בשעה שנתרומם על, בשעה שנבין לערך מעשייה, אז נזכה לדעת, כי הכל אחד, שהכל חי, שבכל שורה רוח אלהים.

חורבנו של עולם! ואני גם באפן אחר ובנוסח אחר שמעתי על-אדותיו, ואת הדבר הזה לעולם לא אשכח. לא אשכח את מלמדי רבי יוחנן הנוזף, שהיה דר בירכתי העיר, נוזף מהחסידיים ומהמתנגדים גם יחד. ויהי פעם, כי נפשי צרה עלי, באתי אליו בלילה ושאלתי אותו לפשר חורבן העולם. חורבנו של עולם?! — פנה אלי בתמהון — חורבנו של עולם?! קרא שוב — תהי אחריתי כמוהו! ...

ד

מקומו של עולם

גמירי ד,הוי סדר זמנים קודם לכן. חושבים אנו, שגם המקום קודם להעולם, כלומר — שקודם שנוצר העולם כבר היה אויר המקום מוכן למציאות ולכל צבאיה, ואותו המקום היה, הוה ויהיה עד לבלי סוף. רואים אנו, שהעולם כלו, הנבראים והנמצאים, כל המהות, הכל הכל נתפס רק במציאות מקום, שמקיף הכל וסובב הכל. אבל מה הוא המקום? מאיזה מין זה, שהוא נחשב בתור חומר-קדום לכל מעשה בראשית? הכל נמצא במקום, אבל המקום בעצמו מהו? האם הוא כקו או חלל מקיף את העולם? ובמה נבדל הוא משאר המציאות? מה טיבו כשהוא לעצמו.

אומרים: המקום הוא הריקות, הריקות המוחלטת, זה הים הגדול שבו יתנועע העולם ומלואו, השמים וכל צבאם; אבל מושג הריקות הוא רק מושג הגיוני, מושג שלילי, השולל את הנמצא. יכולים אנו לצייר לנו את העולם כלו חוזר לתהו ובהו, ורק את מושג המקום, לא נוכל להסיר ממחשבותינו אנו.

מלמדים אותנו לאמר, שכל העולם כלו וכל מה שיש בו נקנים ונתפסים לנו באמצעות חושינו, ולולא הם לא היה לנו שום מושג מהעולם שמחוצה לנו, ושרק על-ידי הצנורות האלה הננו באים לידי הכרה. — יודעים אנו

גם-כן. שלפעמים משמש כל חוש וחוש לבדו ולפעמים הם משמשים בערבוביה והרבה מושגים נקנים לנו על-ידי ההרכבה והשתוף שביניהם. אבל לא ברור הוא: על-ידי איזה חוש או צרוף אנו באים לידי מושג המקום? איפה ראינו אותו? גם מי שלא ראה מאורות מימיו ולא שמע הברות מעולם יודע הוא את מושג המקום.

המקום אינו לא למעלה ולא למטה. לא לפנים ולא לאחור. אחרי שהמושגים האלה כבר תולדות המקום הם. חוזרת השאלה: המקום מה הוא? ואיה הוא?

ורוח השמש ובא השמש. גלגל חמה מנסר. ברקיע ביום ומעבר השני בלילה; ואנחנו בני-אדם עומדים ורואים במראה הזה. אנחנו עומדים והם מתנועעים.

בא החכם קופרניק ולמד אותנו לדעת. שגם האדמה מתחת לרגלינו היא מתנועעת. מעין תורה מהפכת כזו היא גם משנתו של קנט.

כסבורים היינו, שהעולם ומלואו נתון במקום; אבל החכם הזה מוכיח. כי מושג המקום אך יוצא הוא מתוכנו. — הוא אינו נקנה על-ידי נסיונות מחוזה לנו. רק מונח הוא בעצם שכלנו ומהותו.

המקום הוא לפי תורתו מעשה ידי רוח בשר ודם. מין מדה ותכונה שבמוח האדם. שעל-ידה הוא מודד דברים מוחשיים ומתיחס להנמצאים שבעולם ולכל אשר מסביבו.

אין אנו רואים את הדברים ב.מקום. כדבר שהוא מחוץ כל החזיונות וההיות. כי אם טובלים אנחנו כל המראות וההשגות בכלי-שכלנו. ב.מקום: השוכן בנו . . .

ה.מקום. הוא צורה קבועה במהלך שכלנו והשגתנו; — ואנו טועים לחשוב שהוא דבר השובב את העולם ומקיף אותנו. אנחנו מציירים לנו דברים שמלגו כדברים שמלבר.

המקום הוא. לפי דעת אותו חושב. המשקפים שלנו. של שכלנו. — בו ורק בו הננו רואים הכל ומשיגים הכל; הכל משלו. משלנו . . .

מקומו של עולם וחללו שוכן בעלית קיר קטנה. בקדרת מוח ילוד אשה האדם נעשה בזה שותף למעשה בראשית. — — —

א מ ר ת

א

אל תרגזו

צַר לֵב הָאָדָם רַע כֹּל הַיּוֹם, רַק רַע יֵחֻשׁב בְּעוֹלָם וּבַחַיִּים, רַק לְקַלֵּל יָדַע. תּוֹעִים אָנוּ, בְּכֹל נִמְצָא מִכְשׁוֹל, בְּכֹל נִרְאָה רַק רַע. מִי יֵתֵן אֶל לְבוֹ, שִׁישׁ דִּין וְחִשְׁבוֹן לְכֹל הַמַּעֲשִׂים, שִׁישׁ הָאָרֶה לְכֹל חַי וְנִמְצָא, שִׁישׁ זֵיו בְּכֹל מַעֲשֵׂה. מִי יִתְּבוֹנֵן אֶל תְּפִאֶרֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּחֲזִינָה עֵינָיו? מִי יִפְתַּח נַפְשׁוֹ לְכֹל הַדְּרָכִים וְהַנִּמְצָאִים, לְהַחֲזִינּוֹת וְהַמְאֹרְעוֹת שֶׁבְכֹל נִמְצָא וּבְכֹל חַי?

חַיִּים אַתֶּם בְּכֹל יוֹם. הַשְׁכֵּם וְהַעֲרֵב הָרֵי אַתֶּם מוֹצֵאִים דְּבָרִים מוֹכִנִים לְפָנֵיכֶם. בְּכֹד מַיִם שֶׁשָּׂאֲבֶתֶם מִן הַבְּאֵר הָרֵי יֵשׁ חַיּוֹת עוֹלָמִית; בְּפָרִי שְׂבִידֶךָ עֵתָה יֵשׁ אִיזָה הוֹד מִמַּעֲלָה. בְּאוֹתוֹ אִישׁ שֶׁאַתָּה מְדַבֵּר עִמּוֹ הָרֵי נַפֶּשׁ וְרוּחַ. אָדָם נוֹתֵן לְךָ אֶת יָדוֹ וּבִמְגַע — הָאֲחֻזָּה שֶׁבֵּין נִמְצָא לְנִמְצָא. פִּתְחוּ אֶת עֵינֵיכֶם, עֲשׂוּ אֶת אוֹזְנֵיכֶם כַּאֲפִרְכֶּסֶת, תִּנּוּ לְנִשְׁמַתְכֶם הַמְצוּי שֶׁבְכֹל חַי. דַּעוּ וְרֵאוּ, הִבִּינוּ וְשִׁמְעוּ.

אַתֶּם עֵדִים עַל נַפֶּשׁ הָעוֹלָם. אַתֶּם וְחַיִּיכֶם עֵדִים אַתֶּם לְכֹל. בְּאֵהָבָה נּוֹלַדְתֶּם, כֹּל הַנִּשְׁמָה וְכֹל חַי נּוֹלַדוּ בְּאֵהָבָה, בְּכֹל שׁוֹרֵר חֶסֶד אֱלֹהִים. הוֹדוּ לַה' חֶסֶדּוֹ. אֶל תִּרְגְּזוּ בְּדֶרֶךְ! כִּרְעוּ וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לְפָנָי כֹּל נִמְצָא. לְפָנָי כֹּל מֵה שֶׁלְּפָנֵיכֶם; בְּכֹל, בְּכֹל הַנִּשְׁמָה מְדַבֶּרֶת. — — —

ב

המלה האחת

אָנוּ מְדַבְּרִים כֹּל יְמֵינוּ, נְדַבֵּר בְּכֹל לְשׁוֹנוֹת נַפְשָׁנוּ, בְּכֹל גַּעְגּוּעֵי רוּחָנוּ, בְּכֹל אֲשֶׁר בָּנוּ — וְאַתְּ הַמְּלָה הָאַחַת, הַדְּבָר הָאֶחָד שֶׁרַק לָנוּ לְאֹמְרוֹ, לְגַלוֹתוֹ, אֵיךְ אָנוּ מוֹצֵאִים לָהּ צִבְיוֹן.

הַנֶּךְ רוֹאֵה אָדָם שֶׁקְרָא וְשָׁנָה, כֹּל הַיָּמִים שֶׁהוּא חַי רַק פִּעַל וְעֵשֶׂה וְדָרַשׁ רַבִּים, וְאַתְּ הַמְּלָה הָאַחַת, שֶׁרַק בְּעֵדָה הוּא חַי וְנוֹלַד, שֶׁכַּח לְהַגִּיד . . .

לכל אדם נְתַנָּה מתנה מיוחדת, והוא אינו נהנה הימנה. לכל אדם יש זכיה נפשית והוא אינו מוצא אותה. מה אהנית לנו התורה אשר מלמדים אותנו בבטן, כיון שאחר-כך יִקְבֶּה הנר... כיון שהמלאך בא ומשכיח אותה מאתנו... מה יהנו לנו טהרת נפשנו, זכוך רוחנו, שכלול דעותינו, אם אין אנו יודעים את המלה האחת שעלינו לאמרה, להביעה, לחדשה, לגלותה...

ועצב גדול ימלא אותנו לראות עצמנו תועים כל הימים, מבלי מצוא מנוח, מבלי מצוא פדות, מבלי מצוא אותה המלה החיה הנותנת לנו פדות. כל העולם יגע בעדנו, כל היקום יארג בעדנו; בעדנו השמש זורחת, ירד הגשם, העמקים יעטפו בר, ומה יש לנו? מה נדע מזה ששייך לנו? האלהים בעצמו אומר למשה: חזור לאחוריך! אתה לא תעבור! אתה לא תראה!

תורה שחסרה בה אות אחת פסולה היא; — ולמי מאתנו לא חסרה התגלות אות אחת, דוקא אותה האות שנתנה לו? קחו מאתנו את ההרבה ותנו לנו את המעט; קחו מאתנו את המון הדברים ותנו לנו את המלה האחת שנתנה לנו, רק לנו. —

ג

העצבות

אין השכינה שורה אלא מתוך עצבות. אם אפשר לומר, שהאדם יודע ומכיר מכל אשר מסביב ומרחוק לו, שהחיים והעולם מודיעים לו להאדם מתכנס ומהויתם. — העצבות היא הצנור, שבו ישתפכו הדברים מבחוץ לבפנים, היא ההרגשה הראשונה מהעולם החיצון שמתעוררת בפנימיותו של האדם. —

וההיקף הכולל לכל המחשבות והמעשים, החשבוניות וההרהורים, הרגשות והגעגועים שבנפש, הוא רגש העצבות; יסוד התוגה, אשר ימלא את כל העולם ומלואו, את כל החי מדומם עד בשר, מעשבי השדה עד כוכבי השמים, מוצא לו נתיב בלב האדם.

מה המה הרהורי תשובה? מה הוא החסד והתענוג, מה המה רגשי התגרא ויסורי האהבה וכל משברי המחשבה והמעשה, אם לא איזה צער שבלב, איזו תוגה חרישית היושבת בנשמתך. מה המה החיים, העבודה

ועמל העבודה, אם לא התפשטות של צער, איזו אתערותא דתוגה. אם אנכי לא נתהייבתי שרפה למקום, היה אדם אחר שנתחייב לזאת. אם אנכי לא הפסדתי, הפסידו אחרים בחייהם, נצטערו אחרים וסבלו אחרים. דמעה אחת מנפש עניה, בודדה, לא שמעתיה ולא ראיתיה, משתפכת ללבבי ומענה את נפשי. מה המה העננים, מהו יללת הרוח, שאון המים ודכים, השתפכות הכנור — אם לא הָד הצער שבעולם ובחיים, תוגת הבריאה? — מה היא הבריאה בעצמה, אם לא מין צער, יגון־אלהים נארג בבריותיו . . . וינחם ה' על אשר ברא. — — —

העצבות היא הארה, היא שפת הלב ומין געגועים.
אי־אפשר לעולם בלי אדם ואי־אפשר לאדם בלי עולם. שניהם עומדים זה לעומת זה כתמהים ומחכים, תמהים ומחכים . . .
תנו לנו כוס הקבעת ונברך עליה. תנו לנו את הצער אשר בהכרה ואת הרחמים אשר בהכרה.
רחמים וצער! אלה הם הקשרים התמידיים אשר יקשרו אותנו. את כל חי ומדבר, את כל העולם.

ד

הנרות הללו

בשעה שלבנו ימוג, בשעה שחשך ימלא את נפשנו, אז נמשש במה שמחוצה לנו ונחפש משען לנו בעולם אחר מזה שלפנינו . . . הדלקת הנרות אני קורא לכל משאות־הנפש, לכל הרעיונות המאירים.
הנה האהבה בחלום עונה, הנה הרחמים והחסד, אור המחשבה והדעה.
מה המה ספרי הדורות, אם לא הארת הנשמות, איזה אור מלֹה אותנו ומאיר לנו. מה הוא היאוש והרקבון מול ניצוץ אחד של תקוה זורחת.
האור הוא מתן־שכרנו, הוא הנשמה אשר בנו והָד התפלה אשר בנו.
כל זמן שצדקה מאירה לנו, איזה חסד ואיזה רחמים, רצון ואמונה, כל זמן שלבבנו דובב איזו מלה, איזו הטבה, איזה כוסף וגעגועים, איזו תשוקה להיטיב ולהאיר, הרי האור נדלק, הרי החיים מאירים.
חסד הוא האור. חסד הוא הדלקת הנרות.

ח י ד ו ת

א

דו־פרצופים

ח טא גדול הוא להאמין ברע מוחלט, ביסוד רע מוחלט, יסוד קיים בעד עצמו.

בהבריאה כשהיא לעצמה אין רע כלל. הדבר נקרא רע ובא לידי פעולה רעה רק בספירה השניה של הבריאה, בספירה התולדתית. וגם באותה ספירה אין רע ממש כי אם בצורה; אין דבר רע בעצם, והוא נעשה רק על-ידי אָפְנִים ותנאים ידועים. חמור הוא עון שפרכת־דמים, והנה נתנה להחברה מיתת בית־דין! גדולה היא עברה לשמה ממצוה שלא לשמה. זה הדבר: אין טוב ואין רע יסודי. כל דבר הוא בעל דו־פרצופים: זכה אדם, הרי זה נעשה לו סס־חיים, לא זכה, הרי זה נעשה לו לסס־מות.

ב

הכרעה

מה אתה ומה מעשיך בן־אדם לעומת רחבי הבריאה, מה אתה לעומת רבבות המעשים והנמצאים בעולם? מה האדם היחיד לעומת הרבים? גאות גדולה היא, לחשוב אותנו לעיקר, לחשוב את המעשים שאנו עושים לעיקר.

אבל הנה הנצח רק סכום כמותי הוא, מעין קו ארוך הוא, שכל נקודה ונקודה בו שוה לחברו. חיי, מעשי, חיך, מעשיך, כל רגע ורגע מחיינו היום, מאתמול וממחר הרי זה חלק מן הנצח. חייב אדם לראות את עצמו בכל שעה ושעה כאילו כל העולם כלו חציו חייב וחציו זכאי, עשה מצוה אחת הכריע את עצמו ואת כל העולם כלו לכף־זכות, עשה עברה אחת הכריע את עצמו ואת כל העולם כלו לכף־חובה. — אתה, רק אתה, הנך מכריע את כל העולם באותה שעה, מכריע הנך את כל החיים ואת כל הדורות. גם דומם וצומח, כל אבן ואבן, כל עץ עושה פרי ואינו עושה

פרי, כל כברת אדמה, גבעה, עמק וכל חיה בהמה ועוף, אותו מין, אותו סוג, אותו פרט, נשימתו באותה שעה, הרי הוא עיקר — הרי הוא העולם. החיים, עצם החיים, היא ההכרעה; ההכרעה עושה את הדבר היחיד לעיקר, לעיקר הכל.

ג

ניצוצות

כשאתה בא לבתי-שכיות החמדה, לבתי-אוצרות של כלים יקרים, במ נצבים מעשי ידי האדם בעץ ובאבן, בשיש ובמתכת יקרה, במשי ובארגמן ועיניך רואות כל יפעת הדברים ויקרם, שאינם נצרכים כלל להחיים בני יומם, אז יבואו הרהורים מוסריים על לבך ואתה חושב: אלה למה הם? — אבל עולים הם על דברים מועילים דברים שאינם מועילים. האור השפוך על כל דבר מתגעגע לבוא עם האדם באיזו נגיעה. כל דבר וכל נמצא ימלא את מלאכותו רק במה שמשפיע, במה שבא במגע עם דבר אחר. הנה עליך הבריאה הראשונה בימי היצירה עוד מערכת של זוג וזוגים, של יחוד דבר בדבר ושל מגע דבר בדבר.

הנך מתכסה בשמיכה של צמר, לכאורה נעשה זה רק לחמם גופך; אבל הנה השיות הגוזזות נתנו מנפשן לגוזז, הגוזז נתן מנפשו למטוה, המטוה לאורג והאורג נתן מנפשו לך. גלגולי הנפשות מנפש לנפש הוא העושר העולמי.

אין מספר המצוות רק תרי"ג, כי אם הרבה יותר; רבות הן לאלפים ולרבבות, כמספר השמושים בדברים נמצאים, כמספר כל היחסים שבין דומם לצומח, לחי ולמדבר...

זאת היא גם סיבת חשק הקריאה בספרים. אנו מתגעגעים להרבות יחסינו לדברים שלא נוכל בעצמנו להשיגם. ההרים שבספרי-מסעות הם כאותם שעניי בעצמם ראו אותם; כל המעשים והמקרים, שאני שומע אותם מפי אחר ורואה אותם בחזון, כאילו מעשי ומקרי אני הם. ובחרתם בחיים, בכל החיים.

ד

תפלה שבלב

לא רק בני-אדם מתפללים, כי אם כל נמצא מתפלל והכל ישפוך שיחו. בכל דבר יש מעין תפלה שבלב, מעין רחשי תפלה. השמים

מתפללים, הארץ מתפללת, כל יצור מתפלל, רחמים וגעגועים פנימיים
בכל דבר, בכל חי ובכל נמצא. היצירה גופה מין רחמים היא, מין תפלה
של ההויה.

האלהים מתפלל, האדם מתפלל, הבריאה מתפללת, כל יצור וכל נמצא
מתפלל. לו נתנה רשות לכל החושים להקשיב, כי אז היתה כל נשמה
טובעת בים של שירה ובעצב התפלה.

קיום העולם דורש, שהתפלה תהיה בלב, בהסתר, ולא תתגלה רק
למעטים השרידים. רחמנא ליבא בעי. הלב הוא סכום התפלה, התפלה
היא אם כל חי וקד כל חי. — —

עוֹד חִדּוֹת

א

מלחמת-עולם

יאמר ה' אלהים, הן האדם היה כאחד ממנו... וישלחהו לעבוד את האדמה. — —

והאדם ידע את חוה אשתו. ותהר ותלד את קין ותאמר קניתי איש... ותספ ללדת את אחיו. את הבל רעה צאן. וקין היה עובד אדמה ושומע בקול האדמה.

ומקץ הימים הביא קין מנחה מפרי האדמה, והבל גם הוא עשה כמעשהו... ויחר לקין. ויהי בהיותם בשדה, ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו.

ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת-עדן.

וידע קין את אשתו. ותהר ותלד את חנוך. ויולד לחנוך את עירד. ועירד ילד את מחויאל, ומחויאל ילד את משותאל, ומשותאל ילד את למך. וללמך שתי נשים. שם האחת עדה ושם השנית צלה; וצלה ילדה את תובל קין לטש כל חרש נחשת וברזל...

ומאו בן-אדם על חרבו יחיה. בחרבו ובקשתו כובש לו את הארץ וחי בארץ. ותלד עדה את יבל, הוא היה אבי יושב אהל ומקנה... ויחצו בני האדם לשני מחנות. ויבנו להם אלה אהלים לשבת ואלה הברזל מעשה ידם. ומלחמה לברזל עם האהל משנות דור ודור. — — —

ב

האדם והמקל

האדם והמקל. — לפנים בישראל היו אומרים: הככר והמקל ירדו כרוכים מן השמים. ושיודע לשאול: למה? פתרו לו: בזמן שבני-אדם עושים רצונו של מקום, הרי ככר לאכול, ובזמן שאינם עושים רצונו של מקום, הרי מקל ללקות בו...

ככר לאכול ומקל ללקות בו! והיו לאותות לעושי רצונו ולשאינם עושים רצונו. אבל העולם לא כן הוא נוהג, בו הככר והמקל באים בערבוביה. — יושבי אור וצלמות אנו; הננו אוכלים ולוקים, לוקים ואוכלים.

ואכלת ושבעת וברכת, ואחר-כך תמתח על העמוד . . . אלהים כופת ואליהו רוצע; זה החוזה שאינו בא אלא לקרב רחוקים ולרחק קרובים בורוע. התקרבות ודחיה! ככר ומקל!

ואת העורבים צויתי לכלכלך ואת המקל להלקותך. ואז יקום אליהו ויעלה בסערה השמימה . . . ואנחנו תועים אנו בארץ. הנה הככר מצד זה והמקל מצד זה: בפל שתי רשויות, ומלכות אחת נוגעת בחברתה. — ויש אשר ישנו סדריהם, הככר תלקה והמקל ישביע . . . הננו אוכלים ולוקים, לוקים ושבעים . . .

הככר והמקל בדבור אחד נאמרו. ומה רחוקים המה זה מזה! הראשונה היא מדרס לכל חי, כלם אוכלים ושבעים, מביצי כנים עד קרני ראמים. על-ידי חזון ומפרנס לכל; — והמקל לא בא אלא בעבור בחיר היצורים, בעד האדם.

האדם יודע הוא להלקות ואוהב הוא להלקות; אפשר לו לאדם לבכר את המקל על הככר.

הככר היא פשוטם של החיים, המהלך הפשוט של הטבע הפשוט; אבל המקל מכה את האדם ואומר לו: גדל!

ג

ברי ושמא

לא הרי העולם כהרי האדם, ולא הרי האדם כהרי העולם, עולם כמנהגו נוהג ואי-אפשר לו לשנות את תפקידו. והאדם פושט צורה ולובש צורה ומהפך מדותיו לכמה גונים.

מי משניהם קודם? אלה אומרים העולם קודם להאדם; ואלה אומרים האדם קודם להעולם, גדולים מעשי-צדיקים משמים וארץ.

שאל ביתוסי אחד את רבי יהושע הגרסי: מנין שאין כותבין תפילין על גבי עור בהמה טמאה? דכתיב, למען תהיה תורת ה' בפיך — מדבר המתור בפיך. אלא מעתה, על גבי עור נבלות וטרפות אל יכתבו? אמר לו: אמשל לך משל, למה הדבר דומה? לשני בני-אדם שנתחייבו הריגה

למלכות. אחד הרגו מלך ואחד הרגו איספקלטור, איזה מהם משובח?
הנה אומר זה שהרגו מלך — כלומר, אלו שלקו על-ידי בוראך.

ואתם הלא יודעים הנכם את רבי פנחס בן יאיר!

אמרו עליו, שמימיו לא בצע על פרוסה שאינו שלו, ומיום שעמד על
דעתו לא נהנה מסעודת אביו. והימים האלה ימים קשים הם לבני-אדם.
כל בני-אדם חצים עבדים וחצים בני-חורין, כל דאלים גבר.

הלנצח יעבוד האדם באדם?

והחסידים ואנשי המעשה, זעיר שם זעיר שם, שאינם יכולים לעקור
את העבדות כלה בבת אחת, עוסקים בפדיון-שבויים. אז קם גם הרב
הגדול הזה וילכו הוא וחמורו, הלוך ונסוע, לפדות שבוי אחד מאדונו.

אבל הנה מפליג לפניהם נהר גדול, ובכל הככר ההיא גם אניה גם מלח אין.
זכר הרב, כי נצבו מי ים סוף כמו נד נוזלים ומי הירדן נכרתו,
וכאינש שנפיש חיליה בלכתו לעשות רצון קונו, התאזר ויקרב אל הנהר
ויקרא לאמר:

— גינאי, חלוק לי מימין ואעבור בך!

— אתה הולך לעשות רצון קונך — השיבהו הנהר — ואני הולך לעשות
רצון קוני; אתה ספק עושה ספק אי אתה עושה... אני ודאי עושה.

בשעה שבקש הקדוש ברוך הוא לברוא את העולם, גזר על העליונים
שיהיו למעלה ועל התחתונים שיהיו למטה; כשנתן משה את התורה, בטל
גזרה ראשונה ואמר: העליונים ירדו לתחתונים והתחתונים יעלו לעליונים.
יצאה בת-קול והכריזה: אוי להם לבנים מעלבוננו של עולם, דוחים המה
ודאיות מפני ספקות. — — —

ד

יציאה

חכם אחד היה אומר: עשרה דברים קשים נבראו בעולם, הר קשה
ברזל מחתכו, ברזל קשה אור מפעפעו, אור קשה מים מכבים אותו, מים קשים
עבים סובלים אותו, עבים קשים רוח מפזרתם, רוח קשה גוף סובלתו,
גוף קשה פחד שוברו, פחד קשה יין מפיגו, יין קשה שינה מפכתו ומיתה
קשה מכולם.

ויש אומרים מיתה קלה מכולם, טובה שבכולם; וכן בדוד הוא אומר:
נסתכל ביום המיתה ואמר שירה...

אמרו ליה רבנן לרב המנונא זוטא בהלולא דמר בריה דרבינא: לישרי
 לן מר! אמר להו: ווי לן דמיתנן, ווי לן דמיתנן . . .

רבי יוחנן, כי הוי מסיים ספרא דאיוב אמר הכי: סוף אדם למות וסוף
 בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים.

הכל למיתה הם עומדים, אבל מה הם מפסידים בזה? כשאדם בא לעולם
 ידיו קפוצות, כמי שאומר, כל העולם כלו שלי הוא, אני נוחלו; וכשהוא
 נפטר מן העולם ידיו פשוטות, כלומר — לא נחלתי מן העולם הזה כלום . . .
 ולפיכך כד הוו פליגי בית שמאי ובית הלל, אם נוח לו לאדם שנברא משלא
 נברא, או שלא נברא משנברא, נמנו וגמרו, שנוח לו לאדם שלא נברא
 משנברא.

ועכשיו שנברא האדם יפשפש במעשיו; אבל מעשים לא מעלים ולא
 מורידים, אין בהם קרן-קיימת ואין שלטון אחרי יום המות. — —

חזיונות עם

שמנה עשר דבר

ח ז י ו נ ו ת ע ם

א

על הרצון

לא לדבר הרצון הפרטי אני מכנן במשאי זה, כי אם לרצון הכללי. לרצון החברה והעם. — משיבים ואומרים: מי לידינו יתקע, שהעם והחברה שונים הם ביסודם מהאדם היחיד ושלשניהם כחות מיוחדים? הלא בעצם רק אישים יחידים בודדים קיימים ונראים לעינינו, וענין העם והחברה רק מושג צרופי וחזיוני הוא. — ואף אני טוען ואומר: אמת שאין במציאות אלא בני-אדם פרטיים, בני-אדם חיים רק באופקי ג'ום ורוחם; אבל מה זה הדבר, שהיחיד עובר את גבולו ולא רק כובש את אחרים, כי אם נכנע הוא לאחרים ומקבל מעצמו מרותם עליו? מדוע מצטרפים בני-אדם יחידים לחבורה אחת, למשפחה, לעדה ולצבור? גוזל האדם את חברו, חומד את אשר לא לו; ולאידך, הוא נותן משלו לרעהו ומקריב את חייו בעד בני-עמו ושבטו. מה זה אותו הכח הנסתר, אשר יקשר אותי, את האני הפרטי שלי עם הנפשות של אחרים ועם האני של אחרים? מאין תבוא ההתעוררות שבלבי, להשתתף בצער נפשות שחיו לפני מאות שנה, נפשות שדרכן גם לא דרכי? — מצטער אני בצער אבותי בימי קדם. בשעה שאני קורא, שנרדפים היו מפני אויב, יזעף לבי, ולאידך, כשנר נצחון על ראשם, ירון לבי אף ירנן. צער הלבבות של רבים צערי אני הוא, שמחתם שמחתי, רצונם רצוני וחפצם חפצי. ואני בעיקר רק עובד אני לעצמותי; אני יחיד נבדל מאחרים, משאת-רוחי אך עולמי וחיי ואני מלא תמיד מחשבותי אני, רגשותי אני ושאיפותי אני. הנה עולם בצד עולם ועולם נכנס בגבול שני לו, ואף-על-פי-כן אין כאן עקירת התחומין. על מזבח לבבי דולקת האבה-עצמית רבה. יהירות היחיד וכל חפץ הקיום של היחיד מושלים עלי; ועל אותו מזבח בעצמו עלה יעלה הלהב לאהבת-הכלל וגם אש

זו תוקד כל עוד קרבי בי. נפשי היחידה, עצמותי, מהותי וכל אשר בי
הן אך סכום מבנה גני ורוחי, סכום קורות חיי ומולי וכל גלגול החיים
אשר מסביב לי. ברגל גאווה אני דורס על יצורים אחרים ובכחי אני משכלל
עולמי אשר נתן לי. כל העמל הוא בעדי וכל הגיגי רק בעד נחלתי. —
והנה ביום אחד אתן לזרים חילי. אני היחיד אמליך עלי את הכלל, משועבד
אני להכלל ואף חלקי לא אדרוש. קשור אני למשפחתי, לעמי, ואני נושא
עלי סבל מקדם ומהיום. שתי נפשות בנו, דו־פרצופים-למחצית אנו אישים
יחידים ולמחצית אנו בני הכלל. אבל מי יברר לנו, איך תשכונה שתי
אלה יחד בלב האחד? היחיד יתפרד לשנים, והוא אחד; שני פנים לנו,
שתי רוחות, ימין לוקחת וימין גם נותנת...

שואלים שוב: מי יאִמַת לנו, שיש גם נשמה אחת יחידה לאדם? ומי
יֵרֵאֵה לנו בחזון, שיש קשר קיים בין מעשינו ומחשבותינו מתמול ומעתה?
גם עולמנו היחיד בן חלקים חלקים הוא. הרי מאורעות שונים והרי מקרים
שונים. כל דבר בחיינו אנו עומד בפני עצמו ואינו מצטרף לחברו
רק במסבי השכל וההגיון. מספרים פרטים עולים לסך־הכל רק בחשבון; אבל
דבר שבעיון אינו עוד דְּבַר החיים ועצם החיים. — כמו כן אנו מדברים על
העולם בכלל ועל החיים בכלל, וגם אלה אינם אלא שמות משותפים לחזיונות
שונים. אין עולם חוץ מההרים והגבעות, הימים והעמקים, היערות והשדות;
אבל אין חיים כוללים מלבד חיי הנמצאים. יש אברים לגוף ואף יש מבנה
לגוף, אבל אין גוף בסלוק האברים ואין נשמה חוץ מחלקי הנשמה.
אפשר להכחיש במציאות היחיד, במציאות העולם, במציאות גוי ונשמתו.
נוכל לקרוע הכל לגזרים, לחלק כל דבר לחלקים ולדחות את הסכום הכולל
מפני הפרטים השונים; אבל כל זה אנו עושים רק לרגע. פושטים אנו
את עדינו מעלינו וערומים אנו בלי כל לבוש־ההגיון והמחשבה, וכמעט
קט שוב צרופים שונים נארגים בנו והיות מחשבתיות משותפות ממלאות
את החלל הריק. אין ריקות בעולם, כל עוד מושלים בנו מושגי הזמן
והמקום.

מושג המקום הוא הכלי, שעל־ידו נשיג את הנמצאים אשר מחוצה
לנו.* לולא מציאות מקום אירי מקיף כל נמצא, מגביל אותו ומבדילו מאחרים.

* עיין במאמר, מקומו של עולם לעיל.

קשה היה להשיג עצם דבר נבדל או מתנועע. יש לנו מושג מהר פלוני, מיער או מנהר אחד, יען רואים אנו חלקים חומריים שוים צבורים לפנינו באחיזה אחת ובגבול ידוע. חלקים חומריים סמוכים זה לזה, נקשרים זה לזה או מורכבים יחד וממלאים איזה מקום בהיקף אחד ובסביבה אחת נוטעים בנו מושג של דבר אחד. וכן הדבר בזמן: צרור דברים נאחזים באיזה יחס תדירי בזמן מוליד בנו מושג מדבר שלם ומשותף. — מה שעושה המקום ברוחב עושה הזמן לאורך, רצוני לומר, הזמן גם הוא אינו אלא מושג מקומי. מה שהמקום הוא בהוה, הולך ומשתרע ונראה בכת-אחת, הזמן הוא בזה אחר זה וכקו ארוך הוא הולך ונמשך. —

נחוצה לנו אחיזה במקום ובזמן, צורה ידועה לרוחב ולאורך, כדי לקנות לנו מושג של דבר נמצא. נחוצה לנו אחיזה לבנות לנו מושג הרצון, ההולך ומצטרף מחלקים פרטיים ומגלוי החפץ בהרבה פנים; וכמו כן אנו בונים לנו ממושג רצון העם גם מהותו של העם. מה שמכריח אותי לראות בחלקים חומריים רבים, הנאחזים זה בזה והממלאים חלל ידוע, דבר אחד, אונס אותי גם לראות בקבוץ של אנשים, הקשורים זה בזה ביחס חברתי-תדירי או שבטי-עממי, חברה שלמה או אומה. ערך החלל המוגבל במקום הבלתי-סוף הוא ערך מושג התולדה בזמן לבלי-קץ... רצון היחיד הוא מלך הנטיות או סכום הכולל של הנטיות, ורצון האומה הוא הכת המאחד את גלוי רצון היחידים והרכבתם יחד.

החלקים הקטנים של אבן, גם אלה שהעין לא תשורם, אינם שונים בטבעם מכל האבן. הררי סלע הם גדולים רק בכמות על פרורי אבן. שונה מזה צרוף העץ. אילן עושה פירות, מתכסה בענפיו, זה דבר שחלקיו הקטנים המתפוררים אינם יכולים לעשות. עולה על צרופי האילן צרוף בעל-חי ועולה על החי מִדְּבַר ומשכיל. ידי ורגלי ושאר האברים אינם בוראים עוד את הנשמה שבי, ולא מהם יבוא הכשרון בי לחשוב ולהרגיש. אמנם בלי ראש וקבה, בלי האברים הפנימיים והחיצוניים אי-אפשר להיות בעל רוח ונשמה; אבל הסכום של צרופי האברים אינו מוליד עוד את הנפש. הנפש היא דבר שונה מהתנועה שנולדה ברחיים-של-רוח או ברחיים-של-מים. אנשים יחידים עומדים זה בצד זה אינם מצטרפים עוד לחברה; בני חברה אחת לא יצטרפו לשכט, ושבטים

מיוחדים אינם מתאחדים עוד לעם. על-יד החבלים החומריים בני התועלת והצורך לשעה או לזמן ידוע גדלים עוד חבלים נסתרים, כחות פנימיים, והם הם יוצרים את הסכום הכולל ועושים מהחלקים החיים בפני עצמם יצירה אחת כוללת, חיה ומשפיעה. הנהרות הולכים אל הים והים נותן מימיו לנחל נחל; ואם סוער הסער הוא מתחולל בכלם ומשמיע קולו בכלם. אבותינו דברו על שר של ים ואנחנו מדברים על רצון העם, זה המלאך הממונה על חלקי האומה וכובש לו את חלקי האומה. מה שמאחד אותנו האישים הפרטיים לקבוץ חברתי, שבטי-לאומי, הוא כח שנצטרף מחבלי הרצון ומתגלה על-ידי אפני הרצון. כשם שרצון היחיד וחפצו להתקיים הוא קשר המקשר נטיותיו ושאיפותיו במסבי חיו, כך הרצון העממי בכלל הוא השליט על האישים הפרטיים משך דורות ומועדים.

הרצון הוא גם אלהי-העולם, או בתור עצם מוחלט כשהוא לעצמו או כמי שנושא בחבו כל החזיונות הרבים של חלקי העולם והמציאות. יש כח מוליד ויש שוב אב נשמע לבניו. הנה אור בוער והנה ניצוצות מעלים להב. רצונם של חלקי המציאות הוא להתקיים ולעמוד בצביונם. רצונו של כל נמצא לעמוד בשלו ורצונו של כל גוי ולשון להשתמר ולהתאחד. נשמע הוא היחיד אל הרבים ומושלים הם הרבים על היחיד. רצונות הנמצאים אינם שונים בכלל ברב זה מזה, דבר אחד שורר בכל במדרגות שונות. עולה עליהם רצון בעל-חי, עולה על רצונו של בעל-חי רצונו של האדם; וחזק מרצונו של האדם הפרטי הוא רצון הגוי. רצון גוי תולדתי. איש מפקד לעצמו וכובש דרך לעצמו ישמע פתאם לקול מצוה עליון; יוצא הרצון חוץ מגדרו ונבלע שוב ברצון כולל עומד עליו. דבר מקבל צורות שונות נעשה למוחלט. אני מסיר עטיתי מעל ראשי ואני נותנה לאחר...

ב

על החיים

לא על מהות החיים אני אומר לדבר בזה, כי אם על ההכרח המוסרי לחיות. זכות לכל חי באשר הוא חי לחיות ומוכרח הוא לחיות. ההכרח הזה הוא תולדות הרצון הפנימי החיוני וגם מתגלה הוא ברצון. הרצון לחיות הוא סגולת כל נמצא ותוכו של כל חי. אין חיים בלי רצון, בלי שאיפה ובלתי התפשטות ואין חפץ בלי כח מצוה לעצמו.

הרצון שלי לחיות אולי לא שונה הוא מרצון האילן שבגני לגדל ולעשות פרי; אבל הוא עושה זה בלא-יודעים, ואני – ביודעים. הדרך למציאות אדם חי ומשכיל היא יותר ארוכה מזו שעשה בו הטבע להוצאת עצים ואילנות. הדרך מחיי אדם פרטי לקבוצה עם ורצונו לחיות הוא גם-כן ארוכה ורבה. זכותו של עם לחיות והכרחיותו להלחם על קיומו היא יותר גדולה מזו של היחיד. אני עולה בשלבי סולם, כל מעלה ומעלה תביאני על. אנכי נותן מעצמי לבני-גילי ואני לוקח מהם עוד רב יותר. זכות העמים לחיות, הכח הנפשי הפנימי המחיה אותם ומחזק אותם – הוא עמוק עמוק ואחריתו מי ישורנו. מתנחלת הזכות מדור לדור ובאה היא מאבות לבנים ומהם להבאים אחריהם. זה צרוף של נפשות, של שאיפות ושל הכרחיות טבעיות ותולדותיות. נסבך האחד בשני וזה בחברו וכן חוזר הדבר, מתעצם ומתגדל ועושה פרי. אדם אחד יכול לאבד עצמו לדעת ולהפסיק בחזקה את חיותו, אבל גוי כלו הוא בלי אובד. נתקים ממנו אברים אברים והוא עודנו חי ומוסיף עצמה. נלחמים אתו להכחידו, והוא גם על אויביו יתגבר. מנשלים אותו מאדמתו, והוא מוסיף להתפרץ ולמצוא לו מוצא לחיים. תקומה גם לעם נדח. הפץ-הקיום של גוי עולה שבעתים על זה של יחיד. סער מתחולל עוקר גם אילנות, אבל לא כל היער כלו. בעל-כרחנו אנו חיים וביד חזקה אנו קיימים. על שלט העם נחרתו המלים: אהיה אשר אהיה! ההויה התמידית היא גם החיים.

ג

על המחיה

הצרכים הדתיים והאלהיים נחשבים היו לפנים ליסוד חיי בן-אדם עלי אדמות. בימי התחיה וההתנערות להשכלה ולדעת נעשתה החרות האישית והמחשבתית לעיקר כולל. נוספו על אלה החרות המדינית והלאומית. נוסף באחרונה הצורך החומרי-הכלכלי; ומפריזים לאמר, כי עיקר זה האחרון לא רק מכריע את האחרים, כי אם גם מולידם ומחוללם. הלחם קודם לתורה, ובאין בית לשבת ואפס מעמד חומרי כל בנין רוחני יפול מאליו. – אין אנו בני-אדם יחידים ואיש איש בדרכו ילך, כי אם קשורים אנו בקשורים חברתיים-כלכליים. נכנס איש איש בגבול רעהו, בזכות רעהו. בחיי רעהו. מהות נוגעת במהות. חיים בחיים.

נלחמים אנו בלי הרף לקיומנו. דואגים אנו בכל עת להטבת מצבנו. בכל אשר נפנה רק התועלת תאיר לנו. בכל אשר נעשה ונחשוב רק אל המחיה נשא עינינו.

בתנאי הכלכלה יש שני אבות יסודיים, הפועלים על חיי היחיד. היסוד הראשון הוא היסוד החברתי והשני לו הוא היסוד העממי הכולללי. אדם מוכר וקונה, עובד בחוגו ומשתכר ממעשי-ידי. הוא אבר לאיזו חברה, חי במעמד חברתי ידוע והוא נהנה או חסר. שעל רחוק מזה הוא היסוד הלאומי-הארצי, יסוד זה פועל רק בכלל, ולפעמים לא יכירו היחיד כל עיקר. סחר העם בכל, תבואת הארץ כלה זה דבר מופשט או נראה כדבר מופשט. אולם לעברי בגולה היסוד השני הלאומי הוא קודם להראשון. מה שלבני-עמים אחרים נחשב לטפל הוא לנו בשבתנו על אדמת נכר עיקר. אין לנו חרות כלכלית כלל, אין לנו מחיה עברית. אין לנו חיים חומריים עברים עצמיים ונשמעים אנו בפל לשבט מושל עלינו. אין לנו מחיה משלנו ומקבלים אנו רק מה שנותנים לנו. —

ד

על הטבע

הנה בתרבות העברית הרבה מדות ותורות. למדו אותנו לדעת ערך האדם, יעוד האדם, תכלית האדם. בן-האדם הוא כתר היצירה ועבד היצירה. הוא חי ונותן, פועל ומשפיע. הוא שומע ומאזין, נכנע וכפוף. הוא עומד על פרשת דרכים ותלוי בין שמים לארץ; הוא חותך חיים ומות לכל חי והוא יצור שיתוש קדמו. גדושה היא סאת האדם. עני הוא בר-נש ועשיר הוא. שני יצרים לו. לו מחשבה ודעת, תבונה ושכל, לו נפש רוח ונשמה ולו נתנה ההשגה. כל ספר אצלנו מלא הוא דברי תורות האדם, דרכי האדם וארחותיו. כל רב וגדל-דעה דורש על-אודות האדם ורוצה לצרפו ולטהרו מכל חלאה ומדוה. כל העולם כלו נברא רק בשביל בר-נש, אלהים ומלאכיו משרתים רק אותו, ההויה כלה היא אך ככסוי קדרה לתשמישי-האדם. משמשים היו החשך והאופל מימין ומשמאל, ויבוא האדם ויאמר: אקבל עלי עול מלכותו יתברך, אעבוד ברוחי ונפשי את צורי וקוני! עובדים אנו את האלהים, אנו מיחדים את האחדות הכוללת או העצם המוחלט ושוכחים אנו את מכמני היצירה; שוכחים אנו כל הרם שבעולם ולא נשים

לבנו אל הטבע ואל הוד מלכותה. אין לנו קרוב-נפש להרים ולגבעות. לנחלים ולימים ואין בלבנו מורא ופחד מצבא השמים. מברכים אנו את יוצר המאורות והאור רחוק מאתנו. לנו מעשים ומצוות, תורות ואזהרות. הנהגות ודרכים, שאלות ותשובות. לנו ספקות ונדאיות, עיונים והיקשים. פשטים ורמזים, אף סודות לנו וצרופים. — אולם מול הטבע סוגרים אנו עינינו או נבנה עליו חומה . . .

בלע בלע רכושו הרוחני של האדם את צרכי העולם והמציאות. קם האדם התורי, עקר מה שלפניו ולאחריו, פתח את ספר התורה ויאמר: בה אהגה יומם ולילה, עדי יכבו שאר הנרות ועדי יִהְפֹךְ כל העולם כלו למצוה אחת ולפקודה אחת. נקבר אלהים בזאת התורה. נקבר העולם בספר; סָתַם האדם חושיו ויהי לשומר הגויל . . .

גוי שלם מרד בטבע. שבט מבני-קדם הלך לתור לו מקום מנוחה בארץ וימצא את ספר הדברות, ויהי אפל-יומם וקולות וברקים נשמעו מכל עבר ואות אחרי אות בלעה כל חלקה טובה; נעקרו השדות, יבשו הנהרות, נמסה כל אבן. — נשארו רק בתי-כנסיות ובתי-מדרשות ובה מלמדים את בני-שם הלכות וחוקים, הלכות וחוקים. וברדת משה מן ההר, לא קם נביא נגדו לתפוש את הלוחות מידו ולשברם גם הוא ולקרא לעם תועה בישיומן. לאמר: שובו אל הטבע, שובו אל אמכם!

ה

על היופי

מה שלכל בני-אדם הוא עיקר החיים, יסוד החיים וגלת הכתרת של החיים — יסוד התפארת, נחשב באהלי בני-יעקב אך כטפל ודבר ארעי. היפה לבני ישראל הוא איסור גמור וגם לדעת המתירים הוא מותרות גמורה. רק בקושי ובשעת הדחק התירו לבן האדם לטפל ביופי, לטפל בו בשנוי והכשר מצד המחשבה. לרבים מאתנו היופי הוא רק חמדה גרידא. רק על התאוה נבנתה ואחרית העוסק בה והמתמכר אליה עדי אבד.

התרוממות הנפש, התעלות הרוח, שלל צבעי העולם וכל המוניו המה רק כמר מדלי וכשחק מאזנים מול ערכי המחשבה, מול תועלת השכל וההגיון. המית-החיים אך שכרון היא, האהבה היא בת-השטן. אלהים

קדוש, מעשהו בקדושה, ואלהי העולם מתאבק עם אויבו יצרה־הרע, זה מושך לכאן וזה מושך לכאן, ועל האדם להכריע ולסמא את עיני סמאל. שואג היופי בשחר ובערב. מתנער העולם וקורא: לכו ושתו את ייני ואכלו את פריי, ערוך השלחן לפני כל בר־נש והכל מתוקן ונותן ריחו. וקול מעמקי הספר נשמע: צומו! ענו את נפשותיכם! בורה לו איש ישראל מאהלי היופי והחיים, מתרחק מכל חדוה ורוחב־לב. חיי תענית לבני־ברית, ליל ארוך פָּרוש עליהם. זורה השמש וגם זה הוא חטא. — לובש העולם טליתו וזה מגלגלו לידי אשמות. אלהים ברא את העולם ואת מכמניו רק לנסות בהם את האדם.

י

על הספר

העולם שבו נולדנו, בו שאפנו רוח ובו למדנו לחשוב ולחיות, לראות ולשמוע, למשש ולחוש, הוא רק הספר ועמודיו עמודי הספר. חיינו הם חיי הכתב והמכתב, שאלותינו הן שאלות הכתב, השבונותינו רק חשבונות הכתב הם. הוץ מדברי הכתב אין לנו חומר ורוח. כל אשר נארג בנו, כל אשר מתרחש בלבנו, כל שאיפה וכל תנועה, כל הויה וכל דנדוד הרי הם כמו נכתבו מראש וחרותים מראש. כתובה היא נפשנו מכל עבריה, היא בעיקר רק קבוץ של אותיות... יש אשר קול אלהים מתהלך גם בספר שלנו ומיד גם הוא נשקע. בעת עבדנו לאלהים רבים והקטרנו להם על ההרים ועל הגבעות ונציב למלכת השמים מזבחות, אז רקדנו כאילים ונשיש לאור ולמשרתי האור. בא אלהים האחד, אם משעיר או מהר פארן, ויתן לנו ספר לדורות, ולו פרשות ותאים, לו מחילות וסתרים; ואנו נשקעים בו וחוזרים ונשקעים.

דם עתודים, קרבנות כבשים ועזים מקשרים את האדם אל הטבע. קודם הכהן להנביא והבכור להכהן. על פתח האהל מביאים בני־אדם את המנחות ועמהן ברכה ומרפא. אין תורות בשמים, אין חוקים ומשפטים ואין סעיפים ודינים; יאר היום, יאירו כוכבי השמים. מה לכם בני־אדם חכמים וסופרים לדורות? מדוע אתם קורעים את העולם לקרעים? מדוע אתם טובלים את הכל בקדרת המוח? למה לנו מחשבות? למה לנו עיונים? מה יתנו לנו ומה יוסיפו לנו? — —

המהות יתרה היא מכל המון הדברים והאמרים על-אודות המהות. תרה היא הנפש על תורת הנפש. כל בטוי, כל הגה וכל מאמר רק ילדי הגשמה הם. אי-אפשר לאדם להביע רחשי לבבו ולהשמיע הדי לבבו. אי-אפשר לכתב להיות מטבע למכמני העולם. אמור אומרים, כי הכתב והמכתב נבראו בין השמשות; אבל המכתב הוא דבר מוגבל ואֵל אלהי הרוחות הוא בלתי-מוגבל, לו אין תחלה ואין סוף.

ז

על התולדה

זרועה של החברה נטויה עלינו, המעמידים החברתיים מושלים בנו. קשורים אנו ביחסי השבט והמשפחה, על אחת כמה וכמה שנדבקים אנו בארגי התולדה. הלא היא סכום החברה וחיי המשפחה יחד, הלא ארוכים ימיה ואין מספר לשנותיה. אלפי שנה של חיי צבור, מלחמות ונצחונות, נדודים ומלון לילה ויום, הפל מצטרף לכח אחד ונאחזו בנו, לכח מושל גם ימשול.

כי נצא השדה, נלינה ביערות, נעלה על ההרים או לחוף הים נשכון, יסורי-התולדה בנו באים ומתערבים עם רחשי לבבנו ועם רחשי העולם יחד. אין לנו נפש יחידה כלל, ואף אין לפנינו חיי טבע בעצם. אם נאהוב או שנא, אם נחשוב או נרגיש, בכל יד התולדה מושלת, יד העבר הארוך. לנו גם עוז בתולדה והיא אף היא מלאה היא כשלון. לנו עושר מכלה בשר ורוח. לנו ברכה וקללה, לנו ברית-אלהים, והיא רודה בנו.

אש יוקדת על המזבח תמיד, ובא הכהן ותקע את המאכלת בבטנו וישתפך הדם ויתערב עם אש של מעלה, ושניהם ממלאים את ההיכל ואת העזרה; ונפלו העובדים על פניהם וקוראים לאֵל ממלל רברבן: הצילנו מענן העולה ומכסה את פני כל. ואף הוא עונה: בני אתם. צרפתיכם בכור הברזל, למות לא תוכלו ואף חייכם אינם חיים. — עם-תולדה אתם ונתתי לכם ספרים...

ח

על הרוח

לא על הרוח של בן-אדם יחיד אשא עתה את דברתי, כי אם על-אודות רוח העם בכלל, העם הוא נותן משלו להיחיד, אם גם מקבל ממנו.

הלא אב מכיר בבנו ומנחיל את בנו. רק נחלה זו מעשירה אותנו. אם גם היא באה מעוצם ידינו. זה זורע וזה קוצר. זה אוכל וזה מברך. ויש קשר בין אלה. יש גשר מתוח בין חוף לחוף. העולה בסולם פוגש את היורד וקרנים יוצאות מפנים לפנים. יתמוגג הלב ודמעת נצח מטפטפת והולכת. הכל היא רק תוצאת החרות. הכל נעשה מאליו ונארג מאליו; ואוי לנו אם תקפך לעבדות. אם נעשה הרוח למושל ומצוה. אם חבלים לנו ואנו מוכים שוק על ירך.

תרבות העמים הוא רק רכוש ונחלה. תרבות ישראל נעשתה לחובה על הצבור. לנו אין רוח מקייה, כי אם רוח אוהו ומכביד עולו. יעבור הנחר את גבולו כשיגאו מימיו. כל רוח כביר מתפשט. התרבות העברית העתיקה לא עזבה את תחום שבטיה. וכה הוסיפה למשול באשר כבר משלה. לא כבשה גוים אחרים. לא מצאה לה בכל פעם קרקע בתולה לזרוע בה זרע מחדש. וזרעה אך בשדה זרוע. מלב עם אחד אמרה להוציא כל פירות שבעולם — ואך מצצה בזה כל ליח. רוח ישראל הוא חי אוכל את עצמו...

ט

על הערכין

אין טוב נצחי ואין רע נצחי. שונים הם צרכי החיים ומדות החיים. שונים הם טבעי בני אדם. שונים הם מהלכי העמים. שונים הם הגוים והלשונות.

אין מטבע אחת. אין מעמד אחד ואין אופק אחד. מאפיל הלילה על היום. מגרש השמש את העננים. נלחמים הכחות. מתנגשים המעמדים וחוזר כל אחד להעמיד לו פנים ולמצוא לו צביון. נוער לאדם. שחרות וזקנה. ימי איבה ואהבה לו. ימי חמדה ופרישות. ימי תענוג ועוני. לא שתי דרכים לנו. כי אם דרכים למאות; לא אפן אחד לחיות. כי אם אפנים ומדות. מצוות נחשבות לעברות ועברות למצוות. אלהים קורא לעבדהו ונמצא כי אך נביאי שקר דברו בשמו. סקלו כל מסית באבנים — אם גם נקי היה ומעשיו נקיים. מי זה יזיד לחרות בחרט ברזל דברים עולמיים ויאמר לתת לנו ערכים נצחיים. מי זה יאמר: אחת דברתי ולא אשנה. לא אדע חליפות ותמורות.

אשר בחרנו תמול אינו חל עוד עלינו באֵלה ובשבעה לקיים אותו למחר. ואשר קבלנו עלינו פעם אינו חל עלינו למחר. מצוות בטלות, משנות הן צורתן, ואף התורה כורתת ברית אחרי ברית. אלהים לא רק בורא הוא, כי אם גם עוקר נטוע, גם הוא לא יתמיד ומתחדש מיום ליום. לנו עם גולה, אם בגוים נתחשב או נבנה לנו בית, אין לנו לשום רגלינו בסד ערכים ישנים קבועים, כי אם עלינו לבור לנו מעצמנו את הטוב והיפה, את הנכון והקיים. בני-חורין נעשים לעבדים, אם יסגרו לפניהם את הדרך; פותחים את החלונות — והנה החרות מרחוק תבוא.

בעד אחרים

כיון שהיחיד מתיחס אל אחרים, חי הוא בין אנשים אחרים ומבקש לו מעמד בין אחרים, הרי הדין נותן, שצריך הוא להעריך את מעשיו להם בין בחיוב בין בשלילה ולשקול כל דבר ודבר, אם יש בו תועלת או היזק לרבים. הלא תועלת הרבים היא גם נחלת היחיד. כל מה שאדם עושה למענה הרי הוא עושה באיזו מדה גם לעצמו. חוזר הנותן להיות מקבל; חוזר הצבור להיות מגין על היחיד, שמוסיף לו חזוק. עם פורץ גדר מבקש לו קרבנות, וחוזר הקרבן להתקיים ולהתהלך בין אישים אחרים.

מדה אחרת תאמר: מה לו לכלל בלא יחיד, ומה יתן ומה יוסיף לנו הצבור, אם לא תאיר נשמת היחיד? אם אני המרגיש והחושב כאן הכל כאן. עוקר אתה אילן אילן, איזו שארית להיער? —

התרבות המוסרית העברית תלמד אותנו רק להיטיב לאחרים ולחשוב על-אודות צרכי אחרים, באשר לא תדע את ערך היחיד. אין בפיה פתרון נכון להשאלה: למה אני חי? ועל-כן היא דורשת תמיד לאמר: חי האדם בשביל אחרים. חי אתה בשביל רֵעך, בשביל הצבור, בשביל העם והעדה. ועשית את הטוב לאחרים, ואהבת תמיד לרֵעך, ונתת לו משלך והבאת אשר לך למנחה לקהל. לנו תורת צבור ולא תורת יחיד. מאירים אנו לשכנינו ולא לנו; דואגים אנו לרבים ולא לאחד היחיד והמיוחד. נר אלהים נשמת אדם, חפשו בנפשותיכם.

יא

על השלילה

בגוף האדם אין מקום לשלילה. כל לאו הרי הוא מעיד על צד חיובי שקודם לו. כי נאמר לנו: לא תעשה! לא תרגיש! לא תחשוב! לא תחמוד! הרי יוצא מקריאות אלה, שהאדם עושה, חי ומרגיש, חושב ופועל וחומד לדעת-עצמו, ועל-פי נטיותיו וצרכי נפשו. קודם הוא צד החיובי שבאדם לשלילי ובא זה ונשמע לזה, או בא זה וכובש את זה. איזה גבור? הכובש את יצרו; ואיזה חלש? הנכבש ושומע בקול אחר. כל האומר קונם אני על פרי הטבע, הלא מלעיב הוא את הטבע. כל מפגל ומתרחק מדבר נברא, הלא קורע הוא בזה את האחדות במעשה-בראשית. עתיד האדם לתת דין-וחשבון על כל מה שראה בעיניו ולא נהנה. אין אנו רשאים לעקור את אשר נטע בלבבנו, אין אנו רשאים לשום חֵץ בחיינו. הבכורה נתנת לכל דבר חיובי, לכל תשוקה וחפץ. אמור הן ואל תאמר לאו לכל אשר תשאלנה עיניך. ליבא ועינא שלוחי אלהים הם. אלהי המעשה קודם לזה של הדבור...

יב

על הספק

הברי הוא סוף כל מחשבה, קץ כל דעת ורצון. באפיסת כח המחשבה ובעמוד האדם מלדת דברים חדשים וערכים חדשים יקבע לו דעה אחת עיקרית, יבנה לו יסוד אחד, אשר ממנו לא ימוש. כל עיקר הנחה, חוק הגיוני, כל משפט חתוך וקיים לאמר: אותו דבר הוא כך וכך וצריך להיות כך וכך, כבר מכריח אותנו לקבלת מחשבה אחת עלינו. סוגרים אנו אז את השער, עוצמים אנו את עינינו ונישן שנת-עולם. לא כן הוא השמא וכחו של השמא, הוא מפריא ומוליד, הוא נותן לשכל רב חליפות והוא מעורר אותו בכל פעם לחשוב נתיבותיו.

לנו בני ישראל, עם-הספר, רק ברי אחד לפנינו, רק דבר אחד נטוע בנו ומחשבה אחת מולכת עלינו. הכל ודאי הוא לנו, הכל ברור ומפורש לנו. מיצרים בל נתקים לאלוה ולאדם, לעולם ולבריאה, לערכי הטוב והישר, לתכלית כל חי. אין דבר שלא ידעו אותו חכמים ואין מדה שלא השיגו אותה הנבונים. התורה היא ראשית כל דעת, מי זה ידון

ויפקק באמרותיה? ומי זה יעלה בנתיבות שכלו עליה? לנו מטבע אחת וידיעה ברורה אחת; אין שניות וספקות, לנו הכל אחד. והרסתם כל הברור בעיניכם, עקרו את הודאי שנחלתם ונטעתם את שורש הספק בלבכם. חדלו לדעת ולפסוק, כך וכך הוא כל דבר, והתחילו לשאול מחדש ולדרוש ולעיין מחדש. כל ידיעה ודאית היא רק בת־מגע אחד עם הנשוא, אבל לא תחדור לעומק כל הנשוא. אם תאמרו לפתוח המבואות הסגורים, קחו בידכם את מפתח השמא. שאלו, היו שואלים ולא רק משיבים...

יג

על הגמור

למדו אותנו לאמר: לעולם יהיה אדם אוהב שלום ורודף שלום. הנה נוח לשמים ונוח לבריות. אל תטה אל הקצוות. אל תרשע וגם אל תצדק הרבה. מה טיבו של מוסר כזה? ומה הם ערכי־חיים כאלה, שאינם נותנים לאדם לבקש את הצדק עד כמה שלבו חפץ? מי ישים חכים לרוח האדם לאמר, עד פה תבוא ולא תוסיף? מי יעמוד באמצע הדרך ולא ילך אל המקום אשר ישארו לבו? מי זה יחצה מעשיו? מי ישקול רגשותיו בכף־מאזנים? רחבה הארץ, רחבים השמים. אין ימין ושמאל, אין מעלה ומטה, פנים ואחור. עולה הנפש ומתאמצת, לה כנפים גדולות מכנפי הנשר. והנה יצא צו לאמר: אסור לעוף למעלה מעשרה טפחים; הנה שוקל את דרכיך. ואני אומר לכם: אסור לבצוע, אסור לנתר. ילך האדם בצדי הדרכים, אבל לא בדרך הכבושה. צריכים הם בני־אדם להיות גמורים ושלמים בכל מעשיהם וחפציהם. עליהם להשיג את הכל ולחדור לכל. יסיר בר־נש מלפניו כל מעצור וכל עכוב. יהיה ער בין ישנים והולך בקומה בין המשתחווים. השיבנו ה' אל עולמך, אל עולמך הגמור.

יד

על השמירה

שומר אמונים, שומר ישראל, ונשמרתם לנפשותיכם. ושמרתם את נחלת אבותיכם, ושמרתם את בניכם מכל רע ועון. ושמרתם את לשונכם מלדבר רכיל באחיכם. עומד בן־אדם העברי על המשמר, והוא זהיר

במעשיו, זהיר בקניניו. זהיר בעניני שמיא וארעא, זהיר באשר נתנו לו ובאשר הורו אותו לעשות. הלא אלהים פוקד כל מעשה וכל תחבולה. הלא עיניו צופיות על כל מאורע, הוא בודק, סופר ומונה כל הגה ורעיון. לא רק כל מעשיך בספר נכתבים, כי אם כל נדוד, כל נשימה עולה ומעידה בך, כל קו וכל נקודה באים בחשבון.

ואני אומר לכם: מי שמאבד את עולמו פעם אחת הוא מרויח יותר בחייו מזה שנוהר בו ומוציא ממנו אך קמעה קמעה.

נולד אדם ערום ועליו גם לצאת ערום. למה לנו בגדים ולבושים? למה נתעטף בטליתות ולמה נסגור את ביתנו וגם נפרש וילון על החלונות. מה לנו לשמור דברים שאנו מולידים בכל פעם? מה לנו לקמץ — ורב נתן לנו. מי שאינו מצווה ועושה גדול הוא מזה שמצווה ועושה; ומי שמפקיר נכסיו עוד עשיר הוא מזה שגודר בעדם. אומרים לבאר: נבצי מימך ולא כנסי מימך...

טו

על הקדושה

מקרא הוא: והתקדשתם והייתם קדושים. והוא לנו לנר, אם גם נבנה לנו עולמות חדשים ונסלול לנו דרכים וארחות חדשים.

קדושים תהיו — לא רק בדעה ובדבור, לא רק במעשים וכּוּנּוּת, כי אם בכל המהות. שלמות הנפש, טהרת האדם בכל היא התכלית האחרונה. מחשבות לבד אינן עולות כלום, צרופי רגשות אף הם לא מעלים; שלמות תבוקש מכם, שלמות בכל.

והייתם לגוי קדוש; אבל אין עם קדוש עם אובד בעניו. גוי מוכה ומעונה ונרדף כל היום אינו יכול להיות קדוש. אם אין מחיה עממית לנו, אם את פרי אדמתנו לא נאכל ונתעמל רק על אדמת זרים, איך נעלה על ברוח. אם דו־פרצופים אנו במעשינו, במחשבותינו ובכל אשר בנו, איך נשיג הרמה נפשית ואיך נמצא את הנתיב לטהרה ולצרוף. גוי קדוש צריך להיות גם גוי קיים.

טז

על האחדות

מה אנו ומה חיינו, אם לא שלשלת גדולה של סתירות וסכום של תכונות שונות ושל מאורעות רבי חליפות. אור וחשך משמשים

בערבוביה. הנה צער והנה רוחב, הנה שקר ואמת, זיוף וטוהר, קטנות וגדלות. ואנו — קרועים אנו ביותר. אין אופק לנו, אין מעמד ואין יסוד. אשר היה לנו לקח מאתנו ואשר אבדנו נוסף לקרוא בשם... החיים הם אחדות ברבוי. עולים המים מן הבאר ונשפכים לכל צד. קח בידך מאשר תמצא ונתת לרעבים. וקמת גם אתה והחית את נפשך. הרבה פיות למציאות ואך כח מניע אחד. עוזב הבורא את הריקות וממלא הוא את החלל בחיות עולמית. אין שבתון לו. אין תכלה למעשה בראשית. ואף אנו בני בניו מושכים בחבל משני עבריו; אנו עגים עוגה ונעמוד בתוכה ואנו קוראים לאלהי מזמות: הראנו נא את דרכיך. דרך לגוי ולאדם יחד. ואם שברים עלו בחומת העם כלו, איך לא יבוא בקיעים בנפשנו אנו היחידים.

יז

על האדם

אחד הוא האדם בכל הדורות ושונה הוא במהלכו ובדרכו, הוא עולה ויורד, מתעשר ומתרושש, נכשל וגובר חילים; הוא בונה היץ ופורץ גדר. אין קץ לשאיפותיו, אין תכלה לתקותיו. הוא בונה לו עליות ושוב יעקרן. עת לדעת ועת לשתוק, עת להתפשט ועת לבוא במחילות עפר. נלחם האדם את הנחש, וזה הולך קוממיות כבימי קדם. מלאה היא הארץ תגרה ופרוד ואהבה ואיבה יחד. כל אחד שותה את כוסו המוכנה לו, מהול יין במים. הדם הוא הנפש; וכי נמחץ הלב, אז הוא צועק מרה והקול מחריד ומרעים.

על משואות האדם הטבעי יקום האדם התרבותי. מתנער הוא מתדרמתו ומבקש חדוש לרוחו. מתפרץ האור מעמקי התהו והוא מראה פניו לכל עבר ומשליך ניצוציו לכל אפסים. באים אנשים חדשים בכל פעם ולהם משואות חדשות. מתחדשים הרגשות, מתחדשות המחשבות והדעות. מתחדשים הערכים ונצני טוב ויפה, רום ופשוט עולים גם עולים. תדשא הארץ, כל עץ פרי נותן ריח. רק ברכה לפנינו, אין תורה ואין מצוות. אין חוקים ופקודים. מצוה האדם לעצמו וכובש לו בעצמו את דרכו. בן-אדם כזה יבנה גם אהלי יעקב מחדש, אשורנו ולא עתה.

יח

העצמות

לא חזיונות העולם ומכמני העולם מולידים את השירה, בכל עשרם ויפעם, בכל מכמנם והודם הם באיזו מדה תולדות השירה. העולם והחיים אינם רק נותנים, כי אם גם מקבלים. מספרים השמים כבוד אל ומעשי ידיו מגיד הרקיע, בשעה שנפשו של נעים זמירות אומרת הללויה. האדם אינו רק קורא שמות לכל יצור ונברא, כי אם נותן להם מעצמותו ומכחו. מחיה הוא האדם את הכל ונותן מנפשו לכל. העולם הוא מתנת אלהים — ובמלכות מרומים ישתתף בן האדם.

גם להאדם קליפה ועצם, תאים רבים בנפש ודרכים שונים לפניו. צריך הוא לבקש את התוך, את התכלית, את השייך לו ורק לו. בהמית החיים יפלו לו נתיב. ואם משקה ה' הרים גם הוא שותה. נתן לאדם כשרון לדבר וחתוך הדבור; הוא ישיר שירת הצער ושירת החדוה, ישכים עם היום ויפנס עם הלילה.

אש אוכלת בראש ההר, ובה ישכון כבוד ה' עם כבוד האדם. פתרון הבריאה לא בשמים ובארץ הוא, בסתרי הנפש הוא יושב ושם ימצא. שובו שובו לאדנותכם, שובו לעצמותכם.

ר ח ש י ל ב

ר ח ש י ל ב

א

איני יכול לעשות שקר בנפשי; הנני מצטער על אשר תחסר לי קדושת התמימות ואת צערי זה אני מביע בקהל.

כל מחשבותי והגיגי אינם אלא תוצאת סבל-הירושה ממחשבות אבות... גם בעת אני מתיר חרצבות הנני רק בן לאותם הדורות שהנני פוסע על ראשם.

והרעיון לדעת ולהרגיש את עצמי טבוע במטבע נושנה יביאני לידי יאוש וידכא אותי.

כל עמלי ויגיעי לעמוד על נפשי, על מהותי ועל שורש-נשמתי אך לשוא הוא. אנוס אנכי לחשוב, לדון ולהגות, מפני שאבותי בעלי העיון ובעלי המוח הנחילו לי אלה. כל הספרים אשר נכתבו אצלנו באים שיירות שיירות ויונקים את לשדי, את עצמותי.

כמה קוצר-רואי בזה, שלא לראות את אשר יחסר לנו ואת הנגע אשר כבר בלבנו אנו.

נניח, שיש בנו כשרון; אבל מה הוא הכשרון בלי עולם ובלי חיים. לנו יחסרו דברי היום, לנו חסרים מכמני העולם; לנו חסרים החיים ושאון החיים. יודעים אנו רק את שמע הדברים מרחוק; אבל אותם בעצמם לא ראינו עד היום ועל ברכם לא נולדנו.

את הים לא ראינו, גם את היבשה לא ראינו, לא ראינו מלכת השמים ולא שמענו סערות שדי; נפשנו הרכה חנכה במצוות, רק במצוות.

עוד בערשנו שמענו על מצוות ומעשים טובים, על תורה וסחורה... כעני בפתח הנני עומד על מפתן העולם והחיים, מקונן אני בנוסח משורר אחד. הנני רואה את כל עושר החיים והמציאות ויפעתם, ורחוקים הם מני. — — —

החי למינהו, האילנות, גם הדומם אומר שירה, שירת האלהים והטבע, שירת ההויה והמהות, אך בעדנו גדרו זיו שכונת החיים, נטלו מאתנו את העולם ואת החיים ועשו אותנו לנושאי ספרים. והיה אם גם כבר העמדתי אותם בקרן-זווית, הסחתי דעתי מהם בחזקה, באה קינת קדומים ומטפחת אותי על פני. עודי במעי אמי למדו אותי כל התורה. נר נשמתי זה החל לדלוק, וכיון שיצאתי לאויר העולם, מיד בא מלאך אחד מכבה את הנר וקסבר להשכיח את משנתי; והוא לא ידע, כי מה ששניתי במעי אמי לא ישכח ממני לעולם. — — —

ב

עצב ישראלי, שכמהו לא ידעתי, בא ודופק על פתחי לבי. בחדרי אני יושב ואקשב את נכאי הגוי הישראלי ואת עצבו הארוך משנות דור ודור... אין אני יכול נשוא את העצב הרב. איני יכול נשוא את קללת-החיים הרובצת עלינו. סר וזעף אני, מלא אני עצב וצער; והצער אינו רק צערי לבד, כי אם צער כל הגוי שלנו. אשמים אנחנו בעֲיָנו, אנחנו המתנו כל החי בקרבנו. אנחנו הפרחנו את נשמתנו על-ידי הכתב והמכתב, על-ידי שברי לוחות המונחים בארון... יש אשר חפץ אנכי לצעוק במחנה ישראל, לתקוע ולהריע בכל כחי לאמר: הסירו את הנכר מקרבכם! הסירו מכם את אשר נתנו לכם! אבל בסתר נפשי אני מתיאש, ואיני מאמין בתחית העצמות היבשות... אני מרגיש בפנימיות הויתי את סבל נחלתי, סבל חיי ונשמתי, שגרשה מעדן אלהים, ואשר חפץ אנכי להרוס, איני יכול להרוס... בשדה-הקברות שלנו חפץ אנכי לנטוע אלוני בשן, עצים עושי פרי; אבל באותה שעה אני שומע שירת שלדי המתים הקבורים וגם הרמה שלהם אומרת שירה. בידי אני הורס, ומרגלי אני מסיר נעלי, כדי שלא לגעת באדמת קודש שלנו. לאחד אני חפץ בפנימיותי, לברוא גוי חדש ואנשים, ואני קרוע בנשמתי. קרעים בנו לדורות...

ג

— יום מחר, את היום תנו לנו ולא רק את האתמול . . . העושר השמור לנו רק מאתמול הוא עוני של היום ואי־האפשרות להתעשר . . . מאמין אנכי באבותי, באבותינו. מאמין אנכי, שהיו באשר היו וחיו באשר חיו; אבל תנו גם לנו לחיות, תנו לנו מקום לחיות מעצמנו ולעמוד על עצמנו . . .

תנו לי את עצמי, את מהותי, את חיי. תנו לי את נפשי כמו שהיא ואת האפשרות לבסוס נפשי. תנו לי תקוות, שאנכי בעצמי מולידן ואל תעשוני רק לשומר נחלת אבות.

חפץ אני לרעוב אחרי שביעה; חפץ אני לשדד אדמתי ולעבוד בקרקע בתולה . . . חפץ אנכי לחיות מעצמי ולהיות מעצמי. חפץ אנכי להתחיל הכל מהיום ולא רק מדאתמול.

וכל אתמול, באשר הוא אתמול, חותר חתירה תחת יסודי היום, כל עבר באשר הוא עבר קובר את ההוה וכל ישן בולע את החדש . . . הבו לי חיי! הבו לי מהותי! הבו לי מקום לבנות מעצמי, הבו לי מקום להניח בו את ראשי!

ולו היה קולי נשמע בבית ישראל, כי אז קראתי את כלם למשואות היום. לו היה לוחות בידי, כי אז מסרתי את הפסול לכל אחד ואחד. — — —

ד

— — לצעוק אני חפץ, לצעוק צעקה גדולה ומרה אחת, אשר תביע במלואה כל המית נפשי וכל יסורי נפשי.

להרים קולי אני אומר, להרים קול אשר ישמע בכל בית יעקב ויחריד כל אשר בנו וכל אשר קבור בנו.

אחרי כל משברי המחשבות ושאונום בנו, אחרי כל הסערה הגדולה מבחוץ ומבפנים, עוד שארית נשמה תולדתית מסתרת בנו.

כל מחשבתי, כל הגיגי ורעיוני נהפכים על פניהם. כחם עז, כחם להרהר אחרי הכל ולחתור חתירה אחרי הכל; אבל אם הם מנצחים, אנכי הנני המנוצח . . .

ונפשי מלאה יסורים, לא אוכל להביעם; לבי קרוע מכל הצער הגדול שלנו והתהום התולדתי אשר בחיינו הצרים . . .

לצעוק אני חפץ, ליסר ולהוכיח ולנבא על-אודות ערכים חדשים
 וחיים חדשים; וכל הישן המתנמנם בי בא ומטפח אותי על פני.
 המון מחשבות ויסורים קשים מקיפים אותנו מכל עבר. תנו לנו את
 האפשרות לחיות; תנו לנו את האפשרות להביע המית נפשנו וכל יסורי
 נפשנו. — —
 תנו לנו חבלי השירה, חבלי המשיח. . . .

ה

צרכי הצבור וחובות היחיד להצבור, התביעות התולדותיות והעממיות
 וכל השאלות הנוגעות לגוי כלו, כל אלה נדרשים באלפי פנים בתורה
 ובמעשה, בעיון ובסברה, והכל נזקקים להם בחיים ובספר. ואמנם שאלת
 העם ועתידו, הרת עולמו וכל אשר נוגע לו הוא היסוד בחיינו וממנו תוצאות
 לנו. . . . אומרים לנו, שבידינו עתידותינו, שבידינו בנין גוי והריסתו. נשמת
 העם בפתחה את לועה, עצבונה הארוך משנות עולם יחריד כל אחד ואחד
 מאתנו.

מי יחיה מישימון-אל, מי ירגע בעת עקת הצבור.
 אנו מבלגים לשעה על השאלות העולמיות מפני הצרכים בני-יומם.
 הננו יוצאים לעבודתנו; איש איש פונה לעסקיו, לצרכי ביתו ולאשר לו.
 עיר עיר עוסקת בצרכיה ובמוסדותיה, מורים מלמדים לבנים, ספרים
 נכתבים וגם נקראים, בלל נראה איזה מעשה וגם זרעוני מחשבה — ועננים
 באים, ענני פחד הגוי באים ועולים, ואנו אומרים: שמא לא יתקיימו כל
 אלה בידינו, שמא כל עמלנו לשוא ביחיד וגם ברבים.

הידעתם את הצער הזה ואת הקרעים שבלב? הידעתם את סימן-השאלה
 הגדול, המלוה כל מעשינו וכל מחשבותינו, בכל אשר נפנה ונלך?
 הידעתם את תוגת הנפש בעמדה לפני משרעם, באין אונים?
 תנו לנו איזה מעמד, תנו לנו ערובה, כי עמוד נעמוד. — —

ו

ואתחנן אל ה' לאמר: אתה החלות להראות את עבדך. אעברה נא
 ואראה את הארץ הטובה, את ערכיה החדשים ואנשיה החדשים ההולכים
 קוממיות.

ויתעבר ה' בי ולא שמע אלי ויאמר: רב לך! — ואוסף להתחנן: אתה
 ה' פתחת את לבי לדעת את הדרכים האלה, בם נלך, ואת המעשים אשר
 יהיו לנו למגן, הראנו נא אפס קציהם מרחוק.
 וירד ה' בענן. לא ברוח ה', ואחרי הרוח רעש, ואחרי הרעש אש.
 ואחרי האש שמעתי קול דממה לאמר: ראה אראה את עמי וידעתי את
 ההולכים לפניהם להעלותם. גם אתה, גם האנשים הבאים אחריך לא תעברו
 ולא תעשו — והשארתי בישראל כל הימים אנשים מספר החפצים לעבור
 ולעשות... זה שמי וזה זכרי לדור דור.
 ואֵלט פני באדרתי. — — —

*

*

*

המאמרים האלה נכתבו במשך שנות תר"ן - תרס"ב בברלין, בברן ובורשה
ונדפסו ב,המגיד', המליץ', הצבי', השקפה', ממורח וממערב', תלפיות'. מהם
נאספו במחברתי, ספר חסידים', ביבליותיקה עברית', ורשה תר"ס, בחוברת
מאמרות' (עניני מחקר), ביבליותיקה הנ"ל, ורשה תרס"ג, ובחוברת, על אם הדרך',
הוצאת-צעירים, ורשה תר"ס.

נדפס בבית-הדפוס של שפמר בליפסיה
בהשגחת הצייר ולטר ביהי

כתבי

מיכה יוסף בן גריון

חדשים גם ישנים

מאמרים

*

מ א מ ר י ם

מ א ת

מ י כ ה י ו ס ף ג ן ג ר י ו ן

מ ע ר כ ה ב

ה ו צ א ת א ב ר ה ם י ו ס ף ש ט י ב ל

ב ד ר ך

ח ל ק ש נ י

ש נ ו י - ע ר כ י ן

ל י פ פ ס י ה ת ר פ " ב

כל הזכויות שמורות

שנוי-ערכין

תוכן

צד

נתיבות:

יא - יח	להיות או לחדול
יח - כ	סתירה ובנין
כ - כב	הספר והחיים'

מחשבות:

כג - לד	זקנה ובחרות
לה - לו	עבר והווה
לו - לט	תרבות ומוסר
לט - מ	קריות וחרות

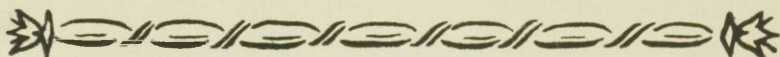
דרכים:

מא - מד	רצון ודת
מה - מז	לשאלת התרבות
מח - נב	לשאלת העבר

הרהורים:

נג - נה	דפים ישנים
נה - נז	דו-פרצופים
נז - נח	פסיעות
נח - סא	שניים
סא - סב	פרורים
סב - סה	אנו והם
סו - עה	ציונים, א - ח
עט - פג	שאלות והערות, א - ג

נ ת י ב ר ת

א

להיות או לחדול

ה ימים ימי חודש האביב.

כבר נטו צללי ערב ורוח צח יפוח בין האילנות המלבלבים ויגיע את עליהם. פני השמים כעין התכלת ואור הירח יהל... דומיה מסביב, רק שני אנשים ההולכים ומטיילים בין עצי היער יפריעו את הדממה; אחד מהם זקן ותם ולבנת השער תלבין את ראשו ואת עברי פניו, ואחד בחור כארוזים, מלא עלומים והוא משכמו ומעלה גבוה מרעהו.

המה מדברים ומשוחחים זה את זה בקול, מתפלפלים ומתוכחים לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא.

— מאריה דאברהם! — קורא הבחור בתלונה — אם המאכל נותן טעם לפגם, למה זה נברך עליו ברכת הנהנין?

— מצוות צריכות כונה, השיב לו הזקן בנחת, ואכילה — ברכה. — אבל?

— הטרם תדע דעת הטור, הכלבו והאור-זרוע?!

והאור הזרוע על פני הטבע, הקסם השפוך נוגע בלבו של הבחור והוא קורא: מה נאה! והזקן מושך בכתפיו ומזכירהו, כי — נעלמה ממנו משנה מפורשת של, המהלך בדרך ופוסק ממשנתו... והוא חוזר להענין של נותן טעם לפגם...

אלי אָלי! על מאכל פחות מכזית, שטעמו פגום, דעת הפוסקים לברך, ועל כל הטבע, על אור החיים הזרוע, על היופי והנשגב, הרם והנעלה, כל המברך הרי זה מתחייב בנפשו...

בימים ההם עודני נער, ראשי מלא טל ילדות, לבי מלא רגשי חופש, ואני עומד בין שני עולמות, אחד נותן טעם לפגם והשני — לשבח.

ויהי בשמעי קול האנחה הזאת יוצא מפי אחד מסופרינו, קול אנקת נפש, בהתרפקה על הטבע ובהשתפכה אל אור החיים, ויחרד לבי וימר ממקומו. וארא את התהום הרובץ בין עולמו של ישראל-סבא, הקפול בספריו ובמצוותיו, ובין העולם הגדול והרחב, וארא — ויצא לבי.

עבד ישראל — קורא הסופר הלז — יליד-בית הוא, בעיקרו הוא שקוע בעולם הפלפולים, הדינים והמנהגים חדלי-ספורות. זאת היא החכמה האמיתית, הפנימית, היסודית והמותרת. אבל החיים והטבע, אור ה' הזורע על פני היקום כלו הוא דבר חיצוני וטפל, אשר רק בקושי התירו לפנות לו לפעמים לב בדרך ארעי ובשעה שאינה לא יום ולא לילה. התבינו? התירו! התירו את הדבר לבין-השמשות ולמועד בו כבר נתמלאה כרסנו בש"ס ופוסקים. ההתחכמות היתה לחובה, לעצם החיים, לראשית ואחרית הכל. — כל היקום, העולם הגדול והרחב עם חליפות החיים ותוצאותיהם, העולם ומלואו, תבל ויושבי בה, כלם לא נבראו רק לצנת לזה, לא נבראו אלא בשביל ישראל; וישראל — לא נברא אלא בשביל קיום התורה והמצוות, נברא להיות עז כנמר ורץ כצבי לעשות, רצון גבוה. וישכחו כל הרבנים והסופרים, שגם הטבע במלואו, החיים גם הם הם רצון גבוה. —

עם ישראל נחנט וישכב למעצבה, קבור הוא בערמות חול אשר שמו מחנק לרוחו ולנפשו. לספר המופשט, שבלע בקרבו כל כחות העם וכל עצמותו וחיייו בתולדתו הארוכה, אין עוד דבר לחיים והטבע. הוא ספר בפני עצמו, הכל ממנו, הכל בתוכו והכל בעדו; ולאיש ישראל לא נשאר רק להפוך ולהפוך בו, לפרשו, לדרשו, לגרסו ולעשות אזנים לתורתו, כי הוא לו תמצית החיים ותכלית מין האנושי, שלא נברא רק בשבילו.

נורא הדבר! העם חדל להרגיש, כי יש דעת אשר יקנה לו האדם בהתבוננו בעצמו בחזיונות אשר מסביב לו ובמראות החיים והטבע. דעתו היתה רק הגות בספרים ישנים ונושנים; והתפתחות הדעת היא בעיניו — לעשות פרושים ובאורים אין-קץ לספרים הללו ולדרוש עליהם תליתלים. וישכח העם הזה, כי הדעת היא באור ה' הזורע, בחזיונות הטבע והחיים, בהשגתם ובהתרוממות הנפש הבאה עלידם; דעת שבה סוד גדולתם של עמי המערב עם חייהם המלאים והשלמים.

אמנם לא רק אנו כך. יש הרבה עמים על-פני האדמה, שגם המה ערפלו התולתם. אבל עדיין מונחים הם בערש ילדותם ואינם בשלמות ההתפתחות. לא כן אנו. עם אבות, עם אשר מוחו לא חדל לעבוד אף רגע זה דורות ושנים, אך סר מני ארח, ובמקום עצם החיים הלך שבי לפני צל עובר... בחוץ יופיע השמש בגאון הודו ושולח את קרני אורו לכל קצות ארץ, הטבע הענוגה ככלה תעדה כליה וקוראת היא לבריותיו של אדון-פל לגשת אליה, ללמדה, לדעתה, להבינה ולחזות בקרבה מפלאות תמים-דעים, להתענג על סוד שיחה, על נועמה ועל יפיה; ואיש ישראל יחבוש פניו ולא יחפוץ לדעת כל אלה, הכל הכל הוא מוצא בספריו העתיקים.

רחובי-היהודים הוא סמל מפלתנו, סמל גלות ישראל עם כל תוצאותיה המרות. אל תבקשו בה עץ פורח, שכבת דשא, זמירת צפרים, אויר בריא, פנים צוהלים, חיי-עולמים — אל תבקשו. — כי לשוא יהיה עמלכם. בלה מראשה ועד סופה, בלה בוקה ומבולקה. בכל אשר תפנו, בכל אשר תשימו עיניכם תראו רק עקבות זוקן, מדנה, הכנעה, שפלות, עוני וחסרון כל טעם.

דור הולך ודור בא. העמים הולכים ומשתלמים, והשתלמותם היא כמעין המתגבר. כמה אושר וחיים סגלו להם העמים, כמה טירות נאות ומגדלים גבוהים בנו הם למקדש התרבות. כמה דעת ותורת-חיים הביאו אל היכל החכמה. כל בני-אדם הולכים בקומה זקופה וקונים להם קניני הדעת והחיים. הקנינים פושטים צורה ולובשים צורה, והאדם מתענג למראה שלל-הצבעים הרבים; אבל ישנו עם אחד, שעוצם עיניו מראות את המאור שבחיים, עם שבעיניו הארץ לעולם עומדת וסדנא רק חד היא לו. הלעולם נדוש בעקבינו דברים שהם הם גופי-עולם? הלנצח יהיו אהלי-שם סגורים בפני יפיותו של יפת?

מה צרים הם אהליך יעקב, משכנותיך ישראל!

משכנותיך ישראל נהפכו למעי-מפלה, אהליך הם סגורים ומסוגרים, ובחוץ החיים הולכים הלוך וזרום, הלוך ושטוף — ויש אשר יפנה העובר למבואות האפלים ורואה בדמות-דיוקנם של אותם בני-אדם שנכפפה קומתם לפני המקום — ונפשו עליו תאבל...

כל העולם כלו בנחת, העולם הוא רחבי-ידים; — ועם ישראל, העם אשר ראשיתו תשגה, לו די בקב הרובין. הוא לא ידע הבדל ופדות.

ימות-ההמה וימות-הגשמים שוים בעיניו, כאילו לא ישתנו כלל סדרי החיים, והתנועה בתבל ומלואה כבר חדלה. אל כל אשר נפנה נראה בנו אותות מות, אותות תהו וליל ישימון . . .

האמנם?!

אמור אומרים, שלפיכך נברא האדם יחידי, כדי לידע ולהודיע ולהודיע, שהוא אחד יחיד ומיוחד, ושלא לתת פתחון-פה להכחיש באחדות האנושיות וההשתלמות. כל אדם הוא חלק אחד מן האנושיות, רק אבר אחד; וכלם, כל האברים המיוחדים, מתאחדים באחדות מוחלטת, המקפת כל היצירה והתולדה מעולם ועד עולם.

הן אמנם כי על-ידי התפזרות בני-האדם למקומות שונים והתחלקותם לשבטים רבים יתפרטו וישתנו. אין הפרצופים דומים זה לזה, וכל אחד דורש מדור וספירה רוחנית בפני עצמו; אבל התולדה האלהית עושה מלאכתה תמיד, ובכל עת אשר תבוא הגבלה יתרה בין הגוים והעמים באים אנשים כסנחריב ומבלבלים את האומות ומאחים את הקרעים. בכל דור ודור, זמן ועדן תנועות באות, המערבבות את התחומים האלה. בעולם הרוחני ליכא מושג, שלי שלך, הכל הפקר, הכל מונח לפני הכל, וכל הרוצה להנות יבוא ויהנה. והנאה זו לאו רשות היא, כי אם חובה, חובה גמורה וכוללת; ועתיד האדם או העם לתת דין וחשבון על כל מה שראה בעיניו והיו לו הכשרון והיכולת להנות ולא נהנה ממנו.

וזאת תורת האדם!

והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' . . . ונהרו אליו כל הגוים, והלכו עמים רבים — ותורה אחת ותרבות אחת תהיה לכלם.

האמנם?

לא! תורת האדם אינה עומדת על רגל אחת.

ההשתלמות אינה בת אחדות מוחלטת, עומדת וקיימת. היא אינה טבועה במטבע אחת, כמטרת הבריאה והאנושיות ותכליתן, באפן שכל בני-אדם גם בני-איש מצוים ועומדים להכניע את עצמם תחתיה ולקבל צורתה.

הרבה יטעו ויחשבו — אומר חכם אחד — שמטרת האנושיות היותר נעלה היא, שכל העמים יטו שכמם לקולטורה אחת, ורוח אחת תהיה לכלם.

מבלי דעת, כי יסודות הקולטורה הנכונה תלויים ומונחים בצורותיה השונות לעם ועם כלשונו וכרוחו. הן אמנם ההשתלמות היא בעלת מדרגות רבות, העומדות זו למעלה מזו. עד עליונה שבעליונות; אבל תכלית ההשתלמות האנושית אינה כרוכה במרכז כללי, אחרי שהיא נעוצה ברשות הרבים, ובהשתלמות כל הכחות הפועלים באדם כמו בטבע.

בני-האדם לא ישתלמו זה אחר זה, רק זה בצד זה; וכל אחד באשר הוא שם, בחוגו, במרכזו, בעמו ובזמנו, יקבל צורה על-פי מצוי נפשו ותכונתו, צורה שבה יתגשמו תנאי רוחו, נפשו, מחשבותיו ורגשותיו, צרכי לאומיותו ואנושיותו.

האנושיות — אמר חכם אחד — אינה אלא מושג מופשט כללי, קבוצת אותם הסגולות והכשרונות המשותפים לכל בני-אדם לגוייהם, בעוד אשר הלאומיות היא הצורה המוחשית אשר תתגלה בה האנושיות בכל עם ועם. הראשונה היא אפוא מקור החיים ויסודם, הרוח הפנימי, אשר ממנו תוצאות לכל המעשים ודרכי החיים בכל תמונותיהם; והאחרונה היא הצורה החיצונית, המוחשית, השונה בכל עם, צורה אשר ילבש הרוח הפנימי בצאתו מכה אל הפועל, ואשר בלעדיה לא יראה ולא ימצא בעולם העשייה.

ודע שכל אלה המחשבות כולן, החוקים והמסורות, מושגי לשון ודעת וציורי האלהות, היותן מתפשטות באומה ברוב או במעט השלמות הן כולן נחלות ומנות שנתנו לקנין אלוה בכלל, ויצאו לאור עולם אחת אחת, באמצעות זמן ארוך ורבי, והן מקושרות בקשר אמיץ, ועוזרות כל אחת את רעותה דור אחרי דור... והאוצר הרוחני ההוא המיוחד באיכותו ומשונה בעם ועם יקרא רוח-האומה בכללה, והנהו מפתח פתוח עצמותו בשנוי והבדל ניכר, — הגם שקשה להבין הערך שבין הענינים הרוחניים הללו זה מול זה (מורה נבוכי הזמן).

הטבע ואור ה' הזרוע לא יתגלו לבני-אדם בבת-אחת, בכל ישותם ומלואם, כי אם מעט מעט, חלק אחר חלק.

הן אמנם תורת, אחדות כחות הטבע, מלמדת אותנו בינה, שכל הכחות הפועלים בעולם ומלואו אינם אלא כח אחד, הפושט צורה ולובש צורה, ומתגלה בהרבה פנים ובטפוסים שונים. אבל אחרי שלא נוכל להניח, כי מקור כל הכחות עומד כדבר בפני עצמו, ויחסו לשאר הכחות כהאב להתולדות, הרי יש לכל הצורות הרבות שבהן יתראה ערך שוה, וראי זה

כראי זה. וכן הדבר ברוח המחיה את התרבות, שאמנם אינו אלא אחד, כח רוחני יחיד ומיוחד, המעלה את האדם למעלה מן הטבע; אבל הכח הזה אינו קיים כשהוא לבדו, וסופו ותחלתו נעוצים בצורות שיקבל אצל כל אומה ולשון ומהלכן לפי חוגן ושורש נשמתן.

כשם שאין דת מוחלטת, חוקים קיימים ועומדים, מדות ברורות וקבועות, שפה אחת ותורה אחת; כך אין תרבות קבועה ומסומנה במצריה.

להאדם באשר הוא אדם, חלק מן החי, ההולך הלך ומשתלם והיה לעולם בתוך העולם המקיפו, לעולם האחוז מצד זה בשלשלת היקום והבריאה ומצד זה נבדל ונעלה ממנה, לעולם היודע ומכיר את הטבע ורבונו, — יש סגולות רבות: סגולות המחשבה והרגש, הדעת והשירה, הדת והחברה, המשפט והמוסר, הכח והרצון. הכחות הללו עם כל עלייתם וירידתם, כמותם ואיכותם המה משותפים בתור קנין כללי למין האנושי; אבל צורותיהם, הסמל שבו יצטיירו, הולכות הלך והשתנה לפי תנאי הזמן והמקום, הטבע והתולדה. והחופש הטבעי דורש, שכל עצם נברא ילך וישתלם בחוגו ובתעודתו, ויחיה לפי מעמדו בתוך הטבע מבלי כל מעצור ותערובות (רומא וירושלים).

וכמו שהאדם הפרטי, אחרי אשר יתפתח ויקנה שלמותו, ישיג מעמד קיים שבו נפרת עצמותו, כן הדבר בעם; גם בו יתבסס ברוב הימים עצם מיוחד, עצם בולט ונפר, וכל עם ועם, באיזו מדרגה שיעמוד, הרי יש לו תרבות שלמה, יסודי דת ומדות, עולם הגדות ומסורות, זכרונות ודברי הימים, תכונות וסגולות, ולוקח חלק בעבודת המין האנושי, אם מעט או הרבה. ולו היו השנים כתקונן והעולם על מכונו, לו לא הרחיקו ללכת בחיים כמו בדעת להכחיד את הכח העצמי והמחיה של כל עצם, לו לא קמו רוחות רעות בתולדות האדם, לטמטם לבו ולעֹר את עיניו בתורת האחדות, אז היה יושב כל עם בעולמו ומוטבע בלאומיותו. אבל לאסוק מין האנושי קמו גאונים וגבורים רבים בתולדתו, שטעו בתורת האחדות; ובדבקם לאהבה בתורה או תרבות אחת בקשו לנכות בה כל העולם כולו. כמעשי אלכסדר מוקדון, קרל הגדול, פטר הגדול, נפוליון ולעומתם רבים ממחוקקי הדתות.

העלתה בידם? הראו סימן ברכה בפעולותיהם? האם לא היו למעצור להתפתחות הרוח העצמי שבעמים והלשונות.

קטו הרומאי גזר על החכמה היונית, בראותו כי כזמורת זר היא להרוסאים וסכנה מרחפת על-ידה לקיום עמו ועצמיותו. לפי מדה זו גזרו חכמי ישראל על החכמה היונית הזרה לרוח ישראל בעיניהם.

כל מעשי-האומה, כל רוח נעלה וטוב המתגלם ובא לאור בקרבה, כל הרוחניות השרושה בקרבה היה לאל חי בקרבה.

ושכנתי בתוכם, והשכינה גם היא נעוצה באחדות כח הטבע, הכל בה אחד, והיא פושטת צורה ולובשת צורה, וערך הצורות שוה בכל מקום. תורת האחדות, אחדות הטבע – האלהות, טהרת המחשבה והרמת השכל עם כל רוח השווי שבה, שכרה, לפשט עקמומיות שבאדם ובחברה, יצא בהפסד הכרוך בעקבה; כי תולדה מוכרחת מתורה כזאת היא מטרה אחת ויסוד אחד רוחני בחיים ובתולדה, יסוד שהוא תכלית מין האנושי, והכל חייבים לסגל להם עצמיותו, ועל אותו דבר סבלו כל הדורות והעמים.

בשעה שתרגם יונתן בן עוזיאל את הנביאים נזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה; ובשעה שהעתיקו השבעים את התורה וניית היו שלשת ימי אפלה, כי החלק אינו הכל . . .

נהירנא כד הוינא טליא, בהלו נר ההשכלה על ראשי, והימים האלה היו ימי תנועה בארבע האמות של ההלכה, תנועה אשר בין אחים תפריא, והרהיקה לב בנים מעל אבותם. גם אנכי נמשכתי מהתנועה הזאת, ויבוא שנוי נמרץ בעולמי; נהרסו דעותי ורגשותי ילדי-הספר ולבי נתרוקן מכל רכוש אבות . . . לבי נתרוקן מדברי קדם וימלא דעות ורגשות חדשים, אשר הביאוני לידי שכרון, לידי התלהבות, ישותי, הויתי, חפצי ותשוקותי נצטמצמו בנקודה אחת, ומנקודה זו הסתכלתי והתבוננתי אל כל העולם כלו. הנקודה הזאת היתה התרבות המערבית. מערבא! לשם הזה כרעתי והשתחיתתי. משאת-נפשי היתה, כי ישפוך אלהים רוח התרבות המערבית על כל בשר, ומלאה הארץ דעתה והשכלתה.

מאז עברו ימים, הפלגתי בים החיים, ראיתי מערב אירופה, התבוננתי אל תרבותה, דעותיה ומדותיה – ראיתי ונוכחתי אחרת. השאלה: אם לקבל עלינו את התרבות המערבית בכל, היא השאלה – אם להיות או לחדול. מערב ומזרח! כל אחד מתמלא מחורבנו של חברו.

כל מי שאיננו בעדנו הוא נגדנו. — מורח או מערב? להיות או לחדול?
 והרעיון שההוה יחדל הוא רעיון מחריד לב ונוגע עד הנפש.
 פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת... ושמתתי
 בת-קול שמנהמת כיונה ואומרת: אוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם...
 ואני בתוך הגולה. — — —

ב

סתירה ובנין

שעה זו, שאנחנו נתונים בה, היא לא כדאמול, לא כתמול שלשום —
 אין דומה לה. כל היסודות והתנאים מבית ומבחוץ שעל-ידם נתקיימנו כל
 הימים נתמוטטו, הליליות הארוכים הללו חדלו, ותחתם באו ימים חדשים
 ותנאים חדשים; והפחד אשר בלבנו לא שוא הוא, שאין אנחנו עומדים
 עוד על אם הדרך — ושהגענו לעת שבה שני עולמות מתנגשים: היות או
 חדלון! להיות היהודים האחרונים או עברים ראשונים.

היפלא הדבר, שכל אלה היודעים בלבבם את משא אותה שעה ותוצאותיה,
 היודעים את הפחד של עם בא עד משבר, של עם שעבודתו הפנימית
 והחיצונית עברה את הסאה, ושעוד שעל אחד לו אל החדלון הרוחני
 והחומרי, — שהכל בהם יתאמץ להכריע את הכף של ההויה על החדלון; — ועוד
 גם זאת מרגישים המה, שההויה צריכה להיות בהיקף אחר, באפן אחר ובמסכה
 אחרת מאשר היתה עד כה. בשומנו לבנו אל העיקר, אל תחית-העם, אין
 אנו יכולים לישא פנים גם למסורות אותו העם...

אמנם על-ידי העבר שלנו יש לנו זכות תולדתית להתקיים לעתיד ולתבוע
 זכות קיומנו; ובשעה אשר אנו הולכים לפנים ונלחם מלחמת-קיומנו אנו
 נפנים לאחור, לימי דגל מחנה יהודה. גבורינו ומלומדי מלחמותינו, גדולינו
 ומאורי רוחנו; אבל גם כחד לא נוכל, שהשכר מנחלת-אבות שלנו גרם לנו
 גם הפסד רב. — —

באותה מדה אשר נתדלדל מעמדנו המדיני וקיומנו-העצמי בסבת חורבן
 הבית וחדלנו להיות עם פועל ומוסיף על רכושו הרוחני והחומרי, עם חי
 חיי המשך לימיו מקדם, באותה מדה היו לנו העשוי והנאמר אצלנו,
 המחשבות והעבודות ברוח ובחומר, לעיקר — ליסודות הראשיים שאנחנו
 נשענים עליהם. נדחו היהודים מפני היהדות.

כל רגשות הקיום, חפצי ההויה, שמלאו לבות בני יעקב בימי קדם, בקשו להם דרך על-ידי הצנורות הללו. רבים חשבו, שבוה הם יוצאים ידי-חובתם הלאומית המפכה בבתי-נפשם, בשמרם דברים שנחלו מאבותיהם. מלבד שעל-ידי הדבר הזה היינו לעבדים ברוח. לאנשים שחדל להיות להם ארה, להתיחס אל העולם ואל החיים ביחס טבעי — הסב הוא לנו את ההפסק הגדול בחיינו המעמדיים והמדיניים, הפסק שכמעט הביא אותנו לידי כליון. את בנינו למדו להאמין, כי הצרוף הנפשי עם עם ישראל מחייב להאמין באיזה חשבון של עולם קבוע ומוגבל; וכה פנו והלכו להם, כי בקשה נפשם דרך אחרת.

קרועים אנו להרבה קרעים: מעבר מזה עוזב החלק הקיצוני את בית ישראל הלוך ונסוע אל בני הנכר, מקריב להם עבודת נפשו ורוחו ונותן לזרים חילו, ומעבר מזה היראים יושבים במבואותיהם האפלים, לשמור ולעשות את אשר צוו אותם. והנאורים, העומדים באמצע, המה בעלי שני פרצופים: חצץ מערביים — בחייהם ובמחשבותיהם, וחצים יהודים — בבתי-כנסיות. הכחות החיוניים הולכים ומתפזרים והאומה הולכת וחרבה.

יחד עם התשוקה, אשר החלה לפכות בלב השרידים המעטים לתחיה רוחנית, אנו מרגישים, שהתחיה הזאת צריכה להיות פנימית וחיצונית גם יחד, ושאי-אפשר לה אלא בכגון הפיכת הקערה על פיה, כלומר — בשנוי-הערכים שהיו לחיינו עד עתה לקו ולמשקלת.

לבבנו החפץ בחיים מרגיש, שתחית-ישראל תלויה בהכרעת הכף. — משפט הבכורה ליהודים על היהדות. — האדם החי קודם לנחלת אבותיו.

צריכים אנו לחדול מהיות יהודים בעלי יהדות מופשטת ולהיות יהודים עצמיים, בתור עם חי וקיים. האני מאמין, הרגיל כבר חדל להיות מספיק לנו. —

חפצים אנו להרים את יכולת המחשבה שלנו, להעשיר רוחנו ולהרבות כשרון המעשה בנו; אבל חלילה לנו להטביע מחשבותינו במטבע מיוחדת, לצוות עלינו מה לחשוב ומה להרגיש.

צוויים כאלה גורמים לעם עבדות מוחלטת, פנימית, והיא מביאה לידי עבודת חיצונית.

לא תקונים נחוצים לנו בחיינו, שנויים דרושים לנו, שנויים עיקריים בכל מהלך חיינו ומחשבותינו ונפשותינו.

חכמת-ישראל, דת ישראל רק חלקים שונים הם המסורים לאיש ואיש כרצונו וכנסיותיו; אבל עם ישראל קודם להם, ישראל קודם לאורייתא.

העולם הגדול, החיים בכל משמעם, התשוקות הרבות, הרצונות והנסיות שבלב — הכל נוגע לנו ולנפשנו אנו כמו לכל אדם באשר הוא אדם. לא נוכל עוד לפתור חידות החיים או לחיות ולפעול כמו שחיו אבותינו. אנו בנים ובני בנים של הדורות שלפנינו; אבל לא ארונות שלהם... עלינו לחדול מהיות נושאים לספרים ולמחשבות נתונים לנו, רק נתונים.

עלידי שנוי עיקרי ויסודי בעולמו של ישראל וברוחו יקבלו כל רחשי לבבנו, כל נסיות נשמתנו, מחשבותינו, רגשותינו, תשוקותינו, רצוננו וחפצנו פנים אחרות; נחיה וגם נעמוד.

שנוי-עיקרי כזה במצבו של עם, השאיפה לחרות יסודית והתשוקה הרבה לקום לתחיה מחיה את לבבנו. השנוי הזה הוא גם כמעין נובע. הוא מחיה כל אשר בנו ומה שבסתרי נפשנו; הכחות שלנו מקבלים תוכן חדש לחיים.

מעבר מזה לנו עתיד מרומם את הנפש, ומעבר מזה עם תועה אנו על-ידי רועינו המתעים. אחריות גדולה עלינו. הכל בידינו! יהודים אחרונים אנו או ראשונים לגוי חדש...

ג

הספר והחיים

לפני מונח, לוח עם, של, אחיאסף, שנה ראשונה, ואני קורא בו בשום לב. בו מאמר מענין בשם, הספר והחיים, שמתחיל בקריאה זו: עם הספר היינו מאז ומעולם, והדבר הזה היה לנו לסם-חיים ולסם-מות כאחד... בעת אשר מעבר אחד — הוא אומר — נתן לנו הספר שם ושארית וכו', הנה מעבר השני אותו הספר בעצמו, בהנתקו מן הארץ ובעמדו ברשות עצמו, כאיזו בריה מיוחדת, אשר כל עיקרה לא נבראה אלא בשבילה בלבד, הסב לנו רעות רבות וצרות מבית ומחוץ, עוד יותר הרבה מבית.

עקמומיות-השכל, שקשה למצוא דוגמתה בכל העמים בעלי-התרבות, לנו בני ישראל. לנו מבטים משונים על תבל ומלואה, המבהילים בזרותם ופראותם. יחס אוילי וסר טעם לכל חיי האדם, נעמם ויפיים, עקשנות מאובנת העוצמת את העינים בחזקת היד לבלתי ראות נכוחה. — אלה היו תולדות הספר המופשט, אשר בנה לו בימה לעצמו, הרחק מכל החיים, המונם ושאונם.

כל ההתחכמות הסבוכה והמעוקלה של הספר המופשט ההוא, אשר בשמוע אותה אדם בריא בשכלו מן החוץ לא יאמין למשמע אזניו וישום וישרוק, היתה לחובה, לעצם החיים, לראשית ואחרית הכל; וכל זה להעם כלו, כגדול כקטן, אין נקי . . .

הספר המופשט הזה אין לו עוד דבר להחיים והטבע, שהוא ספר בפני עצמו; הכל ממנו. הכל בו והכל בעדו, ולהאדם לא נשאר רק להפוך ולהפוך בו, לפרשו, לדרשו, לגדרו, כי הוא תמצית החיים.

הם, בעלי הספר, מצאו עצמם קרויים לצוות על מסתרי נפשנו, רצוננו ויחסנו אל הטבע והחיים; הם התירו לנו בקושי גדול לעסוק לפעמים בחיצוניות, בשעה שאינה לא יום ולא לילה, אחרי שבן-אדם עברי לא נברא אלא לגירסא, לעשות אזנים להלכות והלכות להלכות! ושואל הסופר הלז לאמר: מי נתן זכות מוסרית לעם שלם, עם תולדתי, עם חכם ונבון, הגוי הגדול הזה, עם ישראל, מי נתן לו הזכות להשליך כל עול הטבת החיים ותקונם על עמים אחרים, והוא ישתעשע בצעצועים, בחקירות בלתי-פוריות על-דבר העבר אשר לו, במנהגיו ולמודיו המצומצמים, לו גם היה בהם דרך לתרבותו אשר בה יתפאר.

ו, התרבות העתיקה של ישראל מה היא שבה יתפארו? אחרי שרק איש חי יכול וצריך להתפאר בתרבותו וכו'; אולם החנוט, הנקבר חי — מה תתן ומה תוסיף לו התרבות?

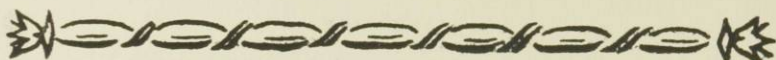
התרבות היא אחת מצרכי החיים, מצרכיהם היותר ראשיים, אבל לא צרכי החיים כלם. ואם בשבילה יחדלו החיים להיות חיים, אם בשבילה ועל-ידה יתמכר האדם לאיוו אותיות מתות והיה לבן עולם אחר, לא אותו העולם שישנו במציאות — אז הלא יצא שכרה בהפסדה, ולמי ולמה היא? וההפסד הלא הוא גדול ורב מאד, על-ידו נתמעכו חיינו, נשתתקה המית החיים אשר בנו, ואנו רק צללים עלי אדמות, צללים בלי אור . . .

צללים אנחנו. ושם מבחוץ העולם גדול. שם העולם עולם והחיים קרויים חיים ובני-אדם יודעים את תפקידם.

הנה חיים והרות ואנו — עבדים בני עבדים. חטא חטא ישראל בשבתו בארצו, יספרו לנו כתבי-הקודש, כי עזב אלהי אבותיו וכו'; וחטא חטא ישראל בארץ גלותו, כי בחפצו להדבק באלהי אבותיו עזב את אלהי העולם...

והוא הוא הלא אלהי אבותיו. —

מחשבות

א

זקנה ובחרות

כדי לבנות מקדש, צריך להרוס מקדש — (F. N.).

השפעת בעלי מחשבות, העושים רושם פורה על חיי המחשבה שלנו, יכולה להיות בשני אפנים: ישר או אי-ישר. או אמיתיותיהם של אלה נכנסות בלבנו וכובשות אותו לגמרי, עד שגם, כח-היצירה שבנו לא יכול אלא לעשות אזנים לודאיות שלהם, לכל היותר להמשיך את דבריהם הלאה ולהוסיף, נופך, משלנו. או אנו מקבלים מאמיתיותיהם החדשות דחיה רוחנית, שמולידה בנו את הצורך להניח הנחות אחרות במקומן: ההן שלהם מוביל אותנו ללאו והלאו להן, החיוב לידי שלילה והשלילה לידי חיוב; הרי אנו באים לנגוד גמור להם ולמסקנות אחרות משלהם, מסקנות שאינן גם הן אלא גלגולי פרי מחשבותיהם של אלה.

כמדומה לי — אומר פרידריך ניטשה בהקדמתו לספרו, לתולדות המוסר — שמִימי לא קראתי בכובד-ראש ספר, שמוכרח הייתי להתנגד בלבי לכל מאמר ומאמר, משפט ומשפט שבו, כמו ספרו של ידידי פויל ריי, על-דבר ראשיתן של הרגשות המוסריים, ספר מחוכם, שהקריאה בין שורותיו לבד, היא היא אשר גרמה לי להפוך קצרת הדברים על פיה... מעין אותו המאורע קרני גם אני בקריאת ספר, על פרשת דרכים, לאחד-העם. מעת שאני קורא בספרים לא קראתי דברים של טעם כאלה, שיחד עם רחשי-הכבוד שהרגשתי בלבי להם התעוררה בי התנגדות נמרצה להרבה מחשבות בם, לאמרים ולהגיונות, והם הם הכריחו אותי לבוא לידי החלטות אחרות בנדונים האלה.

כדי לסמן את יחוסי אל הספר הזה הנני משתמש גם בדברי פ. נ. שאמר על-אודות ספרי שופנהויור: אנכי שייך לאותם מקהל קוראיו, אשר בשעה שקראו רק את העמוד הראשון, מיד ידעו בברור, כי יקראו את יתר

העמודים עד תומם ויאזינו לכל אומר ומלה; בהוספה מצדי, שמיד גם ידעתי, כי עתיד אנכי לערער על רוב אותם הדברים. — בשעת קריאה בספר, על פרשת דרכים, באה בי אותה סתירה נפשית, שאינה שגורה בנו רק לעתים רחוקות: לעשות אוננו כאפרכסת למחשבות ולהרגיש תוך כדי אזון שלנו בדרך האחרת.

לקוטים לקוטים נתונים מאמרי הספר לפנינו, דברים ומחשבות שהיו קשורים תמיד בצרכי-השעה, ונאמרו בדרך אגב, כדברי איש שבינו לבין עצמו אוהב הוא להתבונן על כל הנאמר והנעשה בספרות ובחיים (הקדמה). ויש שמחברם יאמר: מעתה אעזוב חיי-שעה ואעסוק בחיי-עולם, לא אוסיף לבזבז חיי-רוחי פרורים פרורים, אלא אתכנס בתוך נפשי, אקבץ מעט רכושי הרוחני למקום אחד, ובסתר חדרי אעבוד את ספרותנו עבודה אחת שלמה וארוכה, שתתן לי רשות לחלום על-דבר חלק לעולם הבא. (צורך ויכולת). מבלי לדעת שחלומי גם נתקיים.

לו הייתי מדייק ב,שמא, כבר יכולתי למצוא בשם הספר לבד מעין רמוז להמלך רוחו, אחרי שמחברו עם כל ארחו הנכון לפניו ורצונו הברור עודנו עומד על פרשת דרכים. — שמו אחד, ולדעותיו מין אחדות; אבל מתחת למסלה החיצונית אנו מרגישים כעין שניות...

הרצון האישי מושך את הסופר הלז לעבר אחד, והמדעי שבו מושך אותו לעבר השני, מה ששמאלו דוחה ימינו מקרבת. לא זה הדרך! הוא קורא; והוא מרגיש לעתים, שלנו צורך להתחיל הדברים מחדש ולזרוע שָׁדְנו זריעה חדשה. ולאידך, הוא נוהה אחר ההשָׁאָה התמידית, שהוא רואה באדם ובעם, בחיים ובחברה; ואז רק הרכבה הוא מבקש, המשך אל הקודם, המשך אל העבר...

גם בשעה שעניני רואות, שהיש אשר לנו כבר, נתאבן; ואין בו לחלוחית של חיים, אינו יכול לעזוב את כללו השמור בידו; רק יש מיש; כל נברא יִבְרָא מחומר קדום! גם בעת אשר בסתר לבו מבצבצת כעין ראשית-מחשבה, שגם אותו, ה,חומר הקדום, צריך לחזור לתהו ובהו, כעין יראה ופחד יבואו בו ויסוג אחור...

יודע הוא, שחיי הנפש, שלהם חוקים לעצמם, אינם נשמעים תמיד לחוקי ההגיון (חשבון הנפש); ובכל-זאת ישעברם לחוקים האלה, שאותם יעבוד...

הנה לפנינו מאמרו, הלשון וספרותה. מאמר שנושא ונותן רק בשאלת הלשון והרחבתה... אבל עוד יותר מזה יש בתוכו. הוא כולל טענה נגד מהלך ספרותנו החדשה, שאינה נשענת על העבר שלנו; ותחת להתקשר בירושת-קדומים. התחילה היא לבנות מחדש, כאילו תמול נולדנו עלי אדמות. או לדבר בלשונו; בפסיעה גסה פסחה הספרות הזאת על כל המון הדורות שלפניה, שעברו מעת חתימת המקרא ועד זמנה. כאילו לא חשבו ולא כתבו הדורות ההם מאומה – כאילו היה לה עסק עם איזו אומה של פראים. אשר זה עתה למדה קרוא וכתוב ולבה עודנו נייר חדש.

כשאני לעצמי אני רואה ברכה באותה הפסיעה של ספרותנו ובאותה עצימת העינים לכל אשר חשבו וכתבו הדורות שלפניה, ש,התפרנסו במנוחה מן האוצר הישן. – פסיעה כזו צריכה היתה להעשות; ואם אינה נעשית. בדין הוא שתעשה.

בעולם ובחיים אין העתים שוות. עתים שהאדם משמר את נחלתו וחי במסורתו במנוחת לבב, הוא זהיר בה כבבת עינו, מבלי כל הרהור על-דבר ערכה ומהותה; ויש עתים מזומנות לאדם, שהאני שבו רואה עצמו סגור במסגרת צרה של חבלי המסורה, והוא מתאמץ לעזוב אותה ולסגל לו חיים חדשים. יש אשר הקנינים הישנים מעשירים אותנו וממלאים את רוחנו; ויש אשר הפסדם מרובה משכרם, בעשותם חַץ בינינו ובין הטבע. סבל ירושתנו העתיקה מכביד עלינו ועולו קשה. כל אשר מתרקם במשכיות לבבנו ובקדרת מוחנו מכוסה בענן מושגים מסורתיים ודתיים, עד שאי אפשר לנו לנשום נשימה חיה.

באים ימי, תנועה, לגוי ואדם, אשר בהם ילאה נשוא את נחלתו הרבה, ואז הוא מתאזר עוז לערער את יסודי מסורתו ולברוא לו ערכין-חדתין, ערכין שבהם ירגיש האדם את עצמו כבריה חדשה ובעל נפש חדשה. מרגיש הוא האדם, כי עליו להקיץ משנתו, כי עליו לבטל אותם הדברים שהיה זהיר בשמירתם עד כה.

אנשים שדרכם לעמוד על פרשת דרכים – שבאותה מדה שמרגישים בעול נכסינו מימי העבר, נכסים ש,על-ידם פרחו נשמתנו מתוך לבנו, מצטערים גם לראות את הבזבז הגמור של אותם הנכסים – משתמשים בהכרעה הרגילה: אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך! מבלי שום אל לב, כי בעת אשר עבודתנו לאותן התוצאות הנושנות השחיתה את רוחנו, באפן

שקול אלהים בלב האדם אין לו עוד שום ערך כשהוא לעצמו. אז אין כל תקוה לתחיה חדשה בלי פטיעה גסה ובלי שיבה לימי קדם.

בתנאים כאלה התחילה ספרותנו החדשה את צעדיה . . . וכאלה עלינו לעשות גם היום. מרגישים אנו את הצורך, לשנוי המרכז, בשורש נשמתנו מיהדות ליהודים, מיהודים מופשטים ליהודים עברים. וגם זאת אנו יודעים, שעלידי השנוי העיקרי והתוכני הזה, נצא מעולמנו הצר לחרות אנושית ולאומית גם יחד. הא בהא תליא. — חיינו הלאומיים דורשים מאתנו את תפקידם; ובימי החפץ להתקיים ולהיות אנשים שייכים לנו לעצמנו הננו נעצרים עלידי סבל הירושה, נעצרים גם נעצרים.

הלאומיות היא צורה מוחשית, אשר תתגלה בה האנושיות בכל עם ועם בהסכם עם תנאי חייו וצרכיו ותולדותיו, (האדם באהלי). אבל דא עקא. שהנה ההסכם הזה חדל לגמרי.

רק באותה מדה — יאמר חכם אחד — אשר התנאים המלאכותיים החיצוניים של עם או צבור מתאימים לנטיות הטבעית והפנימית, בה במדה תתגדל, תתחזק גם תקות החיים שלו (Dräper). אבל דא עקא, שגם התנאים החיצוניים והמלאכותיים הסובבים אותנו כנטיה הטבעית שלנו, טבע שני שלישי או רביעי, כלם רעועים הם עד היסוד; דא עקא, שבבואנו לספל בתקות החיים שלנו הננו מוצאים, שאין לנו חיים כלל . . .

כל עם ועם בעל קולטורה ישנה, כל גוי ולשון שהיו שקועים ברוחניות ימים רבים, כל אותם בני-אדם שהמה, בני-אבהן, ומגודשים בנחלת-אבות רבה — נכנעים תחת כובד המשא הרובץ עליהם; וכמו כן אנחנו בני עם עתיק-יומין.

אמנם נכונים במדה ידועה דברי רנ"ק על-אודות מהותו של גוי ולאום: שאין עצמות האומה במה שהיא אומה כי אם עצמות הרוחני שבה. אבל כיון שמדת העצם הרוחני, מגדשת סאתה והאומה עצמה נעשית ספלה לרוחה; כיון שהרוחניות תתגדל ותעצם כל-כך, עד שתבדל מן החומר, מן החיים, מן הטבע, בתור בנין בפני עצמו שמוקף חומה . . . אז מטשטשת היא את החיים השלמים והבריאים ועוצרת בעד הנטיה הטבעית לינק מהעולם ומלואו. ומי לנו, גוי רוחני יותר מדאי כעם ישראל, שכמעט חדל לעמוד על הקרקע, — עם שעליו נוכל לאמר בצדק: באותה מדה

שהרוחני נבדל ונפרד על ידו בתור עצם עליון בפני עצמו, בה במדה אבד הטבע את אלהותו... (Hegel). והאבדה רבה וגדולה.

ריב לה' – על כן האבל הארץ; אבל ביותר יגדל האבל באין ארץ, באין גם בן-אדם לעבדה.

והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר, ונבאו בניכם ובנותיכם, וזקניכם חלומות יחלומון, בחוריכם חזיונות יראו. אבל דא עקא, שכל החלומות והחזיונות השונים היו רק לחלום אחד ולחזיון אחד, חלום שכל הבריאה כלה רק ככסוי קדרה; לו; דא עקא, שהחיים והמונס נעשו טפלים לקנה-המדה של החיים, והעולם כלו כפוי ל,חשבוננו של עולם... .

אמנם האחדות ראמות מללה. הנה אלהות אחת לעם אחד. אבל גם זה אמת הוא: שכיון שבני ישראל היו לאשר היו על-ידי האחדות המוחלטת – שוב אינם בני-חורין גמורים בתור יחידים מתפרטים מן האחד הכולל, ובוזה יבדל ישראל מאלה עמי הקדם אשר הוא דומה להם בערכו (מדברי פלוסוף אחד).

סופרי התולדה שלנו, כשיבוא לידם לדבר על-דבר עמי הקדם ועל-דבר היחס הערכי שבין עם היונים לבני ישראל, רגילים לחזור ולשנות את הדברים הידועים, שבני ישראל נתנו את המוסר לעולם, והיונים את היופי. בעלי הזוהר מודים, שגם, היונים קרובים לאורחא דמהימנותא. אבל ההבדל היסודי שבין שם ויפת, אם בכלל נציב גבולות עמים, הוא אחר לגמרי: לבני ישראל היה די אֶל אחד בזמנים המאוחרים, והיונים לא הסתפקו גם ברבים. – למה הדבר דומה? פלוני מקריב כל כחו וחייו רק לבנין אחד גדול, שרק אותו הוא מִיפה ומשכלל, רק בשבילו הוא יגע תמיד ומסיח דעתו לגמרי משאר דברים; וחברו בונה מגדלים רבים, נוטע גנות ופרדסים, גושר גשרים ומעברות וכחו מתפשט לכמה צדדים ולכמה גונים. כך הוא ההבדל בין בני-ישראל ליונים. האחרונים תרו את כל הארץ, את החיים ומלואם, שְׁמו לבם לכל מה שבים וביבשה, לשמים והארץ ולכל צבאם; והראשונים לא ידעו רק לבנות מגדל אחד, מגדל שזולתו הכל הבל הוא. ולא עוד אלא שגם באותו מגדל – לא עלה על לבם לעמוד על פסגתו, למען תחזינה עיניהם את כל הככר הרחבה ואת העולם אשר לרגליו... .

הנה לכל מקום שנפנה מראות וחזיונות, התגליות שונות. מעשים וחידות, שאלות ותמיהות; אולם אבותינו הסתפקו רק במדה אחת כוללת, מדה שאמנם עשירה היא מצד אחד, אבל לא תדע את העושר השמור במקום אחר . . .

ולא לבד ביחסם לעולם אשר מסביב להם הצטמצמו בני-ישראל בפנה אחת צרה, כי אם גם ביחסם לעצמם, אל מהותם ואל יסוד חייהם, בססו את ישותם על דברים תלויים באויר . . . מה נכונים דברי ניטשה, שהיותר נפלא בתולדות העולם הוא מעמד עם ישראל בהגיעו למועד שעליו היה לענות על השאלה: להיות או לחדול — בכרו את ההויה בכל כופר שיתנו בעדה, והכופר הזה היה הזיוף היסודי של הטבע, הטבעיות, כל הממשות בעולם הפנימי כבחיצוני, שבא בעקב אותו הכפור. ולא עוד אלא שבמקום התנאים השונים, שבלעדם לא היה אפשר לשום אומה ולשון להתקיים, בראו להם מתוך עצמותם יסוד-נגודי לתנאים הטבעיים, בשנותם את ערכי העולם והחיים, התולדה והנפש בזה אחר זה . . .

בני-ישראל היו נוטים על-פירוב, לעשות את הרע, רצוני לומר, לחיות ככל העמים בארץ. והמלחמה בין חול וקודש, בין החיים הממשיים והחיים הרוחניים, תמלא בשטף עוזה כל ימי תרבותו הרוחנית והמדינית. פעם גבר הרוח המדומה או הגיעו ימי, ממשלת הצדק המוחלט, ופעם נצחו החולין את הקודש אויבם, ויחיו בני-יעקב כבני-אדם. אבל כל הנסיונות האלה להחזיר לחיים את מאורם היו לשוא.

קוראי הדורות אינם מסוגלים להבין את ערך חיי החומר והמעמד הארצי לכל עם ואדם. דרכם לראות בתולדות ישראל רק, נפלאות ושנויים ממנהגו של עולם או גם מסדרי בראשית; רואים המה בגלות יהודה מעין נצחון שמיא על ארעא; רואים המה ב,ירידת האומה התעלות האמונה; וכחותיה הרוחניים, באשר, הרוחני המתנוסס בישראל אינו כרוחני של גוי ולאום, אשר האמונה שלו אך כמעיר לעזור לשלמותו המדינית, ובהכשל עוזר ונפל עוזר, (שדה צופים, לבוב, תר"ך). גדולה בעיניהם יבנה ובנותיה יותר מירושלים בבנינה.

אבל מלחמתה של תורה בלבד, מבלי שימת-לב לשאר התנאים הטבעיים הדרושים לכל לאום, שבלעדיהם אי-אפשר לו לחיות; האויר השמימי

הנטוי על ראשנו, בעוד שאין עמדה תחת רגלינו וגויה לאומית לנשמתנו; ההתדבקות היתרה בחיי עולם, בעזבנו את חיי-השעה הדרושים לישובו של עולם — אלה הראו נכונה, עד היכן מגיעים חיי-עם במעמדים רוחניים קיצוניים כאלה... המה הראו למדי את הנוק הרב, שבא לנו בעקב זאת בתור עם ובני-אדם.

אפשר, כי הועילה הרוחניות הקיצונית במעט, להרחיב את העוגה הצרה, אשר נדחקו בה בני-ישראל, ולהכשירם למחשבה המופשטת, שְׁנָה היתה להם ולקוצר דמיונם. גם אפשר, כי במדה ידועה היה צורך רוחני לעם ישראל להניח גם את השברי לוחות, בארון, כלומר — למלא בשרידי העבר את פרצות הלוה ולהמציא לנפש הרעבה איזה מוזנות לפי שעה. אבל הנה גם המוזנות נשחתו מיום שהחלו להתרבות יותר מכדי שובע.

גם אותם, יסודות הלב, שמשלו באיוו מדה בדברי-הימים לתורתנו שבעל-פה, יסודות שהתקוממו נגד אותם הדברים שאינם עוד לפי צרכם בהתקוממות המכרחת גם את רוח הכתב להתפתח גם הוא בהסכם עם הצרכים החדשים, (תורה שבלב), גם המה בעצמם התאבנו בהתגשמותם בכתב הממית את הלב...

תורה שבעל-פה אשר שמה הראוי לה כאמת הוא תורה שבלב — יקונן אחד-העם — נתאבנה גם היא בדברים שבכתב, ולב האומה נתמלא כלו רק הכרה אחת ברורה וחזקה: הכרת אפסותו המוחלטת והשתעבדותו הנצחית אל הכתב. קול אלהים בלב האדם אין לו עוד שום ערך ואויטוריטט כשהוא לעצמו, ובכל שאלה משאלות החיים לא הוא המכריע, אלא ניתי ספר ונחזי. אל תאמר אי-אפשי בבשר חזיר, כי גם זאת תחשב לו לחוצפה יתרה, כעבד שמסכים לדברי הרב שעושה מדותיו רחמים ואינן אלא גזרות, אלא ישתוק ויעשה כמצוה עליו (שם).

ואין ספק — יקדים ויאמר — כי לו היתה עין תחת עין כתובה לא בתורת משה, כי אם בתלמוד בבלי, ובאור המשפט הזה היה נמסר אפוא לא לחכמינו הקודמים, כי אם למפרשי התלמוד — אז היו הם מקבלים עליהם את הדין כפשוטו, והרבנים והעם היו משתיקים ביד-חזקה את הרגש המוסרי שבלבם, לבל ישמיע קולו כנגד הלכה מפורשת... כל מה שנתמעטו תנאינו המדיניים והלאומיים, נתמעטה גם דמות

אנושיותנו וכל המהות אשר בנפשנו ונהיה לאנשים העומדים ומעיינים רק בספר, רואים ושואלים את כתיבם...

כל הרגשות הרבים, המחשבות הגדולות, הרצון והחפץ; כל אשר יפעם בלב האדם באשר הוא אדם, בעל נפש חיה, משכלת, מרגשת ורוצה – כל החיים והמונם, הכל הכל, נשתתקו מפני עול הספר...

הכתב, הפל יכול, הוא המשיב על הפל, מבאר ומורה הפל; הוא אוסר ומתיר כל דברים שבלב ושבמוח, כל נטיות שבמעשים ושבחיים. כלנו בחיינו ובמהותנו מסורים אנהנו בידו, לבא ועינא תרי סרסורי דעברה – ועברה היא כל דבר, שאין לו היתר בכתב. –

אסוננו הוא – קובל שוב אחד-העם – מה שאין אנו עם-ספרותי, כי אם – עם-הספר. עם-ספרותי אפשר לקרוא אפוא רק לזה, שחיי וחי ספרותו, הדורות והספרים הולכים ומתפתחים יחד, הספרות לפי צרכי הדור, והדור לפי רוח הספרות. להעם הספרותי תעודת הספרות היא לזרוע על תלמי הלבבות רעיונות וחפצים חדשים ולעזוב אחרי-כן את הזרוע הרך להשגחת הלב, שיקלטהו, יצמיחו ויגדלו בכח עצמו ולפי צרכיו וכו'; אבל עם-הספר הוא עבד הספר, עם שפרחה נשמתו מתוך לבו ונכנסה כלה לתוך דברים שבכתב. לו תעודת הספר היא לא להעשיר את הלב בכחות חדשים, כי אם, אדרבה, להחלישו ולהשפילו עד שלא יעז עוד לפעול ולהתפעל בכח עצמו ולפי צרכיו, אלא הכל רק באמצעות הכתב, (תורה שבלב).

כל חזיון טבעי או מוסרי – מוסיף לאמר – המסוגל לעורר איוז תנועה בלב מוכרח להביא אתו הסכמה שבכתב על שהרשות נתונה לו לעשות זאת, וגם אז אין ההתעוררות עוד פשוטה וטבעית, כי אם לפי תכנית מיוחדת, מלאכותית, הקבועה מראש (שם). הנה כתב על גבי כתב ואותיות על גבי אותיות והנה חוקים על גבי חוקים. אבל בבוא אחד-העם להורות לנו, עצה ותרופה למכתנו האנושה, הוא מכריז ומודיע ברבים: ספר חדש נחוץ לנו עוד הפעם! הכל בדרך שהלכו בו רבי יהודה הנשיא, הרמב"ם ורבי יוסף קארו, (על-דבר אוצר היהדות, על פרשת דרכים, ח"א). מקטרג הוא אחד-העם על המארה שבחיי, העבר, שלנו, חיים שנתאבנו בכתב; והוא ישמע לנו עצה טובה, לכתוב עוד הפעם ספר גדול, האוצר בקרבו כל חיי הכתב שלנו.

על-כן, הוא אומר, יעמדו על עמדם גם שניהם, העם וספרו – רצונו, עמנו וספרותו – וצורתם לא תשתנה הרבה במשך הדורות, באשר לשניהם יחסרו הכחות המניעים לזה: להעם – יחס ישר, בלי אמצעי, בין הלב ובין כל אשר מחוצה לו, ולהספר – התקוממות הלב (היוצאה מן היחס ההוא) נגד אותם הדברים שאינם עוד לפי צרכיו.

אולם אין עצה להיטיב את המצב, אם לא ירפא הלב תחילה, ולזה צריך להסיעו מקברי אבותיו ולטעת בו רוח חיים חדשים, חיים אנושיים ולאומיים; לזה צריכים שנויים עיקריים במהלך עולמו וערכי חיו. במאמרו, עבדות בתוך חרות, מראה אחד-העם באצבע על העבדות הפנימית המסתתרת תחת חרות חיצונית. אבל הכנעתנו והשתעבדותנו המוחלטת לנמושות ירושתנו היא עוד מדה פחותה מזו.

בשם חקוי – הוא אומר – אנו מכנים לגנאי כל מה שהאדם אומר ועושה, חושב ומרגיש, לא ממעמקי לבבו הפנימי, כתולדה מוכרחת ממצב כוחותיו הנפשיים ויחסם אל העולם החיצוני, כי אם מפאת הנטיה הטבועה בו להדמות לאחרים, ומפני שהם עושים כך אף הוא עושה כך. ואנו שואלים: האם טוב מזה השעבוד הפנימי לירושה התולדתית שלנו? כבר חדל היחס הטבעי בינה ובינינו, ובכל-זאת עדיין אנו נשמעים לה. הטוב הוא חקוי דברים שהיו לנו מאותו החקוי שאנו מחקים מעשי אחרים? – ולא עוד אלא שבעבדות פנימית כרוכה סכנה יותר גדולה מבעבדות חיצונית. העבדות לאחרים היא רק מקרית וארעית ונפסקת לפעמים; לא כן עבדות פנימית. אדם שהוא עבד לעצמו, או לחשבון ידוע, האוסר את רוחו, אינו יכול להיות את אשר הוא. מה נאמר לאדם ולעם אשר נתאבנו בעבר, והוא ממלא כל חללו, לעם אשר רק זכרון קדומים נחרת בנפשו וברוחו והי הוא רק על פי נוסח קבוע...

יש מדרגה של התגברות החוש התולדתי, של העלאת-גרה וזכרונות מימי קדם, של חסרון-שנה... שבחוגם, על-ידי דחית ההוה מפני העבר, החיים בנו הולכים ומתמעטים, הולכים ופוחתים, עד שהם נפסקים לגמרי, יהיו חיי אדם פרטי, או אומה, או קולטורה; (ניטשה); דברים שלא בעתם, מאמר שני). ועוד פסקל בשעתו התלוצץ ואמר: אותם העמים שאנחנו מכנים בשם עתיקים היו חדשים וטהורים בטהרת הנוער, בעוד שאנחנו

החדשים הננו עתיקים . . . עם עתיק אנו בני-ישראל על-ידי ירושות רבות. שטף של מחשבות, רגשות וערכים המסורים לנו מאז, ואין בידינו לחיות בעצם תומנו, בעצם היותנו. אנחנו איננו שלנו, חלומותינו אינם שלנו, מחשבותינו אינן שלנו, ורצוננו אינו זה הנטוע בתוכנו. את הכל למדו אותנו מכבר, הכל מסרו לנו. — כל תשמישי חושינו, כל מבטינו והרהורינו, דמיונותינו ורחשי-לבנו, פניותינו ונסיותינו, תשוקותינו ונגעועינו כבר יש להם שמות ומושגים, בטויים ובאורים, פקודים וצווים, עצות ורמיוות מוכנים ומזומנים מראש. הרי לכל יחס לעולם שמחוצה לנו ולעולם שבפנימיותנו, לכל תמיהותינו ושאלותינו כבר תשובות למכביר. הכל מסוים ומסומן במצריו ובגבוליו, הכל נתון במדה ובמשקל. בחוקים וכללים, עד שבני-אדם בנו החפצים להכיר את עצמם, אובדי עצות המה, ואינם יכולים למצוא את האני שלהם.

גם אחר-העם קורא ואומר: לכן אפשר לומר בצדק, כי במעמקי לב כל אחד מאישי החברה יושבים אלפי הפנוטיזורים נסתרים, המצויים עליו בחזקה: כך וכך תהיינה דעותיך! כך וכך מעשיך! — והוא שומע, מבלי דעת כי שומע הוא; הוגה דעות ועושה מעשים כמצוה עליו, מוצא עם זה גם ראיות נכוחות לדעותיו וטעמים נכונים למעשיו, ואינו מרגיש שרוח אחרים חושב במוחו ומעסק את ידיו, בעת שרוחו העצמי, האני הפנימי שלו, זר לפעמים לגמרי לכל אותם ההגיונות והמעשים, אלא שאין קולו נשמע מפני קול המונו של האני החיצוני, אני של דברים . . . (שתי רשויות).

אבל יש שהאני הפנימי ילאה נשוא עולם של אותם ההגיונות והמעשים הזורים לו לגמרי, ואז יבואו ימי-הפכות, ימים המשנים את ערכי-החיים הפנימיים והחיצוניים: הקודש היה יהיה לחול והחול לקודש, הטוב לרע והרע לטוב. והכל משתנה ומקבל תוך חדש וגם צורה חדשה.

לכל צבור ולכל תקופה בהתפתחותם יש אפן מיוחד לחשוב ולהרגיש — כלומר, לא רק שאוצר המחשבות מתעשר בכל תקופה, כי אם גם האפן לחשוב בעצמו משתנה לגמרי (ספנסר במבואו לתורת החברה). הכל משתנה, גם אנחנו, גם חיינו, גם העולם אשר מסביב לנו. השנוי הוא הוא נשמת אפנו ונשמת כל היקום המשנה את תפקידו, והחליפות והתמורות בעולם ובאדם, בעם ובחברה, בחיים ובאנושיות, הן הן המעשי בראשית שבכל יום, הן הן יסודות החיים.

מודה הוא אחד-העם: שכשם שההתפתחות התמידית מולידה חיובים חדשים, כך היא מבטלת חיובים ישנים וכו', מתשת כח צרכים שונים ואמונות שונות שחיי החברה בנויים עליהם (על פרשת דרכים, ח"א), אבל בכל מלחמת הבטולים וגלגולי הערכים מקדים הוא את החיוב לשלילה. אחרי שלפידעתו, כל תנועה בעצם וראשונה היא חיובית בלבד. הכל בא ונולד רק מן הצורך החיובי, ורק כלאחר-יד, אי-אפשר שלא יכלול בקרבנו גם איזו שלילה מסותרת; וגם אותה שלילה נעשית שלא בדעת ובכונה ידועה מראש, עד שלרוב, בעלי החדש ישתאו מתחלה על הדבה הרעה שמוציאים עליהם כאילו באו להסיג גבול הישן (שם). והוא מביא לו ראיות מהפלוסופיה הדתית, מהחסידות וכדומה. הוא לוקח לו לרוב חזיון פרטי באיזו תקופה של תולדות ישראל ומכייל אותו לחוק כללי השורר בעולם ובתולדה כלה, בעוד שבעצם הדבר להפך: השלילה קודמת לחיוב וההרסה לבנין. החיובים החדשים יולדו אחרי אשר נתבטלו הישנים. מעולם לא השתאו בעלי החדש על, הדבה הרעה; כאילו, באים הם להסיג גבול הישן; אחרי שעוד טרם נגשו לבנות את החדש כבר באו להרוס את הישן בסערה ובקולי קולות.

בורח הוא אחד-העם מן הסערה, וגם במקום, התאבקות גלויה; הוא מציע לשני הצדדים לתר כל אחד משלו ולהרכיב חדש על גבי ישן. כל המורכב יפה ומרובה-צדדים, שאנו רואים בעולם ודעתנו נוהה הימנו, אינו אפוא אלא התוצאה הבינונית. אבל לא יאבה לדעת, כי לרוב הפרשיות גם אינן סמוכות, ושבחיים חדשים אין התחומים יונקים זה מזה.

הוא שואל לאמר: היש אפשרות למצוא תרופה? היכול עוד הלב העברי לשוב ולהתנער משפלותו, לשוב ולהתקשר עם החיים בלי אמצעי, ולהשאר בכל זה לב עברי? (תורה שבלב). ועל זה יש להשיב: אפשר הוא. אפשר להתחיל עוד הפעם מחדש על-ידי שנוי עיקרי בחיינו ובפנימיות נפשנו אנו.

מבינים אנו את העוז של אומה ולשון המרגשת בקרבה את הכח, להיות לאור גוים, אבל יודעים אנו באיזה מחיר עלה לנו האור הזה. —

וזכרונות העבר טובים ומועילים בשעה שבאים הם על-ידי תוקף החיים ההויים; אבל לא בשעה שנשתמש בהם רק כנושאי ספרים עתיקים.

מבלי יכולת להוסיף עליהם מחדש ולגרוע מהם. אנחנו לא נתיחס אל מעשה הכתב כאל צל החיים, צל שמרשם רק דבר-מה מן החיים העיקריים, ומכל-שכן שאינו ממלא את מקומם כראוי; לא נתיחס אל קניני העבר כאל השכלה עתיקה שתשאיר לנו עוד מקום לעבודה בעצמנו ולחיים חדשים. אנחנו הננו עבדי זכרונותינו, עבדי נחלתנו; חנוטים אנו על-ידי מחשבות מסורות ומוגבלות. אבל כבר נלאינו לחזור ולשנות את אשר נאמר ונחשב מכבר. מתעוררים בנו צרכים חדשים ושאיפה לערכים חדשים; חפצים אנו להיות עם יודע את מעמדו וצרכי לבו.

יש לפעמים רגעים בחיי גוי ואדם, שבהם מוכשרים הם ביותר לקבל רשמים יודעים... והרגעים הללו באו...

אחד-העם לא יחדל לדבר קשות עם אלה הדוחים את העבר מפני העתיד. עם אלה, המאמינים שאחרי הסטוריה של אלפי שנה אפשר לעם להתחיל עוד הפעם מחדש, כקטן שנולד, (עבר ועתיד), וינסה להטעים את דבריו ואומר, שכהני ההוה הרוצים בבטול העבר צריכים על-כל-פנים להשתדל להרחיק זמן הפגישה הגלויה ושלא להקדים לגלות את הקרע שבנפשנו. שדוקא על-ידי זה הם מאריכים עוד ימי העבר ונמצאים הם טועים בחשבונם (שתי רשויות).

אבל לאושר האדם — נשיב לו בלשונו אף הוא — דרכה של סתירה להתפרץ בגלוי לאחר שכבר נגמרה בסתר, כלומר: לאחר שכבר הספיק ההוה לא רק למצוא לו שורש עמוק בלב, כי אם גם לחתור בחשאי, בלי דעת, חתירה עמוקה תחת שרשי העבר המתנגד לו, ורק כאשר כבר הקיפה החתירה את זה האחרון מכל צדדיו, ואין לו עוד על מה להשען, פוקח האדם את עיניו ורואה מה שכבר נעשה בו שלא בידיעתו. רואה חורבה נוטה לנפול; במקום שהאמין עד כה לראות בנין חזק, ואף אם ידאב לבו למראה עיניו, הנה מוכרח הוא אז להכיר ולהודות, כי הנעשה אין להשיב...

הפסיעה הגדולה כבר נעשתה. — אין פעולה גדולה רבת העלילה בעם ובאדם שממנה תוצאות להרת עולמו בלי פסיעה כבירה... אין בנין בלי סתירה שלפניו ואין הויה בלי חדלון.

ענני הזקנה עוברים וטל ילדות בא.

ב

עבר והווה

לפיכך אנו מוצאים — אומר אחד-העם במאמרו, עבר ועתיד, — כי באותה מדה שחלק העתיד הולך וחסר, בה במדה הולך ומתרחב חלק העבר של האני הלאומי. בין סדר התפלה החדש בלי זכר לעתיד ובין הספרות החדשה על תולדות העבר יש קשר ויחס פנימי וכו'. הזקנה שאבדה את תקותה לדעת, מבקשת תנחומים ותשלומים בעד אבדתה, והנה מראים לה באצבע על העבר... .

בעלי העבר הללו — יוסיף לאמר — אף-על-פי שכונתם אינה רצויה, מעשיהם רצויים ומועילים גם לבעלי, האני השלם: ירחיבו החכמים את העבר על חשבון העתיד ויבואו אחריהם הנביאים ויחזקו את העתיד על יסוד העבר וכו'.

אבל, גרועה הרבה מזו — מסיים ואומר — היא כתה אחרת, האומרת להביא גאולה על-ידי עתיד שאין עמו עבר; המאמינה, כי אחר הסטוריה של אלפי שנה אפשר לעם להתחיל עוד הפעם הכל מחדש, כקטן שנולד: לעשות לו ארץ לאומית חדשה עם חיים וחפצים לאומיים חדשים. הכתה הזאת שוכחת, כי העם, כלומר, האני הלאומי בצורתו ההסטורית, הוא זה הרוצה להתקיים, הוא ולא אחר, כלו כמו שהוא.

ובמאמרו, שתי רשויות, מנסה הוא לפשר ואומר: אנו למדים, שבעלי הקצה השני, כהני ההווה, הרוצים בבטול העבר, צריכים להשתדל בשביל מטרתם, להפך, להרחיק זמן הפגישה הגלויה עד לאחר שהשלים ההווה את מלאכתו בסתר, וכחו של העבר נחלש כבר בעמקי הלבבות במדה הדרושה למפלתו הגמורה. ואם אינם עושים כן, אלא הם מצדם מקדימים לגלות את הקרע שבנפש החברה שנתרחב כל-צרכו, בתקותם להחיש על-ידי זה קץ העבר ולהעביר ממשלתו בלא יומו — הרי הם טועים בחשבונם; ולא לבד שתקותם לא תבוא, אלא שבמעשיהם אלה הם מאריכים עוד ימי העבר ובידיהם הם בונים תיץ סביבו לשמרו מפני ההווה, בהביאם את החברה להתרגל בפגישתם ולהביט על הסתירה שביניהם כעל טענה ישנה; (על פרשת דרכים, ח"א).

אבל הנה ההנחה, שאי-אפשר לעם אחרי הסטוריה ארוכה להתחיל עוד הפעם הכל מחדש, אינה מתאמת לחזיון כבוש הדתות בעולם. גם עם ישראל.

אחרי שכבר היה לעם חי, קבל דחיה חדשה על-ידי תורת הנביאים והסופרים. כן אינה מתאמת אותה ההנחה לכבוש הקולטורה בעולם: רכשו להם הרומאים את ההשכלה היונית אחרי היותם לגוי אמין; גם חלק גדול מהעברים עצמם התחילו לבנות להם באלכסנדריה תרבות מחדש. — אף חזיון ההתבוללות בין יהודי המערב, אם נצדיקו או נרשיעו, מראה על היכולת להתחיל חיים רוחניים מחדש.

לו היתה לתרבויות של העבר שלנו שייכות טבעית לנפשות בנינו, כי אז לא היה אפשר הדבר, שכן לילה יעשו את הפסיעה שבין מורה למערב.

אישי כל אומה ולשון מתחילים חייהם בהוה והולכים ונמשכים הם לעבר. מסגלים להם ידיעותיהם והכרותיהם מהחכמות והדעות של זמנם; יודעים הם ברובם רק את החיים של עתה והמחשבות של עתה. חייהם הלאומיים של עתה וצרכי חייהם עתה; ואחר-כך מתחילים הם לשום לב גם לדורות שעברו. והרי זה דומה למגדל הרחב מלמטה והולך הלוך וצר עד ראשו. ההוה הוא היסוד והעבר הוא הגג הנטוי.

אבל אצלנו נהפוך הדבר, אנחנו נתחיל מהעבר ונסיים בהוה, ולרוב ניצף וניגע באמצע הדרך ולא נשיג את ההוה כלל.

עוד היום חיים בנו אלפי אנשים, ששקועים רק בימי התלמוד. גם הסופרים והחושבים בנו הנם רק מבארים ומפרשים דברי אחרים. —
העבר דחה את ההוה; הוא לקח מאתנו את מכמני ההוה, עשה אותנו לנושאי-סבל, רק לנושאי-סבל. — — —

ג

תרבות ומוסר

ב, על פרשת דרכים: ח"א נמצא מאמר מענין בשם, חקוי והתבוללות. שם המאמר כשהוא לעצמו כבר מעיד על תכנו ותעודתו. את ההתבוללות מסמן הוא בתור מצב, שבו רגש הישות הלאומית או החברתית, באין לו על מה שיסמוך, הולך וכלה מאליו, עד שלבסוף מגיעה החברה לאותו המצב הזר, שאינו לא חיים ולא מות, שרפת נשמה וגוף קיים; ואז מתחילים אישיה להוציא איש איש את ישותו הפרטית ממצב זה על-ידי התבוללות בתוך החברה הנכרית.

אבל במה דברים אמורים? דוקא, כשסבת ההתבטלות היא הכח הגשמי ולהחברה החלושה אין תקוה גם היא לכח גשמי גדול. או באמת אין לה תקנה אלא התבוללות; אבל לא כך הוא מהלך-הענין הרגיל. כשהתבטלות באה מצד כח רוחני גדול. — במהלך ענין כזה, סוף הדבר שעיני ראשי החברה וחכמיה נפקחים, לראות ולהבין, כי לא החקוי מצד עצמו מביא לידי התבוללות, כי אם ההתבטלות היא המסכבת את ההתבוללות באמצעות החקוי, וכי על-כן, תחת לעצור בעד האחרון, צריך לבטל את ההתבטלות עצמה, וגם זה באמצעות החקוי, רק בצורת ההתחרות. כלומר, צריך לסגל לחברתם אותו הכח הרוחני שגורם לה התבטלות, באפן שלא תמצא עוד סבה להביט ביראת-הרוממות על החיים הנכרים שבהם נתגשם הכח ההוא, אלא אדרבה, תשתמש בכח זה עצמו . . .

ומכיון שהתיצבה החברה על דרך-החקוי הזה — יוסיף לאמר — תביא האהבה-העצמית להאמין בכחה ולחבב את מעשי חקוייה, לשנות יותר ויותר ממטבע שטבעה החברה המחוקה, וכך הולך ומתחזק בקרבה רגש ישותה, וסכנת ההתבוללות עוד אינה (שם).

כך היה מהלך החקוי בימי קדם, ביחוסם של הרומאים להשכלת היוונים, ובעת החדשה, ביחוסם של הרוסים להשכלת המערב (שם). אבל מזה אין עוד מוכח, שלפיכך נתקיימה כנסת-ישראל בגלותה ולא נתבוללה בעמים. למרות הנטייה לחקוי השולטת בה מעולם, (שם); ולא מבעי, שאין ראייה מזה, שמפני ההתבוללות אין אומתנו צריכה אפוא לירא גם לעתיד לבוא (שם). איני יודע, אם בתקופות ההתבוללות שלנו, בתקופה האלכסנדרית והערבית, נתקיים באמת מעין האידיאל של בעל המאמר: דרך השתלמות הישות הלאומית על-ידי חקוי של התחרות; אבל על-כל-פנים בא אז הדבר למעין הרכבה, ואותה הרכבה לסכום כולל. בחזיון ההתבוללות אז היה מעין הסעת כחות רוחניים מהתם להכא.

ראוי לעמוד על חזיון זה, כי למרות האישים מבני ישראל, שעשו פרי בהתבוללותם בהשכלת המערב ויצרו דברים קיימים בחיים ובספרות, בשירה ובזמרה, בחרושת-המעשה ובמחשבה, בטבע ובדעת, אין לנו בתור עם רושם מזה. כלומר, כל עבודת האישים הפרטיים האלה אינה מצטרפת לחשבון כללי של ההשכלה העברית. המה נבלעים אחד אחד באותו מקום. שבו המה עובדים, מבלי תת לנו מאומה בתור עם.

בכל חברה הסכום הכולל הוא תוצאה ממצב המעמדים הפרטיים והחזיונות הפרטיים, אבל הנה אצלנו תהום מבדיל. מיטב בנינו עובד בשדה השכלה אחרת ולנו אין השכלה כלל... מעמידים אנו אנשי צבא רוחניים בחוץ ולנו אין השכלה ותרבות.

התהום הרובץ בין מה שבבית ובין מה שבחוץ הוא גדול מאד, או אולי אין לנו בית כלל. כל זמן שאי-אפשר לנו לגדל אישים פרטיים בבית להשכלה ולתעודה, אין מקום אצלנו לסכום כולל... הערכים הישנים אצלנו, הם מסבכים את אי-אפשרות הקשור וההרכבה עם הערכים החיצוניים, שלהם נשאף ועל שדמותם נעבוד. —

מבקש הוא אחד-העם למצוא איזה אויר מקיף את בני-ישראל, ובקש ומצא לו במקום הדת המסורה ללב את המוסר הלאומי הישראלי. והוא אומר: המוסר בכל היקפו — כלומר, דרכי ההבחנה בין טוב לרע בכל ענפי חיי האיש הפרטי וחיי החברה — הוא אפוא, אולי יותר מכל שאר מקצועות הקולטורה, קנין לאומי האוצר בקרבו רשמי חיי העם ומצבו בכל הזמנים, אספקלריה בהירה, המראה לנו טיבו של הרוח הלאומי ואפן התיחסותו אל העולם אשר מחוצה לו; ואם כך הוא הדבר גם בכל שאר האומות הנאורות, שאינן רחוקות הרבה זו מזו בתכונותיהן ומצבן וקורותיהן, קל-וחומר עם ישראל, שמראשית היותו הוא עם לבדד ישכון, מובדל מכל העמים בדרך התפתחותו ומהלך חייו הנפלאים מימי קדם ועד עתה — בודאי אי-אפשר שלא יהיה לו מוסר לאומי מיוחד המיוסד בתכונות רוחו, בחייו ההסטוריים לשעבר וצרכיו בהווה, (השלח, כרך ד).

המוסר הלאומי יצילנו, בנתנו לנו יסוד כללי למעשינו מבית ומבחוץ. וכי תאמר המוסר הזה מהו? אף הוא ידע להשיב: סוד קיומו של עמנו הוא — מה שעוד בימי קדם למדוהו הנביאים לכבד את הכח הרוחני ולבלתי הבט ביראת-הרוממות על כח הזרוע...

הנגוד לכח הזרוע הוא נשמתנו הלאומית ורוח מוסרנו הלאומי. בצלו נחיה כל הימים. ומכאן מוכח, שלבני-אדם של זרוע אין חלק ונחלה בישראל ולא יכלו להיות ישראלים הגונים. אבל כשאני לעצמי, אין אני יודע, אם זהו היה המוסר הלאומי שלנו.

שעורר אותנו בימי קדם לכבוש לנו את הארץ בזרוע. או זהו המוסר הלאומי. שבא בלבנו בערוב שמשנו . . .

הדבר מוטל בספק, אם ביבנה ובנותיה נתן המוסר הלאומי. או חי בין אלה שנשארו בתוך חומת ירושלים ונפלו על חרבם. —
 אין אנו יודעים, אם אָל קנא ונוקם הוא אָל אלהי ישראל או זהו אלהי העברים. שָׁאֵל רחום וחנון הוא; אם זאת התורה לאור לנו: מה הוא רחום אף אתה רחום וכו'. או תורה זו: כל האומר הקדוש ברוך הוא ותן הוא יותרו מעיו.

ענין המוסר הלאומי הוא רק עיקר בדוי מן הלב. עיקר כשאר העיקרים הדתיים. שהולכים ובאים. הולכים ובאים . . .

ד

חֲרוֹת וְחֲרוֹת

משיב אחד העם בילקוט קטן, שלו על שאלה אחת: אם היהודי החפשי בדעותיו במובנו הרחב לנו הוא או לצרינו? שלנו הוא . . . ואומר שגם היהודי שאינו מאמין הוא יהודי פנימי, וערכו אינו פחות מאותו היהודי שמאמין. אמנם מחייב הוא את זה שיכיר על-כל-פנים את האור המוסרי הגנוז בתורה ובנביאים. ושיוודה בהאידיאל המוסרי המתואר בנותן התורה, ובאדון הנביאים.

לפנים אמר: יכול אני להוציא משפט כלבבי על האמונות והדעות שהנחילוני אבותי, מבלי שאירא פן ינתק על-ידי זה הקשר ביני ובין עמי. והנה גם מה, אינו מאמין, הוא דורש אמונה בנצחיות הערכים שלנו.

אבל אם יכול אנכי להוציא משפט כלבבי על האמונות והדעות שהנחילו אותי אבותי, הלא גם רשות בידי להוציא משפט על הערכים האלה או גם לפוסלם לגמרי, מבלי הנתק על-ידי זה כל קשר ביני ובין עמי.

הנה לאחד-העם מין יהדות מופשטת. או מין ישראליות ידועה; ואנחנו רק עברים סתם אנו. עברים בכל הדעות שנסגל לנו, ובכל המחשבות שנחשוב.

אתם מאיימים עלינו לאמר: השקפותינו לא תתאחדנה עם היהדות לעולם; אבל זאת היא השאלה: מה היא היהדות? מה היא היהדות המשותפת והנצחית?

שואלים אנו לאמר: האם זאת היא תורת היהדות, שאדם צריך להתבייש באהבתו את שונאיו . . . (דברי יואב בן צרויה לדוד), או זו שבתורה שבעל-פה: חייב האדם להיות מן הנעלבים ואינם עולבים.

הזאת היא אותה היהדות, שתלמד אותנו לאמר: פת במלח תאכל, או זו שאמרה: עתיד האדם לתת דין וחשבון על כל מה שראה בעיניו ולא נהנה (ירושלמי)?

לנו אומרים, שמרו את היהדות; ואנחנו אומרים יהודים אנו ותו לא. אתם בחרתם לכם יהדות נאה וחסודה, שרק בשכרה אנו קיימים ורק בעבודה יש לנו רשות להתקיים; ולנו אין צורך בקיום כזה, שנותן לנו זכות הקיום רק כדי למצא שיטה נעלה בתורה ובחיים. עם ישראל הוא מאורע בפועל ולא חשבוננו-של-עולם קבוע ומוגבל. עם אנו וגם חשבנו כך וכך; אבל לא רק בשביל שחשבנו כך וכך.

לא יהדות מופשטה תהיה לנו לנר, יהדות זו או אחרת. עברים אנו ואת לבנו נעבוד.

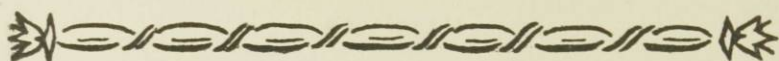
חפצים אנו לתת מקום אצלנו לכל בעלי הדעות והמחשבות, לכל בני אלים נשתחוו או גם לא נשתחוו. — —

וגם זאת אתם יודעים כמונו, שאלהי ישראל הוא בחור בצד זה וזקן בצד זה . . .

דבר גדול הוא — הזכיר אחד-העם בדברי ניטשה — כשמגיעים לקבוע בלב ההמון אותו הרגש של יראת-הרוממות, שיורהו ויאמר לו, כי לא בכל רשאי הוא לנגוע, כי יש ענינים קדושים, אשר בגשתו אליהם עליו לשול נעליו מעל רגליו, להרחיק מהם את ידו המזוהמת . . .

על אם הדרך אנו עומדים, ידינו נקיות, מי להקמת רוח העם אלינו.

ד ר כ י ם

א

רצון ודת

ח ושב אנכי לדון בזה על שאלה אחת. והיא: איך תוכל התעוררות הרצון של העם להיטיב מהלך תולדתו ולתת לה פנים אחרות. לפי משאת נפשו ולבו הוא. להתאים אל אותן ההכרחיות התולדתיות. המושלות במלא הטבע. בחיים ובמעשים. בנוגע להיחיד ולהכלל כלו? איך נעיו לבקש הטבת הלבבות והרוחות שיִשְׁנו את תפקידם. אחרי שאנוסים המה על-ידי החוקים הטבעיים והתולדתיים להיות מה שהם ומושבעים הם מכבר לבלי לזוז מדרכם ולא לסור ממהלכם?

ואותה שאלה אינה רק שאלה צבורית. שואלים אותה גם על היחיד עצמו. כל הצויים: עשה! לא תעשה! אינם נאותים אלא בהיות לאדם בחירה-חפשית להטות את לבבו וחפצו כרצונו; אבל הלא הוא אינו שליט ברוחו ואין בכחו לפעול כנגד חוקי ההכרח. המושלים בו ומסביב לו.

להשיב על השאלה הזאת צריך לנגוע בבקרת-התבונה או בבקרת-ההכרה. כשם שתורת ההכרה תלמדנו. שאנחנו לא נשיג בשכלנו אנו את העצם כמו שהוא. רק נכיר ממנו לפי מדת יחסו אל תנאי נפשנו ולפי אפשרות ההשגה הנתנה לאדם בכלל. ולפי זה יכול עצם אחד להקראות בפנים שונים. שאינם סותרים זה את זה. בהיות הכל תלוי לפי המרחק וקרבת הראות; כן נוכל לומר. שגם לאותם חוקי המעשים הכוללים יש צדדים רבים ושלא נדע מהם אלא לפי יחסנו אליהם.

אברר את דברי: במלחמת גוי עם גוי. בנפול אחד מהם. המאורע הוא אחד. כלומר — חזיון ההרס והאבדן הוא אחד; אבל הוא נראה ונרשם בפנים שונים. המנצח שמח והמנוצח מתאבל. ושני הרשמים האלה. עם כל היותם באים ממקור אחד. אמתיים הם.

וכך הוא הדבר ברצון חפשי וההכרח. עם כל היות האדם סבוך בסבך ההכרח הכללי. עם כל היות התנאים שהוא נתון בהם והמעשים הנעשים בחייו הכרחיים בכלל, הוא יכול לפעול באיזו מדה על אותם המעשים והתנאים עצמם; על-ידי רצונו הפנימי של האדם ואמונתו הפנימית, שהוא הוא החותך חיים למעשיו ולמהלכו, יתגדל גם כחו.

במשל שחזיון ההרס יפעול לפעמים בפנים שונים, הרי הנפעלים באמת שנים הם: המנוצחים והמנוצחים, הרחוקים זה מזה כרחוק מושגיהם; אבל המעשים הפועלים על האדם בהכרח וברצון יחד, הרי הם נוגעים לאדם אחד ולחייו.

הרצון אינו אלא מדרגה מושלמת של ההכרח. ההכרח העָנָר בהשתלמותו יהיה להכרח פנימי; בלא-יודעים נקרא הכרח – וביודעים הרי הוא רצון.

הרצון הוא חוק במהלך הטבע הנשלם על-ידי האדם; חוקי הטבע בהשתלמותם בחי מדבר יהיו לחוקים תולדתיים.

התעוררות רצונו של עם להתחזק ולבקש לו מעמד היא התגלמות של חוק תולדתי. ההכרח החיצוני יתרחב ונעשה לדבר שבiodעים.

ההטבה החברתית היא כבת-קול של השתלמות ההכרה למדרגת חי ומכיר את עצמו.

הנבואה היא אֱלֵהוּת הטבע.

העם, הצבור הוא השארת-הנפש של היחיד. עושר היחיד תלוי בצבור. מה שהוא בעצמו לא ישיג על-ידי השתלמותו וקניניו העצמיים, ישיג על-ידי שייכותו לאחרים, הנותנים לו משלהם ומנחילים אותו משלהם.

אותם הקנינים המסורים מדור לדור, ממשפחה למשפחה ומבית לבית, הרי הם נחלת היחיד, שמוצאם לפניו בבואו לאויר העולם. למותר לו להתחיל את העבודה מראש, אם לו הכח ללכת הלאה ולשכלל את הדבר הנמסר בידו.

במה דברים אמורים? בתרבות חיה, שמתגדלת מאליה וחותרת חיים, תרבות שנותנת לו, להיחיד, כח להוסיף על נחלתו ולעשות פרי גם הוא. אבל יש תרבות קדומה, שאינה נחלה, רק עול כבד, יש תרבות שלשומריה העינים לאחור ולא לפנים...

לאידיך — מלמדים אותנו לאמר: שכל מעשי האדם ומחשבותיו, כל דעותיו וחשבונותיו, רגשותיו ונטיותיו, כל מה שימלא אותו לעשות ולחשוב, לעמול ולעבוד בין בחומר ובין ברוח, בין במותרות ובין בצרכים גמורים, הכל, הכל הוא רק תולדות הרצון שלו לחיות . . .

ואף זה, אנו עומדים בשורה אחת עם כל החי למינהו, עם כל מה שבים וביבשה, עם זוחל עפר או פורח באויר.

מה הם חיים אף אנו חיים, מה הם רוצים לחיות ועושים רק אותו דבר המועיל להם ולחיהם, כך אנו משתמשים רק בתועלת ורק במה שיש לנו צורך בו. הרצון הוא משותף לכל החי, לכל בני-אדם, לכל העמים והשבטים; אבל יש מדרגות בו, מעלות ומורדות; יש עתים לאדם ועם, שבהן ישתלם ויתרומם מעל הרצון, מעל אסורי הרצון; יש עתים רמות לנפש אחת או לכלל כלי, שבהן עומדים הם למעלה מצרכי החיים ואינם מתיחסים עוד להעולם ומלואו רק על-פי מדת הצורך והתועלת . . .

והעתים הללו הן חיים נשגבים, הן גלת-הכרתת של כל תרבות עליונה ורמה.

אין לנו העמידה למעלה מהרצון.

על-ידי הרוחניות היתרה שלנו חדלנו להבין ערך העולם והחיים כשהם לעצמם ואנו שואלים על כל דבר רם או שפל — מה יתן לנו?

גם אל אלהי הרוחות היה רק לאבינו שבשמים, לשומר ישראל.

אנחנו עושים אותו חטיבה, בעבור שעשה אותנו חטיבה.

עלינו לצאת לחרות מעבדות הרצון והתועלת, עלינו להתיחס אל העולם ומלואו, אל הרוח ומלואו על-פי תשמישי הרצון.

בראשית עלינו להיות בני-אדם, המתיחסים אל העולם והחיים בדרך ישרה; עלינו לסגל לנו את האפשרות להסתכל באור הטבע ולהנות מזויו, מבלי שאלות רבות וחשבונות הרבה . . .

אחת יהיה לנו, אם תנאי התנה הקדוש ברוך הוא עם מעשי בראשית. — למעשי בראשית בעצמם נפנה, למעשי בראשית בהודם, במרחבם, בהודיה שלהם, ולא אל התנאים שהותנו עמהם.

קיימא להו לחכמים, שגם לו לא נתנה תורה לבני-אדם, היינו למדים צניעות מחתול, גזל מנמלה וכו'; אבל אותה התורה הבאה לאט לאט על-פי

מהלך הדברים והתפתחותו המודרנה של החי המכיר והיודע אינה זו של ההתגלות, הנתנה בקולות וברקים ובהתפרצות הלב הגדול בבת-אחת. אמרו חכמים: כשברא הקדוש ברוך הוא את העולם גזר על העליונים שיהיו למעלה ועל התחתונים שיהיו למטה, כשבא לתת את התורה בטל גזרה ראשונה ואמר: העליונים ירדו למטה והתחתונים יעלו למעלה. . . .

הדת הטבעית היא המשך של הבריאה העֶזְרָת בצביונה הראשון, אותה הבריאה, שעושה היא את עצמה ומתהווה מאליה. נניח, שדת כזו תתפתח ותבוא אל תכלית השלמות, אז אין אותה השלמות אלא רק המשך מן הקודם וטוית החוט של יצירת הטבע הלאה, רצוני לומר — הרי היא רק הגדלה כמותית; אבל עם ההתגלות תבוא בריאה חדשה לגמרי, בריאה שתשנה את החוקים ותתן להם טבע אחר. . . .

ידוע הוא ההבדל בין הדת הטבעית והאלהית; אבל רבים מרכיבים את הדת האלהית בדת תולדתית.

הלא נאמר: ישראל ואורייתא וקודשא בריך הוא חד הן. אבל כשם שיש הבדל בין אלהים של ישראל ובין אלהי העולם, כך יש הבדל בין המושג האלהי הלאומי, שאינו אלא השם המופשט מהלאום בפועל, ובין מושג האלהי האנושי והעולמי הכולל, כלומר — האל החותך חיים לכל חי. גם אורייתא וישראל לא שנים שהם אחד המה, רק שני דברים שונים הם. הדת התולדתית אינה הדת האלהית, כשם שאינה הדת הטבעית. ישראל אינו אורייתא גם אחר מתן-תורה; המה רק נוגעים זה בזה בתקופות רבות. התורה-שבכתב אינה התגלות החיים שלפני הכתב, והתורה שבעל-פה אינה המשך של התורה-שבכתב.

לנו, האחרונים, אין דת כלל, אם גם נשביע את כל השמות בתולדתנו ודתנו ונכבד אותם בפנינו.

כל התשבחות להדת שהיתה לנו בימי קדם לא תמלאנה את התוכן החסר של היום. . . . חכמת-ישראל לא תברא את עם ישראל וחכמת הדת לא תברא את הדת.

בידיעות דברי הימים ומקרי כבוש ארצות, בחיל ובכח לא נכבוש את הארץ, בעת אפס כחנו; ובמחקרים תולדתיים על-דבר דתו של ישראל ונצחיותו לא נמלא את הריקות בחיינו. . . .

לנו הגיעה העת לדעת: מה היה לנו ומה יש לנו.

ב

לשאלת התרבות

איני מאמין לאלה האומרים, שיש לנו תרבות היה מבפנים, וגם לאלה האומרים, שאפשר להרכיב בחיינו תרבות מבחוץ. איני מאמין באפשרות המשכת אור קדום לדורות שבגולה, ובטוית החוט הזה הלאה בדרך קיים ונכון. וכמו כן איני מאמין באפשרות הכנסת האור ההיצוני לחיינו הפנימיים, מבלי מעמד קיים.

אנו מתימרים לשוא בתרבות מוסרית נעלה, העתידה להיות לאור גוים, בעוד חושך באהלינו ואופל בחיינו.

החנויות שלנו סותרות את בתי-הכנסיות ובתי-המדרשות שלנו; החולין סותרים את הקודש. מה אנו ומה חיינו עם כל האבוקות שבידינו? ולאידך, גם לאלה ההולכים לנטור כרמים אחרים יש לומר: חייכם, מהותכם, הדם הנוזל בכם סותר באיזו מדה מה שבפיכם, מה שבמחשבותיכם ובדעותיכם מאז.

ההשכלה והדעת לא תועלנה הרבה, כל עוד שאינן מוכרחות ולא תבואנה בנו על-ידי מהלך תולדתנו; כל תרבות תוצאה היא, אבל לא התחלה הבאה מן החוץ.

רגילים אנחנו לדבר על שורש ישראל, על עצם היהדות ונפש העם העצמי, בשפת רנ"ק: על-אודות אלהי האומה; אלהים יושב במשכיות תולדתנו ורוחנו העצמי, אלהים רוצה דוקא בבניו ובבני-בניו לחוד וקשים לו גרים כספחת... אבל מעולם לא יעלה על לבבנו, שמא קשים הגרים גם להם? הן אנחנו נעמיד סמל אחר בהיכלם.

לדעתי, רמיה-עצמית היא, אם יאמין איש, שיכול הוא לשמור כל מה שבביתו על אדמת זר; ולהפך — שיכול הוא להבלע כלו בנחלת-זרים.

אותן השאלות המעסיקות אותנו בדבר חובותינו הלאומיות והמוסריות לעמנו ולקנינו, הן הן צריכות להעסיק אותנו גם מצד אחר, בדבר חובותינו להם, לגוים אשר אנו חיים בצלם.

כמה תמימות מצדם של היראים, החושבים: מה שהיה יהיה לעולם, ושאינו לנו לפחד כלל מפני הבדקים שבחומת אומתנו...

כמה תמימות מצדם של אבותינו לחשוב, שספרים בלבד דים לפקוח את עינינו; ולהפך — כמה קוצר-רואי בזה לחשוב, שמה שהכלל אינו עושה בעד עצמו ואינו יכול לעשות, יכולים יחידים לעשות...
למה נעשה שקר בנפשנו? לנו אין תרבות קיימת. לא תרבות מבפנים ולא תרבות מבחוץ. לנו אין שמים ואין ארץ.

התרבות היא רכוש רוחני-תולדתי. המקיף כל החיים הרוחניים האנושיים והמכניס אותם לתוך צורה נפשית תולדתית-עממית קבועה ומיוחדת לקבוצ ידוע. ואם נחפוץ להביע זה בשפה מופשטת, נאמר: התרבות היא השארית הנצחית מהחיים בני-יומם והצרכים בני-יומם, שארית מתנחלת מאב לבן ומדור לדור. כל בן מתחיל במקום שסיים בו אביו, וכה כל דור ודור נוחל מהקודם לו, ומוצא עבודה לפניו על דרך השתלמותו והתקדמותו.

אותה השארית הנצחית בצביונה המיוחד, לפי שרשיה, היא האור הפנימי, האור הרוחני, המאיר לנשפעי מצד אחד ומושפע שוב מהם מצד שני. הבנים ובני-הבנים נהנים מאור התרבות ומוסיפים עליו, הם מקבלים ונותנים, חיים הם ומחיים; כל דור טָוֶה את החוט שנחל מאבותיו ומאריכו. דור הולך ודור בא, והתרבות הצבורית נותנת להם קלסתר עולמי ומקום אחד להתגדר.

היתה לנו תרבות התנ"ך, תרבות היהדות האלכסנדרית, תרבות התלמוד, תרבות של פלוסופיה דתית ותרבות הקבלה וגומר; אבל עתה נקרעו החיים באהלי יעקב לקרעים שאינם מתאחים... מעבר מזה רבו הצרכים התרבותיים, האישיים, מבלי שנוכל לעצור בהם; ומעבר השני הצטמצמה היהדות בחוגה, מבלי תת מקום לעבודה חדשה, רצוני לומר — מבלי להניח כל אפשרות לצרף לה עבודה חדשה. אנוסים אנו להיות אסופי השוק בחוץ, מבלי שנמצא לנו כל קרן זוית בבית.

הרוח הלאומי הוא סכום הכולל, סכום המצרף את כל המעשים היחידים של אנשים יחידים לתרבות אחת כוללת בעלת צורה מיוחדת; ועל-כן היסוד הראשון והעיקרי שלה, יסוד קיומה היחיד, הוא לברא את האפשרות לשמור על כל הכחות הפועלים בחוגה ובנחלתה, לשמור ולהשאיר בה כל מה שהאדם היחיד עובד ובורא. ובחסר היסוד הזה, באין מאסף לכל המחנות, אין ביכלתה להתקיים.

אצל כל עם הלאומיות היא האוצר היחידי שבו אוצרים ואצורים הסגולות האנושיות, בה מוצא היחיד ערבון על מעשיו ופעולותיו, שמירה מעולה לקניינו; ואצלנו מוצא היחיד בלאומיות יסוד מתנגד למה שבלבו. את הנגוד הזה מרגיש כל אחד מאתנו, אך מתחיל הוא להשתלם ולשאוף לאיזו תרבות; מרגיש הוא זה ברב או במעט ביודעים או בלא-יודעים.

הלאומיות בכלל מעשרת את האישים הפרטיים, בתתה להם נחלת-קדומים, והיא גם היא מתעשרת מהמעשים הפרטיים ומהעבודות הפרטיות של פועליה בכל דור ודור; אבל אצלנו כל העובדים ובאים לעבוד בשדה התרבות לא ימצאו עוד דבר מוכן לפניהם. — —

ועוד זאת, הקרבן שמקריב איש מאומות העולם בעד עמו, הוא רק בעת מלחמה שיש לעמו עם האויב המתאמץ להכחידו; אבל בשעת שלום, בשעה שבתוך עמו הוא יושב, כמעט שהיחיד אינו יודע מקרבנות כאלה. כלומר — אינו יודע שחי הוא בעד עמו וצריך לחיות בעד עמו, מעשיו הפרטיים הבריאים מביאים מאליהם טובה להכלל, באשר הם הם חוליות מן הצבור השלם. אולם אצלנו יִדְרֵשׁ מכל יחיד ויחיד, שיחיה בעד עמו תמיד, שיקריב לו קרבן בכל יום, בכל עת ובכל שעה; אנו דורשים זאת מידו, באשר החיים הפרטיים וצרכיהם שואפים למקום אחר מחיי הכלל ומתנגדים באיזו מדה לחיי הכלל.

אנחנו דורשים מכל איש עברי, שיהיה יותר מכל אדם, בעוד שלנו האפשרות לכך רק מעטה היא.

היפלא הדבר, לראות הקרעים הרבים שבנו? היפלא הדבר, שעלינו לקבול על מיטב בנינו ההולכים, לנטור כרמים אחרים, ונשמטים אחד אחד? ...

קיום עמנו, האפשרות לקיומו, מונח בבריאת היקף אחדותי לחיי היחידים עם הכלל יחד והיכולת להצטרף לבית קבול כולל, קיים ונשמר מהיום למחר. קיום עמנו אפשר רק כשיִבְרָא אצלנו אויר רוחני וחומרי ליוצרים ולבונים.

תנו לנו את האפשרות לחיי איש אחד, הרבים יבואו מאליהם אחריו.

לשאלת העבר

לו הייתי נזקק לדון עתה בדבר העבר וההווה שלנו ויחוסם זה לזה, כי אז לא יכולתי עוד לחתוך אותם לשני דברים הסותרים זה את זה לגמרי. לשני דברים שאחד יתקיים רק מחורבן חברו.

אמנם בשעה שנלחם לבריאת איזה דבר חדש, המתאים לחיינו עתה ולמשאת-נפשנו עתה, בשעה שהלב מלא חלומות, ובסתרי הנפש נארג עולם מלא, עולם חדש ערוך בידינו — באותה שעה מתעורר בלבנו החפץ להחריב עולמות שקדמו לנו ולהסיר את הדברים המעיקים עלינו בהיותם; באשר תובעים הם מאתנו הקדשת כחנו לשמור אותם ולעבדם, בכל עבודת הגוף והנפש, בעת שאנחנו צריכים לרוח חדש, צריכים לרוח אלהים, שנדבר עמו גם אנחנו מפה אל פה, אלהים יושב במשכיות רוחנו ובסמל עולמנו. — חייב אדם באשר הוא אדם נברא בצלם, לראות את עצמו בכל שעה ושעה כאילו הוא מכריע עצמו ואת כל העולם כלו לכף זכות. כאילו הוא בורא במעשיו דבר שלא היה עוד באותה צורה ובאותה מטבע... התנאי הגדול במעשי בראשית שלנו ובקנין השלמות, שאנחנו נשים לנו פדות ונברא לנו קנין, נברא דבר אשר צריך הוא להארתנו אנו ושתן רק לנו. — חייב האדם להרגיש בנפשו בכל פעם מעין השכמת הבקר, מעין הבקר הראשון, המחדש את העולם ואת בריותיו. טל ילדות פרוש על הכל, השמש יוצא ומבהיק כמו באותו בֶּקֶר שאמר בורא העולם, יהי אור! זאת הגדולה והנצח שבחיי אדם, המתחיל בכל יום, ושנותן סמל לחייו כאילו הוא שותף לכל אלה, כאילו הוא נותן לעולם איזה מרגוע, איזו הארה, איזה הֶד.

כל מה שבנו, ששייך לנו על-פי הארת-נפשנו, הוא הוא ההווה, הוא הדבר המוחש והנצחי שלנו. לא כן אותו דבר הנתן לנו, הבא לנו מהעבר, אותו דבר שכבר נעשה ונשמע, זר הוא לנו, בעת שנתחיל מחדש מעשינו ומפעלינו... בשעה שננסה ללכת בעצמנו, נראה בעבר, בכל דבר שהוא לנו משכבר הימים, איזה דבר עוצר בעדנו ובעד מעשינו. — תנו לנו, אומרים אנו, ללכת גם אנו על-פי דרכנו. תנו לנו לשאוף רוח בנשימתנו אנו; תנו לנו את היום הראשון ולא את היום האחרון לשבוע. התורה לא

נתנה חתוכה, אומרים חכמים, והקדוש-ברוך-הוא מסר למשה בסיני כל מה שתלמיד נתיק עתיד לחדש! אבל קוראים אנו — תנו אותנו לעשות אונים לתורתנו אנו ולפלא נתיב לחיים כפי חזון-רוחנו ומשאת נפשנו אנו . . .

הלוחות המה מעשי-אלהים וקיימים לדורות; האותיות הכתובות על הלוחות לא תמחינה כאשר לא יפסקו המאורות. אבל תנו לנו לחדש אותן. כאשר יתחדשו המאורות; תנו לנו לשיר על-פי רוחנו את שירת חיינו, ולגלם מהותנו, היותנו. תנו גם לנו לעמוד בתחתית ההר ולקרא: בעשה ונשמע, על כל מה שיתגלה לנו.

וירד ה' בענן . . . תנו לנו גם לחזות בעינינו אנו מחזות שדי!

אומרים: נתמעטו הלבבות! אבל מי מאתנו לא עמד לפני כבודו של עולם ושכינתו של עולם? על מי לא התעטף עליו רוחו ונפשו ולא התגעגע להחזיק בקרנות המזבח ולחסות בצל שדי. מי מאתנו לא פחד מפחד ה' והדר גאוונו ולא נמס לבבו מכל הנשגב והרם במעשי בראשית והתחדשותם בכל יום. מי מאתנו לא התפלל את התפלה: אבי שבשמים, פתח עיני לראות במעשיידיך ותן לי את החוקים והעדות של מלוא העולם ויחד עם זה גם את הקבע אשר בנפשי! אומרים לנו: נלמד אתכם בינה! — אבל תנו לנו גם לתעות; תנו לנו להקשיב אל אלף אלפי הלכות ושמועות שנשתכחו בימי אבלו של עולם. שואלים גם אנו: מה ילוד אשה? מה אנוש כי תזכרנו? מה חיינו בשמים ועלי אדמות?

תורות מלמדים אותנו כל הימים, ועוד אין אנו יודעים מאומה. שעות באות בחיינו, שאין אנו יודעים בהן אפילו אות אחת. השמש שוקעת, ואנחנו חושבים, כי עולמנו יחשך בעדנו; השמש זורחת ואנו חושבים, כי לנצח יהיה אור.

מהו הנצח? מהו האור? מהו העולם ומה הם החיים? מה הוא תוכן החיים ותעודתם? מהו האדם ותעודתו, מה היא תעודת החי ומלאכת העולם מה היא? השער סגור, עודנו סגור . . .

נפשנו מלאה התמרמרות נגד העבר, נגד כל אלה שהורישו לנו את דעותיהם ואת מחשבותיהם הם. נפשנו רותחת, בצרפה וכוללה את העבר ליסוד אחד, הערוך נגד חיינו ובסיס חיינו. אמנם גם באותו העבר עצמו

היו מעטים שחפצו כמונו היום ושלא בקשו להנות מן העולם ומן החיים בלא ברכה עצמית, בלא ברכת הנהנין של אותה נפש; אבל ביום זעם לא נבדיל בין הגיגית הכפויה על ראשינו ובין אלה שקרעו בה חלונות... לא נבדיל בין ערב לבקר...

בן-האדם אצלנו נמוק בחייו במסורות ההלכות והדינים, התורות והמשפטים, הרבה הרבה דברים לנו בנחלת אבותינו, שממיתים את הנפש ואינם נותנים לה פדות; אבל יש לנו, שיר השירים, יש לנו שירות לחיים, ליפעת-החיים; יש לנו תהלות בן-ישי למכמני הטבע ולהדר גאונו... נפשנו תכרך: ה' אלהים גדלת מאד, הוד והדר לבשת! לאַל זה נשבר, נשבר לאַל עֵטָה אור כשלמה, נוטה שמים כיריעה; נשבר לאל-עליון השם לאדם ישע ופדות... מה רבו מעשי ה', מלאה הארץ קנינו! ברכו את ה', ברכו את מעשיו.

לחנניה בן גוריון העלו שלש מאות גרבי יין לַעֲלִיתו, כדי להסיר מספר יחזקאל אותם הדברים בו, שסותרים לדברי תורה; כמה עמל ויגיעת-בשר צריך כדי להסיר מהעבר את כל אותם הדברים שסותרים את החיים.

... ובכל-זאת.

בשעה שאנו עומדים בתוך הענינים, במסכת חיינו בעצמנו, העבר עלינו כאבן מעמסה ואנו מתנגדים לו בעברה וזעם. — אחר הוא הדבר כאשר נביט אל העבר בתור אנשים רואים ולא נלחמים, בעת נתיחס אליו כאל דבר שלם עומד וקיים בתור חזיון תולדתי; אז ישתנה היחס הזה. אז גם יפה הוא העבר לפעמים ועשיר הוא. לטבע ספירה שניה, הספירה התולדתית, ובה מתנחל דבר מדור לדור.

מה שהפרט אינו יכול לרכוש לעצמו, יכול הוא להשיג בהצטרפו אל הכלל וכשאזנו מקשבת אל המית הכלל. מה שאדם אינו יכול להשיג ביום אחד, יכול הוא לעשות בצרוף הימים שעברו וחלפו. לא אך יֵעָנָה, כי גם מתעשר הוא הפרט על-ידי קרן-קימת של צבור, בזמן ששותף הוא לאותו צבור. גם אדם כביר-הרוח, העובד על קדושתו, אינו יכול — לו יתחיל מעצמו — לברא לו את יום-השבת, לברא את הַד השבת, הנתן לכל אדם פשוט, ששומר אותו מפני שמצִנָּה הוא עליו, מפני שעבד הוא לכל אלה אשר שמרו אותו...

כמה עבודות רוחניות ומוסריות נחוצות לאדם, גם לבעל רוח-ייתה, בטרם יסגל לו חשבון מעשים טובים ורעים ובקשת שליחה על הרעים. והנה האדם הפשוט והחילוני, שבכל ימות השנה רחוק הוא מרוח מוסרי והרהור אלוהי, הנה הוא בא ביום-הכפורים לבית-הכנסת ופחד ה' נופל עליו, פחד ה' בא עליו ולבו מלא הרהורי תשובה וטהרת המעשים. — תפלה אחת קצרה, שאינו גם מבינה כראוי, אבל בה נשפכו לבבות של אלפי דורות, של רבבות נשמות, תפלה כזו תרכך את הלב הקשה ותתן לו מרפא . . .

מה שהיחיד איננו מספיק לעשות, יכול הצבור לעשות. הנך נוטל את ידיך לסעודה. המים כי יבואו מהכלי על היד, אמנם מנקים הם את היד ומטיבים גם לרוח במה; אבל הפעולה היא כל שהיא. אחרת היא הדבר, כשאתה נוטל את ידיך, מפני שאתה מצוה, מפני שאתה מצוה מפי סופרים וחכמים על נטילת ידיים . . . האל הזה שאתה עובד אותו הוא אלוהי דורות רבים, שקדשוהו ועבדוהו, דורות שמסרו את נפשם על מצוותיו וחיו באופק מצוותיו; הנשמות של כל אלה הדורות, שחיו ומתו על קדוש שמו יתברך, הרי הן באות עמך באיזה מגע; על-ידי כונתך לקיים מצוה אחת מכל המצוות, נעשית שותף לצבור כלו, שותף נעשית.

החטאים הגדולים שחטאנו לחיים, חטאים שאנו נמקים על-ידם, נעשו על-ידי צדיקים גמורים, על-ידי אנשים גדולים בתכונותיהם . . . גם בהכנעה, בחובה לעשות את עצמנו לאסקופה הנדרסת יש מין גדולה; גם בשפלות האדם לפני המקום הנה מורא ופחד ואיזה עוז . . . גם בשעה שאנו מהרהרים אחרי מציאת ה' או כופרים באחדותו אנו נרתעים לאחורינו מפני הדר גאון אלה שמתו ונהרגו על קדוש שמו . . . הדת, דת של צבור, היא כח פועל עלינו, גם מעשיר אותנו, אם גם יעיק עלינו.

רחל מבכה על בניה. בשעה שאפס כח היחיד, כנסת ישראל תרים את קולה מחרבות הר חרב.

אם אדם מישראל המית את עצמו על מצוה אחת קלה, הרי דמו צועק אלי מן האדמה; ובשעה שאנכי עובר עליה, דמות דיוקנו של הקדוש הזה, תהיה רצוצה, שבורה, מעוכה, מטפחת על פני.

זהו הצער-התולדתי, ואלה המה יסורי-התולדה, יסורים הממלאים את נפשנו ורוחנו ועושים אותה קרעים קרעים, נגודים נגודים, נצחונות ואנחות, אנחות ונצחונות.

כשאנחנו מנצחים את העבר, הרי אנו בעצמנו הננו המנוצחים. — ולאידך, אם העבר מנצח, אנחנו ובני בנינו הננו המנוצחים... סס-חיים וסס-מות בדבר אחד. מי יפנה לנו דרך? מי ימצא את הנתיב? — —

ה ר ה ו ר י ם

א

דפים ישנים

ה נני קורא אגדת, קמצא ובר קמצא.
האקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים; , אשקא דריספק חרוב ביתר.
לב מי לא יפעם למקרא הדברים האלה? לב מי לא יתרגש בקרבו?
כל מחזה. כל חזיון. כל ספור מהימים הרעים ההם עשה עלי רושם כביר
ויתיצב כמו חי בדמיוני; אך הרבה יותר מכל המחזות. הספורים והחזיונות
פעלו עלי מעשיהם של הנהו בריוני.

הרעב גדול בירושלים. עד דייויל אדם לשוקא יודבן הכל; הצר צורר והעיר
סגרת ומסגרת. הנה קמו מושיעים לישראל. הנה נקדימון בן גוריון. בן כלבא
שבוע ובן ציצית הכסת; הנה מוכנים אוצרות חטים ושעורים. שמן ועצים. —
ולפתע פתאם אחזה אש בכל אלה ולא נשאר מהם כלום.

ומי הבעיר את הבערה לכלות את הכל? הנהו בריוני! האם לא ירעשו
מיתרי לבבנו? האם לא תסמרנה שערות ראשנו? ומדוע — מדוע עשו את
הנבלה הזאת? מדוע השחיתו בידים צרכי אוכל-נפש של עיר רבתי? מדוע
הוסיפו להרע בעידנא דרתחא? לבבי נתרגש אז וימלא תמרורים. נשבעתי
לקחת נקם. לו קמו הני בריוני היום לנגד עיני. כי אז הכחדתי אותם מן
הארץ ועקרתי אותם מן השורש. אמנם כן. נבלה גדולה עשו בישראל!
עברו ימים ואני רחוק מן החדר ומכל אוירו של החדר. נשתנו גם
דעותי; ולו חייתי אז. עזרתי עלי-ידם. גם אני עמהם הייתי באותה עצה. —

בעוד אנכי יושב על האבנים ועוסק בעניני הרצון. הרגש והחשבון.
בעוד שלבי נתון למהלך האדם וחייו. בא רוח אחר והוציאני מרשות-היחיד
לרשות-הרבים.

נבוכים הם בני ישראל. אותו העם שאבותיו מצאו את האלים במדבר!

מהעבר מזה נחשבים אנו לבחירי-יה; ומהעבר מזה אנחנו מדרס לכל רגל בועטת והננו עבדים לעבדים... עוד יש לנו כשרון, כח וחיים; אבל אנוסים אנו לנטור כרמי אחרים ולשמור את משמרתם.

מעבר אחד הננו קשורים בקשר אמיץ; ומעבר אחר הננו נפרדים לשבעים לשון ונכסה את פני כל האדמה.

לו היינו אך ככבשה בין זאבים רבים החרשתי, כי הן החלש יפנע מפני החזקים; אבל אנחנו היינו לפעמים כזאב בין כבשים — יוצרי אור אנו ויושבי צלמות...

ומדי אראה בהכנעת בניו של מקום... אז את יומי הנני מקלל, אקלל תבל ויושבי בה, הנני מקלל — ואפי עז, עֶבְרַתִי קשתה. נעשה עם בצלמנו! והצלם הזה כצל יתהלך על פני אדמות...

כגן עדן ה' ארץ מצרים.

שם ינוב הטבע והנילוס עלה יעלה להשקות את האדמה, האדמה היא אדמה פוריה, והעברים גם הם אכלו ממנה כל זמן שהמשביר מאחיהם חי. יצא האדם לפעלו ויבנה לו בנינים לנצח, והחרטומים בלהטיהם עולים על במתי עב. יופי ושלוחה — רק עם אחד שרוי שם בצער ועובד בקמר ולבנים, הוא עובד השכם והערב. היש תכלה לסבלותיו? ומשה היה רועה וינהג את הצאן אחר המדבר, והמדבר מדבר שממון, וביניהם נפוצים צאן רעואל...

הרועה מעפיל לעלות גם הוא על ושואל: הודיעני נא את דרכיך! רבים הדרכים ושונים למיניהם, הנה אור וחשך, חשך ואור. ויבוא המדברה — וירא והנה סנה בוער באש והסנה איננו אכל... אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה: מדוע לא יבער הסנה? וקול ממרום נשמע: אהיה אשר אהיה...

נבוכים הם בני-ישראל, עם ששמע בַּדְּבַר אלהים, עמד על יד הר סיני וירא ההר עשן וקול אלהים נשמע: אנכי אֵל שדי! זכור ושמור! זכור ושמור! והייתם לי משמרת!

אהיה אשר אהיה, אהיה לעם רוכל, לעם מפוזר ומפורד, לעם שאינו מבדיל בין אויב לאוהב, לעם שאינו עם...

מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו. הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב, נאם שומע אמרי אל, אשר מחזה שדי יחזה. וכנסת ישראל אומרת: לא שלותי, לא שקטתי ולא נחתי. — — —

ב

דו-פרצופים

ועוד היום אני מתפלא, איך חרתו חכמי ישראל את המאמר, הסייף והספר ירדו כרוכים, אחרי שסותרים הם זה את זה ומחריבים זה את זה. זמנים ומועדים שונים להם, לכל אחד זמן מיוחד: ובא האחד והלך השני...

הסייף והספר הם שני הפכים בנושאים שונים. הסייף הולך והספר בא. עת לאדם ועם שעל חרבו יחיה, על כחו, על אגרופו, על עוז חיותו; העת הזאת היא שעת ההתקיימות, שעת החיים, החיים בעצם; אבל הספר הוא רק צל החיים, החיים בזקנתם.

הסייף אינו דבר מופשט מהחיים, אינו מובדל מהם; הוא התגשמות החיים בעוזם, בהיותם ומהותם. לא כן הספר.

יש שאנו חיים, ויש שאנו רק חושבים על-אודות החיים.

לא יצא האיש לא בסייף ולא בקשת וכו'. חכמים אומרים אינם אלא לגנאי, שנאמר וכתתו חרבותם לאתים.

הסייף והקשת, שבכחם עשה ישראל חיל רב, שבכחם היה לעם, אינם אלא לגנאי, מפני שנאמר...

אבל עוד שארית עוז נשארה ברבי אליעזר. חי אז איש שלא נכנע כלו לפני ההתקוממות המוסרית; והוא אומר: מותר לצאת בסייף וקשת, מותר לאדם לצאת בהם ביום השבת, מפני שתכשיטים הם לו.

והנה בא אחד העם ומטיח דברים כלפי רבי אליעזר, שלא התרומם בהשקפותיו המוסריות עד למדרגת יתר חכמי דורו ולא הרגיש בלבבו את הגנאי אשר בכח האגרוף וכלי תשמישו.

תכשיטים וגנאי, רבי אליעזר ואחד-העם, מאן מינייהו עדיף?

גם אלמלא מקרא כתוב, היה אפשר לומר, היה צורך לומר, בראשית ברא, אלהים את העולם, ושאחר-כך ויעש את האדם, אחר-כך... הרי אנו.

מחשבותינו, רגשותינו, הפצנו, תעודתנו וכל אשר לנו רק כמר מדלי וכשחק מאזנים מול העולם ומלואו.

העולם מספר כבוד אל, מעשי ידיו מגיד הטבע; הטבע הוא אבי כל חי וחותר חיים לכל חי. הטבע הוא ראשית כל, ראשית ונשמת כל חי... ואז שר ישראל שיר העולם והטבע, שיר השמים והארץ וכל צבאם, שיר הים ומלואו, שיר ההרים והגבעות, שיר האילנות והדשאים, שיר של ימים ונהרות. אז ישב איש ישראל תחת גפנו ותחת תאנתו, התאנה חנטה פגיה וירקרק ההרים מלבב למרחוק... והימים האלה היו ימי הרחב ויופי.

אחרי הדברים האלה והנה יום ה' צבאות על כל ארזי הלבנון, על כל אלוני הבשן, על כל ההרים הרמים והגבעות הנשאות ועל כל החיים הרמים. לא רק האדם צריך להכנע מפני הדר גאונו של מחייב המציאות, כי גם הטבע, העולם כולו, הנמצאים כלם. לא רק על האדם להשפיל את עצמו, להיות ענותן בכל מעשיו, כי גם על הטבע ועל כל מעשי ידיו להשפיל. לא רק על אדם שפיל ונכנע משרה הקדוש ברוך הוא שכינתו, כי גם את הרחוב בחר מכל ההרים להתגלות עליו, מפני ששפיל הוא מכל ההרים והגבעות...

חשבנו, שאלוה הוא העוז, הרום, הגבוה שבגבוה. חשוב חשבנו, שכל מה שבמרום יתהלך נעשה מרכבה לשכינה, והנה באו ימים שבהם למדנו אחרת. — — —

לא העולם הוא העיקר, רק האדם, ובאותו אדם עצמו רק מעשיו. לא האדם טפל הוא למעשה בראשית, נהפוך הוא הדבר. היפלא הדבר, שקמו בבתי-מדרשנו אנשים כרבי יצחק, שאמור אמרו: לא היתה התורה צריכה להתחיל מבראשית, רק מן החודש הזה לכם... היפלא הדבר, שקמו בנו בני-דורות רבים, שמאסו את הטבע, שחשבו את פלאייה למותרות גמורות.

היפלא הדבר, שהיינו ללא-עם, ללא-גוי, ללא-אדם. זוכר אני במשנת חכמים: המהלך בדרך ופוסק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה, מה נאה ניר זה — מתחייב בנפשו! ומחשבה אחת תעלה על לבבי, שרק אז יושע יהודה וישראל, כשמשנה אחרת תנתן לנו, לאמור: המהלך בדרך ורואה אילן נאה, ניר נאה,

שמים נאים ופוסק מהם לדברי מחשבה אחרת — הרי זה כאילו מתחייב
בנפשו.

השיבו לנו את האילנות הנאים והנירים הנאים! השיבו לנו את העולם.

ג

פסיעות

ויהי בימי שבת ישראל בארצו, נשא את המשל הזה על מלך בבל:
הורד שאול גאונך, המית נבליך, תחתיך יצע רמה ומכסיך תולעה.
ואתה אמרת בלבבך: השמים אעלה — אעלה על במתי עב. אך אל שאול
תורד, אל ירכתי בור.

ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב.

לא תחד אתם בקבורה — הכינו לבניו מטבח בעון אבותם!
וקמתי עליהם, נאם ה' צבאות, והכרתי לבלל שם ושאר, נין ונכד
נאם ה', ושמתיה למורש קפורד ואגמי מים, וטאטאתיה במטאטא השמד —
נאם ה' צבאות.

מי מאתנו אינו זוכר לבני אדום את יום ירושלים, האומרים ערו ערו
עד היסוד בה? מי מאתנו אינו אומר לבת בבל: אשרי שישלם לך את
גמולך־שגמלת לנו; אשרי שיאחז ונפץ את עולליך אל הסלע!
אלהים של בני־אדם אל נקמות הוא . . .

ויהי בימי גדולת יבנה ובנותיה קם דור אחר לישראל, דור רך־נפש
וארך־אפים, ולו שפה חדשה ודברים אחרים על־אודות בת בבל.
והמה מספרים כדברים האלה:

אמר מרודך בלאדן על חזקיה מלכא דישראל, איכא גברא כי האי ולא
בעינא לשדורי לי שלמא? כתבו ליה: שלמא למלכא חזקיה, שלם לקרתא
דירושלם, שלם לאלהא רבא!

נבוכדנאצר ספריה דבלאדן הוה, ההיא שעתא לא הוה התם, כי אתא
אמר להו היכי כתביתו? אמרו ליה הכי כתבינן. אמר להו קריתו ליה
אלהא רבא וכתביתו ליה בסוף? אמר: אלא הכי כתיבו, שלמא לאלהא
רבא, שלם לקרתא דירושלם, שלם לחזקיהו מלכא. אמרו ליה — קרינא
דאיגרתא איהו להוי פרונקא . . .

רהיט בתריה. כד רהיט שלש פסיעות, אתא גבריאל ואוקמיה.

אמר רבי יוחנן: אלמלי לא בא גבריאל והעמידו, לא הוה מתקיים מורעא
דישראל שריד ופליט; ובשכר שלש פסיעות הללו שרף את ביתנו והחריב
את היכלנו.

וכמה פסיעות יצעד לאחור אותו עם, שיחשב על-אודות מהרסיו ומחריביו
מחשבות כאלה? —

תולדתנו היא בת דורות הרבה, דורות בעלי דעות שונות ובעלי תכונות
שונות.

ובעיקר בה רק שני בתים. יכול אנכי לחלק כל תולדתנו הארוכה לשתי
פלגות, לנו אך שני דורות.

הדור האחד הוא דורו של שמאי, דור העוז והחיים. והדור השני הוא
דורו של הלל, דור הרוך והענוה, דור ההכנעה תחת עול החיים, דור
שהרוחניות היתרה מעכה את עצם החיים.

הטוב בעיני האחד הוא רע מוחלט אצל השני, וכן להפך.

לעולם יהא אדם קשה כארז! לעולם יהא אדם רך כקנה!

נאמר לנו בגולה, שהכל עומד על הרוך, על הענוה, על ההכנעה.

ויש מי שאומר: איפכא מסתברא: אל תהיו לנעלבים ואינם עולבים.

הנה דורו של הלל חולף והולך, ודורו של שמאי בא...

ד

שנויים

מלמד שכפה עליהם הר כגיגית...

התולדה שלנו, הספר שלנו, החיים שלנו, הכל מלמד אותנו שכפו את
ההר עלינו, רצוני לומר — הכריחו אותנו להפוך טבענו.

שמעו נא המורים! והממרים הללו המרו על-פי טבעם, על-פי יחסם
הטבעי אל העולם הרחב, שהיה שונה מן הקצה אל הקצה מאותו היחס
שקבעו לו לדורות. —

אנו מכירים את ראשית ישראל וקדמותו רק מספרי התורות והדעות.
שנצחו אותנו, שנלחמו עמו ואת דרכו, ואלה למדו אותנו לאמר, שרעים
היו מעשיו; אבל עלינו לתאר לנו חיי בני-ישראל, הממרים בתומתם,
בעוזם וברגש הטבעי שהיה בהם.

והחיים הללו, לפני מתן הכתב, מה יפים, מה רמים היו, מה נאווים ומה צוים; מה טבו אהליך יעקב . . .

התום והתמימות לפני מתן, טוב ורע, לפני מתן הדעות וחוקי החיים. לפני התגברות התעוב המוסרי על רגשות החיים הבריאים, כל אלה נתנו לחיי בני-ישראל אז מין יופי טבעי, שאין ערוך לו.

היחס הישר, אשר שרר אז בין האדם לעולם, הנגיעה הטבעית בכל דרכי החיים והתעוררות לחיים, הכל ישב עתה את נפשנו ואת רחשי חיינו.

ותשוקה גדולה תמלא אותנו לימים ההם ולחיי הימים ההם, אז בשבת איש ישראל בחלל העולם והחיים וחי כבן-אדם היודע את תפקידו. כל חיי-עולם; שלנו, רכושנו הרוחני הוא כאפס מול חיי קורת-רוח בימים ההם.

הנני נותן לכם את המחשבות שלנו, את הדעות שלנו, את התורות והמשפטים, חוקי חיים וחוקי הלב; ואתם תנו לי את הגוף, את גופו של ישראל הקדום, את הטבע שלו ואת החיים הפשוטים שלו. השיבו לנו ימי נעורינו . . .

וכי יש עוד אומה אחת בעולם — יתאונן אחד משלומי טובי סופרי האומה, — שכל דרכי החיים של אישיה, משעת יציאתם מרחם ועד נשימתם האחרונה, יהיו נמשכים והולכים כמו אצלנו על-פי נוסח אחד?

הנהיה כדבר הזה או הנשמע כמוהו, שבשעה אחת מן השעות, יום הששי בערב, למשל, יהיו כלם בכל כדור הארץ אוכלים דגים, תבשיל של לוקשין ולפת; וביום השבת צנון וחזרת ורוטב של כרעים וכבד עם בצלים וביצים ודייסא מצטמקת עם קולית עצם חלולה וגדולה.

ביום זה אוכלים הם לביבות, וביום זה פת הבאה בכסנין ושומשמין. וביום זה חלה הבאה בכרכום, קלועה וצהובה — ובשעה שהאחד פותח את פיו ומנגן, כל מקדש, או צועק בקול רם, חי וקים, באספמיה, מיד הניגון הזה והקול הזה חוזר ונשמע בארגינתינא שבסוף העולם.

אנו — יוסיף הוא להתאונן — אנו צבור וגל של נמלים, שאין בפרט אלא מה שבכלל. בספר תולדות בעלי-החיים קבעו החכמים פרק מיוחד בשביל מין הנמלים בכללן, ולא בשביל נמלה אחת בפני עצמה . . . אמנם כן, מיני נמלים אנחנו ולא בני-אדם; מיני ברואים אנחנו, שנשמעים

דור דור לתפקיד מיוחד ולחוק דתי שאינו חותך חיים תמיד; כלנו, בנערינו ובזקנינו, באנשינו ונשינו, בגדולינו וקטנינו, כלנו הרי אנו עבדים להכתב והמכתב, רק להכתב.

עבדים אנו — ועבודת זו היתה לעצם מעצמנו, לישותנו והיותנו, לכל מה שבנו.

אל תביטו שמים וארץ, אל תביטו בעולם ומלואו, אל תביטו בנפשיכם ובהרת-רוחכם; הביטו בכתב שנתן לכם, ושם נאמר מה שעליכם לעשות ושלא לעשות.

כל מחזות העולם, כל חזיונות החיים, כל רחשי הנפש והרצונות, כל עושר האדם ומלואו אסור הוא, פסול הוא, פגול הוא; מפני שחייב אדם מישאל לשמוע בקול הכתב.

אם יבוא בך רגש זה, חפץ זה, נטיה זו, תאוה זו, משוך את עצמך לבית-המדרש . . . אם חפץ חיים אתה, לך והרכן אונך לחכמי הספר ושמע אל מועצותיהם ודבריהם.

נדחקים אנו, לאויר אנו צריכים; ואנו לומדים בספר, לומדים ומלמדים . . . נמלים אנו, עוד גרוועים מנמלים.

אתם אומרים: מחשבה צריכה לנו בחיים ובספרות; אבל נצני מחשבה בנו יותר מדאי, עלינו לפנות עתה אל עולם אחר.

המחשבה היתרה אכלה כל מיטב חיינו, כל עוז חיינו; היא עשתה אותנו לעם-הספר יותר מדאי, לעם דעתני יותר מדאי.

עלי-ידה העבדנו את מוחנו עבודה רבה וקשה, עבודה שינקה כל החיים אשר בנו, והוציאה כל הדם החי אשר בנפשנו.

החיים, העולם, כל המציאות אשר מסביב לנו ובנו, הם עיקר ויסוד הכל, היו לדברים טפלים לגבי המחשבה והדעת; החיים היו טפלים לחוקי החיים.

אלהים, העולם, החיים — הכל ישר, הכל פרוש לפני בן האדם; ובני-ישראל בקשו חשבונות רבים, רק חשבונות.

מחשבה יש לנו די והותר, תנו רגש לנו וחיים, עצם החיים כמו שהם. לא ספרות המחשבה צריכה לנו — סאה זו כבר גדושה אצלנו — ספרות היפה, ספרות השירה והרת-החיים הפנימים דרושה לנו.

השיבו לנו את הילדות, את התום שבחיים, את השירה שבחיים. — זה אלפים שנה אנחנו לומדים בספר. התמדתנו היתה בלתי-טבעית, כשרונותינו לא מעטים היו, מספר ההוגים בספר לפי ערך מספר העם היה רב; ומה הנה המחשבות החדשות אשר נתחדשו בין כותלי בתי-מדרשנו? מה הנה המחשבות שלנו בעצמנו בלי השפעות מחוץ? במשך אלפים שנה לא היה לנו הוה כלל. עבר ארוך מקיף אותנו, עבר בלי הוה ובלי עתיד.

עבר והוה, הוה ועתיד . . .

והיה אם לא ישמע העם בקול ההוה ויוסיף, כאשר הסכין עד כה, לחיות בעבר ולעבוד רק אותו, אז גם לא נחיה, אף אם לא נמות.

ה

פרורים

זכור אזכור כי המשילו בעלי התלמוד את כנסת-ישראל בין אומות העולם לכבשה השרויה בין זאבים. — נס גדול, שהכבשה לא תהיה לטרף לשני הזאבים.

איני מבין, איך גוי כלו ישים את עצמו לכבשה ויסתפק בכך . . . לא אבין, איך נשים עצמנו כעם מוכה ומעונה כל הימים . . . איך יחשוב גוי כלו נדודו למהלך עולמו.

נקל לאמר, הקדוש ברוך הוא הגלנו מארצנו ופזר אותנו בין העמים. אבל גם אנו מהרנו ללכת גולה ובהרנו להיות נודדים בין עמים היושבים תחת גפנם מלשבת בארצנו השוממה.

לא הקרבנו קרבן קיומנו בעד ארצנו ונָחַל לברוח מארצנו עוד בטרם הקיאה אותנו. — אנחנו בחרנו סחר עמים אחרים, מבלי השאָר שארית לנו בארצנו. יודעים אנו את כל הסבות התולדתיות לפזורנו בין העמים; אבל הסבות הללו אינן עוד הכרחיות גמורות ויכולים היינו לשנותן על-ידי רצון חזק לאומי — אם באמת זיק חיים אחד נשאר אז בקרבנו.

בני מיטב העם ידעו טיבה של אדמה לעם ונלחמו לה בגבורת-עוז, להם היה רוח חי ומרגיש. אבל מאשרי העם הטעו את נטיות הטבעית של עם על-ידי רוחניותם המזויפה וילמדו אותם לִבְכֹר את יבנה על מצודת ירושלים, כלומר — על מצודת העם וקיומו.

עלינו להעמיד במערכה את דור עזרא ונחמיה וסיעתם ששבו שבות עם בדמעות ותעניות עם הדור הגדול אשר נפל על חרבו, עם, הנהו בריוני, ונראה מי המה הענקים ומי המה הננסים . . . הנהו בריוני יתרים היו בודאי על בעלי שמונה-עשר דבר. הסייף היה יתר על הספר; אלה שנפלו על חרבם היו יתרים מאלה שנמלטו מבין החומות וטמנו את עצמם בארונות מתים . . . שמשון שאמר תמות נפשי עם פלשתים הוא גדול משמשון שהיה נמלט עזר . . .

ו

אנו והם

הרגלנו זה כמה להבדיל בינינו וביניהם. עמי קדם רק עובדי אֵל נכר היו, עבדו את אֵל הטבע, ולנו רק תורת אל חי; להם לא נתן הנצח, ולנו – נצח נצחים; להם רק כוכבים מתעים ולנו אור עולם.

מתפארים אנו לאמר, שהיהדות אינה דת טבעית קיימת, כי אם דת תולדתית ואלהית; ואמנם אלה אשר בעיניהם הטבע הנצחי קודם לסדר זמנים יכולים הם לומר להפך. שהיהדות היא דת טבעית. כי יאמר אחד לנפשו, כי האלהות קודמת למוסריות, מיד מוצא הוא את כל היהדות מלאה התגלות אלהות; והיה אם יחפוץ אחד בהפך – כלומר, יבכר את התכלית המוסרית האנושית על האלהות המופשטת, ימצא תיכף, שכל עם ה' נביאי המוסר ותורת המוסר הם. הללו מעמידים את היהדות על הצדק המוחלט ואושר הנדכאים והמעונים; והללו מציבים גבולותיה על המשפט: יקוב הדין את ההר; כל האומר הקדוש ברוך הוא ותרו מעיו . . . הללו אומרים, שתכלית היהדות היא לשמור את האדם מהתלהבות החיים; והללו דנים ואומרים: אדרבה, היהדות משלמת היא את החיים ואת צרכי החיים. הללו מעמידים אותה על תרי"ג מצוות; והללו מרימים אותה למעלה מכל, עיקר-ויסוד.

אבל אין יהדות משותפת לכל הדורות . . . אם בין יחזקאל וישעיהו הנביא מוצאים חכמי ישראל את ההבדל, כי יחזקאל דומה לבן-כפר שראה את המלך וישעיה לבן-כרך שראה את המלך, בודאי עוד יש הבדל יותר גדול בין אלהי הים לבין אֵל שקרקפתיה מניחה תפלין . . .

האֵל שקרא ואמר, לא תחיה כל נשמה; אינו אל רחום וחנון. אלהי התורה אינו אותו של הנביאים, ואותו של הנביאים אינו אותו של הכתובים. אלהי ישעיהו אינו אלהי קהלת, אלהי שמאי אינו אלהי הלל, ואותו של הלל אינו אלהי של סעדיה.

היש צורך לומר, שאלהי שיר השירים אינו אלהי בן-סירא, ושאלהי דבורה אינו אלהי ברוריה?

להעמים אין תורה אחת, לפיכך אנחנו יתרים עליהם; לנו תורת צדק, והם, לכל היותר, המציאו את היופי ותפארת החיים; להם הפרחים ולנו היסוד ועיקר העיקרים; הם רק ילדים ואנחנו אנשים... לא לבד אנשים שומרי היהדות מתפארים בכך, כי אם גם אלהי שכבר עזבו אותה ושואבים את רוחניותם מתרבות אחרת, מתגאים בה גם מתגאים.

ואם לדין יש להשיב לבעלי הערכים הנצחיים ולהראות גלוי על אותם ארבעה דברים שאמרם משה ובאו ארבעה נביאים ובטלו... אם לדין יש גם לעיין בזה, עד כמה עשינו גם ברוחניותנו אנו בלעדיהם. והן מימות הנביאים, הכתובים, התקופה האלכסנדרית והתלמוד, הקבלה והפלוסופיה, ההשכלה והספרות החדשה, ככל ימי תחיה שלנו אנו רואים גם השפעות גדולות הבאות מחוצה לנו.

ועוד זאת: אם גם יש לנו שירה עזה, שקולה כקול ה' על מים רבים, אם גם לנו שירת היופי והטבע כשיר השירים; אבל איזו השפעה יש להן היום עלינו? איזה יחס יש בין נחלת האבות הקדומה שלנו ובין הבנים? מה לנו עוד עתה מימי ירחי קדם? וגם מה יש בבעלי התלמוד והשלחן ערוך שלנו מתורת הנביאים? מי ומי המושלים בנו ובתולדתנו, הרואים והחוזים – או הכהנים והסופרים?

לתולדות ישראל – אומר פרידריך ניטשה – אין ערוך, בהציגה טפוס נכון מתולדות קלול ערכי הטבע... .

בימי קדם, ביותר בימי המלכים, עמד עם ישראל עוד ביחס ישר, כלומר – ביחס טבעי אל כל דבר, והיה אז עוד סמל הרגשת העוין, שמחתם ותקותם של החיים כשהם לעצמם; או למרפא ולנצחון היו מיחלים, אל הטבע עיניהם נשואות, וידו פתוחה לתת לצרכי העם – את הגשם. – יהוה

היה אז אלהי ישראל, ולכן הוא גם אלהי הצדק. זהו הגיון כל גוי, המיטיב לכת ומרגיש את כחו בעבודת אלילו וסמלו, בשני הצדדים יחד של אמרות העם כשהוא לעצמו. לבו ירחש תודה על המאורעות הגדולים שעשו אותו לגוי, על יחסו הטהור למועדי השנה ואשרו הבא מצאן מרעיתו ופרי אדמתו.

ואחר-כך, במועד הירידה — אלהים אלה אין כחם עוד כלפנים; המה לא עזבוהו, רק שנו את מושגו: חללו טבעו ומושגו, למען ישתמר אצלם. ה' אלהי הצדק אינו אחד עוד עם עמו, אינו עוד השם המפורש או ההרגשה העצמית של העם, כי אם אלהים המתנה תנאים עם בריותיו... מושגו היה לכלית-שמיש ביד הכהנים, שמבארים כל האושר רק על-ידי שכר שמיעת האדם בקול ה' וכל הרע על-ידי אי-שמיעה בקולו, עונש הבא על-ידי חטא.

ואחרי ששמו שכר ועונש במקום הכרחיות ההנהגה הטבעית בעם, החל כל הדרך הבלתי-טבעי לשרור ביניהם. אָל רוצה בא תחת אָל מושיע לאדם אובד עצות וכו'. המוסר אינו עוד תוצאות החיים ותנאי הנטיה הטבעית היסודית של החיים ותנאי צמיחת העם, רק נעשה מופשט מן החיים ומתנגד לחיים.

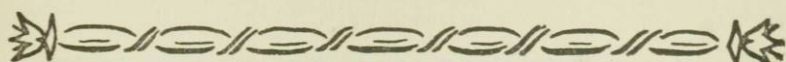
זייפו את האלהים, זייפו את המוסר, והם (הכהנים) הלכו עוד הלאה. כל תולדות ישראל לא יכלה עמוד בפניהם ויאמרו להסירה! — לכהנים הללו עלתה לברא מפעל זיופי נפלא, שעדות רבה על-אודותיו עצורה בחלקים רבים מכתבי הקודש. בקלות דעת אין ערוך לה נתנו לכל קדמות ישראל, נגד המסורה והתולדה הריאליית, מטבע דתית.

על-ידי כהני ישראל אלה נזדייף העבר הגדול בתולדות ישראל למועד הירידה, והגלות באה רק בתור עונש על העבר הגדול הזה. על-ידם היו גבורי ישראל וטפוסיו הגדולים של תולדתו לנופלים ורשעים. ועוד שפינוזה דן קשה ואמר:

גם אם נסכים, כי העברים היו עם קשה-עֶרְף יותר מכל העמים, אותו חסרון מונח בחוקיהם או במדותיהם שנתנו להם... וגם זה ברור, שלו רצה האל בהארכת ימיהם (ימי מדינתם), כי אז נתן להם חוקים ומשפטים אחרים עם הנהגה אחרת... אין לבאר זה באפן אחר, אלא רק שעורר עליהם חמת אלהים לא רק מימי בנין העיר: על אפי ועל חמתי היתה לי

העיר הזאת (ירמיה ל"ב, ל"א), כי אם עוד ממתן חוקיה; וגם אני נתתי לכם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם... (יחזקאל כ' כ"ה).
 וכל מה שאעמיק לחשוב בזה, אנוס אנכי לומר עם טציטוס, שדאגת האל להם לא היתה שלות קיומם, חפצו רק לנקום בהם... גם בלב השמים החמה כל-כך גדולה, עד שגם בנתנם חוקים, שמטרתם הלא צריכה להיות קיום העם ושלותו, המה יותר מוסבים לענוש את העם ולנקום ממנו. החוקים הללו אינם חוקים לפי מהותם בתור הטבת מצב העם, רק בתור עונש העם...
 לא נסתיר פנינו.

ציורנים

א

הלל ציטלין הדפיס בביבליותיקה העברית במקצוע, חיי אנשי השם חוברת חשובה בשני ספרים בשם, ברוך שפינוזה.

כשם שהחיים בכלל יש להם ערך אמיתי, כשהם הדלים להיות חיים פרטיים ומוגבלים והם נעשים כלליים ונצחיים, כן גם חיי שפינוזה העניים במובן הרגיל יש להם ערך רב גדול ונשגב מצדם הכללי והנצחי. העניות שבחיי היא היא עשירות...'

לו היה הלל ציטלין גם משורר, כי אז הפך אותו הדבר, שהקדימו במבואו בתור דברים מאת המחבר, והיה יודע שהחיים בכלל יש להם ערך אמיתי, כשהם הדלים להיות כלליים ונצחיים מופשטים ונעשים לחיים פרטיים מוחשיים. היה יודע שעינו של אדם היא היא המכרת העולם ומלואו; היה יודע ששפינוזה היה גם הוא אותה העין הפרטית, אשר ספגה אל קרבה היות העולם, ושחיי של שפינוזה גם במובן הרגיל לא היו עניים... והן גם הוא אומר בפרק השני: 'אז רק אז נבין את העשירות שבחיי שפינוזה, אם נביט על העולם ממרום פסגת השקפתו: הוא חשב את עצמו למאושר. הטוב היותר נעלה, על-פי השקפתו, היא ההכרה. תעודת האדם בחדל — לדעת את האלהים. אין מי שהשלים את התעודה הזאת כמוהו, ומצד זה אין מאושר כמוהו...'

ובעיקר השקפתו על מאורעות חיי-שפינוזה שמע המחבר לעצתו הכללית: לבלי לשחוק, לבלי לבכות, כי אם להבין — ויתאמץ להבין מצב נפשם של רודפי שפינוזה כמצב הנפש של גבור הרוח הזה בעצמו. התאמץ להבין כל מה שהיה ביכלתו להבין ולסלוח כל מה שהיה ביכלתו לסלוח... אבל אנו איננו יכולים לסלוח לרודפים, לאנשים האלה, אשר דחו את גבור הרוח שבנו בשתי ידיים...'

הבקיאים שבנו מחפשים אחרי מקוריו העבריים של שפינוזה: הרי מעט חז"ל, הרי הרמב"ם, הרי הראב"ע, הרי הרלב"ג, הרי גבירול והרי חסדאי קרשקש, ואם תמצא לומר — הרי גם מה מרבי אברהם אוררה בספרו לחם שמים, או גם מהספר, שעור קומה: . . .

וכל אלה הקטעים, שלקחם שפינוזה פה ושם, אינם נותנים גם חלק אחד אחוז משעור קומתו, מקומת חחושב הזה ומעינו הצופיה. כל אלה האבנים לא תִּתֵּן עוד את הבנין המשוכלל.

גם העולם כבר נִתֵּן לנו, כל המוחשים, אשר עליהם אנו דנים, כל הרעיונות והרגשות כבר ישנם פה ושם, פה ושם, והם מתהווים לכח אחד גדול על-ידי חשבון רב וגדול, מקבלים צורה חדשה על-ידי המטבע של נפש אחת גדולה וכבירה.

אותו מאמר של הראב"ע, והאמת שהוא יוצר הכל והוא הכלי, אם גם השאיר אחריו רושם עמוק בלב שפינוזה, אינו גם טפה אחת מהים הגדול של שפינוזה. אבן אחת אינה עוד יסוד המגדל.

ועוד הפעם אנו שומעים האמרות הידועות, שאם גם בדעת נפש התנגד שפינוזה אל היהדות, אבל יהודי היה שלא בידיעתו, ושיטתו איננה אמונת היהדות, אף לא הפלוסופיה של היהדות, אבל היא, אם הורשה להביע כך, המגמה האחרונה של היהדות. היא אינה מתאמת עם היהדות כשהיא לעצמה; אבל מתאמת עם האידיאלים הנצחיים של היהדות במובנם היותר טהור: הצדק המוחלט, השלום המוחלט והאהבה המוחלטת . . .

והם דחו בשתי ידים את אותו האיש, שבידו נתנה המגמה האחרונה של היהדות! עוד יותר: בני-ישראל, אשר בבנו זה יתפארו עתה, לא לקחו מאומה מהתגלות אחרונה זו של היהדות, ולא קבלו הימנה כל עיקר.

שפינוזה השפיע על השכלת המערב ועל הפלוסופיה המערבית, השפיע על המשוררים הגדולים ועל גדולי בעלי האספות, שמפיהם חיים העמים הנאורים; ואנחנו דחינו אותו ואת תורתו החוצה ונלך הלאה בתולדותנו ובמהלך חיינו, כמו לו לא נתנה לנו ההתגלות הזאת, כמו לו לא נולדה כלל בקרבנו . . .

ומשני צדדים מתיחסים אצלנו אל שפינוזה. איתמא, רק תלמיד הוא ששתה מבאר רבותינו; ואיתמא ענק הוא, שהאיר לכל העמים והלשונות. והוא בנו, הוא שלנו.

אבל שפינוזה לא היה תלמיד רבותינו, אם גם שתה את מימיהם, ואינו גם בנו, מפני שאנו איננו בניו... אי-אפשר לחושבים רבים בלי שפינוזה; אבל אפשר לכל מה שנעשה אצלנו אחר-כך — בלעדיו. חושב זה או זה נהנה מאורו ונתגדל באורו ואנחנו לא נהנינו מאורו. נניח, שהולדנו אותו האור; אבל כחד לא נוכל, שאנו לא השתמשנו בו כל עיקר...

ב

לפני מונח החלק האחרון, חלק שמיני, מהספר, דברי ימי ישראל, מיום היות ישראל לעם עד הדור האחרון, מאת ד"ר צבי גרץ. פרופיסור במדרש החכמות וראש בבית מדרש הרבנים בברסלוי, מתורגם בתוספות הערות והארות, חדושים ומלואים. מאת שאול פנחס רבינוביץ, עם הארות ומלואים מאת הד"ר א. א. הרכבי. למען ידעו דור אחרון בנים יולדו ויספרו לבניהם... והנה אני קורא בספר הראשון, היינו בפרק חמישי, המספר את הקורות משנת ה"א ש"פ עד שהוא מתחיל במאמר: היהדות בת שלשת אלפים שנה דמתה בדור ההוא (אחרית המאה הרביעית וראשית החמישית לאלף הששי) לגרעין יקר נושא פרי תהלה ספון וטמון בבטן האדמה, חבוש בשכבות אבנים ורגבי חול ועפר, המכסים אותו כלו, עד לבלי הכר פניו עוד... ושם ידובר על-אודות אחד מגבורי הרוח ולוחמי מלחמתה אוריאל די אקוסטה, בלשון המחבר: איש בעל רתיחת הדם, איש נלבב ומתלהב מכל רעיון חדש, איש שדמיונו מתגבר על שכלו ושולט עליו ולפעמים מבטל את השכל מכל וכל... איש שעל-פי מדת נפשו הנוחה להתפעל ולהתרגש, בהיותו מלא הפכים מתגוששים ומתרוצצים בקרב לבו, נולדה ברוחו תסיסה מתמדת, התרגשות נגד היהדות אשר לנגד עיניו, אשר עשתה אותו לבועט בתורת קהלת יעקב בימיו... ענק היה, בעל נפש כבירה, המחפשת ודורשת לה בסיס דתי מיוחד, נפש שבקרבה התנגשה המלחמה שבין היהדות והנצרות. בעודנו קתולי היה, אומר למצוא בקהלת ישראל הסמוכה את היהדות אשר בתורת משה בכל תמונתה ופשטותה, אמר למצוא בין אחיו יהודי ספרד, אשר בא בבריתם, עולם שכלו אורה, אשר בו תמצא תשובה לכל השאלות, פתרון לכל חידות עולמים והתרת כל הספקות... ובבואו בברית היהדות לא מצא בה מנוח... נפשו התיסרה בכל הנגודים שבה ועניי הדורות ותהי עלובה... תקופת החרם באה; והנה כה היה אוריאל

אקוסטה בודד ונעזב בתוך העיר הגדולה המלאה חיים ותשואות. אחיו ובני עמו נבדלו מעליו ולשון הנוצרים אזרחי העיר לא ידע... נראה הדבר, כי בני-עמו לא רדפוהו בקנאה ואכזריות יתרה, כי אחרי-כן ישב בשלום בקרבם כימי חמש-עשרה שנה והוא מוחרם ומנודה, ורק הבדידות היתה עליו למעמסה.

אוריאל אקוסטה נכנע... כמעט שהבטיח לחזור למוטב, ויוליכוהו לאחד מבתי הכנסיות. והבית מלא אנשים ונשים, אשר באו לראות בתשובתו של אקוסטה ואין יקבל נזיפה... סדר התשובה היה ערוך על-פי האוטה-די-פה, שהנהיגה האינקביויציה בספרד ופורטוגליה לשבי פשע... בבואו אל בית-הכנסת עלה על הבימה ויקרא באזני כל העם את כל חטאיו ועונותיו... אחרי הודוי הגדול לחש הרב דברים באזנו, ויעמוד אקוסטה באחת הפנות ויפשט את בגדיו עד לחצי גופו וישתטח על פניו, וילקו אותו מלקות ארבעים חסר אחת... אחרי-כן ישב כנוזף על הארץ ויקבל נזיפה... (ואחרי קבלת הנזיפה ישבו שלשה חברי בית-דין ויתירו את נדרו...); ובכל אלה לא אמרו די, כי צוו עליו להשתטח על מפתח הבית, והעוברים עליו ירמסו אותו ברגליהם...

חזיון מעציב קורע את הלב ומיסר את הלב, חזיון-תוגה ומעליב לדורות. כי אמנם אוריאל אקוסטה לא היה אחד מאתנו, אשר נקרע מעלינו, כי אם אחד שבא אלינו, בא אלינו לבקש מרפא לנפשו, מבלי שהיתה היכולת לנו לתת לו אותו המרפא... היהדות היתה חייבת לתת לנפשו של המחפש הזה תשובה מספקת ולא — להלקיחה ארבעים חסר אחת...

ג

בלוח אחיאסף תר"ס נדפס מאמר שיש בו ענין בשם, מרכז הכח. מחלף הוא בעל המאמר בין בני בית-ראשון לבין בני בית-שני. הראשונים התרכזו רק במרכז המקוב והאחרונים — במרכז הרעיון. ועל-כן אנו רואים, שכל המלחמות הפנימיות (בימי ביה-שני) סובבות לא על המרכז המקומי, כבימי בית-ראשון, בימים שהמקום היה עיקר והרעיון טפל לו, אלא מסביב להרעיון. — ירבעם בן נבט לא הכניס רעיון חדש לתוך גבול ישראל, אלא בנה במות אלאהי ישראל בבית אל ובדן; אבל ההילנים לחשו לאנטיוכס, שיעמיד צלם בהיכל.

וכן החלה מלחמת אויבי ישראל נגד הרעיון: אנטיוכס לא החרים את המקדש. אלא העמיד בו צלם!
 אבל לדעתי אני נוכל לומר, שגם המלחמה הפנימית בימי בית-ראשון היתה מלחמת הרעיון.
 הנגוד הפנימי שבין ירבעם בן נבט ובין תורת הנביאים, כלומר — בין רוח העם בכלל ובין רעיוני מוסר של אותם היחידים, היה לא פחות מזה שבין המקדש לצלם.

בעל המאמר הזה הולך לשיטתו, שהאישים החזקים בדור אינם אלא תולדת העבודה בהשאי של כמה וכמה דורות, אשר כל כחותיהם התרכזו במרכז אחד, כדי לבוא לידי גלוי וכו'. אבל הן גם הנביאים לא היו תולדת העבודה בחשאי של כמה וכמה דורות, והלא המה התגדרו לרוח-העם וכפו עליו את ההר כגיגית . . .

ד

מענין מאמר אחד, שנדפס ב,השלח, כרך א', בשם, מלחמת הקולטורה בישראל.

הרוחניות — אומר בעל המאמר, — אם כי סוף סוף גברה ידה והיתה למניעה ראשית במהלך תולדות ישראל, לא היתה הראשונה בזמן וכו'. הרוחניות עתידה להיות מושלת; אבל בתחלת חיי האומה וראשית התפתחותה באה הנטיה החילונית בלי ספק ראשונה לידי גלוי ולידי התפתחות. באפן שבראשית גלויה של הנטיה הרוחנית כבר חצבה לה מושב איתן בלב העם וכבר קבלה צורות מוצקות. החילוניות הזאת לא בנקל כל-כך ונתרה על זכותה, אשר כבר רכשה לה בכל פנות חיי האומה; אדרבה, היא עמדה על נפשה בכל כחה להגן במלחמת היאוש על כל שעל, אשר גזלה הימנה אחותה.

טעות גדולה — הוא מוסיף ואומר — מושרשת היא, לחשוב את ההתקוממות של המכבים לנצחון רעיון הרוחניות בישראל; אדרבה, היא היא הצורה השניה, אשר בה קמה אז החילוניות, אחרי אשר הרוחניות של הסופרים היתה מושלת יחידה בעולם היהדות דורות הרבה. מרידת המכבים היתה נצחונה האחרון של החילוניות, הסתו שלה אחרי שכבר החלה שמשה לשקוע.

נשמת החילוניות הזאת עודנה מאירה ברב בנשמות הצדוקים וגבורי המלחמה. שנלחמו עם כובשי רומא ומכחידי העם. ירושלים הבקעה — יסיים — היכל החילוניות היה למאללת-אש. העם נפור לכל עבר. וזאת היתה המפלה האחרונה של רעיון החילוניות בישראל. עץ הדעת מצץ תמצית לשד חייתו של עץ החיים. עד כי יבש גזעו ושרשיו נרקבו. או החלה הגלות הארוכה.

ה

הגע בעצמך: ספר על-דבר תורת המוסר של היהדות וכו' לא מצא מקום להביא את המאמר: הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים! מעין הטענה של הסופר ד"ר ד. נימרק על ספרו של לצרוס בדבר מוסר היהדות.

וכה, הוא רואה הובה לעצמו לבאר בקצרה את השקפת היהדות האמיתית (!) ההיסטורית (!) על-דבר בסיס המוסר והאבטונומיה המוסרית. בסיסן של כל מצוות התורה, כלומר, כח-החיוב שלהן, הוא — היותן מצוות אלהים. אלהים הוא בסיס התורה, אלהים ברא את כל העולמות, הוא מנהיג אותם ומשגיח עליהם, על-כן בידו לצוות, וצויו מחייב את האדם לקיימו. כל מצוות התורה שוות הנה בזה, שכח החיוב שלהן בא אך מתוך היותן מצוות אלהים. כח-החיוב של מצוות אלהים מיוסד על הבריאה וההשגחה. אלהים ברא את העולם, מנהיגו ומשגיח עליו, על-כן אסור לעבור על מצוותיו, (מוסר האבות — בקרת — השלח, כרך ששי, חוברת ב'). ואני תמה, איך מניחים המה לצרוס ונימרק גם יחד את היהודים ומדייקים רק ביהדות. — שניהם שכחו, שהעברים הקדמונים קדמו להתגלות היהדות ושלחם היו דרכים שונים מדרכי היהדות. גם היהדות המאוחרת אינה עומדת כלה על יראת-שמים ורק על יראת-שמים, ולה עוד פנים שונים...

היהדות היא רק שם מופשט. אין יהדות יסודית; יש רק אנשים יהודים חושבים ועושים בעתים וזמנים שונים.

גם דברים שאמרם משה באו נביאים אחר-כך ובטלום... גם משה עצמו בטל את הקודם לו... אלהים הוא בסיס התורה; אבל כשם שהתורה לא נתנה חתוכה, כך שנה גם אלהים את המטבע שלו...

מסיים הד"ר נימרק לאמר: היהדות אינה פלוסופיה. כי אם דת. אבל אם נקח לנו לקח את ערך המושגים המוסריים הדתיים המופשטים, מבלי אשר נשים לבנו אל האנשים אשר עשו אותם בצלמם, טועים אנו.

לא תורה מוסרית מופשטת של היהדות בתור שיטה קבועה תציינ לנו ערך הדברים והמעשים, כי אם האפשרות לברא אנשים בצלמה ולהחיותם. אבל הנה באותה מדה שנצחה היהדות ומצאה לה קן בלב היהודים – בה במדה נתמעטו הפרצופים של נושאייה. מה לנו דברים נשאים כשהם לעצמם, אם שחה קומת האנשים על-ידם.

גם המאמינים בערכה המוחלט של היהדות אינם מכחידים, כי תקופת העוז של ישראל ובסיס עם ישראל בתור גוי בא ברובו באותם הימים שעשה לכאורה הרע בעיני השם.

אמנם כן, כיבנה נצחה רוח היהדות; אז היתה שארית ישראל לגוי שומר אמונים; אבל מה המה אותם הזהירים במצוה קלה כבחמורה מול גבורי ישראל שכבשו את הארץ ונלחמו לה?

הערביים נצחו על-ידי ההתגלות הדתית, שהיתה לחבל נחלתם הם; רכשו ארצות רבות על-ידי האלהות החדשה שהחלה לפעם בהם ודברי העוז של נביאם; אבל העברים נחלשו בכחותיהם על-ידי התגברות הרוח הדתי. האסלאם כשהוא לעצמו אינו ממלא אותנו בפחד נורא, הוא גם לקח איזה חלקים ויסודות מהיהדות; הוא בא מן היהדות, אבל כחו החיוני עולה על זה של היהדות.

די באותו החזיון ללמד אותנו, כי ערך הדברים המופשטים אינו עושה הרבה; שאך המעשים המה העיקר והאפשרות החיונית להעמיד גבורים ולהחיות שבטים.

לא! איני יכול שאת עוד את הזיופים המוסריים שלנו ואת הזיופים התולדתיים. מה יהנו לנו מאורות גדולים, אם יסבו לנו לקוי נשמה...

1

בספר, הממון, להסוחר ח. ד. הורויץ אני קורא את הפרק האחרון בדבר, פעולת הממון בחיי היהודים, והדברים כתובים בטוב טעם. האדם חורש את האדמה, זורע, קוצר את השבלים, דש, טוחן ואופה לחם. כל העבודות האלה כשהן לעצמן אינן נעימות ואינן נותנות לו את

עונג היצירה השירית; אבל לפני עיני רוחו, בכל עת עבודתו, ירחף הלחם שיאכל, והלחם הזה הוא מספיק הוא את רעבונו ומסב לו עונג, אשר ישתרע גם על העבודה. האכר רואה את היחס החי שבין עבודתו השונות ולחמו אשר יאכל, ובכל עבודה ועבודה שהוא עובד בשדהו, בגרנו, בביתו, בכל תנועה ותנועה שהוא עושה – הוא כמו מרגיש תקופות ידועות של התהוות הלחם, כמו יחוש בלבו איך יצמחו הזרעונים, תפרחנה השבלים, יבושלו הגרעינים, ישתנו ויסתגלו יותר ויותר אל הצורה אשר עליהן לקבל בכדי להספיק את רעבונו, היא צורת הלחם: יען כי כל השנויים האלה יעשו בעזר עבודתו, בעזר כל חלקי עבודתו. ומפני שרואה האכר ומרגיש את הקשר החי, הטבעי, אשר ימצא בין כל תקופות עבודתו וחלקיה, ובין תקופות התהוות הלחם, אשר אליו ישא נפשו, לכן תעשה גם העבודה בכל חלקיה ורגעיה חביבה עליו ויקרה לו בשביל תוצאותיה המועילות והנחוצות לקיומו ולהשתלמותו . . .

בלי יסודות מוסריים ופיוטיים בעצם העבודה, בלי עונג ושירת החיים, אשר ימצא האדם בהספקת הצרכים – יעשה קיומו של אדם לדבר הנמנע; בקרב הצבור הנוסד על הממון יעשו כל החיים המעשיים לאסון גדול ונורא; בלי יסודות המוסר והשירה יסתור רצונו של האדם את עצמו ואין בכחו להתגשם בפעל.

היהודי לא מצא כל חפץ במסחרו או בעבודתו כשהם לעצמם, מפני שהממון היה אצלו למחיצה בין עבודתו ותוצאותיה, או במלים אחרות, מפני שכל מטרת עבודתו ותכליתה היה הממון. היהודי גם לא יכול להכניס יסודות אסתטיים ומוסריים בעצם מסחרו ועבודתו. ולאט לאט נבראה תהום עמוקה בין חיי היהודי המעשיים ובין שאיפותיו הנאצלות והפיוטיות.

לבו של היהודי היה רחום וחנון. הוא יודע את נפש העני ופזר נתן לפל ביד רחבה; אבל בעסקיו ומסחרו לא ידע חנות, לא ידע רחמים ורגשות נדיבים, כי כל רצונו היה משועבד לממונו . . . הקרע הגדול הזה, אשר נברא בנפש היהודי בין חלק רצונו המעשי-הריאלי, ובין חלק רצונו הפיוטי-האידיאלי, התהום העמוקה שהפרידה את יצרו הטוב מיצרו הרע – המה עשו את היהודי לבעל דו-פרצופים שונים וסותרים זה את זה . . .

והסתירה הזאת לא באה מן החוץ וברבות הימים, כאשר יחשוב הסופר הזה לפי השקפתו הכלכלית, כי אם מבפנים ומשכבר הימים... היסוד הראשון לאותה הסתירה הונח ביום שחדל עמנו להיות עם היושב על אדמתו והסכין אל הרעיון ללכת גולה בין הנכרים וקדשו בידיו...

גם לרוח יבנה ובנותיה אי-אפשר בלי אדמת יהודה ובלי מקום תמידי לבני העם לשאוב את כחותיהם ממנו ולהתקיים עלי-דו. את המצוות והמעשים אין לחלק לאותם התלויים בארץ ולאותם שאינם תלויים בארץ, אחרי שהכל תלוי בארץ ובאותה אדמה נושבת, שממנה יצא רוח העם... אותם האנשים שנפלו על-יד חומות ירושלים לא היו קצרי-ראות; ואלה שאמרו לנפשם: נניח לאויב את האבנים החומריות ונברא יבנה לדורות — לא היו רחבי-ראות.

ביבנה יצאה בת-קול, שם נעשתה הנשמה שלנו לנשמה בלי גוף, והגוף לגוף בלי נשמה...

פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול, ואבן לאבן תתנה את הבנין; ובאין בחיינו האבנים לבנין חברתי מתוקן ושלם, כל המגדלים שלנו פורחים באויר... אם על-ידי אותו הקרע ההכרחי אין גם בית אחד שלם בישראל, אין אף משפחה שלמה אחת, אשר המסחר והקנין יתנחלו בה מאב לבן, איך אפשר לנו לברא שבט ועם.

טעות גדולה היתה לחשוב את חיי-העולם, בהיותם כפי הנראה מופשטים מזמן ומקום, לקנינים הקיימים ומשותפים של העם, וחיי-השעה לבודדים וארעיים; אדרבה, דוקא חיי-השעה בשלמותם והאפשרות הארצית לבנות בית ומשפחה — הם הם הקנינים המשותפים והצבוריים, כלומר — הקנינים שרק על-ידם הצבור מתקיים ואפשר לו להתקיים.

צבור שחי מבית-הכנסת בעיר וילנה, הנבנה לשם אלהי ירושלים, אינו עוד צבור גמור, אם איננו אלהי אותם האבנים והעצים שנשתקעו בבנינו. כל עוד שהמדור התחתון שלנו רקוב, מה תועלנה לנו העליות אשר נבנה לנו; וכל עוד שבהקיץ אנו רסוקי-אברים, החלומות שלנו שוא ידברו...

ז

מתפלא סופר אחד וקורא: כאילו יש לנו להתאונן על זה, שכל העמים האחרים שבקו חיים לספריהם. ספריהם חיים והמה מתים, בעוד שאנחנו

אנו וספרינו חיים אנחנו כיום הזה! (ד"ר נימרק באחד ממאמריו ב.לוה אחיאסף).

אבל הוא הדבר שאנו שואלים: האם באמת אנו חיים? האמת הוא אותו הפזמון היפה, שבשעה שכל העמים העתיקים שבקו חייהם, נר ישראל לא נכבה.

מה יתן לנו שבחה של התרבות שלנו, אם אנו בעצמנו פג טעמנו! מה לנו כל התשבחות הללו, אם נס לחנו!

התרבות היא רק סכום החיים העממיים, ומה שמחזרת היא שוב להחיים. מה לנו שרשים, אם הוציאו לנו אילני סרק? מה תתנה לנו מלים שנתיבשו — במקום פירות?

אני מצייר לי את טפוסה של הרוח הישראלית — אומר הסופר הנ"ל — ביחוסה לשאר האומות, כזקן שראה חיים ויודע את ערכם, העומד על-גבי גדוד נערים משחקים בתמונות ששר ופסלי שיש, והוא קורא אליהם: לא תעשה לך פסל וכל תמונה! אל תבלו את ימיכם במעשי נערות, החיים תובעים את תפקידם, היום קצר והמלאכה מרובה ובעל הבית דוחק! אבל הזקן הזה, שראה חיים, ישרת אותם הנערים ויכנע מפניהם.

בא אותו סופר לידי מסקנה, שכל כחה של קולטורת ישראל מונחת בשתי הסגולות הנובעות מתוך שני הרעיונות האלה: סגולת ההתפשטות מתוך החוג הלאומי להיקף הגדול של האנושיות וסגולת ההתכווצות מן ההיקף הגדול של האנושיות למרכז הלאומי. רעיון האחדות מוליד את מדת ההתפשטות ורעיון ההתפשטות את מדת ההתכווצות הלאומית; השתתפותן של שתי המדות האלה בפעולה מתמדת אחת זה הוא תוכן התפתחותה הקולטורית של האומה היהודית, זה הוא יסוד תורת המוסר שלה, אופיה הלאומי והעבודה ההסטורית.

בנוגע לסגולה השניה באמת יש לו איזה סמוכים; אבל מה טיבה של בריאה זו, שעשתה אותנו, נושאייה, לחלושי אברים? מלאכותנו היתה לברא מושג העם בתולדה ולצרף החלקים האנושיים למרכז לאומי, ואנחנו בעצמנו הננו גוי אובד.

נצחון בבל, הוא אומר, היה נצחון לפי שעה, ומפלתה של ירושלים היתה נצחונה של האומה היהודית.

ישמרנו אלהים מנצחון שני כזה!

ח

זאב יעבץ הוא אדם ישר, סופר אשר שפתו אתו והולך לבטח דרכו. הוא כתב ב,ספר השנה; מאמר בשם, עולמות עוברים ועולם עומד; והוא בא למסקנה הידועה, שה,עולם העומד; הוא העם העברי, וה,עולמות העוברים; הם יון ורומא וגומר.

ובשל מי האבדה, הוא אומר - רק פעם אחת נחפזה יון בפחזותה וקבלה ברוחה להוציא דבר על-פי עדות החושים לבדם, בלי חקור עוד. עיני הבשר ראו את הגוף, החומר ולא יותר, ויקחו את החומר לראשית להם וישגו את השגיאה הגדולה, אשר יכשלו בה תמיד אלה ההולכים אחרי עיניהם. החפזון הוליד את המהומה והמבוכה בכל תרבות יון, והעמים הבאים נסחפו אחריה; המבוכה הזאת הולידה את הטלטלה הגדולה המקלעת את הספרות בכף הקלע וכו'.

לעומת החפזון שנחפזו אבות חכמי-יפת לשום את החוש לבדו לעד ולדון לדברים העומדים ברומו של עולם וכו', גדול היה כחה של תורת ישראל, של האבות ושל הנביאים, שהם מדמים הצורה ליוצרה ונטיעה לנוטעה וכו'. תורת יון נוטה הנה והנה, כי לא תמצא מנוח לכף רגלה ותורת ישראל דורכת עוז, צועדת צעדי און, כי דרכה נכונה לפניה, כאור נכון מוצאה. הספרות האירופית היא המחפשת תמיד, על-כן מחזרת היא על כל הצדדים הנה והנה, ותורת ישראל היא המוצאת, אשר מצאה בראשיתה את כל אשר לתרבות האדם תפק בוי.

מערכת הדעות והמדות המשתלשלות מתורת משה כנגד הדעות והמדות המשתלשלות מתורת יון זאת היא:

	} דעת האלהים.	
	} הרצון.	
	} האהבה.	
	} המוסר.	
	} הצדקה.	
	} משפט הצדק.	
	} דרך הספוק וקיום עצמו	
	} וזולתו.	
} דעת הטבע.		
} האונס.		
} הכח.		
} היצר.		
} התוקף.		
} משפט התועלת.		
} דרך הכבוש וקיום עצמו ואבוד		
} זולתו.		

אם יעבץ חושב את עצמו ל'איש' ואת אפלטון ל'נער', לפי משנתו של המשורר ההתולי הינה, ישמח בחלקו; אבל אם יקרא בקול גדול יהודית: אנחנו גוי איתן, עם עתיק, נכבד ונאדר, והם, היונים, הם עם המרקד לקול כל חליל, אך ננוד לו.

נניח, שבאמת קודמת דעת-האלהים לדעת-הטבע, הרצון לאונס, האהבה לכח, המוסר ליצר, הצדקה לתוקף, משפט הצדק למשפט התועלת ודרך הספוק וקיום-עצמו וזולתו לדרך הכבוש וקיום עצמו ואבוד זולתו, אנו שואלים — איזו זכות יש לאדם מישראל עתה לעשות את עצמו שותף לכל אלה?

ולאידך, הן היו לאבותינו בני-התורה אבות בעלי פנים אחרות. בדורות הראשונים נמצאו גם בנו חיי הטבע יותר מדעת אלהים, הכח בימי קדם היה לנו יותר מהאהבה, היצר היה עולה על המוסר, ובכבוש ישראל את אדמתו היה היסוד הראשון קיום עצמו ואבוד זולתו. לא הצדק כתב מלים אלה, לא תחיה כל נשמה! — אלא התועלת והשאיפה להיות לגוי על פני האדמה. והמה לא הקפידו כלל על זה, שמא יאמרו אומות העולם: לסטים אתם!

ודעת-אלהים בעצמה, האם איננה דעת-הטבע בכלל? ולהפך: האם דעת-הטבע אינה הכרת הכחות האלהיים שבעולם? גם לעם ישראל נתגלה אלהים בקולות וברקים... מראה הקשת הוא לו לאות ברית, והשמים מספרים כבוד אל, כלומר — על-ידם מתגלה כבוד אל... אוי להם לבריות שרואות ואינן יודעות מה הן רואות, שהן עומדות ואינן יודעות על מה הן עומדות! הביטו אל השמים והארץ.

והרצון, אשר בו יתפאר ישראל, הבחירה החפשית, שהיא יסוד כח המוסר, לא יעצור אותו לדעת את היסוד הגדול של בעל-כרחך. אין אדם — בעל הרצון — נוקף אצבעו מלמטה, אם אין מכריזין עליו מלמעלה. גם הקדוש-ברוך-הוא בעצמו, אבי הרצון, הוא כל כך סבוך בחבלי ההכרח של עולמו, עד שאינו יכול לשנות מזלו של אלעזר בן פדת, אלא אם יחריב את עולמו ויברא סדר אחר...

מתנגדי היצר לא שכחו לומר לבניהם: שיננים! חטפו ואכלו, חטפו ושתו, כי האי עלמא דתאולו מנה כבי-הלולא דמיא! עתיד האדם לתת דין וחשבון על כל מה שראה בעיניו ולא נהנה!

לנו אומרים: רחמנים בני רחמנים אתם! ולנו נאמר: אסור לרחם על מי שאין בו דעה. אף רבי, שפתח אוצרות בשנות רעבון, הכריז: עם הארץ לא יכנס! וכשבאה לפניו בתו של אחר לבקש חסד קרא ואמר: עדיין יש לזרעו של זה בעולם!

לבנו נרעש, הנה אלישע בן אבויה, אחד מאלה שנכנסו לפרדס, ואם גם קצץ בנטיעות, הנה כבר עלה עשן מקברו, בתו הרכה והמעונגה ראתה חיי צער ובאה היא לפני נשיא התורה, עטופה. העניה עומדת על-יד הפתח, שפתיה דובבות בלחש: רבי פרנסני! — אבי המשנה לא ידע רחם ודוחה את זו בשתי ידים.

והנה בא יעבץ ולוחות שנים בידו, זה של תורת יון וזה של תורת ישראל. על הראשון כתוב תוקף ועל השני צדקה.

שאלות והערות

א

ואלת אותי בני: — מה דעתי על-אודות נביאי-הבעל ואליהו
התשבי? —

כל ישראל מדן ועד באר שבע נקבצים לפני הר הכרמל... אליהו
שנותר נביא ליהוה לבדו ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש...
שנים פרים — אש לא ישימו — והיה האלהים אשר יענה באש הוא האלהים...
ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואין קול ואין
עונה... ויפסחו על המזבח אשר עשו... ויקראו בקול גדול... ויתגודדו
כמשפטם בחרבות וברמחים עד שפך דם עליהם... ויתנבאו עד לעלות המנחה
ואין קול... ויאמר אליהו לכל העם גשו אלי... ותפול אש יהוה ותאכל
את העולה... וירא כל העם ויפלו על פניהם... ויאמר אליהו להם תפשו
את נביאי הבעל... ויתפשו ויורדם אליהו אל נחל קישון וישחטם שם...
ויאמר אליהו לאחאב, עלה, אכול ושתה, כי קול המון הגשם.

מלחמת צירי האלים בבין-הערבים לפני עם פוסה על שתי הסעפים.
קול המון, וקול הנביאים ברעם והתגודדות ברמחים עד לעלות המנחה.
אלים נלחמים לפני שבטי גוי; והיה האלהים אשר יענה באש הוא האלהים;
ונביאי האל השני, שלא ענה באש, נתפשים ונשחטים אל נחל קישון.
באותה שעה נחתמו תולדות ישראל ונחרתה הרת עולמו; באותה שעה
גברו אראלים על המצוקים...

ושם בסתר נפשי אשמע קול מדבר, שאלמלא נצח אליהו התשבי את
נביאי הבעל, כי אז היה לתולדות ישראל מהלך אחר וצביון אחר.
מאמין אני, שאלמלי, כותלי בית-המדרש, לא, הוכיחו לנו... אז אולי
לא נגלינו מעל ארצנו ולא עזבנו את אדמתנו.
כל זה הריני מגלה לך בחשאי, רק בחשאי.

— שאלת אותי בני: מה דעתי על-אודות המקרא, ובחקותיהם לא תלכו!; שאלה גדולה שאלת, ובידי אין להשיבך אלא זאת. שאני רואה ביסוד זה את העקה היותר גדולה לרוח ישראל.

תכסיסי המוסר של ישראל ושכלול רוח ישראל לא היתה ההשלמה עם כל העולם ועם כל חזיונות העולם, רק הסגירה בפני העולם ועצימת-העין בפני חזיונות העולם.

לא הרהיבו לפתוח לפני השבטים העברים שערי העולם ואת חזיונות החיים. רק שפכו סוללות לפני עינם ולבבם ועשו אותם לגוי סגור בתוך ביתו הצר. נקל להתגאות ולומר: אנו קרויים אדם, רק אנו, אנו בעלי האור והמה התועים. אנחנו הטהורים והמה הטמאים; אבל איני מאמין, שזכות בידינו להתפאר כך, כי הן מרדנו בכל האור המתגלה בעולם ובחיים ובחרנו רק אור אחד.

בחשאי אני מגלה לך, שכל הבדל והגבלה של גוי ואדם יחד היא מארת החיים.

— וששאלת אותי בני: מדוע לא יבער הסנה? זהו באמת אחד ממעשי נסים, שאין עליהם תשובה...

אבל הן גם משה השואל אמר: שלח ביד תשלח!

ואותו דבר בראשית-תולדות הדת וקדמותה נותן מקום לחשוב... לבורא עמנו חסר היה כבר אז העוז הגדול, הבא רק מבטחון להצלחת מעשי-ידיו; גם הוא אז לא האמין בהצלחת דרכו, ורצונו היה רק כהכרח הבא לו מאת האלהים שוכן בערבות.

לבי לא ירגע גם לזאת, על אשר אדון הנביאים קלל את עמו אשר יצר ואשר נשא בחיקו.

שלח ביד תשלח! — יתקיים עם זה באחר. מחשבות כאלה עלו על לב השומע צעקת עַנִי עמו ואשר היה קרוא להושיע לעמו; ההרהורים האלה מעיקים עלי הרבה. מרגוע תן לי בני ולא שאלות.

ב

— שאלת אותי: אם יש לכשרונות בני ישראל תקוה ועתיד? שאלה היא שקשה למצא עליה תשובה... ומי יודע אם יש בנו כשרון?

אין זה כשרון, להיות בקי וחריף, בעל-זכרון ועוקר הרים; אין זה כשרון כלל, להיות יודע הרבה ותופס דברים הרבה, לומד הרבה וזוכר ענינים הרבה. יש אצלנו רק בעלי-מוחות ובעלי-שכל; החושבים שלנו כמו אומרים את מחשבותיהם מתוך הספר. עוסקים אצלנו במחשבות ובתורות, בלי כל הכרח-פנימי ובלי כל צורך-נפשי כלל.

רגילים הם צעירינו לסגל להם תשובות על שאלות שלא שאלו בעצמם. דנים המה על דברים שאינם שלהם. — —

יחסר להם, לצעירינו, כח המוליד דברי-עיון ואין להם הרגשה חיונית; המחשבות אצלם אינן תוצאות תסיסת החיים ומהלכם, אחרי שאין להם חיים פנימיים, וחסרה להם הרוחניות בלא-יודעים.

המסורה העתיקה של אלפי שנה, כל המקובל והנשנה לנו זה דור דור כבו בנו את הנר הפנימי המושכלי והחיוני ועשו את האדם מישראל לאיש בעל מוח בלי לב.

פמות הספרים שלנו ומדרש המחשבות בנו רבים הם אלפי מונים על איכות המחשבות עצמן, שנחשבו ונתחדשו בנו.

אנשים כהרא"ש, ר' עקיבא איגר והגר"א שכיחים רק אצלנו. רק בינינו אפשר היה לדעת הרבה ולשנן הרבה, מבלי צל מחשבה מקורית ורעיון פורה. גם בעלי הכשרונות שלנו המה כמו סריסים, סריסי המחשבות המה וטמטומי הרגשות.

לו עם בור היינו ולו לא היו בינינו קוראים בספר, כי אז אולי היתה לנו תקוה להשתלם בהתנערות הרוח תוך מהלך המחשבות והדעות. אבל עכשו שעם-הספר אנו, אחרי שרוב בני-ישראל המה כותבים ספרים ומחברים, מבלי איזו מחשבה חיה ואפשרות של מחשבה חיה; עכשו שהאותיות המתות המיתו כל רוח חיים בנו וכל התעוררות נפשית לבנות מעצמה — הרי הכשרונות שבנו הולכים ונפסדים מאליהם ואינם מביאים ברכה כלל. ובעידנדא דיאוש אין אני מאמין גם שתחיינה העצמות היבשות האלה.

ג

מחוך למחנה. — ראוי לשים לב לחזיון זה, לאפשרות חזיון זה בגיטו. פה רק פה פוגשים אנו אנשים, אשר אך תפקחנה עיניהם מעט לדעת ולהשכיל, תיכף תבוא בהם על-ידי זה טינא רבה לעמם ולמסורת אבות.

והם חושבים את כל קדשי האומה ואת האומה גופא כאסורים על-ידיהם, כאויבים לחייהם ולכל משאת-נפשם. — חזיון כזה כמעט שאינו נמצא אצל כל אומה ולשון. שמה אפשרית רק מלחמת הדעות מבפנים, שמה, לכל היותר, אפשרית מלחמת הכתות והחברות המדיניות; אבל כל השכלה וחרות לא הביאה אצלם שום משטמה להעם בעצמו, לא גרמה לנסיגת אחור מן העם עצמו...

וה, השכלה; אצלנו לא היתה רק מלחמת-הדעות ובקשת חרות המחשבה, כי אם בה התגשם החפץ לפרוק מעליה את עול האומה ולהלחם כנגדה, כמו נגד אויב מבחוץ.

עוד יותר: כל אלה הבנים-הקחשים, שהרימו אבנים נגד נחלת האומה ושבאו לרוצץ כל יסודותיה, כי צררו אותם וסבלו הרבה ויהיו לקרבן דעותיהם במלחמתם עם הקנאים, כלומר, עם אנשי האומה שהגינו על עצמם, יפעלו עלינו כגבורי-הרוח — הם, הבאים לחלל את השם, לא פחות מאלה שמסרו נפשם על קדושה-שם.

אפשרות אותו החזיון, חזיון שלא נפסק גם בזמן התנועה הלאומית שלנו ומקומו עוד היום בכל בתי ישראל, שבת-מדרשיהם נעשו קבריהם לבניהם, הוא דבר הראוי לשום לו לב ולחשוב עליו...

מקדמת דנא. — בראשית התפתחותו של כל עם, כל מושגיה-שירה והדעות מעוטפים עוד במעטפת אגדה אלילית; ברבות הימים ירדו הגרמים השמימיים ארצה, רצוני לומר — דברי החזון יקבלו צורה יותר ממשית ויותר קרובה אל החיים.

ואצלנו הדבר להפך. בימי קדמותנו שר העם: הגידה לי שאהבה נפשי: איכה תרעה, איכה תרביץ בצהרים? — אם לא תדעי לך היפה בנשים, צאי-לך בעקבי הצאן ורעי את גדיתיך על משכנות הרעים. — הנך יפה, רעיתי, הנך יפה, עיניך יונים. — ואחר-כך, אחר-כך? — מה הגידו לנו שירי חיים אלה ואינו צורות לבשו בדמיוננו? — — —

טעון גניזה. — ראוי לשום לב לאותו המאורע הרוחני אצלנו בימי קדמותנו, שכמעט אין לו דוגמא. ראוי לשום לב, שבעלי הרוח שלנו לא יכלו לבצר את ממשלתם רק בגניזות דברי אחרים... גם את קהלת, שיר

השירים, את יחזקאל ועוד בקשו לגנוז; בקשו לגנוז כל הדברים שסותרים דברי תורה... מאורע כזה, שמאשרי העם בעצמם יזידו לגנוז קניני העם בעצמו, קניני הרוח של היחידים, היא עריצות, היא הגזלה הרוחנית היותר גדולה בתולדות העמים.

מסורה. — אי־אפשר להכחיד כלל, כי העובדה שכל הסגנים לתורה, כל השמירות היתרות לכל תו וקו, לכל נקוד נחשבו אצלנו כדברים שנמסרו ונשמרו מפה לפה ומדור לדור בלי שנוי, העובדה הזאת היא רק כמין צביעות; מתירא אנכי לאמור — מין שקר גלוי: את אישון עינינו יבקשו מאתנו לקחת ועל בבת עינינו יבנו מצודות...

נוסח. — שירת תפלתנו נקראת אצלנו נוסח, רק בשם נוסח. גם השירה שבלב והשתפכות־הנפש מנוסחה וקבועה היא לדורות. זה אלפי שנה אנו מתפללים ומשוררים לאלהי אבותינו על־פי נוסח נפשי קבוע ומסור מאב לבן, לא הוספנו ברב ולא חדשנו. נוסח, הכל מנוסח אצלנו.

*

*

*

המאמרים האלה הם תוצאה מדברים שנכתבו בעתים שונות ונדפסו במכתבי-
עתים ובמאספים: אוצר הספרות, הפסגה, הצבי, השקפה, ממזרח וממערב
ספר השנה, ונאספו אחר-כך בחוברות, הוצאת-צעירים': ערכין', נרשה תר"ס
נמושות', נרשה תר"ס, דין-ודברים', נרשה תרס"ג. המאמר, לשאלת העבר' הוא
האחרון בזמן.

נדפס בבית-הדפוס של שפמר בליפסיה
בהשגחת הצייר ולטר ביהי

כתבי
מיכה יוסף בן גריון

חדשים גם ישנים

מאמרים

*

מ א מ ר י ם

מ א ת

מ י כ ה י ו ס ף ב ן ג ר י ו ן

מ ע ר כ ה ב

ה ו צ א ת א ב ר ה ם י ו ס ף ש ט י ב ל

בדרך

חלק שלישי

עם וארץ

ליפסיה תרפ"ב

כל הזכויות שמורות

עם וארץ

תוכן

בחומר וברוח:

צד		
יג—יט	.....	שורה ראשונה, א—ד
כ—כו	.....	שורה שניה, א—ד
לג—לז	.....	שורה שלישית, א—ד
מ—מז	.....	שורה רביעית, א—ד
מח—מט	.....	שורה חמישית, א—ד
מט—נה	.....	שורה ששית, א—ד

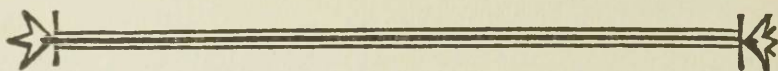
מימי המעשה:

נט—ע	.....	על-דבר תיאודור הרצל
עא—עט	.....	הרצל ואויסישקין
פ—פד	.....	מארץ ישראל לארץ סתם
פה—פח	.....	עוד בדבר הארץ
פט—צא	.....	מן המחנה
צב—צה	.....	מזה ומזה
צו—קב	.....	הציוניות והסבלנות
קג—קו	.....	עושי שלום

קז—קח	.....	דברים עוברים, א—ג
קט—קכו	.....	מבית ומבחוץ, א—ד

ב ח ו מ ר ו ב ר ו ח

ב ח ו מ ר ו ב ר ו ח

שורה ראשונה

א

חומר לבנין. — במערבא, מקום מושב חכמת-ישראל וחבור ספרים בשמוש כלי-הנשק של המדעים הכבדים, המנהג להביט על מעשה הספרות העברית והקהלית ועל כתיבת המאמרים בשפת עבר בקלות-ראש. השאלות והוכוחים אצל אחיהם בני רוסיה יום יום וחייהם הספרותיים אינם אצלם מדע כל עיקר, בעל תוכן אמיתי, באשר באים המה מסתם סופרים ולא מאנשים חוקרים, באשר הרצאת הדברים האלה אינה מאומתת בהערות ובראיות ממקורים ספרותיים... הם, בעלי חכמת-ישראל, בטרם יבואו לרעיון צרופי ומשפט תולדתי, מחפשים חפוש רב בספרים עתיקים, בכתבי-יד שונים וברשימות הקורות והזמנים, ואותו הרעיון אשר יבטאו או המשפט אשר יוציאו, הוא רק סך-הכל מחשבונות רבים ותוצאה אחרונה מיגיעה מדעית רבה; תחת זה העבודה בספרות העברית מהירה היא, רק עבודה בתיאור. היא שופטת בקלות-ראש את הדברים לראש ולאחור; והמחשבות והמשפטים נארגים ונאמרים בה בנקל, בלי כל ראיות מדעיות וכובד-ראש. — אספו חומר הרבה, אומרים הם, ואחר-כך תתבוננו. למדו הרבה, חפשו הרבה ועיינו הרבה, ואחר זה תשפטו. למדו ואספו את הפרטים ואת פרטי הפרטים, ואחר-כך תהיה לכם הצדקה להוציא מהם כללים... ובספרות העברית טוענים להפך, עונים אנו לאמר: אנו בני-החיים וקרובים אנו אל החיים, והם, העוסקים בחקרי-קדמוניות קבורים בספרים ובכתבי-יד נושנים; לנו הכח של הדבור החי ושל המחשבה החיה, והם יבשים וחקירותיהם יבשות. עיננו מקפת את כל צרכי ישראל וכל שאלות ישראל, והם ומלאכתם שרויים רק בפנות שונות ובחלקים בודדים. איש איש מהם עובד בקרן-זוית אחת או גם רק בספר אחד, במצבה אחת

רוחנית; הם רק להרוח ישימו לבם ולדברי הרוח המופשטים, ואנו גם להחומר נשים פנינו ולגופו של ישראל נושא התולדה ומכמני החיים, יותר כגון — חיו.

עם כל הצדק שבדברים האלה ועם כל המגרעת שבחכמת-ישראל, שכשמה לא היא, אחרי שהיא עוסקת ביותר בחכמת תורת ישראל ובדת ישראל מבישראל עצמו, רחוק ממני להשתמש בנוסח הרגיל ולשכוח את כל העבודה הפוריה באותם הדברים, שעסקה היא בהם. מימיהם אנו שותים, והיה תהיה לנו עבודתם הכבדה לעינים, בגשתנו גם אנחנו לראות בחזיונות האלה ולדעת מוצאם ומבואם. אבל יחד עם זה נדע גם לכבד את המחשבות אצלנו ואת נצני המחשבות, שלמדו אותנו לבנות לנו כללים אחרים מפרטיהם ולראות אחרת ממה שחשבו הם להראות לנו. — חכמת-ישראל הרבתה לקבץ את המקורים התוריים ולבארם, לה דרך כבושה להשיב על כל המאורעות התולדתיים, ולנו דרכים רבים לשאול... בחשבון עולמם הכל שוה והכל ישר הולך, ואצלנו פרכות ותמיהות על כל צעד ושעל; המה קראו ושנו בשטין, ואנו קוראים גם בין השטין... במקום שהם מסיימים אנו מתחילים, ובמקום שנפשם מצאה מרגוע לבנו לא ירגע...

לא נסיה דעתנו ממה שחקרו ודרשו אחינו במערב ומפרי עמלם, נשכים לבית-מדרשם ונשב על ספסליהם. אם לא נסכים להערכים הישנים אצלנו בחיינו, או גם נסכים — לדעת אותם אנו צריכים ולשום לב אל כל שלשלת המקרים הרוחניים, ששלטו בנו, אם לחסד אם לשבט... והם הם, בעלי חכמת-ישראל במבואותיהם וחקירותיהם, בלקוטיהם ורשימותיהם, בסדור החומר הרב, שהקריבו לו חייהם, עוזרים הם להבנת הדברים ולציון הדברים.

המדע הוא לרוב פרי הבקרת, פרי חקירה ודרישה ועמל מחשבתי רב ויגיעה עיונית; אבל לפעמים הוא גם מתנת-יה ונובע ממקור אחר לגמרי. ועוד זאת, אם נעיין בספרים ובמחשבות נוספות ונבור את הבר מן הפסולת, שהוא אמנם רק חלק אחד אחוז ממאה או מאלף, נמצא בו רב חפץ ויהיה לנו לראוה. לפעמים תמצאו רעיון אחד, ששקול נגד ספר כלו ושבמהלך ישר אינו יכול להיות אלא תוצאה של ספר שלם מדעי. מאין בא זה הרעיון או המחשבה ההיא לאיש, שלכאורה הוא אינו מלומד ולא התעמל

בכל החקירות והדרישות לספר הזה – זוהי שאלה לא נקלה; אבל הרעיון הוא חי והוא בדינו.

הזדוגות חיינו בתחום המושב היא אחרת לגמרי מאותה שמחוץ לתחום. שם הכל שקוע במפלשי העבר וההווה, שם הכל הולך בדרך אחת או כבר עומד ואינו הולך... ואצלנו עוד ההווה והעבר משמשים ביחד ונדחקים יחד. אצלם הכל פרי תלמיד-י-חכמים, שתורתם אומנתם, ושאר העם אינו יודע מאלה כל עיקר ואינו חי באלה עוד; ואצלנו העם הוא חי ודורש חיים... אצלנו עוד התחומים יונקים בין היחידים בעלי המחשבה ובין הגוי כלו והלב מרחף בין תקוה ופחד... עקת הנפש וההכרח הפנימי וההיצוני לפנות לנו דרך ולבקש לנו דרך, הנגודים הרבים מבית ומחוץ והתנאים הבאים עלינו יום יום, מאלצים אותנו לשאול ולחשוב בכל יום מחדש... חיינו וצרכי חיינו, נאמר: התולדה של ההווה, המה לנו גם כן מקורים נאמנים למחשבות מדעיות על-דבר עולמנו ומהות עולמנו ותוצאות למסקנות מדעיות, שתלמדנה לא רק על היום, כי אם גם על האתמול...

נזכור ראשונות ואחרונות, נלכה לכאן ולכאן. שאלתנו היא קשה וכבדה. בכל נמצא את הסמוכים לבאורה ועיונה ומכל נקח את החומר לברורה, או על-כליפנים לדעת אותה. – –

ב

הכרה. – רגילים אנו להזכיר הכרה ודעת בחדא מחתא, ואולם ההכרה היא ענין אחר מהדעת. הדעת עמלה להשיג את הדברים ואת החזיונות אשר מסביב לנו, וההכרה תבקר את הדעת ותתבונן, עד כמה שאפשר בכלל לאדם לדעת ולהשיג מהעולם שמחוצה לו. האדם ושכלו הוא חלק אחוז מן העולם ומלואו, ואיך אפשר לחלק אחד לדעת הכל ולהשיג הכל? זוהי שאלת-ההכרה ועיון באפשרות ההכרה לאדם באשר הוא אדם. על מדוכה זו יושבים חוקרי עולם מימים ימימה.

נניח את דבר הפלוסופיה ונשוב לשאלת ישראל ולהכרת ישראל, רצוני לומר, להכרת ישראל את עצמו ומהותו. – וכאן הבן שואל: וכי אפשר לעם להכיר את עצמו עד תומו? וכי אפשר לאם רחמניה להכיר את טיב עולליה? וכי אפשר להרים את המסך מכל הדברים, אם גם מוביל הבקור לבטול ישותם? האם לא תהיה הבקרת הקיצונית והראיה התולדתית וההוית

בלי מעצור לנו לרועץ. עד שנעמוד באמצע הדרך ונעצום את עינינו מלראות עוד?

וזה הדבר: רק השקפה אחת שולטת בנו, שחושבת כל דבר בר מנה להפסד גמור. זה דרכנו כל הימים... תמיד נלך רק במשעול אחד. ודרכים אחרים לא נדע ולא נבקש לדעת. —

אנשי ליטא, למשל, אלה החיים עד היום באיזו מדה תחת השפעת הגאון, ונשבעים לשמו ולתורתו, מבטלים בשביל זה את כל פעולת החסידות והשפעתה על היהדות; המה מחסרים את היהדות פעולה רוחנית אחת ועושים להם את הסך-הכל התולדתי הרוחני מבלעדיה... וההכרה מה אומרת: אדרבה, פרשה זו, שאתם מחסרים, לא רק ללמד על עצמה, כי אם גם ללמד על הרבנות אויבתה תצא, להיות שנמשך הנגוד הזה מדור דור... אם אומר, שמתורת הקבלה נלמוד על זרמי הפלוסופיה הדתית, ומחזון שניהם נלמוד גם דעת את היהדות ההלכתית והחוקית, שומע יהיה לי. אבל הנה יתחילו להתרעם, אם אומר, שלהבנת מעשי הפרושים צריכים אנו לעיין גם בדברי הצדוקים, ושלהכיר את תורת הרבנים צריך לדעת גם את דברי הקראים. — לנו די לפטור ימי השופטים שלנו וימי ילדות ישראל, כל ימי קדם שלנו, במאמר הפשוט: עובדי אלילים היו אבותינו! השמרונים הם עם לא היה, ובעלי הכתות הדתיות שלנו הרבו להרשיע. זו התרת הקשר-הגרדי התולדתי אצלנו: לדחות את כל אלה, אשר אינם הולכים ב,שביל הזהב, בשתי ידיים... זה הוא דרכנו לרועץ.

דו-פרצופים בחיינו. מעבר מזה נתדבק רק בןשן וכל חדש אסור לנו. ומעבר מזה רק אחרון אחרון חביב לנו ודברים אחרונים משכחים את הראשונים.

ולבי יאמר לי, שלצורך הכרה נאמנה ושלמה של חיינו ומהות נפשנו, צריך לשום לב לכל מה שהיה לנו וארוג בתולדותינו, בין בחיוב בין בשלילה. לבי יאמר לי, שצריכים אנו לשמוע הן כל הנפשות הרבות שהיו אצלנו, שעלינו לשמוע לדברי הסותרים בנו כלדברי הבונים, שעלינו לשום לב למרשיעי-לכת כלמיטיבי-לכת.

לא פרשה אחת, רשימה אחת, דור אחד, תקופה אחת וזרם תקופה אחת, או זרם דתי או רצון אחד נותנים לנו את הצורה השלמה של ישראל ושל מהות ישראל, כי אם אלה של כל הדורות, של כל השבטים.

כל התנועות בעולמנו וכל הרוחות שנשבו בו, בין המצויות ובין הבלתי-מצויות, כלן נותנות מקום להכיר על-ידן חלקי העם ולחדור אל מסתרי נפש העם. כלם עדים בנו, יחיד כרבים, שמאליים כימיניים, הזכאים בעינינו לא פחות מהחייבים.

ג

דעת ורצון. — שאל ישאלו: והמדעיות עצמה, המדעיות העממית הישראלית למה היא לשאלתנו עתה? אמנם על-ידי המדע התולדתי נוכל לדעת מה לפנינו ולהבין מקרי הימים שעברו, אבל לא נוכל לקסב על-ידי זה את מסבות החיים הבאים וחליפותיהם. הכח התולדתי המתגלם לפנינו במקרים ובמעשים ובמהלך העתים הוא יותר רצוני מאשר הוא דעתי; הוא עושה ומעשה ומניע את גלגלי המקרים ותוצאות החיים הרבה יותר בלא-יודעים מביודעים. כשיצאו אבותינו מעבדות מצרים לחרות לא שאלו ולא שקלו הכרחיות צאתם במאזני ההגיון והחקירה. לא בכלי-נשק מדעיים כבש יהושע את הארץ, או קמו השופטים להושיע את ישראל בצר להם, וגם דוד לא באלה הכה את היבוסים. המכבים לא יסדו חברות מדעיות כדי לגרש את האויב, ובר-כוכבא גם הוא לא היה מהמשכימים לבית-המדרש... הרצון העממי הוא יוצר ובורא את מפעלי התולדה; אבל אינו דורש וחוקר בתורת התולדה ובהרכבותיה. כל החכמות והמחשבות העיוניות לא תועלנה לעם ביום עברתו, ולהפך — לא תעצרנה בו ביום יתגלה כחו. — למה נדרוש ונעמול בחכמת-ישראל ובשאלת ישראל? יקום ישראל ויראה, אם באמת עם הוא וחי הוא. למה זה נעמול לשדד את הדעות והעיונים אצלנו, לדעת ולהבין, וזה ללא הועיל.

והדעת אומרת: אני אני הנני מניעה את הרצון ומחזקת את הרצון. שש מאות אלף איש שולפי חרב גם המה עוד יוכו אחור, אם לא מימינם אש-דת למו. אש-קנאה תצית את הכח לגבר חילים, אם גם הים ירעם עליו. המכבים נלחמו כאריות וכנמרים, בקנאתם קנאת ה' צבאות ובהתלהבותם הגדולה עשו חיל. במה כבשו בעלי הדת הנוצרית ובעלי דת האסלאם את העולם? ומי נתן העזו לכל התנועות התולדותיות הגדולות ולתחית העמים? דעות ותורות מושלות באדם משנות דור ודור, והכח הוא מעשה-ידן.

דעת העם והעיון התולדתי והחברתי בכל צפוניו הוא אבי הרצון להתחזק ולעשות חיל. בדעתנו את עקת העבר וההווה נתבונן לעתיד; ובצר לנו ונבין מה יצר לנו נבקש רְחָה.

חיינו היום אינם מתחילים מעתה או מאתמול. רק משכבר הימים; ועל-כן עלינו לדעת נכונה את אלה הימים שעברו. דעה חרוצה והכרה נאמנה בכל מפלשי עולמנו והריסת עולמנו אולי תתן לנו את העוז ואת הרצון לבנין עולמנו. אמנם תורת ההכרח ביחיד וברבים היא צודקת על-פי ההגיון ועל-פי הדעת; אבל לא על ההגיון לבדו יחיה האדם ויעשה אדם.

אמנם אם מזל עָנָר שולט בתולדה, שולט הוא גם היום; וכשם שאי-אפשר לפי זה לשנות את האתמול, כך אי-אפשר לשנות את היום. אבל התאמינו, שהדברים אצלנו עתה מבית ומחוץ המה רק הכרחים טבעיים, ואין כל תועלת בזה לקום לתקון חיינו ומעשינו? האם לא תרגישו את ההתעוררות ואת הקול הפנימי: קום והתהלך!

ואם הדבר כן, נוכל לחשוב ולומר, כי גם אשר היה פעם, אפשר היה להיות באפן אחר ואפשר היה לו לקבל שנוי. — נוכל לעבור בין פרקי התולדה שלנו ולהגיה בהם, לפי אשר נכיר ולפי אשר תחזינה עינינו עתה. הוא הדבר: הדעת היא אבי הרצון ושניהם לנו רצויים. — —

ד

הכרח. — אומרים, אם למדע נאמין, הרי החוקים התולדתיים מושלים כחוקים טבעיים, ומי זה יכול לבקש בהם שנויים? הכל הכרח בחברה כמו בחיים, והכל בא על-פי התנאים השוררים והתוצאות המוחלטות, שאי-אפשר להמיר ולהחליף אותם, כמו שאי-אפשר לעשות את היום המעונן ליום צח ולילה לבקר.

אלהים הראה לאדם הראשון דור דור וסופריו, דור דור ומקריו, דור דור ומאורעותיו, ואף-על-פי-כן דרשו חכמים, שאלמלא חטא אברהם לא נתגלגלו בניו למצרים, שאלמלא חטאו ישראל לא היה להם רק ספר התורה ויהושע בלבד, שאלמלא עשו כך וכך לא חרב הבית ולא גלו בנים מעל שלחן אביהם...

יחידי דור דור עשו את מקריו; אלה המעטים, אשר שְׁתַּלֵּם האל בכל דור ודור, שנו גם פני דור ודור. החומות פרוצות והתחומים יונקים.

והרבה הרבה מקרים שנקרו ויאתיו, יכולים היו גם לשנות בנו הרבה, אם באמת חפצים היינו להשתנות . . .

בחירת האדם הוא הכח הרצוני שבעם כלו. מה שאנו קוראים תולדה אינה אותם המקרים העזורים וסכום המעשים שכבר נעשו, כי אם הכחות הפועלים בה ומעשים אותה.

יוצרי התולדה המה העושים בעם, באומה ובלשון, כאשר יעשה האמן בחומר אשר בידו; אלה גדולי הדעה ורבי העלילה, הם הם המכריחים החברתיים, המטים את הדברים וגלגלי המקרים מראש.

ואצלנו עוד אינם. — — —

שׁוֹרֵה שְׁנֵי הַ

א

תולדה. — מסורה תולדתית היא אחד מהחלקים הפועלים בתולדה ההוית ובחיים ההויים. גבורי העם מימים שעברו ופעולותיהם היו יהיו לבני־הדור הבא לסמל ולמטה עוז בידם, בכל אשר ילכו ויכבשו בחיים. לא דעת התולדה היא העיקר, כלומר — רק לדעת אותה ולהבינה, כי אם לעשותה לכח מניע בחיינו החברתיים והעממיים. דעת התולדה, בלי מעשים ותוצאות פוריות, רק כאבן היא מונחת ותפריע את התפתחותנו. ההתפתחות היא התולדה בהוה נוסף על העבר, חלקי חיים חדשים נוספים על הראשונים, או גם מכחישים את הראשונים...

בהפסק החוט התולדתי העממי המדיני אצלנו, היו או נתהוו גבורי ישראל כשמשון ושאול בפי האגדה שלנו לחוטאים, לאנשים שגבורתם וכחם נחשב לחטא וליהירות כלפי שמיא... העם לא יכול ללכת בדרכם עוד ולהוליד להם בנים ובני בנים, ויפן אל דורשי ה' ואל סמל רוחם: לחקות במעשים בכל יום את אלה ולהמשיך רוחם עליו. כבעלי־חיים הללו, שיאבדו במשך הימים את אבריהם שאינם משתמשים בהם, כן אבדנו את החוש התולדתי המעשי והמדיני, מאז חיינו חדלו להיות חיי עם.

ואם בא חוזה כאיבסן ודורש זה לטובה, לאמר, שעלידי הפטירה המדינית של ישראל, כלומר, באין צורך לו עוד לעסוק במדיניות ולבלות כחו בחיי־שעה ובחיים צבוריים עוברים, היו לו העת והפנאי בנפשו לדרוש אחרי חיי־עולם ואחרי חיים אישיים — קבלה כזו לא נקבל. להפך, החלשת החוט המדיני בישראל היתה לו לרועץ: העם חדל להתנועע מאז בעצמו עלידי הכח התולדתי, המוליד ומחדש את החיים, ואזניו נאטמו לשמוע אל החיים התולדתיים שמסביב לו. גם ההשכלה הישראלית והפלוסופיה הדתית והטבעית, שבקשו להן נתיבות להגיונות ומחשבות הרחק הרחק מן תחום היהודים, שָׁמו לבן רק לדעות המופשטות, לשאלות האלהיות והטבעיות.

אבל לא לתנועות התולדותיות ולחיי העמים ומהלכם. יחסו של עם ישראל לעמים, אשר ישב בצלם או רק שמע את שמים, היה זה, אם מיטיבים הם לו — או מצירים לו; אם שבט הם באף ה' או מלכיהם הם מלכי חסד. ומהלך הימים בעצמם והזרמים התולדתיים של העמים והלשונות כשהם לעצמם, המהפכות המדיניות ותסיסות השבטים והדתות, נשאר לו כספר החתום. — כשם שהשם יהודי או ישראלי סתם לא התברר ליהודים ורק תמונה אחת היתה לנגד עיניהם, בין שנזכרו ביעקב, באברהם אבינו, במנשה ואפרים, במלך דוד, ביוחנן כהן גדול, באביי ורבא, רב אשי או גאון פלוני ואלמוני, כך היה להם השם נכרי, נכרי סתם, אם יוני או רומי, אם פרסי או בבלי, צרפתי או ספרדי וכו'. חשבוננו של עולם הרחב המדיני של הנביאים, כלפי כל העמים אשר מסביב ותהלוכותיהם, נתקצר ונצטמצם מאד. העם לא יצא מארבע אמות שלו ולא ידע מחיי אחרים; העם לא ידע גם טיב הקרקע שישב עליו. אם נשבה איש ישראל במלחמה, היה בזה נפקא-מינה לענין עגונה, וההבדל שבין דת הנצרות ובין דת האסלאם היה נוגע לנו בני ישראל רק לענין יין נסך . . .

בימי ההשכלה שלנו מצאו לנחוץ לפתוח חלונות בבתים האפלים ולהרביץ בישראל ידיעת הטבע, דברי שירה ומחשבה; ובימי ההשכלה המדינית הלאומית אין דורש סמוכים בהרחבת ידיעת חיי העמים והחברות המדיניות ואין מבקש. התקופה הקודמת בספרותנו היתה עשירה בנסיונות לנטוע השכלה ודעת ולהרחיב דברים הנוגעים למטרתה; וכמה עניה היא ספרותנו בכמו אלה למטרתנו ולתעודתנו אנו. הנה שנויים רבים בכבוש העולם ובתרבות המדינית העממית והחברתית — מי ישים לבו לכל אלה? מי יקרא דרור למחשבות הישראליות ויפתח ליהודי את העולם ויראה לו את הכחות המניעים בעולם? מי זה ילמד את העם דעת ערך המעשים והכבוש שבמעשים, ומה זו עשיית כננים לתולדה וחשבון התולדה?

מבקשים להחיות את החוש התולדתי אצלנו, ועדיין חסרה לנו ידיעה בזה וערכי ענין זה על נכון; עדיין אין אנו יודעים, כי תולדה היא זו, שמתחשבים אישיה עם כל החלקים שמבית ומחוץ, שמתחשבים עם התנאים המדיניים הפועלים מחוץ, כעם אלה הפועלים מבפנים. עדיין אין אנו יודעים, מה זו התאחוות-עם והתנחלות-עם באמת . . .

ב

אדמה. — היה היה פולמוס אצלנו על-דבר אוטונומיה עברית באוסטריה-הונגריה. השאיפות האלה שמה לה, החברה המדינית העברית; בוינא לנס. ומדוע לא ישיגו מטרתם ולא יעמלו להגיע למטרה זו? הן כל העמים והשבטים בארצות האלה מתבססים על זכויותיהם ועל משפטיהם העממיים. ואחינו בני הארצות האלה מתפרדים לאלה הלאומים השונים ונוטים לשבט ושבט כלשונו. מדוע לא יתאחדו גם בני עמנו שם לגוי אחד חי לעצמו ומקציע לו זכויות עממיות גם על אדמת נכר? מדוע לא ישתדלו, כי גם להם ינתן מה שינתן לאחרים? במה הם שונים מאחרים? ושמא תאמר, לכל אחד משבטי אוסטריה-הונגריה מכבר אחריות ארציות מקומיות; כל שבט ושבט יושב על אדמתו אשר כבש, או משותף הוא עם אחר שכנו באדמתו ולשניהם תביעות תולדתיות שיסודן בעבר; שמא תאמר, כי אמנם אי-אפשר לעם להתבסס בתור קבוץ בפני עצמו בלי ארץ מיוחדת לו, ונוציא משפט, שהממשלה האוטונומית, כלומר — השגת הזכויות הארציות האזרחיות, בחפצה להתגלם גם בעממיות, היא רק הסכום והתוצאה האחרונה מיחסים תולדתיים שכבר רכשו אותם מקודם, יחסים שהם מקשרים אותו העם לאדמתו, כנפש לגוף, או שהם נתנו לו או את הנפש או את הגוף — אז לא יאמין אדם בזה. יודעים אנו, שעם ישראל הוא עם עומד על עצמו ועל רוחו ושזכות לו על קיומו ועל עצמותו; אבל הידיעה על מציאות דבר עוד אינה נותנת את היסוד שבדבר, בעת שחסרים התנאים לזה. אמת, שאין בני עמנו יהודים מדיארים, סלונים, אשכנזים, טשיכים, פולנים וכו'; אמת הדבר, שלנו סימני תרבות מיוחדת, שפה מיוחדת או מיוחדות, דת מיוחדת ועבר מיוחד, שהם שונים לגמרי מאלה אשר מסביב לנו בארצות האלה; אבל שוכחים אנו, כי אין לאחינו באותו מקום, שמבקשים את האוטונומיה, אותו הקרקע התולדתי, שממנו יונקים המה עצמותם ושעליו ורק עליו הם נשענים. שלטון-בית-לאומי אינו יכול להתקיים בלי אדמה נושבת; שלטון בית-לאומי עצמי אינו יכול להתקיים, אם איננו גם חברתי, כלכלי ואדמתי, רצוני לומר, אם לא התרכבו האישים הפרטיים עם האדמה, שעליה יוסד אותו שלטון-הבית בהרכבה תולדתית. בלעדי הדבר הזה תשאר כל אוטונומיה, גם אם נתן תנתן לדורשיה, רק יצירה מופשטת ודבר שברוח.

שאינן לו מעמד. — גם ממשלת הקהלות העבריות המיוחדות, בשביל שאינה נוגעת אלא בעניני הקהלה המופשטים ולא בחיי האישים הפרטיים, הכלכליים והחברתיים, כלומר — באשר ביסודה רק דברים עומדים על גבי דברים אחרים ומרחפים על גבי דברים, שאינם מצטרפים עמהם כלל. נתאבנה כלה ואינה תופסת דבר חי. גם בארצות המערב, עם כל הסדרים הטובים שלהם והתרבות הגבוהה, מוסדות הקהלה הם רק שברים ולא דברים שלמים. קהלות עבריות דתיות וקהליות, מבלי יכולת להתרחב גם על החיים המסחריים והכלכליים והעבודתיים, הן אינן יונקות מכל החיים ואינן להן תגבורת על כל החיים, אחרי שרוחב החיים לא ישועבד להן... כמו כן היא גם אוטונומיה עברית, בלי יסוד קרקעי נצחי מתחת לרגליה ובלי קשר תולדתי לפנים ולאחור.

העירותי פעם על דברי עסקן אחד בנו*, אשר דבר באספה הראשונה בבוליאיאה דברים, שלפידעתי המה תורה שלמה בחוק לאומיותנו וישובנו העממי, לא פחות מערך חוק השויון הכלכלי והעבודתי בתורת הכלכלה הצבורית. הוא אמר: התרבות העברית בארצות המערב לא יכלה לעשות פרי, יען כי חסרה לה כלכלה עברית וישוב כלכלי וחברתי-חילוני. שיתן אותו הבסיס לדברי-הקודש ולענינים העבריים הפנימיים ויעשה עמהם ביחד חשבון של חיים מיוחדים ובהיקף אחד של חיים מיוחדים... ואמרת אני בסגנון אחר: אין קודש בלא חול, אין שבת עברית מתקיימת, אם לא החיים שם בימות החול המה חיים כלכליים עבריים וארציים, כלומר, ארציים עבריים, ומצטרפים לשבת, אשר נשענת עליהם ויונקת מהם. הדתיים שלנו ידעו, כי תורת משה תכונן כל חוקיה על הארץ ועל פרי הארץ ועל החיים בארץ; וגם המצוות, שעל-פי דין אינן תלויות בארץ, נתנו בארץ וכחן בארץ. תרבות רוחנית וחומרית, לאומית-עצמית לא תתקיים בלי יסוד לאומי קרקעי וארצי, בלי באר חברתית תולדתית-מוחשית, אשר ממנה ישקו הדברים שברוח ושבחומר. אמנם היחיד יכול לנתק פתילי החומר ויכול לבנות לו בשמים עליותיו, אולם הצבור העממי עומד רק על החומר. העם הוא קבוץ חומרי-ארצי-נפשי וקשור ותלוי בחומר וברצו. ואם נתקיימו עד עתה בלי ארץ, חיינו על-ידי השאיפה לארץ; ואם לא ישבנו תחת גפנו ותאנתנו, חיינו על-ידי זה, שקוינו לישב תחתיהן באחרית הימים.

* ד"ר נתן בירנבוים.

ולו גם יהיה ביומו של משיח. אין נשמה בלי גוף ואין עם קיים לנצח בלי אדמה, בלי אדמה לשבת עליה... והדברים עתיקים.

ג

שניות. — הרוח הכולל השורר בכל תנועות האדם השונות ורחשיו, בכל מה שהוא עושה ושואף לעשות הוא, כפי שמציין אחד החושבים, רצונו לחיות. רצונו של האדם הוא המולך עליו ומושל בכל מעשיו, לעשות הטוב והמועיל לקיומו, ולהקדל מכל החותרים חתירה תחת קיומו. על-פי אותה שמירה עצמית, בשפת ההמון — אהבה-עצמית, הנני מרים מכשול מעל דרכי, לבל תתנגף בו רגלי, הנני שומר את המעות שבכיס, לבל יקחן אחר, ותהיינה שמורות אצלי לעת רעבוני, לקנות בהן אוכל וכו'. ובוא וראה, הנני רואה עני בחוץ, הפושט יד, והנני פותח בעצמי את כיסי ונותן לו את המעות; ובכן פגישה זאת מבטלת בי ברגע ההוא את רגש שמירת-קיומי ואונס אותי לעשות דבר שהוא לא לטובתי. לכגון דא אקרא שניות, רצוני להעיר, שיש הכרחים שניים רבים בנפש ובחיים, הסותרים את הרגיל ואת התדיר. — שניים כאלה המה מוסריים, כלומר — הם נובעים מכח יותר גדול ורב משמירת האני הפרטי; אבל יש שגם הדבר להפך, יש שהכחות המוסריים יבטלו ויפנו מקום לכחות וצרכים בלתי-מוסריים או חולניים. העם, למשל, עושה הכל בעד שמירת אדמתו וקניניו, הוא יושב על אדמתו, מגין על אדמתו ומקריב עליה את חייו; וכל זה אינו עוצר רבים מבניו, ללכת לגור בין עמים אחרים, להרחיק נדוד ולבקש את לחמם תחת שמים אחרים ועל אדמה אחרת. הן נדע, כי נחוצה היא הצדקה גם למקבל גם לנותן; אבל אם יגבר על אדם הרגש השני הזה, רגש החמלה, ויחלק כל מה שיש לו לאחרים, בלי השאר לעצמו כלום, סכנה נשקפת גם לחייו. — אם חלקי עם אחד ילכו לגור בין אחרים, עוד ישאר ערבון מדיני בידי אלה, היושבים בארצם ושומרים על תרבות ארצם; הנשארים בבית יגינו באיזו מדה גם על אלה הגרים מבחוץ, או על-כל-פנים ישארו הם קיימים, בעת שאלה מבחוץ צפויים לכליון; אבל אוי לו לעם, שכף רגלו נתקה כלה מאדמתו וכלו הוא בגולה. ההכרחים השניים, לבקש לנו מפלט ולחם בכל מקום שהוא, גברו אצלנו; אבל מי ישמור על הראשונים? מי ישמור על קיומו העצמי הנארג במקומו, בעוד שנתק הוא ממקומו? —

יודעים אנו, שיש לנו מצוות תלויות בארץ ושאינן תלויות בארץ; אבל אחת שכחנו, בלכתנו לחוף לארץ, לגור בין אחרים בארצם, שהן יש גם לאותם אחרים מצוות תלויות בארצם וחובות תלויות בארצם, ועלינו לקיימן, כל עוד אנו יושבים בצלם ונאכל מפרי עבודתנו היומית. עלינו לדבר בשפת העם, שעל אדמתו נשב ולעבוד בתרבותו החומרית והרוחנית, למען נחלק אתו והיו לנו זכויות, על-כל-פנים מצדנו, לחלק עמו ולשבת עמו. ונמצא שניות בנו על כל צעד וצעד; נמצא אנו מבקשים מאדם מישראל, שיעשה כפלים מהלא-ישראל היושב עמו, אחרי שלבני-ישראל בגולה יש חובות להם ולנו, אחרי שלנו עוד דברים אחרים מוכנים.

אם יקום הרגש האחד ויגבר על השני, הרי זה מציק ומקצר את חיי השני. היות עברים גמורים על אדמת נכר, בהנתן כל הלב וכל צרכי הלב לזה, בלי השאר דברים למה שמסביב לנו, הוא דבר בלתי-אפשרי, גם בלתי-רשאי. ולהפך, נכויים אנו במהותנו הלאומית מהתבוללות גמורה בעם אחר ומהשתקעות שלמה בלאומיות עם אחר, מהיות לו ולא לנו, בכל אשר נפנה ובכל אשר נעשה, רשות אחת נוגעת בחברתה — תרבותנו צועקת הב הב, והתנאים אשר מסביב לנו צועקים הב הב. והמלחמה ארוכה ורבה היא בכל בית ישראל ובכל משפחות בית ישראל.

הכחישו את הקרעים שבלב, את הקרעים שבחיים אין אתם יכולים להכחיש. שניות בנו, שניות בחיינו, שניות בכל אשר נעשה ונפעל, ואתם אמרתם גוי אחד נחנו . . .

ד

מבית ומחוק. — רגילים אנו לאמר, מניחים חיי-עולם ועוסקים בחיי-שעה, כאילו חיי-עולם בעצם נתנים, ועלינו רק לבחור בזה או בזה. — האדם בכלל יודע רק חיי-שעה, חיי-שעה שלפניו וחיי היום שלפניו. ביודעים הוא עושה את מעשהו רק בעדו, בעד בנו וביתו וכל הקרוב לו; והבא אחריו הוא רק שארית העודף, הנותר בבלי-יודעים מבו ביום ליום המחרת, לאחר זמן, לכל הזמנים, כלומר, להעתיד, או לחיי-עולם. חיי-עולם בעם ובחברה הם רק צרוף סכום הקנין בכל יום ויום לסכום כולל, נתן להכלל והפרט גם יחד. הפירות נאכלין, ועם כל זה נשארה קרן-קיימת . . . במה דברים אמורים, כשיש היקף אחד חברתי ועממי — לא רק תולדתי — ליום ולמחר, לחיי היחיד והצבור, לכל חיי היחיד והצבור. במה דברים

אמורים, בעת שכל מה שבבית וכל המעשים שבבית מתאימים הם למה שמבחוץ ונמשכים והולכים למה שמחוץ; ולהפך, התנאים הצבוריים שמחוץ המה באים מהארכת הקו שמבית, רצוני לומר, בתור תוצאות ארוכות וקיימות ממה שנעשה לשעה בבית. עם יושב על אדמתו, פליגי בזה, חד אומר: העם היה קודם, קודם לקרקע, וחד אומר: גם הוא אינו רק תוצאה מאדמה נושבת לו. איך שנכריע, הנה לנו לאות, שהם שניהם אחוזים וקשורים זה בזה, הם קיימים זה על-ידי זה ושמורים הם זה בזה. ואיך שנדין, אין לזוז מזה, שכל מה שעושה או היחיד בעד עצמו, ולו גם רק על-ידי אהבת-עצמו, יביא באורך הימים ברכה לצבור כלו ולאדמתו כלה. ולהפך, הכלל מהנה להפרט רק בהיותו, רשות-הרבים תבנה מאויר ותמיד היא מאצילה את אורה לרשות-היחיד. לא כן הוא בעם שאינו יושב על אדמתו, או יחדלו התחומין לינוק ויקרע ההיקף בין מה שבבית ומה שבחוץ, או חיי-עולם וחיי-שעה אינם נבנים זה על זה ואינם נמשכים זה מזה, רק עומדים הם זה אצל זה, הא לחוד והא לחוד. מעבר מזה: המעשים שבבית, חיי האישים הפרטיים לא יתנו לדור הבא מה שמבחוץ והתנאים הסוככים מחוץ; ומעבר מזה: כשמתחילים לפנות לגבי חוץ ולדאוג לאשר שם נשכחים לרוב הענינים שבבית והצרכים שמבית.

אין לנו אידיאל עממי, אשר ימלא את לבבנו בבית ובחוץ. — התאונן אחד מסופרינו. ואמנם כן, אין לנו על-פי תנאי חיינו דבר קיים; אין לנו דבר שיהיה אחד מבית ומחוץ, יהיה להלוה והעתיד גם יחד, לחיי-שעה ולחיי-עולם. אנו נותנים להעם אידיאל לעתיד, בהיסח-הדעת לרוב מן ההוה, מן החיים בני יומם ומן התנאים בני יומם; — ולאידך גיסא, ינתן להעם אידיאל בהוה, דרכים לחיות בהוה והקלת החיים בהוה, והרי נפרדים אנו ממכמני העתיד, ממכמני עתידתנו. הלך בוז מת בצנה, הלך בוז נכוה...

שׁוֹרֵה שְׁלִישִׁית

א

חרות ופדות. — החרות והפדות במובן פשוט הן מושגים קרובים זה לזה ומבטאים רצון אחד, ומה שונים הם זה מזה: בשם חרות אנו מְכַנְּנִים לחרות אישית, אזרחית, חברתית, כלכלית או משפטית; כל אדם, כקטן כגדול, חפץ להיות בן-חורין בחייו, בצרכיו וביחסיו החברתיים. דבר זה הוא נוגע לכל והוא צורך הכל. לעומת זה אנו מכונים בשם פדות, לפדות-הנפש. געגועי פדות יש לנאשם, לאיש חי חיי משפחה רעים, לאיש נושא איזה עון בקרבו, לאיש מבקש את אלהיו, שסר צלו מאתו. החרות היא דבר משותף לכל ודרך אחת לה בכל, והפדות היא דבר עצמי וצביוני, מקבל צביון מיוחד על-פי צורך אותו האיש ואותה הנפש ואותם החיים הנמקים או העצובים. החרות היא היסוד התחתון, שעליו נשענים החיים הצבוריים, האישיים, ושבלעדיו קשה לחיות וקשה לשאוף רוח; והפדות היא בנין עליון על גבי בנין. אפשר לאדם להיות בן-חורין ונפשו לא פדויה; יש לאדם כל הצרכים לחיים, — וקשה לו לחיות, איזה דבר עדיין יושב בחרכי הלב ומקשה את הלב...

וכמו שענין זה בפרט, באדם פרטי, כן הוא בכלל, בחברה או בעם. עמנו הוא חסר לכל הדעות חרות עממית, וחושבים איך להביא לו את החרות הדרושה ואת הבנין העממי-החברתי, ואת האפשריות לרכוש לו אלה. אבל שאלת ישראל, עם כל היותה בעיקרה שאלת-היום, ואי-אפשר לזוז ממנה גם צעד אחד, כל עוד לא תפתר ביסודה, הלא נוספת על אלה גם שאלת האתמול ושל כל הזמנים. האדם המדיני שבנו קורא לחרות עם, דורש לקבוצ מדינית-תולדתי על אדמה נושבת, על אדמה שייכת לו וקשורה עמו, — והנפש, עם כל דעתה הכרחיות יסודות ארציים אלה, הנחוצים לבנין ושקודמים לכל בנין, דורשת גם פדות, דורשת פתרון

לכל הכחות המניעים בתולדותינו ושהניעו את תולדותינו, אם לשבט או לחסד...

רגילים אנו לבאר לנו כל החזיונות של צרות ישראל בתולדות ישראל בתור אסון ורק בתור אסון: תנאים חיצוניים רעים היו לנו לרוץ, והם עשו אותנו ללא-עם וללא-אדם עומד על רגליו. כמה השכילו אבותינו הדתיים לראות במזלו של ישראל הרע אצבע אלהים וגם עונש אלהים... לאבותינו לא הספיק הבאור הפשוט: מפני מה חרבה ירושלים — מפני שלגיוני רומי גברו על לגיוני יהודה, כי אם בקשו לזה סבות דתיות, סבות התלויות בחיי העם פנימה ולא רק בתנאים המדיניים החיצוניים. לנו יאמר לבנו, כי יש בעבר שלנו ובפרצופי העבר שלנו דברים, שעלינו לעמוד עליהם ולבאר אותם לנו ולמהלכנו גם בעתיד. — לבנו אומר לנו, כי ענין הגלות אינו רק תורה לבד, שלא טוב להיות בגלות ועלינו לבנות לנו עוד הפעם בית, כי אם עוד יש ללמוד ממנה דבר-מה, ועל כל פנים לשאול עליה דבר-מה...

וכיון שבאים אנשים לידי סקירה בחזיונות האלה, כיון שהם מרגישים שבחרות המקנה עוד לא נתנה הפדות, הם מתיאשים מחרות ומבקשים רק את הפדות, או מבקשים להתחיל תיכף בפדות, מבלי דעת, שאי-אפשר לפדות בלי חרות, שאי-אפשר למגדל בלי יסוד, ולא עוד אלא שכל קללת אלהים שבנו וכל תוגת-העוצב חרבה של מצבנו באה על-ידי זה, שעסקנו בפדות הנפש הישראלית בלי חרות האדם הישראלי, ונתנו לו נשמה בלי גוף... בודאי זה חזיון עוז, לראות את משה משליך את הלוחות, כתובים באצבע אלהים, ושובר אותם תחת ההר. אבל נצייר לנו רגע, כי באותה שעה שירד נמק ההר שמתחת רגליו והוא נופל והלוחות נשברים מעצמם... זה חלקנו, חלק ישראל בגולה, חלק ספריו, חלק חושביו ומשורריו וכל אשר נשמת אלהים באפו. הנפש מבקשת לה גדולות, ולגופנו אין מעמד...

מרכז-רוחני הם אומרים לעשות — והם ומחשבותיהם בגולה. תרבותם בגולה וקיומם בגולה. פדות הם מבקשים — ואין לנו חרות. חרות עם.

ב

תרעא ודרתא. — מיום החליתי לחשוב בעולם ובחיים, נקטה נפשי לקחת לחשבוננו של עולם התולדתי נקודת השקפה חומרית והטעמת המצב החומרי והכלכלי כבנין-אב ויסוד ראשי לכל המקרים התולדתיים באמונות ובדעות, בצרכי הנפש ורכוש הרוחני של הנפש. כחלול-הקודש היה הדבר בעיני לחשוב, שכל המאורעות הגדולים בממלכת הרוח ובמרחבי המחשבה רק תולדות הקבה הם ושאדם כבהמה שניהם מבקשים רק מרעה . . . ואם גם אלף פעמים יבואו בעלי המדע הזה, להביא סיוע וראיות מוכיחות להנחותיהם אלה מן התורה ומן המציאות, מן החיים וגם מחיינו אנו, בלבי רק אחת: לא כן הדבר ואי-אפשר הדבר. אי-אפשר שמלכותא-דשמיא בנויה רק על מלכותא-דארעא; אי-אפשר שאַל יִפְרָא על-ידי העולם. — וראו זה, שמא גרים! מהמלה, חומר, נרתעתי לאחורי ולא יכולתי להִרְצוֹת לה. אחרת היא, אם אפיק, חומר, ואעיל במקומה את המושג המוחשי, ארץ; אחר הוא הדבר, אם נאמר, שאי-אפשר לו לרוח עם בלי ארץ, שאי-אפשר לרוח מופשט להתקיים בלי קרקע לנשמתו, בלי אדמה נושבת . . .

שאלת יחס הרוח לחומר בענינים מוחשיים וחזיוניים אינה יכולה להדמות בכל לשאלת יחס הנפש לגוף. השקפה חומרית, המבארת את עצם הנפש ומהות כל מכמני הנפש רק לתוצאות הגוף והרכבתו, לאמר — הנשמה היא נר הגוף ידלק ממנו ונכבה עמו, מקטנת את ערך הנפש ואַל-מותה ומלמדת אותנו לדעת את החזיון היותר נפלא בעולם באפן גם וקצר-רואי. — לא מענינת היא אותה ההשקפה, האומרת, שהחזיונות הרוחניים של עם ואדם במחשבה רבה ובשירה עילאה הם הם נושאים עליהם חותם תכנית אותו האופק, שבו נולדו ובו נתגלו; אולם אחרת היא, אם נדבר מאלהות ההרים ומאלהות העמקים, של אותם ההרים, של אותם העמקים, אשר בהם ראינו מאורות חיינו.

אין בורא במחשבה ובשירה יש מאין ואין נברא בזה יש מאין, כי אם אשר נראה ונחזה ונרגיש חי בפנינו ומפֶלֶס לו חיים. חושי המשורר והחושב הם רק חושים פנימיים נִתְּנוּ לוֹ, לשאוב על ידם מהבאר העולמית ולהתקרב אל המקור לא אכזב. הטבע יפתח לו פתח בנפשו של אדם והמית הבריאה תך גלים בלבבו.

שכינתא בגלותא, כל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם. ועוד הקד בא מחרבות הר חרב. וירד ה' על הר סיני שם להתגלות, ומשה קרב אל ההר. אאזין מהשמים ואדברה, אשמע מהארץ אמרי פי. וגם זה נאמר: כל הדר חוץ מארצו הרי זה דומה כמי שאין לו אלוה, לאמור, הדלת שנסגרה סגורה בפניו לעד. — — —

יוצא מאלה: חסר לנו בכל אשר נבנה יסוד, חסר לקדשי שמינו אופק קבוע; חסר קרקע לנשמותינו ולנשימתנו, חסרה לשירתנו ולמחשבותנו אדמה נושבת וחסר לנו הַד אותה האדמה.

את החזיון החיצוני שבעם נוכל לסַגֵּל לנו בארץ לא לנו, אבל לא את הפנימי. את החיים הנגלים נראה, באשר הם שם, אבל לא את מסתרי החיים ואת היד הנעלמה שבחיי עם . . .

החוש התולדתי הוא הממצע בין האדם ובין הטבע ופותח לו את תחום הטבע. שירת היחיד טבולה בשירת-עם, ושירת-עם לא תבוא רק מהמית אותו עם ומהאופק הטבעי של אותו עם.

תנאי התנה הבורא עם השמים והארץ ועשה את קיומם תלויים בוה, אם יקיימו בני ישראל את התורה; וזאת התורה תלויה בשמים וארץ, בשמיה וארצה.

הנני פונה אל שאלת יחס החומר לרוח בנדונו של עם. אומרים, עם הוא זה, שעל אדמתו יחיה ורק על זו; התולדה היא רק שאלת הלחם וההטבה החומרית בחיים, והחפץ לחיות ולהתקיים הוא המניע האחד בכל אלה המאורעות והמעשים הרמים וכו'. — אם עם יון ורומא, אם היהדות והנצרות בעיקרן אינן סותרות את ההשקפות החומריות האלה, אתמה. פתרון אחר לממשלת-הרוח, באשר הוא רוח, לא אדע. ואם בשפת החושבים חפצתי לַבְּרַ, יש לאמר: ממשלת הרוח, בשימה מתג ורסן לחומר ובהתנגשותה אתו, היה תהיה למה שאנו קוראים תולדה באדם ובעם. התולדה היא הבנין החזיוני בממלכת הדורות וצרופי הדורות.

ולאידיך, הסירו את החומר כלו, הסירו אותו מהמסד וישאר כל הבנין תלוי באויר. פשטנים היו אבותינו באמרם: אם אין קמח אין תורה! ובאמת אין עבדים בני-חורין, גם אם ישירו שיר חרות. אם נצפה במעמדנו בתור עם לשלחנם של אחרים וליסודות כלכליים אחרים, לא תועיל לנו ברכת, שאכלנו משלו . . .

זו היא הטעות התמידית בחשבון הגלות! אם תורה היה הדבר או תרבות, כלל זה אינו נתק ממקומו: אין דברים רוחניים נקנים באויר, כל עוד אין לנו מעמד חברתי-ארצי מתאים אליהם; אין תרבות מופשטת מסתגלת לאורך ימים, אם אין לה כל יניקה וסעד בארץ. וזהו שהכריזו רב ינאי: חבל על מאן דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עביד! תרבות ותורה בלי ארץ נושבת, הן תרעא בלא דרתא. תרבות ותורה בארץ זרה ומבלי יחס טבעי בינן ובין אותה הארץ אין סופן להתקיים...

ג

חוקי חיים. — פויל די לַגֵּרד אמר: היהדות לא גלתה אלא שני חוקי חיים חדשים, גלתה את השבת והודיעה את ההשגחה הפרטית על כל מעשי איש ואיש, לאמר, מה מצעדי גבר כוננו ואין אדם נוקף אצבעו מלמטה אם אין מכריזין עליה מלמעלה... אם בדת נמנה, אולי יש להוסיף את הכתוב השלישי: את ההכרעה, את הכרעת האדם במעשיו על משקל-השווי של כל העולם כולו ואחריות המוסרית בעד אחרים, לאמור: חייב אדם לראות בכל שעה ושעה כאילו כל העולם כולו חציו חייב וחציו זכאי, עשה מצוה אחת הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות, עשה עברה אחת הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף חובה. זכור את יום השבת לקדשו! ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלהיך! שבת וחול! יום השבת הוא רק אז חוק-חיים, אם ימי החול המה צרוף עבודת החיים. השבת היא חזוק היהדות ואת ברית, אם ימות-החול המה עבודת היהודים בהיקף מקומי וארצי, נאמר בשפתו של מתתיהו אחר*: אם הרכוש הרוחני עומד בקשר אמיץ עם החומר-העממי ועושים ביחד נכסי לאום ושיטת-החיים של אותו לאום. — שונה הוא הדבר, אם הקרע הוא גדול בין יום השבת לימות-החול, אם בא תיץ בין ההשגחה העליונה במשמרת עם ואדם ובין בניה הנעים ונדים על אדמת זר... שונה הוא הדבר, אם המוטה בין הכף של זכות ובין הכף של חובה נשברה, אז בהכרח ישארו חוקי החיים האלה בלתי-פוריים. כסא בעל שלש רגלים צריך לרביעית. — מרכז רוחני צורתי, בלי מהות ותוכן ממשי, רצוני לומר, מרכז רוחני-הגיוני, השופט על-פי ההגיון.

* עיין לעיל במאמר, אדמה.

שצריך לנו דבר כזה, מבלי שיגיד ויגלה אותו הרעיון ומהות אותו רעיון. הוא דבר שאינו יכול לאגד אותנו ולמלא אותנו. כל רעיון חדש הכריז על עצמו בעת שכבר בא, בעת שכבר התגלה בעוון וברוממות רוחו; אבל לו קם גם נביא לישראל היום וברא לנו תעודה רוחנית חדשה, אין זו יוצאת אל הפועל בלי אדמה נושבת ובלי המשמרת שבאדמה נושבת. תנו לנו אבנים להניח עליהן את ראשנו, ואז נחלום...

ד

אור - אחד-העם, בעל המרכז-הרוחני, אחד-העם בתור חווה חזיון התולדה בעם ובתעודתו וכאיש מבין, שאין עם בלי תעודה בתהלוכות עולמו ובמלחמת הרוחות שלו ושאלה המה חוקי חייו במובן העממי, הוא השואל: והעבר למה? העבר הארוך באלפי הצרות והנדודים בחיי ישראל מבקש מאתנו פתרון. תניח ארץ, נאמר הנה באה גם גאולה ארצית לפזורי ישראל ולו גם בארצו - ישראל עצמו ומהלכו בכל הדורות בגולה למה? לכאורה הוא מותר מפני ההכרח הכלכלי והצערי מדהיום על הצער התולדתי מאתמול והוא אומר: אילו היתה המדינה עתידה להנסד בזמן קרוב ועתידה היתה לקבץ אל תוכה את כל העם בגולה, היינו יכולים להסיח דעתנו לזמן מה מן השאלה האידיאלית, כי מה לנו לבקש תכלית לצרותינו, אם הצרות עצמן כבר הולכות אל קצן? מאי דהוה הוה, אבותינו סבלו ואינם, ואנחנו - עוד מעט ונחלץ מעול הגלות ונחיה במדינתנו ככל הגוים. שאלת האידיאל הלאומי היתה עוד אולי מציקה אז ליחידי-סגולה, שאינם יכולים למחול גם על הצער שבעבר ולא תנוח דעתם בגאולה עניה כזו, אחרי שצפינו לה אלפי שנה במסירת נפש; אבל העם בכללו היה מסתפק בזה, שהגיע אל המנוחה בהוה, ולא היה אולי מרגיש כל צורך בבקשת פתרונים לשאלות רוחניות כאלה.* - אבל הרואה ללבב יראה, שהוא מבקש פתרונים לשאלות רוחניות אלה, ושאלה רק אלה לא תתנה לו מרגוע...

גם לבנו לא ירגע.

* הקדמתו, לעל פרשת דרכים' חלק ראשון מהדורה שניה. - ואני גם נגעתי בזה במקום אחר בלעז.

ולא עוד אלא אחד-העם רואה, צרת היהדות, באבדן האידיאל הלאומי וטובים לו הימים הראשונים מאלה, שבם אבותינו, האמינו בלב שלם, וקבלו יסוריהם באהבה . . . ואנחנו גם לאלה נבקש פתרון, נבקש פתרון למהלך כל הדורות מראש וגלגולי הדורות מראש. — —

זה הדבר, דרכי הדורות מראש ותעודת הדורות מראש יבקשו פתרון רוחני, יבקשו פתרון להשגחה העולמית-העממית, נאמר — לחוק החיים של הלאום כלו ולתעודת הלאום; והיום, צרכי היום, הצרכים האישיים-הפרטיים הישראליים, הנדחקים בין החומות, מבקשים פתרון כלכלי-ארצי. העם שואל והתולדה שואלת, והאדם המבקש פתרונים לשניהם גם יחד, לבו כבכף הקלע . . .

אויר דרוש לנשמתנו וגופנו יחד, אויר היקפי עממי וארצי, שבו תשובותינו ושאלותינו תעלינה בקנה אחד. תנו לנו ארבע אמות קרקע ואיזו מנוחה ארצית, ואז יהיה לנו הכח לשאול . . .

שׁוֹרֵה רַב־עֵיִת

א

לְאֻמִּיּוֹת וְתַרְבוֹת. — נִדְבְּרָה נָא דְבָרִים פְּשׁוּטִים וּבְרוּרִים וְאֶל־נֶאֱפִילָה בְטִלִית עַל הַדְּבָרִים כְּהוּיָתָם. כִּי הִיהוּדִים בְּעִיקְרָם אֵינָם רַק קְבוּצַת אַנְשִׁים בְּעֵלֵי דַת אַחַת, כִּי אִם עִם מִיּוּחַד, אֹמֶה שְׁלֵמָה — בּוֹזֵה אֵין סִפְק לְשׁוּם בְּרִידְעָת; אֶךְ אִם בְּמוֹכֵן הַתּוֹרֵי אֵין גַּם מְקוֹם לְשׁוּם שְׂאֵלָה, הֵנָּה בְּחַיֵּי הַמְּצִיאוֹת הִיתָה לְשְׂאֵלָה, אֲשֶׁר מִצְאָה לָהּ פְּתוּרֹנִים שׁוֹנִים, בְּהַשְׁתַּעֲבָדָה לְתַנְאֵי הַמְּקוֹם וְהַזְּמָן. בְּמִזְרַח אֵירוֹפָּה, שֶׁהִתְרַכְּזוּ כְּשֶׁבַע רַבְבוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקְבוּצִים גְּדוּלִים וְשִׁתְנָאֵי מִצְבָּם הַמְּדִינֵי עֲזָרוּ לְבָנוֹת קִיר מְבַדִּיל בֵּינָם וּבֵין עַם־הָאָרֶץ, נִשְׁמַר הַרוּחַ הַלְּאוּמִי שֶׁל הָעַם הַעֲתִיק כְּכֹל תְּקִפּוֹ, לֹא פָּחוֹת מִבִּימֵי שְׁבַתוֹ עַל אֲדַמַּת אֶרֶץ אֲבוֹתָיו; וּבְמַעֲרָב, שֶׁשֶׁם מִסְפָּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֶרְךְ אֵל שְׁכֵנֵיהֶם הוּא מַעֲט מְזוּעָר וּבְטִלִים בְּרֹב הַגְּדוּל הַמְּקִיף אוֹתָם מְכֹל הָעִבְרִים, גַּם תְּנַאֵי הַחַיִּים נִתְּנוּ לְמוֹ מְקוֹם לְהִתְאַחֵז בְּאֶרֶץ וּלְסַגֵּל לְמוֹ אֶת הַחַיִּים הָאוֹרֲחִיִּים שֶׁל הָעַם הַשְּׁלִיט, שֶׁם נִחְלַשׁ וּלְפַעֲמִים גַּם כְּמוֹ נִשְׁקַע מְכֹל וְכֹל הַרוּחַ הַלְּאוּמִי שֶׁל הָאוּמָה הַעֲתִיקָה וְכוּ'. אֲשֶׁמִּים בּוֹזֵה לֹא בְּ־מִנְחָם וְהַעֲתִיקוּ אֶת הַתּוֹרָה לְשִׁפְתֵי אֲשַׁכְּנוּ וְכוּ'; אֲשֶׁמִּים הֵם הַחַיִּים, אֲשֶׁמִּים הֵם חֹקֵי הַבְּרוּז שֶׁל הַמְּצִיאוֹת, הַמְּנִיחִים חֹתֵמָם עַל חַיֵּי־הָאָדָם וּמְטִים אוֹתָם לְעֵבֶר יְדוּעַ וְכוּ' וְכוּ'. פֶּה הַהִתְמַרְמְרוֹת לֹא תוֹעִיל, רַק צְרִיךְ לְהִרְכִּין אֶת הָרֹאשׁ לְפִי חֹקֵי הַמְּצִיאוֹת וּלְקַבֵּל אֶת הַדִּין, אִם גַּם לֹא בְּאַהֲבָה... (ז. עֶפְשֵׁטִין).

אם יקראו הסופרים אצלנו בנוסח הידוע: נצחה הלאומיות את ההתבוללות ושררה את מפרקתה, אינם רואים את המציאות או אינם מבקשים לראות... היהדות הדתית והלאומית נשתמרה, בשביל שנשתמרו היהודים, והיהודים נשתמרו בחוגם התורני והכלכלי, שהיה סגור ומסוגר כדבר בפני עצמו, נאמר, כממלכה בתוך ממלכה. קבוצי היהודים היו כאיים קטנים בארצות פזוריהם וכשבטים חיים בתוך שבטים אחרים, הזכויות המוגבלות שלהם בחוץ נתנו

להם זכויות מיוחדות בבית, והקהל וְעַדֵי דֵינֵי הארצות היו הסנהדרין שבגולה. — היהדות היתה תרבות שלמה, שמלאה את לב היהודי וסגרה את היהודי בעולמו ובשפתו, בסחרו המיוחד וברוחו. הוא סחר עם הנכרים וגויי הארץ, כאשר יסחר איש בארץ עם אנשים מחו"ל. למה נכסה על האמת? הוא הגר התיחס לאחרים כאזרח עם הגר והיה חי בעולמו. אשר בנה לו בחומר ורוח, בעולמו המיוחד, שהיה שייך רק לו ולעמו. — עולמו של ישראל החומרי והרוחני קבל פנים בהיקפו כשיטת חיים אחת, שיטה שלמה, ועל-כן יכול היה לגַּל אנשים שלמים, לאמר, יהודים בַּל. נשתנה הדבר מיום החלו החומות, אשר גדרו הדרך בעדו לעולמם של אחרים, לפתוח לו שעריהן, אם מעט או הרבה; נשתנה הדבר אחרי כן, כשאור התרבות אשר מסביב לו החל לחדור בחלונותיו . . .

בימים מקדם אחזה הדת השלטת ברסן הלאומיות, רק היא היתה הממלכה האחת בכיפה שנלחמה את היהדות אויבתה. היהודים בתור שבט, בתור שבט זר, נקראו לפעמים לסחור בארץ ומלאו מעמד ידוע בממלכה, כמעט באותה מדה, שנקראו האשכנזים לפולין, הזקסים לזיבנברגן וכו', השבטים היו איש איש לדגלו במעמדים הקבועים בחברה ובחיים. — אחר היה הדבר מיום אשר המלכיות הארציות החלו להיות לאומיות. שני דרכים אנו רואים בקבוצים לאומים שהיו לממלכה אחת, או כי שבט עז אחד ישפוך רוח ממשלתו על שאר השבטים, לעשות את הארץ והיושבים בה לשיטה אחדותית, כמו שבט האנגלי באמריקה, הרוסים, האשכנזים באוסטריה-הונגריה לפנים, או כי הלאומים האחדים בקרב הממלכה יתבססו ויתחזקו ויתבעו תביעותיהם הלאומיות המיוחדות. בין שניהם אי-אפשר לישראל להתקיים עוד בתור לאום מיוחד וחוקי הברזל של המציאות יטביעו עליו את חותמם. קראנו בעתון יהודי אחד* דברים נכוחים, שבטלו את האגדה הידועה אצלנו, שבארצות-הברית תחל להתפתח יהדות חדשה וספרות חדשה, מבלי שנדע, כי זהו בנין רק לדור אחד ושהדור השני, בן אותה היהדות החדשה, הוא כבר חציו אנגלי. ובאותה מדה יבואו עלינו הדברים גם בארץ רוסיה ופולין. אם נחפוץ או לא נחפוץ . . .

ימי החסידות, ימי התגלות איזו תרבות רוהנית בגולה, היו אפשריים, לפי התנאים החומריים המוגבלים אז, לפי תכנית עולמו של ישראל, שהיה

* ב'הידיד' הורגוני.

בעד עצמו והי לעצמו; וימים כאלה לא ישובו לנו עוד. ההשכלה היתה מולדת־בית ומולדת־חוץ כאחת והיתה גדלה בימי מעבר. ימי בסוס חכמת־ישראל רופפו; והספרות העברית והיהודית, שארית הפליטה שלנו, תלויות בנס, ולמחר עוד אינן...

בהביטנו על הענינים אצלנו מצד יחסם הפנימי ומצדם החיצוני יאוש רב יתקפנו. קשה לנו לצייר לעצמנו תרבות מתקיימת בלי בסיס ארצי ובלי נכסים עממיים קיימים, בלי ערבון עממי שלם על התפחותה ואפשרות הויתה. שאלת התרבות שלנו וערכיה היא גדולה ורבה, היא היא השאלה העיקרית, ובמהלכה ובתעודתה לימים יבואו תלוי הפתרון הלאומי שלנו, אבל יחד עם השאלה העיקרית על־דבר מהותה של התרבות ואיכותה, הנה שואלים אנו על הקיום העממי, אם יוכל לברוא אותה ואם אפשר לו לברוא לעצמו דבר כמו זה.

ב

החשבון. — אתם נצבים היום. כשאתם עומדים באגודה אחת, אתם נצבים, ואם לאו — אתם נופלים. ערך הפתגם הזה שהציג עורך אחד עברי על פני עתונו חדש וקיים. כשאתם נצבים ביהיד כמו ברבים, וכשאתם מצטרפים לצבור, כדי להשיג מטרתכם לקבוץ הכחות והזדווגות העבודות, שאמנם כל אחד מכם עושה בהם לבדו, עושה בהם דיו...

אגודת אומנים, למשל, או אגודת בעלי עבודה, שתשאף לאחד את האישים הפרטיים ולבסס שכם ומעמדם על־ידי שתוף־חברתי או הסתדרות חברתית, אינה יכולה להתקיים, אם יחסר לה האלפא־ביתא, כלומר, אם בעלי החברה לא יעשו הרבה במלאכתם ולא יכינו את עצמם לעניני המסחר או העבודה. וכן הוא הדבר בכח הצבורי, יותר נכון — העבודה הצבורית המשותפת היא רק האחרית, הסכום האחרון מעבודת היחיד. והיחיד צריך להתחיל — גם בהיות לשאיפה מטרה־עממית וחברתית — בו, בביתו, בקרוב לו ובמעשי ידיו; הוא צריך להניח את היסוד לבנין.

היחיד הוא החלוץ בענין כל עבודה פוריה, עממית ותולדתית. ורוחו העובד בעד עצמו לפלס לו נתיב, יוביל אותו אחר־כך לרשות־הרבים ולקניני הכלל. כעין מחזה זה ראינו בימי ההשכלה, בימי תנועת ההשכלה ומלחמת החרות בדעות ובמעשים אצלנו. על יחידים היתה יד הרוח הזה לעשות בעד נפשם, בעד השלמתם, ללמוד וללמד, לעשות ולשכלל, כל אחד היה בונה

את רוחו, את רוח בנו וביתו וכל הקרובים לו; והורעים האלה, בהכותם שורש באישים ובבתים רבים זה אהרי זה וזה בצד זה, היו לרוב מנין ולרוב בנין, כלומר — נתנו לחיי המקומות האלה צורה תרבותית אחרת, פנים אחרות ושכלול אחר מאשר היה להם.

לא כן הדבר בימי הלאומיות האחרונים. הן חברות חדשות נוסדו בכל עיר לתורה ולתעודה, לתרבות לאומית ולציוניות. הרי בוחרים ונבחרים לאספות גדולות, למועצות בעניני הכלל, הרי מעין הסתדרות ברבים ושכלול ברבים, הרי ועדים ואגודות, שאיפות של עבודה לשם האחדות הצבורית ולשם העתיד הלאומי; — רק דבר אחד חסר לכל אלה, חסרה עבודה לאומית של כל איש ואיש לעצמו, לביתו, חסרה עבודה מבריחה כל חלקי ביתו של היחיד וכל צרכי ביתו. אני אומר כל חלקי ביתו, יען שחלקים בודדים לבדם, עבודה חלקית בפנה אחת, בלי השפעה שלמה על החלקים האחרים, ומה גם בלי למשול עליהם, אינה מועילה הרבה ולא תוכל להועיל הרבה. הכנסיה בבזיליאה ובמינסק, או בלונדון ובהאג, כלומר — לקריאה לציוניות באלה המקומות, אם גם יצאה מן הלב באותה שעה, לא היה ערך פורה, כי לא היה לה המשך וקשור לשאר החיים והעבודות שם בבית אחר-כך, בארבע אמות של כל איש ואיש, בביתו, בבניו ובעתידות ביתו הקרובות, אם גם הבית הוא של בני-ציון נלהבים ומדברים רמות באספות. הוא הדבר שאיפה לאומית מופשטת לבד בקהל איננה יתרה על היהדות המערבית. שמתגלמת בבתי-כנסיות או בשאר מוסדות צבוריים, בלי אחיזה מרובה בחיי כל איש פרטי ובהיקף חייו. אל תפרוש מן הצבור; אבל אין הצבור מתקיים בלי חובת יחיד ועבודת יחיד. אין אחרית בלי ראשית; הראונו את הפרוטות לבדן, ואז נדע את החשבון...

ג

בראשית. — עמנו נכנס לקבוצי אירופא השונים בתקופות שונות של תולדתו בתור יסוד לאומי מיוחד, והוא לא נטמע ולא נבלע בין היסודות הלאומיים הרבים ממנו, אלא נשתמר עד הנה בעצמותו הלאומית. בעובדה זו ובוה צריכים אנו לבקש את סבת מצבו המזור והמיוחד במינו. היהודים מלאו בחיי העמים את תעודת המפלגה הבינונית, המתוכת בין השדרות העליונות והתחתונות של העמים השונים הנמצאים בקבוץ מדיני;

אבל בהיותם תמיד יסוד לאומי זר בקרב העמים, לא באו בנגיעה פנימית ואורגנית עם הכחות הפנימיים הפועלים בנשמת האומות האחרות ונשאר כעולם בפני עצמו, ממלכה בתוך ממלכה, או יותר נכון, נשאר אומה מיוחדת, שאינה נוחה לאומות אחרות ושהן אינן נוחות גם לה. לפיכך גם לא מלאו היהודים את תעודת המפלגה הבינונית עד תומה, אלא רק החצי; ולפיכך גם לא יכלו להתעלות ולהכות שרשים בקרקע האומות, שבקרבתן חיו במשך שנים רבות. (לשונו של הד"ר ח. ד. הורוויץ).

ואמנם כן, אנחנו לא באנו לעולם במגע פנימי והרכבי עם היסודות התוכיים הפועלים בנשמת האומות האחרות ולא עם החיים הפועלים מסביבם, לא עם המשפיעים ולא עם המושפעים. אבותינו עסקו וסחרו, הוציאו קנינים מיד ליד בלי בוא במגע פנימי ונפשי עם אותם הקנינים ועם אותן התוצאות של עבודת האדם ויגיע כפו. לא זה בלבד שעמדו ולא ידעו על מה הם עומדים, לא זה בלבד שחיו על אדמה, בלי קחת חלק באפק התולדתי שלה, במלחמת החברה וזרמיה, אלא גם עניני המסחר, שהיו מסורים בידם, רצוני לומר, נכסי דנידי ודלא נידדי, שסחרו עמם, מכרו אותם או קנו אותם, זרים היו להם בנפש. המה עשו את עניני-מסחרם רק באופן מוכני חיצוני, ולא על-פי תנאים חברתיים ונפשיים פנימיים; המה חיו בתוך המהנה כעומדים מחוץ למחנה . . .

ועבודה כזו, בלי דעת ראשית הדברים ואחריתם, בלי יחס נפשי למוצאם ולמבואם היא מעין חלול-הקודש, היא מגרעת לא נדע שחרה. אבותנו לא חיו עם הדברים, אם גם באו עמהם במגע ומשא, ועל-כן לא התקרבו אליהם הדברים ולא הם אליהם. עבודתנו הכלכלית בקרב העמים לא היתה עבודה חברתית מורכבת ולא אישית נפשית, ועל-כן נשארנו קרח מכאן וקרח מכאן, כמעט לא נשאר בידנו כל עיקר. —

לאט לאט נבראים קשרים נסתרים תולדתיים ונפשיים בין חברת האדם והאדמה שהוא יושב עליה, אומר אותו סופר, ואותם הקשרים הנסתרים נגלים אחר-כך בזכויות ויחסים חברתיים, תולדתיים ותרבותיים; אותם השרשים הדקים, שיפו בלבבות פנימה, הם הם נעשים ברוב הימים לדברים נתנים ומושלים ביסודי החברה והרחבת החברה. לא כן אתנו, אנחנו נשארנו תמיד מבחוץ, ועל-כן לא השגנו מה שבפנים. אנו אכלנו כל הדורות רק מדינו לפינו, בלי דאוג לאחרית או גם בלי יכולת במצב כזה לדאוג לאחרית.

עבודתנו הכלכלית לא היתה גם עבודה לאומית, ולכן לא היתה פוריה כלל. היא היתה עבודה רק בדברים העומדים באמצע הדרך, רצוני לומר, רק עבודת אנשי הבינים בדברים שכבר נתקו מהאדמה ראשיתם ומולדתם; ועל-כן לא היתה הנרכה בה שרויה, לא היתה יכולה להיות שרויה לכל הגופים גם יחד.

למדו אותנו לאמר, שהתורה מתחלת מבראשית, כדי שלא יהיו האומות מונין אותנו; אבל לא הודיעו אותנו, כי גם העבודה מתחלת מבראשית. —

ד

אנחות. — אמנם רק עלילה היא — אומר אחד מסופרינו — שמעלילים על היהודים, כי עם סוחר הוא וכשרונו רב. בשבת ישראל על אדמתו לא למד אל דרך צור וצידון, שכניו הסוחרים, ומאזני מרמה נשארו בידי הכנעני. וגם בראשית גלותו, לא נגש עמנו לכהן בהיכל המסחר; ורק בשנות הדורות התיכונים, כאשר ראינו רעה הרבה, היתה יד ההכרח באחינו לסחור את הארץ, ומני אז גרשנו מעט מעט מן המלאכות, אשר בהן התרגלנו ונתרחקנו מעל יתר העבודות, והמסחר הקטן בא לידינו, שלא לרצוננו ולא לפי כשרוננו. . . .

והן אמנם לא כנים הדברים בכל, כי הן כבר לפני גלות ישראל החל לשים לבו לסחר-עמים ולנדוד למקום יפליג סחר עמים (אלכסנדריה ורומא תוכחנה); אבל כנים הם בזה, שרק עלילה היא שמעלילים עלינו מצד אחר לטובתנו, שעם-סוחר אנו ושיצרנו רבות בעולם המסחר. — מפלסי דרכים חדשים במסחרו של עם המה רק אלה, שיועילו להתפשטות קניניו, תוצאות אדמתו על אדמת נכר ובשוקי גוים אחרים. אמנם הסוחרים הפרטיים עוסקים רק לתועלתם ומאהבת עצמם; אבל בזה שמתעשרים תתעשר גם האומה כלה וערכה המדיני והתרבותי יעלה מעלה מעלה. הרי עם הכנענים, עם יון ורומא בימי קדם, הרי יושבי ארץ השפלה, הבריטנים ובני ארצות הברית במאות האחרונות; לא כן הוא בבני עם-סוחר שאינו עם, הסוחרים רק בתוצאות אחרים ובפרי אדמת אחרים, המה עוזרים לאחרים ולא לעצמם, המה עובדים בעד יומו של האיש הפרטי, שצריך לפרנס את עצמו, את אשתו ובניו; אבל אינם עובדים בעד יום המחרת של האומה ובעד קניניה העולמיים, בתור עם בעל קנין. השויצים הגבורים, שנפלו במלחמות של אחרים

כשכירי-חוץ אינם כאלה שנפלו בעד עמם על אדמתם. כמה נפשות מישראל. כמה עבודות ויגיעות רבות נשקעו בבנין המסחר של העמים והלשונות; אבל כל זה ירשו הם ולא אנחנו, כלומר — לא אנחנו בתור כלל קיים בעדנו. ועל אלה ראוי להתאבל, לא פחות מעל אלה שהולכים לנטור כרמים אחרים רוחניים וכרם שלהם לא ינטורו. רגילים אנו לקונן, כי עם-הספר נחנו וקובלים אנו על נזקי הספר; אבל איש לא ישום אל לב להצטער על אלה הכחות הכלכליים, שנבלעו בין החומות, אין פוקד אותם ואין זוכר...

שׁוֹרֵה חֲמִישִׁית

א

היוצאים. — מושגים תולדתיים מימים שעברו עושים עלינו רושם בדמיוננו. וכשאנו נזכרים, למשל, בשם, ועד ד' ארצות, יש לנו איזו התפעלות בנפשנו ורגש יראי-עילאי לאלה שבאו מארבע ארצות על-מנת להתיעץ על צפונות קהלות ישראל ולתקן את פרצותיהן... תחת זה אנו עומדים בקרת-רוח מול המעשים והמקרים הנעשים לעינינו; אין אנו נרעשים מהועדים והמועצות לתקון חיי הגוי ואין אנו מבינים לגמרי את האחריות אשר לוקחים עליהם אלה. דברים שבהוה נעשים טבע.

היה היו אצלנו בימי המועד האחרון נצני הסתדרות ליציאת הנודדים של בני עמנו. החברה לעזר-היהודים באשכנז הרתה את רעיון הקבוץ, עיר פרנקפורט קבצה את בני החברות. ובין אלה הבאים להתיעץ על-דבר ענין היציאה לקחו חלק גם בני הציונים, באו לאספה זו מודיעי מכתבי-עתים. היו הרצאות, וכוחים, החלטות... שבוע אחד היה מוקדש לשיחות ולדברים על-אודות המועצות האלה, ואחר-כך נסחף שוב הכל בשטף החיים, או פנו העיניים את מקומם לענינים אחרים. מה נשאר מכל אלה ומה הכח המאחד כל אלה, והאם יש כה מאחד לכל חזיונות כאלה?

השאלה היא, אם לנו בגולה שאלות שונות בחיינו עומדות זו בצד זו. שאלות החומר ושאלות התרבות, שאלת ארץ-ישראל ושאלות הנודדים, שאלת מקלט-יום, או כבר באנו לכלל דעה והכרה, שלנו רק שאלה אחת עיקרית ויסודית, שאלת קיום-העם ובריאת האפשריות לקיומו, ואם בכלל אפשר לו להתקיים עוד.

זאת היא השאלה, אם גם אנו חושבים עצמנו לבני עם, שקיומם החומרי והרוחני כבר נתן וכבר ישנו, אבל לא נתחלק כראוי בין האישים הפרטיים ויש צורך לבני-תרבות בנו להושיע לבני בלי-תרבות, ליושבים תחת גפנם ותחת תאנתם לתת מלון לנודדים, ולאלה שיש להם פת בסלם להושיט חלק

ממנו לאלה שאין להם בקצרה, שלנו שאלת השויון החברתי בין המושיעים והנושעים, בין הנותנים ובין הלוקחים, בין העשירים ובין העניים, — או שהגענו לידי כך לדעת, ששאלה אחת לנו, שאלת-הקיום, והיא נוגעת לכלנו בלי הבדל, ושגם המושיעים צריכים לפדות-עממית ולחרות צבורית תולדתית, לא פחות מן הנושעים...

כשהיתה הגלות תופסת את היסוד העיקרי בחשבון עולמו של ישראל והיתה למצב התדירי והנורמלי, גם לפי שיטת קיום העם הדתי — בודאי היה אז סדור הנוודים, לפי צרכי השעה, יסוד קיים בצרכי ישראל ובלתי אפשרי לו באחר. אם גרשו את היהודים מארץ זו או הצרו את צעדם שם ואנוסים היו לצאת משם, ממילא מובן, שבקשו להם מפלט בארץ אחרת; וגם זה מובן, שאֵלה שלפי שעה היה נוח להם בארץ מושבם עזרו לאלה שבקשו ארץ לשבת. זהו קלסתר פני חיי ישראל בגולה בכל הדורות ובכל הזמנים! לו היו נמצאים או אנשים כמו אלה, שכיון שראו, שגלות חדלה וגלות באה, ושגם כל המנוחות לפי שעה ועזר הקהלות לפי שעה הוא רק כמי שנקרע לו בגדו ולוקח מטלית מאותו בגד עצמו לאחה את הקרע... והחלו להתבונן ליסוד כל הדבר, לו היה לנו אנשים כאלה, כי אז היינו יודעים מהם מדברים שבכתב. לפי מצב הרוחות אז ולפי התרכזות ההשקפה הדתית בחשבונה עם הגלות כמזלו התמידי של ישראל, אי-אפשר היה למחשבות כאלה לעלות על הלבבות, או גם לצאת ממחבואן. —

והחדש אצלנו, בתקופה האחרונה, הוא, שמה שבות כאלה יצאו ממחבואן. — החדש אצלנו, שלא לבד שהחלנו לכפור ביסוד הארבעה-עשר וחדלנו להאמין בעיקר הגלות, כעיקר דתי וחשבון עממי ישראלי; אלא שחדלנו להאמין גם בקיום העיקרים האחרים ואפשרות קיומם, כל עוד לא תחדל הגלות ולא תהיה לנו להפך — ארץ לשבת. החדש אצלנו, שהתחלנו להבין, כי כל הדברים יסודם בארץ וגם קיום ישראל ואפשרות קיומו תלויים בארץ, ארץ נושבת לו ולרוחו, למעמדו ולחיינו; ואותה ההכרה החדשה, ששונה היא לגמרי מזו שקדמה לה, צריכה היתה להוביל אותנו לידי שנוי מעשי-יסודי. דבר שנוגע לכלנו ולקיום כל העם, אינו כדבר שנוגע רק למקצת העם. בעת הכרה ברורה שאין אצלנו מושיעים ונושעים, כי אם הכל שוים וחיי הכל צריכים פתרון שוה, הרי אין

אנו יכולים להסתפק במעשים כאלה, שמתפרטים למושעים ונושעים
לבר... .

אמרו, כי על-ידי השתתפות הבלתי-ציונים והציונים במועצות כאלה
מתקרבים לבבות שברחוקים. רגשי תנחומים! אבל אין התנחומים של קרוב
הלבבות שוים בנוק של מחיקת הקוים. בעלי שיטת הציוניות או גם
הארציות, אם רצונם מוחלט ותעודתם נכרת, אינם יכולים לקחת חלק
בדברים שאינם לפי מגמתם הקיצונית... . אם אנשים כבודנהימר או
ולפסון או זנגביל אינם יודעי עצה ותרופה אחרת לפתרון שאלת העם
מפויל נַפְן ומחפשים עמו דרך אחת באותו דבר שרחוקים הם ממנו
כרחוק מזרח ממערב, אז אין מקום גם לריחוק ביניהם... .

לא נצחון נחלה הציוניות הרשמית, אם נענו לה אחרים להתיעץ עם
בעלי דעותיה בדברים ישראלים, אנשים שלפני זמן מה לא היו עושים
כזאת — ולא עליה היא זו, כי אם ירידה. — בזה שהציוניות לקחה חלק
במועצות סדור נודדי ישראל, הראתה שאין בידה כח לסַדֵּר את הענינים
לפי הפצה ותעודתה היא. הציוניות או השיטה הלאומית או הארציות לפי מובנן
ולפי תוכנן האמיתי, הלא היו ביסודן שיטות מעשיות עממיות מקיפות
חיי כל הגוי וצרכי כל הגוי; והם הציונים פנו מקומם באיזה דבר לבעלי
שיטה אחרת, שונה מהן מקצה אל הקצה, ובקשו עזר לדבר בשתוף בעלי
מבט אחר ורצון אחר, אז הראו למדי, כי הם רק מרחפים על גבי הדברים
ואינם תופסים כל הדברים. — —

אין אצלנו שאלת הנודדים, כדבר צדדי שאפשר להועץ על-אודותיו,
בצרוף בעלי דעות אחרות וגם להפטר באמצעים אחרים, ולאידך,
השאלות המסורות, לועד-הפועלי — הן של ההסתדרות הציונית וההנהגה
הראשית וכו'. לעם היהודים רק שאלה אחת ולא שאלות שתיים. להם
שאלת היום בעד המחר ולא תועיל כאן תשובת המחר בלעדי היום... .
או תשובת היום בלי המחר... .

ב

בינו שנות עולם! — תולדתנו העברית, יותר נכון, ספרות תולדות
עירות בני ישראל התעשרה בספר חדש ושמו: לקורות היהודים בקיוב
מלפנים והיום, חלק ראשון, כולל קדמות היהודים בקיוב מסוף המאה
השמינית לספ"ה, השתלשלות ראשית התישבותם בתוכה, עם כל אשר

עבר עליהם מיום התישבותם בה עד המאה הי"ט, הכל על-פי מקורים נאמנים; עוד נלוה לו פנקס ישן של הח"ק בקיוב מסוף המאה הי"ו, נעתק בדיוק נמרץ עם הערות אחדות מאת המחבר ישראל נחום ב"ר אברהם משה ז"ל דארעווסקי, ברדיטשוב, בדפוס של חיים יעקב שעפטיל, תרס"ג.

הבקרת, לדעת עד כמה נכונה היא עבודתו של המחבר ושמושו המדעי במקורים, היא למדעיים מן המניין. — עיני הקורא תחזינה כאן מבט תולדותי לא-בהיר, גם במהלך העינים והמדינות מחוץ וגם בהתקשרות העינים בבית; פרקי הספר הם יבשים וההרצאות מקוטעות, בלי כל חבור עצמי. גם השפה היא רפויה, וההשבעה בהקדמת המחבר כנגד המבקרים, שרק מרעת עינם בו יבואו לתת דופי בו, כדי לעטות חרפה עליו, כאילו באמת רק זדון האנשים האלה ורוע-לבם הוא להפיל כל חובר חבר מיד בצאתו לאויר העולם ולהכותו אחת ושתים — כל זה עושה רושם לא טוב. — ועם-כל-זה כל מן דין סמיכו לנו. — לכאורה רק עינים מקומיים נתונים לנו בספר זה, עינים ששייכים רק לקורות עיר אחת בישראל, אבל הרבה הרבה יבואו ללמד... הציוני והארצי, המשמיעים על השקלים, או הלומד משניות לפי נוסח המזרחי, יפה עשו, לו לקחו ספר כזה והיו קוראים בו פרק פרק, כלומר — לו למדו בו בין הפרקים...

הנה מתחלת קדמות היהודים בקיוב מסוף המאה השמינית לספה"נ, עוד בטרם באו הרוסים שמה, לפני כבוש הארץ ובימי כבוש הארץ... אלף שנה של תולדה עברית ארוכה; השקעת הכחות דור אחר דור וקרבנות מרובים, מבלי השאָר כל קרן קיימת וכל קנין עממי, אם תמצא לומר — גם אזרחי. אלף שנים זרועות אל קוצים...

ועוד דבר, שעה תולדתית גדולה היתה או, בכוא היהודים להתאחו בנפה זו, שעה הרת תוצאות גדולות תולדתיות, ואפשריות רבות העליליה היו מונחות אז על האבנים של דברי ימי היהודים. הנה מקרה רב הערך וכביר, בקום עם גבור ככוזרים ויחיה ברוחו על דת ישראל. הנה גם לבני-רוסיה הקדמונים קודם מתן-דתם נשקפה אפשרות להתייה; והבנין התולדתי בנתיבות אלה, רצוני לומר, לו עלה לבנות אותו על-פי הקיום האלה המתוחים, כי אז היו באיזה מובן תוצאות אחרות למהלך חלק גדול מבני עמנו ולדברי ימיהם.

אין מקשים על מעשים תולדתיים שהיו ומוכרחים היו להיות; אבל הלב החושב מקשה; הלב תמה על זה, כי לאלה שחיו בימים הכבירים האלה לא היה חוש חי, להכיר נכונה את אשר התוו לפניהם הגלגולים התולדתיים. בדודינו הכוזרים מצאנו חפץ להגן עלינו ולהחסות בצלם, אבל לא להלחם בצדם; והנסיונות המעטים אחר-כך, כאשר הועם הכוכב הזה, לנסות דבר דתי אל הרוסים, שבאו אז למשול בכיפה, יכהידו סופרי תולדתנו תחת לשונם בכל מיני אמתלאות, וגוללים את המעשים האלה על ראשי פליטי הכוזרים. כאילו חרפה הוא לעם, שיכון את עתותיו, לשפוך ממשלת-רוחו על עמים אחרים. — — —

היהודים' שלמדו בימי חורבן חמלניצקי ידם לקרב ויחלצו מהם גדודי אנשי-היל תחת מפקד ומשטר צבאות פולין וילוו גם הם לחיל קוזימיר וילחמו ברוח גבורה (עיי' בספר הנ"ל, עמוד מ"ה), היו יכולים להניח דבר אחר למשמרת משל הפסוק הראשון מפנקס תקנות הח"ק הישנה של העיר הנ"ל: ה, הנקראים גומלי חסדים, שהם מצפים לחסד של אמת ולא לשום תשלום גמולי... אלף שנים תולדה בגלות בלי תשלום גמול; ואידך זיל גמור!

ג

חסרון להמנות. — בימים הרעים, בימים אשר החי נותן אל לבו לחשוב ולהתבונן, הוא ימשך אל העבר ואל הימים שעברו, לא לבקש תנחומים, כי אם לראות את המקרים הנארגים בעולמנו ואת המעשים אשר עשו את תולדתנו, או לא עשו... .

גלוי ארצות אמריקה הוא מקרה רב הערך בחיי העמים והלשונות, בהוסד ארצות ומדינות גדולות, שלא היו בחשבון הקורות לפנים, ולקחו אחר זה חלק גדול במשטר המלכות והעמים. גם לנו בני ישראל, עם בגולה יתהלך מגוי אל גוי ומממלכה נושבת אל ממלכה אחרת, יכולות היו תוצאות אחרות לבוא משם, בבואנו למקום בלי עבר מעיק ו, סבל ירושה, וכל התושבים חדשים מקרוב באו... מדוע לא צלחה בידי קבוצת היהודים שם, שידעו אמנם בעתם לכבוש להם את העבדים השחורים, כהאחרים, להתרום גם הם להיות אדונים לעצמם וליסד — אם לא ממלכה עברית — קבוץ עברי אזרחי-ארצי? על אותו דבר בידי ספרי תולדות היהודים באמריקה להשיב או על-כל-פנים לשאול... . והתולדה מה היא, אם לא התבוננות

במעשי הדורות מראש וצרופי המקרים והתוצאות מראש וחלופיהם וחלופי חלופיהם? גם את הדברים מהיום נלמוד מאת מול...

הנה לפנינו, תולדות היהודים באמריקה, הקורות אשר עברו עליהם מראשית התישבותם בה עד ימינו אלה, נערכו על-פי ספרים ומאמרים שונים מאת מרדכי ריזין, הוצאת, תושיה, נרשה. יכול הקורא למחוק, תושיה ולכתוב, אחיאסף, למחוק את השם ריזין ולכתוב שם אחר. בכל חלקי הספר הנוסח הקבוע לנו, לספר ענינים קרו ולראות את הענינים, לא תמצאו בזה לא גדולות ולא קטנות. לא תולדות היהודים באמריקה וגלגולי הקבוץ המדיני מבית ומחוץ, מעשהו ומלאכותו, תמצאו, רק פרקים פרקים נאמרים, בלי חזיון נפשי וציור דמיוני. תחת לדעת מה עשו היהודים בארצות אלה, לפלס להם נתיבות בסחר העולם ולשום לב להמעשים בפנים, מראים לנו, כמה עזרו היהודים לקולומבוט בכספם, הכל מעין רמיזה, כמו זו שמרמזים על השתתפות היהודים העשירים בהפירות הבלביות של דליטש...

ריזין הוא סופר צעיר, ואולי עוד ילמוד לדעת את הדברים לאשורם; אבל דא עקא שאחרים, הקודמים לו, לא למדו אותם לדעת; דא עקא, שעם כל הרעש הלאומי אצלנו, שאמר לשנות את תנאי עמנו ממסד עד הטפחות, לא למדנו להבין ולהעריך בהערכה אחרת את הדברים בתולדתנו ובמהלך חיינו. גרץ כתב את ספרו הגדול לפני דור שלם בתנאים אחרים לגמרי וממבט אחר לגמרי על חיינו היום, ועוד עתה כלם הולכים בעקבותיו. השנוי הוא רק זה, שגרץ היה גדול בידיעותיו ועל עבודתו טבועה מטבע מדעית, תחת שאֵלה היום המה רק נושאי כליו...

אנו קוראים את החלקים זה אחר זה, ולנו אין תמונה חיה מחיי היהודים באמריקה ומחיי ארצות אמריקה; אין אנו רואים את הארץ, את התושבים ואת מפעלי היהודים שם. אנו קוראים פרק גדול בדברי ימינו האחרונים, בדברי ימי חלק גדול מאחינו; הנה בו גם עננים רבים מקרבנות אדם ולבנו לא ינוע. רק השרטוטים האחדים פה ושם מאלה התקיפים העשירים, שעלו בגבורת-רהב על ההמון ועל אנשי קהלתם, יגידו לנו מה — המשורר אולי ילך לפקח על קברותיהם ולהפש בבתי-הארכיון העתיקים הומר לשירתם, תולדות הצבור הישראלי בכללו לא נראה, ואותן לא נתן לנו המחבר, אם גם חי הוא שם ועיניו תחזינה את החיים שם.

בחבור הספר הזה, אומר המחבר בהקדמתו, הנני חפץ למלאות חסרון גדול אחד המורגש, לפי דעתי, בספרותנו העברית החדשה: חסרון ספר המכיל ציור נכון ושלם מהמוצאות את אחינו בעולם החדש, מיום התישבותם בו עד ימינו אלה. והחסרון הזה לא מלא. ומי יודע, אם יבואו אחרים אחריו למלאות את החסרון, יותר נכון, אם יעלה בידינו למלא את אשר החסירו אבותינו. — — —

ד

אבן מאסו. — היתה אצלנו לפני איזו שנים מהומה ומבוכה בדבר הנודדים מאחינו לאפריקה הדרומית. המון נודדים מבני ישראל הו שבו לאחור בדרך אשר באו בה. ממשלת קפלנד סגרה אז את חופיה בעד בני-הנכר ואחינו מושבים באניות שבאו. מי יפתח להם שער אחר? איה המקום שבו ימצאו מנוח?

פקוח-נפש דוחה כל השאלות; לא נוכל לעמוד על דם אחינו! נשמע הקול מבין עמודי מכתבי העתים ואנחת לב רבה. מאות אחינו שטים בים ואין אדמה, סגורה הארץ בעדם.

ובאחד מגליוני העתונים העברים בימים ההם קראתי זכרונות מעטים ורבים על-אודות אחד מבוני העולם ומישיביו.

והרשימה מספרת: מת בלונדון זקן אחד, ושמו יונה ברגטקיל. הוא היה אחד מהחלוצים הראשונים, שהלכו בעוז רוחם לאפריקה הדרומית, עוד בטרם היתה טרנסןל אהוות הבורים וגם מדינת נטל עוד היתה כמעט מקום ריק... שבעים יום הלך האיש הזה בים, ויקבע אחר-כך את מושבו באפריקה, ויקן קרקעות ויטע כרמים ויחרש ויזרע ויעזור הרבה לכפוש הקולטורי של הארץ, לעבדה ולשמרה, ויהי גם נבחר לחבר-הממשלה ימים רבים.

אז נסה הפלאי הזה להוביל יהודים ולהושיבם באפריקה, לתת להם ארץ מולדת; בא לאנגליה והשתדל והתעצם הרבה לחולל אמיגרציה עברית משם לאפריקה — ולא עלתה בידו. הוא לקח דברים עם רבני ישראל, ואין עוזר; הוא פנה אל היהודים הבאָירים (הוא היה יליד באַירן), וחשבו, שהנהו חפץ למכרם לעבדים...

אז הלכתי לאשכנז, ספר אותו זקן לפני מותו, ומשם הבאתי ארבעים משפחות פרוטסטנטיות, יסדתי להם מושבה, אף בית-תפלה בניתי להם וגם

כהן העמדתו להם, וצאצאיהם מאושרים הם עד היום. יהודים, יהודים, יהודים.
לא רצו להתישב... .

היהודים לא שמעו לקול הקורא! בדידות האיש הגדול הזה, שהיה
אנוס לתת לאחרים חילו, מבלי-יכולת להושיע את בני עמו, נוגעת עד תהום
הלב. סמיכות הפרשיות; טרגדיה של עם וטרגדיה של יחיד, של עם נענה
ושל יחיד שבידו לבנות ולהנחיל וימאסו בו... .

ש ו ר ה ש ש י ת

א

אחד ורבויו. — כשנדבר על-דבר שבטי ישראל בימי קדם ותנאי חייהם השונים למשפחותם ולבית אבותם, יבין כל איש, שלא הרי ראובן ושמעון כהרי יהודה ולא הרי שניהם כהרי לוי וכו'; יבין את ההבדל המדיני שבין יהודה לאפרים ובין מלכות יהודה וישראל, יבין כי אלה שהתישבו בפנים הארץ שונים מאלה שחיו מעבר הירדן, ולא מבעי. ששונים היו אנשי ירושלים מאנשי אלכסנדריה ההילנים. שבט שבט חונה לדגלו; חי באחוזתו. לכל אחד היו תנאים מיוחדים ותעודה ארצית מיוחדת וצרכים מיוחדים...

והבדל זה בגוי, ההבדל המדיני בין חלקי העם השונים, לפי מגוריהם, חייהם הכלכלי ומעמדם בעולם המדיני, נחוץ לדעת, כשאנו חפצים להבין את מהלכם; להבין מהותו של עם, נחוץ להכיר את אבריו המיוחדים ולא לכייל ולשפוט על הכל לפי מדה אחת; נחוץ להבין את התולדה ההוית המפלגת דרכיה לפי הצרכים המדיניים ומהלך חלוקת הארץ מסביב לאותו העם ושבטיו. —

בגולה אנו, אנו נאחזים בכל הארצות ובכל חלקי תבל ונסחר סחרם מדור דור; אנו בני אב אחד, בעלי רוח אחת, באיזה מובן בעלי עֶבֶר אחד; אבל האם גם בעלי עתיד אחד אנו? — זאת היא השאלה. מפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו. — וימי הריחוק הם גם-כן חלק גדול מן העבר, חלק מן העבר שלנו הם ימי הגלות...

פזורים אנו בנפות שונות ובארצות שונות. הנה שפות שונות ותנאים שונים, ארץ ארץ ותהלוכותיה, ארץ ארץ וצרופיה, ארץ ארץ ושאיפותיה... יהודי אשכנז רחוקים המה מיהודי תימן, ויהודי פולין שונים המה מיהודי רומא... מי ימנה מספר הנפרדים בנו והנחלקים לזרמים רוחניים שונים

במדינות שונות — מי ימנה אותם? העבר הקדום מושל בנו וכחו אתו לחולל חיינו ולהכריע חיינו. אבל הנה בא האלף השני אחרי האלף הראשון, ואחריו האלף השלישי וכו'. — מציון יצאה תורה ואתנו דבר ה' מבבל, מספרד, מרבתינו שבמערב ובמזרח. לשון הקודש הוא נחלת-אבות ושפת-אם היא יהודית... גם זהו עֵבֶר...

לְאֵל אֶחָד נֶעְבֹּד וּבִתְנַאי חַיֵּינוּ אֱלֹהִים רַבִּים מִתְנַגְשִׁים; תּוֹרָה אַחַת אִמְרוּ לַתֵּת לָנוּ, וּלְנוּ תּוֹרוֹת וּתְרַבִּיּוֹת הַרְבֵּה; נִתְחַלְקֵנוּ לְשִׁבְטִים שׁוֹנִים, שְׁלֹא הָרִי זֶה כַּהָרִי זֶה וְלֹא סוֹפּוֹ שֶׁל זֶה כְּסוֹפּוֹ שֶׁל זֶה, וְאַתֶּם אֹמְרִים: גּוֹי אֶחָד נַחֲנוּ...

ב

הוּא וְאֵין. — בִּטְרָם יִדְעֵנוּ לְהַבִּין מֵהֵלֶךְ הַדּוֹרוֹת וְהַשְּׁתַּלְשּׁלוֹת הַדּוֹרוֹת הִיְתָה לָנוּ הַיְהוּדוֹת מֵרֵאשִׁיתָה וְעַד סוֹפָה כְּדַבֵּר אֶחָד. קִיִּים אֲבָרְהָם אֲבִינוּ עִירֹב־תְּבַשְׁלִין. וְכַשְׁקָנָה יַעֲקֹב אֶת הַבְּכוֹרָה מֵעֶשׂוּ, עֲשֵׂה זֶה לְפִי דִינִי קִנְיָה וּמְכִירָה. אוֹלָם הַבְּקֵרֶת לְמַדָּה אוֹתָנוּ לְדַעַת טִיב דּוֹר דּוֹר וְדוֹרָשׁוּ, דּוֹר דּוֹר וְקוֹרוֹתָיו. לֹא בִּנְקֵל נַעֲשֵׂה הַדְּבָר, הַמִּלְחָמָה רַבָּה הִיְתָה מִפְּנֵים וּמֵאֲהוּר, אֲבָל הִיא יִכְלָה לָהֶם וְתַעַשׂ חִיל, הַחֲלָה לַעֲשׂוֹת חִיל. הַנְּנִי אֹמֵר: הַחֲלָה, אַחֲרָי שׁוֹפֵף מַעֲשֵׂה עוֹד לֹא בֹא, וְעַם כָּל יִדְעֵתָנוּ זְמַנּוֹ שֶׁל כָּל אֶחָד מִמְּקָרֵי תוֹלְדוֹתֵינוּ וְאִימָתֵי הַתְּגָלָה בְּשִׁמְיֵנוּ, עוֹד לֹא נִדְעֵ לְהַבְדִּיל בֵּין הִיא לְהוּא אֲצִלָּנוּ, וְנַחֲשׁוּב דְּבָרִים רַבִּים מִתּוֹלְדָתָנוּ שִׁיכִים לָנוּ עוֹד עֵתָהּ, בְּשִׁבְלֵי שֶׁהָיוּ לָנוּ בְּשִׁכְבַר הַיָּמִים.

וְדָא עָקָא. אֵין טַמְטוֹם תּוֹלְדָתִי, רְצוֹנִי לֹמֵר, טַמְטוֹם חוֹשׁ הַתּוֹלְדָתִי יוֹתֵר מִזֶּה, שִׁיּוֹדֵעַ רַק לְסַפּוֹר סְפִירוֹת בְּמוֹעֲדִים וּזְמַנִּים, מְבַלִּי הַרְגֵּשׁ, מֵה עוֹד חֵי בְּנוֹ מֵמָה שֶׁהִיא; וְאִם הַדְּבָר שֶׁהִיא לִירוּשָׁה לְאֲבוֹתֵינוּ אוֹ שֶׁעֲשׂוּ אֲבוֹתֵינוּ, הוּא גַם לָנוּ עֵתָהּ לְנַחֲלָה...

הַתְּלִמּוֹד הִירוּשָׁלַיִם, לְמַשֵּׁל, אֵינוּ חֵלֵק פַּחוֹת מֵהִיְהוּדוֹת הַרְבֵּנִית כַּהֲבַלִּי; אֲבָל הַבְּבַלִּי הֵלֶךְ וְכַבֵּשׁ לוֹ לְבָבוֹת שֶׁל דּוֹרוֹת הַרְבֵּה וְהִיא לְמַדְרָשׁ וּלְמַעֲשֵׂה בְּכָל תְּפוּצוֹת יִשְׂרָאֵל, וְהִירוּשָׁלַיִם אַחִיו הַבְּכוֹר הִיא מוֹנַח בְּקֶרֶן זְוִית, בְּאֵין דּוֹרֵשׁ וּמִבְּקָשׁ אַחֲרָיו. בְּמוֹבֵן הַהִתְפַּתְּחוֹת הַרוּחָנִית הַדְּתִית הַתּוֹרִית שֶׁלָּנוּ, כְּלוֹמֵר — עַל תּוֹלְדוֹת רוּחַ הַיְהוּדִי שֶׁבְּגוֹלָה שְׁנִיָּהם יִלְמְדוּ בְּמַדָּה אַחַת, לְהִיוֹתָם שְׁנִיָּהם מַעֲשֵׂי יְדֵי מוֹרִינוּ הַדְּתִיִּים בְּיָמֵים הָהֵם, אֲבָל בְּמוֹבֵן פְּעוּלָתָם עַל בְּנֵי הָעַם לֹא הָרִי זֶה כַּהָרִי זֶה. סְפָרֵי הַתְּנ"ךְ מוֹנַחִים בְּאֲרוֹנוֹת שֶׁלָּנוּ

כספרי תורה שבעל פה, ועולים על שלחנו; אבל רושם התלמוד היה גדול מאה מונים בבית ישראל מרושם כתב-הקודש, ושייך הוא לתולדות היהודים הרבה יותר...

לא היו ימים טובים לישראל כיום הכפורים וחמשה עשר באב, שבהם בנות ישראל לבושות בכלי לבן שאולין יוצאות במחולות ואומרות: בחור שא עיניך בנוי או במשפחה! אבל עכשיו שנתרחקנו הרבה מחיי-תום כאלה, ולרבים מאתנו יהיו גם לתועבה, שוב אין לנו גם הזכות להתיחס למשפחות האלה ולשכוח את אשר יבדיל אותנו מאלה. — יחסים כאלה, בלי כל הבדלה בין עבר לזהוה ובין היה לזהוה, הן המה רק תרמית עצמית. מונים אותנו בדברים שאין אתנו עוד רק בשביל שהיו לנו; וההפסד על-ידי הטעות הזאת המושלת בנו, ואי-היכולת להבדיל באמת מה יש לנו עתה מאשר היה אוכל בנו מנפש עד בשר, מה שהיה אין.

ג

משפחות. — עשרה יוהסין עלו מבבל, ויתיהשו בני ישראל למשפחותם ולבית אבותם.

המשפחה הוא כח המחיה בעם, כמו השבט שלמעלה ממנו והבית היחידי שלמטה הימנו; אותו הכח המבדיל בין האומות והמציב גבולות עמים, הוא הוא מציב גבול גם בין המשפחות בעם ועם. אינני דן בשאלת היות המשפחות והרכבתן לשבט ועל-דבר התאחדות השבטים אחרי-כן לגוי, או להפך, בדבר התפרטות האומה לשבטיה, השבטים למשפחות והמשפחות לבתים; אחרי שלא התורה החברתית נוגעת לנו עתה, כי אם התורה הרוחנית, כלומר, הערך הרוחני שבמצב המשפחות וקיומן. יודעים אנו ש, המשפחות מתגרות זו בזו, שבין המשפחות השונות שוררת איזו יהורא או גם משטמה, המגרעות ש, ביחש, וכל כגון דא לא נעלמו מאתנו; אבל עם כל זה לא נוכל להעלים את עינינו מהאורות שבדבר ומהכחות המְחַיִים שבדבר. אנו רואים באפשרות קיום משפחות אצל עם והויתן בו יסוד תרבותי ושמורי. — כמו שאין אומה חיה בלי יחיד-סגולה, כמו שאי-אפשר לכל דור בלי דורשיו ומנהליו, בלי האישים הגדולים, הנושאים בנפשותם צרכי הדור ושאיפות הדור, כן אי-אפשר לאומה להתקיים בלי בנין משפחות ומעמדים משפחתיים קבועים בחברה ובחיים, בשמירת הדם ובזוג

קנינים מתנחלים. אין אני אומר להכריע בזה את הכף של המיוחסים על הבלתי-מיוחסים ולא על זה אני דן. השויון הכלכלי והמשפטי והזכות שיש לכל אדם על הלחם ועל העבודה, זכות לחיות לעצמו ולא רק בתור כלי-שרת לאחרים, הוא דבר שאינו נכוח מדברי אלה; והן לא ברור הדברים החברתיים והכלכליים מגמתי בזה, כי אם ברור הוית הדברים מצד כחם העממי וצרכם העממי. אם רוצים אנו בקיום עם, ואנו חושבים זה למוסר תולדותי, שיתקיים עם ושישמר במעמדו, בשפתו ובתכונתו, או מחויב הדבר, שצריכים אנו גם לקיום משפחות שונות, שהן הן אברי העם וגופו.

עינינו תחזינה, שגור המשפחות לא כבה אצלנו גם בימי הגלות; ושלא לבד בישבנו על אדמתנו היה לנו הכח להוליך משפחות ולקדם משפחות, כי אם גם אחרי אשר נעקרנו ממקומנו, ואם אמנם נודדים היינו מארץ לארץ והלכנו בגולה מגוי לגוי, עוד היה בחיינו הלאומיים והביתיים כח להעמיד משפחות; משפחות ידועות היו לנו בכל דור, בכל קבוץ ישראלי גדול; בכל קהלה מקהלות היהודים היו משפחות עשירות ותורניות, היו משפחות מפורסמות ברב, משפחות בינונות ויחידות, ואלה הדברים נשמרו באיזו מדה עד הימים האחרונים. הן עוד בזמן האחרון, כשבתולה נתנה לאיש היו שואלים, משני הצדדים, לטיב אבות הכלה והחתן וערך משפחתם, ומקפידים היו באלה. לא נאמר, כי בזה תלוי כל גורל האדם, או כי בזה שמור הון האומה כלה; אבל מטבעות האומה צרורות במעמדי המשפחות ובקיום המשפחות.

והדברים האלה, שהיו קיימים אצלנו ועשו את רוב היקף חיינו זה ימים רבים, הנה הם פוחתים והולכים לנגד עינינו. בימי המשבר של העם האברים מתפרקים והיהיד מבקש לו מפלט בכל מה שימצא לפניו — תש הכח אצלנו לבנין משפחות ולהעמדת משפחות.

היסוד המשפחתי הוא העודף על היסוד האישי, רצוני לומר, הוא הקנין למשמרת ממה שנשאר מהחיים בני-יומם והצרכים הביתיים בני-יומם. והרי בזה שאנו מניחים דבר מהיום למחר וליום המחרת כבר מונח איזה עושר ודורש לקיומו מדה של עושר. אבל די לעני בפת יומו, ולו אין סיפק לאסוף לזמן הבא. מצבנו דלל, אפס המץ, אין לעם גם לחם יומו, ואיך יכול הוא להשוב על המחר ולבנות משפחות לשם

מחר?

היסוד המשפחתי הוא יסוד תרבותי קיים כולל, בסוס דבר שכבר נתקיים ושכבר שמור הוא אתנו מהימים שעברו או גם מעושר החיים הרוחניים הדיונים; ולנו הגיעו עתה ימי שבור ונתוק הדברים הנתנים, ימי תסיסת העם והריסות זוריעת סימני-שאלה רבים בחיינו מבית ומבחוץ. שואלים אנו שאלות שלא שאלו עוד אצלנו עד עתה; לקיום המשפחה כבר צריך תשובה ברורה וידיעה למה היא חיה. . .

היסוד-המשפחתי הוא כבוד האבות והאמונה החזקה, שהם היו עמודי חיינו ושהם ינחילו לנו חיים גם לעתיד; אבל הנה בא תור הבנים, בא מועד למעשי ידינו בעצמנו, בא מועד ליצירת דברים חדשים, שלא היו לאבותינו כלל, ובימי מעבר כאלה בחיינו משפחות נתקות ומשפחות מתפוררות, אבל אין משפחות מתקיימות.

באורים תוריים על החזות הקשה בעולמנו נתנו לנו; ולכן השואל – תמיד תשובות בדינו; אבל כל אלה לא ינחמונו ולא יתנו את המרגוע ללבנו. על שכחון הספרים יכולים אנו להתנחם. רבים בהם שגם ראויים לשכחה; ומהם, אם גם נשכחים היום, אפשר שיתחדשו למחר. ספרים, גם כשהם מונחים בקרן-זוית בבתי-אוצרות שונים, מבלי שישים אדם לבו אליהם, יש להם איזו השארת-נשמה על-ידי קיומם בעצמם, על-ידי המעשה הפשוט, שרעיונות איזה אדם, שחי בזמן מן הזמנים, באו אל הכתב ונתגלמו בכתב; אבל משפחות כי נתמזמות, דם טהור, כח-תרבותי ומעמד-עממי כי ישבר ויפוג טעמו – מי יתן לנו תמורתן?

יש משפחות נשברות בעל-כרחן, אבר אבר יכרת מהן, ואחר זה תתבטלנה כולן. חזיון-עצב! והחיים הדרמטיים והחזיוניים ירעישו את לבנו ויזרעו בנו רגשי-צער ומחשבה כבדת-רוח. אבל הן גם יופי-שירי בכל אלה, יופי יש בתגרת הכחות ובתגרת יד המזל להחריב בית, שאינו פחות מזה אשר לבנין בית; אבל אוי להן למשפחות שאינן נשברות כלל, כי אם נמקות הן, חדלות מן העולם ואינן.

עוד מספר של משפחות נכבדות בודדות יש ברחוב היהודים, עוד תמצא עין מחפשת איזו מנוחה בצל של משפחה קיימת, עוד פה ושם רואים אנו משפחה רבתי, שחיתה ברב רוחה שמור אתה; והנה גם הן תחלנה להתפרק ובאים בהן בקיעים. מלחמות הדעות כמעט חדלו, ותחת זאת באה לנו אפיסת הכחות. . .

נר אחרי נר יכבה, משפחה אחרי משפחה תאפס, חדלו בתים, ביעקב הגולה, ואיה רחל מבכה על בניה? איה האם הרחמניה, אשר תרים קולה לכת עמה לאמר: אספי כחותיך, שובי, שובי לבצרון!

ד

בין המצרים. — בנינו הולכים קדימה שנה שנה; מי יודע הגבול? עד מתי, עד אנה? אותה הקינה הידועה של משוררנו הגדול תוכל להאמר עתה גם על האבות.

למה נשלה את נפשנו? לנו אין קשר של קימא בכל מקום שאנחנו שם. לנו קשה התקומה בין העמים, אם תאבו לדעת זאת או לא תאבו. זרים אנחנו בכל ארצות פזורינו, והאדמה שמתחת רגלינו אינה מסתגלת לנו; זרים אנחנו לנו ולהם, ובביתם אנו יושבים, ואולי גם נשב לעולם, למה נשען על משאות שוא, הצדק האנושי לא יועיל הרבה נגד התביעה הלאומית. אם בתור כתיבתית היה לנו איזה מפלט — בימי ממשלת-הרוח, נתקשה הדבר לנו, בתור עם, לעמוד בימי תגבורת הרוח הלאומי. — במצב חברתי-מדיני שעומד למעלה מן השבטים והגזעים אפשר גם לשבט אחר להכניס את ראשו ולמצוא שם איזה מעמד; לא כן הדבר בין שבטים חונים על דגלם ונשבעים לדגלם, שם קשה לַגֵּר להיות כתושב, אם אינו רוצה או אינו יכול להיות תושב לגמרי. —

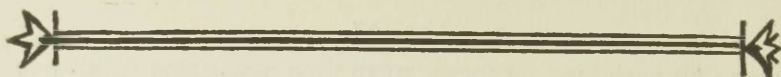
על-פי זכות משפטי-העמים, רצוני לומר, על-פי הזכיה התולדתית העממית, שנותנת לכל עם הכח לעמוד על עצמו, אין אנו יכולים לַסְדֵּר את קיומנו ולבסס זכויותינו האזרחיות בארצות לא לנו. — עלינו לשום לב לזה, שכל קבלה מעין זו, כלומר — כל הנאה מן הזכויות הנתונות והסתגלותן לכל צרכינו בלי העדר, מוכרחת היא על-פי טבע הדברים להוביל אותנו להרכבה גמורה בחומר וברוח עם אותו הקבוץ המדיני. — ואנו הלא קוראים, שרוצים אנו בתקומתנו אנו ושאנו מתעוררים לתקומתנו. תובעים אנו מהצבור שלנו כל אותן התביעות הלאומיות שיש לעם באשר הוא עם; רוצים לעורר בנו זכרונותינו, תוגנתנו וירושתנו וזה ישימו על נס; אבל באותה מדה, שנטע בלבבנו כחות פועלים אחרים מזו של הארץ שאנו גרים בתוכה, ונסתבך בקשורים נפשיים אחרים, הרי אנו נִתְקִים שוב מן הזכויות הארציות הנראות, שהן הן רק הגשמת הכחות האישיים, הבלתי-נראים.

ולאידיך. — לשם, הרחק מזה עינינו נשואות; והשאלות בנות-יומן, החיים והצרכים בני יומם באים בתוך-כך ובולעים את החיים העולמיים. את הצרכים הלאומיים... בדוחק ובמיצר נפשי אנו נתונים. לא ידע עוד גוי ואדם. אין לבני-ישראל האפשרות הנכונה לשכלל עצמם והשכלתם. והם בוכים; בתי-ספר נפתחים בעדם וההשכלה מולדת חוץ חותרת חתירה תחת אותה מולדת בית ושוב הם בוכים. הקרעים שבלב המה בזה ובזה. למי נפנה?

שותפות בנו! דו-פרצופים נעשו חיינו, הוחרמנו אנו ונפשנו להיות עינינו במערב ולבנו במזרח. והשניות מה מעיקה היא. — לא אבנים מזה ומזה, אבן אחת תנו לנו, אם תוכלו, להניח עליה את ראשו... .

מ'מ'י'ה'מ'ע'ש'ה

ע ל - ד ב ר ת י א ו ד ו ר ה ר צ ל

ק ט ע ר א ש ו ן

ח בר נאמן היה למקס נורדוי הסופר, חברו בספרות ומנהיגו בציוניות. והוא הד"ר תיאודור הרצל.

ד"ר הרצל בתור סופר היה בעלי-חש, לא איש צעקני, רק נוח ודעתן ומתון; רגיל היה בכברו לראות את הדברים ממעל, כשקומתו זקופה ולבו נתון למה שלפניו.

היו ימים אצלו, שגם לשחוק אמר מהולל, ימים שבהם לעגו החרוץ כתער השכירה עבר על המקרים והאנשים הפועלים; אבל בשחוק שלו לא היה רעל, לא היתה נקמת איש, שאינו יכול לעלות, הוא התיחס ביחס שירי לכל הדברים שבחברה, ביחס יחיד לדברים שברבים. — ואחר-כך באו ימים, וראינו אותו מדבר בלשון אחרת; אחרת היה מדבר ועושה, אם גם לא חדל להיות סופר ומשורר.

הרצל בתור מספר לא היה חוזה ולא היה לאל ידו לגלם את החזיונות שבחיים ובשירה במדה אשר ערכם והבינם בשירתם של אחרים, משאת-נפשו לברא נפשות היות וליצור אותן לא היתה נתונה לו; אבל התמצית שבנפשו, יותר נכון — התוצאה שבנפשו, אחרי ראותו מחזות החיים, ידע למסור בקרירות שפתו ובחנה המיוחד.

בשירה, על בימת השירה, לא השיג מטרתו אשר הציב לו; אבל בחיים, על בימת החיים, ראה פרי. אנשיו שבכתב המה רק כצללים; אבל אלה אשר נועדו אתו בימים הראשונים לבקש דרך לתחית עםם היו חיים לפנינו. —

ברשמי אחת המועצות הציוניות, מעשי ידיו של הרצל בימים שנסו לקוץ בו, אנו מוצאים דבריו, ההתנגדות לא הטילה עלי אימה כלל. כך היא

מדתי, אינני פחדן, כאשר הייתי לציוני פשטתי את הרגל לעבר שלי, לעבר של שלשים שנה ומעלה.

ואמנם פשיטת הרגל לעבר הוא דבר יסודי אצל איש שהיתה עליו הרוח לעבור מעולם אחד לעולם שני, לאיש שרוב ימיו היה סופר גרמני, והנה נהפך לבבו להיות למנהיג אנשים, אשר לא ידע עד כה ארחם ורבעם; אבל הוא נשאר במקומו, אשר התבסס בו מראש.

העתון, שהיה הרצל אחד מעורכיו, אינו עתון ליהודים מפורש, כי אם נתון בראש וראשון לעיני עם אחר ולחוגים אחרים; והנה איש לאומי, איש שעמד בראש תנועה לאומית, אנוס היה לומר לנפשו: אין עוד חלקי באשר עשיתי עד היום.

אמרו, הרי לְסֵל, שהיה עוסק בדברים שונים. — אבל לְסֵל כמשורר, כפלוסוף, כמשפטי וככלכלי עבד רק בעד דבר אחד וחפש בכל מעשיו אלה דבר אחד. לְסֵל לא אירע מאורע בחייו, מלבד איזה חלום עברי שירי בימי נעוריו, שהניעו לשבר את העבר שלו, להניח עבודת העבר שלו ולהתחיל מחדש, ולהרצל היה כגון זה. אגוסטין נהפך מחוטא לקדוש; המגיד מְזוּרִיטש נהפך מרבני נלהב לאבי החסידות; אבל אגוסטין לא היה טובל ושרץ בידו, והרב המגיד, כיון שקבל את ההתגלות של הבע"שט, שוב לא היה שב לויגנה... ועוד זאת: אם גם היה כותב הרב הנ"ל, תורתו לפני חסידותו, בודאי היו אחרות לגמרי מאלה שנכתבו אחר-כך, ב"אור תורתו". המאורע ההתגלותי הגדול בחייו, פדות נפשו על-ידי ההופעה האלהית, שָׁנָה גם את לבבו ביסודו, וכיון שהלב נשתנה הרי לרחשי נפשו נוסח אחר ושמועה חדשה...

הרצל היה סופר ונשאר סופר כל ימיו; אבל אם אז, בהיותו עובד לדברים שבמערב, לא שגב ממנו לעשות נצורות בחזון ושירה, כאשר אוה, היה הדבר צריך להשתנות בנפשו, אחרי גשתו אל עבודה צבורית עממית ואחרי שהתעשרה נפשו על-ידי אותה העבודה: צריכה היתה שירת הרבים וכח הרבים ואמונתם בו להתגלות באיזו מדה בשירתו ששר אחר זה... ותקותו זו נשארה מעל.

— כי יקום איש ושלחו אלהים להיות לפה לעמו ולכבוש לו נתיבה הוא לרוב גם ממציא ובורא אותה הנתיבה, לותר סלל לו דרך ופעל בעד

דרכו. הוא היה נביא דעותיו וגואל דעותיו. אם גם מצא לו גואלים לדעותיו ואנשים קרובים לפעולות דעותיו; שונה היה הדבר בבעלי המהפכה בצרפת. שהיו ברובם רק נושאי כלים של דעות, שנוצרו על-ידי אחרים; שונה היה הדבר באיש כמירבו, שקדם לו רוסו ושחשב בעדו רוסו.

הרעיון המשיחי הוא הדבר היותר חי בלב האומה העברית, העם מלא געגועי-גאולה ופדות ונותן הוא נפשו למי שקורא בשם אותה הגאולה והפדות. לב האומה מלא על כל גדותיו: כל איש ואשה וכל נפש בישראל בכל זמן ועידן נותנים טפה אחת אל הכום הגדולה. כל דור ודור נתן את נפשו על אלה. — זאת הנחלה הרבה לעם היהודים מכל הימים, נחלה נשגבה ונוראה ביפיה וסערה. בין כל המשיחים שקמו לנו ושקראו אותנו לחרות אולי טעה והטעה אחד או שני, האומה בכללה לא טעתה בשאיפותיה להגאל... כר זה מצא לפניו הרצל, בתור מסדר הציוניות, וכר כזה מוצא כל איש בישראל, אשר קורא לגאולה. האומה נתבעת לזה ונותנת ונתבעת לזה ונותנת. העם המעונה נותן את לבבו לכל.

לאידך, יש נטיה באומה נכנעה — עם כל אשר תשמור את נפשה ושואפת היא לקיום נפשה — להביט ביראת-הכבוד על אלה אשר מבחין יתר מעל אלה אשר בבית. הרצל רכש לו את הלבבות לא על-ידי אישיותו לבד, כי אם גם על-ידי זה שבא כמושיע מרהוק, מרחוק ולא מקרוב. — ריחוק רב היה בין הרצל ובין עם היהודים, ריחוק שבא על-ידי השכלתו, לשונו ומעמדו ובזה פעל יותר על הצבור העברי, מגואל קרוב לעם. רשמו היה כשר, כאיש אשר לפני מלכים יתיצב, ובזה קסם את לבות בני ישראל, עם יודע עוני ולא רגיל באלה.

גם הצעד הפתאמי — הדבר, כי ביום אחד יבא איש ויפתח לעם המחכה את שערי ארצו, וכל זה בדרכים תוריים, שלא ידרשו קרבן רב מהיחיד, היה אמצעי רב למצא אזנים לרעיון הזה; מצא העם מנהיג ויאמן ביכלתו. כה הצטרפו הדברים לאפשרות חזון המושיע הציוני הזה וכבושו בקהל — חזון שהתחיל ברעש וסופו לא ברעש.

שני ספרים כתב הרצל על-אודות היהודים ויגלה שיטתו בזה אחר זה. הלא הם: מדינת היהודים, דרך חדשה בפתרון שאלת היהודים, ותל-אביב, ספור.

בספרו הראשון הוא מדבר על-דבר, משכנות הפועלים — מדבר על המשכנות וגניהם הנחמדים שמסביב להם, אשר ישיתו הוד והדר על המקום, ואשר יתאחדו להיות לאחדים עליו. יפעת הטבע תאציל מהודה על רוח הארדכלים, האמנים הצעירים, ותעורר את מחשבתם לחשוב חדשות שלא היו ולבלי החזק בנושנות; ואם לא ידע עוד העם להכיר את ערך כל המערכה בסדר ובמשטר הזה, הן למצער תתענג נפשם למראה כל אשר סביבותיהם. בתוך המחנה יעמוד בית-התפלה בנוי לתלפיות ולמרחוק יראה חסן גבה; הן רק אמונתנו העתיקה היא שעמדה לנו לעשותנו גוי אחד בארץ. ובתי-ספר מלאים אור ונגה ומפיקים אויר צח ובריא יעמדו על מכונם עם כל האמצעים ללמודים, הדרושים לרוח העת החדשה; ובתי-חנוך לפועלים, אשר ישתלמו בהם הפועלים הפשוטים לאמנים משכילים בכל חרשת-המעשה וידיעת חכמת המכונות ביתרון הכשר ודעת, ובתי-ענוג ומשחק בעד העם, אשר ינהלם המרכז, ויכלכל מעשיהם, להיותם למקור נאמן לתקון המדות ודרך-הארץ. הכל מנוי וקפוד וחשוב שם בחרט; גם על-דבר החוקים שימשלו אז נמצא באור. גם הדגל הישראלי כבר יסומן; גם מהות הממשלה מסומנה, שהוא, משהו אותה לנגד עיניו בתור רפובליקה אריסטוקרטית — הדבר הזה יתאים גם אל רוח עמנו, הרודף אחרי הכבוד... ואם גם נשיא-המטות יהיו הרבנים, המנהלים איש איש את קהל עדתו, סלוח נסלח לו. ומה גם שלא נמנע מלציין, שעם כל זה, לא ינתן לכהני דתנו למשול בנו. אמנם האמונה היא הקשר המאחד אותנו; אולם חפשים אנו בכח החכמות והמדעים*.

ואותה היראה-עילאה לחכמות והמדעים ולחרשת-המעשה וסדור העבודה ושתוף העבודה הוא מביא אתו גם בספרו השני, תל אביב, אבל פה כבר היתה יד התולדה, הציוניות, באמצע. הנה פה הכל חשבון הגיוני מלאכותי — מה שהיה שם באינו מדה הכרחי-נפשי. אם תרצו אין זה דברי אגדה; אם תרצו... אם תרצו בכך.

אינו רוח אמונה מרחפת גם על הדברים האחרונים האלה; אבל מה שחסר לשניהם יחד הוא — הכרת הכח המניע את הצבור, הכח הבונה באמת והמצרף את האישים הפרטיים לאותו הבנין הגדול; חסר להם חשבון תולדתי וידיעת הדברים ביסודם, חסר להם חשבון תולדתי הוי-עממי בדבר כבוש

* לקיחה מההעתיקה העברית.

הארץ. שסוף כל סוף, לא תפול משמים ארצה, חשבון שמצטרף גם מדברי ימי עם ישראל וצרכיו ומדברי ימי שאר העמים והלשונות אשר מסביב. — אין שאלת ישראל החברתית-העממית וקלקלתה תלויה בזה, שאין לנו חברה מתוקנה בצדק ובישר, אלא בזה, שאין לנו חברה עממית כלל ואין לנו האלפא-ביתא העממית-החברתית לצרוף המלים הגדולות, אשר אליהן ישא העם את נפשו . . .

ועל זה אין להתפלא כלל — אמר אחד-העם באחד מפרקי ילקוטו הקטן. בהתוכחו על-דבר התכן של הספר, תל אביב. — אין אדם רואה אלא מהרהורי לבו. צעירינו רגילים לעסוק ולהתוכח כל הימים כל-כך בשאלות תקן-עולם, עד כי לרבים מהם היתה שאלה זו באמת למרכז רוחם ושלא מדעתם היא באה ומתיצבת גם במרכז כל יתר השאלות, המעסקות אותם וגם הציוניות בכלל; אבל מנהיג הציונים — מסופק אני, אם יחזיק טובה למפרשיו אלה, שרוצים למשכו לחברתם בעל-כרחו; הוא לא נתכן בספרו להראות דרך פתרון שאלת החברה בשאלת היהודים; לו העיקר הוא, לא לעשות שלום בין הכלל והפרט על-ידי חברה של שותפות, אלא — לעשות שלום בין ישראל ואומות העולם על-ידי מדינה יהודית. ואם נסה עם זה לבנות מדינתו על יסוד תורת השותפות, לא עשה כן אלא בשביל לצאת ידי חובתו גם להשאלה הסוציאלית; אבל מובטחני בו, שאף אם היה יודע בברור, כי סדרי הכלכלה במדינת היהודים לא יהיו שונים מאלה שבשאר המדינות, וגם בה, כמו באירופה, עוד תמשך המלחמה בין הרכוש והעבודה עד עידן ועידנים — לא היה כל זה משנה כלום בהשקפתו על שאלת היהודים ובשאיפתו לשום קץ לה על-ידי יסוד המדינה. הוא הגיע לרעיון, תל אביב, לא מחפצו לעשות נסיון חדש בתקן החברה האנושית (כמו שעשה הרצקא ב,ארץ החפשית), אלא מחפצו לתקן מצב היהודים בחברה זו, כמו שהיא בקלקלתה, שלא יהיו הם סובלים בה יותר מאחרים בגלל יהדותם. ובאור זה או התולי הוא או אינו מאומת, כי הן במוחו של הרצל נקרה ברב שאלת-החברה, ולרחוק זה שם לבו בטרם מצא תשובה אל הקרוב. בנוהג שבעולם, שכל חלום מדיני חברתי יעשה לו לעיקר שאלה אחת, שעליה הוא דן. הנה שאלת-העבדים, בעת שהחברה לא יכלה עוד לצייר לה מצב חברתי בלעדי עבדים תמידים נכנעים, יכלה לעורר אחד מבעלי-

הגאולה, לסדר לו בדמינו מצב חברה חדשה, שכל אישיה הם בני חורין. שאלת העניים והעשירים ואי-הצדק בחלוקת הנכסים עוררה לציורים דמיוניים, אשר תארו לנו מצבים חברתיים כאלה, שבהם מצאו כל השאלות החמורות האלה את ברורם. ועוד זאת: עם כל החומר שבשאלות הללו, הלא יש דוגמאות להן בדברי ימי כל העמים התרבותיים, ועל האדם המדיני התורי רק לחקור ולדרוש וללמוד מהנסיונות שכבר נעשו על אותם שלהבא. שאלת מוקדון, למשל, היא שאלה קשה, אבל הרי היתה גאולת סרביה, בולגריה, רומניה ויוון, הרי מקרים רבים כאלה בשאר דברי ימי העולם. אבל, לשאלת ישראל, בגלותו לא תמצאו דוגמא, אחרי שהעם נתק כלו מעל אדמתו ומפוזר ומפורד הוא בין עמים שונים, ואין לו דבר מדיני קיים, לקשר בו שוב חוט תולדתו במקום שנפסק... ומצד שני הן אין לו אפשרות אחרת להתקיים, רק לעשות שוב את הקשר הזה... זאת היא שאלה מדינית ועממית קשה, הדורשת חוק חדש בתולדה ונסיון חדש עממי. שאלת החברה המופשטת היא לא יתרה משאלת התרבות המופשטת, ואם עברה מעל הבימה שלנו, שבביל שאין לה עוד כל יסוד בחיים, בחיינו אָנו, אין גם מקום לשאלת החברה החלומית. טָען אחד-העם על רעיון, תל אביבי, שהוא חומרי יותר מדאי; אבל עוד יש לטעון יותר שהוא תרבותי ורוחני יותר מדאי, רצוני לומר, שנוגע הוא בדברים שיכולים אנו לדון על-אודותם רק בעת שכבר נהיה לעם היושב על אדמתו ולו הרשות והיכולת לסדר אז שאלת העבודה, אבל העיקר, איך יגיע העם היהודי למצב כזה ובאיזה אופן יגיע? דבר זה חסר...

משל אחר: הרי אדם פלוני מוכרח לעשות איזה דבר, נאמר — מוכרח לנטוע לו ולביתו גן שם על הגבעה מעבר לנהר; והנהר סואן במימיו, יכה גלים וגשר אין, גם אני-שיט לא ימצא; ואם גם יעבור את הנהר, עוד לפני עבודה קשה, לשדד את האדמה, למצוא עשבי נטיעה טובים, ובוה הנה מצא מדריכים ומלמדים לו את הדברים, אשר יעשה אז, בעת כבר עבר את הנהר, וכלם מורים בלשון — נניח: נניח שכבר עברת את הנהר, הלא עוד הדברים קשים וכו', ובתוך-כך הוא עודנו עומד לפני הנהר ואינו יודע איך לעבור... כמו כן, הטשרטרי של הרצל והמלה אשר ברא לתפוש את הלבבות מתחילים מעבר לנהר. הוא פתר את השאלה החמורה הישראלית, שאין לה דוגמא, איך יִתָּן לעם שנתק מעל אדמתו כלו בסים מדיני באותה

האדמה שכבר כבשוה אחרים ומיושבה היא מאחרים — מאותה נקודה שכבר נתבררה, כלומר, נניח שאותם אחרים קראו לנו לשוב, והשיבו לנו את אשר אבד מאתנו, או קנינו מאתם בכסף מלא את אשר לקח מאתנו ושוב אין מצבנו עוד בלתי-דוגמאי . . .

הרצל האמין בצדק המוחלט של העמים, שמטוב לבם בלבד יתנו לעם ישראל ניר בארץ אבותיו, והאמין גם בצדק היסודי של בני-ישראל, שבבואם להתישב בארצם, יהיה קבוצם סמל היושר והצדק וייסדו מדינה שְׁלֵמָה צדק ומישרים. תום דמיוני או משחק חברתי-נביאי בידו של סופר. —

שלשה דרכים היו להרצל, בעת שהחל למצא לו נתיבות ללב העם ואולי גם למעשי העם, לו היה איש-המעשה בכל ולא גם סופר ובעל-דמיון. כשיצא אל המערכה היה שטף האנשים העברים, העוזבים את ארצם ומולדתם לבקש להם ארץ מולדת חדשה, גדול ורב במספר. זה היה ההומר ההיולי לפועל עממי ולגבור עממי, לברא ממנו דבר של קיימא, להרכיב אישים נפרדים בעת יציאת עם והתפזרותו במקומות שונים לצבור עממי היושב במקום אחד וקשור אל מקום אחד. מעיסת הגולים, מאלה הנותנים ספר-כריתות לעבר הכלכלי והאזרחי שלהם והולכים לבקש חיים חדשים באשר ילכו ויבואו — מעיסה זו היה אפשר ללוש את הבצק העממי החדש ולהכינו למטרה אחת, לבנות לו בית, אבל לא מאלה, שנשארו על מקומם בתור ציוניים מופשטים; מאנשים שאין להם בעולמם אלא שאיפותיהם בלבד, בלי יכולת ורצון לשתף לזה חייהם עתה, חייהם וצרכי חייהם הפרטיים עתה, מאלה המעמיסים הסבל על שכמם, שמים נעליהם ברגליהם ולוקחים מקלם בידם ללכת, מאלה ינסד צבור מדיני-כלכלי-עממי חדש, העומד על קרקע חדש; מהולכים יבנה עם ויתבסס עם, שאין לו עוד ארץ נושבת, אבל לא מהיושבים חוצה לאותה הארץ המקוה, אם גם מדברים על-אודותה במועצות רבות ושואפים לבוא אליה על-ידי מועצות ודבורים . . .

והדרך השני לציוני מנהיג הוא להיות בעצמו בציון, להניח את עברו המקומי ולתקוע ביתו ונחלתו בארץ, להיות לפה ולמנהיג לכל המתנחלים בארץ, לבסס כחלוק את הישוב הישראלי לאט לאט על היסודות מהיום.

כדי להכין את המחר הגדול — בקצרה: לבנות את הבנין בשבתו בבית, ולא בעמדו רחוק מבחוק.

והדרך השלישי, המדיני גם הוא, הוא הנסיון הקיצוני של התרת הקשר הגרדי המדיני והארצי בבת-אחת לפתרון שאלת ההוה: כלומר, להתחיל חיים חדשים מדיניים בארץ חדשה לגמרי. התרה כזו כשמה כן היא, היא מתירה. היא עשויה לבלי חת, היא קיצונית לפי רוחה ומהותה, היא שואפת לחיים חדשים וליסודות חדשים המתאימים אליה ומתחילים עמה. מסיעה היא אנשים בלב אחד ולא צרופים של אנשים... בוראת היא רצון אחד ולא צללים של רצונות.

כבוש ארץ חדשה עם מסורה מדינית חדשה, שלטון בית לעם על אדמה לו נתנת דורשים גם לבות נתונים אליהם, דורשים אנשים שיודעים המה מה הם נותנים, אבל יודעים המה גם מה הם לוקחים.

התרת הקשר הגרדי בתולדות עם תעשה על-ידי התרה ולא על-ידי קשורים ולולאות. התרת הקשר תעשה על-ידי אנשים בני-חורין, על-ידי אנשים היודעים את אשר לפניהם, יודעים לותר; — וכל האומר לעשות דבר חדש בעזרת הציונים וכל, התרמיל הארוך, שעל שכמם, כאשר עשה הרצל באחרית הימים, כששב מהציוניות לבקש ארץ חדשה בעזרת הציוניות וקדשי הציוניות ובשותפות הציוניות, כל האומר להתיר את הקשר על-ידי עניבות ולולאות על כל פנים אינו מתיר עוד...

הרצל אמר פעם אחת: מונים אותנו, שאנו מדברים ושואפים, אבל כל תנועה שואפת לאיזו מטרה מדברת בתחלה לפני המעשים וזאת ראשית המעשים. השיב על זה דברים נכוחים סופר אחד, אם גם בנדון אחר, לאמר: במה דברים אמורים, אם הרעיון או התנועה נולדה על ברכי אומה, שיש לה אחוזה קבועה של השתלשלות תולדתית טבעית בקרקע של ארץ מולדת לצורך מורגש של התפתחות ענפי עץ החיים הכלכליים או לצורך התבצרות מדינית, לכל תוסג גבולה בעתיד קרוב או רחוק, אז הסתעפות הדעות הנוגעות אל חיצוניותו, אל אפני אפשריותו לצאת לפעולה מביאה לידי תנועה. והתנועה היא הסימן המובהק לחיים וכו'. מה שאין כן אם הוא נולד על ברכי אומה שאין לה קפיצין ועיקרו נוסד על יסוד השאיפה גופא וכו'. (הצפירה).

בשאר התנועות השואפות העומדות על הקרקע. שלהן יש שיטת חיים בין היום והמחר, יש קשר אחד בין אותו היום והמחר. שם הדברים המה ראשית המעשה, באשר עומדים הם בהיקף-מקומי עם המעשה. ובמקום שאין ההיקף המקומי הזה, עלינו ליצור מראשית ולעשותו; אבל במקום שאינו, אז רק המעשה מביא לידי מדרש ולא מעשי הכלל. שאינם טוב אלא אמירה ושאיפה תקתית, כי אם מעשיו של היחיד, המתחיל בעצמו ובונה בעצמו.

הרצל הציוני והארצי שם לבו לכך, שכל העולם המדיני מסביבו עושה הרבה על-ידי אמצעי האספות ועל ידי קהילות-עם; הוא ראה, כי השבטים הנכנעים והלאומים המבקשים חופשה מדינית, או מפלגת העובדים המבקשים חרות והזכות השלמה על העבודה ועל הלחם, מאספים אספות, מיסדים חברות ומועצות ונלחמים בכלי זיין אלה להשגת חפצם, וינסה גם הוא להשתמש באמצעים כאלה ולא התבונן, כי אלה הלוחמים מלחמת-הקיום או מלחמת העם עומדים בראש מעשיהם במקום יעמדו גם בסוף מעשיהם, ושאצל העמים הקטנים האחרים ההוה והעתיד עומדים בשורה אחת ושהפעולות והמועצות מעתה ומהיום המה כבר חלק מהעתיד וראשית העתיד, תחת שעם היהודים, אם כה וכה, עומדים הם מחוץ לארץ שאיפותיהם. השאיפה היהודית לחרות-עם אינה בנויה על יסודות חיי האישים הפרטיים במקום שהם עומדים, כי אם מופשטת היא, בלי כל אחיזה יסודית בארץ המבוקשת, היא מרחפת ממעל לחיים היומיים וממעל למעשים בני יומם ואינה החשבון האחרון שלהם. לוחמי עמים אחרים מאחים בכל פעולה ופעולה את הקרעים בחייהם, תחת שאצלנו יעשה על-ידי כך קרע חדש ופרוד חדש בחיינו עתה . . .

ועוד מעט ותסגר האספה של ראשי שבטי ישראל, סיים באנחה סופר עברי אחד, בכלות אספה ומועצה גדולה ציונית, עוד מעט ויאָלם קול נדחי העם מעל הבימה הגבוהה ויתפזרו האחים, שלימים אחדים התקבצו, לכל רוח, איש לעברו יפנה; ומי יודע, אם ההשקפות השונות, שהביאו הצירים מהמועצות, בהתנגשן בחיים המעשיים לא תקרענה את האחים האלה זה מזה ולא תערכנה כשתי מחנות, שאחת צוררת את רעותה. יכול היה עוד לאמר: מי יודע אם לא ההשקפות השונות והתקוות העתידיות שם, מעבר

* הערתי על זה במאמרי הלועזי, לברור הדברים, ב, קול האמת.

לחיים ההויים, שאינן קשורות בהם כל עיקר, בהתנגשותו בבית עם אותם החיים בני יומם הדורשים את תפקידם, לא תערכנה שתי מחנות בחיי כל איש ואיש, גם מהשואפים בעצמם, שצוררות אשה את אחותה . . .

בשני דרכים תנוע תולדות עם ותעשה את פסיעותיה הגדולות: הגה סיגים ברוחו מצד זה וחיים חדשים חברתיים מצד אחר. תחיה חרותית ותחיה מדינית הולכות שלובות. לפרנץ קשוט, לגריבלדי לא היו צריכות מדות לזתר והוס; העם על אדמתו, עם כי נעשה לו עול בארצו התולדתית על-ידי עם אחר, יחכה לשופטים, לגבורים, למושיעים, למדיינים; אבל התאמינו, שלביסמרק היתה שייכות בנפשו לרוח האשכנזי ולא להיות רוח פחות מגיטה? התאמינו, שלגריבלדי לא היה צרוף נפשי גדול עם דנטה? מה היה קרומבל עם כל תגבורת רצונו ועוזו רוחו, בלי הרוח הפוריטני והדתי, שנעשה בסיס למעשיו? מה היה עולה בידי המכבים, לולא שתפו לגבורת נפשם את קנאת ה' אלהי צבאות?

התנועה הכלכלית-החברתית הלא היא בודאי תנועה חומרית ומטרתה הטבה חומרית של החברה, ובכל-זאת תבנה לה חשבון עולמי רוחני חתום בחותמה וקבוע בגבוליה ותשעבד את נושאייה לחשבון עולם רוחני, אשר יאחד כל השאיפות הכלכליות עם השאיפות האישיות והמוסריות והיו לעצם אחד. לכל, מלכותא דארעא' יש נטיה רבה וצורך לקיומה בשיטה קבועה, במלכותא דשמיא'. בני-אדם בעלי אחדות הם, שואפים הם לבוא לידי אחדות ושלמות.

כאשר התחיל הרצל להיות איש מדיני במעשיו, בנתרו על כל השאיפות הרוחניות הפנימיות, שיש לכל אדם לעשות בזה כרצונו ובלבד שיהא ציוני, כלומר — מאמין בדבר שנוכל לשתפו לכל דבר אשר בנפשו, אמנם עשה זה על צד תחבולה חברתית: רצה להרחיב על-ידי כך את חוג הציוניות, רצה לעשותה סגולה לכל האנשים ולכל הדעות, אבל הוא לא שמר בזה את מדינות הנפש וכבוש הנפש, שדורשת אדיקות, שדורשת דבר שלם, מסירות בכל, לא למחצית או לרבע . . . לא יפלא הדבר, שכיון שנחלש הרבע או המעט הזה ורוח חדש החל לנשב בתחום היהודים ממקום אחר, קמו כל האנשים, מהם גם החלוצים, וימהרו בתוך כך ללכת גם אל מקום אחר . . .

היה היו אצלנו שני אנשים בעלי מעשה ומתחילים מעשה. שבקשו עוד לפני הרצל לתת לעמנו איזה ניר ולבסס מצבו: הראשון היה השר האנגלי והעברי משה מנטיפורי והשני תושב צרפת, הברון משה הירש. מנטיפורי סבב על פתחם של מלכים ויבקש חסד לעם נענה; והירש בקש לתת אדמה לעמו, אדמת עבודה. התולדה תשפוט על-דבר מעשי שניהם, בבואה לערוך מפעליהם ולדעת תכונתם. באיזו מדה היו מושיעים לעם ישראל, או בקשו להיות, בקשו את הדרך ולא מצאו אותה. — ססיל רָדס הבונה הן לא היה מלא אהבת-צבור כמו שנים אלה — וכמה הגדיל מהם לעשות! כמה כבש הוא לעם אנגליה וכמה ברא בכחו — והוא לא עשה ברובו אלא בעד עצמו. הוא נטע את צרכי עצמו והשקיע את רבבותיו במפעלו; הוא ברא גדולות ונצורות, יען שעמד בכל כחו והונו במקום שברא...

נצייר לנו לרגע אחד שהברון הירש לא אסף את רבבותיו באהבת-העצמית הגדולה במחשבה כזו, כי יחלקם אחרי כן בנפש נדיבה ולא היו שניות אלה ברוחו ובמעשיו. נצייר לנו, כי היה עריץ כל ימיו, מתעשר בכל האמצעים שבאו לידו עד יומו האחרון וכובש לו אדמה על-ידי עשרו ומביא שמה אנשים על מנת לעבדה; נצייר לנו, שהדבר אשר בנפשו, לעשות דבר בעמו, היה יונק רק מאותה הנקודה ומכח האהבה-העצמית לברא מה לעצמו ושתייהן עלו לו בבת אחת — אדם כזה היה יכול להיות משיחו של ישראל הארצי, ורק מעמדים כאלה בחיי עם, שבאים מאת איש כביר העושה לעצמו, היו נותנים לאותם האחרים מה שנחוץ להם, מה שמבלעדי זה אינו יכול להיות נתן להם.

נצייר לנו, שתחת השקלים והמניות, האספות והמשאות וכל הדברים הטובים לשם הצבור, מעשי הרצל והקודמים לו בזה, דברים הבאים מן היחיד לשם צדקה ולא לשם אהבת-עצמו, היה נברא איזה רעיון מדיני אישי אצלנו, שאינו נבנה על קרבנות שמביא האדם, כי אם על האדם בעצמו, מעשיו וצרכיו ורק צרכיו. נצייר לנו, שתחת האוצר הלאומי, שנצבר פרוטה לפרוטה, מְנִיָּה לְמִנְיָה, שאינה גם חלק הרבבה מצרכי כל איש ועסקיו, או במקום קופת ה, צדקה-גדולה, של נחלת הברון הירש וחבריו היתה נבראה לנו חברה בעלת-כספים כמו, חברת הינדה המזרחית, בשעתה, והיא בקשה לה את הטשרטר לעצמה, כלומר, לו נמצאו לנו אנשים שהעמידו את כל אשר להם וכל רכושם על כבוש קנינים וארצות

באופנים אלה או כדומה. זוהי הדרך היחידה לגאולה ארצית של העם ואיש שהיה נותן לנו את אלה היה הגואל... .

הרצל בקש להיות יותר מאלה שני הנדיבים והפועלים לפי מבטם הצר ואמר לברא דבר, שיעלה על מעשיהם, ובאמת אינו אלא שלישי ביניהם*. כמוהם כן הוא לא הכיר, שלעולם לא תהיה ירושה לנו ממושיעים ונושעים**. הא לחוד והא לחוד, אלא מאנשים פועלים לעצמם וסוללים בזה את הדרך לאחרים. הוא אמר להיות איש-המעשה, ואשר יצא ממפעלו — היא יצירת רעיון או חזוק רעיון על-יד המעשה ולא עם המעשה... דבר אחד היה נחוץ לבני ישראל הפזורים, דבר אשר יקיף את כל היי בני-הגולה ורצונם ויטה אותם בכל אשר להם, בלי כל שיור מעשה אחד ורק מעשה אחד, ופרי תעמולת הרצל היו שניות, רק שניות — — —

* גם בדבר זה נגעתי במאמרי הלועזי הנ"ל.

** עיין בצרור הקודם, בחומר וברוח, מאמר היוצאים.

הַרְצֵל וְאוֹסִישְׁקִין*

קטע שני

א

הרצל הוא האיש שעניי רבים מישראל צפויות אליו. אבל יקוב הדין את ההר. אם למעשים יוביל את האדם אין מקשים. אבל אם לדין. נראה איך ידין.

בעמים קטנים נלחמים על קיומם והם צפויים, אם לשבט או לחסד. אל עם אחר יותר גדול. והתנועה הלאומית. שצררה בכנפיה את העם הקטן. עוד לא חדרה לכל אישיו. ועוד רבים בו אשר יראים מפני העתיד הלאומי המקוה. יען אשר יסכן את ההוה. כלומר — ידחק את הזכויות המעטות של ההוה. יש פנים לכאן ולכאן. כלומר — יש לכל אחד מהצדדים הערכה מיוחדת למעשיו וערבון מיוחד בעד מעשיו; אבל כיון שאחד עומד כבר במחנה הלאומיות שוב אינו יכול לטעון כבעלי תרעומות ההוה. — הרצל אמר לדחות את ההוה מפני העתיד. ובכל זאת הוציא מפיו את הדברים האלה: חפץ אני לקוות. כי אלה החיים תחת שלטון טורקיה. שהשתתפו במועצה הצנועה. לא יוכרחו לסבול לרגלי השתתפותם במועצה הארצי-ישראלית תוצאות בלתי-נעימות... חפץ אנכי להצדיק את זאת רק בחסרון הנסיון המדיני של האדון אוסישקין. כי במסע-הבקור שלו בפלשתינה הביא את אחיו החיים שם בתמידות בסכנה...

ומה יאמר מנהיג הציונים. כי יבואו אנשים ויקראו באזניו כל אותם הדברים עצמם נגדו ונגד מועצותיו. שאינן שונות במאומה מאותן של אוסישקין. ומה ישיב לתלונת האנשים נגד הציונים לאמר: חותרים אתם במעשיכם חתירה באדמה שמתחת רגלינו. מה יאמר לאלה שאמריו. שבול וכדומה הקשו ירושת ארץ-ישראל. תחת להתקרב אליה. שהקריאות בלא עתן — חפצים אנו להיות בארץ ישראל אזרחים ממדרגה הראשונה ולא של מדרגה שניה. הן הן עוצרות לאחרים להיות על-כל-פנים אזרחים בעלי מדרגה שניה... שתפישת המרובה סכנה את המועט...

* נכתב בימי הפלמוס של הדי"ר הרצל ואוסישקין.

בכל אפן הנני מזהירים, לבל יעשו שנית את המעשה בבלי דעת זו, הוסיף הרצל אז, כי הנה אין אני יכול לצייר היטב בנפשי, כי ממשלת טורקיה תתן רק ליהודים בפלשתינה הרשאת עם עומד ברשות עצמו, בעת שאינה נותנת עמידה ברשות עצמם כזו גם לעמים המושלמנים והנוצרים בממשלתה, גם תחת השפעת המועקה של צבא מכל הממשלות הכבירות. ודברים כאלה נשמעו מפי איש, אשר הסיע את העם להאמין בציורים עממיים ואמונות עוד גדולות מאלה, ומה יאמר, אם ישיבו לו ולהועד הציוני מעשי-ידיו מלה במלה כדבריו: אין אנו יכולים לצייר היטב בנפשנו, כי ממשלת טורקיה תתן רק ליהודים בפלשתינה שלטון-בית, דבר שלא תעשה וכו' וכו'.

ואולם יש אנשים, הוסיף הרצל עוד, האומרים לטעון בעד בעלי-הגאולה, שחושבים את קניית הקרקעות לעבודה-מעשית, יען כי הקניה והמכירה הן מקרים תמידיים בחיים המעשיים; אולם בזה מונחת השקפה מוטעת. אני מתחשב בטעות זו רק באותה המדה, עד כמה היא מביאה מבוכה בין בני מפלגת הציונים. כי נמצאים אנשים מהירים, המוציאים כסף לדברים חסרי-הגיון, בזה אין עוד הרעה גדולה כל-כך, אסון אבדת כסף איננו עוד גדול ונורא, אולם רק אז נעשה את הדבר לרעה, אם התנועה הציונית תהיה אשמה בזה.

והאשמה הוא —, כי אותה רכישת הקרקעות מעוררת לתחיה ספיקלנטים וכו' והגאולה תקנה במחיר יקר מאד וכו'. הלא בקניות חפשויות אין המוכר צריך לדעת כלל איזה ערך נותן הקונה לקנייתו זאת וכו'. ספור המעשה לזה: פעם אחת הוכיח אותו אחד מחברי הנהגת יק"א, כי הציוניות עוררה את ההתחרות בעניני רכישת הקרקעות בפלשתינה וכו'; באפן מוצלח יכול היה לענות לו, כי בציוניות אין מקום ליסודות לא נקיים כאלה.

השתוממו למקרא הדברים האלה, האם ההתחרות בקרקעות ארץ ישראל ויוקר המחיר, ידיעת המוכרים למפרע את הערך שנותנים הקונים העברים לקניות, הן רק תולדות חברה כה-גאולה לבד? והציוניות גופא, אשר השכם והערב הערב והשכם דברה על-אודות גאולת הארץ וכדומה והפיצה שאיפותיה בכל כנפות הארץ, עד כי גם לאזני הערבים מוכרי הקרקעות

הגיעו. האם לא די היה בה לעורר את המוכרים, שיעלו את המחיר עשרת מונים? והאם אין זאת תולדה מוכרחת מכל שאיפה כגון דא? וגם אם יתן השולטן באיזה זמן מן הזמנים לעם היהודים שלטון בית, האם יכול הוא לכוף על היחידים בעלי הקרקעות, שלא יעלו את השער? והאם בעצמו לא יעשה את המסחר המביא תועלת למכור אדמת הממשלה במחיר רב? לעם אשכנז יש בלי ספק שלטון בית על אדמת פוזנא ואגפיה ומטרה מדינית בידו, להנחיל את הארץ הזאת לבניו האשכנזים ולהרבות את השבט האשכנזי שם כל מה דאפשר, וגם כח מה לזה... ושער הקרקעות יוקיר ויוקיר דוקא על-ידי זה, שמרגישים הפולנים שאיפה זו, בכל חושיהם יוסיפו לבצר מעמד אומתם; וכי ימכרו, יקחו עשרת מונים מכדי שווי הארץ ואין לעצור בעדם.

ובאמת אין השער החומרי עושה בדברים עממיים כלום. קנין קרקעות לשם מטרה לאומית לא יוכל להעריך לפי ערך השער, לפי סכום העבודה ופרי הארץ, השווי ואמת-המדה של השווי והערך אינם שקולים כלל. הציוניות, תהיה של אוסישקין או של הרצל, צריכה לדעת, שרכישת קרקעות בארץ-ישראל תעלה לה ביוקר גדול, בהתחרות מעלה את השער ובקרבות חומריים מרובים; ואם באמת חיה היא, אז תביא את הקרבות האלה היום או מחר, אם בקניות קרקעות לאט לאט או במדה מרובה. הציוניות צריכה היתה לדעת, שכל רצון גדול דורש את קרבנו. עליה היה לברר לאנשים הפרטיים קצרי-הראות, כי לקניותיהם יש יסוד כלכלי-עממי, כלומר — שיש לקרקעות הנקנים בארץ-ישראל ערך אחר, ערך רב מערכו החומרי בלבד. היא היתה צריכה להרחיב את המבט ולברוא את הרצון והיכולת, לאבד תשעים ממאה בארץ ישראל כדי לזכות באותו החלק העשירי... ואין זה דבר מוסרי, אלא ענין של קיום לאומי והכרחי. והנה בא אז מנהיג הציוניים בעצמו והגדיל את הפחד מפני ההתחרות ויוקר המחיר וירידת האלפים לטמיון...

הרצל אמר: הצד הנכבד שבדבר הוא התחדשותה בכל-תקף של הטעות הנושנה, שאפשר לרכוש את הארץ על-ידי קנית נחלות וקרקעות וכיו... ובאר הרבה פעמים, כי יש הבדל בין זכויות היחיד על איזה קנין וזכויות העם, והנה רק לרגלי ההבדל הזה נולד בתנועה הציוניות הכללי-

חפץ הוא לבאר עוד זאת, כי לו קנה אדם אחר בעצמו את כל הקרקעות ביקטרינסלב, או עיר אחרת, או אינה שייכת עוד לו במובן המדיני, רק לשלטון וכו'. כל תלמיד לתורת המשפטים יאשר, כי הוא, הרצל, מגיד בזה את האמת.

והאמת היא, כי בעלי הקרקעות הם רק הם המושלים, והמה אדוני הארץ בכל מקום והיסוד הראשי של הממשלה בכל מקום. האמת היא, שאם אין אנשים נאחזים בארץ, כל ממשלה היא רק מופשטת, האמת היא, שגם הממשלות בעצמן, בכל מקום אשר הן יורשות ארצות חדשות, ישלחו אנשים להתאחז, או עוד יותר מזה – ישלחו אנשים להתאחז, ואחרי־כן יבואו ויירשו ...

גם בארץ אשכנז כבר היו דברים נשמעים: הסוחר האשכנזי והעובד הוא החלוץ ובעקבו יבואו כלי־התותח. אמנם יש הבדל בין זכויות אישיות־פרטיות ובין זכויות עמים, אבל יסוד הזכויות העממיות הן הזכויות האישיות, זכויות עממיות בלי אזרחיות – כלומר – בלי קרקעות, הן כנשמה בלי גוף, כגג בלי כתלים ...

ואנו רואים, למשל, כי אסונה של ארץ אוסטריה הוא, שהסתפקה בממשלה מופשטת ולא שמה לבה ברב להושיב את שבטיה בארצותיה הנכבשות. המלחמה בשלזיה העליונה בעלת שבטים שונים היא רק מלחמה חומרית, הממשלה היא ממשלת אשכנז התקיפה והאדונים המה אלה אשר להם הארץ.

ילמד לנו התלמיד למשפטים את תורת בית רבו, אבל לא ישנה בזה: הקרקעות והאחוזות הם האלפא־ביתא של כל ישוב ממשלתי, ומהם רק מהם יצרף לו עם את המלים ...

בא הדי"ר הרצל אל השאלה החמורה, אל השאלה המדינית, והוא דן: להאדון אוסישקין יש דעה־קדומה נגד הדיפלמטיות והמדיניות וכו', והדבר הזה מזכיר לו את הדעה הקדומה, שיש להרבה אנשים פשוטים וישרים נגד האנשים שלמדו בבת־מדרש מדעים בחשבם, כי יש יתרון לאנשים לא־נאורים על אנשים נאורים. והאם בדבר בעל תכונה מדינית, שאותו יכולים להביא קדימה רק בדרך דיפלומטית, צריכים להתנהג בדרך אחרת ולא דיפלומטית?

אמנם הדברים שאמרו הציונים להשיג הם באמת בעלי תכונה מדינית גדולה; אבל השאלה במקומה עומדת, אם להם כבר הכח לעבודה כזו. לארצות של סלוגי-הולשטיין, למשל, יש בלי תפונה כח חיוני בפני עצמן ושאיפה להיות למדינה מיוחדת; אבל לפי מצב הענינים המדיניים עתה, צריכים המה לחשוב חשבונותיהם עם עם אשכנז.

אמנם הצורך לעם ישראל בארץ ובבית עצמי הוא קיים ומוחשי; אבל כי אותה ארץ, אשר אליה הוא נושא את נפשו, כבר בידי אחרים היא, הוא גם כן דבר מוחשי וקיים.

מדוע נתן הממשלה הטורקית לאנשים חדשים אשר מקרוב באו את אשר בידה? מדוע נתן לעם להאחו באחת מן ארצותיה ולהוסיף יסוד עצמי דתי שלישי על שני היסודות העממיים והדתיים שכבר יש בגבוליה. זאת היא השאלה. שעדיין אין לה פתרון, ושבעיקר שאלה הרצל גם הוא לגבי אחרים. —

הדברים של היום, כלומר — הדברים המוחשיים בארצות טורקיה היום, מחסור הכסף וכו' אמנם נותנים לחשוב, שתעשה טורקיה זאת מפני תכלית חומרית, להרים קרן אחת מארצותיה וכו'; אבל הדברים מדאת מול, כלומר — סקירה על מהלך הענינים המדיניים-העולמיים ותגרות הכחות הפועלים בממשלת העם הזה ומלאכותו יתנו להענינים מהלך אחר. מחסור הכסף בטורקיה אינו אלא תוצאה אחת משנוי המהלך התולדתי. הטורקים לא יגאלו באיזו רבבות, או בענף מסחרי חדש, וכל עוד כחם במתנם ישמרו בכל-תקף על הדברים כמו שהם. . . .

הציוניים המדיניים צריכים לדעת תולדות ארץ-ישראל בלי עמנו, לא פחות מתולדות עמנו בלי ארצנו ואת אשר נעשה בינתיים. . . צריכים המה לדעת, כי ארצנו הקדושה כבר נעשתה לקנין לעמים רבים ולשתי דתות גדולות; עליהם לדעת, כי נחלת ארץ-ישראל ביד האסלאם אינה מוסד פחות הערך להם מהחזקת קונסטנטינופול. ולהפך — שאיפות מסעי צלב מדיניים עוד לא כבו לגמרי בלבבות הנוצרים, אם גם באיזה שנוי. די להראות, כי גם אנשיט גאונים כראש צבא אשכנז, מולטקה, ששום איש לא יחשדהו בחלומות שוא, עוד חשב זמן מה על-דבר יסוד ממלכה נוצרית על האדמה הקדושה. . . .

כה עוד היה מקום למחשבות אצלנו לפני המעשים ויחד עם המעשים.

ואותו הצד שבו החזיקה הציוניות של הד"ר הרצל, כלומר — לחזור על פתחן של ממשלות אחרות, שתתערבנה בעניני ממשלה אחרת, האם זה הועיל? והאם לא היה גם בזה חשש סכנה גם לאותם שמבית גם לאותם שמבחוץ...

ב

אויסקין הוא אחד מן העשרה הראשונים של חובבי-ציון, החובבים שמסגרת פעולתם המעשית נכללה בפעולת הוועד לתמיכת עובדי אדמה בארץ ישראל, אשר באודיסה וביצירת מוסדות ה,כרמל, ובדומה לאלה.

הוסיף אויסקין לרדת פעם לארץ-ישראל לזמן מה, וכתב לו אז אחד מחברי ועד הפועל: בשמחת לב קראתי מפעולת ההסתדרות שלך בארץ ישראל, וכשביב אור היה הדבר בין המבוכות, שבאו בתנועת הציוניות על-ידי ההצעה הארצית, מידך תעלה רפאות לנו.

עם שהוא חי ושואף לחיות — פתח אויסקין אז את אספת המועצה להסתדרות הענינים בארץ ישראל, בזכרון-יעקב, — מטרתו תמיד אחת היא; אבל האמצעים, שהוא משתמש בהם, צריכים להתחלף לפי דרישת הזמן.

גם אבותינו השתוקקו תמיד להושיב את ארצנו, שגלינו ממנה, ולמטרה זו שלחו שמה את זקניהם, מטרת אבותינו היא גם מטרתנו; אבל במקום זקנים, אנו רוצים לשלח לארצנו אנשים חיים, למען יחיו בה.

אנחנו האחרונים לא באנו חלילה לגרוע ממטרת הראשונים, אלא להוסיף עליה! כן רק להוסיף אנו מבקשים ולא לגרוע. על הדברים: אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו, אנו רוצים להוסיף את הדברים: וברכת ה' כן בכל אשר תעשה...

אנחנו עשינו את המוטל עלינו, הוסיף שם לאמר, אנחנו באנו אליכם ועשינו הכל מה שהיה בידנו לעשות, בכדי להביא אתכם לחיים, ועתה גורלכם בידכם...

והוא לא ידע, כי אנשים היושבים בראש אספה של הסתדרות בארץ ישראל בתור בני חוץ לארץ והולכים אחרי-כן לחוץ לארץ, תחת להשאיר בארץ ולהמשיך את התחלת המעשים על-ידי מעשיהם בעצמם בכל יום, עוד אינם יכולים לומר: אנחנו באנו אליכם.

כלל גדול הנכם צריכים לזכור, אמר אז, ואותו אל תשכחו לנצח. ואז תהיה הצלחתכם בידיכם, שימו נא תמיד לנגד עיניכם לא את מטרותיכם הפרטיות, כי אם מטרת הכלל, ואז יקום הדבר, שאנו שואפים אליו. והכלל הזה אינו מאומת כלל ואינו בר קיימא. אמנם לרגעים נעלים אחדים יעזוב היחיד את צרכי חייו הפרטיים ויעסוק בטובת הכלל; אבל החיים התדיריים דורשים את תפקידם, והיד הפועלת בתולדה וחפצה לפעול בתולדה היא מכרת את האדם ויסודות נפשו ואינה נלחמת עם האהבה-העצמית של האדם; היא תשתדל להעמיד את שאיפות האדם הפרטי בחוג הכלל, באפן שמעשיו, שהוא עושה לטובת עצמו, יעלו לסכום טובת הכלל ולחשבון הכלל.

לא זו היא המארה בחיינו, שאין אצלנו אנשים הרבה מוכשרים לדחות את חייהם הפרטיים מפני טובת הכלל, רק זה — שאנו נתונים בתנאים כאלה, שעושים את חיי הפרט ושאיפותיו בעדו ובעד ביתו מובדלים מחשבון הכלל* ואינם מצטרפים לכלל, כלומר — אינם יכולים להצטרף לכלל; לא על קרבנות יחיה עם ולא מהם יבנה. העם יצטרף מאישים פרטיים החיים לעצמם ועומדים כל אחד במקומו, איש בביתו ונחלתו. וכל הנחלות שיסודן צרכי הבית של היחיד והמשפחה, הן עושות את הצבור והיו ליסוד מוסד לאפשרות יסוד הצבור.

אצילים בעלי נחלאות גדולות בכל עם, הם בודאי בעלי אהבה-עצמית יתרה, שלרוב גם גודשת את הסאה על חשבון הכלל; אבל הם בוראים דבר קיים על-ידי הרגש היסודי הזה, שעזר להם לתקוע יתד בארץ ולכבוש להם נחלה, להם ולבניהם אחריהם, והם הם יסוד כל מדינה וארץ. אגואיסטים כאלה נחוצים לנו, הם כובשים את הארץ ולא טובת הכלל מופשטת.

לו היה אוסישקין, בתור בעל אחוזה בארץ-ישראל, איש שגם שאיפותיו הפרטיות והכלכליות היו נבלעות שם בארץ ההיא, הוא ועוד כאלה, — לו עשו לכאורה הכל בעד עצמם ובעד ביתם, המה היו מכוננים את הדבר של צבור והיו מניחים איזה יסוד לבנין צבור ולשכלול צבור כלכלי-עממי. — אבל הצינוניות של אוסישקין וחבריו וגם ההסתדרות שלהם, אם גם ממשיית יותר מעט מאותה של הרצל, אינה פוריה ממנה, באשר גם היא עוד קורעת

* ראה סוף מאמרי הקודם: על-דבר הרצל.

את האדם העברי לשני גזרים, לעובד פרטי בעד חייו בחוק לארץ ולעובד בעד הכלל בארץ האבות. מכריחה אותו להיות עם המעשים העצמיים כאן ולהיות עיניו צופיות לשם. —

בעולם החיים, יותר נכון — בכבוש החיים, יהיו של איש פרטי או של עם וקבוץ לעם, מתחילים במעט ובאים קמעה קמעה להרבה, מתחילים בצעד הראשון על-מנת לעשות את השני. — המשל אומר: פרוטה ופרוטה מצטרפות לחשבון גדול, ואין זה משל, כי אם זהו מהות ההתהוות ביחיד ובחברה. נפשות אחדות מצטרפות למשפחה אחת, משפחות אחדות נעשות למושבה, ממושבות אחדות נעשה קבוץ גלילי, והגלילים האחדים מתקשרים לחלקת ארץ נושבת. — מה שלא יעשה היחיד בעצמו, בעדו ובעד ביתו ובעד הדור הבא, לא יעשה הכלל בעדו. הכלל הוא רק סכום חומרי ורוחני, המתהווה ממעשי יחידים ובא מכחם של יחידים. נאמין בגאולת העם, בכל צורה שתהיה, את ההתחלה יעשו היחידים ובאה היא רק על-ידי יחידים. היחידים, הבונים להם בימה לאומית ואזרחית בחייהם, רצוני לומר — בהיקף כל חייהם, המה מכינים את מעשי הצבור והם הם אבני-הפנה להצבור. אמנם הסתדרות קבוצי אחינו בארץ אבותינו על-ידי אישים פרטיים, נאמר על-ידי יחידים המתחילים בעצמם בבנין ביתם, היא מעטה ודלה לעומת הכלל; אבל היא ראשית הכלל והבנין היחיד המוחשי שיפנה בידים, באשר הוא בנין פנימי ולא חיצוני, מופשטי, באשר יש לו היקף מקומי ונצחי ואחיזה בארץ ואינו תלוי באויר או בגלגול מחילות...

אחד מחלוצי דבר הרצל מצא, כי ישוב קטן מסוכן לציוניות מהצד הפוליטי והכלכלי, כי ישוב קטן לא יכרא לעולם את התנאים הכלכליים הנורמליים ותמיד ימצאו המתישבים האלה ברעה; ואם את המתישבים הראשונים תשיג הרעה, אז יאשימו את הציוניות וכו'. — אבל לא כן הוא: ישוב גדול אינו אלא סכום המצטרף מישובים קטנים; המהלך הכלכלי, הנורמלי, הוא הנעשה איש אחר איש, צעד אחר צעד ולא בקפיצה בפעם אחת מבחוק. אחיזת אנשים בארץ, אחיזה-ביתית לחוד בנויה על האגרוף ועל המחרשה, היא תתן את היסוד לתרבות חומרית ורוחנית עממית, ובוה גם למשפטית-לאומית, שלא תהיה אלא חתימה על שטר שכבר ישנו...

כדברים האלה אמר גם אוסישקין: עוד קודם יצירת המדינה צריכה הארץ להיות קנינו המוחלט של העם, הבורא את המרכז במובן הקולטורי והכלכלי (הפרוגרמה הציונית שלנו). הוא החליט, כי יותר נקל לקנות קרקעות בארץ ישראל קודם התקבלות הטשארטרי, וגם ידע הוא לאמור, כי איני ציאיטיבה פרטית כחה יפה מכח מוסדות צבוריים; ובכל-זה דרש מאת אישי העם, אומץ-רוח כזה, להיות נכון להקריב את האינטרסים הזמניים על מזבח הטוב המקווה בעתיד.

ובעשותו זאת כלומר — בחשבו, שיש כאן, אינטרסים ארעיים המונעים את בן האדם מהאשר הלאומי המדיני הנצחי, ולאידך — יש דברים שמובילים אותו לאותו עתיד, אם רק יתגבר על אהבתו-העצמית — בזה עזב אוסישקין את היסוד הברור האחד לקנין מדיני-חברתי, יסוד הנבנה על צרכי האדם היום-יומיים ולא בנגודו אליהם, ויחל לחלום דברים, שלא נתנו לנו . . .

כה הוא בא לידי כך, להעמיד על-ידי הסעיף האחרון מ,הפרוגרמה שלו: ישוב הארץ על-ידי וכו' — שגם הוא צריך לפשוט מעליו מעטפתו הכללית ולישא עליו מטבע זו: התישבות האדון אוסישקין בארץ ישראל — את הסעיף הזה: הכנת לב העמים והממשלות אל רכישת ארץ ישראל על-ידי היהודים.

ועוד הוסיף זה, אם גם לא בתור, סעיף, אבל בתור הצעה קלה, כי עלינו לדרוש מן הממשלה הטורקית בעזרת הקונסולים האירופיים, העומדים ומחכים ליום שנפתח פינו להרצות לפנייהם בקשותינו, וימהרו לעשותן ובידם לעשותן, כי תשיב לנו את זכויותינו בארץ-ישראל אשר נשללו ממנו. ויחד עם זה באה עוד הצעה, שאמנם מתנגדת מעט להצעה האמורה והיא, כי הדיפלומטיה שלנו צריכה לעמוד על המשמר בבירת-תוגרמה ולהשתמש בכל שעת-הכושר — ושעות כושר תזדמנה הרבה — כדי להרבות את השפעתה ולבצר מעט מעט (מעצמנו על-ידי קונסולינו שם ולא עוד על-ידי אחרים) את מעמדנו בארץ-ישראל (שם).

נסה האדון אוסישקין לנתק לשעה את עבותות הרצל מעליו ולעמוד על המוחש והאפשר ונמצא כי הוא רק בעיקר נושא כליו . . .

מ א ר ן - י ש ר א ל ל א ר ן ס ת ם . . .

ק ט ע ש ל י ש י

ה מ. מ. אוסישקין בקונטרסו, הפרוגרמה הציונית שלנו, האמורה, הוצאת ציוני ארץ ישראל, בדברו מארץ-ישראל ליהודים מצא לנחוק להקדיש גם פרק מיוחד להערות אלה: ממי יקבלו אותה היהודים? – ושם נשמע, אם איני טועה, בפעם הראשונה מפורש, שישנם גם ערבים בארץ אבותינו, ושלהם חלק רב מן האדמה; אבל הוסיף לאמר: שהערבים האלה חיים בשלום ואחיה עם היהודים, הם מודים בזכותם ההסטורית של בני-ישראל על הארץ – הערבים מודים בזכותנו התולדתית בארץ שהיתה לאבותינו. ולנו, בני עם מפקפק, הנה שעות של יאוש, שנפקפק בהן בזכות הללו. כי הן אבותינו לא היו ילידי הארץ ברובם, כי אם כובשי הארץ, והזכות, שרכשנו לנו בזה, רכשו להם גם הכובשים שכבשוה אחר-כך מידינו. לא לנו הארץ בבל, שכאלף שנים היתה עזובה מאתנו, ועמים אחרים כבשוה בדמים ורוו אותה בדמים. כה מדבר לפעמים הספק בלבנו ונוספה לנו עוד אבן מעמסה אחת. –

והנה החלו להשמע גם בגלוי ספקות בודאיות של אוסישקין. מסופרים בני ארץ-ישראל שמענו ברור דברים על-דבר התנועה הערבית ובני הערבים. לא מודים המה בזכויותנו, הערבים ההם, כי אם כופרים – לא קרקע בתולה ארץ-ישראל לפנינו, כי אם קרקע מיושבת על-ידי גוי עובד אדמתו ויש גם לו זכויות על אדמתו. . . . הסופר א. חרמוני, יליד ארץ-ישראל, עורר במאמריו על-דבר התנועה הערבית, השלח, על אלה הדברים; ועוד יותר מפורש שמענו מפי תושב ארץ-ישראל אחר, שגלל באספת העבריה בימי האספה הציונית השביעית בבול את השאלה הרבה הזאת לפנינו, שאלת יחס בני ישראל הבאים להשתקע בארץ-ישראל אל הערבים. . . .

שאלה נעלמה קרא לה המרצה, והעובדה שאפשר היה להסיח את הדעת משאלה-יסודית כזו, ושאהר שלשים שנה של עבודה ישובית צריך לְבַר עליה כעל חקירה חדשה, עובדה מעציבה זו מוכיחה לו למדי את קלות-הדעת השוררת בתנועתנו וכו'.

מיום שצמחה התנועה הלאומית וכו', אמר המרצה הנ"ל, לא חדלו העסקנים הציונים מלהתענין בסדרי הארץ ובחוקיה וכו'. על הכל דנינו והתנכחנו וכו'; אך דבר אחד שכחנו: שכחנו, כי יש בארץ חמדתנו עם שלם, שנאחו בה זה מאות בשנים, ומעולם לא היה בדעתו לעזובה.

והוא הולך ומתאר לנו את העם החי הזה בתור עם, בעל לב רגש ונפש אוהבת, שקשור הוא במולדתו בעבותות חזקים, ויש לשער, שהרבה ממנו הם נדחי עמנו ופליטיו, שהתבוללו בעמים בימי הרדיפות והחורבנות, וגם בדמם חלק ממנו. אם יש אכרים, המרטיבים את שדותיהם בויעתם, הם הערבים, בהתפתחותו הגופנית עולה הערבי על כל עמי אירופה, ואין לעם הזה צורך בתנועה: עצום ורב הוא ואינו טעון תחיה, כי מעולם לא מת ולא חדל לחיות אף רגע.

כבר הגיעה השעה, אמר הציר הזו, לשרש את הדעה המשובשת שנתפשטה בקרב הציונים, כי בארץ-ישראל יש אדמה בלתי נעבדת מחוסר ידים וכו'. אין שדות שוממים, ולהפך כל פלח משתדל להוסיף על חלקתו מאדמת הבור הסמוכה לה וכו'. ובכן, כשאנו באים להאחו בארץ, הלא מתעוררת מיד השאלה: מה יעשו הפלחים, אשר את שדותיהם נקנה אנחנו? — ואנה יפנה המודח? — אמנם המושבה העברית ממציאה לכזה לפעמים עבודה וכו'; אבל ראשית, הלא אין יכולים להתחייב להספיק לו עבודה בקביעות, ושנית — בזאת נרע לעשות, כי כשתנתן לפלח עבודה במושבה המיוסדת על אדמתו, תנתן לו גם היכולת לבלי הפרד מעל האדמה, שגדלתה וכלכלתו מיום הַנְלָדוּ, והוא יוסיף להביט עליה גם אחר-כך כעל נחלתו, שנעשקה לפי שעה על-ידי זרים...

הוסיף המרצה לאמור: נניח כי בארץ אבותינו אין לנו לדאוג לאחרים וכי מותר לנו, או אולי גם חובה מוטלת עלינו, לקנות קרקעות מכל הבא בידינו. האמנם יכול אפן-קניה זה להתמיד? האמנם יחרישו המנושלים הללו ויקבלו ברוח-קרה מה שנעשה להם? הלא סוף סוף יתעוררו

להשיב בכח האגרוף מה ששללו מהם בתוקף הזהב! הלא משפטים ידברו עם הזרים, שנתשו אותם מעל אדמתם. — ומי יודע, אם לא יהיו אז לתובעים ולשופטים גם יחד . . . והאנשים אמיצי-לב, מזוינים כלם, קלעים נפלאים, רוכבים מצוינים, קנאים ללאומתם וביחוד לדתם. — והעם הזה הלא הוא אך חלק קטן של הגוי הגדול, המחזיק בכל סביבות ארצנו: בסוריה, בארם-נהרים, בערב ובמצרים . . .

ואל לנו לזלזל בזכויותיו של העם הזה — קרא — וביחוד חלילה לנו להשתמש ברשע עושקי-אחים. אַל לנו לבטוח באפר המכסה את הגחלת: זיק אחד יתמלט — ויהיה לתבערה שלא תכבה! — — —

בתור תשובה, אם לא על שאלה זו, כי היא טרם נשאלה, אבל על שאלות מעין זו על-דבר העם המושל לפי שעה, עם הטורקי, שלא נאות להוציא בלעו מפיו ולתתו לעם היהודים, כאשר חשבו מראש — בא הרצל והציע במועצה אחת רבה הצעה חדשה, לאמר: נעזוב את ארץ אבות, שהדרכים אליה מלאים חתחתים ונבחר בארץ אחרת . . . ומדינת היהודים, חזונו של הרצל, הן היה בראש וראשון בנוי ביסודו על חפוש ארץ אחרת בעד עם ישראל ולא דוקא ארץ אבות. וכה נולדה אז על יד הציוניות כמחנה היהודים תנועה שניה: תנועה ארצית, לאמר: הבו ארץ לעם היהודים, עם גולה.

הקבוץ המדיני והארצי, הארץ העצמית והתולדתית פועלים הרבה בבסוס עם; ואם נראה, שעם יעבור גבולו ויכבוש לו ארצות זרות, אין זה כי אם כמרחיב את גבולו. —

ועם כל זה יש להודות, שברצון זה נולד אצלנו דבר חדש, שהסר לנו בימי הגלות, והוא רגש הקבוצי הלאומי. כל ימי הגלות וכל הטלטולים הגדולים מארץ לארץ היו רק שנוי-מקומי. אנחנו למדנו לבוא רק למקום, שכבר באו אנשים אחרים; למדנו להיות כרוכים ככנים קטנים בסניר אמם, מבלי נסות לעמוד בפני עצמנו . . . ראו תולדות היהודים באמריקה, ראו תולדות היהודים בשאר הארצות החדשות. ואם התעורר העם לדעת, כי היציאה והטלטול צריכים לקבל צורה חדשה, ושטוב לנו אנשים חיים כשהם לעצמם וכובשים להם את הדרך בארץ בתולה מלעבור אלפי אלפים יחד למקום מדרס ומיושב כבר מאחרים, אין בזה כי אם את חיים . . .

הכח התרבותי אינו רק בקריאת ספרי חושבים ומשוררים, כי אם בכבוש הארצות והפצת התרבות. טוב שנלחם עם פראים משנמכור, בגדים ישנים, לבעלי השכלה. אבל הנה בגוף ההצעה הרבה דברים לעמוד עליהם. באחת אין אורח מכניס אורח, והן העם האפריקני גם ישמיע קולו... והרי זה דבר שלטון בית במלאכות שמבחוץ: הישוב היהודי המתבסס שם לוקח עליו את המלאכות האנגלית המדינית באפריקה המזרחית להפצת התרבות האנגלית, וממשלת העולם, שלה; והרי יוצא מזה בריטניות מרובה גם לאותם שבבית, והרי זו, עבודה זרה, לעתיד... ושנית אין מוכשר לזה ברב עם שכתב על דגלו: קשים גרים לישראל! עם שלא יפנה לו את הדרך לעמים פראים על-ידי מסיתים דתיים, שהמה היסוד הראשי בכל מיני כבושים בארצות רחוקות. אוגנדה נכבשה בעיקר על-ידי בעלי שלש הדתות: הקטולית, הפרוטסטנטית והאסלאם. מלחמת הדתות שם קשתה, והיהודים, שלא יבחרו להם נשים מבין הכושים ולא יבואו עמהם בתערובת דתית ואישית, יחיו, ככבשה בין הזאבים... שאין במספר שלשים אלף או חמשים אלף, גם מאה אלף יהודים הבאים לשם, ולו גם ראש המזרחי הולך לפנייהם עם רבניו ושוחטיו ושאר מנהגי העם — לבסס לנו שם תרבות יהודית עצמית, זה דבר מובן מאליו. — קשה גם לצייר, שבדרך המלאכותי הזה נבנה לנו בית, קשה לצייר, שהצבור הישראלי, יותר נכון — האישים הפרטיים, המבקשים את לחמם ולחם ביתם באפן נאות להם על-פי טבעם, יהפכו בן לילה מאנשי-בינים, המסוגלים לתוך בסחר ישובים קודמים להם, לאנשים עומדים על הקרקע בראשונה. וגם זה, מלבד ששלטון-בית תחת ממשלת אנגליה, שאינו נותן כל זכיה תולדתית גם למתישבים במדינתם, כלומר — להרחיב ממשלתם וכח ממשלתם — מה שהוא הנשמה היחידה של כל ישוב מדיני חי, — לא יהיה פורה ברב, בהיותו עומד על מעמדו כל הימים ואינו מתפתח, הנה גם השפעת השכלת אנגליה, אדוני הארץ, שלהם גם מפתחות הארץ ותרבות הארץ, לא תהיה יותר מעטה על בנינו או מהשכלת רוסיה או אשכנז וצרפת. ומי יודע, אם גם שם לא יהיו נעשים אחינו לבעלי דור-פרצופים בחייהם וברוחם? שלטון-בית עברי באפריקה תחת אדנות אנגליה ושאיפותיה הגדולות התרבותיות, לו גם יצלח, יהיה לבני-ישראל לכל היותר מעין, אלכסנדריה של מצרים, בימה; הוא יתן לנו אנשים עברים-אנגליים, אם תאבו או לא תאבו. אבל תאבו — והדור הבא לשם יאבה...

ובאו, ציוני ארץ ישראל, וטענו — אחר שרעיון אוגנדה אמנם נפל, אבל פנה מקומו לרעיון טריטוריאלי פשוט — את אשר יגורנו בא לנו. אם האוגנדיסמוס לא היה אלא טעות מסוכנת, הנה הטריטוריאליסמוס שוב אינו טעות כלל, אלא היא שאיפה ברורה ומכוונת לקרוע את עם ישראל מעל העבר שלו, לאבד מלבו את הכרתו ההסטורית הלאומית — ולעשותו לעם אחר, שיש לו תקוות לאומיות אחרות וקנינים לאומיים אחרים*. כאילו הם בעצמם, לו באמת יאחזו ברעיון התחיה עד קצהו, לא יבואו לידי שנוי-ערבין גמור בכל מכמני הגלות ובכל אשר עשה אותם מראש לבני גלות... ובאו ה, ציונים הטריטוריאליים וקראו**: לא כן! הציוניות היא תנועת שחרור וגם היא הלא רוצה היא בשחרור וכו'.

והתוצאות? עם כל השניות שבין המפלגות בענין הארץ המקווה הנה הדרך לשניהם רק אחת... גם הארציים התחילו להשמיע על השקלים, ליסד מועצות ולשלוח צירים ויהי גם להם הכל לשאיפה מופשטת מרחפת על גבי הדברים ולא לחלק מן הדברים. ויהי הללו מושכים לכאן והללו מושכים לכאן, ובעיקר שניהם יושבים בבית ועושים מעשיהם בני היום, כאשר עושים שאר בני היהודים, שלא פנו לשניהם גם יחד, בלי הבדל... התוצאות היו, שבשעה שהתחילו הרוחות להתנגש בארץ רוסיה והעם קוה לחרות ולזכויות, החלו הציונים כהארציים, וגם החלוצים במשמע, לשתף רוחם אל הענינים בארץ ולבקש אכל מפרי הארץ. — — —

* קול קורא שלהם במכ"ע, הצפירה. ** באותו מכ"ע גופו ובאותו גליון גופו.

עוֹד בְּדַבַּר הָאָרֶץ

קטע רביעי

ההתישבות הפעוטה בפלישתינה בצורתה עתה. אמר הד"ר הרצל, בנאומו הראשון באולם המכבים בלונדון, לא תפגוש מעצורים חדשים, כפי שיש לשער, מצד הממשלה הטורקית העליונה; ובכל זאת דומה אני, כי לנדידה בהמון תתנגד טורקיה בהחלט. אפשר לה להממשלה להתייר נדידה בהמון, רק כשתהיה על יסוד אידיאה מדינית, ואם אפשר בכלל ליסד מדינה יהודית בלתי-תלויה, במדרגה זו או אחרת, אי-אפשר שינתן לנו הדבר הזה, החשוב לנו כל-כך מבלי שלומים מתאימים מצדנו. בעד הטריטוריה שתנתן לנו — תהי זאת פלישתינה או ארץ אחרת איזו שהיא — הננו צריכים להביא למושלי קושטא הנאות חומריות גדולות; אבל במקרה זה עלינו להתנות, כי יתנו לנו את הערובות, הדרושות לבטחון קיומנו הלאומי בעתיד (תרגום עברי של, כל כתבי הד"ר הרצל הציוניים, קובץ ראשון, עמוד י"ד, ט"ו).

ובא נורדוי ואמר במאמרו, תעודת הציונים, בלוח אחיאסף משנת תרנ"ט: חלילה לבני עמנו להאמין, כי בבקר לא עבות אחד יקבלו פתאם בשורה טובה מאת ההנהגה הציונית המרכזית, כי גאולתם באה וארץ-ישראל נתנה בידיהם...

אני נותן, למען תתן אתה, הוא הכלל והחוק, אשר על פיהם תחיה הפוליטיקה — הוסיף לאמר. למען תתן אחת הממשלות איזה דבר לאחרים, אז עליה לדעת מראש בדיוק מה תקבל במחירו. — אנחנו, בתור יהודים פרטיים, אין לנו מה לתת לממשלות במחיר הארץ, אשר אנו שואפים אליה וכו'.

אחד מתושבי ארץ-ישראל במאמרו, לשאלת הישוב בארץ-ישראל, בהשלח, אמר: במה אנו יכולים להוכיח את כשרוננו להשתמש כראוי ברשיון הגדול הזה? איזה יסודות יש לנו להאמין בעצמנו ולהוכיח לאחרים.

כי חפצנו יעלה בידינו וכי לא נביא את הממשלה הטורקית לידי עסק־בישי. ובא אוסישקין, שאמנם אינו מדיני בעל־דמיון ביותר ומבקש לרוב את המוחש, והעמיד ליסוד ב, הפרוגרמה הציונית, האמורה: הכנת לב העמים והממשלות אל רכישת ארץ־ישראל על־ידי היהודים; ובבאור לאותו חוק אמר: עלינו לדרוש מן הממשלה הטורקית בעזרת הקונסולים האירופיים, כי תשיב לנו את זכויותינו בארץ־ישראל, אשר נשללו ממנו.

ובא פלוני ציוני במאמר, על עסקי ממונות, ב, השלח, וטוען: להדי"ם! הן כל הגוים פותחים את פיהם כקבר לבלוע את ארץ־ישראל להם לעצמם. והוא מזכיר את העובדה, כי כאשר, הגישו חובבי־ציון הראשונים בראשונה את כתב־בקשתם אל שר העיר באודיסה, לתת להם רשיון ליסד חברה־יהודית לישוב ארץ־ישראל, השיב להם, לאמר: פלישתינא היא ארץ הנוצרית וכו'. ואת ההשקפה הזאת של הנוצרים על ארץ־ישראל יכיר כל איש היודע ומתבונן אל כל מעשי הנוצרים השונים בארץ תקותנו.

ואחד־העם בא והוציא את הסכום למפרע ואמר: אילו היה אפוא מנהיג הציונים שם לבו מראשית פעולתו, לא היה צריך להמתין, עד שיבואו גדולי עולם וילמדוהו, איך עושים היסטוריה וכו'. אלא היה מבין, כי עיקר ההתקדמות צריך לבקש בלב העם עצמו, בשנוי השקפותיו המוסריות על ערך חייו בגולה ובהכרתו את החובה הגדולה המוטלת עליו לברא לעצמו תנאי חיים. — וכי כל זמן שהשנוי הזה בלב העם לא הגיע עוד למדרגה הדרושה, לא יועיל הרבה מה שמלכים ושרים ידברו טובות על הציוניות, (ילקוט קטן, סימן ל"ו).

וכלם לא נתנו אל לבם, כי גם השנוי בלב העם פנימה, או, הכנת־העם, כפי שמכנה דבר זה נורדוי, גם המה עוד לא יחייבו ויוציאו דבר חי, כל עוד לקח מאתנו אשר היה לנו ואבדנו שורש נשמתנו בארץ. . . הארץ תחזק יחסי יושביה אליה, החלשים יהיו לחזקים והנחשלים יאמצו ידיהם, כל עוד יש קשר בין מקום ובין יושביו, בין הרבים להיחיד; היחיד לא יברא את הרבים ביודעים, כי אם הוא אבר נאחו בו ונשפע ממנו.

עם כי ילך לרשת ארץ חדשה, יחידים שנעשו לעם או לגון־עם חדש על קרקע חדש, הן אמנם דבר כזה נעשה, גם בזמן ששערי התולדה כבר פתוחים לפנינו ואינם עלוטים עוד בערפלי קדם. הרי ארצות־הברית הדרומית והצפונית, הרי עם הבורים ועוד כאלה רבים; אבל היהודים

ביניהם לא יתחשבו, הם לא בקשו להתחשב, לא בקשו להתאחו בקרקע ולא יבקשו זה עד היום, אם גם יכריזו בראש כל חוצות לאמר: התנער ישראל, הוא מבקש אדמתו!

חבר ועד גאולה — אומר הסופר מרדכי בן הלל הכהן במאמרו, שני מיני ישוב, בהשלח — מבשר אותנו, כי כל הנחלאות שלהם נמכרו; אבל השמחה אינה גדולה, כי לא אכרים עברים נוספו עלידי זה בארץ-ישראל, לא עברים עובדי-אדמה באו להתישב על הנחלאות האלה, אלא כסף-ישראל עבר אל הערבים העשירים במחיר האדמה, וכסף ישראל יעבור אל הערבים הפלחים במחיר העבודה, אשר יעבדו הם; הם יעבדו ויחרשו ויורעו ויקצרו ולא אחינו בני-ישראל... .

בתוך עמי אנכי יושב, הוא קורא, ועיני צופיה על חיי בני עמנו ועל דרכיו. אין חלק לציונים בחיי בני עמנו!

יש להוסיף: לא היו לנו גם ציונים כלל במובן האמיתי, לא היו לנו אנשים שידעו, כי אין תכנית הציוניות, מה שהטעים הרצל וראה, בקודת-הכנב, שלה, — שיעברו העניים לארץ מולדת חדשה, ארץ האבות הקדומה, בעזרת העשירים, שלא יפסידו עלידי זה מאומה, ולהפך עוד ירויחו. (כל כתבי הנ"ל, עמוד יא) — לא היו לנו אנשים שילמדו אחרת ויעשו אחרת.

לא למדו אתנו לדעת, כי אין רְנַח מאומה לאומה רעועה, שעוד בה עשירים ועניים, כי העשירים עושים בעד אחרים ולא עושים בעד עצמם; שאין רְנַח לאומה, כי חדלה להיות אומה ואין נחלה לה בארץ ויושביה עמה. —

לישועות ונחמות יחלנו בכל עת, התחיל סופר אחר מאמרו, אחרי הרעשי, בכלות אספה רבה ציונית, הישועות והנחמות היו לשמות נרדפים עם נסים ונפלאות, כי באמת אך תקוה אחת עודדנתו תמיד, שיבוא הנס מכל מקום; וכה הסכין העם כלו עם הדעה, כי לא בידו טובתו, וכי רק ביד אחרים לעשותו למאושר או לאומלל בארץ החיים.

השתנו הדברים: זאת ראו ראשי הציוניות, ונתנו אל לבם, כי חדל העם להאמין בנפשו וירשמו על דגלם את הפתגם התלמודי: אם אין אני לי, מי לי? לאמר: אין סומכים על מעשי נסים. ואת התורה הזאת למדו

וחזרו ולמדו לכל, עד אשר יכולים היינו לחשוב, כי כבר חרותה היא על לוח לבם. רבים הנוהים אחרי תנועת העם ויודעים הם, כי רק בהם ובהתמכרותם אל הרעיון תלויה הצלחת הרעיון, כי רק לפי ערך האמצעים, אשר ימציאו אל ועד הפועל, יכול זה לפעול ולעשות גדולות, כזאת יכולנו לחשוב על-דבר ידיעתו של העם בציוניות.

ואנו חשוב חשבנו, שכיון שאדם מבין כבר דברים כאלה, מבין מה בין גאולה הבאה בידיים ובין זו של המשיחיות הדמיונית, חשוב חשבנו שהוא גם יבין, שאין עזר תלוי בו, ועד-הפועל, כלל. רק העם בעצמו, אישי העם בעצמם, יכולים לעשות כל אחד ואחד בעדו ובעד ביתו; ואותה ציוניות, שסומכת רק על שתדלנות מופשטת, מבלי הצטרפות האישים הפרטיים ומבלי עבודת כל אחד ואחד בכל חייו, היא סוף כל סוף אינה אלא נסית ואין לה מעמד קיים גם באותם האנשים עצמם וחייהם, בציונים עצמם, באשר לא תמלא את חייהם בכל, באשר אינה מתחלת בחייהם...

תנועת-העם, רצוני לומר — תנועה בכלל ושאיפה כללית שאינה נוגעת בחיי כל איש ואיש ומעמדו ובכל היקף-עולמו ולא תסיע חיי כל איש ואיש מעצמו, היא בריאת יש מאין, היא מתחלת מן הגג בטרם ירו אבן פנה...

מ ן ה מ ח נ ה

ק ט ע ח מ י ש י

לפני איזו שנים נדפס מאמר אחד בשם, מדוע הנני ציוני? מאת הרופא הידוע מכס מנדלשטם. ודוי של אחד מזקני הציונים היה רשום עליו. והוא התחיל בדברים פשוטים: אני הגבר ראה עני! ומידעי את עני עמי ואת גורלו המר. אשר כמעט אפסה לה כל תקוה. נשגבה ממני להבין. איך ימצאו עוד יהודים, שאינם עוד ציונים. . . . תום מוסרי ומחשבת. לא היו בדברים האלה רעיונות פוריים. חדושם — רק הרוח האישי הנושב בהם. אך עלי להודות. קראנו שם. כי ימים רבים היתה לי אהבתי לציון כעין סמל העתיד: כי יבוא יום ועמנו יסיר. באיזה אופן שיהיה. את עול הגלות מעל צוארו ויבקש לו מפלט באחת מארצות תבל הגדולה והרחבה. למצא מרגוע לנפשו העיפה. מכאוב עמו היה גם מכאוב לבבי. אשר כרקב היה לעצמותי וימרר כל שמחת חיי. בכל רגע נראה לי. כאילו ירדו אלפים שנות הגלות של עמי כעיט על בשרי ואין מציל. אולם זה שנים אחדות קבלה אהבתי לציון צורה. העליתי עליה בשר והפחתי באפיה נשמת חיים; והארץ. אשר אני נושא את נפשי אליה. היא פלשת.

לולא ידעתי אל נכון את ערכם המוסרי של בני עמנו. למרות אלפי נגיעהם ופצציהם הרוחניים. אשר הוכו בית שונאיהם בנפש. לא הייתי ציוני; אולם בטוח אני. כי יקפכו היהודים בארצות אבותיהם על אדמת החופש והדרור ללאום העומד במוסרו לנס עמים. כי בהשתנות דרכי חיהם לטובה יוכלו לאחד את הקולטורה היותר-רחבה עם מצב מדיני-מוסרי בתכלית השלמות. אשר בכלל לאל יד בן-תמותה להגיע אליה; בטוח אני. כי מארץ פלשת תצא בפעם השנית. ואולי עוד בהוצאה מתוקנה ביותר. תורת-חיים לכל המין האנושי. לכן הנני ציוני אדוק. מדיני מכף רגל ועד ראש. . . . והוסיף שם. לאמר: המלחמה. אשר נכון לה אנחנו. היא פשוטה מאד ובלתי-מסוכנת ביותר. אנחנו קרובים אל עבודה מתונה. עבודה שאין בה שפיקות-דמים. רק קולוניזציה קולטורית; חרבנו וקשתנו המה עבודה חרוצה

ושקידה רבה וכו'. אלה מאהבה ואלה משנאה יתמכו בידנו! סוף כל סוף איש לא יעמוד לנו לשטנה. לא נפול לאיש למשא. כי להפך, הפצים אנו לעזוב פה המקום לאחרים. —

מנדלשטם מחייב את המתבוללים העברים בני-גילו בארץ רוסיה, קראו אז. בישראל לא יבוש, לתחית עמו ישא עיניו; ישא עיניו לחלצו מן המצר ולבנות לו בית במקום נאמן ולציוניות המעשית יקדיש כחו, שמו בעצמו כבר מכיל בקרבו איזו ערובה בעד הדעה הציונית; והוא גם עוסק בה ופועל ונותן לה כל אשר ביכלתו. הוא עזר לבנין אוצר-הלאומי ולמוסדו הנאמן. הוא נשא באספות הציוניות הגדולות משאו על-דבר, הרמת המצב הגופני של עם היהודים. וכן לא ימנע את רגלו מכל הכנסיות הגדולות, שהיו בעיני הציוניות והארציות ובעיני בנין העם. הוא עבד לטובת בנין ישראל המעשי גם כבזיליאה גם בקיוב, גם בלונדון גם בן-רשה. רופא הוא מנדלשטם, אחד מרופאי חולי-עינים היותר-מצוינים ונודעים, מכל אפסי הארץ ינהרו אליו חולים המונים המונים לבקש עזרתו בצר, עתותיו נתונות לכל נגועי אלהים והוא לא ינום ולא יישן, לבצע לא ישים לבו, תמוך יתמוך את הדל, עשיר ורש יחד נפגשו אצלו, כי יבקשו תרופתו. זהו יומו ועבודת יומו; ועתידתו וכל הרהוריו נתונים המה לארץ אבותיו, יסוד עמו בארץ, להרים אותו בגשם וברוח ולתת לו אחוזה בארץ, בארצו. —

והנה באו ימים, שבהם חגגו בקיוב את חגי-יובלו, יובלו של רופא, כעבור עליו תקופה ארוכה בשדה עבודתו. חג היה ליושבי קיוב עיר מושבו ולכל יודעי שמו; ובין מכבדיו באו גם הציונים, השתמשו במקרה זה להביע לו כבוד.

אנחנו הציונים, אמרו הצירים האלה, משתמשים במקרה זה, ביום מלאת שלשים וחמש שנה לעבודתך במקצוע הרפואה, להביע לך את ברכתנו העמוקה ואת רגשי הכבוד הנאמנים לך בתור מלומד, רופא; וביחוד בתור עובד בלתי-עייף על שדה העבודה הלאומית העברית, יען כי במשך התקופה הזאת, מלבד העבודה המדעית והמעשית במקצוע שלך, הקדשת לא מעט כח ואנרגיה לשאלות הצבוריות הלאומיות של העם העברי.

והברכה האחת, כי ראש עמנו בעתיד, ה,אייכנשטם, העתידי, שאת צורתו הנעימה והמעולה תאר הדמיון העשיר של מנהיג הציונים, ב,תל-אביב, יהיה באמת דומה לך.

משה סמילנסקי מדפיס זה ימים רבים מכתבים מארץ־ישראל בכל מכתבי העתים אשר לבני ישראל, ואנו קוראים בשום לב את אשר יודיע, והוא מודיע אותנו לפעמים מה.

והנה העיר פעם על איזה ענינים מעניני ארץ־ישראל וביניהם נמצאה הוספה קטנה בת איזה שורות, שבה היה כתוב לאמר: בראשון־לציון גברה בימים האחרונים מחלת־העינים, המחלה גורמת הרבה צער ועמל למושבתנו. פליאה בעינינו, מדוע לא יטריחו את עצמם אף פעם ציונינו הרופאים, שיש בהם מומחים מפורסמים במחלת־העינים, לבוא לאיזה חדשים לארץ־ישראל, לחקור את מחלת־העינים פה ולהורות לרופאינו את הדרך לכו בה. — ורופא־העינים מנדלשטם לא נסע שמה, להושיע את אלה בארץ־אבות; והוא איש בר־לבב ויודע, כי מעשה קודם למדרש, ויודע גם נגעני עמו. — — —

לפני איזו שנים קרה, כי הציונים באודיסה נחלו נצחון ויבשרו על־אודותיו בכתבי העתים, לאמר: אחד־העם נבחר בתור חבר לסניף של חברת מפיצי השכלה אשר שם. המלחמה היתה רבה מצד הציונים נגד החברה הזאת מימים ימימה, אחד־העם ודובנוב פתחו בדבר והסיעו כל כחם ליהד את החברה הזאת ולהכניס אליה כחות יהודיים; קשים היו המעצורים, הנלחמים את הלאומיים השתמשו בכל האמצעים לגבור חילים ולהודיין נגד האויב, אבל לא יכלו לו. — אחד העם, איש שדעותיו ושאיפותיו להם לרועץ, לסמל ה־ראקציה, הנה יחלוק אתם את ממשלת ההשכלה ויחווה להם דעו... ואחרים התפלאו ואמרו לנפשם: ולשמחה מה זו עושה? הם אמרו לעצמם, כי חברת מפיצי־השכלה עם בסיסה הרוחני והאזרחי וחשבון עולמה העברי היא כל־כך שונה מעולמם של הציונים, עד שלכאורה אי־אפשר כלל להציונים לחלק עמהם את המפעל הזה ולהכנס עמהם לישיבה אחת... .

צרת היהודים, אמר הד"ר מנדלשטם במאמרו, שאלת הגיטו, לוח אחיאסף תרס"ג, היא כל כך נפרת ובולטת, עד כי לא יכחיש אותה כיום שום איש, כאויב כאוהב. כבימי מצרים כן גם בימינו אלה יהודי הגיטו עושים לבנים ומביאים בידם עצמם תבן לבנין אותה החומה הגודרת עליהם ומבדילים מכל שאר בני־האדם.

והגואלים עומדים על גבי עושי הלבנים. — — —

מ ז ה ו מ ז ה

ק ט ע ש ש י

ר בשביל כל אלה, אמר ה' אושישקין בהרצאתו אשר בכנסייה הגדולה, במינסקי, הנני עומד כעת על הבימה הזאת ואומר לכם: כי אנחנו חייבים לתקן הרבה את כל סדרי עבודתנו, ליסד לנו אורגניזציה כזו, אשר לחזיונות מעציבים לא יהיה בה מקום. — והיסודות הראשיים, שעליהם תבנה האורגניזציה, איך לבכר את האיכות על פני הכמות. יש לנו ציונים לאלפים, אגודות למאות; אבל אנשים אך מעט לנו, מעט מאד. אמנם גם אנשים רבים לנו, אבל רק לגבאות, לקטנות-המוחין, לסכסוכי כבוד, אבל לעבודה — אין איש — המעטים הנמצאים הנם כשבליים בודדות, בין המון הנרפים.

ולו נמצאו באמת אז אותן השבליים הבודדות, לו היו נמצאים אצלנו אז אנשים היודעים את אשר לפנייהם והיו להם הצדקה והכח לדעת את אשר לפנייהם, כי אז אולי גם היו נמצאים אותם הנדרשים, נמצא אז ההמון המאמין, ההמון המקבל — לו רק נמצא מי שנותן לו דבר שלם, ולא למחצה . . . לא נמצאו אז נותנים דבר של היום ושל המחר בשוה, מבלי לחכות, כי יבוא היום ויבלע מה שלמחר. —

והנה אחרי הדחיפה הראשונה בארץ-רוסיה נגד היהודים נדפסו בעתון הזורגוני היומי, הידידי, מעין הדברים האלה: המקרים האחרונים למדו אותנו לדעת, שלעבודתנו עד עתה חסר הסדר הנכון. חשוב חשבנו אנו רק לעתידתנו ורק מעט שמנו לב להוה ולצרכי ההוה . . . אמת הדבר, שגם בעד העתיד עשינו מעט, אבל בעד ההוה עשינו עוד פחות ממעט. — הימים האחרונים הראו לנו, שאנחנו צריכים לחשוב גם בעד היום . . . נעזוב את הארץ, אם יהיו בידינו האפשרויות לזה, נלכה בעת שהעמים אשר בצלם נשב יאמינו בנו ובתועלתנו להם, נלכה ברצון, אבל לא באונס וכו'. — ובא

קורא מסתתר ושאל או לתומו באותו מכתב-עתי על השנוי הגמור בין הבת-קול, אשר נשמעה בספרות אחרי ימי הרעמים הראשונים, ובין זו, שנשמעה בימי-המשבר האחרונים. אז החלו סופרינו להעתיק את לבבנו משאלות ההרה ומתקנת ההרה, שהיו למפח נפש, ולטעת בנו תחתם מחשבות ורצונות רק על-אודות עתידתנו, שם שם הרחק ממושבו עתה, שלא יהיה לנו בו מנוחה, וכל הפעולות והמעשים מצדנו לבסס את אזרחותנו לא יועילו, ועתה יתחילו לומר להפך; ועוד זאת, נניח שהבת-קול החדשה צודקת היא, שבאמת אין דוחים חיי שעה כלם מפני חיי הוה, מי זה לידנו יתקע, כי שלום יהיה לנו, שבאמת יכירו העמים בתועלתנו להם, ואחינו בארצות המערב יוכיחו.

ואז בא בית-המערכת והקדים להשיב ממחרת היום לאותו השואל, שבאמת אפשר לצרף שני אלה הדברים יחד, ושאינ הנידון מארצות המערב דומה לראיה, מפני שהם עשו שקר בנפשם, להכחיש בלאומיותם, תחת שאנו יהודי רוסייה, לא נכחיש בכך. — וכה התחילו לדון על השניות שבנו ועל הסתירות אשר בחיינו עתה בזו המסקנא, מסקנא מראש שאין בהם סתירה. — —

אפשר לעתיד ולהוה גם יחד, בהיות עבודת ההוה נותנת לאט לאט השארה גם לדורות הבאים, שחיים באותה סביבה מקומית ומביאה להם את הסכום הכולל; לא כן הדבר בהיותם שניהם רחוקים במקום, ובהיות כל עבודתנו עתה שונה במהותה ובהשארת הקרן-הקימת מן אותה של העתיד... הוה ועתיד! היום נעבוד בעד המחר והמחר יבוא מהיום, מסכום עבודתנו אתמול נבוא להיום, וכן פרוטה פרוטה בהוה מצטרפת לחשבון גדול בעתיד; ולעומת זה, אין לך עתיד קיים, אם אינו בנוי על ילדי היום ועל כח היום. הערת רוח לאומי על עם נכנע, אבל עוד יושב על אדמתו, תתן לו את החרות הדרושה לעתיד וגם צרכי היום; לא כן הדבר בעם שבגולה הוא יושב ומפרי אדמה אחרת הוא אוכל ואנוס הוא לאכלם עוד... לא כן הדבר בשעה שאנו יושבים כאן ועינינו לשם*...

אנחנו לא עשינו עד כה מאומה להרמת מצבנו הגשמי, קרא הד"ר ח. ד. הורוויץ באספה אחת לאומית, היהודי נעלה ונשא בין כותלי בית-הכנסת, שם הוא מתנשא על כנפי דמיונו, נפשו מתפחת ומשתפכת ברגשות-

* עין לעיל מאמר, אדמה, בצרור, בחומר וברוח.

קודש; אבל בצאתו ממעון אלהים, מבית תפלתו, אך צעוד יצעד בשוק החיים — מיד והיה לאיש פרוטה, לזוחל ומנשק כפות רגלי כל הפושט לו יד עזרה כל שהיא. אין לנו אידיאל עממי, אשר ימלא את לבנו בבית ובחוק.

אבל גם לא זה אידיאל עממי שלם הוא, אשר יפלג גם בעת התחיה את חיינו למבית ולחוק, בעת שעלינו לבקש את שניהם, את שניהם יחד...

ובא גם מו"ל, הצפירה; והתחיל לדבר בימים האלה על, חצי האמצעים. ודע מה שתשיב! קרא. גם זו היא אחת מהתחבולות, להביא למצער, הצלה פורתא. אין לבטל בהבליפה את כל ערך הסניגוריה; הדברים שעושה למשל, החברה Abwehr באשכנז אינם דברים עיקריים, ויש ספק אם הם מועילים הרבה, אבל אין זה מהיושר והאמת לבטלם לגמרי. אם חפצים בני עמנו לצאת בהם ידי חובתם, הוסיף לאמר, אם חצאי-דברים האלה מעכבים מעשות דברים שלמים ומהתבונן אל מעמד הענינים כהויתם, או בודאי הם מביאים רעה, אבל אם הם רק הוספות והוראת-שעה, אז אין לבטלם ולדחותם, כי אם לקיימם. והוא לא שם לבו אל ההבדל העיקרי והיסודי, לא שם לבו לזה, כי דוקא בשביל שאחינו במערב עושים את הדברים החצאים בעינינו הם אינם עושים גם את השלמים ואינם יכולים עוד לעשותם... או גם זה, שבשביל שאינם עושים את הדברים השלמים ומרגישים עצמם בתור אזרחים אשכנזים גמורים, מבלי לרצות כלל לנטות לשאיפה אחרת, יכולים המה להגן על זכויותיהם בכל כלי-נשק הארציים ואם גם חצאים. מעשיהם של אלה בנויים על חשבון אחר לגמרי משלנו, על חשבון אחד ברובו; ואם נחשוב באמת אחרת מאתם, עלינו גם לעשות אחרת. — —

ולאידך, בקשת שווי-זכויות בארץ נשב בה, גם ההתבוללות העממית, אם נבין אותה במובן הגיוני, כלומר — בתור נתינת מקום לחיי בני ישראל בארצות פזוריהם בהוה ונתינת האפשרות להם, איזו אפשרית רוחנית גם חומרית לחיות באשר הם שם, היא תקשור על-כל-פנים בחיים מעתה והתנאים המדיניים מעתה; היא תתן פתרון, לפי דרכה, לכל השאלות בנות-יומן ולכל הצרכים בני יומם, באשר תניח לכל אדם באשר הוא שם להתחיל במעשיו, באשר לו ומסביב לו. להפך הוא הדבר בצד שכנגדה, בלאומיות

המופשטת. היא תבנה עליות בלי תחתיות, נושאה היא משואות בעניני דשמיא, בעוד שעניני דארעא סותרים אותה מכל צד. ראו אדם אוהב את שפתו העברית בלבו ונתון הוא גם לשפה אחרת; הוא דורש רמות על נחלת אבותיו והשכלתם, ועמל הוא ברב, להכניס את בניו להשכלה אחרת. אותה השאיפה אינה מניחה את ידה מזה ומזה, מהעתיד ומהלוח גם יחד, ולפיכך אין בידה מאומה. עובדת היא ביחד לעגל ולמשכן, לעניני-בית ולעניני-חוץ, ואלהיה של אומה קיימת הוא רק אחד ואין שני לו...

ה צ י ו נ י ו ת ו ה ס ב ל נ ו ת

ק ט ע ש ב י ע י

ח יי כל עם ועם עומדים על החיים המתגלים, הנראים ומתנוועעים ונעשים בחברה וביחיד, כאותם הנארגים בסתר, הנארגים במקום שלא תשורם עין הקהל הגדול. יש דברים, שהם המשך להאמתול ובנויים הם על החיים מדאמתול, ולהפך כאלה, שסותרים המה למה שהיה וכל לחם מונח בסתירתם. לא נתן לכל אדם לכייל בכל מאורע ומעשה את מעשי כל הדורות מראש, אבל ליחידי סגולה נתן דבר זה. היום דורש רק צרכי היום בכל אמצעי היום; אולם המחר דורש חשבון אחר, את החשבון הגדול... החיים הפשוטים וחי המסורה הם לרוב שני דברים שונים, ואצלנו הם אינם שני דברים. — בחיוב, בחיוב תמידי לכל ירושת העבר ושותפותם הבלתי־נפסקת ובלתי־משתנית עם עיני היום, נבוא לידי זה, שנסגור בעצמנו את הדרך בעדנו, ובשלילה אולי נמצאהו. — אלף פעמים נשנה לנו: טוב מעשה עם המדרש ועל־יד המדרש, בלי שום לב לזה, שהמעשה נתפוצץ על־ידי המדרש והיה רק כצל בנו. —

והנה בא סופר ציוני אחד ומבקש אחנה ורעות בין המסורה והחיים; אצלנו, אחנה ורעות בדברים סותרים אהדי... והכל הוא עושה בסיעת המבט הרחב, ועל כל מקרה ומאורע מדהיום הוא, משביע, רוחות תולדות ישראל מהחל ועד כלה. ודוקא על־ידי המעטה המדעי הכולל, שבה הוא משתמש, לא נבין את הפרטים, דוקא על־ידי האתמול הארוך, כל־כך ארוך, לא נבין מה יתן לנו היום. —

אם המזרחיים, בקשו היתר־עיסקא בעד עסקי אוצרי־הכספים שלנו ובקשתם נתמלאה; אם דרשו הגפת דלתות אוצר הזה בשבת ויו"ט ודרשתם נעשתה; אין עוד כל צרך בדבר להתחיל בבאורים עמוקים; צעיף תעלומה ומעטה עלטה פרוש על כמה דורות אחרי דור עזרא ונחמיה, תקופה בת מאתים שנה עד בא הקץ לממשלת פרס, ובמשך הדורות הללו החלה המסורה

להתפתח על-ידי אנשי פלא, אנשי כנסת הגדולה... כמדומה, שבין ימי אנשי כנסת הגדולה ובין ימי המזרחיים שלנו מונח זמן רב; כמדומה, שבינתיים הרבה דברים נעשו לנו ונשתנו בנו...

ובכן תלך המסורה שלובת-יד עם החיים בכל מקום. תלך! גם המזרחיים הולכים. אם הישוב הדתי של עזרא ונחמיה היה על-כל-פנים פרי מעשיהם בעצמם באיזו מדה, באים המזרחיים, נכדיהם, לפי פירוש דורשי הימים אצלנו, לקחת תחת חסותם דברים לא להם שנעשו בראש וראשון בנגוד להם. זוהי הליכה עם החיים, לבקש היתר-עיסקא-רבני על האוצר הישראלי לישוב ישראל! זוהי נקרא הליכה עם המזרחיים, לקחת את האבנט הקדוש ולשימו על צואר האומה!

המסורת לא תורה חתומה נתנה אלא מגלות מגלות נתנה, לפי חשבון יריעות ספר החיים הנגלות מתקופה לתקופה ומדור לדור. והלא הדורות אצלנו נגולו לכל כספר, בחוט אחד נקשרים ובמסכה אחת נדרשים. הן בפירוש הכריזו העומדים בראש ההנהגה הכללית הציונית, כי דבר אין לה עם הדת. רק אמנם, לעת עתה, בעוד שהציוניות היא במצב החומר ההיולי, לא תוכל להיות כל התנגשות עם הדת, מפני כי ה,אין, לא יתנגש עם ה,יש. השומעים אתם! תנועה חדשה עממית, תנועה שבאה לחתוך חיים לעם הישראלי ולבקש לו פדות חברתית ותולדתית, תנועה שבאה להפסיק את החוט הגלותי הארוך ולהתחיל חיים חדשים בהרכבה חדשה, היא, במצב ההתהוות שלה, היא ה,אין, לעומת התקופות הקודמות, שבא זמנן להשתנות ולפנות מקום לחיים חדשים וצרכים חדשים עממיים; והן הן בבחינת, יש, עתה. בעת שבאה העת למתוח את הקו בין החדש והישן, בין הצרכים החדשים, שבהם תלוי עתידנו בתור עם ואדם, ובין אותם הישנים, שעשו אותנו ללא-עם וללא-אדם. לעת עתה ישלימו יחד וילכו בצותא חדא, ואחר-כך, אחר-כך אולי יתגלע הריב; ואז בלי ספק לא תמלט מהתנגש בכמה דרכים עם המסורת, אבל אין לפחד שמא תגרום ההתנגשות איזה נזק והפסד לאחד מן הצדדים... ולבנו יאמר לנו, ששנוי תולדתית עיקרי, שנוי כזה, שכמוהו לא היה בכל זמן הגלות, צריך לגרום על-פי טבעו הפסד לדברים העתיקים ואינו מתמלא, ככל בנין חדש, על משואות ישנות רק מחורבנם. לבנו יאמר, שכל בנין חדש סותר את הישן...

ועוד סופר אחד, יותר תורי מהקודם, מזה לבית מזה, קם לסייע לפשרות בציוניות המעשית עם הדת והוא קרא: אמרו להעם, כי הציוניות תתן לו חיים, הכריזו בשפורותיכם תרועת קול תחיה, העם ינוע ויעמוד מרחוק; אך אם הוא יטה את אזנו לשמוע קול צלצל הַד המסורה, אז הוא בידכם ורוחו הולך שבי אחר הקסם הנפלא הזה, אשר כחו וגבורתו ממלאים את דברי ימינו.

לו היה חשש, כי מכסף הקופה הלאומית יוקחו אמצעים להשגת שאיפותיהם של החפשים בציוניים, אז לא נקף הקהל הגדול העומד תחת השפעת המזרחי אף אצבע לטובת המוסד הזה; ולא ידך גיסא, לו היתה הציונית כלה על-פי הרוח ההסטורי של האומה, או היתה התנועה הזאת מקפת את כל האומה בכל מפלגותיה, כי בעיקרה אין כמוה מתאמת להתורה ורגשי העם, (הסבלנות החיובית).

והן לדרב מהציוניות בהחלט על-פי הרוח ההסטורי של רוב האומה, נאמר מפורש — על-פי הרוח הדתי, אינו משפט מאומת מצד ההסטוריה שלנו בעלת דו-פרצופים. ההסטוריה המשיחית אצלנו ובטול המצוות לעתיד לבוא אינם הולכים שכם בשכם עם זו שעשתה לה לעיקר וליסוד הכל קיום המצוות והחוקים התוריים: ההסטוריה של יבנה אינה במהותה אותה של ירושלים. הקהל הגדול הדתי נוצר בעד הגלות ומבוסס הוא בגלות. השבון-עולמו ושרש נשמתו לא תלוי בירושלים של מטה, רק בירושלים של מעלה. הוא לכל היותר דתי-ציוני, אבל אינו ציוני-דתי.

סבלנות שלילית ומה גם חיובית לא בראה תולדה ולא תכונן תולדה כל הימים. כבוש הארץ בודאי לא בא על-ידי סבלנות; וגם זאת התורה לנו מורשה, שלא תדע אלהים אחרים על פניה, גם כן לא התחזקה על-ידי סבלנות. בין הגלות והציוניות, רצוני לומר — בין בכור הרוחניות על כל דבר מדיני ארעי, ובין עשות הבסיס המדיני והעממי לראש וראשון גם לדברים שברוח, מונח שנוי גמור והולדה חדשה לגמרי; ומדרך השנוי שלא להיות סבלן, מדרך השנוי לדחות ולכבוש באמת...

ההשכלה בשעתה, להיותה חיה נושאה את עצמה ומתקיימת רק על-ידי עצמה, לא יכלה בשום אופן להשלים את היראים. החסידות, המהפכת קצרת הרבנות על פיה, לא יכלה לדור עמה בכפיפה אחת. הפרושים התנגדו לצדוקים, הקראים לרבנים והקבלה ותורת הנסתר לנגלה. גם בעלי

התורה בעצמה, שרצו לשפוך רוחם על כל העם, נעצו חרב בבית-המדרש והבדילו את החברים מעמי-הארץ. זאת אומרת: אין דבר אמיתי מתקיים אלא במפלגה אחת קיצונית, שעושה את הדבר בכל, אבל לא בפשרנות סבלנית, שמכניסה הכל בה, מפני שאינה דורשת הכל... השלום! המתינות! דעת זקנים נוחה ומיושבת! אלה הם העמודים, אשר הציוניות בונה עליהם בנינה, יותר מפורש – בנינו של הסופר ההוא. ולא זו בלבד, התורה מסיעת על-ידו, המסורת עומדת על-ידו, כל קדושת נחלת אבות עומדת על-ידו. שואף הוא להיות נלווה על אלה שהלכו לפניו. שואף הוא להאמת החברתית והדורית, בעוד שהבא בשם האמת האישית הוא כמביא שטר בלי חתימת עד נאמן, והוא, כלומר – מזה לבית מזה, שואל למי שאין לבבו לכך: מי שמך? מי שמך, אותך היחיד. לשר ושופט עלינו, הרבים?

מי שמך? הלב ישים אותנו – והצער שבלב. אנשים האומרים הן למסורה בכל חללה, ואלה שאינם אומרים הן לפל, שניהם כאחד אסורים המה בחבלי הדורות שקדמו להם ושניהם יחד מדברים על נפש הגוי ועל מלחמת לבו. – האמת החברתית אינה ביסודה אלא אמת אישית, שנטבעה לרבים, וסערת היחיד שהיתה לשאון הרבים...

ישעיה הנביא דבר בשם המסורת, והוא מעיד וכו', הלא מספר הפסוקים בדברי נביאנו הם מספר הקריאות בשם המסורת, אשר לפי השקפת מחזיקי המסורה היא החיים האמיתים, החיים שבחיים. ובכן לאותו סופר הצדקה – אבל נביאי ישראל לא דברו בשם המסורת, שהיתה מקובלה בימיהם, אלא באו להנחיל את ישראל מסורת חדשה ולטעת מטעים אלהיים אחרים בנפשו, הסותרים למסורת ההמונית האלילית הקדומה.

האלהים, אם לא ביד חזקה ובורוע נטויה אשפוך עליכם רוחי! כה דברו, כה נלחמו בשם האמת האישית שלהם עם האמת החברתית, שעל כל ראש הר בנתה מזבחות לבעלים, סבלנות של אמת, מדהיום הם טרם ידעו. השלום! המתינות! דעת זקנים נוחה ומיושבת! אלה הם העמודים, אשר הציוניות בונה עליהם בניניה, ואיזה הדרך עבר הרוח להתאכזר כל-כך על האידיאל הכללי של האומה ולקבעו נפש?

איזה הדרך? הרוח האכזר! הרוח שבא לכבוש לו דרך ולטעת חפצים חדשים באדם ובעם לא ידע חנות לחפצים אחרים.

בהיקף של שלום, אהבה ורצון מתפתח האדם בכל סגולותיו; שם משכן העבודה, מנוחה הנפש, בריאת הגוף והנשמה. אבל לפעמים קוראת בריאת הגוף והנשמה העממית דוקא לריב. — השעות הגדולות התולדתיות של עם, שבו יחתם אם לשבט או לחסד, הן דוקא נושאות בחבן ריב פנימי מוסרי, והנן באות דוקא בתגרת הדעות ומלחמות הדעות . . .

הציוניות, אם היא באמת, דבר חי נושא את עצמו, אם באמת נושאה היא בחבה שנוי הבסיס הלאומי ויסודו מחדש, היא גם תבנה הכל מחדש; היא אמנם מולידה את היום בחבלי האתמול, אבל מגלמת היא את האתמול לפי צרכה ומהותה . . . שעה תולדתית גדולה יוצרת באמת ואינה רוצה שאנשיה יהיו מלכחי פינכא בלבד, כי אם רוצה היא לגדל דור חדש עומד על עצמו ומוליד מעצמו.

לא במספר יושע עם, כי אם בחיל, לא בסבלנות ואמת עשויה, כי אם בחיים וכבוש דרך לחיים.

ועוד הפעם בא הסופר הזה להמשיך את דבריו בדבר, סבלנות ואמת, והוא מתח את דינו הקשה ואמר: אין איש שם מחסום לפי כל חוקר והוגה, יאמר מה שיאמר; אבל אין רשות לו לשום את דעתו בפי אוטוריטט בגלוי פנים שלא כהלכה, למען הונות את האנשים הנמשכים אחריו, הדבר הזה מרמה היא. כלומר — מרמה היה בידי איש, בהוציאו משפט, שהגלות היא בפור הרוחניות על כל דבר מדיני וארעי קיים. והוא השיב ואמר: הרוחניות של תורתנו לא תלך לעולם נגד החיים וישובו של עולם. הדבר המדיני, שהוא נגד התורה, הוא גם נגד השיטה המדינית. המשפט הזה הוא כללי; ואם יש דברים ואיזה מצבים ותנאים הסותרים אותו, נשמע נא מפי הדנים אתנו דברים ברורים ונראה אם כן הוא.

סופרים הזהירו נא בדבריהם, קרא, לא כבד הוא הדבר לנסח בסגנון פלוסופי כל מיני משפטים רחוקים מן המציאות וכו' — ועוד לא שם אל לבו, שהמאמר, כי הרוחניות של תורתנו לא תלך לעולם נגד החיים וישובו של עולם, אינו אלא מנסח בסגנון פלוסופי כולל את המציאות שביסוד הגלות והמשמרת שבגלות. סופרים ממין הזה שכחו, שאין זאת לא-שמעיה על המציאות, לאמור, שהיהדות שבגלות בותרה והתפשרותה לחיי הגלות עשתה אותנו בדבר אחד עיקרי ללא-עם, ללא אדם-עם ושאבדה בהתקיימותה

וברצונה להתקיים בכל אפן את הבסיס הראשי לישובו של עולם. כלומר – את הקנין הארצי-מקומי ואת הערובה-הנחלתית על כל הדברים הרוחניים המתנחלים, שהיא אשר עשתה לנו כל זה, לא תלך לעולם נגד החיים וישובו של עולם... סופרינו התוריים מביאים בכל פעם לאות חיבת הארץ בפי חז"ל את המאמר, כל הדר בחז"ל הרי זה דומה כמי שאין לו אלוהי! – אמנם דבור יפה, אבל אין ממנו ראייה כלל. דבור שרק נאמר ונכתב, לא יבוא בחשבון תכונת העם ומעשיו – כל עוד לא התגלם בחיים ולא היה לכח פועל בחיים ובמעשה. התולדה הארוכה לא היתה חתוכה על-פי המאמר התלמודי הנ"ל וגם לא בקשה כלל להחתך על פיו... בעם ישראל ובתולדתו שבגלות חי מאמר אחר: אלמלי שמרו שתי שבתות מיד היו נגאלין! או כדומה לו. האם מרמה היא או הגיון נאמן הוא לקרא: אלמלי קימו בני ישראל את המאמר התלמודי הראשון: כל הדר בחוק-לארץ או היו נגאלין. האם זיוף הוא לגבי אלה, שמכירים בזה ורק בזה את היסוד החי לכל עם באשר הוא עם ומחפשים דוקא ב,שלחן ערוך ובפנקסי העם הדתיים את ההטעמה, יהרג ואל יעבור! בדבר הארץ וחיבת הארץ. – אבל שאלה היא ותהי לשאלה: מה העבודה, כלומר – עבודת החקירה ודרישה במהות העבר לאלה היוצאים ביד רמה כנגד העבר? למה לנו ציטטים וראיות מדברים – מאלה שבמקום אחר בעצמם מטפחים הם על פניהם? כן משיבים אותנו לאמר. למה? לפי שאין העבר רק קנין כספם של אנשי היהדות התוריים שלנו בלבד ואינו רק להם לדרשו כמין חומר... נקל לומר, כי חטא הוא להאמת, לקחת מאמר המתפרש לכמה כונות ולגלות בו פנים שלא כהלכה וכו', או זה, שלדבר מהציוניות בהחלט, על-פי הרוח ההסטורי של רוב האומה – מפורש, על-פי הרוח הדתי, אינו מאומת מצד ההסטוריה שלנו בעלת דו-פרצופים, באשר ההיסטוריה לא תוכל להיות בעלת דו-פרצופים ואין איש יושב על האבנים וצר צורה להסטוריה, והיא תוצאה אחת מן המון מקרים, שורה כוללת אחת, אשר היא כמסקנה מכל תמצית החשבון העולמי; ולכן כשם שישראל אינו אלא אחד, כן אין לו הסטוריה אלא אחת. אבל אין הנוסח הפלוסופי הזה הכולל עושה כלום נגד המציאות התולדתית. אין מלכות בית דוד מסקנת מלכות בית שאול ואין ההסטוריה של יבנה מסקנת ההסטוריה של ירושלים – אם נאבה או לא נאבה. אם הבע"שט מספר מהקטרוג הגדול שהיה על

ישראל ורגז מאד על הרבנים ואמר, כי בשבילם הוא, שבודים מלבם הקדמות שקרים, ואמר, כי עמדו למשפט כל התנאים והאמוראים... כמדומה לי, שזו היא בת־קול אחרת מאותה של הרבנים, ואם הזוהר יאמר: ובגין דא אתקבור משה לבר מארעא קדישא וקבורתיה דילה משנה איהי, דשלטא על מטרוניתא דאיהי קבלה! — הרי זה רק כעין סטירה על לחיה של התולדה לומר, שהזוהר הוא מסקנת המשנה. —

זהו הדבר, אנו אומרים, סבלנות לא בראה תולדה ולא תכונן תולדה כל הימים; ואלה טוענים: יודעים אנו, אשר כל אידיאל דורש ממחזיקיו קרבנות ומסירות־נפש, והאיש המתרשל בזה אינו קרוי בשם סבלן אך בשם בוגד; אבל במה הדברים אמורים, במי שמתיחס ביחס ישר להאידיאל ולא בעקשנות נפרזה של אינטרסים צדדיים על חשבוננו של האידיאל, כלומר — הם, שמשליכים כל השנוים היסודיים בתולדתנו בקדרה אחת של סבלנות, שלא תבחין ולא תבדיל, ועל־כן גם בנה לא תבנה... המה מתיחסים אל האידיאל בדרך ישר; ואלה הדורשים מבנין עממי תולדתי חשבון ודעת, חשבון תאיו וחדריו ודעת שנוייו היסודיים, המה עושים זאת מתוך עקשנות נפרזה של אינטרסים צדדיים...

לנו הגיעה העת לדעת דרכינו ולא לעצום את עינינו. אם הפצים אנו באמת במסקנה אחת תולדתית, אז עלינו להבחין ולהעריך היטב את החלקים השונים, ודוקא השונים...

* ש"י איש הרויץ מהרס במקום אחד כל אותה האגדה.

עושי-שלוֹם

קטע שמיני

אל תתיראו לא מן הפרושים ולא מן הצדוקים אלא מן הצבועים העושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפינחס.

נלחמה ההשכלה במכת-פרושים זו בכל כחה בשירה ובחזון, בשבט ההתול ובמלחמת-סופרים, ראשית דבר היה לה לרפא את עמנו מהמארה הזאת. טפוס הצבוע הדתי בפימה עלי כסל שלו, בגדלותו ויהירותו, הבאות מקטנת-הרוח — זה ידוע למדי; והוא עוד היום רועה בשושנים ברוב מקומות של בני ישראל. אבל עתה, בימי השלום, המבריא את כל בית-יעקב, ובימי הנשיקות בפומבי בין בעלי ימין ושמאל, איש לא יפקוד עוד את עונו בספרותנו וינוח לו...

ובוא וראה, עוד טפוס חדש צבועי עמד לנו עתה ולוקח את מקומו: צבוע-לאומי, שמתגאה בזה בצבור ונוטל כבוד לעצמו, מפני שאוהב הוא — לא את המצוות כבראשונה — רק את עמו ואת קדשו עמו...

הצבוע הדתי היה עומד בבית-התפלה בקיר המזרחי והיה עולה לתורה ששי או שלישי, גם אם לא קרא ולא שנה וידע רק בקושי פירוש המלות בספר; דיה היתה הטלית המצויצת שעל כתפו, אבנטו של משי והעטרה של כסף על ראשו, די היה להגביה קולו בתפלתו וחקותו את הירא-שמים. הצבוע הלאומי רק שנה את צורתו, ואחד הוא בזה ובזה; גם הוא פוסע על ראשי אנשים אחרים רק משום שלובש הוא אצטלא דלאומיות; הוא מחזיק טיבותא לנפשיה, משום שהוא לאומי נלהב וכו'.

אין אני רואה בין הצבוע הדתי ובין הצבוע הלאומי שום הבדל, את שניהם שראה נפשי... אחת היא, אם איש מתגאה בתפלין של רבנותם וטוטפתו בין עיניו, או מתגאה במגן-דוד על חזהו; אחת היא, אם איש אוכל מצה לשם כבוד או עושה מצוה בפומבי בינו של כרמל. אין הבדל בין זה לבין זה, כמו שאין הבדל בין המשולח, הנוסע לקבץ ממון לישיבת מיר

ובין המחזיר על הבריות לשם ספרות העשויה לחזק היהדות . . . אין הבדל בין צביעות לאומית לצביעות דתית!

ודא עקא, הצבוע הדתי מצא על-כל-פנים בספרותנו את האנשים אשר נלחמו בו וגלו את כַּעְרוֹ לעיני השמש, והצבוע הלאומי יגדל ויעש פרי באין מוחה; להפך — הוא מושל בסביבתו. — לפנים פתחו מכתבי-העתים את שעריהם לכל מי שבא להסיר את הצעיף מעל האנשים האלה, ועתה משתמשים הם הצבועים ההם בכתבי-העתים גופא, בתור כלי-שרת למטרתם. . . . עתה גם לא ככד הדבר למצא מעין אלה גם בין הסופרים בעצמם. אור טהור תנו לנו, טהור מן הצביעות בדו-פרצופיה!

מעשה שהיה בימי אספה גדולה לציירי המזרחי בבזיליאה, ויבואו אנשים ונשים לשמוע אל ההרצאות, והנואם כבר התחיל את מדברו, ויפסיקו היושב-ראש ויפנה לאורחים בקול נגיד ומצוה ובסגנון בלתי-מנומס לאמר: על פי חוקי המזרחי אסור לאנשים ונשים לשבת יחד על ספסל אחד! הקריאה הזאת הטילה סער גדול באולם; ויקם הרב ריינס, שעל פני כל העם יפְּבֹד, להשקיט את הסערה, ויאמר: המזרחי לא יכוף הר כגיגית על מי שהוא ימאן לכסות את ראשו או להרחיקו מחברת נשים; אבל כשאנחנו לעצמנו הננו חרדים לדתנו, וכל דין תורתנו ומנהג עמנו יקר לנו ולרבים מאלה שקרבתם לנו נחוצה ומועילה מאד לרעיוננו הקדוש. בשביל זה אמרנו להגדיל לאגודה, שבתוכה לא יעשה אף הדבר היותר קל שהוא למורת רוח מסורתנו (הצפירה).

נגד אמרות כאלה אין איש יכול לקטרג, אם אינו רואה דוקא באותו הרעיון ומהותו אותו השנוי הנצרך בהרבה דברים שנתאבנו בלבנו, ואינו רואה את הצרך לברא רצונות חדשים, נאמר — גם מסורת ציונית. — אבל על אחת נתפלא, בעל המזרחי אינו דתי, כי אם, מדיני; המזרחי השתדל בכל מאמצי כחו להגדיל מספר חבריו, ובשביל זה היה מְּנַתֵּר על הרבה מתקנותיו ונמוסיו. — לא דברי המה אלה, כי אם דברי סופרו של הזמן, בבזיליאה. — נשמע מה בפיו: ד"ר אחד מעמודי התֹּךְ של מזרחי הגיד לו, כי בפירוש אמר מראש לראש-המזרחי, שהוא איננו שומר דת וכו', ובכל-זאת נתקבל להמזרחים בזרועות פתוחות. . . .

עלה אז על הבימה הציוני הד"ר פסמניק לקרא את הרצאתו על דבר היחס של המזרחי להקופה הלאומית. איזה יחס מיוחד יכול להיות להמזרחי בשאלה זו? פתרון לזה לא נמצא, גם כאשר כלה המרצה את דבריו וכו'. אף דבור אחד לא נמצא בזה, שיהא מונח עליו חותם מזרחי (הומן). ואולי זהו גופא חותם מזרחי, שהמדברים על-אודות הקופה הלאומית בקהל לא ידברו בגלוי-ראש. — אבל גם זה כפי הנראה אינו נחוץ דוקא... אדם שאינו שומר את הדת יקובל בזרועות פתוחות לאגודה נבדלת מן העדה. כדי שתוכל לשמור אף את הדבר היותר קל במשמרת דתנו. לב טהור ברא לנו!

האורח לשבת: שאל במדור התחנות של מאמריו ב, הצפירה: לאמר: במה זכה אליהו הנביא לערכו המיוחד בין יתר הנביאים? ומה הוא הדבר, אשר שת עליו את קרני ההוד העממי? הנביאים האחרים דברו דברים רמים. שנשארו ככוכבי אור לעולם, ודברי אליהו מעטים ושמו נשוא על כל שפה! והשיב: כמעט כל הנביאים פנו בדבריהם הלום והנה, והם לא חפצו במות הרשע, כי אם בשובו וחייה וכדומה; תחת שאליהו הנביא בא רק להקביר. שניות שנאה נפשו וקולו חוצב להבות אש: עד מתי אתם פוסחים על שתי הסופים, אם ה' הוא אלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו! אליהו לא הרשה לבני שבטיו לרעות זאב וטלה כאחד, לשמש בתכלת ובקלא אילן, הוא הרגיש נחיצת ההבדלה והגורסיגים.

ועל-כן קודמת ביאת אליהו להגואל, הגאולה לא תבוא עד שנדע, מי ומי לנו — והתוינו תו על מצחות המפלגות בנו, והתוינו תו... ואנחנו רחוקים אנו מקנאת דת, מזעם וריב! אין אנו חפצים למשוך את הבריות בציציות כנפיהם או בבלוריתם, אין לנו כל טענה כנגד מי שהוא לצרינו, אבל אין אנו חפצים בצורות מטושטשות, אין אנו חפצים שירבץ עלינו ערפל של ערב רב. מצב טהור תן לנו אלהים!

עת כנוס הוא לנו, אומרים לנו, עת תנועה בחיינו והסרת הדברים, אשר נואלנו בהם וחטאנו להם לעצמנו. ועם כל זה לא היו חיינו מלאים סתירות ודו-פרצופים על כל שעל ושעל כמו עתה. — על השניות שבלב, שגם מזה

ומזה אין מנוח לנו, לא נדבר, חרפה שברה לבי, גם העושים והמעשים ונושאי דגל אצלנו לא נקיים הם מאלה.

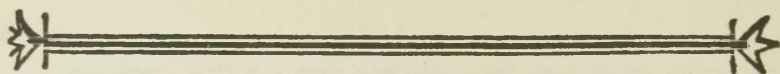
באספה רבה ציונית, במותב כנסת איזו מאות אנשים, שעניי הרבה מישראל היו נשואות אליה, נמנו וגמרנו, ליסד שתי קולטורות זו בצד זו, קולטורת הרב ריינס והרבנים וקולטורת ההשכלה, קולטורה עממית. ובכן פנה הנואם — והוא הוא בעל, אורח לשבת — בהראותו לצד ימין ואמר: יסדו אתם ישיבה מסודרה לתורה ולתעודה; ובפנותו לצד שמאל ואמר: בנו אתם ושכללו אוניברסיטה למדעים, לאמר — עשו אתם בכך ואתם בכך ומשניכם תסתעיא מילתא. — ואנחנו חשבנו, שאמנם ימין ושמאל סותרות זו את זו; חשבנו, שאין קולטורה אמיתית אלא אחת, ואם השכלת ימין צודקת, שוב אין מקום לאותה של שמאל, או להפך. חשוב חשבנו, כי קולטורה רבנית שכל כחה ותעודתה לבנות עליתה בשמיא בקשר רפוי לארעא, קולטורה שהובילה את בניה לגלות ונבנתה מחורבן הארץ, חשוב חשבנו שהקולטורה הזאת מתנגדת לגמרי לזו, שעושה את העממיות לה לעיקר; ולאידך גיסא אמרנו בלבנו, כי קולטורה לאומית שרוצה להפסיק את חוט הגלות הארוך ורוצה לטעת בנו ערכים חדשים ורצון חדש לגמרי מאותו בן הגלות ובן חסות הגלות, שהיא, אינה יכולה לפי טבע הדברים, לדור בכפיפה אחת עם קולטורה בת הגלות; חשוב חשבנו, שתנועה חדשה רוצה דברים חדשים לגמרי, והנה באה הפשרה וטפחה על פנינו . . .

אחד מהלאומיים האדוקים השמאליים נפל אז על צוארי הרב ריינס, וזה האחרון קם ויברך: ה' עוז לעמו יתן הוא יברך את עמו בשלום! וינועו אמות הספים מקול הקורא, הידד! ולא נשמעה אז בת-קולו של הנביא אליהו בהר הכרמל: עד מתי אתם פסחים על-שתי הסעפים? — — —

דברים עוברים

דברים עוברים

א

מעבדות לעבדות. — בגליון הראשון של, המגיד, לשנה החדשה נדפסה באותיות גדולות שמועה משמחת, בשם, להתודע ולהגלות. וזה לשונה:

בהגיע לאזני חברתנו השמועה המשמחת, כי כבוד קדושתו הצדיק הנשגב שליט"א מטשורטקוב מחבב את מעשי ישוב ארצנו הקדושה בלב ונפשי, שלחה חברתנו אל כבוד קדושתו חמשה צירים נכבדים, והמה נוכחו לדעת, כי אמנם נתון הצדיק שליט"א לרעיון ישוב-ארץ-ישראל בכל לבו... ויואל כבוד קדושתו להראות לעין כל, כי משתתף הוא במפעלי חברתנו והפץ באשרה וקיומה, ויתן ידו לחברתנו (חתם על מניה אות 2600), ויקח על שכמו את המשרה הקדושה לשים עין פקוחה על עניני חברתנו הנוגעים בדת: א) למנות — בעת הצורך — רב ושו"ב במושב-תנו, אשר הננו עוסקים בישובה; ב) להשגיח על הנבחרים להתנחל במושב-תנו, ולחות דעת קדשו עליהם, אם ראויים הם להאחז בה, על-פי התנהגותם בדרך התורה והמוסר; ג) גם נכון הנהו לפקח על דרכי בני המושבה — העומדת להוסד בקרוב בעזרת השם — בתורה ומוסר, בעזרת אחדים מרבני אה"ק תובב"א. — טרנוב, בצום העשירי אלף שמונה מאות עשרים ושמונה לחורבן בית מקדשנו. בשם החברה: אברהם בן אהרן ד"ר זלץ, משנה לנשיא. זכריה מענדל שפירא, המזכיר.

ובכן שמחים היו חובבי-ציון בגליציה, על כי הואיל כבוד קדשו לקנות מחברתם את המניה 2600 (המניה היא בת עשרה פלורין), בגלל שלשה תנאים קטנים הללו... והם משיאים משואות ומבשרים את הבשורה לכל ישראל, כי מעתה יבוא לציון גואל אמיתי ויתקרבו כל הלבבות לבנין-לאומי עדי עד.

מאמין הייתי, שכל אלה אשר לבם ינהה אחרי תחית האומה והתנערותה שואפים גם להניח אבני־פנה לבנין קולטורה חדשה ישראלית, שתרום את רוחנו; ועל־כן תמה אני, אם תנאים כאלה של, שליט"א, זה וכדומה הם אותם האמצעים המסוגלים להוביל אל התכלית הזאת; תמה אני, אם, הות דעת קדשו, על פלוני ופלוגי, כי, ראוי הוא להאחו בארץ־ישראל על־פי התנהגותו בדרך התורה והמוסר, והשגחתו, של כבוד קדושתו בעזרת אחדים מרבני אה"ק על דרכי בני המושבה בתורה ומוסר, תישר את הדרך. תמה אני, אם כל זה מסוגל לתת לנו אותם האנשים הדרושים לנו לבנין החדש, איתו הדור המוסרי — בעל חרות הרוח — שאליו אנו מחכים.

חושב אנכי, שבני־המושבות, העומדות להַנְסֵד, צריכים להיות דוקא אנשים, שאינם מוכשרים להכניע רוחם תחת השגחת אחרים בתורה ובדת. היודעים התמימים האלה, מה טיבה של השגחה כזו? ואלו ידעו והבינו זאת, מסופק אני, אם גם הם היו שמחים על הדבר...

שלשה דברים השמיעה החברה הנ"ל בהודעתה או בבשורתה, שאדמו"ר פלוני, הואיל לקחת על שכמו את המשרה הקדושה לשים עין פקוחה על עניני החברה הנוגעים בדת, א, למנות בעת הצורך רב ושׁו"ב בהמושבה שהיא עוסקת בישובה; ב, להשגיח על הנבחרים להתנחל במושבה ולחות דעת־קדשו עליהם, אם ראויים הם להאחו בה על־פי התנהגותם בדרך התורה והמוסר; ג, גם נכון הנהו לפקח על דרכי בני המושבה — בתורה ובמוסר, בעזרת אחדים מרבני אה"ק תובב"א. והרי הדברים ברורים: שכיון שהנבחרים להתנחל במושבה יהיו רק אלה, שזכו לחות־דעת־קדשו עליהם ביראת־שמים, ובהמושבה גופא יהיו מושגחים על־ידי רב ושׁו"ב שאדמו"ר ממנה עליהם, ומבחוץ על־ידי אחדים מרבני ארץ־ישראל שיהיו בעזרתו. הרי מצודתו של הצדיק פרושה על בני אותה המושבה והרי פה אינקוויזיציה רוחנית...

כל זה הלא גלוי ומפורש; ועל־כן תמוה הדבר, איך אומרים בעלי־החברה הנזכרת, בגלוי־דעת, שלהם: שעל־ילת־דברים היא, אשר ישימו לאיש נכבד ונעלה מאד, שרק למען הַרְחֵב את חוג ממשלתו נתן ידו להחברה וכו'...

שואל אני, האם קולוניה ישראלית, אשר הנבחרים להאחו בה צריכים לחת-דעתו של אותו קדוש, וסרים למשמעת רב הנמנה ממנו ולרבני ארץ-ישראל העומדים לעזרתו אינה מסורה בכל לממשלת האדמו"ר? והאם המחאה על השתעבדות אנשים מישראל תחת הכנעה רוחנית כזאת רק עלילת-דברים היא? על אותו האדמו"ר אין אנו קובלים. הוא על-פי דרכו יכול לדרוש, שגם אנשים אחרים ילכו בארחותיו; אבל קובלים אנו על בעלי החברה הציונית, שמסרו לו את בני עם ה'.

שואלים אנו: האם האיש הרוצה ללכת חלוץ לפנינו וראוי הוא לעבודה גופנית, חייב להאמין גם ב"ג עיקרים ולהראות שמאמין הוא בכל דברי המסורה?

אמנם יודעים אנו את טיב התכסיסים האלה, כי למען תפוש את היראים לעבודת בנין עמנו עושים להם הנחות, על-פי הכלל: המטרה מכשרת את האמצעים. אבל זה שאנו טוענים: הדברים שאתם רואים בהם רק אמצעים הם, לאידך, לנו המטרה העיקרית, מטרה שאליה אנו נושאים את נפשנו, והיא: להכשיר את עמנו, את הדורות הבאים, לחרות פנימית, שיהיו אנשים בעלי תרבות רוחנית עצמית, אנשים שאינם מצוים לחשוב את מחשבותיהם, להרגיש את רגשותיהם ולעשות את מעשיהם לפי תפקיד ידוע. ואותה המטרה, להחיות רוח שפלים, להחיות את הלבבות והמוחות, צריכה להיות הבריח התיכון, אשר יבריח כל המפעל בבנין העם. דור חדש של אנשים בני-חורין צריך לנו, אם נביא לבנות בנין חדש, ולא רק תכנית של הסעת קרשים ישנים ממקום למקום לפנינו...

ב

לפנים חשבנו — אומרים גם הציונים, — כי חדלו בני העמים לשנוא אותנו, וכי ינהילו לנו זכויות ומשפטים צדיקים. חשבנו, שיעמידו אותנו באותו מעמד שבו הם עומדים, ועל-כן עזבנו את אשר לנו והלכנו אחריהם לעבוד בכל אשר להם ולהשתתף במפעליהם החומריים והרוחניים, והנה לפתע פתאם אנו רואים, כי עוד שונאים אותנו עתה כמו אז וכי הזכויות שאמרו לתת לנו אינן זכויות ממש, ובכן שבנו לגבולנו, לגבול ישראל, ושיבה זו לאהלי אבותינו אינה אלא תשובה על השנאה שלהם והדחיה שלהם. אתם הנכם דוחים אותנו ואין אתם רוצים עוד במפעלנו, טוב הדבר! נשוב לביתנו

וננסה להיות גם אנו לגוי בפני עצמו, אנחנו לא ננשק את השבט ולא נוסף להתקרב לכם עוד. אנחנו נחיה מהיום והלאה בעד עצמנו, בעד עצמנו לבד... באים אחרים ואומרים, כי שנאת-עולם לעם-עולם אינה אלא צל עובר ומזרזים את אחיהם לאמר: אל נא, אחים, אל נא יפול לבככם, עוד יאירו שמי הקרות על ראשנו ועוד יראו העמים מה אנחנו להם, — מיד באים אותם הלאומיים: אצלנו וקוראים: שקר הדבר! השנאה לישראל לא תעבור! כל הימים אשר נחיה בין הגוים ונעבוד אצלם ישנאו אותנו ולא יתנו אותנו להתאחד עמהם! ובכן אל-נא נשלה נפשנו בשוא: העננים לא יעברו, ולנו דרוש גג לחסות תחתיו... .

מעין אותם הדברים אמר נשיא הכנסייה בבזיליאה בפתיחתו: הם עזבו אותנו... הם דהו אותנו... ברגעים הראשונים, בבוא עלינו שואת האנטיסמיטיסם, נתמלא כל אחד מאתנו רגשי השתוממות וחרון... ואחר-כך אמרנו, אם כן הדבר, נשוב לביתנו... ואחינו שבבית מקבלים אותנו בשתי ידיים... יודעים המה, שלא נעזו לנגוע בכל הקודש פנימה... .

אני לא הייתי במעמד פתיחתא זו. אבל ה,פרוטוקול, רושם לנו פה את הקריאות של, הידד! ומחיאית-כפים לאות רצון; והם הנאספים, שליחי-הצבור הישראלי, שליחי האומה המקיצה לתחיה היו. אבל אני איני מבין את ה,הידד! הזה כל עיקר. לדעתי אין הכנעה יותר גדולה מזו, שגוי כלו יעמיד ישותו על נטיות אחרים אליו! בני העמים אינם רוצים בקרבתנו ולפיכך נתבודד במועדינו. אבל תחיה אמיתית תבוא רק מבפנים, רק מצד הכח הפנימי לחיות. תחית-העם היא צורך-נפשי הבא מתוך רצון העם, ואם באמת כשאנו לעצמנו אין אנו מרגישים את הצרך הלאומי לחיות בעד עצמנו, להיות גוי לבדנו, אם גם העמים יאבו להעניק לנו מכל טוב, אז תחיה זו אינה תחיה כלל.

יש לדעת, אם אנחנו הננו עם החי מתוכו, אם רגש קיום העם בא מבפנים ומתפרנס מבפנים, ואינו חי רק מחוץ. כל עם הוא עם בעבור שהוא עם, מבלי שום לב אם רוצים אחרים בכך או לא. אבל זה איננו עם, שנעשה לכך רק על-ידי תגרות אחרים.

אחד-העם! כחושב מתוך יציע את דבריו ואומר: השנאה לישראל היא אחת ממצוות העבר היותר חזקות, שנשתרשה עמוק עמוק בלבבות עמי אירופא

וכו' העיקר הוא, כי שנאה זו, מצות העבר, נשארה בכל עצם תקפה, היא ותולדותיה המעשיות, גם בעת שההוה התחזק והתפשט במדה הגונה ובהרבה מענפי החיים כבר נסו צללי העבר מפניו, אות הוא, כי שרשו של העבר הזה מונח עמוק עמוק בלב, עמוק כל-כך, עד שההוה בדרך התפשטותו לא הגיע אליו עדיין ולא הספיק עוד להחליש כחו במסתרים (על פרשת דרכים, חלק ראשון). ומקס נורדוי כמתלהב קרא בדרשתו השניה בכנסיה השניה בבזילאה: אי שמים! אינכם רואים, כי שלהבת שנאת-היהודים יוצאת מסבכיה הידועים מקדם ומתפרצת בארצות חדשות, היא מתלקחת במקומות אשר כבתה שם וכו' – ואתם קוראים, כי רק מחזות בודדים הם. אתם אומרים לראות חליפת תנועת האנטיסמיטיסם במהרה, אבל כל עֵבְרָה של התולדה העברית קורא באזניכם בקולות שבעים הדורות של יהודים מרודים ונאנחים, כי שקר אתם מנבאים! נבואתכם אינה אלא פשיטת רגל; יען כי אינכם רוצים לשלם תיכף את חובותיכם, הנכם עורכים שטרות על סכומים גדולים לעתיד, בדעתכם כי לא יעלו לכם מאומה ולעולם לא יפְדוּ. אבל הנשמע כדבר הזה, שגוי כלו יהיה לאשר הוא רק מפני שעמים אחרים אינם רוצים בקרבנו.

כשחזרנו על כל הצדדים – אומר, אחד העם, במאמרו, פצעי אוהבי – ומצאנו רק תהום רבה מסביב, כשראינו הארץ רועדת תחת רגלינו ואין לנו מעמד, התגבר בנו פתאם חפץ-הקיום בכל עוֹזו, כחוק לכל חי במצב כזה, וברגע אחד למדנו לדעת את עצמנו, נפקחו עינינו לראות, כי תעינו עד כה בעולם של דמיון והזיה, כי דעותינו לא דעות היו, הרגשותינו לא הרגשות, כי רדפנו אחרי מטרות שאינן מתאימות כלל לתכונות נפשנו האמתיות, למהלך-חיינו הטבעי, וכל מעשינו והשתדליותינו לא היו רק אחיזת עינים ומעשי קופים בלבד. . . .

ולכל חפץ זה הם, העמים אשר אנו יושבים על אדמתם, אנסו אותנו; חזרנו על כל הצדדים שלהם ולא מצאנו קורבה ועל-כן שבנו לעצמנו . . .

הד"ר י. ל. לנדא קרא לאמר: בואו וראו, נורדוי ולְזֹר התיצבו בראש המחנה הגדול, האומר לשוב ציונה, רק יען אין בחפצם לכוף ראשם תחת ראשי אויבי עמם, וכו', ולומד מזה, כי מותר להיות לאיש לאומי באונס היצוני ולא ברצון פנימי. אבל לדידי אין הדבר הזה ראיה כלל, אותי מענין

החזיון, כי גם אנשים כהרצל, נורדוי ולזר, אשר, התיצבו בראש המחנה הגדול, היו לאשר היו דוקא מחוץ לתחום... הרצל, נורדוי ולזר דורשים בריש-גלי התנערות הלב העברי והפעולה העברית, בעוד אשר הם עובדים בשדה קולטורה אחרת וספרות אחרת.

בנין העם הוא רק סכום כל העבודות החומריות והרוחניות באפק לאומי וגזעי אחד; בנחלת העם יצטרפו כל מעשיהם של אישיו הפרטיים, לקרן-קימת, ולסכום תולדתי קיים לדורות; אבל אצלנו אין הדבר כן. שומעים אנחנו לאמר: הרי שפינוזה, הרי מימון, הרי הלוי ומאירבר, מנדלסון ברטולדי ורובינשטיין, הינה ואנטוקולסקי, לסל ומרקס וכו', אנשים שלקחו חלק גדול בהשכלת המערב ויגדילו לעשות; אבל כל המתפארים האלה ישכחו, כי דוקא אנשים מצוינים אלה יעידו על ההפך. שוכחים המה, כי עם כל האישים הפרטיים הרבים שלנו, העובדים בשדמות הקולטורה ואגפיה, אין לנו לעצמנו מזה מאומה, רצוני לומר, מעשי המשכילים האלה בחוץ לא יצטרפו לחשבון לאומי עברי, אחרי כי כלם עובדים הם בכרמים אחרים, באין עבודה בבית, ואנוסים המה לתת לזרים חילם...

הקולטורה הלאומית שלנו בתור, נחלת-אבות, רחוקה כל-כך מן החיים וצרכי החיים בחומר וברוח, עד כי גם בנינו, אשר בין החומות נולדו, אנוסים לחפש להם עבודה רוחנית בחוץ. לנו רק ספרים, ספרים לרבבות ולאין מספר יש לנו, וגם המה לא יספיקו מזון רוחני לכלנו, עד כי אנוסים אנו לפרנס עצמנו משלהם. כל אשר לנו בתור בעלי קולטורה יבוא רק מבחוץ; כל עבודתנו באותה הקולטורה עצמה נשארת מבחוץ. אנחנו שלהם, ראשנו ורובנו תחובים בהשכלתם וקולטורתם, בעבודתם ובמשאת רוחם. וכל זמן שהדבר יהיה כך, כל זמן שבבית לא תהיה לנו קולטורה עצמית אנושית, שתאסף כל כחותינו הפוריים ונחיה ונארג בשלהם — הרגשות הלאומיים ישארו רק רגשות מופשטים, מבלי כל תוצאה קיימת בחיים.

עלינו לא לשכוח, כי אם אדם כותב וחושב בשפת עם אחר, משורר ומזמר ברוח עם אחר וכו', הרי הוא כבר שייך באיזו מדה לאותו העם והרי הוא חלק של אותו העם. הרצל היה סופר אשכנזי, לזר היה סופר צרפתי; מפעלם הספרותי מוקדש היה לאותם העמים, אשר לאורם הלכו ובכחם היו לאשר היו. —

בנוגע לקולטורה — אמר הד"ר הרצל בימי כנסיה אחת בבזיליאה — אך זאת אגיד: אם שאלת הקולטורה נוגעת בדברי דת ואמונה, הנה אכפול את דברי, שאמרתי בקונגרס הראשון: הציוניות אין דבר עם הדת וכו'. הננו מכבדים כל דעה דתית. בציוניות יש מקום לכל הדעות הפוליטיות וגם לכל ההשקפות הדתיות. הננו יהודים לאומיים, יש לנו מקום מאוחד לעבודה בעד עמנו, ולא נחפוץ להחליש כחנו בעסקנו בענינים אשר בכחם להפריד בינינו. לפי דעתי נחוץ להסיר את שאלת הקולטורה מסדר היום של הקונגרס לזמן מיועד. ולו הייתי סתם מקשן, כי אז היה עלי רק להזכיר מה שהעיר בפתיחתו בקונגרס האחרון, כי הציונים היותר נאמנים הם אלה, שרגש-דתי עז יפעמם, אשר מזה יש ללמוד, כי יש להציוניות דבר עם הדת... אבל דינו, שאף בדברו על, שמירת נחלת-אבות שלנו, הטעים, שעמנו איננו רוצה לשוב לחיי העבר, רק לחיי ההווה הוא מתעורר.

אם הד"ר הרצל אומר: בזה איננו יהודים גרועים מהרבנים, אשר גם המה בהתאספם יחד לא יתוכחו על-אודות הדת, אני רואה בזה רק צביעות דיפלומטית, שהפסדה מרובה משכרה. לא לנו לערבב דברינו עם דברי הרבנים, כלומר, להעמיד שאלת קיום כל העם ואפשרות קיומו על בסיס כתה דתית, שאין לה בעולמה אלא שמירת אורייתא על חשבון ישראל.

אמנם מכבד אנכי כל דעה דתית וקולטורה דתית, המספקת לאדם כל צרכיו ונותנת לו כל מזונותיו הרוחניים. בני קולטורה כזאת היו אבותינו בימי התלמוד ואף בימי הביניים. אבל עתה נהרסו החומות הללו ולנו צריכים בנינים אחרים. לו היה החלוץ לפני מחנה ישראל איש היודע באמת ערך הדברים שהוא רוצה בהם, לו היה פה באמת רצון פנימי שנולד מהכרחים נפשיים פנימיים, כי אז לא היה יכול להשתמש בשום אופן בפשרות גמורות. לו היה מעמיק הרצל בהלך הדברים והבין לסתרי השנויים התולדתיים גם מקדם ומאז, כי אז היה קורא ואומר: לציוניות יש דבר עם הדת, או עוד יותר: לציוניות יש רק השקפה אחת דתית ואיננה נותנת מקום לכל יתר ההשקפות הדתיות. לתנועה כבירה כזאת, אם באמת מקורה בלב, יש רק רצון אחד וחשבון אחד...

אם חפצים אנו להיות לעם, צריכים אנחנו להשיג את האפשרות לשתוף נכסינו בתור עם. אם מנהלי הציוניות בעצמם אנוסים המה לעבוד בתור בעלי קולטורה מחוץ לתחום, הרי זה די לסתור מה שהמה רוצים לבנות בפנים.

ציוניות בבזיליאה, מבלי תת אפשרות להיות עברי גם מחוץ לארבע אמותיה ביתר המפעלים ובכל האדם הקולטורי שבנו, היא כעין היהדות האשכנזית בבית-הכנסת... שאלת הקולטורה היא השאלה היותר גדולה אצלנו; עלינו לדעת, אם אפשר לנו להיות בני-אדם עברים שלמים במפעלינו ובמעשינו, בכל רחשי נפשנו ובכל צרכי רוחנו. וכל עוד שלא תהיה לנו האפשרות הזאת, כל עוד שבנינו יהיו אנוסים לעבוד מחוץ לתחום, באשר אין לנו גם שארית קולטורה בתחום, אז הדבורים והמשאות לא יועילו מאומה...

ג

ש ב ר י לוחות. — מעין חזיון התוליתוגי היה יום הקולטורה בכנסיה השניה אשר בבזיליאה, רצוני לומר — אותו יום אשר בו עמדה שאלת הקולטורה על הפרק לפני קרואי העדה הזאת.

אומרים היינו, כי הכא בקולטורה ממש עסקינן, בדרישת קולטורה לעם המבקש להיות עם עומד על רגליו. והנה אנו נזכרים בפתחת ראש האספה והנחתו הכללית, שהציונים לא יזדו לנגוע בקדשי היהדות. שמע מינה, דאיכא כאן יהדות קודמת לקולטורה, יהדות עיקרית שאסור לנגוע בה. —

המתחיל בשאלת הקולטורה מטעם הקומיסיה של הקולטורה אמר: היא, הקומיסיה, חשבה ועיינה הרבה בדבר ומצאה, שהקולטורה בחוג הציוני אינה יכולה להיות מעין אותה קולטורה, שבאיזה דרך נוגעת ביהדות, או תחלל איזה רגש קרוב לה וכו'. ובסוף סיים ואמר: שהתוצאה הברורה של אותה הקומיסיה תראה גלוי לכל, שהקולטורה, אשר הציוניות מבקשת ואליה נושאת נפשה, אינה לא דתית ולא בלתי-דתית, כי אם לאומית. ובכן, לפי הסיוע של המרצה הזה, יש שלשה מיני קולטורות: קולטורה דתית, קולטורה בלתי-דתית וקולטורה-לאומית; והציוניות מבקשת את הקולטורה הלאומית.

אבל כיון שהציוניות אינה נוגעת מאומה בערכי היהדות, בקולטורה הדתית, הלא קרובה היא אליה ושייכת היא אליה. תם אני ולא אדע, מה היא הקולטורה הציונית, לפי פרושו של אותו המרצה? תם אני ולא אדע, מה היא מין קולטורה, שאינה לא דתית ולא בלתי-דתית רק לאומית, כלומר, דתית.

ומה שסתם זה פרש השני, שבא אחריו באותה מועצה.
הננו נמצאים כעת בשדה אחר לגמרי מאשר נמצאנו תמול ושלשום וגם
לפני זמן מועט וכו', כל אשר עסקנו בו עד עתה רק עניני-דארעא המה;
אבל עתה אנו עוברים אל השדה הכי-נשא, להאידיאלים של החנוך, הדת
והאמונה.

השומעים אתם? כל העינים אשר נשאו ונתנו בהם בכל ימי הכנסיה:
עניני העם ותחית העם ועתידות העם — הכל הבל, רק עניני-דארעא הם,
דברי-חוץ... והוא עתה בתור שליח-צבור לעניני הקולטורה ולצרכי
הקולטורה יעבור לעינים העיקריים, לעניני שמיא, עניני החנוך, הדעת
והאמונה.

הטעים המרצה הלז ואמר: איננו צריכים ויכולים להבין תחיה לאומית
התומכת יסודותיה ומסתפקת ביסודות חומריים, אנו עסוקים לא רק בתחיה
מדינית ואחדות לאומית, כי אם ביחוד בתנועה, שגם נחלותינו מימי קדם
היקרות לא תלכנה לאבוד.

מהו הדבר, שקבצנו פה יחד? הוסיף לאמר — מה הוא הדבר השוכן
עמוק עמוק בנבכי לבבנו? אם החיבה לאנשים אומללים ונדכאים —
הלא תמצאו כמו זו גם בין עמים אחרים. יש קשר אחר עמוק בינינו,
שאינו כמוס ונסתר כלל; אין אנו צריכים להביע אותו, יען אנו מרגישים
אותו בקרבנו, הלא היא האחדות הדתית והמסורה הדתית.

בלי הקשר הפנימי הזה לא היינו יכולים להבין את הציוניות. ובכל
אפן בתור תנועה נאזרת בחיים אין אנו יכולים להניח גם רגע, כי רק על
חלקה החיוני נותר, מבלי לותר יחד עמו גם על שורש נשמתה.
אין אנו רוצים בשום אפן לרדת לתוך חיי היחיד העצמיים, ימי
האינקוויזיציון עברו.

אין אנו חפצים בזה, ואין איש הרוצה, כי על התנועה הזאת יטבע
חותם-דתי.

ועל-כן — כלומר, בשביל שאין אדם חפץ בקולטורה של אינקוויזיציון —
אנו מעמידים בשורה הראשונה סבלנות פשרנית גמורה: אני מצדי רוצה, כי
הציוניים לא יעשו דבר, אשר יפגע ברגשותי הכי קדושים; אני דורש כי
יכבדו את עצמותי הדתית. מובן, כי לא יעלה על דעתי לכפותה על
חבר אחר.

הרואים אתם את סבלנותו של הפקח הזה? לא יעלה על דעתו לכפות את הדת על חבר אחר, כזאת לא יעלה על דעתו כלל; רק הוא רוצה מצדו, כי הציונים לא יעשו דבר, אשר יפגע ברגשותיו הכי-קדושים. מובן מאלי. שרוצה הוא בקולטורה של סבלנות משני הצדדים, כלומר, הוא אינו כופה רצונו על אחרים ואתם האחרים לא יעשו נגד רצונו . . .

ועל-כן צריכה הציוניות, לדעתו, להשביע רצון את כל המגמות. הציוניות שואפת לא רק אל תחיה כלכלית ומדינית, כי אם גם אל תחיה-רוחנית של כל העם היהודי; ויחד עם זה היא — כלומר, אותה התחיה הרוחנית של נחלת קדומים — נמצאת על מרום הקולטורה אשר בכל כבושיה תחזיק בכל עת.

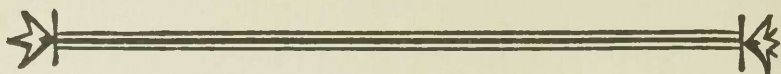
אין אנו מותרים מאומה על כל מה שרכשנו ברוח, אין אנו נסוגים צעד אחד לאחור ואיננו רוצים להקרב ברוח; להפך, רוצים אנחנו, עד כמה שאפשר, להתעשר ברוח יותר ויותר. אחר זה בא הצד השני ואמר: אנו מצדנו דורשים, כי, הציוניות לא תעשה דבר למרות רוח הדת היהודית.

אחד מחברי הקונגרס בקונטרסו, כנסת הגדולה או הקונגרס השני בבול, הוצאת, תושיה — בדברו על-אודות הדרשה הקולטורית הנ"ל יסיים כדברים האלה:

אותו הדורש, הד"ר גסטר, דבר את דבריו בקול רם וחזק, חוגג. נדמה היה לנו כמדבר מתוך הערפל. הוא לא קרא מעל הספר, כי אם כנוח עליו הרוח. ויהי קולו הולך וחזק ויקשיבו כל הצירים, ויקשיבו כל השומעים, וידעו כי נחה על הבית רוח הנבואה, רוח ישראל האמיתית. הוא חזה את חזון העתיד האמיתי של היהדות. ידוע ידעו כל הנדגלים בשם ציון, כי באמת אש דת היהדות הצרופה נשמרה בלבם . . . עוד היום אנו עומדים תחת השפעת החזון הגדול הזה. עוד היום אנו מרגישים מה שהרגשנו ברגעים הגדולים האלה, כי ימי הנביאים והבית, תפלת שלמה ועזרא בשעתם שבו לנו. הקדמונים היו אומרים על רגעים כמו אלה, כי כבוד אלהים נח על הבית. . . .

מבית ומבחוץ

מ בית ומ בחוץ

א

עולם הפוך

עולם הפוך אני רואה אצל אחינו שבמערב: בנוהג שבכל אומה חיה וחפצה לחיות, שהטפול בהעבר שלה בא רק כדי להחיות את ההוה, ובשעה שהיא עוסקת בפלוסופיה של תולדתה, עיקר מגמותיה הן אותן התוצאות היוצאות מהחשבון הכולל הזה. שמהן תקח לה אבנים ליסודי חייה כהוה ובעתיד; בעוד שאחינו שבמערב עושים את ההפך, הם משקיעים את שארית רגשותיהם הלאומיים בתולדה המופשטת של היהדות בעבר. כדי שיהיו בני-חורין בהוה, להתבולל בין העמים ולחיות חיים שאין להם כל יחס אל העבר ההוא, הקפול ומונח אצלם בבתים-מדרשות ובביבליות-יקות. הם מבקשים לצאת ידי חובת עמם רק על-ידי עסקם בפלוסופיה של תולדות ישראל, שהן לפי דעתם דבר שכבר נשלם ואינו סובל עוד שנוי ותוספת. ולא עוד, אלא שגם באותה פלוסופיה עצמה בוחרים המה להם ארחות עקלקלות, בשוגג או במזיד. רגילים המה לעשות חזיונות פרטיים ליסודות ואת היסודות לחוקים. על-ידי כח-ההפשטה בהלך-מחשבתם הם מכיילים את הפרטים; וכיון שהגיעו, על-ידי צרופי איזו מעשים להנחת כלל ידוע. מיד הם רואים בו כעין מטבע נצחית, הטבועה בהלך תולדתנו, או עיקר שכל ישראל לא נבראו אלא בשבילו...

יודעים אנו, שבמשך תולדתנו הארוכה מסרנו נפשנו והקרבתנו את חיינו על מזבח קיום עמנו. ובעוד שהחזיון הזה ימלא את לבבנו בעוון-נפש. מתחכמים אחינו שבמערב לראות בו רק תכלית מוסרית מיוחדת, שהיא היא, מלאכותי ישראל, או בלשונם — מלאכות היהדות, כלומר, עם ישראל בא לעולם אך ורק בשביל לקדש את השם ולהנחיל לכל באי-עולם את היסוד הגדול בתורת המדות: יְהָרַג וְאֵל יַעֲבֹר!

ואחד מחכמי ישראל, מורה לתולדה ולפלוסופיה הדתית בבית-המדרש העליון לחכמת-ישראל אשר בברלין*. עוד מרחיק ללכת בהנחתו, שהרעיון הזה של, קדוש השם, נעשה ליסוד היהדות בימי תגבורת הפלוסופיה של היאוש, ובעצם נשמתם הלאומית הוא רואה רק, קדושים דתיים, שלא היה להם כל אידיאל לאומי זולתי ליהרג על, קדוש השם.

החכם הזה, העושה את היהודים טפלים לגבי היהדות, נותן לה, להיהדות, עוד, מלאכות, אחרת, המונחת באפן התיחסותה אל העולם ומלואו. לפי דעתו, היהדות באה לעולם, כדי לעצור בעד תגבורת הפלוסופיה של היאוש, שיצאה מבעלי דת בודהא ושסכנה נשקפת ממנה לקיום האנושיות ולצרכי התפתחות רוחניותה. בעוד שהקולטורה הבודהית, עם כל עומקה וירידתה לתוך תחום המציאות, חותרת חתירה תחת חייה האדם, בראותה את העולם והחיים לבושים שחורים ואת הרע מרובה מן הטוב, — תביא היהדות ב,עינה הטובה, סם-חיים ללב האדם ותעשהו ליצור המכיר ערך כל נברא וטובת רבון כל המעשים ביחסו לתבל וליושבי בה; ואותה הכרה היא יסוד כל המעשים הטובים, שעלידם האדם הוא אדם.

הנני מודה, שאם נראה בכל עם בעל קולטורה רבה, העוברת את גבולו והולכת הלוך ושטוף בעוז רוחה גם עמים אחרים, איזה, רעיון-יסודי, נוכל לומר כזה גם על הקולטורה העתיקה של עם ישראל; אבל להגביל את הרעיון היסודי שלנו בתור יסוד הטוב, בנגוד אל תורת היאוש ועין-רעה, ולומר שבשביל זה באנו אנחנו לעולם — הוא רחוק מן האמת בעם כעמנו. שיש לו ב,קהלת, ספר הספרים של היאוש, עם שגם מוריו בבית-המדרש נמנו וגמרו, כי נוח לו לאדם שלא נברא משנברא. —

הדעות והמחשבות, שהולדנו במשך אלפי שנות עבודתנו הרוחנית, רבות הן ושונות לפי השתנות חיי הדורות וצרכיהם; אבל תפלות הן לגבי הרשמים שהשאירו אחריהן במסתר-נפשנו. לא האידיאה של הקרבנות, שהקרבנו לרבבות על מזבח קיום עמנו במשך תולדתנו העצובה, מעסקת את לבבנו; רק פעולתם הרבה על נפש בני-ישראל, פעולה שממנה באה לנו הרוח הכהה הממלאה את לבבנו מיום בגולה נתהלך, רוח עצב לאומי, אשר יתגלה

* ד"ר מרטין שריינר.

מעט או הרבה ברוב המעשים הרוחניים, אשר יעשו בני ישראל, בין אותם שבתחום ובין אותם אשר מחוץ לתחום. —
וחזיון זה דורש עיון.

ב

נתפרסמו בעתון יהודי אחר מכתבי אברהם גיגר ליוסף דרנבורג. גיגר היה האחד בחכמי ישראל שבארצות המערב, שבו התגלמו ימי התסיסה אצל אחינו שבמערב, הוא היה איש, שבכל נפשו ומאודו, בכל רוחו הכביר והסוער, היה חפץ להחיות את ישראל גם בהוה, מבלי הסתפק בחייו שבעבר, כצונץ וסיעתו. ובמכתבים הללו, בגלוי ובסתר שבהם, בשיטין ובמה שבין השיטין, ישמע קול-נכאים, נפש איש היודע שאינו הולך לבטח דרכו. — מצד אחד הוא מחיה מתים במשאיו, ובחשבו חשבוננו של ישראל וכל רכוש הקולטורה הרבה שלו, נחלת-עולמים, הרי הוא בא לידי תחיה, ורוח חדש עמו להחיות את היהדות על-ידי הדעת שבקרבה; ומצד שני, כעש יאכל ברוחו, אחרי שאינו מאמין באמונה שלמה, שמהיהדות הזאת עוד ישקו העדרים... ומתירא הוא פן ייגע לריק ויוליד לבהלה. (ברסלוי, כ' לחדש יולי 1841).

מה הן תוצאותיה של תקופת בן מנחם ביחס אל היהדות? — ככה יאמר עוד באחד ממכתביו בשנת הארבעים — חלף הטוב המעט, שנחלו יחידי-סגולה, חתרה חתירה תחת קיום העם כלו; היא שללה מאתו הדרת השיבה, מבלי תת לו ילדות חדשה.

כן רואה אנכי — יוסיף ויאמר לחברו זה — בחיי עמנו כעת סימני גסיסה. אמנם כן, החי בטבעו לוחם מלחמת-קיומו ולפני רדתו שחת יתחזק ביתר שאת ויתאזר עוז, כשלהבת המתלקחת בטרם תכבה. וסלה לי אם אומר לך: אולי גם אני, בתור חי ומחיה, אינני רק תוצאה של החיים הגוססים הללו...

ובטרם תכבה השלהבת הוא נושא עיניו אל אחיו ובני עמו היושבים ברוסיה ופולין, בתקותו שמהם תצא תורה ואורה. ובתשיעי לאפריל שנת הארבעים ואחת יכתוב אל דרנבורג (שנקרא אז ללכת ולהתישב ברוסיה) כדברים האלה: לפי מהלך רוח ההשכלה בימינו בעמים ובישראל, יכולים אנחנו לקוות ממנה ברכה מרובה. כל עוד תהיה נוטה כלפי מזרח. בארץ מבורכת כרוסיה יש לאל יד אחינו בני-ישראל היושבים שמה, בבוואם תחת

הנהגת אנשים היודעים לרעות את צאן מרעיתם, לעלות למעלה, שאין אחיהם שבמערב יכולים להשיגה; ולולא תנאי החיים הביתיים שלא יתנוני הרחק ללכת, כי אז אולי אמרתי גם אני ללכת באשר תלך. ובכל זאת הדור הבא אחריו, עדיין עושה שקר בנפשו, לדחות את היהודים מפני היהדות ולהעמיד את היהדות על עיקרים שבדו להם ועיקר הראשון הוא: אני מאמין, שהיהדות עומדת למעלה מכל עצמות לאומית, באשר מלאכותה לאַחַד ולאֶשֶׁר כל העמים והלשונות; ועל־כן מוטל על כל בני האמונה הישראלית בראש וראשונה, להוציא את היהדות לחרות מכל מיני התחומים הלאומיים המגבילים אותה, שאינם שייכים כלל לעצם היהדות ועוצרים רק בעד התפתחותה, ולעשותה בזה מדת עם אחר לדת־עולם, לדת אשר לפי תוצאות דברי ימינו ותולדתנו נוכל לאמר בצדק, כי היא היא מהות היהדות.

אבותיהם אכלו שום וריחם נודף, והם חוזרים ואוכלים שום . . .

ג

צוררי ישראל

הרהורים שונים עלו על לבבי, בקראי את המאמרים הנוגעים לענייני ישראל במהדורה החדשה של הקובץ, מלחמת האשכנזים, מאת הינריך לבית טריטשקי, שיצא לאור עם הוספות מעזבונו.* הם המה מאמרי טריטשקי נגד היהודים, אשר עשו רושם גדול בשנות השמונים מבחוץ ומבית ואשר גרץ ואחרים מחכמי ישראל נלחמו בהם.

אמנם יש במאמרים אלה דברים קשים לנו כגידין. אבל אחר התבוננות ראויה, אנוסים אנחנו להודות, שהתנגדותו של טריטשקי אלינו מיוסדת גם על איזו הכרה בענייני־עם.

מומסן, החוקר בדברי ימי הרומאים, אשר כל ימיו העמיק לחשוב על תולדות המת הגדול הזה, יכול לטעות ולחשוב, כי גם גורל עם ישראל היה כמוהו, כי כזה כן זה, אחרי הנחלה הגדולה שהנחילו לבאי־עולם, התבוללו בין שאר האומות ואינם עוד; אבל טריטשקי, שעסק בדברי ימי עמו החי, היטיב לראות, כי גם עם ישראל עודנו חי.

* Deutsche Kämpfe. Neue Folge, von Heinrich von Treitschke. Leipzig 1896.

טריטשקי אינו, שונא ישראל, כלומר, אינו שונא עצמותו ורוחו של ישראל, במובנו של שופנהויר או דירינג, שהם היו שונאינו בלב ונפש; הוא רק נלחם עם רוח ישראל מלחמת-מגן. דבריו היו נוטים רק כלפי אותו חלק מעם ישראל, שנכנס לתחום עם אשכנז ושאינו רוצה או אינו יכול להפנע לפני הקולטורה הגרמנית ואינו יכול להתאחד עמה אהדות גמורה; והוא רואה בתנועה האנטישמית באשכנז מעין, התעוררות הנטיה הטבעית של האשכנזים להגן על עצמם נגד זמורת זר...

כחוקר דברי הימים אינו מסתפק במשפטים כוללים על-אודות שנאת העולם לעם עולם, והוא שואל: מה זה ועל מה זה נרדפים העברים כל הימים, אשר בגולה יתהלכו? מדוע זה תתנפל תמיד, החיה הרעה שבלב העמים דוקא עליהם יותר מעל כל שאר בני-אדם? ובא לידי מסקנה, שהדבר מונח בסתירה הפנימית אשר בעם ישראל, מאז קללת אלהים רבצה עליו להיות עם מחוץ לארצו, להיות שרוי בין האומות וצריך לזכויותיהם ולחלק עמהם חלק כחלק מצד אחד, ושומר מסורת אבותיו ועצמותו הלאומית מצד אחר; וזאת רק זאת הסבה לו המלחמה החיצונית של העמים, שאינם נרצים לתת לזרים כאלה חילם.

לפי דעתו, כל עם אשר יתרצה לתת לבני עם אחר היושבים אתו בארצו זכויות אזרחיות ויחשוב אותם כבניו ממש, מבלי הבדל ופדות, הרי הוא עושה כן רק על-מנת לסגל לו כחות החלק הזר הנה בחומר וברוח, ולעשותם לדבר שכלו שלו. ובאותה שעה שרכשו להם העברים המערביים שווי-זכויותיהם, הפקירו בעצמם את עצמותם הלאומית והסכימו להיות לצרפתים, לאשכנזים וכו', ואנחנו — יוסיף ויאמר — אנחנו רק אדעתא דהכי, שבני-ישראל הם עתה רק מפלגה דתית, לא לאומית, נמנינו וגמרנו להשוותם אלינו בחברתנו ובארצנו. זה הוא היסוד, שמשפט-השווי הזה נבנה עליו, רצוני לומר, נתינת זכות מדינית תמורת הזכות הלאומית שסלקו ידיהם ממנה. ומן הזכות הזאת שיש לנו על הפקרת לאומיותם והתבוללותם הגמורה אתנו — לא נוכל לנתר אפילו כמלא נימא. אנחנו השוינו אותם אלינו על-מנת שיהיו וירגישו עצמם כאחד מאתנו; אבל באותה שעה, שרגש הגזע הישראלי מתעורר ודורש תפקידו הלאומי, יקרה מאליו אותו היסוד שעליו תשען זכותם להשתוות אלינו.

רצונו זה של עם ישראל, רצונו הלאומי, יכול להמלא רק באפן אחד, בעזבו את הארץ וביסודו מדינה ישראלית בפני עצמה: . . .
 אין אני מאמין באפשרותה של התבוללות גמורה בין ישראל לעמים, שמימות עולם תהום רבה רובצת ביניהם, תהום שבין מהות האיש המערבי לבין מהות בני שם. וגם אלה שיתבוללו ויתערבו אתנו לא יהיו אלא מזרחיים מדברים אשכנזית: . . .

גם משפטיו הקשים על הינה וברנה, אף-על-פי שהגדיש בהם את הסאה, יש להם על מה שיסמוכו. אותו הזכרון הלאומי-הישראלי, שאנו, בתור בני ישראל, חושבים אותו להם לטובה, חושב הוא מצדו, בתור אשכנזי לאומי, להם לרעה; כי בשעה שהקיץ בהם החוש העברי הרי חדלו להיות אשכנזים. לפי דעתו, כל כשרון יעשה פרי ישוה לו רק בעמדו בתחום אחד, בעם אשר מקרבו יצא ואשר אליו קשור הוא בקשר נצחי, טבעי. — אמנם בידי, הגאון, הינה עלתה פעמים רבות לעבור את הגשר ולשיר שירים טבעיים מעל גדות הריינוס; אבל ברנה ה,בינוני לא היה מעולם, ביתי, וגם דבריו הנכוחים והטובים מרחפים באויר, כי לא שורש בארץ גזעם.

ובמות טריטשקי, כשעוד ספדוהו ספדניא, לא שכחו אחינו אלה את, אשר עולל להם, ולא נמנעו מלספר גם אחר מטתו: . . .
 הנרים גם אנו אבנים לסקל את ארונו? —

ד

צורר גדול מהראשון ועמוק מן הראשון היה הבלשן המזרחי פויל די לגרד, שעשה רושם גדול בדבריו נגד העברים בארצות המערב. באור אותו החזיון ושנאתו המדעית הוא ענין בפני עצמו; ואביא רק דבריו היותר קשים*.
 לא חזיון יקר הוא לראות אנשים המתמררים כל-כך על כל אפני החיים שהיו משוקעים בהם מבלי דעת בימים עברו. עד שאחר-כך, כאשר נפקחו עיניהם לראות את האמת, הם פונים עורף לעבר ההוא בכלל, למשפחתם ולארץ-מולדתם וכל הכרוך בהן.
 לסוף דעת האומללים האלה במעשיהם אלה לא נוכל לרדת לעולם, יען שהם שותקים ומסתירים הם את טעמם. מאושרים לא יהיו האנשים ההם

* תרגם אותם ד"ר צבי מלטר.

לנצח, יען כי למרות כחשם בעֲבָרָם הוא נשאר תמיד על עמדו ומטפח להם על פניהם; ולהפך, אומללים הם מאד, יען כי סוף סוף הם לומדים לדעת, כי נחלת-העבר הזאת שבאה אליהם באשמת האבות ושהם סובלים ממנה במסתרי לבבם אינה ראויה לשנאה כלל, ולא עוד אלא שבמדה ידועה ולפי תנאים ידועים רשאית היתה הנחלה הזאת להתקיים לדורות.

דומה למרירות-הנפש של האומללים האלה מוכרחת להיות, לפי דעתנו, גם מרירות נפשם של אותם העברים שבימינו, אשר כבר נפקחו עיניהם לראות נכוחה את טיבה ומצבה של היהדות.

הם מסתכלים לאחור ורואים שיש להם עֵבֶר שאיננו עבר; — רואים את השנאה שהיתה כבושה להם בלב כל המין האנושי, את חייהם המרים שהיו חסרים כל מטרה וריקים מכל תוכן. הם מביטים גם לפנים ורואים עוד הפעם רק שנאה, בוז וקלסה; כל נפש מרגשת תקרע לגורים בזכרה גורל עברים כאלה.

והנה אם בכלל אין אנו מתמלאים רחמים לעולם על אנשים הנדחקים מעברם, העברים בכל זאת ראוים לרחמים ולאהבה מצדנו — לו רק היו פושטים את ידיהם לקבלה מאתנו בלי גאווה ויהירות, — מפני שגורלם ידוע לכלנו וכל אחד מאתנו מכיר ומרגיש את טעם דחיתם מתוך העבר שלהם, שאיננו עובר לעולם, ומחיק יולדתם שצמקו שדיה. — עזרא הסופר הביא עליהם את רוב האסון הזה והפרושים השלימו את דחיתם. עון-אבות מלֹוה את העברים האלה רוב הימים: הספר, שהיה למרכז חייהם לגמרי . . . ועון כזה אינו סר על-ידי רשימת ספרים אחרים טובים מן הישן שפג טעמו. עון כזה יכוּפֵר רק על-ידי תשובה אל החיים עצמם.

אולם על האשכנזים לשום אל לבם, כי לא עזרא אחד בלבד עמד עליהם להטיל דוחק בתולדותם, כי אם רבים . . . ועל-כן יתחרו יחד את העברים היושבים בתוכם בדאגתם לתחית העתיד, בשובם כמוהם אל קדמות העבר לפני מתן הספר, שבו היה האדם רק מקשיב בדומיה לילדות הטבע והיה גדל בשלוה עם עצי היער ועם תבואת השדה.* — —

* Paul de Lagarde: Deutsche Schriften 320—321.

*

*

*

המאמרים האלה הם תוצאה מדברים שנכתבו בעתים שונות ונדפסו במכתבי-
עתים ובמאספים: לזה אחיאסף, הזמן השבועי, המגיד, המעורר, הצפירה, הסלח
לאחד-העם, ונאספו אחר-כך בחוברות, הוצאת צעירים: על הפרק, ורשה
תר"ס; נמושות, ורשה תר"ס; בחומר וברוח, ברסלוי, תרס"ח; מימי
המעשה, ברסלוי תרס"ח.

גרפס בבית-הדפוס של שפמר בליפסיה
בהשגחת הצייר ולטר בוקי

כתבי
מיכה יוסף בן גריון

חדשים גם ישנים

מאמרים

*

מ א מ ר י ם

מ א ת

מ י כ ה י ו ס ף ב ן ג ר י ו ן

מ ע ר כ ה א

ה ו צ א ת א ב ר ה ם י ו ס ף ש ט י ב ל

ב ש ד ה ס פ ר

חלק ראשון

דברי ספרות

שירה ולשון

ליפסיה תרפ"א

כל הזכויות שמורות

דבר'י ספרות

תוכן

זד		
ט — י	.....	מעין הקדמה על הפרק:
יג — כז	.....	להרחבת הספרות, א — ה
כח — מב	.....	תנאי הספרות, א — ט
מג — מז	.....	קטעים, א — ד
		למהות השירה:
מט — נד	.....	חזון ושירה, א — ד
נה — סג	.....	אמנות ושירה, א — ד
סד — עא	.....	היפה בשירה, א — ג
עב — עז	.....	בשירתנו אנו, א — ב
עז — פ	.....	דברי שירה, א — ה
		עניני לשון:
פג — צא	.....	בדבר הלשון, א — ד
צב — ק	.....	בדבר לשון וספר, א — ד
קא — קיח	.....	שניות, א — ד
קיט — קכב	.....	טשטוש הגבולים
		בשעת נעילה:
קכח — קלא	.....	בקיצי הספרות, א — ה
קלב — קלו	.....	שני דברים, א — ב

מעין הקדמה כוללת

את צרור דברי אלה, המערכה הראשונה בכתבי הקהלים או, מאמרים, כניתי בשם, בשדה ספר, והיא תפרד לשלשה חלקים. הספר הראשון יכיל עניני ספרות, שירה ולשון, הספר השני כולל טפוסי סופרים והשלישי עניני בקרת.

פרקי, עניני ספרות, אשר בחלק הראשון נכתבו בעת שהאמנתי בהרחבת הספרות וראיתי בזה מלאכת היום והצורך הראשי במעשי היום. שבתי וראיתי את העמל שבדבר וקושי חיינו גם אנו הסופרים והוצאתי רוחי בקונטרס, בספר, בעצם נוכחתי, כי שאלת קיום-העם קודמת לשאלת הספרות, ואם אין זה זו מנין? עניני שירה ולשון כוללים גם המה שני ענינים שונים, והם דבר מהות השירה בכלל ושירתנו אנו, כדבר שאלת הלשון לנו. ואודה, כי הפרצה בשפתנו, מאז החלו מכוונות הספרות להעתיק מלשון אל לשון ולא נכר עוד אצלנו מה זאת עברית ומה אינה עברית מעיקרה, היא היא אשר הכריתה כל תקוה מלבי. אם גבולי הלשון אינם נשמרים, נטלה יראת-הכבוד ללשון ובטל ערך הלשון, הספרות איך תתקיים?

את החלק השני קראתי, דור וסופריו. הוא כולל מלבד הפרקים על-דבר מימון וקס, שרטוטים על-אודות סופרים אחדים, שכמעט כלם פעולתם נכרת אצלנו, מהם לטובה ומהם לרעה. ואם ישאל הקורא: למה זה בחרתי באלה ולא באחרים? אענה אף אני, כי אין בדבר זה שיטה והערכה כלל. אמור

אמרתי לפני שנים לכתוב כעין תולדות הספרות העברית החדשה; החליתי לסמן מעטים מאלה החיים אתנו (לילינבלום נאסף בינתיים אל אבותיו) והשאר נשאר חלום שלא נתקיים.

ו,דברי הבקרת' בחלק השלישי אך ילדי המקרה המה. מעט נגעתי בענינים תוריים ותולדתיים, מעט בפרי-חוץ ובדברים חסידיים, והצבתי איזה ציונים לפרי הספרות היפה שלנו בשירה ובחזון. הראיתי באצבע גם על מעשי הכתבנים שלנו. מהכל בררתי רק מעט, כי להעיר על כל החזיונות בספרות האחרונה שלנו, ולאידך — להוקיע את כל הכעור אצלנו ודאי שחיי איש אינם מספיקים.

הקדמתי זו נכתבה לפני שנים, עת דמיתי להוציא כתבי לאור על-ידי בעלי, אחיספרי, שאמרו לקיים נדרי מוסד, תחיה. והנה נכזבה תולדתי. נתפרדה החבילה לגמרי בימי הזעם והלכו איש לעברו. — רבות שבעתי עמל; וכבר נואשתי לראות פרי-רוחי מסודרים מחדש בדפוס, לפי משאת-נפשי, בחיי.

ועתה, כי נמצא אחרי ימים גואל להם, שעת חרום לנו, לא ידענו כמוה עד כה, וסימן-השאלה, אשר לזה אותנו בכל מעשינו והמית-רוחנו, גדל וחזק מאשר היה, אוכל כעש לבנו ולא נמצא מנוח. לויי המקדש ורקו המפתחות שבידיהם כלפי מעלה, בעת שאחזה האש בכל קרנות הגוי. אף אנו, בני החורבן האיום, נושאים אבנים למצבות בחיינו; ומי יודע, אם לא תעקרנה גם הן ואם תנתר להן שארית.

ע ל ה פ ר ק

להרחבת הספרות

א

צורך ויכולת בספרותנו היפה

הרחק מקרית-ספר שלנו אני יושב, וארכן אזני לשמוע את הַד הקול המפריע את הדממה, על-אודות ערך השירה ומהלך הספרות היפה אצלנו.

מעבר מזה שומע אני אחד ממשוררינו מתפלל: כל מאויי תמיד, אשר יתן לבני-ישראל שירים ליריים הרבה; כי אמרתי רק הדבר הזה הוא אשר יתן להם איזה טל תחיה, איזה רוח ועדן, איזו נחת ונעימות... ואולי נסיר מעליהם רוחם הקשה... ונפשם היבשה ולבם הכהה, להרבות מעט נשמה יתרה... (דוד פרישמן בהקדמתו לתרגום אנדרסן). ומעבר מזה אני שומע אחד ממבקרינו מטיח דברים כלפי השירה בעצם, כלפי אותה השירה העומדת ברשות עצמה ואינה באה לשמש את הדעה. לשיטתו, צריכה הדעה להיות יסוד מוסד ופנת-יקרת כל דבר שבשירה וביפה; מפני שספרותנו נפרדת ונבדלת מספריות העמים בזאת, אשר, יותר ממה שהיא באה לענג בדשן נפש הקורא, להלהיב את רגשותיו ולתפוש אותו בלבו, מטרתה להניע את גלגלי מכונת מעשה מוחו, לגהצו ולצחצחו ולעודדו לעבודת המחשבה והעיון... (על-דבר המהלך החדש בספרותנו היפה, הפרדס, ספר שלישי). ובדבר זה הרי הוא מסתמך אכתפיה דאחד-העם, האומר, כי, בישראל מוכרחת היצירה להכנע מפני המחשבה, אם רוצה היא להכבד על-פני העם. (על פרשת דרכים, ח"א).

גם המספרים שלנו ברובם רק תועלת ממשית הם מבקשים במלאכתם, רק אותה ספרות יפה נאותה להם, אשר שכרה בצדה ביחס לצרכי חיי

החברה . . . ולא עוד, אלא שפוסקים הלכה למעשה, שהשירה צריכה לתת לנו קלסתר פניהם של החיים, ממש, של החיים הנראים לכל, לא של החלומות והדמיונות הפנימיים, שאינם נראים להמון ואינם שוים מאומה בשוק החיים הריאליים.

ואם איני שוגה, נצח הריאליסמוס, במהלך החדש, אצלנו, ורושם הנצחון הזה נראה לעינים, בכל נסיון במקצוע זה. באה העת לצאת מתוך ערבוב המושגים ובלבול הדעות, ולבאר לעצמנו ריאליסמוס זה מה טיבו.

אחר שגברה במערב התנועה הרומנטית והפלוסופיה העיונית, בתור מחאה מוכרחת מול תגבורת ה,חומר, וה,חולין, והתחילו בני-אדם להחליף את הקליפה בהתוך, להתרומם ברוחם מעלמא הדין לעולם-האצילות ולחדור לתוך העצם המופשט כשהוא לעצמו, אז באה עלידי גדישת הסאה וה,פריחה באויר, עוד הפעם נסיגה לאחור . . . במקום ההתרוממות לשמי השמים חזרו בני-אדם לתת עיניהם בארץ, החומר הממושש בידים החל לדחות את צללי הרוח, והקליפה — את התוך. הספירות העליונות, הנשמה היתרה, המופלא והמכוסה שם לפנים מן הקלעים פנו מקום לטבע הגלוי, לפשוטם של החיים. צרכי האדם הרגילים והתמידיים נעשו לעיקר היותו; הלא רק הם נוגעים לנו, וראוי שתתעסק המחשבה והיצירה רק בהם. ועם זה היו הימים האלה, מצד אחד, ימי הסיוס של המהפכות במדינה ובחברה, והמערביים, שהאמינו כי כבר השיגו מלא-רצונם בחרות ובדעת, הרגישו צורך לעמוד ולהתבסס על יסוד הקנינים החדשים שרכשו להם; ומצד אחר — באה עת התגברות המדעים המדויקים, אשר שמו כבלים על הרוח המופשט שבאדם ויעצרו בעד תעופת דמיונו. ובכן חדלו גם המשוררים לדאות על, והסופרים ה,יפים, — לחלום בהקיץ, ויהיו ל,רואים, לרואים את הנעשה ואת אשר יעשה בחברה ובחיים, בראש כל חוצות ובחדרי חדרים. וכה התגשמה השירה, והספרות היפה עברה מן החזון אל הציור, מן היצירה אל הבטתה לתוך היצורים, מן האויר הרוחני אל העולם הריאלי.

והשמועה הגיעה לסופרינו ומספרינו, והתחילו אף הם לטעון: ריאליסמוס!

הבו לנו ריאליסמוס! בעת שבמקורו כבר העריב שמשו . . .

אם יאמר לך משורר: אנכי אשיר רק מתוכי, מבלי כל נגיעה אל העולם אשר מסביב לי, אל תאמין לו; ואם יאמר השני להפך: אני אשיר רק

מגבי, רק את הדברים כהויתם אני רואה, מבלי לערבב בהם צבעי נפשי הפנימית, גם הוא משקר. כשם שאי־אפשר לשירה בלי עולם מוחש ובלי חיים מקיפים אותה מכל צד, כך אי־אפשר לה בלא נפש פנימית, המרכבת את עולם־העשיה עם עולם־האצילות ועושה משניהם עולם חדש. השירה, אינה מתארת אנשים וחייהם, היא בוראה אנשים חדשים וחיים חדשים . . .

הסופרים הריאליסטים חושבים, שמגמת השירה לשיר על מהלך החיים ולספר לנו את הדברים כהויתם, את הנגלות והנוודעות; ושוכחים המה, שכל כח השירה מונח במסירת הסתר שבגלוי . . .

המלים, סתר שבגלוי, נראות כעין סתירה; אבל הן כוללות הגדרה נכונה למהות השירה ותעודתה: השירה באה להתיך את חלקי החיים וחזיונותיהם שכבר התאבנו בצורה ידועה ומקובלת ולחדש את רשומם בלבנו כאילו נוצרו זה עתה. דוקא באותם הדברים הנגלים, הנחשבים כענינים ברורים ומובנים, נמצאים הרבה צדדים נסתרים, הרבה נקודות וקוים שלא שערנו אותם ולא עלו על דעתנו; דוקא במקומות שנעשו מדרס לכל — שם אנו מוצאים חיים נסתרים ועולמות נסתרים . . .

איש יהודי היה בימי, המהלך החדש, בן כפר, שלא ראה את המלך. ושמו מנחם הסופר. והאיש הזה, שאמר בתומו להיות אחד מן החלוצים, הרעיש את עולמנו בשאלה אחת לאמר: מדוע אין בספרותנו החדשה רומנים גדולים וטובים? — מדוע? — השיב לו סופר אחד הנחשב ל,בן כרך, — אבל שָׂא לי אדוני הריאליסט! מאין יקחו רומנים בחיי ישראל? קלסתר פני הספרות דומה לקלסתר פני האומה, ותנאי החיים שאנחנו בני ישראל נתונים בהם, אינם נותנים את הדרוש לרומנים גדולים . . . הטהרה והפרישות, ההסתפקות ויראת־החטא, הממלאים חיי היהודי על־פי התלמוד, לא יתנו מקום לתאורים עזים, לאהבת־נשים, לשעשועי אצילים, לשחוק והוללות ולמלחמת־הבינים, וכל הדברים היפים ההם, אשר אם יסבכו ויִסְכְּסְכוּ זה בזה וירבו ביניהם המעקשים והנפתולים, אז תקשר ותסבך יד הסופר האמן את החבל הזה ברוב אונים, ואחר־כך יתיר את האגודה לפי חכמת־הנפש ותכונת הרוחות . . . מה שאין כן אצלנו . . . היכולים אנחנו לכתוב רומנים ולשיר מחיי ישראל? אין לנו ארץ, אין לנו חופש הרוח וכח־היצר (!) הננו שוכנים לבדד . . . (דברי עורך, האסיף).

אמנם כן, הננו שוכנים לבדד... מאין יקחו רומנים בחיי ישראל? — מהטהרה והפרישות ויראת-החטא, מחיי היהודים על-פי התלמוד ושלא על-פי התלמוד, מהרבנות והחסידות, מההשכלה והלאומיות ויתר צבעי חיינו הרבים. האין אנו בני-אדם לוחמים מלחמת החיים, עולים ויורדים, סוערים ונחיים? האין נפשנו, חיינו ועולמנו מלאים חידות שיכולות לפרנס שירה וספרות?

ואמנם חרפה היא לספרותנו היפה — עלינו לקבול בצדק עם אחד מסופרינו — שכל השנים האחרונות, שנים של סערות הרוחות והתעוררות הלבבות, שנים של שלטון דעות חדשות ותנועות נמרצות בקרב האומה, שנים אשר גבורים חדשים בעלי קלסטר-פנים חדשים עוברים לפנינו על בימת החיים ומעשים נעשים ומפעלים נפעלים ובנינים נבנים, שראשם מגיע אל חיק עתיד נעלה מעל כל מושג אנושי, אם השנים האלה לא הטביעו חותמן עליה ולא השאירו בה אחריהן כל זכר וציון לדורות עולמים; אם מספרינו אינם שמים לב לכל הנעשה סביבותינו מבית ומבחוץ, אינם מטיים אזנם לשמוע הך דפק החיים, שאונם והמונם, ומסיחים את דעתם ומפנים לבם לקטנות ולדברים של מה בכך... (ה,פרדסי, ספר שלישי).

קפאון גדול — מקונן, מנחם הסופר — שורר בקרב ספרותנו ורוח תרדמה נסוכה עליה, הסופרים לבשו את שמלת השנה ומתנמנמים... אין כל רגש סוער וכל רוח מתפעל, אין רעיון גדול ואין מאמר כביר, אין תנועה ואין חיים... דרך אחת כמעט לכל הסופרים, ופזמונים נושנים וידועים שגורים בפי כלם כל הימים. זה מעלה גרה מדברי השני, והשני יעלה גרה מדברי הראשון, וכן סובב הולך הגלגל... אבל גם המקונן הזה עצמו, רק נאה דורש היה; ובשעה שבא להיות גם נאה מקיים ולהביט בעושר עולמו של ישראל ובטרגדיה הנצחית שלו, לא ראה רחל מבכה על בניה, כי אם את, לאה מוכרת דגים... .

אותו אומץ הלב ועוז הרוח — קבל סופר אחר נכונה — שעמד לפנינו לסופרינו הזקנים להגן על דעותיהם בחרף-נפש ולבלי לותר מהן אפילו כחוט-השערה, פשט עתה ויעף מסופרינו הצעירים לגמרי... סופרים מספרים מחזירים כרוכלים בסחורתם, שהשיגו הכל על-פי מקרה ולא על-ידי הרגשה פנימית; והם עצמם אינם יודעים, מדוע הם כותבים ומספרים זה

ולא זה? למה הם מתארים חיים אלה ולא אלה? באשר השירה שלהם אינה תולדה מוכרחת מהגות רוחם.

הרי מעט בירון וגיטה, מעט ברנה ופויל היזה, גולדסמית ושפילהגן וכו'; — ספרות כזו מזכרת את תקון ליל שבועות, אשר הלעיטו אותנו בבית-המדרש. ובלקט מלאכותי כזה, חקוי גמור, חושבים הם, לברא בתוכנו ספרות, אשר לא יחסר פל בה, ספרות חיה וטבעית, הנושאת ונותנת בכל עניני החיים ובכל עניני הרוח אשר הביאה לנו השכלת המערב, (לשון קול-קורא אחד).

דורשים אנו מהחווה והמשורר, שיראה את החיים בעיני רוחו הוא, שראיתו תהא עצמית לו, לפי יחסו לעולם ומלואו; בעוד שאצלנו כל אחד רואה כחברו ומדבר כחברו, כל אחד ואחד הולך בדרך הכבושה, בלי תוספת משלו.

האהבה בספרותנו אינה אהבה טבעית והאיבה אינה איבה; החיים בה אינם חיים והמעשים בה אינם מעשים.

עניים אנחנו ועל-כן עניים גם חיינו — יאמרו סופרינו. אבל אדרבה, העוני הגדול וענוי הנפש שאין דוגמתו, הוא הוא שמעשיר את חיינו במלחמות נפשיות המלאות הוד שירה עילאה, שאין דוגמתה ושאי-אפשר שתהיה דוגמתה אצל אחרים. מרירות זו שבחיינו הוא כל שבחם (מנדלי מוכר-ספרים).

הטרגדיה הגדולה שבחיים באה עמנו מתחלת בריתנו. בכל איש עברי או אשה עבריה, מהעומדים בפנים ומהעומדים מבחוץ — בכלם, תחת המסוה הפרוש עליהם ועל חייהם, יסתתר צער נפשי עמוק, צער שירי. במדע מבקשים אנו את האחדות, אחדות שתכלול החזיונות השונים בהרמוניה כללית שלמה; אבל בשירה גם נשים לבנו אל הקרעים והנגודים שבחיים.

הנה האבות והבנים, שני עולמות מתנגשים יחד ונלחמים זה בזה; הנה פגישת קולטורה ישנה לאומית ונחלת אבות עתיקה עם השכלה חדשה, מולדת העמים אשר מסביב לנו, שגם אנחנו ירינו בה איוזו אבני פנה. הנה נגודים עצומים בחיי היחיד והצבור, רגשות וצרכים אזרחיים עם רגשות וצרכים לאומיים, מלחמת נפשנו בנפשנו . . .

יש שקצה נפשנו להסגר במסגרת הקולטורה הישנה שלנו, בעוד שהעולם לפנינו רחב וגדול, רם ונשא, ושאיפה רבה וחזקה ממלאת אותנו ודוחקת אותנו לצאת למרחב, להחליף את, הערכין, העתיקים בחדשים; וכיון שהגענו למטרותנו, נפשנו עלינו תאבל למראה חורבות אבותינו, ואנו חוזרים ומשתקעים בזכרונותינו העתיקים ואגדותינו התמימות . . .

כל אחד מאתנו הוא בונה וסותר, רוצה בדבר וממאן, אוהב ואויב, מקוה ומתיאש.

יש לנו הסגולות היסודיות של כל נפש חיה משכלת ומרגשת; אבל חסרים לנו אותם התנאים, שעליהם ישיג אדם את חפצו ויהיה למה שבכחו להיות. ואותם הכחות היתרים אשר במסגרת הצרה, מעיקים עלינו, רוצים הם לצאת לחוץ, להתגלם ולקבל איזו צורה מוחשית; רוצים הם – ואינם יכולים . . .

מיום אשר בגולה נתהלך לא היו לנו ימי משבר כימים האלה. שאלת-הקיום, שאלת-הלאום, שאלת האדם וצרכיו – ממלאה עתה אותנו, במדה שלא ידענו עד כה.

הרי אנו עומדים לפני שאלת כל השאלות: להיות או לחדול – ולבנו מלא סערת מלחמה, פחד ותקוה.

יש שיאוש רב ממלא אותנו. רואים אנחנו אהלינו הולכים וחרבים, בנינו נותנים לזרים כחם והולכים לנטור כרמים אחרים, בעוד שאצלנו הפרוץ מרובה על העומד . . . ואנו מרגישים באפיסת הכחות של עמנו. – ויש שקרני-תקוה בוקעות מן העבים, ונפשנו מתמלאה טל של תחיה, נחלום שיבת העם וכל חדרי לבנו ימלאו אורה . . .

וכה אור וחשך משמשים בחיינו בערבוביה, הכנעה וקומה זקופה, עבדות וחרות.

שואלים: מדוע אין בספרותנו היפה דברים הראויים להתכבד? ומשיבים: בשביל שהחיים שלנו יתומים; אבל יתומים הם החיים, מפני שסופרים דלים שרויים בתוכנו. לא הרועים המה בלי צאן, כי אם הצאן בלי רועים . . .

ב

מכתב-גלוי

אדוני אחד-העם!

זוכר אנכי, שבהקדמתך לקובצך, על פרשת דרכים, בשעה שיאוש תקפך לחשוב, שעיף אתה וידיך רפות, התנדית, שלא נחשבת בעיניך מעולם כסופר אמיתי, כי אם רק כאורח בהיכל הספרות.

תיתי לך, אישי הסופר, על הרוח האחרת שהיתה אתך, להתישב בספרותנו במכתב-העתי, השלח. מדור אתה בונה למדע, לספרות ולעניני החיים, מדור נחוץ בשעת חרום.

הרשני נא, עורך נכבד, להעיר את אונך, שכשאני לעצמי, הנני רואה באותו היסוד, שהנחת לירחונך, להעמיד את הצרכים הרוחניים של ספרותנו העתית רק על היהדות ועל מה שנוגע ומתיחס אל היהדות, כעין הטיה למשעול צר . . .

באותה שעה שנגביל חוגנו בשם, יהדות, שמע מנה דאיכא לא-יהדות, שהחיים שם מחוץ לגבולנו הם דברים אחרים ושונים מאלה שלנו; ובדבר זה, בקריעה שאנחנו קורעים את החיים לשתי-רשויות, לשלנו ולאשר מסביב לנו, הרי אנו מרחיבים את הקרע הפנימי אשר בתוך לב צעירינו. אתה אומר: שערי ההשכלה נפתחו לפנינו בלי מעצור, וכל דורשיה ימצאוה עתה על נקלה ואינם נזקקים עוד לסרסרותה של הספרות העברית. בדרך הדעת לא מצאה עוד עניה זו מטרה נכונה לפעולתה, כי מה בצע בלקטה לנו שבלים צנומות בשדה אחר, ואנו באים לתוכו בלעדיה ואוכלים כדי שביעה? — אבל בעוד שאנו באים לתוך שדה אחר, בשביל להשביע נפשנו, הרי אנו נזכרים, כי ספרותנו עניה היא, רק, יהודיה היא ואין פת בסלה לצרכינו האנושיים.

הרי במכתבך אל עורך, הפרדס, אתה בעצמך קובל על אשר התחילה הספרות להתפתח שלא כדרכה, לשום לבה ראשונה אל ההתגלות החיצונית של החיים, אל הלאומיות, ושכחה את ה,אנושיות, את הרוח הפנימי שבו תלוי הכל. אז הכרת לדעת, שהאדם באהל הוא המניע הגדול, אשר כחו ותכונתו יתגלו בכל המעשים החיצוניים, ועל-כן דרשת אז, הרמוניה גמורה בין האנושיות והלאומיות; אולם עתה עושה אתה את ספרותנו לעברית ואת החלק האנושי הרי אתה מניח לספרויות אחרות.

ספרות כזאת, בעשותה את היהדות לדבר נבדל, שאינו קשור ומאוחד עם חזיונות חיים אחרים הממלאים אותנו והם הם עיקר עצמנו, — תובילנו אחרי עבודת דור אחד אל היהדות המערבית המופשטת, העושה את היהודים לבעלי דו־פרצופים. ואנחנו הלא זאת מטרת עבודתנו, שהיה נהיה לעם, לאנשים שרגש לאומי כללי ונחלה תולדתית מאגדים אותם, לא רק איזה, חשבוננו של עולם, קבוע ומוגבל . . .

חשבן אתה, אדוני, אחד־העם! ועל־כן מקל אתה בכבוד השירה, ואין אתה רואה גודל ערכה בחיי אדם ועם; אין אתה שם אל־לבך, שקיום כל עם הוא דבר התלוי יותר בשירה מאשר במחשבה. והיה בעת אשר מחשבות זרות והרהורים של יאוש באים אל לבנו, אולי רגשי השירה של הדרת שיבתנו ושל רוחנו העתיק־יומין ישיבו אותנו לגבולנו . . .

ראה, גם אתה מודה, כי, היצירה הפיוטית בהגשימה חזיונות החיים, שאלותיהם וחוקותיהם בצורות מוחשיות יפות, פועלת היא ביותר על רוח בני־אדם ומוכשרת לחרות כל אלה על לוח לבם ולעוררם למחשבות ולהתבוננות יותר הרבה ממשא ומתן עיוני מופשט (תעודת, השלח). ובכל־זאת בולטת בין השיטין שלך כעין הקלת־ראש נגד היסוד הזה בספרות ובחיים, בעשותך אותו לעבד כפות להמחשבה, שהיא, תכלית כל התכליות, בעיניך.

רואה אני, שבמקצוע הספרות היפה עודך הולך בשיטתך, שסמנת במאמרך, הלשון וספרותה. ושם אתה מטעים: הקורא העברי, שיש לו טעם עברי, ואפילו הוא קורא ספרים לועזים, ישאל בהכרח על כל ספר, תהיה צורתו איזו שתהיה: מאי קא משמע לן? ואם אינו מוצא תשובה לשאלה זו, יתענג אמנם על יפי המלאכה, יהלל גם אומנות בעליה; אבל סוף סוף, במעמקי לבו אינו מרגיש התבטלות מפני כבודה ורוממותה של המלאכה, אם אין עמה חכמה. כי על־כן לא תוכל גם הספרות הספורית להתרומם למדרגת הכבוד הראויה לה, כל זמן שלא ישימו המספּרִים לבם לתכונת עמנו זו, שנשתרשה בו עמוק עמוק על־ידי מהלך חייו ההסטוריים, ולא יסתפקו בהשתדלותם שיהיה הציויר מצד עצמו יפה ואמיתי, אלא ישתדלו עם זה שתמצא בו גם המחשבה העיונית את מזונה, שהרי באמת יכול גם המספּר לעשות את היצירה כלבוש לאיזו תורה נכבדה, פסיכולוגית, מוסרית או חברותית. ואם אצל עמים אחרים, החושבים את היצירה

הפיוטית כתכלית נשגבה לעצמה, אין דבר זה אלא רשות, ויש גם מתנגדים לו, הנה בישראל מוכרחת היצירה להכנע מפני המחשבה העיונית, אם רוצה היא להכבד על-פני העם.

ספרי המחשבה בשעתם גם הם היו זרים לעולמנו ולרוחנו כספרות היפה היום, ומעין אותן הטענות, שטוען אתה עכשיו עליה, היו אחרים טוענים לפנים על הפלוסופיה והמחשבה. בימי הפלוסופיה הדתית בעולם אשר מסביב לנו, אנוסים היינו גם אנחנו להתפלסף ולחשוב מחשבות על-אודות הדת והדעת, על האלהים והמציאות, העצם והיסוד; תחת אשר עתה הספרות היפה ממלאה את לבות בני-האדם הנאורים.

צרכי החיים הרוחניים בדורנו והאפן שבו הם נזונים שָׁבו לקדמותם, לימים אשר בהם המחשבות על-אודות העולם והחיים לא היו מופשטים מעצם החזיונות והמעשים, בתור מחשבות בנויות על גבי מחשבות והרהורים על גבי הרהורים; עתה רוב בני-אדם שואבים מחשבותיהם מתוך מכמני החיים ובונים את העיונים על עצם המעשים. יחידי-סגולה עודם סגורים בעולם המופשט ומרחפים בהגיונות עליונים; אבל הקהל הגדול עומד בשוק החיים וקורא ביותר דברים שלקוחים הם מן החיים.

חפצים אנחנו להיות, בני-אדם עברים, שנוונים ממקום אחד, מרגישים אנחנו צורך לרַפֵּא את הקרע אשר בלבבנו. — צריכים אנחנו להרחיב גבולותינו ולהעמיד את ההשכלה האנושית וצרכיה בשורה אהת עם נחלת קדומים שלנו.

אל יהיו עוד ה,אדם, וה,עם, כשתי-רשויות נפרדות, הא לחוד והא לחוד. אמנם הננו יודעים שכחנו ועצמותנו מונחים בתולדתנו; אבל כל עבר שאין עמו הוה, או רק זה שנפרש מן ההוה, הרי הוא בעצמו מפסיק בזה חוט חיתו . . .

יודעים אנחנו, כי רב הדרך ורבה העבודה לפנינו; יודעים אנו, כי הרכבת העבר וההוה, עבודה קשה היא, אחרי שעל-פי סבות רבות נעשו שני אלה כאויבים וכצרים זה לזה; אבל חפץ החיים הדופק בקרבנו, רצוננו העז להיות בני-אדם ובני ישראל כאחד, הם ימלאו אותנו תקוה, שעשה נעשה וגם יכול נוכל.

הגיע המועד לחפש דרכנו ולצאת למרחב . . .

ג

מעין הטענה

הלוך לבטח דרכנו מבלי שאול: מדוע נלך, לאן נלך ואיך נלך – הוא סימן לנפש שלמה רק באותה שעה אשר באמת בריאים ותמימים אנחנו ואין בדק כל-שהוא בין הלך-רוחנו ומעשינו. אבל כיון שהרוחות המנשבות בנו ומסביב לנו התחילו לקעקע את בירתנו, תנאים וצרכים שונים דורשים מאתנו בחוקה את תפקידם, ובכל-זאת לא נחשוב דרכנו, הרי זה אות לא לטובה. באחד מן הימים יחרב ביתנו; ואם לא נקדים להכין דבר ליום שבר, אז לא ישאר לנו מאומה...

שומע אנכי לאמר: אדרבה, אחרי שבחזוק יד נטלו מנפש עמנו הדברים היותר עיקריים בחיי עם, ואנחנו גם רוחנו כמ' וס' שבלוחות בנס אנו עומדים, הרי הדבר ברור, שספרותנו צריכה להיות רק עברית ולהתעסק רק בשאלות קיומנו, כי אם אין ישראל ספרותו מנין? ועל דבר זה אין להשיב אלא זה: אם אין ספרות ישראל מנין? כלומר, אם לא נדאג לקבוצ הרוחני האחד הזה שנשאר לנו לפליטה בכל ארצות פזורנו – אזי נלך באשר נלך...

כסבורים אתם, שבחקרי היהדות תרפאו את מצב רוחנו ההרוס; ואין אתם שמים אל לבכם, כי בדבר הזה, בצמצומה של ספרותנו ביהדות בלבדה, הרי אתם גורמים אותו הכליון בידיים.

בעדם, בעד רבים מבנינו, שעל-פי חנוכם וחייהם אין עוד שום ספרות – נחוץ לנו לברא ספרות עברית, להבינם את המאור שבתורה בכל גדלו והדרו, את המדות המצוינות שבישראל, שהן אחוזות ודבוקות ברוח הלאומי ובתורה, יתודה אחד מסופרינו, (מוחלפת השיטה, בלוח אחיאסף).

והם אינם חפצים לשום אל לבם, כי כל אמירה בלחש לא תועיל, בבוא על ספרותנו אותן הרוחות החזקות, אשר תזעזענה את הבנין ממסד עד הטפחות.

השאלה היותר רבה היא זו: האם דברים שהם עד עתה כסוף הכל, כתוצאה ממלחמת העברי שבנו עם מה שמסביב לנו, יכולים לחנך דור עברי מחדש? — —

והכרה זו, כי אותה הספרות החפצה להיות פלה עברית היא רק סיומ. — היא היא שמעוררה בנו תביעות להרחבת עוגתה ולהכניס בה יסודות חדשים; והיה אם לא נרצה רק לסיים, כי אם גם להתחיל, עלינו לצאת מחוגנו הצר. —

ומה היא ספרות היהדות באשכנז? אם לא מצבה גדולה ויפה, שאומרים להציבה על קבר, עמם המת, החנוט הגדול בין כל חנוטי הארץ... (הפחד בספרותנו, לוח אחיאסף שני), אחינו האשכנזים חפצו להראות העמים את יפי ספרותנו, וסופרינו וסופרינו חפצים להראות בני-עמם את היופי הזה, כלומר, לחבב אותה על בעלה; (שם). השכיל הסופר הזה להראות את הקורבה שבין ספרותנו העברית ובין היהדות המערבית; להראות ששתיהן תוצאת נטיה אחת וסופן אחד.

ואנחנו הלא חפצים אנו להיות עם, להיות יהודים קודמים להיהדות, להיות את אשר יגה רוחנו וישאף לבבנו, להיות בני-אדם שיש להם עולם, ורק מיהדים הם אותו העולם בשפתם וברצונם. סופר אחד, הצפירה; טוען נגד התובעים, אצלנו; שהם מסיחים דעתם מן העיקר ושוכחים, כי לו גם תהיה תביעתם דבר שהומן גרמא ושהשעה צריכה לה — משוללי יכולת אנחנו למלא אחריה. אבל שוכח הוא, שכיון שירגישו בני-אדם צורך בדבר הרי זה אות על איזו יכולת, יכולת שאם לא עכשיו — אולי תבוא לאחר זמן.

והנה באים וטוענים מצד אחר:

האמת היא כי ספרות העם, כלומר — ספרות שהיא ילידת כל העם כלו, איננה במציאות כלל (!). כל ספרות וספרות ובכל תקופה ותקופה יוצאת רק מלב מפלגה אחת של העם (ד"ר פרבשטיין, השלח, כרך שני). משכילי ברלין שאפן פרנסתם הכריח אותם להשתחרר במדה ידועה מחוקי האמונה הישנה, מצאו צורך בהשתחררות; ותהי להם הספרות העברית החדשה, לאמצעי, רצונו לומר, אמצעי להשיג את הדברים שהיו נחוצים להם, לצרכי מסחרם ופרנסתם. — המשכילים ברוסיה חפצו בהשכלה, למען יוכלו לסחור בכל רחבי הארץ, והלכו ובראו להם את ספרותנו העברית החדשה, שבעיקרה היתה רק באת-כח של מפלגה ידועה; (שם). רצונו לומר, מפלגת סוחרים ידועים, שמצאו צורך בה בתור אמצעי להשיג

פרנסה ברוח ולסחור את הארץ. — עתה נתעורר אצלנו בחזקה הצורך להבנת שאלת היהודים; ומפני זה, צריכה ועתידה ספרותנו להיות לאמצעי להשגת התכלית הזאת (שם), כלומר — לכייל רק פתרונים לשאלת הקבה וצרכי המסחרים שלנו.

הנה נפש ורוח, שאלת גוי ואדם כלו. הנה תשוקות והתעוררות הנשמה היתרה בגוי עתיק-יומין לחיים עילאים ונשאים, לחיי דעת וחרות, לחיי מעשה ועבודה פנימית, לתחיה רבתי ולהתרוממות חדשה; והם אומרים: רק לסחור את הארץ אנו חפצים, מבקשים אתם רק פת לסלכם.

ד

כעין תשובה

אחד-העם בא להשיב על טענותי. הוא היה משים עצמו כלא שומע; אבל עכשיו, שהם, הטוענים, נכנסים לתוך רשותו ומשמיעים טענותיהם בפניו, אם ברצון או באונס — עליו לשמוע ולהשיב דבר, (צורך ויכולת, השלחי, כרך ראשון).

והוא אומר: הנני מבחין בין אפשר לנמנע, רצונו לומר, אי-אפשר עוד למלא ספרותנו בכל התביעות שצעירי ישראל תובעים הימנה; אי-אפשר עוד, באשר הקפיצות הגסות בלי פסיעה אחרי פסיעה, לאט לאט, הנן נמנעות גמורות...

צורך יש אמנם לעמנו, לכלל שאר העמים, בכל ענפי המדע והספרות, אף אם אין להם נגיעה בעניני היהדות, אבל ביחס הספקת צורך כזה, הרי ידענו, שאין כחה של ספרותנו אלא בלקט שבילים צנומות וכו'; — אבל לאשרנו, יש לעמנו, מלבד הצורך להשכלה כללית, שהוא משתתף בו עם שאר העמים, עוד צורך אמיתי לדבר אחד מיוחד לו והוא — ידיעת עצמו. ואל נא תהי ידיעה זו — במובנה הרחב — קלה בעינינו. האדם בצורתו היהודית — זה הוא אפוא, לפי מצבנו עתה, הנושא היחידי לספרותנו, אשר בו תוכל עוד לשום תקותה, כי ירוממנה משפל מצבה ויעשנה במשך הזמן באמת לחלק עצמי מעולמנו הפנימי וכו'.

מעין שלש תשובות בדבר. ראשית, אין ביכולת ספרותנו למלא חפצי הצעירים המבקשים להרחיבה על כל צרכי האדם. שנית, ידיעת-עצמנו,

כלומר — הצרכים העברים שלנו באשר עברים אנו קודמים לכל הנוגע לאדם. ושלישית. הלא זה נבקש בספרותנו. שתתן לנו את האדם בצורתו היהודית. רצוננו — כל האדם וכל צרכי האדם.

ולכאורה יש איוו סתירה בין שלש התשובות. לכאורה אין אפני היכולת פוסלים את התביעות שבצורך; אחרי שהרגשת הצורך בעצמו כבר מועילה הרבה לתגבורת היכולת. לכאורה, ידיעת-עצמנו, אם כוללת היא כל עצמותנו, את העברי והא"ם יחד, היא היא מצרכת גם ידיעת דברים אחרים שביחסם להאדם אינם זרים לו כלל. ולכאורה האדם בצורתו היהודית, כלומר, אותה ההרכבה, שלא נכרים בה עוד התחומין שבין אדם ליהודי, הוא הדבר שאותו אנו תובעים . . .

ובאותו הכרך עצמו, במאמרו, עצה טובה, מנסה אחד-העם להשיב עוד והוא אומר:

הלשון הלאומית החיה באמת בקרב בני עמה וכו' היא נותנת להם הרבה יותר ממה שכתוב בספר-המלים שלה; כל מלה וכל מבטא בה מעוררים בלב בני-עמה, מלבד המושג הברור וגלוי לכל, עוד גם שברי מחשבה והרגשה בלתי-ברורים, ששרשם עמוק בחיים הלאומיים וההסטוריים של העם הזה וכו', ועל-כן, כשהמחשבות הזרות נכנסות לרוח העם דרך המסנת, הלאומית הזאת, כבר אבד להן, על-ידי זה עצמו, חלק גדול מזרותן ונעשו יותר מוכשרות לקבל רשמי החיים הלאומיים ולהשתעבד לאט לאט לצורתו העצמית של העם. — אבל באומתנו, במצבה עתה, דרך העכולי הטבעי הזה צרה מאד. כמעט אין לנו שיור רק הלשון בלבד, שיש בה עוד איזה סימני חיים; וכל הבא ואומר שצריך להכניס ולשעבד כל תוכן הקולטורה, ואפילו זה שאין לו שום יחס אל היהדות, הוא סומך אפוא רק על כח הלשון וכו'.

אבל אין אנו מבינים, מה טיבה של יהדות לחוד ומחשבות אנושיות לחוד. גם אנו יודעים את התנאים אצלנו, התנאים המצומצמים לספרותנו; אבל לא בכמות הכא עסקינן, רק באיכות, לא בכמות העבודות וסאת העבודות, רק באיכות העבודות.

אמנם קטנה היא ספרותנו; אבל אותו המעט שיש לנו לא יהא מוגבל עוד בגבול ראשונים, ואל יאמר לנו, יהדות מצד זה ואנושיות מצד זה.

לאחות את הקרעים אנו מבקשים על-ידי הצרוף הזה, לאחד מה שנקרע
אצלנו בידים, והקרע רב וגדול...

ה

על הספרות

למה נעשה שקר בנפשנו — קורא סופר אחד ב'השלח' שנה שניה, במאמר
נקוב בשם, 'הציוניות והעם' — האם הספרות העברית החדשה היא הקולטורה
של היהודים. הקולטורה היהודית האמיתית, בת ארבעת אלפים שנה היא;
ואיך נקדים את המאוחר? —

אבל לנו בני הדור הזה הדבר להפך, לנו נוגעת תרבותנו האחרונה.
לפי שהיא עצם מעצמנו, לפי שהיא סכום חיינו וכוללת מהות מחשבותינו.
מושג ארבעת אלפים שנה הוא רק מושג כולל, מושג המאחד את כל
מועדינו הארוכים. הנה ארבעת אלפים שנה רק שלשלת גדולה של מאות
רבות מתגלגלות זו בצד זו וגם זו כנגד זו...

כל אחד מאתנו, בשעה שיערוך את האני הפרטי שלו מול עולם האין-
סוף, אז מעט הוא לפני הכל; אבל ערך זה לא יעצור בידו להיות קרוב
אל האני שלו או אל מהותו וזמנו.

אמנם מבלי המחשבות הגדולות, המעשים הגדולים והרגשות הגדולים,
מבלי התנועות הרוחניות והרצונות הרבים אי-אפשר להתקיים בתור בעל
נפש חיה ומרגשת; אבל אחר כל זה הרי הפסיעה שאני עושה היא העיקרית.
הספרות העברית האחרונה היא רק בת מאה וחמשים שנה או עוד
פחות מזה; אבל אנחנו עשינו אותה, אנחנו יצרנו אותה, אנחנו נתנו לה
שאיפותינו אנו, ערכינו אנו, מגמתנו אנו. תרבותנו האחרונה היא
חיינו.

אצלנו אין חול וקודש זה בצד זה, אין שני עולמות של קולטורה
חיצונית וקולטורה לאומית; אנו רוצים להיות בני-אדם שלמים, בני-אדם
בעלי אופק אחד ובעלי מחשבה אחת ובני זמן אחד...

מצבנו החמרי והרוחני, מעמדנו הנפשי בתור אבר לעם עתיק ואבר
מעולם חדש, לחצנו הגדול בין המצרים, ספקותינו, שאלותינו, מחשבותינו
ורגשותינו, כל אשר בנו עתה — הלא הכל עמל הוא להתגשם באיזה מבטא.
באיזה דבר קיים, בספרותנו...

קובל הוא אותו סופר על ספרותנו כאחד-העם, שבפסיעה אחת פסחה על כל המון הדורות שעברו מעת חתימת המקרא ועד זמנה. כאילו לא חשבו ולא כתבו הדורות ההם מאומה. ואנו יודעים, שכל עוזה מונחת דוקא באותה פסיעה . . .

אנוסה היתה לפסוע על אלפי-השנה, מפני שהתחילה לבקש לה ערכים חדשים ומגמות חדשות; אנוסה היתה להתחיל את הדבר מחדש, אחרי שהישן נס ליחו.

אין אנחנו יכולים לעסוק רק בהשגת החוט הלאה — מזונות חדשים צריכים לנו.

בספרותנו האחרונה, אם עוד יכולה היא להתבסס, נתאחד, ונאחד את השרידים בנו.

ת נ א י ה ס פ ר ו ת

א

ת כרון לראשונים. — אנשי כתיב־הקודש וגבוריו חיו בתורה שבעל־פה עד ימי הזוהר וגם אחרי כן. הספורים הרבים והאגדות על־אודותיהם נולדו מהצורך לראותם עוד בקִּזוֹן, יותר נכון — מהשתמרותם במוחות הדורות הבאים ובלבכות הדורות עוד בתבנית מה. התנאים והאמוראים, הגאונים והפוסקים, החכמים ואנשי־מעשה עד רבי החסידים, דור אחרי דור, כל מי שעשה דבר גדול בימיו ושקבע לו איזה מקום בחיים ובספר, לא פסקה השפעתו במותו, כי אם חיה עוד במעשיות ובאגדות, בבאורים לתורתו ובקצורים מספרו, בלקוטים ודרושים ובכל עשית אונים לתורתו.

זהו המשך, על־כל־פנים איזה המשך, וזהו קנין ומין השארת־הנפש ההולכת ומאירה; בציון לשון התלמוד: שפתה דובבת בקבר... וכן הוא אצל עמים אחרים.

אין לך חכם וגדול בדורו, שאינו חי ימים רבים בתולדות ובשמועות על־אודותיו. אין לך סופר גדול, שהשפיע על החיים ועל הספרות, שלא יכתבו על־אודותיו ספרים וזכרונות, שהיקפם רב מהספרים אשר כתב בעצמו. ספרי בעלי־האסופות נרם לא יכבה, והולכים ומתנחלים הם לבאים וחיים עם כל דור.

אמנם בטבע של בני־אדם לשאוף אחרי חדשות, ונוהים הם אחרי היצירות בשירה ובמחקר, בחכמה ובספרות של זמנם; אבל יקראו גם־כן את פרי הספרות הקודמת להם. העם קורא את גיטה והויפטמן, את פושקין וגורקי, את מיצקביץ ושינקביץ וכו' וכו'. מת סופר או חכם אחד, הרי באים ומאספים כל דבריו, את כל מכתביו שכתב בימי חייו; איש איש בא ומביא בטנא את זכרונותיו על־אודותיו, וכן תִּגְלַד ספרות שלמה, שתתן מקום להכיר את איש־הרוח הזה באורו וגם בצלליו.

ואצלנו? בספרות החדשה שלנו יורדים יוצריה מהרה מעל הבימה. כססמולנסקין חי, היה הוא החלוץ בספרות ובשירה והיה ראש וראשון בזמנו, כיון שמת נשתכח... הוצאת ספריו בעיר המלוכה נפסקה, מרדכי בן הלל הכהן כתב על-אודותיו מאמר אחד נלהב. ברינין הוציא לאור בלי סדר מאה מכתבים הימנו ואסף איזה חומר לתולדותיו ותו לא. צויפל מת, אחד מאנשי-צורה הגדולים בספרותנו, בעל נפש שירית ומצוין בשפתו וברוחו, מי ידע עתה דבר על-אודותיו? מי ישים לבו למה שכתב או גם יקרא אותו ויהנה מפריו? מי ידע את, חשבוננו של עולם, וסגנונו? מי ידע עוד את גוטלובר, אחד מחלוצי ההשכלה המצוינים אצלנו? מי יזכור גם את יל"ג, גם את ברודס, מגדלקרן או ק. שפירא? וריב"ל, אם גם ספריו נדפסים, מי קורא בהם? מי זה יטפל עוד באד"ם הכהן ובבנו, אחרי שהחל לקרא את המשוררים החדשים. מי זה יודע אצלנו עוד על-דבר נפתלי זאב שור, ישראל ברנשטיין ואפילו על-דבר גציל זליקוביץ?

שצקס בעל ה"מפתח" מת, ואין איש מציב לו ציון, אין איש זוכר את האדם הנפלא הזה. אין אצלנו יודע את סטנב ומה שעשה בזמנו לשכלול שפתנו; אין איש זוכר את פפנהיים, ולכאורה גם את שטינברג שחי אתנו...

תמה אנכי, אם אחד ממחדשי מלים אצלנו קרא את ספרי ברש, חז"ס, גבריאל יהודה ליכטנפלד, ויודע אף קצת מה שחדשו הם בלשוננו? תמה אני, אם יודעים הקוראים החדשים, שהיו אנשים שכתבו ספרים והדפיסו ספרים גם לפני בעלי, אחיאסף, ותושיה, ושהיו לנו גם אז ספרי-חנוך ומקרא.

סופרי ישראל! כמה מצוקות היו על דרכם, בכמה מלחמות בבית ובחוץ היו למה שהיו, כמה נגודים ומעצורים היו להם, לרוחם ולהשכלתם, כמה סבלו בחייהם, המלאים בדידות ותוגה; והנה מה שעשו ובראו מונה בקרן-זוית, גם קורא אין לדבריהם.

בשעה שהתפלל פלוני הצדיק תפלת שמונה-עשרה, מספרים החסידים, היו באות אליו כמות, כמות של מתים, לבקש תקון לנפשם. חושב אנכי, שכל איש בעל איזה דמיון ולב מרגיש אצלנו יראה את כל הני הנפשות הגדלות אצלנו, דאזלן ערטילאין בעולם התהו שלנו ומבקשות על נפשן, מבקשות השארה לנפשן...

ב

הבדלה. — מי מאתנו לא ידע את ברכת המבדיל? מי האיש מישראל וגם הבור שבבורים אינו יודע מה זאת, הבדלה? השפה המדוברת לקחה את המלה הזאת ועשתה אותה למלה 'יהודית' פשוטה. נרות, הבדלות, של שעה נקנים בפרוטה; הילדים, אלה הצאן שלא חטאו, אוחזים אותם בידם והגדולים מברכים לאורם: המבדיל בין קודש לחול, בין אור לחשך, בין יום השביעי לששת ימי המעשה. המבדיל! ופרוש המלות הלא פשוט: להבדיל, להבדיל בין זה לזה ולהכיר מה יבדיל זה מזה. — ובכל זאת לא למדנו הרבה מזה, לא למדנו לדעת, שגם בשכל ובמוסר ובספר נחוצה מדת ההבדלה — להבין להבדיל בין דבר לדבר, בין איש לאיש ובין ענין לענין, ואם תמצאו לומר גם בין מדה למדה, בין ספר לספר. מצוה זו אינה כאחרת, זדונות אינם כשגגות ומדרש אינו כמעשה. הקדוש ברוך הוא הראה לאדם הראשון דור דור וסופריו, דור דור וחכמיו, דור דור ודורשיו — צריך לדעת, מה זה יבדיל את הסופר מהחכם ושניהם מן הדורש; צריך לדעת, מה זה יבדיל את יפתח בדורו משמואל בדורו ושניהם ממשו בדורו, מה זה יבדיל את קהלת משיר השירים . . .

חכמי התלמוד גם הם למדו להבדיל בין קלות לחמורות, וגם בנביאים הבדילו ואמרו: ישעיהו דומה לבן־כרך שראה את המלך ויחזקאל דומה לבן־כפר שראה את המלך, והורו לדעת, מה בין אספקלריה מאירה לאספקלריה שאינה מאירה.

מה נשתנו הדברים אצלנו במשך הדורות! העיקרים והטפלים באים במערכה אחת, גופי־תורה ודקדוקי תורה מעורבים יחד. אין הבדל במה שתלמיד ותיק מחדש ובין מה שנאמר למשה בסיני; אין הבדל בין טפל לעיקר, בין נמושות העולם ובין אבות העולם. ואותו דבר, חסרון ההבדל בין המעשים והדעות, בין האומרים והנאמרים, בין הכללים והפרטים, היה בעוכרנו וטמטם את דעתנו. הדעת, דעת האדם, איננה פוריה . . . אם לא תדע להבדיל בין דבר לדבר, אם לא תדע להעריך כל דבר באשר הוא ולהבין אותו דבר כשהוא לעצמו ולא במה ששותף הוא לדבר אחר. ההבדל הוא ראשית ההכרה ואור ההכרה, הוא הוא הכח התרבותי הרוחני האמיתי, הוא הוא הדעת האמיתית. הצריך אנכי לאמר, שבחסרון

כח המבדיל אצלנו לא נבין גם את מאורות התולדה והשתלשלות המקרים והתוצאות?

וברם זכורה ההשכלה לטוב, היא הביאה לנו עם הבקרת את תורת ההבדל. היא למדה אותנו להבדיל בין העיקרים והטפלים, בין האבות והתולדות, בין האמיתיות בתולדותינו ובין הזיופים... היא נטעה בקרבנו את הרגש הזה ותחנך אותנו לדעת ולהכיר, להכיר דבר מצד ערכו האמיתי והיחידי, מצד אותו דבר שנקנה לו ורק לו; היא עבדה וחרשה את אדמת שכלנו, שיהיה מוכשר ברבות הימים למטעים כאלה. —

ועלינו, כל עוד אותה המטרה החנוכית לנו לנגד עינינו בספרותנו, ראוי להכריע את כל המעשים והנסיונות רק על-פיה; עלינו לבדוק כל דבר ולדעת להבדיל בכל דבר. למשל, אוצר בלום של כל מעשי הדורות אצלנו במדע אחד ובשירה אחת, עם כל השכר הגדול אשר בצדו, הנה הפסדו בצדו, כי יעקור על ידי זה את הנטיעות של הבדלה ויקח מאתנו עוד הפעם את כשרון ההבדל וכח המכיר והמבדיל. — אשכול ספרותי כולל יהיה אצלנו עוד הפעם למין אלפסי, מין משנה-תורה, שכל ההלכות והחוקים בו שוים, רצוני לומר, נשתוו על-ידי החומה האחת המקפת אותם. וכמו כן הדבר בספרים הנדפסים באוצר-ספרותי סדורי, שיופיע מעת לעת ומפקידה לפקידה; לא יאמר עוד: עיין סופר זה, מחבר זה, רק עיין באוצר-הספרותי הזה. מה לו לקורא לדעת מאיזה שורש-נשמה נובעים הדברים שהוא קורא, אחרי שכלם נדפסים באותיות שוות ונתונים באוצר אחד ובתבנית אחת, והרי לפניו יוצרות ופיוטים לכל השנה...

בירא דשתית מיניה מיא אל תשדי ביה קלא. אבל אין משא-פנים. בן-אביגדור היה אחד מאלה, שכּוּן לטובה, לפתח ספרות היפה אצלנו. נוסדו על-ידו, ספרי-אגורה, ספרי-עם, והביבליותיקה-עברית; ועוד; והתחיל עוד הפעם הסכום הכולל ומחיקת ההבדל בעניני בקרת וכן יצא שכרם בהפסדם. וחזיון זה ילמדנו, מה לנו קבוץ דברים והצללים שבאו בספרותנו מאגודת דברים שונים לאחד.

ומטעם זה אדמה, שעוד לא באה העת אצלנו לאחדות הסופרים וליסוד חברת-סופרים, אחרי שאין עוד לנו חוש מבדיל בין הסופרים, — וכל עוד אין בידנו הרכוש הרוחני הזה, ההבדל ודעת ההבדל, פעולת כל סופר מאפע. ברוחניות עוד לא עת כנוס אצלנו, כי אם עת פזור

והבדל... עת ללמד את העם להבדיל בין דברים נכוחים ובין דברים שאינם נכוחים, בין מי שעטרת הרוח הולמתו ובין מי שאינה הולמתו... קודם שבשלו אצלנו הבקרת וכח ההבדל הספרותי הרוחני, שהם ראשית כל ספרות וכל עבודת-רוח, לא עת חבור והקָהָל לנו, כי אם, אדרבה, עת הבדלה וברור. נתינת שני שקלים למפרע לחברת סופרים או גם כתיבת איזה דברים לא יכשירו עוד אדם להיות סופר או גם עורך בישראל. נעצו חרב על סף בית ספרותנו, לאמר: כל תלמיד שאין תוכו כברו אל יכנס!

ד

מוקדם ומאוחר. — עם הספר אנחנו, ועם כל זה אין אנו שומרים היטב את חוקי הספר; אין אנו שומרים את חוק המוקדם ומאוחר בדעות ובמחשבות, שבלעדיו אי-אפשר לכל תגבורת רוחנית להתקיים. הדעות והמחשבות באות בסכום אחרי סכום, בדור אחרי דור, באיש אחרי איש; זה חושב מחשבה עד מחציתה וזה עד תומה, והשלישי לומד הימנה מחשבה אחרת, שהיא גם כן תוליד ברביעי הולדה אחרת, וכן יצטרף הכל לחשבון גדול והיה לנו לעינים בעת נחל גם אנחנו לחשוב. בקצרה: ידיעת הדברים שכבר נחשבו בענין אחד, מועילה לנו שלא לכולת כחנו לחנם, לכבוש דרכים שכבר נכבשו ולחפש אחרי דברים שכבר נמצאו או על-כֵּלֵּ פנים שכבר עמלו בהם בעלי רעיון. אבל אצלנו חדל המוקדם והמאוחר, חדלה הידיעה בדברים, בגשתנו לחשוב על-אודותיהם, ממלאכתם של אחרים ומיגיעת אחרים באלה. אין אצלנו עתה המשכת הקו הרוחני מיד ליד ובנין אחרי בנין. דברים שכבר נאמרו ונדרשו מונחים בקרן-זווית, כאילו לא היו ולא נבראו. מחשבות שכבר נחשבו תמול אינן נמצאות לבעלי מחשבות מהיום.

קובלים אנו על מעוט הקוראים אצלנו; אבל הסופרים ובעלי-המחשבות קריאתם עוד יותר מעטה במה שקרוב להם, רצוני לומר, במה שנעשה ונחשב בתחום מחשבותיהם, בממה שיעשה מחוץ לתחום. אין אדם נוגע במה שמוכן לחברו; אבל דא עקא, אין אדם אצלנו יודע במה שהכין חברו...

ה

כהונה. — מקדמת דנא עד ימי ספרותנו החדשה היתה שוררת אצלנו כהונה של אנשים, מין בכורה נתנת לשבט, למשפחות, לאנשים יחידים

העוברים לפני העם וכבודם על העם. הרי הכהנים והעם, הנביאים והעם, הסופרים והעם; הרי התנאים והאמוראים, רבני סבוראי וראשי הגולה, גאוני קדמאי ובתראי, גדולי הפוסקים ואבות הקבלה; הרי הפלוסופים והמשוררים, הטפסרים והפרנסים, הרבנים והגדולים — זאת היא השלשלת הגדולה שבכל הדורות. יראת-הרוממות של עמנו לגדולי החסידים והצדיקים אין לשער; לכבוד הגאונים אצלנו אין ערוך. לא כן הדבר בספרותנו החדשה. נטלה הימנה כבוד הכהונה, נטלה היראה העילאה של האנשים, שאנו חייבים בכבודם; נטל מאתנו אותו דבר, שהיה שמור בבית גזנו כל הימים. אם במליצים היה חלקי, הייתי אומר: נלקו המאורות!
ובאמת אין לך מארה גדולה מזו, אם מאשרי העם וההולכים לפניו אין כבודם על אלה הבריות, שמלמדים אותם דעה ורוצים לפתוח את לבם להטיב ולהשכיל באמת. אין עולם רוחני נבנה ויכול להבנות, בחסור לו היסוד הזה.

מחשבות לבדן אינן עושות הרבה, דעות לבדן אינן עושות הרבה והאמירות אינן עושות הרבה. תנו כבוד לדורשיהן, תנו לנו סופרים מכובדים כתלמידי-חכמים!

1

הסביבה. — אין לך רחוק מן האמנות ועולמה הרוחני האישי כחשבון העולם החמרי, שמעמיד הכל על הסביבה ועל התנאים החיצוניים בתור אבות הדברים הפנימיים. היוצר והבורא מעצמו, לפי צווי נפשו ותוצאות רוחו, המושל בכל ומפיח רוח-חיים בכל, בודאי אינו יכול להיות שומע בנפשו לדברים עומדים עליו ושבידם לפקוד עליו. היצירה השירית החזיונית או המעשית היא זו, שמשעבדת לה את הכחות ושתבנה לה ממלכת-רוח במלא חומר העולם; ועם כל זה, תלויה היא בסביבה ומוצאת היא סיוע רב בסביבה. לגדל פירות — להוציא פירותיה אין לה דבר עם חוקי הטבע העיקרים ההכרחיים, העושים מעשיהם ולא ישנו תפקידם; אבל כי יעשו הפירות הללו, אחרי שכבר נתבשלו ונטלו מן האילן, לקנין אחרים, זה כבר תלוי ברעב רוחני או שובע רוחני של אותם האחרים...

החושב החמרי מסדר לו את מהלך העולם והחיים בדרך פשוטה: כך וכך סבות חמריות מולידות חזיון רוחני, אלה ואלה המאורעות החמריים

גרמו כי יקום משה המחוקק ויתן את תורתו לעמו, ואלה ואלה המקרים התולדתיים הולידו את ישעיהו, את נביא פלוני, חוזה פלוני, וגואל פלוני. — אולם מגסות רעיון כזה רחוק החושב הרוחני. הוא יאמין וירגיש טיב ההתגלות הרוחנית, שלה אפי אחר מהגלגלים החמריים; הוא יודע, שמשה ירד ממרום ולא לבד עלה למרום, אבל כיון שירד ותורת ה' בידו, היה מבקש לו מקבליים את התורה. לכל נותן צריך מקבל; ואם הראשון בא מעולם-העליון, ודבריו באים מעולם-העליון, הרי המקבל הוא בן-אדם עומד בעולם התחתון ובידו לחזק תורה או גם להפך תורה...

מה היו מועילים חזיונותיו ומשאותיו של יחזקאל, לו נצחו אחר-כך אלה שבקשו לגנוז את ספרו. מה היה עם חכמתו של שלמה, לו גנזו את קהלת, את הספקן הגאוני הזה או גם המשלים העמוקים המלאים בינת חיים. ספר אסתר הוא הפחות שבכל כתבי הקדש ונוח לו שלא נכתב משנכתב; אבל אסתר שלחה לחכמים לאמר: כתבוני לדורות! — וקימו וקבלו היהודים בעצת אלה את המגלה הזאת עליהם ועל זרעם. ומעשה טוביה, זה הספור היראי המלא תום ה' והוד שירי עליו, נשאר חיצון ופעולתו על לבות בני ישראל היא כאין, אם גם נכתב להם ונתן להם.

הכל תלוי במזל ואפילו ספר תורה שבהיכל. בני-אדם שומעים לקח או ממאנים; בני-אדם מקרבים אשר נתן להם או הם מרחקים. ספר התלמוד גדל רק על-ידי הסביבה הרבה, שהיתה לו מדור לדור; סביבה מעטה מזו היתה לקבלה ועוד מעטה לפלוסופיה הדתית ולדברי מחקר. לרבנות הגאונים היתה סביבה; סביבה עוד יתרה היתה לחסידות וסביבה קלה להשכלה. לספרות העברית החדשה אין כמעט כל סביבה... אנתת המשורר; למי אני עמל? יושבת בנפש כל משורר וחווה עברי, גם אם קולות אלהים יתמלטו ממנו. אחרי הטרדה, שטרדה ההשגחה השירית להולדת דבר גדול ולהשמעת דפקה, הנה השמן לב העם הזה ואין שומע.

אמנם אחד-העם מבאר לו את החזיון, ואולי גם הוא רואה בחזיון זה מעין נקמה, נקמה בשירה בת-חורגתו, שהיא אצלו גם בת-חורגת העם ואין לו בה צורך מוחלט. והוא אומר: לשוא משתדלים גם המספחים, מימי מאפו ואילך, לרכוש לה את כבוד-העם על-ידי תוכן יפה, לצייר תמונות שלמות מחיי העבר וההווה, הלוקחות לב לא במליצה לבד, כי אם גם ביפן

הפנימי. בהגשימן הלך-הנפש בבריאות חיות למראה עינים. גם מלאכת היצירה הזאת, אשר לפניו יכרעו ברך עמים אחרים, אינה מכבדת את ספרותנו בעיני עמנו, וכאז כן עתה רואה הוא בה רק פרפראות מתוקות, הטובות לענג בהן את הנפש לפעמים; אבל בשרא וכורא הוא לא מבקש בה, כי אם בספריו הקדמונים: (לשאלת הלשון: א. עפ"ד א.). והתרוץ הזה, שיש בו קורטוב של אמת, בודאי לא יספיק. עם שאין לו עוד שיר-השירים יכול להתנחם, כי עוד יברא לו כזה, ובהכראו תברא עמו גם הסביבה הנחוצה, אם לא לגדול, הנה לכל הפחות לשמירתו וחיותו בלב. אבל עם שיש לו שירי-קדם כאלה, ונמצאו לו גם יודעים, שכל העולם אינו כדאי כאותו היום שבו נתנו, ועם כל זה הוא גוזר חרם על מי שעושה זמר בלבו ומוציא כל זמר לשם מחשבה, עם כזה אין לו תקומה בשירה ואינו נותן מעמד לשירה.

משורר ישראלי היום הוא כמשורר במדבר. חסרה לשירתנו היום סביבה חיצונית וכל רושם מסביבה חיה לוקחת ומנחלת; ועל-כן אין דבר חי אצלנו לבד, וגם מה שיש לנו והיה לנו בעצם אינו לנו ואין כחו נראה בנו. —

ז

שכר-סופרים. — מה אני בחנם אף אתם בחנם. אשרי האיש אשר אינו נהנה מיגיע רוחו, בזה ורק בזה ישמור את קדושת המחשבה וטוהר המדות. ציירו לכם איש מוכיח עון ויבוא על שכרו, איש שאין לו אלא מלאכת-שמים ומצפה הוא אל שכר גמול האדם. בעם טבעי ויושב על אדמתו, אולי גם אפשר הדבר. יאחו הלז את המחרשה וישיר שיר לאדני, יפעול ויעשה את עבודתו ולפנות ערב ישים לבו אל ממלכת-הרוח והטבת המעשים. משנתעותו הזמנים ורבו גם ענין הידיעות וקנין החכמה לאיש שילמד תורה ברבים, כבר נעשה הדבר לאי-אפשר, בלי מתן-שכר מיוחד. אין רוח האדם עושה פרי במה שלא נשקע בו ואינו הוגה בו יומם ולילה. בטול העסק בעניני הרוח גורם באיזה מדה גם המעטת הרוח. וכן נעשתה התורה גם לאכסניה שיש בה לחם, על-כל-פנים לעובדיה. הפצת ספרות התלמוד באה על-ידי-זה, שנשענה על הרבנים ומוסד הרבנות בישראל. הרבנים, שמצאו את לחמם, היו לנושא תמידי לחכמת-הרבנות. כהני כל עם ועם המה נושאי מלאכת הדת, והם בונים עם זה גם את ביתם

לפי שעה. בימי־הבינים היו רוב חכמינו רופאים ועסקו במלאכה זו. שפִּרְנסה גם את תורתם והכמתם. חכמת־ישראל בארצות המערב מצאה לה ערבון קיומה בזה, שהיא נשענת עוד הפעם על רבני העדות, שמוצאים את לחמם בכבוד ויכולים עם זה להקדיש זמנם לשם עבודת תולדות ישראל לשמה. וספרות ישראל בימי המאספים נשענה באיזו מדה על המורים בישראל או — על פושטי־יד בישראל. בימים הראשונים לימי ספרותנו עוד נמצאו גם הרבה מתנדבים בעם ונמצאו במספר רב אנשים, שעזרו להוצאת ספרים לאור. יהודה ליב גורדון היה הראשון, שהתחיל להבין ערך שכר־סופרים בספרות; ומה שעשה הוא בעד פרי עצמו, נסה בן־אביגדור לעשות גם בעד אחרים. המוציא לאור הזה הנהיג אותו מנהג בספרותנו ויעשהו לבסיס, אם גם אינו מספיק. ענין שכר־סופרים לקיום הספרות וליסוד נאמן לעוסקים במלאכת־סופרים דורש קהל הגון, שיודע את חובתו לאנשי־הרוח וביותר מוציאים־לאור הגונים וישרי־לב. לנו אין לא הא ולא הא...

שכר־הסופרים ופרנוס הסופרים בדרך ישרה, עם כל הצל הרב שבדבר, להיותו גורם עבודת־הרוח גם לשם ממון והשבעת קנייני הנפש בעל־כרחם להוציא מהם פירות, גם בעת לא יתנו עוד פרץ, הוא לאידך גיסא האפן האחד, להחזיק באלה שתורתם אומנתם. איבסן השיב לסופר אחד, אשר חשב את הדבר לכלמה, להיות נהנה בגשמיות מענייני רוח; וכי עלי להתבייש לחיות מדבר, שבשבילו אני חי? בכל דבר יש קלא־אילן ויש תכלת. גם המשפט יהפך למשפח והדָּין נושא פנים לפעמים או גם לוקח שוחד; ואטו משום זה לא נושיב דַינים וכסאות למשפט?

הנני אומר האפן האחד, כי שאר הדברים, התמיכות מן הצד, מוסדות־צבוריים־ספרותיים וחברות־ספרותיות, שבעיקר גם אלה אינם לנו — לאו כלום הם. ענין של רבים מביא תועלת לאלה, שנוטים לדעת הרבים ומשחדים לבות הרבים. החברות הצבוריות שלנו יוכיחו! ידענו את הקללה, שקללו בה בני ישראל, שגם בדברים טובים ישכילם ה' באנשים שאינם מהוגנים. ידענו למדי, מאשרים המתעים ומורי השקר, וידענו מי ומי עולים לדוכן במקום שיש מקום לחלק, עליות, בצבור...

סופר בישראל שאינו לא רב ולא מורה, שבאיזו מדה שניהם הם מוכרים את נשמתם, מפני שהם מורים ודאיות לאחרים שלהם עוֹדֵן ספקות,

אין לו מעמד קיים ולא תקוה לחיות; ואם לא יחניף להצבור, גורלו עוד יותר מר.

תוגת הסופר העברי, אשר ישימו בסד רגלו, מעמדו, מלחמת־החיים שלו, לא הקשה כי אם הבזויה, וחוסר כל יח־הכבוד מצד נותני לחמו, כאילו ינקמו ממנו, על אשר אינו מרכיך גם את רוחו לפניהם — כל אלה לא נודעו עוד במעט. והקהל שלנו? — היש לנו קהל? והישיגחו מוֹלֵינו באמת בדעת הקהל? היש לנו היסוד לבנין הספרות ולתקומת אנשי־רוח? ותימה, אין לנו דבר בחיי העם יותר מעניני ספר אלה. אין לנו ארץ, אין לנו מדינה, אין לנו כל הטרדות העצומות, הכרוכות במדינה. לנו בני הגולה, אם גם נשאף לגאולה, אין קשר חי ודבר מסור לנו; בידינו אין יותר ממקדש־מעט זה הנקרא ספרות, וכהניו — כהניו ילבשו בשת.

ה

מענין לענין. — באחת מחוברות, השלח, בא בין, ענינים שונים; מאמר קטן בשם, שאלה; מבלי ציון שם כותבו מפורש. המאמר כתוב בטעם, ואין בו אותה, הצורה הזרה, שראה בו העורך...

וזאת היא הרצאת הדברים בקצור; בימי קדם, בהיות התורה הגורם העיקרי בחיי האומה, מי שבא להורות תורה, היה זקוק לסמיכה. עתה נתקלקלה תקנת הסמיכה ונשאר רק שמה. — הספרות החדשה היום באה לרשת במדה ידועה את מקום התורה לפנים; ועתה יגידו נא כל דורשי אמת, מי המה תופשי התורה החדשה הזאת, מי המה ראשי מוֹרְיה, מי סמכם לדון ולהורות? — הסמיכה לפנים יותר משהיתה זוקקת את החכם לחכמה ודעת, היתה זוקקת אותו — לטוב ולישר. — וכמה סופרים, כמה ראשי המדברים בספרות, כמה שופטי הדור היו נפסלים, לו היתה עוד נוהגת הסמיכה בטעם קדמונינו!

ומה תקנה בדבר? הוא אומר, הלתקן כעין תקנת הסמיכה? — אז נברא חוק ריקן, מנהג היצוני בלי תוכן פנימי. תקנה מעין זו של סמיכה טובה היא רק בזמן שהיא נבראת מאליה. החיים המועילים הם הנבראים על־ידי תוכן החיים, אבל רחוק, כי החוק יברא תוכן חדש בחיים; עלינו עתה לברא אותו התוכן בחיים, שברא לפנים את הסמיכה, ואז ייצרו להם החיים בעצמם חוק באיזו תמונה שתהיה לשמור על אותו התוכן.

אם החיים בעצמם, ולא מבעי החיים הבלתי-סדורים שלנו, יבראו להם אותה הצורה הנכונה, כדי לשמור על התוכן, נפון. נקל לומר, לברא אותו התוכן בחיים; אבל תוכן אינו נברא, כי אם בא. וגם בבואו, עוד אין ערובה להתגלותו ולאפשרות התגלותו, כל עוד אין לנו תנאים בריאים ואנשים יודעים להגן על הפירות שנתבשלו, או על-כל-פנים לקטפם בעתם ולא לתת אותם להתיבש על האילן.

הסמיכה בתור רעיון הבדלי היא באמת הגיון ישר. לא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול! ומי שבא להורות ולדון בצבור, צריך להראות אם ראוי וכדאי הוא לכך*. אבל במעשה — הסמיכה גם היא תשרך את דרכיה. קנאת-חכמים לא תתן סמיכה למי שעטרה זו הולמתו, ולאידך, יעלו לרוב לגדולה זו אנשים שאין תוכם כברם. ה' ישפוט ללבב ובן-אדם יראה רק לעינים. הסמיכה היתה מביאה תועלת, לו לא היו הסומכים בני-אדם עם כל, חולשת בני-אדם. הראיות מן התולדה, בתעיות כגון דא, אצלנו ואצלם, אין צריך להביא. כל איש יכול לקחת אותן ממקומן.

תעיות וטעיות עוד יותר רבות היו באות, לו היה ענין הסמיכה או ההסכמה והחרם נוהג גם בספרים ובדברים שברוח. מיטב הרעיונות והמחשבות, שצריך להם זמן רב כדי לכבוש להם את הלבבות, היו נשמדים מאתנו ולא היו לנו. מי היה נותן את הספר, מורה נבוכי הזמן, לבוא בגבולנו, לו שאלו אותו והדבר היה תלוי בו. מ. ל. לילינבלום בודאי חחרים את, חטאת נעורים, לו נמסר לדינו; ואחד-העם, בהיותו עורך ואדון לפרי מחשבות אחרים, לא היה מדפיס את המאמר, תורה שבלב, לו שלחו לו איש אחר. ולהפך, מוצאים אנו דברים רבים מסופרים ידועים נדפסים וחוזרים ונדפסים בתמיכת האמרכלים והסומכים הספרותיים שלנו, דברים שאנשים בעלי מוסר ספרותי ויודעים להבדיל בין טוב לרע, בין דבר שראוי הוא להאמר ושאינו ראוי, לא היו נותנים להם בשום אופן לבוא בקהל.

ועכשו שנגענו בזה, באנו אל המארה היותר גדולה בספרותנו, שהיא היא שהיתה בעוכרינו. אצל כל עם ועם יש רבים, גם בין המוציאים-לאור ועושי-הספרות, שאינם יודעים מה לקרב ומה לרחק, או שהרגש המסחרי

* ראה המאמר, הבלדה' לעיל.

מעביר אותם על דעתם ומפתה אותם לסחור בדברים פחותי הערך יותר מאשר בדברים טובים; אבל יחד עם זה יש גם עין פקוחה ומועילה לבני-הרוח. קיום העם וקיום רוחו נותן לו בכל דור גם את אלה שיודעים להגן על הטוב ולהלחם על הטוב; והם הם נושאי הספרות ובוני הספרות. ואם גם ימצאו אויבים לאיש-הרוח, שהקדים לבוא דור לפני זמנו (מאורע שופנהויער לדוגמא), הרי יבוא הדור השני ויתקן את המעוֹת של הקודם; ואצלנו הן לא זה ולא זה. — גם התנאים אינם נוחים בעמנו לכמו אלה. אם לא ימצא סופר אצלנו אוזן קשבת לדבריו בחייו, לא יוכל להניח את שארית נשמתו לבאים, מפני הטעם הפשוט, כי אין ערובה נאמנה לעם כעמנו, התלוי באויר וכל ספרותו תלויה באויר, כי הדור הבא לא יטולטל עוד טלטלה רבה, אם גם ידע לקרב דבריו.

אם אנו עוד כותבים עברית ונוטעים את שארית נפשנו בעברית, אז ספק גדול הוא, אם בנינו יבינו את דברינו ואם יתקיימו בהם. על העתיד פרוש צעיף שחור; וההוה, ההוה של כל סופר עברי, שעוד לבו רד עם אָל, שאינו משקר לעצמו ואינו משקר לאחרים, ההוה שלו מלא קמשונים וברקנים; דרכו מלאה קוצים, ששמים לפניו אלה אשר לא יראו אל לבו, ועוד יותר אלה, שיודעים את האמת ומתכונים הם למרוד בה.

בימים שיסודות הגוי ימוטו, הפרוד והרקבון מתרבים בו, אין תום, אין חפץ ואין קיום. ענין טובת-הכלל מתערב באהבה-עצמית ועמה באה שנאת איש-הרוח באשר הוא איש-הרוח. אנשים מקוללים, שאין בנפשם מתום, יעשו למברכים את השם ברבים. כל ראש לחלי, ומי שלא יאמין בבריאות הגוי יסקל. בינו לחיי איש-הרוח ובעל רגש באויר מעיק כזה וידעתם את קרבנו. ללב מי שמקריב את נפשו וחיייו ביום אחד אני מבין ואני מקנא בו; אבל אוי לו לאיש, שנותן את קרבנו יום יום, נותן חתיכה חתיכה מנפשו, מכבודו... להסופר והמשורר העברי בזמן הזה, יקונן סופר אחד, אין אדמה מוצקה תחת רגליו, אין סביבה עברית מתוקנה, שיהא רוחו יונק ממנה, אין קהל; אבל יש לו מקל נודדים, לחם יבש, חרפות וגדופים, מארת יום אתמול וקללת יום מחר! *...*

איך מלאנו פינו צעקה על עוות וחטא אדוני הארץ, אשר רוב עמנו יושבים בצלם, ואיך נתנו קולנו לחרות הדפוס ולחרות האדם ולכל

* יהושע רדלר במאמרו, אחרי עשר שנים' באחד מלוחותיו של גרשום בדר.

שאר מיני החרות; רק אחת נשכח מאתנו, שאנחנו הרענו את מעשינו שבעתים מהם, ושבממלכה האחת שנתנה לנו, ממלכת-הרוח שלנו ושבדינו היא, אין תקומה לאדם אשר שאר רוח לו. איש מדיני גדול אחד אמר, שכדי לשמור על השלום בין עמי המערב צריך רק עשרה חבלים, לתלות עשרה עורכי מכתבי-העתים היותר גדולים. הקוראים לריב ומפיצים משטמה וריב. חבלים אלה אצלנו למי? —

ט

להשאלה. — אחד מסופרי העתון, היידי, היהודי, שכיון שאסתיאק ליה מילתא, כי פנו לו עמודים במכתב-עתי, למלא בהם הגות רוחו, כבר הוא אדון-כל, נמנה וגמר, שאחרי אשר חדל עתון עברי פלוני לצאת לאור, והיה עולם העברי פנוי זמן מה בלי עתון עברי, חדלה בזה השפה העברית מלחיות והראתה כי גרה נדעך. — איני יודע, אם אותו הסופר איש צעיר לימים הוא, והוא הולך ומונה חשבונו של ישראל, מיום שזרחה שמש החרות ברוסיה ולא ידע מה שהיה לפני זה, או רק כשל כח זכרונו... כמדומה, שבעולם היהודי היה הפסק יותר גדול להופעת עתונים, ואף-על-פי-כן לא מתה הספרות העממית עם זה מיתה חטופה, ושבה לאיזו תחיה בבוא עתה. מאותו סופר נעלם ההבדל היסודי שבין ספרות ועתונות, ואינו יודע שעתונות עוד לא ספרות היא, ושספרותו של עם אינה בטלה, אם גם עתוניו יפגרו כלם מלכת. העתונות היא בית-אכסניה לספרות; היא תתן מקום לחלקי ספרות, תפרסם את מעשי המשורר ותתן להקורא את פרי-עטו או — גם תצר צעדיו... אבל אם גם דרכה ישרה, אינה עוד עם זה הספרות בעצמה. בית-מלונה של הספרות היהודית אינו, היידי, וחבריו, כמו שחושבים האנשים האלה לתומם, כי אם נפשם של מנדלי מוכר-ספרים ושל שלום-עליכם. הספרות העברית לא תחדל לחיות, לו גם יחדל עוד הפעם, הזמן, לצאת לאור ועמו גם, הצפירה; וגם, השלח, כי אם במות ביאליק ואחד-העם ועוד אלה, ודור אחר רוחני לא יקום לרשת את מקומם...

אם מצב הספרות העברית ברע הוא על-ידי התנאים החיצוניים, מפני שקשה לבנות בגולה והכל אצלנו כמ' וס' שבלוחות, הרי בזה לא יחידה היא; ואותם התנאים העקריים, נאמר הקרקעיים, החסרים לה

ולקיומה, הלא חסרים המה באותה מדה גם לספרות היהודית ולכל חיינו ומעשינו על אדמת-זר... בתנאים רעועים כמו אלה אין בטחון ל'הידיד' היהודי ול'הדרך' העממי כי יתקיימו יותר מ'המליץ' העברי ומ'הצפירה' העברית שקדמו להם. אגריין, אותו סופר ב'הידיד', בודאי לא יאריך ימיו יותר מזלמן עפשטיין, בעל-מחשבות לא יזכר יותר מפרישמן. מה כל החרדה? ובמה תבכרו את העתונים ואת נושאי הדגל היהודי על אחיכם העברים? כלכם תמותו, כל עוד לא יהיה לנו בית נאמן לשבתנו ויסוד ארצי לרוחנו. כלכם תמותו ותחדלו מן ארץ החיים, לא ישאר מאתנו אף אחד. —

ואם נשים לב לתנאים הפנימיים, שהם הם האשמים בירידת ספרותנו וכל דבר רוח באהלנו, גם באלה לא שונים הם העתונים היהודיים מהעבריים, ואותה קללת-אלהים הרובצת עלינו רובצת גם עליהם. רק אצלנו אפשר היה הדבר, שאחרי ברודס יבוא עזרא גאלדין, שאחרי פיארבג יבוא ליפמן-לויין וקבק, ואחרי ברנר ושופמן ימלוך יכנה"ז... רובה של העתונות העברית הפומבית כהיהודית היא אויבת באיוו מדה לכל איש-הרוח ועוצרת בעד ההשתלמות וההתפתחות ביד חזקה. היפלא הדבר, כי רעה נגד פנינו, כי תש כחנו?

ועוד זאת, אמנם כל ספרות וספרות חיה מן ההוה ועליה לחיות בהוה, אם רוצה היא לחיות הלאה; אבל הנה יחד עם ההוה לא תשכח גם את האתמול, את האתמול הקרוב אשר נתן לנו מכחו גם בעד היום. אמנם מו"לי כל עם ועם מוציאים לאור לכל ראש השנה שלהם ספורים ושירים חדשים; אבל יחד עם זה המה עמלים גם לחדש את נעורי הקודמים. יש קשר חי בין יצורי הסופר והמשורר אשר עשה ובין מה שהוא עושה ויעשה. דבריו נקבצים מזמן לזמן ונתנים לצבור ומוכנים בעד הצבור*. אם לא יעלה ביד המשורר לעשות היום דבר חדש, אז יראה פרי מהישן ואינו אנוס להשביע רוחו בעל-כרחו, פן ירעב ללחם. יש קהל חי ויש פעולה חיה ומעמד נאמן ונכון לבעלי-הרוח. איה סימני מעשים כאלה אצלנו אף במקצת? האם נותן העם לסופריו גם מעט מזער ממה שהוא נותן לרבניו, ומה גם מה שנותנים החסידים לרביהם? איה אצלנו יד תומכת, איה חוזק והעמדה לאיש רוחני? איה האפשרות היסודית למשורר לנו לחיות, להמשיך את דבריו ושלא להיות נמוק בחייו? —

* ראה מאמר, זכרון לראשונים' לעיל.

הקורא העברי כהקורא היהודי חושבים למלא חובתם בזה, שחותמים על עתון חדש למקרא. אבל על שלחנו של מי מונחים ספרי משוררינו ומספרינו? מי יאסף נדחי הרוח לתוך אוצר ביתו, על-כל-פנים באותה מדה, שאבותינו אספו ספרי ש"ס וספרי יראים? ומי דואג לכתבי סופרינו, כי יהיו נקבצים יחד ונמצאים ביחד, לו יבוא איש לאספם הביתה? איה אצלנו מוציא לאור, שיתן את נפשו על אלה, ואיה גם אחד שיזכור את קרית-ספר של ישראל ואת חיי העובדים בה — את סופרי ישראל.

אבותינו החזיקו ישיבות, נתנו מלחמם לכבוד לומדי תורה והחזקתם; ואנחנו, שהרמת תרבות ישראל וספרותו לא תמוש מפנינו, לא נעשה מאומה להחזיק בידי אלה הסופרים החיים אתנו היום, בעוד הם חיים ולא תש כחם מסבלון החיים.

אנו עם עתיקי-ימין, ואנו מתפרנסים לרוב מעתונות היום, שהיא מצדה כבר תדאג למדי לעצור גם בעד יצירת היום. אשר נעשה עוד שנה לפנים ואשר הניח בו הסופר את נשמתו, כבר הוא נתק מן השלשלת הרעועה שלנו ויורד לטמיון; אשר חי עוד אתמול כבר חדל היום...

גם תבן אין אתם נותנים לבעלי הרוח שלנו ולבנים אתם דורשים, לבנים לבנין לדורות. את חובתכם היסודית, את האלפא-ביתא אין אתם מקיימים ועושים לגבי סופריכם ומשורריכם המעטים, והרי אתם תמהים: ספרות זו למה היא הולכת וקרבנה? — — —

ק ט ע י ם

א

דרך קצרה. – בספרות היפה ובדברי שירה הכל יודעים את ערך הצורה. שהיא אינה טפלה לגבי החומר, אלא עיקר גמור.

מימים ימימה, מיום החל אדם לחשוב ולהשכיל בדבר השירה ותורת היופי, ישם בננים להצורה ולאפני השירה. נשאל ונדרוש בדבר המחלצות, שעל־פיהן נבקר את התמונות והציורים, את רחשי־הלב, אם עשויים המה על־פי חוקי ההשואה ומשפטיה ומתאימים הם בכל לעצם הענינים. אחרת הוא הדבר בעניני מחשבה ובמסירת דברים תורניים והגיונות לאחרים. בהם אין דורש ואין מבקש אחרי צורה נאותה ואחרי חוקי הדבור והשמיעה ואחרי כל אלה הדברים, השייכים להסברה ומכריחים המה לשימת־לב. בדברי שירה, הנוחים להקרא, ואדם נמשך מאליו אליהם. הרי מדקדקים ועמלים לעשות את הדברים ערבים לאוזן ונוח להשמע; ובמחשבה, שאין אתה עומד עליה אלא מתוך עיון, לא נראה עמל הרבה להקל להשומע, ונהפוך הוא: עוד משתדלים להכביד על הקורא.

המשורר ידע עת לכל חפץ, וכי גם הנשגב והנעלה יעסיק את האדם רק מזמן לזמן, לשעה חדא ולמועד קצר; ועל־כן הוא מביע את חזיונו וכל אשר ירחש בנפשו בדברים מעטים נחרתים בזמן קצר. החזיון על הבימה, גם חזיון־תוגה, המעביר לפנינו חורבן חיי־אדם או מסכת חיי בני־אדם אחדים, לא ימשך יותר משתי שעות או שלש; יפול המסך, והרואה ישא בחבו את אשר חזו עיניו ימים רבים. הספור הקצר רצוי לעתים יותר מהארוך, באשר האדם אוהב לשמוע דבר בשיחה אחת ולא בהמשכים. כי מה היא השירה שבכתב, אם לא העתקה מדברים שבעל־פה, תמונה ערוכה על הנייר באותיות הדפוס ובצורפי מלים מאיש עומד לפנינו ומְסַפֵּר; וזה אפשר רק לשעה, לחצי, כדי נשימת־אדם, רצוני לומר, למה שיכול

אדם להוציא לפנינו בשעה מעטה. מה תאמרו למי שיִשיר באזניכם שירה ארוכה מבקר ועד ערב ומערב עד בקר? תלאה האוזן לשמוע! — והאם לא ילאו המוח והלב יחד לעיין ולשמוע, אם איש אחד יִרצה לנו את מחשבותיו יום שלם או יומים בלי הרף? האם אפשר לשמוע ולהבין דברים בעל־פה, שבכתב המה כוללים איזה חלקים?

בתלמוד נאמר: כל האומר שמועה בשם אומרו יראה בעל שמועה כאילו עומד כנגדו, שנאמר אך בצלם יראה איש . . . ואמנם המחשבה בלבד ועיונה אינם עושים הרבה, אם לא נצייר לנו את האומר ואת החיים שבדבור. עלינו לראות את האיש ואת שיחו, שחפץ להטות את אזנו לדבר אחד ולמחשבה אחת; וכל זה רק אפשר, אם מה שנותן לנו כולל עיון אחד ולא עשרה, אם אותו האיש מטעים את דבריו ומקציעם. דברים בקצורם, דברים הנתנים לנו בבת־אחת, שמורים הם אתנו להפוך בהם ולעיין בהם, כאשר נמסרו לנו והגיעו אלינו. הנה שמענו אותם ונבין אותם, ואחר־כך נוכל ללכת דרכנו ולטפל בשאר צרכינו. היום קצר והחיים מרובים ומי יקדיש יום כלו לשיחות אדם אחד ולמחשבות בלי קץ? מי זה יפנה מקום בלבו ובמוחו בהיקף זמני אחד לדברים שישב המחבר על האבנים שלהם ימים רבים?

כמה האריך משה בתפלתו בת ארבעים יום וארבעים לילה וכמה קצר בתפלתו: אל נא רפא לה! דרך ארוכה וקצרה. — —

ב

יורדים. — חזיון־תוגה הוא היסוד הראשי בשירת כל עם וספרותו החזיונית. תוגת גבור ומלחמת בודד, תוגת־אהבים או תוגת אִם תלפתנה רגשותינו, תמלאנה אותנו הַד עצבון עולמי ונשמע קול האפס הנצחי. בחזיון התוגה נראה, כמו בראי, את העצב בשירה ובחיים של אותו עם ומה זה יחריד את נפשו, נביט ללבבו ולענני לבבו . . .

רבי יוחנן, כי הוי מסיים ספרא דאיוב, היה אומר: סוף כל אדם למות וסוף כל בהמה לשחיטה. שחיטת בהמות בתחום המושב נעשית בפומבי בלי כל רגש צער בעלי־חיים והשתתפות הלב. גם המות, כי יעלה בחלונינו, אם כי יבכו ויקוננו עליו, יִשְׁכַּח מהרה אחר ימי, השבעה, או, השלשים. ה' נתן וה' לקח!

אבל דבר אחד יש באהלי יעקב, שיחריד מעמקי הנפש וימלא אותם עצב. זה הירידה מנכסים. חזיונו של איש, שהיה עומד במעלה גבוהה בקניני החיים ויהי אדון למאות ולא לפים וידו פתוחה לעשות ולהיטיב, ועתה חוזר עליו הגלגל; בביתו, שהיה מלא כל טוב, אין כל; בניו האמונים עלי תולע והמפונקים רעבים ללחם והוא בא לכך לבקש עזרה מידי אדם: עולמו חושך בעדו. — —

אלה הם רגשי התוגה ברחוב הגטו, והו העצבון שימצא נתיב בכל לב, כקטן כגדול, כאיש כאשה, כפשוט כתורני.
בני־אדם יורדים מנכסיהם, והחי נותן אל לבו... .

ג

זוגות. — אין מלכות אחת נוגעת בחברתה. בשעה שאנו עומדים בעיון דבר אחד, אז הרי זה היסח־דעת, לעמוד תוך כדי דבור בדבר אחר. כך הוא בַּעֲדָה, במחשבה, וביותר — בשירה ובאמנות. אין אחת גְּדֵלָה בצל חברתה ובצד חברתה, כי אם חיה ביותר לעצמה. מונח בטבע הדברים, שיפליגו בדרכם ויסתעפו בדרכם. מונח בצורך בשולם והשלמתם המיוחדת, שלא ילכו שלובי זרוע עם דברים אחרים, להגדיש את הרושם בהצטרפותם, כי אם לעמוד על עצמם ולהשתמש בכחם לבד, בלי סיוע ועזר מצד אחר. — אם אין כח בדברי שירה של פלוני לפעול בעצמם על הקורא ולקחת את לבבו, אז חולין הוא לו להוציאם לאור בלוי־ת ציורים מעש־ידי־אמן עוֹטְרִים אותם. ולהפך, המשורר הנאמן אינו אץ להיות שותף למעש־ידי ציירים, שבלעדי המלה העזה, הנדפסה בצדם, צבעיהם אינם בולטים ואינם נותנים לנו כלום. ומפני זה רבים אינם נוחים מן המנהגים החדשים בספרות האמנותית, להשתמש בזוגות בעניני יופי וכדומה. אומרים: ספרים לחוד וציורים לחוד; תנו כל אחד להיות גְּדֵל בשלו ורק בשלו... .

ד

למקרא ולשעשועים. — אם גם נעשים ציורים לספרי שירה־יודעים לעטרם ולפארם בדפוס, יעשו כך רק בספרים שכבר פלסו להם נתיבות בין הקהל ולא באלה שמתחילים זה עתה לצאת לאור. הרי עושים כך בספרי התנ"ך, בספרי בעלי־האסופות וכדומה; דברים שנדפסו באלפי

מהדורות ותוצאות בלא ציורים, ינסו מו"לים אחדים להוציא לאור את המהדורה המאה ואחת בציורים ובקשויים. והנה אותן המהדורות היפות בצבעיהן היפים, בציוריהן ושכלולן נדפסות בעיקרן לא למקרא, רק לשעשועים, בתור דברים יפים המונחים על שלחנות העשירים. ועל-כן באותה שעה, שעושים זאת, דואגים גם-כן לעם, לקהל הגדול, ומדפיסים את הדברים האלה במהדורות פשוטות, במחיר נמוך, בקונטרסים נקנים בפרוטות. ומטעם זה אין לבנו לאלה המדברים על הכבוד, שנעשה למשורר פלוני ואלמוני, בצאת לאור שיריו או תרגומי שיריו בתכלית ההדור והיופי, עם ציורים. — על טיב הציורים לא אדבר! —

אין פותחים ביובלים ובעטרות, אין פותחים בתוצאות יקרות רבות המחיר, בעוד שאין מהדורה פשוטה של הדברים ההם. תנו את שירי המשורר או פרי-רוחו של הסופר לאיש איש מן קהל הקוראים, אם יש לנו קוראים. בתחלה קיימו למקרא ואחר זה עשו לכם שעשועים. —

ל מ ה ו ת ה ש י ר ה

חזון ושרה

א

א חדות ורבוי. — לפני עין המשורר פתוחים שערי העולם. השמים מספרים לו כבודם והארץ תראה לו את מלואה. בכל, בכל — בעמקים ובגבעות, בימים ובנהרות יראה את הודם וישמע את הדרם, נפשו תמלא משחר וערב, מקיץ וחורף, ממועדי החיים וחזיונותיהם; אבל מה שונים הם יחסיו לכל אלה, ועד כמה אין שויון במגע רוחו להם. — אמנם אין לאדם המשורר יחס התועלת בחוון, והוא, לפי ציון פלוסוף גדול אחד, בן-חורין לגבי הפסד ושכר, לגבי קרוב ורחוק; אבל הוא אינו בן-חורין לגבי עליה וירידה, וביותר לגבי הריק והמלא. — הטבע לו למשורר לפעמים כגליון לכתוב בו הנות רוחו, לפעמים כספר כתוב אשר ישמע לשונו רק בקושי, ולפעמים כמסתורין הללו שמדברים אליו אך בראשית-יבות ובצרופים...

אנו מקבלים מדבר רושם שמחריד אותנו לשעה, ולמחר כבר נשכחהו והיה רק כעובר-ארח, אשר לא יכה שורש בלבנו; ולהפך, דבר אחד טפל, שאין ערכו כהלז ולא נראה לנו לפי שעה ברב, יחצוב לו למחר מעמד בזכרונו. יש חזון אשר יפריא את הלב מיד, וחזון אחר אינו רב ואינו מעורר אותנו ברב; רק אחר-כך, כשישכח זמן רב מאתנו, עלה יעלה פתאם מתהום הנשיה, והרי אז כחו אתו לפעול עלינו ולמלא אותנו ברחשים ופלאות-לב. — חדושו של דבר זה היה, שלא ידענו אותו עד עתה והתגלה לנו בראשונה זה עתה; וחדושו של האחר הוא, שנותן לנו מחדש דבר שנתישן בנו. שנים רבות גדע ענין אחד, חיי איש או מאורע, מבלי שנעמוד עליהם ומבלי שנשים להם לב ביותר; ובבקר אחד נשכים והנה יראו לנו באופן זר וחדש לגמרי: הברור יהיה לנו לחידה והנגלה יקבל סתר-פנים...

הרבה תלוי ברחוק-העמידה מדבר ידוע, וכן גם בזמן ובעונה של הראיה; והרי לא אחת היא, אם עומדים אנו בראש ההר או לרגליו, אם אנו רואים את העולם בעלות השחר או אנו עומדים לפניו לפנות ערב. ועם-כל-זה הן יש שעות למשורר ולחווה, שבהן יברא לו בנפשו פנימה את המרחק או קרוב העמידה וגם מועד הראיה. הנה הקיץ מתעורר בדמיון המשורר בירחי הסתו, חזיון תוגת-החיים יבוא גם בעת שבחוקן הכל יצהיל פנים. לא ההפכים הם העושים אלה, כי אם הקשור הפנימי בין אור וצל, בין תקוה ופחד. מה שבעיני החושב מחשבה חדשה, הנה להמשורר אופק חדש. הוא רואה דברים שונים והוא דן עליהם. אהבה ואיבה מתנגשים בלבו; חמתו בוערת בו והוא גם רב סלח. — ואותו דבר, להיות מסיים ומתחיל בכל יום, להיות בונה ומחריב, להתרומם ביחסו אל העולם והחיים ולהשתקע אחר-כך בנקודה אחת של החיים, נותן ליצירה השירית מין חזוק ומין חיות עולמית, שאינם נמצאים כלל מחוצה לה. גם המשורר הריאלי הוא בעיקר בורא מעצמו ונותן להדברים חיים מעצמו. . . . אין בין השירה הריאלית האמיתית והלירית אלא זה, שבהאחרונה תלויים הדברים בגוף המשורר, ובהראשונה הוא הנותן לדברים את גופם. הם כי יכה גלים או כי ינוח — לעולם יש הוא ואינו נח. השירה היא אי-המנוחה האישית, המתגלמת במנוחה יצירתית, או להפך, מנוחת העולם כי תשבת על-ידי התרגשות המשורר. בעומק המחשבה כבר מונחים נצני הרגש וראשיתו של חזון גדול, ובמפעלות החזון הרי נעוצים חשבון-עולם והגעגועים להכללת החיים ולא להיות החיים. בשירה נמצא גם הסימן להמעמד הנפשי של העם ומזלו של אותו עם. . . . השירה העממית נושאת תבנית מיוחדת, ואף-על-פי-כן היא קנין הכל-מבדילים הם בני עלמא בין שירי נוער ובין שירי שיבה, כאילו אין כבר בראשית הטבע הפגישה הנפשית עם האחרית, ולהפך כאילו אין בזקנה חרדת הנוער וגעגועי הנוער. אין דבר מוגבל על מצריו כמו השירה, ואין דבר שבו התחומים יונקים כמו השירה. זהו רבוי באחדות ואחדות ברבוי. . . .

ב

הדת והשירה. — האמונה באל אחד יחיד ומיוחד תזיק באיזו מדה לשירה ולחזיונות השירה וגם תועיל לה. אין לטבע תכנית אחת.

והחזיונות הם שונים ורבים. העיקר בשירה היא ההסתכלות החזיונית והראיה המוחשית והנפשית. שונה הדבר, אם הטבע עומד על עצמו וחזיונותיו עומדים על עצמם, או אם הכל רק כלי-שרת ותשמיש לקונה-הכל וליוצר-הכל. מפני האחד לא נראה את הרבים ולא נבין למהות העצמית של הרבים... בחזיונות הטבע של כתבי-הקודש תגבר יד השויון ויד האלהים העושה אותם; לעומת זה הסתירות שבחיים, שבחיי האדם, תגדלנה בעינינו תחת ממשלת האל, ממשלת אל אחד. אם ה' אחד יחיד ומיוחד, אז לא נבין, מדוע יענת משפט? ומדוע ייטיב לרעים וירע לטובים? ואם המזל אינו ענן ותחתיו באה ממלכת ההשגחה, הלא לב המשורר יצא בראותו, שגם פה אין צדק ואין דין אמת. משה כתב ספרו וספר איוב! האיש שראה דרכי ה', לו יש צורך ואנוס הוא בנפשו גם להבין, אם ישירים הדרכים האלה. — — —

עלפי הגיון זה צריכה היתה ספרות הַזוּן שלנו להתעשר עושר רב, באותה מדה שספרות הטבע לא יכלה להתרחב. ומה אנו רואים? האל יגבר כל-כך ויבצר עמדתו, עד כי כלים הספקות ואין עוד מקום לשאלה. הקדוש ברוך הוא ינהג את עולמו של אדם, והוא יודע הכל בפרטי פרטים... כל דבר יש לו סבה ויש לו תשלום, ואנו מה כי נלין באהלינו? — בימי התלמוד ובעלי המדרש עוד נמצא פה ושם שאלת החיים בחשאי, עוד יתבונן האדם לרגע בחייו ובמהות חייו; אבל אחר-כך התעלם הכל בנפש העם. הנה מטבע פשוטה: טוב ורע ותשלום גמולם הבא בעקבם המה ידיעות מעין אלה, שאם נסיק את התנור בחורף יחם בחדר ואם לא נסיקו, אז קר בחדר... * מין תום וכסילות-חזיונית כזו באהלי יעקב, שעוד חלק גדול ממנה אתנו היום התנחל לספרות היפה שלנו. מאפו היה עוד מושפע מהצדק הדתי הזה וגם סמולנסקין עוד לא היה חפשי ממנו. הנה החטא והנה גם עונשו! סקירה חזיונית זו בהוית האדם ובמהלך נפשו היתה לנו למין מחלה מתדבקת. אין משורר עברי מבין את לב האדם כמו שהוא ואינו מביט בעליתו ותהומו. היותר נכבד לנו בשירתו הוא צביון התכונה, תכונת הגבור ונושא הספור. שואלים אצלנו תמיד: צדיק או רשע? חכם או סכל? אנו לוקחים אמת המדה ואנו מודדים בה את נפש האדם לארכה ולרחבה; אבל את ערך המאורע, המאורע הנפשי הפתאמי, שהוא גורם בחיי

* העירוני על זה בלעז במקום אחר.

האדם, אם לשבט ואם לחדש, אותו דבר שימלא אותנו חידות-עולמים ותוגת-עולמים, לא נבין ולא נדע. אין לנו בעולמנו אלא כן-אדם העומד לפני צורו וקונו; ולא לה ולא לה, שלמדו את סוד האהבה, שהיתה זרה לנו, גם זה שעומד לפני אשה, לפני עלבון או חסד אשה. — אבל אין לנו כן-אדם זה, שעומד לפני עצמו ושנותן דין וחשבון לעצמו. ראו, אדם שולח יד בנפשו, לא מפני שובע ולא מפני רעב, לא מפני רוב טובה ולא מפני רוב צרה, אלא פשוט — הוא הרים את מסך החיים ונתפלץ... תוגת האדם, כי גולו ממנו את האלהים אשר בקרבנו, כי ינאץ את הטבע ורואה כי הכל הוא רק רעות-רוח...

קהלת היה לנו למין דבר שעושים לו פרושים, ואפילו איוב הוא חלק מתורה-שבכתב, ובעיני המליץ הספר הזה הוא מליצה נשגבה. — לא ינסה אדם אצלנו לדעת, כי הכא בחיים עסקינן ובכוס קבעת-החיים — כוס ששותה אותה בר-נש בין בתוקף מזלו ובין מתוך הסתכלות... בקצרה, אין לנו חרות גמורה לשירה ולחזיון השירה. האלהים והגשמת האלהים בדמיונו יחיצו בינינו ובין הטבע, בינינו ובין החיים; ולא ידוך, אם עזוב נעזוב את האלהים, אז יתומים אנו בלא אב, והבידודות הישראלית תאפיל על שאר רגשות הנפש ועל סער הנפש. כה אנו באים מן הכד אל השקת, והיד שהיתה בנו ובחזון רוחנו לא תרף מאתנו. לא זה הוא מלאך המות שכלו עינים, כי אם גם זה שהוא עֵזר ומְעוֹר...

ג

ההתפשטות וההשתפכות. — שני מלכים היו לנו. הראשון מלך על כל ישראל והשני החל למשול בתור מלך יהודה: שאול ודוד! שאול הוא משכמו ומעלה גבוה מכל העם, אדם בעל יחש, גדול וגבור-רוח. כשבא באותו לילה לפני בעלת-האוב לבקש עזר, תוגת-עצב תחריד לב כל אדם; וכשנופל על חרבנו, פן יתעללו בו פלשתים, אז הכל בנו מחריש ומשתומם לגבורת-הנפש. ודוד, נער קטן, אדמוני, לא עלה עליו הגורל מאת העם לבחרו למלך. מעל עדרי צאן לקח והתגלגל במחילות המרידות, עד שעלה לגדולה; את זה הוריד בדם שיבתו שאולה, את זה דחה, את זה קרב. הוא כרת ברית והפר ברית, מריבת-דמים בביתו, איבה ופרוד בינו ובין העם. הוא רוצה לבנות בית לה', ונמצא, כי ידיו בדמים

נגאלו... על מטתו שלא ירד ממנה, עודו חותם גזר-דין על אוהביו ואויביו. וראו זה: שאול לא שר את השיר לה', ביום הציל אותו ה' מיד אויבו דוד; והיה בהיות רוח-אלהים עליו, צוה לא אחר לקחת את הכנור בידו ולנגן לפניו וְרָנַח לוֹ. — אבל המלך דוד היה לנעים זמירות ישראל ולבעל התהלות של רוב הדורות. מי יודע סתר, אולי החוטא הגדול הוא גם המתפלל ברב. תפלה לאדם על שגיונות! מי שהרג את הרועה וישב את הכבשה, אותו הכה לבו והוא בא לידי השתפכות הלב.

הנני מציר לי את שאול מלך ישראל יושב נשען על חניתו ועיניו מביטות להרי ישראל. מחשבות רבות וגדולות בלבו על כסאו וממלכתו ועל העתיד של העם, ששונה הוא מזה ששרך את דרכו על-ידי נתיבות התולדה הדתית שלנו, והוא רואה את הצל בא מרחוק, צלו של דוד. — איזו שירה היתה נשאת לנו לפליטה, לו פתח המלך הזה את פיו ונתן לנו מנפשו הוא, שירה של עוז נורא היתה לנו. והנה בא דוד יורשו בחייו ולאחר מותו והוא היה הַיָּה לנו לפה... ה' מה אהבתי ומה שנאתי! הליריקה של החוטא והמתחטא באה ושוטפה את נפשותינו. שירי האדם שלנו היו תהלותינו. תחת שירת ההתפשטות לכבוש החיים בעוז באה לנו שירת ההשתפכות ושברון החיים. לא נשיר, כי אם נתפלל; לא נחיה בתרועת עוז, כי אם נקונן... לב האדם, שברון הלב וכל מפלצת הלב מבקשים להם טהרה בצקון לחש, בהלל, בבקשה. מן ספר התהלים עד התחינות של אמותינו שלשלת גדולה של שירי השתפכות, תפלות ותחנונים, יוצרות ופיוטים, אומר ביאליק בדבריו, על-דבר שירתנו הצעירה, במחיצה אחת עם הפיוט הלאומי שלנו וכו' גדל מאליו עוד סוג פיוטי וכו' — התחינה העברית העממית, בתה הטבעית של התפלה הלאומית הקדמונית ואחותה הפשוטה והבריאה של הסליחה והקרובה הפייטנית. בכי ותחנונים לנו רב; אבל משירת ההתפשטות, זו שאינה באה מסבלון החיים, כי אם כובשת לה את החיים — אין לנו גם מדה אחת. לחיות לא נוכל; אבל ידינו תעשינה תושיה, כי נברך ונקלל...

ד

המעבר. — הסימן עליה הוא לעם בעת ששירתו עולה, ושירת העוז והרגשת שאון החיים לו? הסימן ירידה לו, בעת שהכל מתפרק בו ונביאיו

שמים לאבל כנורם? בעם כתקונו, יושב על אדמתו וצר לא בא בגבולו ומעשיו כתקונם, הרי אין מקום להשתפכות של שירה; אין מקום לרחשים בעוד הידים מלאות עבודה; ובאפס מעשה והכח המדיני יחלש, הרי יש מבוא לדברים שבלב ולשירה שבלב. בשירת דבורה ושירת הים הרי שירת העוז, ובשירת תהלים אי־תוקף מדיני והתעמקותה של התעטפות הנפש האישית. שקספיר היה בימי העוז של אנגליה, גיטה ורעיו בימי שפלות עם אשכנז. גורדון חי רוב ימיו בימי חלום השלוח אצלנו, ומשורריו האחרונים שרים בימים שהאניה החלה להשבר...

ועוד זאת. האם נדע מהמשורר את זמנו היטב והאם הוא תמיד בן־זמנו ונושא בנפשו את הדי זמנו? הנכיר בהאידיליה של אליעזר ורבקה על עין המים וספור קרבת העברים הקדמונים אל הארמים זמן יצירת הספור, שחל בלי תפונה בימי הריסת הגבולים של שני האחים האלה השכנים? הנכיר בתום ספור רות וטוביה את אסון יהודה וישראל שקדם להם? ואצלם — הנכיר בשירי גיטה את אסון עמו? או הנכיר מיאושו של צרתוסתרה את נצחון עמו? אימתי נכתב איוב — אם בימי משה ואם בימי השופטים או בימי גלות עשרת השבטים? שירי האהבה ושאון הטבע של שירתנו האחרונה באו בימי מיכ"ל; ולאידך, כבר היה בקדמות נוער של זה מעין צערנו אנו. המשורר הוא בן העבר, בן זמנו, וגם רחוק מזמנו וקודם לזמנו. המשורר הבא מעצמו אינו הקדם אל הבא אחריו ואינו בן למי שהיה לפניו. —

בשירה אין התקדמות — ובוה אני פליג על בעל, שירתנו הצעירה הנ"ל; — כל משורר אמיתי סובב על צירו ובוה הוא נצחי. שירת גיטה בודאי לא היתה מבוא לשירת הינה, ספורי דוסטויבסקי לא היו פתיחה לגורקי וי. ל. גורדון רחוק מלהיות מעבר למשורר צעיר זה או זה... עם כל משורר וחושב גדול תבוא ההתפתחות עד קצה. אדרבה, לנו הדבר לפעמים כמו יתרוקן הטבע לרגע בבריאה כבירה, ועל־כן הבאים תיכף אחריה. כבר אין להם אותו הרוח החזק ואותה המתנה הגדולה. ביאת המשורר היא נס ואינה פרי התפתחות. המשוררים האמיתיים והיצירות הגדולות עומדים זה בצד זה ולא זה אחר זה. — תוקף החיים שמתגלה פעם אחת מאיר, גם אם כבר נראה לנו אור אחר...

א מ נ ו ת ו ש י ר ה

א

אמתיות שוחקות. — בשם, אמתיות שוחקות, נמסרה לנו בירחון הזמן, על-ידי דוד פרישמן הרצאה נמרצה מאת סופר שויצי ידוע לשלשה דברים נכבדים שבשירה: על מהות הסגנון הריאלי, על הסגנון האידיאלי ועל התכונה האפית. נסיון לטעת עיונים כגון אלה בעברית חשוב לנו, והוא נשכח במהרה. עתה הנני בא גם אנכי להוסיף לטפל באלה, אם גם אדע, כי כמקרה הזה יקרני גם אני . . .

הסגנון הריאלי במקומו הראוי, כשמשמשים בו בהכרה היוצאת מן הלב וברוח נאמן, איננו — כפי שאומר הסופר הזה — טעות של איזו מודה וכו', כי אם הוא בטוי נאמן של אחת הצורות, אשר לרוחו של האמן. עיקרו של הסגנון הריאלי היא האמת שבמציאות בלי שום משא-פנים; ואולם, אמת זו וכו' אינה גדולה בערכה כמו האמת הפואיטית, אלא, יש לה ערך גדול למודי. היא היא גם, שמחזירה להספרות את רוחה הנכון בשעה שתלך עקלקלות, והיא שתגרש ממנה את הרוחות הרעות. — כל אמת שבעולם היא בת כובד-ראש, ויש לה יראת-הכבוד מפני המוחש והנראה, ולא תפליג בדברים שאין להם שעור. היא נותנת לנו תמיד את הקרקע מתחת לרגלינו; ואולם אם אנו עומדים על הארץ, אל נא נרחיק לומר באדיקות, שאין שמים כלל ושלא ישאף רוח האדם לשמים. כשם שהריאליסמוס נלחם ביושר ובא לידי נצחון תמיד, בשעה שהוא יוצא נגד האידיאליסמוס המזויף, כך הוא נופל ונכנע תמיד בחרפה, בשעה שהוא מעזו לצאת למלחמה על האידיאליסמוס האמיתי — כלומר, על הפואיזיה עצמה.

בעצמו של דבר הרי כל אמנות וכל פואיזיה מדברות אלינו בסגנון האידיאלי, מאחרי שהן באות לברוא לנו עולם שני נשגב יותר ונאצל יותר. כליון-נפש של כל עם ואדם הוא, לצאת ולעלות. חרות אנו מבקשים, יציאה מן הסוגר הצר, שואפים אנו למרחב...

יתרון עיקרי של הסגנון האידיאלי הוא הטהרה הנפשית, טהרת הדמיון והרוח והמחשבה, הלשון והצורה; אבל לו גם, חסרון עיקרי, והוא החוסר של אומץ-רוח, כן בנוגע לאומץ-רוח של המציאות בחיים. אור וצללים! ואל תאמרו רק דרך אחד עולה אל פל ואור בכל.

זהו מעט מהרבה מן הנאמר בשני הפרקים הראשונים. ואנו רואים את הדורש עומד ומכריע, מכריע בין השירה המציאותית, שכלה מציאות, ובין זו שהיא רק אצילות; הוא מבקש בשתייהן את האמת, והאמת השירית היא לו שוויהמשקל בין שמים וארץ ובין שני קצותיו של רוח האדם. אין זה רק תולדות פשור ותווך, כי אם ראייה והבטה בכל דבר וגדולו.

הנה לא התוכן בשירה לנו עיקר, כי אם גדולה; ואם גדלה היא, ועוד יותר, איך היא גדלה. — בהערכת הדרכים השונים של השירה עלינו גם לדעת, משום מה המשורר האחד כך הוא, ואיך מצא פייטן שני את דרכו לשירה? אצל אלה נמצא, כי חשבון המעשים והחזיונות השונים בחיים היו להם לקו, ואצל אחרים — רק חשבון האדם עם עצמו. זה יחוד לנו חידה, רק חידה... וזה כבר מתחיל בפתרון והרצאת הפתרון; זה יאמר לשחוק מהולל, וזה יראה חמס בחיים ורק חמס. —

האמת המציאותית תשפיע על רוחו של המשורר. הן נפשו היא חלק מחלל העולם; והן גם ההבדל שבין האמת ובין הרגש אינו אלא הבדל יחסי, כי הלא גם המוחש ידוע לנו על-ידי יסודות הרגש ועל-ידי תפיסת הרוח. יודעים אנו, כי את הכל ימוד המשורר במדתו; ועל-כן נוגעים לנו, מלבד תוצאות מעשי ידיו ופרי מעשיו, גם דרכי נפשו ורוחו. כי הן באלה תלויה הרכבת הדברים וחזיונות הדברים.

הסימנים, שעל-פיהם אני מכיר את תכונתו האפית של סופר — קוראים אנו בפרק השלישי של אותה ההרצאה — אלה הם: שמחתו הגלויה והנאמנה, שהוא שמח על המון המקרים המרובים, אם מקרים של מעשים או של מאורעות, וכל מי שאין לו כליון-נפש לכמו אלה, כל מי שאינו

מתפרץ ואינו משתרע על כנפיה־הדמיון כרוח־בקר חדש אל תוך העולם. בהיותו צמא לדעת, מה יהיה משפט הצדה, אשר ישלח לו המקרה בדרכו. זה איננו אפיקן אמיתי — מבטן אמוי. ועוד סימן יותר מובהק יש להוסיף על אלה, והוא הרוח האגדי. בלי רוח אגדי אמיתי אין גלוי שירי אמיתי בחיים, ואין שירה חזיונית בלי אגדה ובלי הקרום שקורמת עליה מין אַריגה זו. על ידי רוח־האגדה יתהפך גם המכוער ליפה, ודברים מענים את הרוח יהפכו לאינם מענים כלל. מן המצורע היושב בפרשת דרכים במכאוביו הגלויים נסיר את פנינו בשאט נפש, ובאגדה היה יהיה מכה־אלהים לסמל בעינינו. משרה המקום שכינתו על אישים ששאר רוח להם ומתגלה היא גם לנדכא־רוח! איש זקן וחלש יושב על מטת אשתו הגועת, מאורת העוני, השמש לא זרחה להם; ותום הרגע ועֶקת הרגע יתנו להם ויוסיפו להם איזה הוד. — לא התוכן הרב והדברים הנראים יוצרים את הבדלי השירה, כי אם זה, איך הם נראים לנו ואיך הם מקבלים חזות בלבנו.

החוק הראשי של האמנות האַפִּית הוא להפוך את מעמדי הנפש לחזיונות. ומן הצד השני נעשים החזיונות לדברים של חיים עם תום החיים על־ידי מעמדי הנפש. אנו מְלִיִּים את המשורר גוטפריד קְלֶר בהררי החיים ולא נראה זעם, ודוסטויבסקי ילמדנו לחלום קשה בחיים. סמולנסקין מוכיח עוז, ברודס יביע אמר ומלא רגש, מנדלי מהתל חרש, ולכלם נאמין . . . יש חיים מיוחדים, אַפְקִים בחיים ומעין שדוד־המערכות בחיים על־ידי אפני השירה המיוחדים ורק על־ידי אפניה.

להמציא אותם החזיונות החיצוניים, שעל־פיהם נבין על נקלה מבחון כלפי פנים ובדרך הקצרה ביותר ובצורה השווה לכל נפש את המקרים הפנימיים שקדמו להם — זהו הנצחון של האמנות האַפִּית, יאמר הסופר ההוא. ויש שלא נשאל גם למקרים הפנימיים כלל; אין בכלל רק מה שבפרט בלבד, הוא אחד עמו . . .

השירה האמיתית היא אותה המאחדת את הקרעים בהסכם אל המציאות, ובה מתאחדת נפש המשורר עם נפש המאורעות והמעשים וגופם. לה אין הנפש תוצאה מן הגוף, כי אם הגוף הוא גלוי של הנשמה; ואם אנו רואים אותו, כבר אנו שקועים בנבכי הנשמה. — היא לא תעתיק את הדברים

ממקומם, כי אם רואה היא את הדברים במקומם לאור גרה היא. אין שירה אמיתית בלי אור ואין חזיון אמיתי, יותר נכון, אין דבר חזיוני-שירי אמיתי בלי רוח-אגדי, המלנה את כל הנאחו בין צירי העולם והאדם יחד. ועוד זאת מצאתי. משורר אחד הוא עשיר, עשיר הוא יותר מדי ברוב צבעיו וסממניו, משתמש הוא בגננים — נותן על אחד עשרה, מבריק הוא — תחת להאיר, והוא מכניס יותר ממוצא לפניו. משורר אחר ימוד את כל המציאות לארכה ולרחבה, יחבק זרועות עולם, ואופק מיוחד מוגבל לא יכיר עוד. והנה משורר שלישי, והוא מוצא לו נתיב אחר בשירה, נתיב שאמנם עמל ויגע בו ונתן עליו את נפשו; אבל הוא נעשה אחרי-כן עבד כפות ליצירותיו בעצמו, לאפני יצירתו ולא יכול להמיש עוד את עולם מעל צוארו. במלאכת כלם בקיעים, רק בקיעים. השירה היא אחדות ברבוי... היא תבוא מן הפרט אל הכלל ותדע להוביל אותנו דרך הצנור, המוביל מן היחיד אל הרבים —; אבל אוי לה, אם תטביע את היחיד בתוך הרבים ולא נראה אותו בשאון הרבים. המשורר צריך להיות בן-חורין גם מעצמו ומאפני מלאכתו הוא — ולא יהיה פזרן במקום שמספיק מעט ודוקא מעט. לפי הרוח הסוער מודדים לרוב את תוקף השירה; אבל השירה אינה סער, אדרבה, היא תדע לפעמים לכבוש את הסער. — — —

ב

האמנות ביחוסה אל העם. — באותו ירחון, הנקוב למעלה, קראתי עוד הרצאה נכבדה, גם כן עלידי אותו הסופר, בדבר האמנות. הרצאה שמסרה לנו בדיוק נמרץ תשעה דברים, מובנים מאליהם, אשר העמיד המשורר הגרמני ריכארד דיהמל בשם הכולל: האמנות ביחוסה אל העם. ואלה הם תשעת העיקרים:

האמנות היא סכום של מעשי אמנות, שלא נבראו בשביל העם ולא בשביל שום אדם, אלא בשביל החיים הנצחיים ובשביל כל מה שאין לו תכלית. ואותו דבר אינו מובן מאליו כלל, וגם הבאורי, הבא אחריו אינו מספיק לנו. בודאי לא כל הדברים הנעשים לשם אמנות הם אמנות, והאמנות האמיתית אין לה מטרה לשם מה... אבל לא נוכל לומר, כי אין לה דבר עם חשבון האדם את עצמו ואת צרכי עצמו, לחיים נצחיים

מגיעה רק אותה אמנות, העולה ושואפת בכל זמן תמיד אל מה שאינו ידועי. אולם גם זו, שמבקשת את החלק העולמי בידוע ואת הנצחי במה שהוא ארעי בעינינו, רק תעודה אחת של היוצר הוא ידוע: לקבוע חוק לזה שאינו נועד; רק גבול אחד של יצירה הוא רואה: לתת צורה לזה שאינו מוגבלי. אבל עוד יותר מבקש היוצר את האור במוגבל ואת חוקי-ההליכה של הנאמר והנעשה. אנו מנסחים את ההנחה כך: האמנות היא הארכת החיים הזמניים לאורך ימים והמשכת הקוים בין היום ובין המחר על-ידי גלוי-נפשי, גלוי-שכינה. האמנות היא החיים בלי תכלה הנתונים במסגרת ידועה וקיימת לעד.

והדבר השני המובן מאליו הוא זה: בנוגע לאמנות אין לנו אלא שני מינים של עם: מין תפארת-אדם ומין חלאת-אדם. והוא גם הוא צריך עיון.

אמת הדבר, שאמנות שלמה אינה פועלת בתור דבר שלם על כל אדם, אלא על אותן הנפשות, שהן בעצמן יש להן נטיה לשלמות, והן יכולות להרגיש את כח הנפש של זולתן. אולם פעולת האמנות מחייבת את ערכה ובוראה את ערכה. וגם זאת: האמנות נוצרת לרוב מתוך כח פנימי, כח יוצר, ואין צורך לה בהתנגדות חיצונה מצד אמנות נמוכה של האספסוף, בכדי לחזק את רצונה. הנה בין, חלאת אדם, ובין, תפארת אדם, גשר ועליו עוברים בני-אדם.

אנו באים אל הכתוב השלישי: אין שום עם בעולם היוצר אמנות; כל עם מעורר את האמנים ליצירה. ואולם העם נותן והעם מקבל; מקבל הוא ביותר מיחידי, אשר יתרוממו על האחדות של השבט ובודדים המה בחייהם, מאשר יקח מאלה הנושאים את דגלו ביד רמה.

גם מה שקוראים על-פירוב אמנות-לאומית לא נבראה מעולם על-ידי כח כולל של איזה רצון לאומי, אלא שבתחלה קרו וקָּרו אותה יחידים מתוך לבם עצמם, ורק לבסוף נעשתה לקנין משותף של כל האומה. ולפעמים גם נעשתה לקנין עם אחר ונכנסה לגבולות עם אחר.

אנו עומדים כבר בתוך הדבור הרביעי: שהעם אינו מבין דבר מן האמנות וכו', ובבאורו, שרק מעטים נמצאים בעולם, המוכשרים להנות הנאה גמורה מן האמנות, וש, הכח של הנאה גמורה הוא דבר יקר-המציאות, כמו הכח של יצירה גמורה. ולזאת, אם מדמים אנו מילתא למילתא,

יתעצב לבנו. ריכארד דיהמל יכול היה לנחם עצמו ואת בני-גילו לאמר: כי החיים אינם תקופה שאינה מוגבלת, ומעשה-אמנות גמור יכול להיות נחשב במשך הרבה מאות שנה וכו' לדבר שאין לו שום ערך, ללא-דבר וכו'; ופתאם והנה מת זה לא היה אלא מת מדומה, והוא קם לחיים חדשים ומחיה אלפי נפשות ומעורר אותן לרגש חדש וליצירה חדשה ולהנאה חדשה. אבל כזאת לא נוכל לומר אנן, אנן יתמי דיתמי...

והנה דבור חמישי: הנאה של אמנות אצל כל מין ממיני העם אינה אלא התלהבות לרגלי זה שאי-אפשר להיות מושג. ובאורו: כשם שמהות האמנות אין לה באורים, כך אינה מבוארת גם מהות ההנאה של אמנות. ואחריו דבור ששי חשוב, וזהו: האמנות היותר גבוהה אינה פועלת שלא על-ידי אמצעי, אלא על-ידי אמצעי, בתור אגדה הנכנסת ללב העם. — ובאמת רואים אנו, כי גבורי הרוח וגדולי האמנות כבר פועלים בשמותיהם לבד, ככחות חיים ועצמים מיוחדים. אולי זוהי המתנה האחת שנתנה לאלה עלי אדמות!

הדבור השביעי מזכיר את זה: שום אמנות לא היתה עממית מתחלה; רק כח אהבתה לחרות הנטועה בה לכתחלה, שמחדשת את פני כל, היא נעשית עממית. ולרוב גם אינה נעשית. הדבור השמיני אומר: כל אמנות, שאינה נשארת עממית, נעשית ללא-אמנות, לדבר ריק ולמוקן בפני רוח.

נשאר עוד המאמר התשיעי: האמנות הולכת על דרכה; אשרי האמנות, שאפשר לו להעם ללכת אחריה. יותר נכון היה לומר: אשרי העם, שימצא את הדרך לאמנות ולא יגדור בעצמו בפניו את הדרך. —

ג

חי מִדְּבַר. — כשאדם נער אומר דברי זמר, הזקין אומר הבל הבלים. פתגם זה אינו מאומת כלו. אין גבולות לרוח האדם, גם בימי זקנה ושיבה יאיר לו הבקר; ולהפך, ידע לפעמים גם בימי שחרותו את חורף החיים. מתנת אלהים רבה לבן-אדם, ולעומת זאת נתן לו גם הרבה לענות בו בחיים. אין שום חי סובל על פני האדמה כמו, מלך היצורים, ואין מי שיודע בצערו ויודע לתנות את צערו ולבטא מהותו כמוהו. יש לנו שיר-השירים וספר קהלת, ברכי נפשי ואיוב, דור דור יזמר לאל-עליון, אלהי

התהלות, או נפשו תתעטף ואז יבכה על מר גורלו לפני שוכן-עולמים. ועדיין לא הוגד עד גמירא כל השאון שבחיים וכל התוגה שבחיים; עדיין לא הביע אף אחד את אשר יש להאמר ולא הריק עוד את הסער כלו. — עוד יש מקום לבני-אדם להודיע לנו מחדש על-דבר סבל נפשם ולהוציא את המית-נפשם... כשם שהתחלת החיים באה עם כל איש שנולד, כן מתחילים באיזו מדה עם כל אדם גם הבעת החיים והצער מחדש. את הדבור נלמוד, רחשי-שפה נתונים לנו; אבל רחשי-לב אינם נתונים לנו מחוץ, כי אם עולים הם מקרבנו ומפליסים להם נתיב, מבקשים להם דרך. — ובא הוד הבקר, ובא דוחק הערב, ובא הקיץ, ונאסף הקיץ ופנה מקומו לתכריכי הסתו וימי חורף. מתגולל הספר הגדול של העולם והחיים עם דפיו הרבים, דפים שאנו קוראים בהם וכותבים בהם; אנו קוראים ונבהלים, אנו קוראים ומגיהים... אנו כותבים ומוחקים, אנו כותבים ובאים אחרים אחרינו למחוק... בשרשי האביב כבר מונח הכורת. אין מנוחה לנו ומרחב גם לשעה, אין קנין ואין ירושה לנו. וכי נעמול ונעבוד בחרף-נפש ובכל אמונת החיים שבנו, נמצא כי כל העמל הרב היה לבטלה; וכי יגענו לרוב ועמדנו במלחמת-החיים כי קשתה, נמצא כי כל זה היה למותר. אמרו לאדם: מה הבאת לך וגם מה נחלת בחיים?!

בעיני תמהון כאלה מבטת הנפש על חלקה בעולם ושואלת ומקוננת: איה המשפט? איה הצדק? איה ההבטחות הנתנות לנו? איה הטוב חלף הטוב ואיה הם התשלומין ומתן-השכר, אם יש מתן. פועל שכיר יבקש את פרי-יגיעו ואין אדון לו, והנה גם עבודתו עברה וחלפה. — הוא חורש והאדמה היא ברזל, זורע הוא והגשם לא ירד, או ישדד אדמתו ובא גשם בזעף והשחית ושטף את הכל. נאמר: וברכתך בכל אשר תעשה, ואין ברכה. נאמר: טוב, רב טוב צפון לאדם, ומכשולים פרושים לרגליו, רק מכשולים. העולם כביכול עושה את המטבע שלו פלסטר... השטן מושל בכל, וממשלת השטן רק להרע היא. ואם יבוא טוב לשעה, למחר כבר יחלוף, או גם כרגע יחלוף. מרמה בו, בכל רק מרמה. ואם תצעק, אין שומע לך; ואם תשקול קנייך במאזנים, על שתי הכפות תמצא אבנים. ולהפך, אם תאמר לשבת דומם ולקבל עליך הכל באהבה, אז יעירו ויעוררו אותך וימטירו עליך זלעפות. אל תאמר למצא מנוחה ואל תאמין, כי יש מפלט, כי יש מפלט גם לרגע.

קולות ובנות-קולות כאלה אנו שומעים מפי השירה הלירית העצובה. וזהו ההד התמידי שלה. המלים ידועות; שמענו כל אותן האנחות אחת לאחת בכל השירה של הספר. ועם כל זה באה היא עם כל משורר חדש מחדש; באה היא מחדש. אם נובעת מלב וממקור אמת תצא. — חדשה של השירה הנולדה היא. שבאה היא במגע חדש עם העולם ועם החיים. אם יבוא היום, אז יבואו עמו גם צלליו ורחשיו, ובערב יתחדשו כל צללי הערב. מי זה יאמר, כי כבר נתרוקנו החיים עד תומם ביום אתמול ושכבר נאמר הכל אתמול? —

השירה הלירית מוצאת תמיד את המבטא לצער חדש ולהרגשת החיים מחדש. אין אנו הולכי דרכים, באפן שאם הלכנו מיל כבר אנו על אם הדרך, כי אם אנו מתחילים ללכת בכל עת אשר יופיע היום. הרי לתפלת שחרית ולתפלת מנחה וערבית נוסח קבוע, נוסח קבוע גם לשיחות ראשי חדשים ושבחות ומועדי השנה; אבל השירה היחידית קובעת לה את נוסחה בכל פעם ופעם ומבקשת לה את דרכה מחדש. — בה אין חשבון מראש ואין קביעות מראש; אין לוקה ונותן, כי אם מבקש ושואל... ואם מאה פעמים מצאנו דבר, במאה ואחת אבד לנו. ואם נדע או אם נאמר לדעת דבר עד קצהו, למחר שוב לא נדעהו. הנכם חופרים באר, והנה בור, ולהפך — נוזלים מן הצור מים חיים. לאלהים מרחוק קוראים אנו: הראנו את כבודך, והוא יסתיר פנים. — הנה יתגלה, הוא מתגלה לנו, ולמחר והנה החלל ריק וההויה תכסה שוב בצעיף את פניה. — מן השנויים והחליפות בעולם ובחיים, בנפש ובמגע הנפש תבוא המלה החזקה הלירית, אבל לא מן העמידה והתפישה שביד. הנה חלוף הצבעים והקצוות, והנה דחיות ממזרח וממערב; הנה בתוך בנין — הריסתו, ובתוך תקוה — משבר. משחק נורא המה החיים להמם את האדם ולעשותו עם זה לחי מדבר ומשורר...

ד

כבוש הרוח. — רוח הוא באדם, רוח סוער ומסער, בירכתי העולם הוא חי על פני אחד מצבא השמים והוא חובק זרועות עולם, חודר לכל העולמות כלם ולכל החיים כלם. אין עוצר בו ואין דבר נשגב ממנו. בלבו הוא נושא את תוגת הבריאה והמית הבריאה. הוא חושב עצמו למלך היצורים ולתרומת ההויה; גם האפס לו חזון ורב סתרים משא בנפשו.

האלהים מדבר עם האדם, מדברת עמו מערכת היצירה, סובב סובב רוח על כל, ונפשו — לפעמים כפולג רחב ולפעמים רק כספוג. הנה בקר וערב, קיץ וסתו, חיים ומות ופלאי-המות; הכל הכל לו לחידה, והוא יבקש את הפתרון וימצא לו פתרון. מי יהיה ומי לא יהיה? מה המה החיים ותורת החיים? ומה הוא המעשה וחזון המעשה בחיים ובעולם? אלפי דברים יפתח לו האדם ולרבבות מושגים יחדור. אין קצה לאוצרותיו, והנה גם יתרושש, יתרושש מאד; ואז, כי ירד משמים ארצה, יקלל את מזלו או יתגבר בתפלת לחשו על מזלו. קראו את ספרי הנביאים, קראו ספרי-התורות וספרי-התפלות. היער הומה. מתקדרים השמים, למחר כבר בא האור, אור נֶעֱרַב, ובערב הכל יליט פנים וישים לו סתר-פנים. אל תעירו ואל תעוררו. מי נבא והטיף מוסר, ואחרי כן אמר שלום ללבו הסוער. הסער הוא כח, התנועעות חזקה. הנפש תסוער כמו אלוני היער; ואם נשמע המִיתָה, אין זאת, כי אם המית הסער. בקולות ובברקים יופיע האלהים ממרום, ואז יהיה מטיל פחדו, ככח טבעי שאין לו מעצור.

הכחות המניעים בשטף וברעם המה התחלת האלהים בטבע ואין מחשבה ודרך מסוימה להם. אחרים הם אותם צרופי המחשבה, הבאים לאדם מתוך חשבון ומתוך עיון... אלהים בדממה ידבר, בנגוד להסער; אחרת היא אותה בת-קול של השירה, הבאה מעצמה ולא בתור ממלאה מלאכת הצער. איזהו גבור? הכובש את יצרו. ואיזהו משורר אמיתי? הכובש את סערו, כובש את מהותו וכל תוגת מהותו ומדבר על-אודות אחרים בהשקט ומנוחה ורועה את החיים של אחרים כרועה את עדרו. כי יצר לאדם, כי יעמוד רגע לפני תהום של האפס... אז נפשו צועקת. מתנה היא הרגשת הצער והדוחק בחיים. מתנה מיוחדת היא ההבטה הראשונה באשר מסביב לנו ולחינו. השירה האמיתית היא כח ההתחלפות, יותר נכון, היציאה מעצמנו ומתאי חיינו המיוחדים והכניסה לרשות אחרים, לרשות אחרים לגמרי. לא על-דבר נפשנו נספר ונקונן, ולא רק את חלומותינו נתאר. אדרבה, לבנו שבור ובאור אחרים נעמוד; או — תקוה לנו, אין כתם בנפשנו, ומעון אחרים נפשנו נמקה. לא זה הוא הבורא, הבורא ויוצר בעד עצמו, על-פי צרכי עצמו והכרחיות עצמו, כי אם היוצא מעצמו וכובש את עצמו. — — —

ה י פ ה ב ש י ר ה

א

הנסתרות והנגלות. — בשבת האדם בסתר ישתוקק לגלוי, ובעמלו בנגלה ישאף אל הסתר.

אנו נגלה את הסוד ולא נעצור ברוחנו, ועם כל זה אנו אוהבים סוד וכסוי. והמשורר גם הוא נדחה מזה אל זה: פעם יבוא במסתרים, יבקש לו נתיבות לא־ידועות, אשר לא הלכו בהן אחרים, ופעם ישקיע את עצמו רק בנגלות ובפרוט הדברים; לו העיקר מה שענינו ועיני שאר בני־אדם רואות. וכי בהמלבוש לבד לא נכיר את הגוף? וכי בקמט בגד זה, בראית זוית זו לא נראה את התוך ואת הפנים? וכי בדבור זה ובציוור אפן דבור זה לא נבוא אל הנשמה ואל מסתרי הנשמה? ולהפך — אתם אומרים: דבר זה אינו מובן לנו, סתום הוא מאתנו, לא נחדור אל תוכו, כי לא יתפש בידים. אבל הכי באמת הרגש אינו תופס? וכי באמת העין הפנימית אינה רואה מה שרואה עין פשוטה? וכי הסקור הנפשי הדק אין לו אחיזה בחיים אשר נתאר? האם סער האדם פחות הוא ממנוחת האדם?

ועוד זאת, האם מושג הנסתר והנגלה הוא מושג החלטי ומברר רק דבר החלטי, או אינו אלא דבר יחסי? וכי מה שנגלה לזה נגלה גם לזה, ומה שנסתר מזה נסתר גם מן השני? וכי אין הכל תלוי יותר במקבל מאשר בנותן? וכי יש מדה וקצב לדברים שברוח? וכי הכל אחד ובעל תאור אחד?

אנו חושבים, שהשירה היא מין ראוי, כי אין זו אלא מסירת דברים נמצאים או מעשים מתהווים או תאור הלך־רגשות בהיקף ידוע, בעוד שהיא, השירה, בעיקרה אינה אלא מין הולדה, או לכל הפחות הרכבה חיה. המשורר־המתאר הנאמן אינו זה, שסופר ומונה את מקרי העולם והחיים

וגלגולי בני-אדם, ולא גם זה, שהוא ממצה הרגשותיו על-אודות כל אלה; כי אם זה, שנפשו והעולם החיצוני מצטרפים שניהם בו לדבר אחד ובוראים דבר אחד. המשורר אינו מעתיק לו מן החיים דברים שקרו ויאתיו, כי אם להפך, הדברים שם בחוץ נעשים ראי לנפש המשורר ומהלכם הוא על-פי רוח המשורר. העצבון והתוהוה, כל מאורע מחריד בעולם הוא פשר איזה חלום שירי וחזיוני. המשוררים, אם אפשר לומר כך, הם האידיאות החיות ההולכות עלי אדמות, אידיאות שעל-פי צביוןן מקבלים המעשים בחוץ תוצאות מיוחדות ומראים לנו פנים. מה שמסכים עם חוקי נפשנו שם מבחוץ, הרי זה לפנינו מאורע שירי וחלק שירי, ומה שאינו מסכים לזה והוא גורם לנו יסורים ונגודים, הרי הוא לנו גם-כן דבר של שירה. המשורר אינו שואל, אם דבר זה הוא נגלה או נסתר, נראה או בלתי נראה, כי אם זה, אם הדבר הוא חי ומורגש. — את אשר חי ראה יראה; ואת אשר יראה ואין בו ממש, לזה לא ישם לבו. הרחבת הדבור בשירה והתאור הרב בכמות אינו עצם אחר מן הקצר והקרוץ בעין, כי אם הכפל והשלוש: דבר זה יאמר בשעה רבה ודבר אחר יאמר אך ברגעים אחדים* — בודאי בשירה רחבה בנין תכניתי קיים עומד לפנינו; אבל הנה גם בשירה קצרה כבר הרשימה לאותו בנין. — בני-אדם מרגישים ושומעים את הסמוכים בנפשם, גם יודעים, שלמראה בנין נהדר בגאווה, איזו מנגינה תתרחש בלב. — הנגלה בהיקף רחב וגדול יפלס לו נתיב להנסתר, ולהפך, הן נפש הארדכל מלאה זמרה. בלי נסתר ובלי כח הזמרה לא נברא מאומה בנגלה; וכל נגלה שאין בו נסתר ואין בו רחשי נסתר, הרי הוא מת ובלי רוח. וכי אך ריאלי היה זולא וכדומה, ורק משורר נגלי? מנדלי, שהוא לכאורה כלו ריאלי, הוא גם סופר לירי. החיים אומרים: לא כמו שאנו נכתבים אנו נקראים, כי אם כמו שאנו נתפסים. טורגניוב היה כהן במקדש הטבע. טולסטוי היה גם צנוע במהלכו זה. מי מהם יעשיר אותנו יותר? האם הנגלה וחוזר ונגלה או זה שלכאורה הוא נסתר ועם-כל-זה הוא מפורש? מי יתן לנו יותר — הנותן במלא חפנים, או זה אשר מפרה אותנו ונותן לנו את אשר בנו? חשב חשבנו כי דבר זה הוא מחוצה לנו, והנה הוא יושב בנו ובתוכנו הוא . . .

* עיין מאמר, דרך קצרה לעיל.

כי נאמר להבין את איכות החזון בשירה, עלינו לפנות לרגע למחקרי העניינים, אם גם העיון בכגון זה אינו העיקר ולא ילמדנו עוד מה שנלמד מהשירה בעצמה ומבנותיה.

החיים נובעים ממקום אחד ומהלך החיים הוא שונה. את החומר נוכל להשיג רק על-ידי הצורה, ובלעדיה הלא הכל כים ומלואו בטרם יכה גלים. בשפת המחקר יש לאמר: הצורה שמקבל כל נמצא להיותו נמצא היא היא המבדלת אותו משאר חלקי המציאות ועושה אותו לנמצא פרטי; או הנמצאים הפרטיים, הנבדלים מכלל העולם והמושגים לנו על-ידי חושינו, נעשים לנמצאים פרטיים רק על-ידי הצורה, כלומר, על-ידי אותו הפרוט ואותו הצביון המיוחד שהם מקבלים; ולולא זה, לולא הצד המיוחד שלהם ורק שלהם, הלא הם מתערבים בהוית העולם ואינם מובנים עוד לנו כדברים בפני עצמם. — בלעדי מעשים ורגשות מסומנים, אשר בהם תתגלם הנפש ותראה לעינינו, אין אנו יודעים הימנה ולא נוכל לדעת הימנה. ונמצאו למידים מזה, כי בדבר המושג הצורה היא העיקר, הגלוי והמוחש, אותו דבר, אשר יקל לנו תפיסתו וכניסתו לחוג הרגשתנו ושכלנו אנו. אבל יודעים אנו גם זה, כי מלבד הצד המתפרט בכל יצור, עוד יש בו צד גדול, שמאחד אותו אחר-כך גם עם הכלל כלו ועם המהות הכוללת, ולולא אותו הכח הכללי, או המקור העולמי, היה גם מקור הפרט יבש.

השירה האחוזה, כלומר, זו שמאוחזה עוד בנפש המשורר וברחשי לב המשורר, היא כוללת לרוב רק הרצון לשיר, כלומר, הרגש הכולל היודע ממציות דברים מוחשים ומורגשים מרחוק, מתעורר לצאת, מבלי יכולת גמורה לגלם כראוי את אשר הוא תופס ולתת לו צורה נראית, — ולפעמים הוא גם כח גדול כזה, שאינו צריך כלל ללבוש וחי לפנינו גם בלי לבוש. לעומת זאת בשירת החזון, שירת החזון הגמור, שככבר עלה קרום על הכל ונתגלם לפנינו, היא הרי התפרטה לכאורה מן המוחש הכולל והיתה לבריאה בפני עצמה, ועם כל זה תשמור את שייכותה אל העצם הכולל ותגיד לנו מה גם עליו. בשירה זו אנו שומעים את ההד העולמי, כמו שבגלי הים אנו שומעים המית כל הים, וכמו שבתכלת השמים אנו שומעים רחשי צבא השמים. יפה אמר חושב-משורר אחד: השירה היא הד האין-סוף באותו דבר שיתראה כדבר מוגבל. ואני אסמן הדבר כך: השירה המוחשית היא השמעת ההד הנסתר אשר בכל נגלה...

רשות-הרבים המפולשה לכל עברים נבנה לנו רשות-היחיד. שנראה ונשמור במיצריה. והיא עם כל אשר בה היא לאיך רק פתיחת חלון לרשות-הרבים ולחלל העולם. — —

ב

שלשה דברים. — איני בא לדון בזה על ההבדל שבין שירה חדשה לאותה שאינה חדשה, בין תבנית שירה זו ובין תבנית אחרת. רק למהות השירה אתבונן. יותר נכון לכח השירה בכלל בכתבינו אנו. — עיקרי הדבר הם שנים: א) כי אותו האדם, האומר שירה, הוא משורר באמת ואנוס הוא למעשהו זה לפי דחית נפשו וחיות נפשו; ב) שיוכל גם לגלם לפנינו את החי בלבו ולהראות לנו מה שהוא רואה בחזון רוחו.

השירה האישית היא מין חזיון-נפשי, חלום עז בהקיץ, שיחלום האדם המשורר מחבלי העולם וחבלי החיים, מחבלי חייו והכרתו הנפשי לבקש לו תוכן לחייו. משורר זה שואל את שאלות החיים, שכבר נשאלו מכבר, כאילו הוא שואל אותן בפעם הראשונה, כאילו הן שייכות לו ורק לו. לנגד עיניו קסמי החיים נשברים, היופי שבעולם נשבר ונשבה... תחת זה השירה המוחשית היא חלק מן העולם החיצוני, הבא אל האדם המשורר פנימה ומתקדש על-ידי נפשו. משורר כזה לוקח מן העולם גוף ונותן בו נשמה, לוקח חיים פשוטים ומראה בהם מכמני החיים.

באיוז מדה השירה היא החלק מן הטבע הבא על-ידי מעשי הטבע; ובמדה אחרת יתרה היא השירה על הטבע, באשר היא סופגת אותו ואת חללו, מאחזת אותו בקשר יותר פנימי ומעמידה את חזיונותיו בהיקף אחר מאשר הם בעצם. — —

משפטי האחרון צריך באור. הנה הר לפנינו, מתחתיתו מתפשט עמק גדול, ממעל לו יראו שמי התכלת, ובהם מתנועעים כתמי עננים, מבלי דעת ארחם ורבעם; כלם לא ידעו זה מזה ואינם מצטרפים זה לזה. אפשר לנו לצייר לנו בדמיונו ממעל שמים מעוננים לגמרי, יכולים אנו לצייר לנו עמקים עוטפים בר מתחת, שדות בלי מרעה, או נצני יער; אבל עכשיו שנעשו בעינו של המשורר לתמונה אחת כזו שהוא רואה עתה, אחרי שהחיה את כל זה בנפשו בצרוף אחד ובמהלך רוחו, הרי הם כבר מוגבלים במציאות זו, יותר נכון, הרי הם כבר נתנים לנו בחזיון טבעי חדש, חזיון המגלה כל אשר הסתתר בלב המשורר וכל אשר היה זרוע בו.

זה הדבר: נפשו של המשורר מוציאה פירות בעולם, שרק הוא יכול להוציאם. — הוא המוליד והנותן לכל דבר צורה מיוחדת ומזריח על הכל אור מיוחד.

לוי, וגם למשורר המוחשי, הענינים גופם אינם העיקרים; רק ההד העולה מהם, הרוח המחיה אותם. השירה הפנימית שבכל דבר פנימה יוצאת חוצה ונשמעת לחוץ. בשפת החסידים יש לומר: השירה היא קבוץ של אותם הניצוצות המפוזרים בכל מרחבי עולם, המשתוקקים לעלות ולהתעלות...

חפץ אנכי לדון בזה על-אודות שאלה אחת נכבדה הנוגעת בספרות היפה, בחלק הספורי אשר בספרות היפה, והיא שאלת הידיעה, הידיעה בנפש ובמסתרי הנפש, שלפי רבים היא היא השירה גופא. חכמת הנפש ושירה הן אצל רוב המספרים האחרונים, כשמות-משותפים לדבר אחד. אומרים: זהו משורר גדול, זהו פסיכולוג גדול, וזה יודע לחדור אל מסתרי הנפש והחיים הנתנים.

ולוי רעיון אחר בזה:

בעיני הידיעה על מהות האדם היא רק תוכן אחד לשירה, ואיזו מדה של שירה, אבל לא השירה כלה. אדרבה, במקום שתקצר יד הדעת, רצוני לומר, במקום יכלה יחסנו אל האדם והחיים מצד הידיעה וההכרה, שם תחל השירה ומהות השירה. השירה לא לבד שתראה את הדברים והחזיונות אשר בעולם, היא גם תניע את החיים. השירה בוראת ויוצרת על-פי מתנת-יה מיוחדת, כמעט לא תמצא בעולם המעשה.

העני הפושט יד, שמצויר לפנינו בספור יפה, הוא כבר נתקדש ונתעלה; הוא מין בריה יותר חיה ויתר אמיתית מאותו העומד לפנינו ומבקש ממנו פרוטה. הצער שבלב המשורר הוא יותר חי ויותר מבהיק מצערו של פלוני הדל ומעצבון נפשו של אלמוני.

המספר האמיתי, המשורר-המספר, הוא רק בורא ויוצר, הוא בורא בין הדברים שראה הוא או שלא ראה, בין אלה ששמע או לא שמע, בין דברים שנתנסה בהם בעצמו או גם לא נתנסה בהם.

נפשו של המספר היא ככנור המנגן: הכנור המנגן יבוא לידי קולותיו היפים על-ידי סבות מכוניות, שאם גם מולידות הן את הקולות ומסבבות את הקולות, הנה שונות הן תכלית שנוי מהקולות גופם; וכך הוא אצל המספר:

בנפשו נארגים דברים על-ידי נגיעתם בעולם החיצוני, אבל הם שונים לגמרי וחיים באפן מבהיק לגמרי מאותם שבחוק. כללו של דבר: הידיעה בעצמה וגם ידיעת הנפש אינה שירה עוד; ואם תאמר שירה היא, היא רק ממדרגה בינונית שבשירה. כשרון העין לראות והאזון לשמוע אינו נותן עוד את חללה של השירה כלה.

וגם בזה יש להבדיל בשירה. יש להבדיל בין אותה השירה הבאה מצרת-נפש, רצוני לומר, ממה שיחסר לנפש המשורר בחיים ובתוכן חייו, ובין אותה הבאה ממותרות נפש, מהעודף שבנפש המשורר ועולמו.

יש שירה, שהיא רק בת-קולה של המועקה, של החסרון בחיים ובמדות, של פגם החיים ודכאון הרוח. הנפש צועקת לחיים, לאותם החיים החסרים לה, והיא משוררת או בוכיה. — ויש שירה הבאה מתוך הרחבת החיים, מתוך סאה גדושה: האור המאיר בנפש המשורר ובחיי המשורר הוא גדול כל-כך, עד שמאיר גם לאחרים ומתנחל לאחרים. הראשונה, שירת המועקה, באה לרוב מבלתי-אפשרות לכבוש החיים ומבלתי השגת יסוד נאמן בחיים; ולעומתה השנית, השירה של המותרות, באה מרובי האפשרות לחיים ומרוב ההשתמשות בצבעים שבחיים.

וראו זה, השירה ממין הראשון נותנת לנו מנפש המשורר הרבה יותר ממה שהיא באמת, כי הנה הצעקות יתרות לרוב מהצועק בעצמו; והשירה ממין השני נותנת לנו רק חלק אחוז מנפש המשורר... דוקא מי שישיר ממותרות רוחו אינו נותן רק חלק אחד ממנו; ולהפך, אותו המשורר שיספר מחסרונותיו נותן לנפשו היקף יותר גדול מאשר לה באמת.

ועוד הבדל גדול יש בין אותה השירה הבאה מבהירות המחשבה, רצוני לומר, מחזוק כח המחשבה ברב, ובין אותה הבאה מכליון-נפש לחיים עם נפש אחרת, לסער האחוה שביחוד.

בטרם נדע להכיר איכות שירה מיוחדת, עלינו להתבונן להמקור של אותה שירה; רצוני לומר, עלינו לדעת מאין בא המשורר אלינו, איזה מעמד נפשי ותכונתי הביאו לנו. ראוי לדעת, אם שירה זו באה מפסולת שבנפש או מהעדית שבנפש, אם היא התגלות עזה של כח מוסרי ודתי, או אינה רק געגועי החוטא לחיים טובים וטהורים, געגועי-טוהר.

השירה שורה או על חכם גבור ועשיר או על חוטא ומצטער. והלוחות כתובים מזה ומזה. — —

ג

המשורר. — ואם אלף שנים יחיה, לא יספיק לגלות סוד השירה ולבטא מה שבידה נתן. ואם חיה יחיה וישיר, ממעמקי לבבו ישיר, מחלום לבבו ומחטאת לבבו, מה מנו יתן? מה יתן משלו? מה משלו יאמר? נפשו גחלים תלהט, מי יצית את הגחלים? העולם סוער מקדמת קדמותו, מי יושב בסתר העולם? מי ישיר שירת העולם ויהגה את נכאי העולם? עולמו של המשורר הוא של כל הדורות, של כל הזמנים — השתפכות כל לב ויגון כל לב. עולמו הוא תהום רבה לכל חי, לכל מרגיש, לכל מי שנשמה באפו ומעשים בידו.

ערב הוא המשורר בנפשו לכל אלה ושותף הוא בנפשו לכל אלה. הוא הרה אותם, הוא הולידם; הוא נושא אותם בחיקו, סובל על ידם ומתענה עמיהם. עקת אלהים רובצת עליו וסער אלהים נושב בקרבו. הוא לוקח חלק מבשרו ונותן לכל חי לאכול, נותן מדמו לשתות ומחלבו הוא מקריב קרבן. המשורר הוא אחיה השילוני וגם ירבעם בן נבט. לנשמתו של צדיק תכלה רוחו וחבלי החטא ימשכוהו בשאונם.

אשה כי תענה, למראה הענוי של כל מעונה ונענה בחיים, תדמע עינו. תצא נפשו; וגם את הגוזל כי קשה ידו יבין, יבין לרוחו. — יבין את האיש המסיג גבול רעהו וכובש לו ארץ, ויבין לזה ולצרתו של זה, כי נלקחה ממנו אדמתו, וגרשו אותו מאדמתו.

הוא יבין את הליל ואת הבקר, את שפעת הסתו והאביב, יבין סוד שיח חית-השדה וצפור-כנף; יבין את צפוני שדי ויבין את האדם, יבין דרך שומרי תורה ויבין ללב ממאני-תורה, והוא חי בכלם ונותן מנפשו לכלם... והכל נתן לו, להמשורר, האלהים ענין לענות בו, להכל יצרף את נשמתו ואת רוחו; להכל הוא נותן מנה מנה והוא לוקח מהכל. לא שלום על שפתיו, ריב לו עם כל בשר; הנה לרגע הוא אומר בא הטוב, והרע בא וחותרך את בשרו...

ואם אלף שנים יחיה המשורר ויסבול, אינן כלום לגבי סבלון של רגע אחד, לגבי שירה אחת של צער. ואם אלפי ימים ישטפו על פני כל חי, כל זה כאין נגד פלצות החיים והצער שבשירת החיים.

קחו את נפשו של המזמר והמקונן גם יחד, נתצו את נפשו; קחו סכין
חד וחתכו ממנו אבר אבר, — הצער שבו לעולם יחיה ושירת היגון לא
תחדל.

תנו לו למשורר אחוזת קבר, תנו לו כר וכסת, גם אבן להניח עליה את
ראשו — כחלום הוא לו כל הדבר, חלום נורא.

השירה היא ברכת אלהים בתוך קללת אלהים. הנה ברכה וקללה גם
יחד. ואידך — זילו חיו, זילו וסבלו, זילו וחשבו, זילו והרגישו. את הכל
נותן המשורר לכם ובידו אין פל, בלתי נפש וחבלי נפש. — — —

ב ש י ר ת נ ו א נ ו

א

יְרֵה עֵבְרִית. — עַם הַסֵּפֶר אֲנִי, חֵינּוּ הַלְאוּמִים הֵם חַיֵּי הַסֵּפֶר וּשְׁפַתְנוּ הִיא שֵׁפֶת הַסֵּפֶר; לֹא יִפְלֹא, אִם גַּם שִׁירְתָנוּ הִיא לְרֹב שִׁירַת הַסֵּפֶר. וּשְׁנֵי דְרָכִים, יוֹתֵר נִכּוֹן, שְׁנֵי דְבָרִים וְנִשְׂוֵאֵי דְבָרִים הֵיוּ לָהּ לְשִׁירְתָנוּ לְמַנָּה: יְרוּשַׁת הָאֲבוֹת לְבָנִים וּמִלְחַמַת הָאֲבוֹת עִם הַבָּנִים אוֹ הַבָּנִים עִם הָאֲבוֹת . . .

מֵה שֶׁלְבָנֵי עַמִּים אַחֵרִים הָעוֹלָם הַגָּדוֹל וְהַרְחֵבֶת הַמִּבְטָה הַמִּשְׁפַּחְתִּי הַצָּר עַל-יַדֵּי פְתִיחַת הָעוֹלָם הַרְחֵב וְהַחַיִּים הַרְחֵבִים לְפָנַי הַיְחִידִי, הוּא אֲצִלְנוּ הָעוֹלָם הַתּוֹלְדֵתִי הַעֲתִיק שֶׁלְנוּ.

לֵב הַמִּשׁוֹרֵר יִמְלֵא מַגְלֹגוּלֵי הַיְחִיד לְרִשׁוֹת הָאֲבוֹת וְלַהֲדוֹרוֹת שֶׁקָּדְמוּ. — שִׁירָה זֹאת הִיא שִׁירַת הַהֲתַפְעֻלוֹת, שִׁירַת הַחֹדֶר וְהַהֲרַחֵב שֶׁבְחֹדֶר. וְהֵנָּה בָאִים הַנְּגוּדִים, רִגְשֵׁי נְגוּד לְהַחֲדֵר וְלְתוֹרַת הַחֹדֶר; בָּאִים הַנְּגוּדִים לְהָאֲבוֹת וּלְמוֹרֶשֶׁת הָאֲבוֹת, בָּאִים כָּל רִגְשׁוֹת הַחֵירוֹת שֶׁבְאָדָם לְפִתַח מַעְלִיו מוֹסְרוֹת הַמַּסּוּרָה וְכָל כְּבִלֵי הַדּוֹרוֹת, וְלֵב הַמִּשׁוֹרֵר יִמְלֵא גַם מִזֶּה וַיַּעֲשֶׂה כְּנִיּוֹם גַּם לְזֶה. שִׁירַת־הַגַּעְגּוּעִים וְהַנְּגוּד אֲנִי קוֹרְאִים לְשֵׁנֵי מִינֵי שִׁירָה אֵלֶּה גַם יְחִידִי. אֲנִי מְרַגֵּשִׁים נְגוּד לְהָעוֹלָם הַדְּתִי אֲשֶׁר מִסְבִּיב לְנוּ, לְעוֹלָם הַצָּר, הַחֹקֵיק, הַתּוֹרִי, וְאֲנִי אוֹמְרִים שִׁירָה; וּבְעוֹד שֶׁאֲנִי עוֹמְדִים הַרְחֵק מִן הָאֲבוֹת וּמִחִלּוֹמוֹת הָאֲבוֹת, אֲנִי מִתְגַּעְגַּעִים לְאִיזוֹ קוֹרְבָה וְלְאִוֵּר בֵּיתִי, וְאֲנִי אוֹמְרִים שִׁירָה. אֵלֶּה הֵמָּה צִירֵי הַשִּׁירָה הָעֵבְרִית, שֶׁעֲלִיהֶם תְּסוּב. עַל שְׁנֵיהֶם, עַל שְׁנֵי מִינֵי חַיִּים הַלְלוּ, תִּסְפֹּר הַשִּׁירָה הָעֵבְרִית שֶׁלְנוּ הָאֲחֵרוֹנָה וְעַל אֵלֶּה יֵשׁ לָהּ הַרְבֵּה לְסֵפֶר . . .

וְעוֹד שִׁירָה שְׁלִישִׁית בָּאָה לְנוּ, שִׁירָה מוֹרְכַבַת מִשְׁתֵּי אֵלֶּה הַקּוֹדְמוֹת, מוֹרְכַבַת מִנְגּוּדֵן זֹאת לְזֹאת . . . הַמִּשׁוֹרֵר יַחִישׁ הוּד הַחֹדֶר וְגַם מוֹעַקַת הַחֹדֶר. בִּיד אַחַת הוּא רּוֹצֵה לְהַסִּיר מַעְלִיו אֶת עוֹל הַדּוֹרוֹת, וּבִיד הַשְּׁנִית הוּא מִמְשִׁיךְ

את השלשלת הלאה; הוא בעצמו הנהו עוד חוליה אחת בשלשלת, שהוא אומר לקרעה... שירה זו היא שירת הקרע שבלב: הלב קרוע ומורתח, כחות שונים מושכים אותו לכאן ולכאן, והמשורר עומד על פרשת דרכים ואומר שירה.

והדבר האחד, המשותף לכל מיני השירה, הוא חשבון היחיד הישראלי עם עמו. המשורר הוא החושב לאחריית, שואל שאלות עמו וסובל סבלון עמו.

המשורר העברי הוא אדם בן-חורין, שמרגיש את יסורי העבדות הישראלית ושואף לחרות. הקשר הגרדי, שהוא בא להפסיק ושעליו הוא עומד בנפשו, הוא הקשר התולדתי ולא הטבעי. לא הטבע וכברת ארץ נושבת מחזקים את האומה העברית ומחדשים את חייה בכל פעם, כי אם התולדה ודברים שבכתב... לא מה שלפנים מקשר אותנו ונותן לנו אחיזה בחיים, כי אם מה שלא חור. לא אשר יהיה מעסיק אותנו, כי אם אשר היה. מבאר אשר כרו האבות שואב המשורר היהודי. לו דברים עם החיים שעברו והימים שעברו; לו חשבון עם לוחות ושברי לוחות שמונחים בארון...

העם שחי חיי נזירות זה מאות שנה, עם שמתחייב בנפשו, אם הוא מסתכל ואומר מה נאה אילן זה או ניר זה, עם כזה איננו יכול לגדל משוררים מתוכו, כי אם מברו. הנה למשוררים עברים צריכה חרות מראש, חרות מן החיים ואותם ערכי החיים שבם נולדו ונתגדלו. צערנו הארוך מדור דור, מלחמותינו הנפשיות מבית ומחוץ, כל אשר סבלנו וכל אשר נסבול עוד — הכל נותן לשירתנו אנו צבע של צער והמיה גם יחד.

אם אמנם מעשירים המה הצבעים השיריים האלה מצד אחד, בתקום להיחיד את נחלת הרבים ובהרחיבם את אפקו הפרטי של היחיד ומכניסים אותו לרשות הרבים, הנה תִּצְרַר מצד אחר נפשו העצמית של המשורר. גשמים מרובים כי ירדו אמנם תְּרוּה האדמה מהם, אבל לפעמים גם תִּשְׁטַף מרוב המים...

השירה היא הכח האישי החרותי והיוצרי, היא תפלס לה נתיב, תניע עלידי ראייה בהירה את החיים ומשטרים. השירה נבראה להרים את רוח האדם, ותעודתה להשמיע קולה בחיים ולתת לנו את מנת החיים, ואצלנו לרוב תאנק.

אין לנו חיים יסודיים, ועליכן גם אין לנו שירה חיובית. חפצנו לתאר — ונאנק דום.

ב

מזמרים בסתו. — כי פותחים אנחנו את הספר הרביעי של, כל שירי יהודה ליב גורדון, שירי-עלילה, קוראים אנו בשיר הראשון, שהוא גלת הכותרת של השירה-קינה שלנו, בשיר, בעלות השחר, (במקום הקדמה), את דברי המשורר המקונן ואומר:

מְנִי אֶז לֹא אֲשִׁיר שְׂמֵחָה וְנִחַת,
 לֹא אֶקוּ לְאֹר, לֹא אֶחֱלֵל לְחַפֵּשׁ.
 אֲשִׁיר יוֹם מָר, אֲשִׁיר עֲבֹדוֹת נִצַּחַת,
 אֶחְלֹם דְּרָאוֹן עוֹלָם, עֲבֹטִיט וְרָפֵשׁ.

אשיר דראון עולם! המשורר קורא לריב ורואה עמל בעמו ואי-נחת בחיי עמו. הנח לי, לא משורר, כי מקונן הנני; לא אוסיף עוד זמר! מיטב המשוררים, מיטב האנשים, אשר לבם רד עם מחונקי עמם ואסירי עמם, אלה שהרגישו את עקת הדורות וצער חללי הדורות, קראו תגר על מעשי האבות ותבעו מן האבות את עלבון הבנים... על חורבן דור המאספים, ובעלי החרוזים, שבאו להכתיר את, השפה השרידה, את, מפעלות הטבעי. קמו אנשים שידעו כי לא עת שחוק ועליצות לנו; כלי-נשק להלחם חגרו — להלחם עם עמם וקדשי עמם.

וראו נא: אלה שאמרו את ה, לאו, הגדול, הם היו לעורקי הספרות ולרוח החיה בה. חידה היא. העם היה בעיקר עם אלה, שהיו — נגדו ונגד אוצרותיו מני קדם... לא, ילדי-רוחי, של פינס, שבא לבנות את הריסת דת עמו, היו לאבן-פנה בספרותנו, כי אם, הדת והחיים, והספר, חטאת נעורים, שבאו להרוס ורק להרוס.

אל תקראנה לי נעמי, קראן לי מרה, כי המר שדי לי. העם יודע להבדיל בין המדברים את האמת באזניו ואם גם מרה היא, ובין אלה, שמכזבים לו וקוראים שלום — ואין שלום. העם חפץ בחרות; בחרות גם מן החרות בצפורן שמיר... .

והנה שבו בנים לגבולם! באו סבות חיצוניות ותוכיות ומכל עבר ופנה החלו לקרא לתחית ישראל וללאומיות ישראל. הנה קולות חדשים ובנות-קולות:

את קדשי עמנו לא נחריב, אדרבה, נִקִּים את הריסותיו. לא נפתח חלונות לאור העמים, אלא הגויים גם הם לאור ישראל ילכו. לא בקיעים לנו, כי אם יסודות נאמנים. לא עבדים אנו, המחכים לגאולה. כל הימים, כי אם אדרבה, אנחנו גואלים ברוח... ומלאה ספרות ישראל החדשה תהלה לאומית ותשבחות לאומיות. אין כאלהינו, אין כאוצרותינו, אין כמוסרנו. אין כחוקי חיינו!

ובואו וראו: משוררי ישראל המעטים לא נואלו ולא חטאו באלה. בסביבת המרכז הרוחני של אחד-העם נשמעה השירה השלילית הכבירה של פיארברג. ובעיר שגדלים בה ספיחי חבת-ציון עוד היה העוז לאחד מבני החבורה, מבני אותה חבורה עצמה*. לסיים סוף שירתו: שמא! שמא הכל טעות היא בידכם!

שמא! וכשמקונן, המשורר הלאומי על חורבן, עיר ההרגה, מקונן על החללים שדמם צועק אלינו מן האדמה, לא קדושים שנהרגו על קדוש-השם רואה הוא בהם, כי אם חללים, חללי חנם.

וְצַר לִי עֲלֵיכֶם, אַחֵי, וְלִבִּי לְבִי עֲלֵיכֶם:
 חֲלָלֵיכֶם – חֲלָלֵי חֲנָם, וְגַם אֲנִי וְגַם אַתֶּם
 לֹא יָדַעְנוּ לְמָה מָתָם וְעַל מִי נָמָה אַתֶּם מָתָם.
 וְאִין טַעַם לְמוֹתְכֶם כְּמוֹ אִין טַעַם לְחַיֵּיכֶם ...
 וְשָׁכִינָה מָה אוֹמְרָת? – הִיא תִּכְבּוֹשׁ בְּעַנְן רֵאשָׁה
 וּמַעְצָר כָּאֵב וּכְלָמָה פּוֹרֶשֶׁת וּבוֹשָׁה ...

בושה! ובשעה זו יבואו סופרים-לאומיים-שוטרים, המיסרים אותה קשה על שנשתנתה משכינתם של שאר העמים. אלהים של כל עם הולך לפניו לכבוש את אויביו, ואלהיהם של ישראל שופך זעמו על בניו ועבדיו ומוכיח אותם בלבת פי נביאיו. — — —

אילו הגידו את הדבר הזה לזרים – קורא סופר לאומי אחד** – אילו הגידו את הדבר הזה לזרים, היו בודאי משתוממים מאד! איך אפשר, שהאינטליגנציה הנונה ישר מחיי העם ומוזינה מצדה גם היא ישר את העם, לא תרגיש בזעזועים הלאומיים של אותו העם? איך אפשר, שבעלי

* הַמְסַפֵּר ש. בן-ציון. ** הסופר משה קלינמן.

הדעת הלאומית היותר רחבה, אלה שרגילים לראות בהם את תמצית הנפש היותר רבה, אלה שרגילים לראות בהם את תמצית הנפש הלאומית, את צרופה היותר נעלה, המשוררים והאמנים הלאומיים, יהיו רחוקים כל-כך ברוחם ובהרגשותיהם מרוחה והרגשותיה של האומה? איך אפשר, כי בהתעורר תנועה לאומית כבירה, אשר בכל אפן יש בה מן ההוד והיופי, מן הזוהר וההתפעלות, לא יהיו אלה עומדים בראשה, מתנבאים לה ומפייחים בה את רוחם השירי?

ועוד לקורא זה: עובדה היא, עובדה היא, ש,רובם הגדול של היוצרים והאמנים הלאומיים, אשר יד להם ושם בספרותנו, עומדים מנגד לתנועה הלאומית ולכל רעיון של פדות לאומית, באיזו צורה שהיא מתגלית; הם עומדים מנגד ומגלים מזמן לזמן את שאט נפשם לאלה העוסקים בבנין האומה, ויש גם שמתנגדים להם בגלוי.

ואמנם למשורר העברי, אם רק אוון קשבת לו, לא באו ימי גאולה, והוא אינו מאמין בגאולה של היום, בלי פתרון האתמול הארוך... בלבו נשמע רק, לאוי, לכל, הן, שוא. פחד השאלה בלבו, במקום שאחרים כבר השיבו בחיוב. במקום שאלה ישמחו, יושב הוא כ,אבל בין החתנים. הם אומרים: בוני ציון אנו, או בוני ארץ סתם, ומלבו התוגה לא תמוש.

וצאו וראו גם זה: כל אלה שעוז בלבם להתנגד לכל האוצרות הרבים שלנו ולשאון הרבים — איזה דבר מלוה אותם, שנכנס גם בלבם של בעלי החיוב; ולאידך, אלה שכורעים ומשתחווים לחיוב ושרים ומזמרים לאלהי הבנין — כחם אין אתם ואין בזמירותיהם ודבריהם כל חזוק.

אלהים לא עשה את הדברים ישר אצלנו. מעקשים ועקלקלות לנו מדור דור, מראשית ועד אחרית. אין נקי בנו, אין מנוח לנו. אל תבקשו אם כן גם בשירה העברית שלוה ועזו, לה רק חיי-צער והרגשת אותו הצער.

ד ב ר י ש י ר ה

א

ש בעתים ישאב המשורר מבאר החיים ויאמר להריק את הדלי, ובבואו לשנות מעשהו יראה, כי עוד לא עשה מאומה ולא הגיד מאומה. עשרת מונים ירים את המסך, ובפעם האחת-עשרה עוד הכל מעוטף בצעיף. בעצם הדבר הנה מועקת הלב וגעגועי הלב הם הם מקור הדבור החי, מקור לא-אכזב. מבשרו יחזה המשורר את החיים, מבשרו יחזה את חיי בני-אדם והמונם, מנפשו יבוא בו הכח לחדור אל מכמני העולם ולצרף לו את ארג העולם. הוא עומד בחרדת-נפש מול האפס התמידי ומול הטבע העוֹר ומבקש שם השארת-הנפש האלהית ונתיבות אלוה. המשורר ימצא את נפשו בסבלון העולם ובהרת-עולם. תוגת הבריאה וחבלי הבריאה באים בנשמתו ואומר הוא להקטר מפני התהום הנצחי ברחשי לב אחר ובעצבון לב אחר. השירה היא מגע עולם בעולם, בה נשמעת המית-הלב בלוית קד העולם; יסורי המוסר וההטא עם כליון נפש העולם מבקשים להם בטוי בחי מדבר. בשירה נשמע קול החיה שבאדם וקול אלהים אשר בלב האדם. הנה מעבר מזה האדם ומעבר מזה הטבע.

המשורר אומר למצוא מרגוע בדרכו; והוא מרגיש, כי הכל מסביב לו הוא עדי-אבד; מְעַקת העון נפשו מתפלצת והשמש על ראשו בוערת. הוא עולה גבעות ויורד, נופל וקם. אור וחשך יחד יחודו לו חידות; האלהים יושב בהיכלו ופותר את החידות, אך את שפתו לא נכיר. אור השירה הוא מתנת-יה ועקת-יה. אלהים המסתתר בכל ימלא את הלב וישומם את הלב. אתא בקר, אתא ערב...

ב

שירת היחיד אצלנו אי-אפשר לה בלי שירת הצבור, בלי הבעת צרת הצבור, בלי הבעת צרת הגוי... כל אשר בנו ובחיינו אנו תוסס מחורבן

הצבור ומיסורי הצבור. האזינו ותשמעו בנפשכם צרת העם כלי, יסוריו כלם וקרעיו כלם. האזינו ותשמעו בנפשותיכם את אשר סבלתם בגלגול ראשון, את אשר סבלתם באלפי הגלגולים של כל הימים, של כל המועדים ושל כל הזמנים. מי אצלנו עודנו חי בעד עצמו וקיים לעצמו? מי מאתנו אינו נמק בעון הדורות ואינו סובל בנפשו מעקת הדורות? מי מאתנו חי לעצמו, מבלי מגע עם אשר אירע בעבר ובהווה? מי מאתנו עוד נקי לביתו? —

ונפשי חולמת ליומו של המשורר, למשורר אשר יתן לנפשנו פדות. — נפשי חולמת לאיזו מלה חזקה, עזה ומרעשה, אשר תרעיש ביפיה ובעוזה את כל החי בנו ותוציא את כל העצור בנו ושוכן בנו. נפשי חולמת לנצחון השירה אצלנו, נצחון תוגת היפה ונצחון תוגת הדורות. ויבוא יום, שבו כל הטפות המרות של חיינו הארוכים תצטרפנה והיו לים גדול אשר יכה גלים. — — —

ג

התנאים החיצוניים לגדול השירה שלנו, לגדול החיות האמיתית, המה רעים וצרים; אולם התנאים הפנימיים, הסערה הפנימית המתהלכת בקרב הדור הצעיר אצלנו, ותסיסת נפשם המבקשת לה דרך, כמעט טובים המה ומוכשרים להוליד נצני שירה. על-כל-פנים שירה אישית.

הצער התולדתי שלנו, אלה היסורים, שבהם עוד לא נתנסתה כל אומה ולשון, השלכת הנפש מקלע אל קלע, מאהבה לאיבה ומנגוד לחיוב היו נותנים לנו שירה רבת-הנפש. חיינו המשונים במינם, כל סערת הלב והמוח, הגעגועים והמלחמות התדירות, כל אשר יארג בלבבנו זה דורות רבים, סותר זה את זה ונאחז זה בזה — כל אלה היו באים, לרגלי השאלה הגדולה, המבריחה את כל עולמנו מראשו ועד סופו, לסערה חיצונית ועזה, נשגבה ונוראה יחד. אבל מי מבעלי הספרות ישמע בקול המלה הזאת? מי יפנה לה מקום? איה היד המושטה לקבל את כל אלה ואיה הלב אשר ירגיש צרכי לב אחר?

חיות הספרות היפה אצלנו, רצוני לומר, האפשרות לתקומתה ובטויה אצלנו, מוצאת מקום מעט ולרוב הדברים יבנו מצודות.

בנין הספרות היפה, גדול הספרות היפה והשירה אצלנו במדה הנחוצה היה נותן לנו איזה שם ושארית. כל דברי נפשנו ותולדותינו, כל השייך

לנו, כל הנאסף אצלנו מדור דור, מבלי עשות פרי, היה בא על-ידי השירה הזאת לידי תחיה ולידי פעולה. השירה היתה מתיכה כל אשר נאסף בנו וכל אשר חיה אתנו ואת אבותינו; כל אשר ראינו ושמענו, כל אשר סבלנו מהחל ועד כלה, היה מוצא לו בה מפלט . . .

ד

אמנם על-ידי שירת התולדה נחוצה לנו שירת הטבע, שירת היחיד בעצמו וצרת נפשו או המית נפשו; נחוץ לנו קרקע שירי חדש וכחות שיריים חדשים ומניעים חדשים. ואמנם לאלה נשים עינינו ולהם נשבר. — בעוד שנרות הדורות דולקים או כבים, הנר שבחיי היחיד מתמוזז. הידעתם, כי יום הדין גם לנו, יום הדין לחיינו אנו, לשאיפותינו אנו, לסבלון נפשנו אנו? הידעתם את מארת האדם ואת אשר יצר לו? בטוֹי־שירי כזה נבקש ולו נפלל. נפלל לבטוי שירי אנושי, לשירת בשר-ודם, שהיום הוא כאן וחולם חלומות, ולמחר הוא בקבר. לשירה אנושית אזננו נטויה; אבל כבר אותו דבר, שאנו שרים עברית, שאנו שרים שירה בשפת עבר על אדמת נכר — כי בגולה אנו, אנו ושירתנו גם יחד, אנו ועתידותינו, אנו וחלק גדול מעברנו; אותו דבר, שגם בשעה שאיזה ענין נתן לנו, היסוד חסר לנו, הערבון לקיום האומה הלאה והיכולת להתקיים הלאה, אנו ושירתנו אנו וכל אשר לנו, — זה יביא אותנו עוד הפעם ביד חזקה לחוף השירה הישראלית ולכל השאלות הישראליות ותורתן גם יחד.

אשר ימלא אותנו אינו יכול להשכיח מלבנו את אשר חסר לנו . . . ואשר יש לנו לא יוכל למלא מקום זה שאין לנו. אנו משוררים לעם, בלי יסודו של עם וקיומו של עם. ידנו פתוחה לתת ולחזור ולתת, ועניים אנו, עניים-עם. — — —

השירה היא כח החרות האישית היוצרת, היא תפلس נתיב ותניע את גלגלי החיים ומשטריהם על-ידי הראיה הבהירה. השירה נבראה להרים את האדם, נבראה למען תשמע בחיים; ואצלנו — הן תאנק בעצמה, תחלבט בצערה ובהשמעת צערה. בת-קולה יוצאת מחברות הר חרב וחורבן האומה. אם לנו מבוא אל הטבע, הנה הוא סגור לפנינו על-ידי התולדה . . .

ה

השירה לא תבנה רק על קרקע החיוב בלבד, אלא גם השלילה תהיה לה ליסוד נאמן. לא מנצחון בעלי התורות תצא, כי אם מעקת התועים, מבקשי־דרך ומהרסי־דרך, גם מאלה. — התאמרו, כי התועים והמתעים שלנו התעו רק מרוע לב, ושרק להשחית ולעקור במזיד היתה כונתם? התאמינו, כי רק רשעה היתה בלב אלה אשר באו להחריב את העם. רק לחזות נקם בקדשי העם רצו — ותו לא?

ומי יכול להתעות בלב שלם גוי כלו? מי ישנא את שבטו שנאת־חנם? לב מי לא ישבר בקרבו לצער עם שלם? איה הנפש החוטאת, האומרת, לאוי' לקדשי הגוי, שלא תזוב דמה ושלא תמוק בצערה? אם נדע ונעריך את גבורת אלה שמתו על קדוש־השם, עלינו להקשיב גם לתוגת אלה שהקריבו עולמם וחייהם לשם הריסת השם. עלינו להביט שמאל כמו לראות ימין, שאמנם אינן רחוקות אצלנו זו מזו. והן גם המברכים שלנו היו גם מקללים, ומי שקבל את הלוחות הן גם שבר את הלוחות...

והיה אם תשמעו בקולכם, בקול נשמתכם, תראו, כי הפרשיות סמוכות, פרשיות היחיד ופרשיות הצבור, פרשיות שלכם ופרשיות של אחרים; תשמעו ותקשיבו הֵד כל הצרות, הֵד כל המועקות, הֵד כל הדורות וכל הזמנים; תשמעו ותקשיבו המית כל הנפשות הגְדלות בנו, בין כה ובין כה; תשמעו ותקשיבו כל השאלות שבחדרי־הנפש שלנו וכל סערות הנפש... או עשירים נהיה בשירה לא נדע עתה שחרה; או יתעשרו היחידים בנו בנשמותיהם של אחרים. נשמות אחרים תבואנה בהם להוסיף יגון על יגונם ולהרחיב המיתם, המית נפשם.

למה תאמרו אין לנו, בשעה שעוד זה יש לנו? — — —

עניני לשרון

ב ד ב ר ה ל ש ו ן

א

ע ברית וארמית. — שני גוים בבטנך. איני מִכְנֵן בזה ליעקב ועשו. כי אם ליעקב גופו. בית יעקב נחלק ליהודה וישראל, שמתרוצצים עדיין בנו, ושפתנו היתה לבת שתי לשונות — עברית וארמית.

לא אשא בזה אל המדע עיני, אם עם ישראל, שמֵאַרְם יצא, דבר בתחלה ארמית, ובכנען למד לְדַבֵּר עברית ואחר־כך חזרה שפתו על אכסניתה הארמית. או אם העברית קדמה להארמית ועם ישראל למד זו האחרונה במגעו המדיני והתרבותי עם הארמים שכניו. איך שהיה, לנו עסק בשתי שפות, שעם כל היותן שכנות זו לזו, הן שונות בתכלית השנוי אשה מאחותה, לא בכטוי ובמלים, כי אם בנפש אשר בהן. השפה העברית אוהבת את הנשגב, הפסול והחטוב במבטאים, בה כפל לשון, התעלות הקול, היא שפת ההתפעלות, שפת השירה הלירית ושפת ההתעוררות והתוכחה; והשפה הארמית היא שפת המשל והסקור החד, שפת הפתגם החד והמוסר. שפת עבר היא שפת ישראל, שפת עם חי ולוחם, היא שפת העוז והטבע; והארמית — היא שפת ההכנעה שבלב, שפת הדת, שפת היהודים... והיטב אשר דבר גיגר במקום אחד: כי מיום שהחלה היהדות להתבסס נעשתה שפתה ארמית; ובדבר העם ארמית, הנה לו נשמה אחרת ורוח אחרת, מבטו על החיים והעולם נשתנה, יחסו לאלהים ולהטוב והישר נשתנה, הכל בו נשתנה...

וגם לזה יש לשום לב. גֵּרָה של השפה העברית נדעך כשנחלשה המדיניות שלנו וכשכחה לא היה עוד אתה; ושפת ארם האריכה ממשלתה על העמים השכנים גם אחרי אשר ארץ הארמים היתה לחרבה. ואנו עברים-ארמים בלשוננו, לא שנים מקרא לנו ואחד תרגום, כי אם שנים תרגום ואחד מקרא. תפלת המתים והחיים, הקדיש, הוא לנו

יתגדל וישתבח שמייה רבה; והיאה שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא; הוא קרוב ללב העם יותר מגדול ה' ומהלל מאד. פתגם מוסרי בפרקי אבות תופס חלק יותר גדול בחיי היהודים מפסוק בישעיה או באיוב. ספר משלי במשליו ובהוראת החיים שלו ואחיו, משלי בן סירא המה המעבר בין שני עולמות אלה. ליהודי שכבר הכין לעצמו כלי-גולה אין פנאי לעמוד מול הטבע והחיים ולשהות במבטאיו ובמדברותיו. לו צריכה תורה קצרה, אשר ישים אותה בצרור על שכמו וילך הלאה... הוא לא יתאר לו גבורת האלהים וממשלתו בצבא השמים והארץ, היס ומלואו, תבל ומלואה, ולא יכול להוליד את השירה הארוכה של רחשי נפש לפני פעליה; לו די הרמוז האלהי הקצר: דע לפני מי אתה עומד! בצמצום הדבור ישמור את הדבר בחבו והוא יאיר לפניו ויעורר את לבו. זהו ההבדל היסודי בשתי השפות האלה ורוחן, ביותר — כאשר היו בנפשנו אנו. בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ; ומאמתי קורין את שמע בערבית? איש עברי אמר זה ואיש יהודי אמר זה; ובין שני אלה מונח הבדל עוד יותר גדול מזה שבין ישראל לאדום או לעמון ומואב *...*

משוררי ימי הבינים שרו עברית וכתבו אשדודית. — כאשר החלה אצלנו תחית השפה והספרות, חזרו המשכילים להמקרא ולדרישת המקרא, אבל את באוריהם כתבו בשפת רש"י והתלמוד. נפתלי הירץ ויזל שר, שירי תפארת, וכתב את, אמרי שפר, וגן נעול, לא בשפת, שירי תפארת. גינצבורג וארטור ומאפו כתבו עברית. גוטלובר כתב עברית וצויפל רבנית; יל"ג בשירתו נוטה לשפת עבר, בהתוליו וספוריו — לשפת בבל. מנדלי השתמש בחזיונותיו העברים בשפת המשנה ופיארברג קדש נעורי שפת עבר. זלמן עפשטיין התאמץ גם לחשוב עברית, מה שעשו אחרים בשפת תערובות. והשאלה רבה: למי המלוכה? למי נתן שארית ואחרית בספרותנו? —

וראו זה, תחת שבימיקדם היה הדבר כך, ששפת עבר קרבה אותנו אל הטבע ואל חרות החיים והשפה הארמית באה בתוכנו עם הכבוש

* מעין דברים שהרציתי לועזית. — עיין גם מאמר, לעניני סגנון, שלום שטרייט ב, רביבים קובץ ששי, עמוד לח—מ.

הדתי, הנה בימים האחרונים לרוב הדבר להפך. אנשים שנשארו במעגל העבריה וטהרת לשון-הקודש, כשטינברג, פרידברג, איש נעמי, ורשבסקי וכו', לא התרוממו לחרות המחשבה כלל; לכפירה והרס יצאו דוקא אלה, שעמדתם היתה בשפת התלמוד. הרי שור, הרי שצקס, הרי אברהם קרוכמל ושלמה הירש בקורות ישראל ואמונתו. הרי פריליך ורוזנפלד בעל המשפחת סופרים, והרי מ. ל. לילינבלום. הספר, חטאת נעורים, נכתב בלשון התלמוד והספר, עם-עולם, בשפת עבר... רק נחמן, הגבור הראשי בספור, לאן? הוא המדבר בלשון עבר ומהרס את עולמנו ממסד עד הטפחות בשפת עבר. התאמת שתי השפות האלה בשויון-הרָקְבִי נמצא בשירת ביאליק וגם מה בשירת כהן, ובאיזו מדה עוד ב.שירי העלילה, של גורדון. ועם כל זה, המלאכה לעקור את הכפל הזה משרשו עוד לא נעשתה כלה, ומי יודע אם תעשה? הוא הדבר: שפה אינה נעשית, כי אם גדלה היא. היא אינה נלמדת כלה מתוך הספר, כי אם גדלה בלב ובנפש, ואותה שאינה גדלה מעצמה אין לה חיות...

ופה אנו באים למשפט בשני הפכים. הכפל בלשוננו בא מקריעת העם לשני חצאים שאינם מתאחים, ואף-על-פי-כן החלו להתאחד. הפרוד הזה עצר לרוב בעד התפתחות לשוננו, והוא גם העשיר אותה. אין לנו שפה אחת ספרותית, כי אם שתיים; זו סמוכה לזו, ושתיהן בנס הן עומדות וגדולן בנס...

ב

בכתב ובפה. — הלשון ראשיתה בפה, וזמן רב יעבור עליה עד שתבוא לידי השתלמות בכתב ועד שתקבל לבוש גם בכתב. הדבור החי הוא המקור העולמי הנובע והוא משאיר שארית בדברים שבכתב. אמנם הכתב עולה באיזו מדה על פרי הפה, להיותו כבר יצירה שירית בכל אפניו; ועם כל זה כחו אתו, רק בקבלו יניקה מדברים שבעל-פה, אם גם שהוא משפיע אחר-כך על משפיעו. הלשון, אחרי קבלה צורת הכתב, הרי היא שוב פועלת על הדבור ומשלימה אותו. האחים גרים שאבו מן שפת העם, והעם שואב משפתם; וחזר הנפעל להיות פועל, ואותה תנועה חוזרת מביאה לידי אוצר שָמור. נס גדול הוא, שלמרות מה שחדלה שפת עבר להיות שפה מדוברת, והרי אין לה לא זו ולא זו, לא הלקיחה מן העם ולא החזרת הנתינה לבעליה.

עלתה לה להשתלם ברב ולהיות בכלל גְּדֵלָה . . . אבל יחד עם זה מוכרחת היתה להתעלות על-פי התנאים האלה לשפת היחש, לשפת-קודש. אם בכלל כל דבור שבפה חולין הוא לגבי הכתב, ואדם שלוקח ספר לקרא בו, הרי הוא נכנס עם זה כמו לעולם אחר, הנה אצלנו שאין כל זכר וקשר בין הקריאה ובין הדבור, על אחת כמה וכמה. ואמנם על-ידי יחש קודש זה, עלתה לנו למעט עד עתה סאת החול בספרותנו; אבל חָסַר לשפתנו עם זה הנוער ונגבל הכשרון להכניסה במחיצת הנוער. שפתנו היא ביסודה שפה לגדולים וקשה לצַמְצֵם אותה לקטנים. וכל אלה הנסיונות שנעשו בזמן האחרון לעשותה נוחה לנערים, לא עלו יותר מיצירת שפה אי-טבעית ומסולסלת. השתא דקשישנו לדרדקי!

גם הדבור בשפת עבר לא יעלה לנו בטוב, בעוד לנו רק זה הדרך האחד: ההליכה מכתב אל הפה ולא להפך. מעלין בקודש וגם מורידין, אבל לא רק מורידין. מבור נאספו בו מים, אם גם מים חיים וטהורים, עוד לא נעשה באר, בטרם נחפור באדמה; וכל עוד שאנו עם-הספר, ורק עם-הספר, די הדבר, וגם זה למופת, שיש לנו שפת הספר . . .

מציאותו של רכוש לשוני בלבד — אומר ח. נ. ביאליק במאמרו, חבלי לשון, בהשלח — אינה מספקת עדיין, אלא הוא טעון הפיכה והפיכה ותנועה שאינה פוסקת ומחזור תמידי בחיים וכו'. אבל אין התנועה באה מפי המדבר, כי אם מלבו. — ואם ידבר הנ"ל ממצב של תחיה גמורה ושלמה ללשוננו, תחיה בדבור ובכתב, מעין זו שיש לה כבר סימנים מוחשיים בארץ-ישראל — דוקא, הסימנים המוחשיים הללו יורונו היטב מה בין דברים הגְּדֵלִים בחשאי ונעשים מאליהם ובין אלה שנעשים בידיים . . . לא לבד אחינו הספרדים, ששפת-קודש בפיהם כל הימים, לא הביאו תחיה לספר שלנו ולשפה, כי אם גם יוצאי ירך השבט האשכנזי שנסו לעשות כמוהם, כמו בן-יהודה וחבריו הבאים, לדחוק את הקץ, עמדו מלדת. וצר להודות על דבר זה.

ג

עברית בעברית. — בהצבי של בן-יהודה נדפס בשנת א' תתכ"ו תוכן מאמרו של י. גרזובסקי (מורה בשני בתי-הספר ביפו) על-דבר, השיטה הטבעית בלמוד שפתנו או עברית בעברית. מאמר שבו הוא מראה דרך חדשה או מברר את הדרך החדשה, ללמד עברית בעברית ולנטוע אותה בלב

הנער לבית-ישראל בעברית גופא ולא בעזרת השפה היהודית או שפה אחרת שבפיו. לא שניות תהיה אצלנו, לשון על-יד לשון ולשון נקנית על-ידי לשון, כי אם לשון נקנית על-ידי עצמה ומסורה על-ידי עצמה.

עברית בעברית! והדבר הזה היה לקול-קריאה אצלנו ולראשית מעשה. יש לנו מורים רבים המלמדים את תלמידיהם שפת עברית בעברית ועושים להם את השיטה הטבעית; לקו, יש לנו כבר בתי-ספר מעט או הרבה העומדים על יסוד השיטה הזאת; יש לנו במקצוע זה ספרי-חנוך הרבה, ועוד יותר: כבר יש לנו סופרים אחדים שנולדו בחוג העברי הטהור ויצאו ממנו לכתוב לנו עברית טהורה, בשפה שנמסרה להם כלה עברית. שמחי, בת יעקב! אחרי דממה סער, ואחרי התרשלות והעדר למוד שפת אבות קם בך דור מדבר בשפת חוזיק וחכמך . . .

ונפלא הדבר. הדור הזה, הדור העברי, שלכאורה כלו עברי, רחוק רחוק מאד משפת החוזים והחכמים. הוא ידבר עברית, המלים עבריות, השמות והפעלים עבריים, עבריים הם על-פי המקור, ועל-פי חוקי השפה והלשון, אבל — אינם נובעים מן המקור ואין להם כל חבור חי ושתוף עם המקור. נפלא הדבר, שדוקא אלה הנושאים את דגל השיטה הטבעית, בלמוד ובחיים, כמו שכחו את טבע השפה ואת רוח השפה. אין בכל מה שכותבים ומדברים אפילו סימן של רוח השפה; רק שפה מלאכותית אנו רואים אצלם. שפה עשויה בידים בלי כל רוח-חיים. קראו את דברי כל המזמרים לנו פזמון, עברית בעברית; קראו את דברי כל אותם האנשים המדברים עברית, וגם לא למדוה בתחלה על-ידי שפה שאינה עברית.

וראו עד כמה רחוקים הם ביסוד נפשם מן הרוח העברי ומן הקד העברי. אותם האנשים שלמדו שפת עבר בלי, מיתודות, ובלי שיטות, אותם שלמדו לדעת את הספר העברי עוד קודם שלמדו את השפה העברית ושהיו רחוקים מאד מעברית בעברית. הם הם חדרו אחר-כך לעומק השפה ולרוח השפה; ובהם, דוקא בהם, הכתה השפה העברית שורש ותעש פרי. לעומת זה לא עשתה פרי בלב אלה, שלמדו אותה בדרך נכונה ושנמסרו להם יסודות השפה בדיוק, ועוד יותר בעברית גרידא . . .

השפה היא דבר טבעי וגדולה יבוא מאליו על-ידי נטיעת נצנים של לשון, ואולם אין היא דבר מלאכותי הנעשה על-פי חשבון והגיון.

הספר היה לנו לשפת האם. הספר העתיק והבלתי-מסודר, הספר העתיק באוריו ובצלליו, ואף-על-פי שמרובים צלליו. אולם במקום שהאם והמורים מדברים עברית יש לנו רק צל שפה עברית, ועוד יותר — תחסר לגמרי מחשבה עברית.

בכל אשר גדל בחוג-הלשון העברי ואשר כלו עברי אין לב חי ודברים חיים. אין מחשבה של חיים ואין ארחות חיים; צפרים מדברות בלשון בני-אדם. נחנק הכל בלבם של אלה, לרגלי שפה עשויה זו. דוקא במקום שאמרנו להיטיב — הרענו; דוקא במקום שעל-פי השכל צריכה היתה הברכה להיות שלטת במעשי ידינו — באה מארה.

חסרון השמות והמלות להרבה מושגים ובטויים — אמר כותב מאמר אחד ב'הבקר' בשם, השיטה הטבעית בלמוד העברי — חסרון השמות וכו' מגביל ומצמצם את מחשבת הנער ואינו נותן לכשרון הדבור להתפתח בו, כי ברצות הנער להביע לחברו, ומה גם לגדול ממנו שמתבייש מפניו, אחת ממחשבותיו, או לתאר חזיון, שעשה רושם בנפשו, ואין לו די מלים לְבַטֵּא את כל זה, הוא מתחיל לגמגם וכו', ובראותו כי תם לריק עמלו, הוא מחניק מחשבתו בקרבו וישם מחסום לפיו; וכך תלך המחשבה של הנער הולכת הלוך ומתנננית, וכשרון הדבור הולך ונאלם: . . .

אחרי שנות עמל כאלה אין זכר עוד לכל הלמודים, שהלעיטו אותם בהם — הוא מוסיף ואומר — ולא עוד, אלא שעל-פי רוב נעשו גם שונאים להם ולכל אותם ההבלים וכו'. תחת זה אותם הנערים אשר השפיעו להם את התנ"ך על-פי תרגום וגם הלעיטום רש"י בלי נקודות וכו', הנה פסוקים רבים שגורים על פיהם, תורתם בתוך מעיהם ומתגעגעים לה, קוראים עברית ויודעים ספר. יודעים את הספר על-פי הספר; בהלך נפשם יחרות הספר את דבריו, והם נשמעים לו או אינם נשמעים לו . . . תחת שאצל הראשונים, ואפילו אצל אלה ששומרים את תורת בית-מוריהם, הכל גלמים, גלמים בעלי צורה יפה, אולם בלי חיים. ואמנם כמה רחוקים אלה מחיים!

ומה נכונה קריאת בעל המאמר שהוא אל ההורים, כי משתעשעים הם בצעצועים ובפרחים נובלים ומשחקים בנפשות בניהם, כי יתענגו לשמוע איזו מלים עבריות מפי ילדיהם וכו'; ולא ישימו לב להתבונן, כי אך צפצוף של תכיים הם שומעים, צלצול של איזו מלים בודדות.

בגולה לא ידברו בנינו עברית. אל נא תשלו את נפשכם ואל ישיאכם הדמיון הכוזב, כי תגשמו את רצונכם בגולה, כי לא תצלה, ורק את נפש בניכם אתם קובעים!

את נפש בניכם תשחיתו בשפה עשויה בידים; את נפש בניכם אתם קובעים, ואל תאמרו אלה יוציאו לכם פירות, או כבר הוציאו פירות.

ד

דבר מדבר. — נשאלתי מאת חבר אחד לדבור ועוסק בהרחבת הדבור העברי* על אלה הדברים:

(א) מהו ערך ידיעת הלשון בעד הפרט להכרת-עצמו הלאומית, להרגשת כבודו וכמוצא להבעת נפשו?

(ב) מהו ערך תחית הלשון לשחרור הלאומי, כלומר, בתור אמצעי לשחרור הלאום?

להשיב על השאלות האלה, שבסדרון ואפנן כבר בניוית הן על איזו ונדאיות, לא נקל למי שאין לו ונדאיות אלה ולמי ששואל גם עליהן . . . מהו ערך ידיעת הלשון בעד הפרט להכרת-עצמו הלאומית? אנו מפרידים את שלישי השאלה הזו מהיתר, להיותה עומדת בפני עצמה, ונאמר: יש ערך לידיעת הלשון לתועלת ההכרה העצמית של הלאום וקניני הלאום, אבל רק במדה קצובה, וזו אינה עוד היסוד הגמור להכרה זו. בודאי בעם כעמנו, כלומר — במעמד עממי כמעמדנו, שהכל לנו דברים שבכתב וכל היחסים שלנו המה ענינים שבכתב, הרי הלשון, ידיעת הלשון, מכילה אפשרות רבה לבוא בקרוב עם אותם הענינים העממיים, לדעת אותם ולהכיר אותם. ולעומת זאת, הרי החומר התולדתי שלנו, מושגי הספרים וכל דבר רוחני מסורים לנו במסגרת צרה מסורתית כל-כך, מסגרת שגם חוקרינו ודורשינו לא הרחיבו אותה כהוגן, ואולי גם אינם מבינים אותה כהוגן. עד שעל האדם בנו, החפץ להכיר את הדברים באמת, לתפש את ברורם מבחוץ ולא מבפנים . . . בעניני המקרא שלנו, החלק הראשי מיצירות רוח ישראל, לא תועיל לרבים לשחרור הרוח ולהבנה ברורה גם ידיעת הלשון העברית על בוריה, בלי מפתחות או מבואות כתבי-הקדש ותולדות ישראל הכתובים בידי אלה שאינם מבני ישראל ולא בלשון בני ישראל . . .

* המשורר יעקב כהן.

והנה באים אנו לחלק השני של השאלה: מהו ערך ידיעת הלשון להרגשת כבודו של הפרט, כבודו הלאומי? וגם בזה נוכל לומר הן במדה מוגבלת. רואים אנו יהודים רבים בארצות המערב, שאינם יודעים שפת עבר, ויש להם רגש החיבה לעמם יותר מאלה היודעים אותה. גם מזה לא נעלים עינינו, כי לפעמים גם אנשים שלא מבני הלאום ההוא, בעסקם בשפה רק לשם פלשנות ולשם השגתה בלבד, יבואו על-ידי כך לחיבת אותו הלאום וכבודו. ויש גם להפך, פול די לגרד ידע בודאי עמקי שפת עבר והיה אויב לבני עבר. באיזה מובן נוכל לומר, שידיעת שפת עבר היא לפעמים אב לכבוד הלאום, ופעמים רק תוצאה, ולפעמים לא תעלה ולא תוריד. כן מוצאים אנו איש ירא וחרד לדבר ה', יען כי יודע הוא את דבר ה', מצוותיו ופקודותיו; ולהפך, ישקוד אחר בתורה, בעבור שהוא כבר ירא ה' בלבו. באנשים רבים ידיעת המצוות והבקיאות בתורה אינה פועלת כלל על רוח מוסרם, והרי הם גרועים עוד מאלה שאינם בני תורה...

ובנוגע לשליש האחרון מהשאלה הראשונה: מה היא הלשון בתור מוצא להבעת נפשנו? גם בזה קשה לבוא לידי הגבלה אחת. בעם כתקונו, היושב על אדמתו, יונק ממנה כל הלחישות הדקות, שהן הן מצאו מבטא ומלים בשפתו, מדבר באותה שפה ואינו יודע שפה אחרת, בודאי אין מוצא להבעת רוח האדם כי אם שפת אמו. אבל אצלנו הדבר אינו מוכרח כל-כך. באחת, אנו קרועים לשתים או לשלש לשונות: הרי שפת עבר, הרי השפה היהודית והרי שפת העם אשר אנו יושבים בו, או שפת העם אשר ממנו למדנו לחשוב. שנים או שלשה גוים בנשמתנו, וכל אחד מבקש את שלו ומוצא את שלו. ובשנית, גם לשון עבר עצמה, להיותה נכתבת ולא מדוברת, מצורפת על-ידי כך מנחלות רבות. אין הסופר מוצא שפה לפניו, כי אם בורא אותה לו או בונה אותה לעצמו.

ועוד זאת. הנה, למשל, שלום-עליכם ידע שפת עבר ומצא לו בטוי נאמן לשירתו בשפה היהודית; מנדלי בודאי ידע שפת עבר, ועשה את המהלך גם לשירתו העברית דרך השפה היהודית. מוצאים אנו סופר זה מריק דבריו מלשון אל לשון בלי שנוי רב, ואנו רואים שדבריו שנכתבו בשפה זו יכולים היו גם-כן להכתב בשפה אחרת; ולהפך, יש סופר שמשתמש בשתי שפות או גם שלש, וכשם שתחומי השפות אין יונקים

אצלו זה מזה, כך אין תחומי דבריו יונקים, וכל אחד גדולו בתוך שפה זו שמצא לו מבטא בה, ואי-אפשר כלל להלבישו לבוש אחר.

בשירה, בשפה הלירית, שפת עבר בכללה היא המוצא היחיד להבעת האדם הישראלי ורק בה יבוא עשרה הרב; ועל-כן מוצאים אנו ערך שירה זו גדול אצלנו ביותר. — בשירה האפית, במערכת החיים ובענין התאור אין כחה של שפת עבר גדול כחה השפה היהודית, שכנתה הקרובה; אנכי איני מדבר בזה מהכח בעצם, כי אם מצד התנאים. אם מדברים אנו להעם, אז שפתנו העברית אתנו; ואם אנו מדברים מהעם ונספר על חייו, אז יד השפה היהודית על העליונה. והמחשבה — שפת המחשבה — עד עתה אין אצלנו רק מעטים מאד, שיודעים לומר בה כל מה שיחשבו ולא קטעים ממה שהם חושבים... יתר קהל הסופרים לא נקיים הם ממליצה, גם אם רחוקים בנפשם ממליצה. לא יפלא, כי אם יצלח לאנשים האלה לכתוב בשפה חיה, ואם ידעו אותה על בוריה מתוך עצמם ולא מפי הכתב, כי רק אז יתבררו להם דבריהם בעצמם ויעמדו על תוכם...

נשארה לנו השאלה על-דבר ערך תחית הלשון לשחרור הלאום. — גם על זו נוכל להשיב רק בהן מוגבל. בעם עומד בארצו ונלחם עם העמים שכניו על זכויותיו, בודאי כל שעל ושעל, שהוא כובש לו מעם שכנו על-ידי שפתו, הרי הוא בזה גם משחרר עצמו באותה מדה. בעיר שיש בה ממשלת-קהל-עירונית, הרי כל כבוש-שפתי יתן לאישי אותו העם, המדברים באותה שפה, משרות ועבודה. בקצור, עם הכבוש השפתי כרוך גם כבוש כלכלי, ועם זה גם לאומי-ארצי. לעומת זאת, תחית הלשון העברית אינה נותנת לנו רב באחוזת קרקע זה שאנו יושבים עליו ובמצב החיים שאנו נתונים בהם. זרים אנחנו בעיני העמים ונחשב כזרים, אם נדבר בשפת עבר או בשפה היהודית ואם גם בלשונם; ואת ארצנו לא נכבוש בודאי בזה, שאנו מדברים עברית ובונים לנו בימה של דבור עברי מחוצה לה... עם היושב על אדמתו ויש לו ראשי היסודות לחיים בתור עם, הוא גם אינו שואל, כי אם עושה; ולנו לא תועיל גם התשובה, כל עוד אין לנו למלוי רצוננו אחיזה בחיים ותפיסת יד בחיים...

ב ד ב ר ל ש ו ן ו ס פ ר

א

מ א ז ומעתה. — וקודם כי אדבר בשרשי הלשון העברית, אשר מהם הסתעפו אמיריה ונשתלחו פארותיה — קובל ר' יצחק בן משה, המכונה פריפוט דוראן הלוי ממלכות קאטאלוניה, בפרק השביעי מספרו, מעשה אפודי, מכיל כל חלקי דקדוק לשון עברי על־פי ההגיון וכו' — אקדים הקדמה ואומר, שכבר קרה ללשון העברית, מה שקרה לבעליה, רצוני, שנתדלדלה בדלותם ונתמעטה במעוטם ונשתכחה בגלותם וטלטולם; וכאשר היתה מקדם היותר שלמה שבלשונות והיותר רחבה ומסתפקת מכלן וכו', שבה כעין בעליה (להיות) היותר קצרה שבלשונות, ולא יספיק הדבור בה לא בשמות ולא בפעלים בהרבה מחלקי הנמצאות, ואולי בחלק היותר גדול מהם.

והחכם בעל הכוזרי וכו' נתן סבת דלותה ומיעוטה דלות בעליה ומיעוטם; וזה כי אחר שגלו אנשיה ונפוצו אנה ואנה בין גויי הארצות הסתפקו בלשונות הגוים ההם והניחו לשונם הנבחר וישכחוהו וכו'. והנה בשבעים שנה של גלות בבל שכחו קרוב לחצי העם לשונם וכו'. ואם בזמן ההוא הקצר קרה להם זה, ומה גם עתה בגלות הארוך הזה, אשר אבדו ספרינו וחבורינו וכו', ואבדו החכמות הרבות, אשר היו באומתנו, והיה כל זה סבה לקצור הלשון העברי ומיעוטה.

ועוד אחרת — יוסיף לאמר — חוקה היא שעמדה מנגד, גרמה זה, מאתנו היתה נסכה; והיא שהמשתדלים בחכמת התורה, רצוני, בעלי התלמוד, הניחו הלשון ההוא הנבחר וכתבו מאמריהם בלשון ארמי ברוב. שהוא לשון־הקודש שנשתבש, ואולי לא עשו זה בבחירה, אבל להכרח, כי נשכחה הלשון אז בזמן חבור התלמוד.

לב דואג ומלא תום. תמימות הוא לחשוב את לשון ארמית ללשון-קודש שנשתבש. ומשיב שד"ל במכתב גדול על יסודי הדקדוק הנספח לסוף הספר, ואומר: יסוד היסודות בהכמת לשון-הקודש הוא, כי העברית והארמית לשון אחת היו מתחלה, ולשון ארמית נשארה ברובה אם לא בכלה, כמו שהיתה, ולשון העברים קבלה מעט מעט קצת שנויים; ומזה נמשך, כי דברים רבים נמצאים בלשון-הקודש, אשר סבתם בלתי נמצאת בלשון הקודש עצמה, ואף לא בלשון ישמעאל וכוש, אבל היא נמצאת בלשון ארמית.

עברים וארמים אנו. מוצאנו מארם ומכנען; בכתבי-קדשנו ספר שיר השירים אשר לשלמה וספר קהלת המיוחס לחכמת שלמה. הנה ספר דברים בתוכחותיו הארוכות וספר המשנה בחוקותיו וסעיפיו, והנה שירי המליצים והחושבים אצלנו ולשון המבארים והפוסקים. לשון עבר שוב חוזרת על מקורה המקראי בזמן המאספים, ולשון התלמוד התחדשה בימי החלוצים והחכמים דורשי-הקדמוניות. נתדלדלה שפתנו, הרבה פעמים נתדלדלה ונתעקמה, נתקצרה ונתכווצה ונתיבשה, ואחרי בלותה היתה לה עדנה וחזרה לתחיה. עניה היא שפתנו לרגלי הרבה תנאים פנימיים וחיצוניים — וגם עשירה היא. יש בה הרבה מלים, ניבים ומליצות רבות ומושגים קרובים, ולה יחסר לפעמים לחם יומה... ספרים רבים נכתבו בה בדורות רבים במקצועות שונים, ובהם פזורים וקבורים חלקי שפה שונים, ואין אתנו מכיר אותם; ומן הצד השני גם כלם לא יספיקו לנו צרכינו בפרטים רבים.

נתדלדלה האומה, נתדלדל ונתפלג הצבור הישראלי. קורא איש איש לאלהים ומתפלל לאלהים בלשונו וברוחו... מפטירין אחרי פרשת ויקרא, הכוללת עניני קרבנות, נביא שדבריו הוצבים להבות אש נגד הזבחים... אחרי המקרא יבוא התרגום כלשונו הרכה, ובימות החול הרי פסוקי תנ"ך, פרקי משנה ורמב"ם ועסקי הלכות וקבלה; וכל זה הוא חוק לישראלי, הכל נדפס ומכורך בספר אחד, נושא אותו איש יהודי בשק הטלית ותפילין שלו.

נתפטמה האומה בפלפולים יבשים, בקצורי דינים ושו"ת רחבים והמון ספרי דרוש שאין תוכם כברים. הרי המון מלים בלי הגיון, ניבים בלי תוך, בטויים בלי מושג חי, ולעומת זה בים המלות צפים דגים חיים... בבתי-

מדרשות והקלויזים מתגולל בין ספרים יבשים בלי ערך ספר הכוזרי, ספר חובות הלבבות, ולפעמים גם ספר מאור עינים.

ובספרות החדשה תמצאו חצירי שפה ופרחי שפה. לא אחשוב כרוכלא את האור והצללים בימי מהלכה ועד עתה: הרי שפתו החמה והחיה של פיארבג והשפה המליצית של שטינברג; הרי הלשון העשירה של ביאליק וכהן והשפה הקשה של טשרניחובסקי, הרי שפתו של אחד-העם, ולהבדיל באלף הבדלות, שפתו של תלמידו — יוסף קלוזנר.

סמרטוטי-שפה ויקרת-שפה נתונים לנו ביחד. אין מוקדם ואין מאוחר ואין גם מבדיל. הנה אחרי, שיחות מני קדם, ליעבץ הפרוזה המאוכנה של גרזובסקי; אחרי לשון מדויקת של לילינבלום לשונו הפרוזית של קלינמן, ואחרי ברונשטין וזלמן עפשטין הא לך הפרוזה של ש. ל. ציטרון ושל קבק...

כל העוסק במקרא לבדו מדה ואינו מדה בידו; כל ההוגה רק במשנה לא מדה שלמה לו; וכל המשתקע בספרות ימי-הבינים או בספרות החדשה לא יבוא רק על שכרו. יש בר ויש תבן הרבה, ובבר עצמו, הרי חטים והרי שעורים. פזורים אנו וחלקי שפה שונים לנו; לא נדע היום דבר מאתמול, גם היום לא ידע מהיום גופו...

לא זו היא הצרה, שיבטא אותה דוראן, שאתה תמצא, כי כל שרשי המלים, שמות ופעלים ומלות הטעם, במה שנמצא אצלנו, לא יעלה מספרם לשנים אלף, ולא יעלה מספר הפעלים מהם לאלף ושלוש מאות; ואם תבחין ותחקור זה בשאר לשונות האומות המתחלפות, יעלה מספרם לכפלים ויותר מזה (מעשה אפוד, שם), כי אם חוסר חוש המבדיל והעדר כל נטיה טבעית שפתית. יש לנו משנות הרבה, ואין סדר וחוק למשנה.

לנו חלקים לשוניים הרבה ואין בנין, אין בנין מסוים. יש לנו שתי שפות שלמות, עברית וארמית, לשון המקרא ולשון התלמוד; יש לנו פתוטי לשון של ימי-הבינים ונצני לשון של מיטב הספרות החדשה, ובכלם פרצים, אך פרצים...

ב

השפה ומליה. — שאלת השפה וחוסר המלים שבה התעוררה בדור האחרון בספרותנו ורבו אלה הקובלים, ששפתנו העתיקה לא תספיק עוד, שהמלים הישנות לא תספקנה לכל המושגים החדשים שבאים בגבולנו;

לנשמות החדשות בחיים ובספרות אין עוד גופים אצלנו, אין גופים למלים של חול בשפת קודש...

וראו זה, אותן התביעות והטענות הבלשניות אינן נמצאות דוקא במקום דעות חדשות ומחשבות חדשות. שמענו לאמר: הבו לנו מלים חדשות! קבו לנו בריאות חדשות להגות לבנו, להסתדרות מחשבותינו, בטרם ראינו באלה התובעים (ידענו את התובעים למדי) את ההגיונות ואת המחשבות האלה... ובאמת אין שפה במלואה באין מחשבה במלואה; ובחוסר כח המחשבה החיה בנו, חסר גם כח המוליד בטויים למחשבה ולצרכי המחשבה. כסבורים אנו, שהמחשבה מתחלת במלה, שבאה היא מהמלה העשירה, בעוד שהמלה היא רק תוצאה, תולדת המחשבה. יותר נכון, בכל מקום שיש מחשבה חדשה ומושג חדש בלב, הרי כבר יש מלה חדשה ובטוי נכון לאותה המחשבה ואל המושג ההוא; בכל מקום שיש נשמה הן יש גוף שפתי קיים לאותה הנשמה.

והיטב אשר דבר אחד-העם, כי בימים שהספרים היו מלאים ענין ומחשבה, לא היתה גם לשוננו נצרכת לעזרת מרחיבים מיוחדים, שאין דוגמתם בעולם. (לשאלת הלשון, על פרשת דרכים, חלק א'). כל הלשונות, הוא אומר, נולדו עניות והלכו ונתרחבו אחרי-כן ביחד עם הרחבת המחשבה בקרב העם; אבל בשום אחת מהן לא נעשתה ההרחבה על-ידי אומנים מיוחדים לכך, ואף לא על-ידי מדקדקים וחוקרי הלשון בכלל, כי אם על-ידי סופרים גדולים הוגי דעות, אשר ידיעתם בהלכות הלשון היתה לרוב קטנה; והם לא דאגו כלל להרחבתה מצד עצמה, אלא הענין שעסקו בו הביאם להמציא מלים ובטויים ודרכי דבור חדשים, הכל רק לצרכם בלבד, כדי לבאר היטב את מחשבתם או כדי לצייר יפה את ציורם.

בטרם היו בינינו אנשים אשר חשבו כקהלת, לא היה איש יכול לברא אותן המלים החדשות והבטויים שנתוספו על שיר השירים ועל תהלות ישראל. כשהתפשטה השכלת רומא המשפטית בישראל בהרכבה יהודית נולדה עמה שפה משפטית עשירה, שפה כוללת כל אותם המושגים המלאכותיים הקבועים בדת ודין, בעונשין ובדיני ממונות וכו'. הפלוסופיה-הדתית פלסה לה נתיבה בלשון, אם גם בכבדות, יען כי גם דרכה ובואה אלינו היו בכבדות... עשירה ממנה היא שפת הקבלה, להיותה יותר מקורית ותופסת מקום יותר עמוק בלב. כן אתה מוצא בספרותנו החדשה. יל"ג ברא לו את

שפתו, ברודס רכש את שפתו ואחד-העם יצר את שפתו; לעתירי-נכסין כבר יש שטרות על נכסיהם. השפה תבוא מן הלב והיא דבר שבלב, אבל אין היא דבר נעשה בחשבון...

ועוד זאת: בנין השפה, התעשרות השפה אינם באים על-ידי בריאת מלים חדשות ובטויים חדשים, רק על-ידי זריחת אור חדש על המלים הישנות. המלים והבטויים, שכבר יש לנו, שכבר השתמשו בהם רבבות פעמים, באים על-ידי הרוח החדש והאור הנפשי הזרוע עליהם לידי הרכבה חדשה ולידי זווג נפשי חדש. שפת המקרא ומליצותיה בפי לבנון הבן איה אחרת לגמרי מאותה של האב. הסגנון התלמודי השירי בפי מנדלי הוא אחר לגמרי מאותו שבפי אלמוני, והמלים העבריות בפי ביאליק הן אחרות מאשר בפי שמעונוביץ. לא ידיעת השפה והבלשנות פועלות בלשון, כי אם האור המושל, הזווג הנפשי וההרכבה הנפשית אות באות, דבר בדבר, חרוז בחרוז.

באותו מובן, שהחושב לוקח לו יסודות למחשבותיו מאלה שהיו לפניו ומשתמש גם-כן בהערכים והמושגים המלאכותיים שקדמו לו, ואף-על-פי-כן נעשים הדברים על-ידי רוחו העצמי ליסוד חדש גמור בלבוש חדש, כן הדבר גם בלשון וביסודות הלשון. הסופר המקורי, שרוח אלוה בקרבו ומלתו על לשונו, אינו רק יודע את השפה ומשתמש בידעיתו, כי אם בורא אותה מחדש ויוצר אותה מחדש. לו המלים, השמות והפעלים כאבני גזית בידי הארדכל, כצבעים לצַיֵר וככלי-זמר למזמר. הנה כנור ועוגב בידי שנים, בנינם אחד הוא, המיתרים שויים בהם; זה מוציא מהם קולות נשגבים, וזה אך צורם את אזנינו בנגוניו.

העשרת השפה היא מין יחודי, דבר מתגלה במשורר זה ובחושב זה ונעשה בכחם ועל-ידי כחם. הכח השירי והמחשבתי המקורי הוא לשפה ולהרחבת השפה כטעמים ונגינות, שנעשים לעצם מעצמם... לא הלבושים וערך הלבושים עושים את היופי, כי אם הלבשתם בטעם והאור החוזר עליהם מחן פני לובשיהם.

ג

מלשון אל לשון — אזכיר לך כלל אחד, והוא: שכל מי שירצה להעתיק מלשון אל לשון ויכוון לתרגם המלה האחת במלה אחת וישמור גם

כן סדר המאמר וסדר הדברים, יטרח מאד, ותבוא העתקתו מסופקת ומשובשת ביותר... ואין ראוי לעשות כן... אבל צריך למעתיק מלשון אל לשון, שביין הענין תחלה, ואחר-כן יספר ויפרש במה שיובן ממנו הענין ההוא בלשון ההיא ויבאר היטב; ואי-אפשר לו מבלתי שיקדים ויאחר ויספר מלה אחת במלות רבות, או מלות רבות במלה אחת, ויחסר תיבות ויוסיף תיבות, עד שיסודר הענין ויבואר יפה, ויובן הלשון לפי הלשון ההיא, אשר יעתיק אליה (אגרות הרמב"ם, דפוס ליפסיה, עמ' כ"ז).

אין לשון דומה אל לשון לא בתוכה ולא בברה, ואת אשר ישים ה' בפי אדם בלשון זו, לא ישימהו מלה במלה בלשון אחרת. מה שבונה לשון, לשון מיוחדת, אין זה רק הבטוי והצלצול, או צרופי המלים והתוכן בלבד, כי אם תכונתה, יותר נכון, תכונת האישים המדברים באותה הלשון, אלה שנולדו בה, והתחילו לראות ולהביט על ידה בעולם, להרגיש ולחשוב, להמשיל ולדבר או גם להתקוטט ולהתרועע.

הלשון היא לא לבוש לדבר כולל ולמושג כולל ומשותף לכל, כי אם חלק מעצם הדבר והמושג, והגבלתו או פרושו אצל העם ההוא או השבט הזה.

אחד הוא העץ, היער, ההר והגבע, השמים והארץ בכל מקום שהם; אבל יחס בני-האדם אליהם אינו אחד ואינו שוה, אלא שונה הוא ברב, ואם בדברים המוחשיים כך, על אחת כמה וכמה בדברים שאינם מוחשיים, כמו מושגי החברה והיחיד, הטוב והרע, היפה והמכוער, המעציב והמשמח, כששני ציפים אמנים עומדים לפני ככר אחת ירקרקת ומציירים אותה בששר עלי גליון, הרי התמונה של זה אינה דומה לתמונה של השני, ודוקא השנוי שבתאורם ובמעשה-ידיהם הוא היסוד האמנותי והיוצרי שבהם. וכך הוא הענין גם בשפה ולשון. חלקי המציאות והחיים, שנתנו להם לבני-אדם, משתנים בדבור שנוי רב, והשנוי הזה הוא החלק היוצרי שבכל לשון, ועם זה הוא הצד העולמי שבה. בדבר זה, ברבוי הלשונות והשנויים העקריים שבמהותן והיותן, בנפשן וברוחן ובכל אשר בהן תלוי עושר האדם, עושר מחשבות האדם ושפעת ההסתכליות שבאדם. — ברבוי הדבור והלשון, שבא לנו על-ידי דור ההפלגה, אין אנו יכולים לראות ירידה, כי אם עליה. לא עונש היה זה לאדם, כי אם מתנה, מתנתייה...

בודאי טוב ויאה לתרבותו הרוחנית של האדם, כי התחומין אשר שָׁמו הטבע והתולדה בין לשון ולשון יוסרו מזמן לזמן, ושהנטיעות שגדלו בלשון אחת תנטענה גם בלשון אחרת, כדי שנדע איש איש ממחשבות השני וכל עם ועם יתעשר על-ידי הגיונות חברו ושירתו. אבל כשאנו עושים כך, עלינו לנטוע נטיעות אלה באדמתנו, כי יגדלו עוד הפעם אצלנו, ולא נוכל להסתפק במה שנביא פירות גמורים כמו שהם מכרם אחר לביתנו ונעלה אותם מיד על שלחנו. — ההעתיקה מלשון אל לשון היא מעין בריאה ויצירה אמנותית ולא רק מלאכה מכנית בלבד. להוסיף ולגרוע ולשנות בדברים המובאים אלינו מחוץ לגבולנו, ככל הצורך באותה שפה, שאנו מעתיקים אליה — לא עברה היא, כי אם נחיצות היא, נחיצות גמורה, המונחת במהות הדבר שאנו עושים ובתעודתו. ולהטוענים ואומרים, כי בזה אנו חוטאים לספר המקורי, יש להשיב: מוטב שנחטא לספר, משנחטא לשפה ולרוח השפה. וליודעים מה טיבה של שפה ושהכל במקומו מקבל גם צביון אותו המקום ואוירו הרוחני, אין זה גם חטא ומעֵת כלל. כשחביבות עלי המחשבות והתוצאות הספרותיות שבשפה אחרת ואני אומר להביאן לגן ספרותנו אנו, אז עלי לתאר את הדברים כך, איך היה אומרם יוצרם מראש, לו היה עברי ובא להגיד את המחשבות או השירות האלה עברית. ואמנם לא נקל הוא דבר זה ולא נתן לכל. לא נתן הדבר לכל אדם, שיוכל לגייר כל דבר מעיקרו ולעשות דבר שאינו שלנו לשלנו בהיותו ובצביונו. ולא רק בדברים שנחשבו ונולדו בלשון עם זר, השונה ברוחו ממנו, אנו צריכים ליחוד השפה ולכח יוצרי גדול למלאכת ההבאה או המסירה מלשון זו אל לשוננו, כי אם גם בדברים שנאמרו, יהודית, שפת העם שלנו, לא נאות לתתם בקודש כהיותם בחול ממש. גם דברים אלה צריך להולידם מחדש לפי רוחנו העברי, השונה לגמרי מהרוח היהודי.

כל אחת משתי השפות, יהודית ועברית, אם כי לכאורה בעם אחד הן גדלות, — עולם בפני עצמו היא, ואנו יכולים לפתוח רק חלונות מעולם זה לעולם זה, אבל לא לעשותם עולם אחד — אם בכלל נבין, מה זה מפריד בין העולמות הללו ומה עשה אותם מתחלת ברייתם לשנים... והנה הסופר י. ח. רבניצקי במאמרו, על הסגנון של מנדלי מו"ס (העומר, חוברת ראשונה), בדברו על-דבר סגנונו של זקן מְסַפְּרִינו, אומר: וכשאנו רואים אותו, את מנדלי, עורך כמה מספורי המעשיות

שלו מקודם יהודית, ואחר-כך הוא מתרגמם בעצמו עברית, אפשר לשער, שטעמו ונמוקו עמו במעשהו זה, מפני שמתירא הוא, שמא תעבירוהו עניות השפה על דעתו ותביאנהו לידי צמצום והשטמה שלא במתכון... מה שאין כן בספור שכבר כתוב יהודית, דבר לא יגרע אצלו אחר-כך בעברית, כי לא ישקט ר' מנדלי ולא ינוח, עד שימצא כל הדרוש לחפצו באוצרות המקרא, התלמוד והמדרשים הפתוחים לפניו ואין בהם נסתר מנגד עיניו. ואני רואה בהשערה זו טעות יסודית במהות השירה ותכונת השפה. וטעות זו היא לא רק אצל סופר זה בלבד — הוא עצמו אינו משורר ואינו בא על-כל-פנים לנהוג בשירה קלות-ראש כזו — אלא שגם העוסקים במלאכה זו באים על-ידי-זה לידי קלקול והשחתה. על מנדלי אין אני דן, לגאון הכל מותר. ובעיקר, בבית-האבנים של שירה רבתי זו של אותו זקן אין הדבר מתהלך כמו שיחשוב אותו סופר לתמו... רק רוצה אני להעיר, כי טעות גדולה היא לאמור, שדברים אשר ישיר אותם המשורר בשפה זו יכול היה לשיר אותם מלה במלה גם בשפה אחרת, ושאותו הדבר העיקרי ליצירת השירה ולהתגלמותה, מלאכת השפה, טפל הוא ורק ענין הרצון או המקרה הוא להשתמש בשפה זו או זו... השפה היא חלק הכרחי מהשירה, כהשירה בעצמה; ואם יראני אדם על איזו שירה, שאין בה ממדה זו ושבנקל יערנה המשורר מתוך נשמתו לשפה זו או אחרת, או מלשון אל לשון — אז שוב אני אומר לו, כי נוח לה, לשירה זו, שלא נבראה משנבראה ושאין חיותה בתוכה. יש לכל נשמה גוף אחד ולא שני גופים...

ד

אחת ושתיים. — זו אלפא-ביתא בכל ספרות, שהיא עומדת על שפתה, על שפתה המקורית והיסודית ורק עליה יוסד מוסדה. כל עם תרבותי יודע ערך השפה ואיזה כח עצור בשפה; כל עם יודע מה בין מהות שפתו העצמית והרת-רוחה הנתן לה ורק לה ובין זו, שרק נותנים מכלי אחר אליה... השפה אינה רק מטבע עוברת לסוחר, שמתחלפת במטבע אחרת, כי אם מגע נפש בנפש ורוח ברוח... הקדמונים אמרו: שמע בכל לשון שאתה שומע; אבל אנחנו לא נשמע ולא נדבר אחת בשתי שפות. כל לשון ומהותה יחידה היא במינה והיא בריאה מיוחדת במינה.

הקרעים שבחיים עשו אותנו לעם משמש בכמה לשונות, והולידו בנו הכרחים לבטויים שונים. על אלה ידאב לבנו, אבל על כל פנים נשמור את התחומים ונדע את ערך התחומים... נדע, שאין שירה אחת נכנסת במלואה בתחום חברתה. אם ישיר אחד מאתנו עברית, אז ידע, ששירתו זו היא עברית; ואם ישיר בשפה המדוברת, אז ידע מפני מה ישים לרוחו לבוש כזה.

אחרת הדבר באלה, ששירתם אינה גדלה בשום שפה, היום יוציאו אותה עברית ולמחר יהודית. אין הקורא העברי יודע, אם מה שנתון לו הוא דבר מקורי או העתקה, וגם הנותנים בעצמם אינם יודעים זה עוד...

וצר הדבר, כי פרץ המשורר היה ראש וראשון לקלקלה זו אצלנו. ואתו קולר תלוי בצוארו. את טיבו ופעלו של סופר זה כבר הגידו ברבים למדי, נחוץ לדעת גם את צלליו. — הוא בא וערבב את הפרשיות... הוא בתור משורר הרי ידע וצריך היה לדעת את ערך השפה לשירה, ובא ועשה את השפה פלסטר ויסירה מהיות גבירה... בודאי תעודת כל ספרות — יוצאת מזה ספרות המונית — גם להכניס מפרי שפה אחרת בגבולה ולהנות ממנה, ולא מבעי מאחותה הקרובה; אבל עלינו לדעת מה זה גדל באמת אצלנו ומה זה רק גטע בתוכנו אחר-כך, ושירה שלא גדלה ביסודה בעברית, הלא אין לה הזכות להמנות לקרן-קיימת של הספרות העברית... עוד היום, כשמונים את צעירי משוררי ישראל ומספריו, הרי מונים את נומברג, שלום אש, ריזין ועוד; וכשפונים לספרות היהודית, הרי שוב קוראים לפנינו את שמות האנשים האלה. היום יופיעו דבריהם עברית ולמחר יהודית, ואין איש יודע איזה דברים נכתבו עברית ואיזה נכתבו יהודית. ותהי אצלנו השפה, שהיא יסוד כל ספרות והבסיס שלה, רק לכלי, לדבר טפל... זלוול שפתי כזה, ובטול כל יסוד חיים שבה, לא היה עוד אצל כל אומה ולשון. ולנו לא שפה אחת, כי אם שתים, ובשתיהן, עקרו את התחומים והיו — כאילו אינם.

שני יות

א

רעם ובספר. — בפרק בראשון של, סקירות ורשמים בעתון. הפקר, העיר סופר אחד על-דבר השניות בספרותנו. אל תקרי בספרותנו, אלא בספריותינו: ספרות עברית ויהודית, שרחוקות הן זו מזו וקרובות בסופריהן, קרובות בנו. — לא לבד כי לבנו נוטה למזרח ולמערב, כי אם מחולק הוא גם בכתלי הבית עצמם...

הנה בוכרונו ובחביון לבנו שפת קדם, שפה עתיקה חיה בנו; ובפינו — הנה שפה אחרת. החבר, ועם הארץ, עוד מושלים בנו שניהם: הרי הם ושפתם, הרי הם ולשונם, הם ורוחם, ומשניהם אנו נזונים... האדם בנו יכול להגביר את הקודש על החול, או להפך, להמליך את החול על הקודש; אבל לשניהם תביעות עלינו ואותם לא נשתיק...

למה נשלה את נפשנו? כל עוד בגולה אנו, וגם העבודה בעבור ארץ האבות הוא יסוד בחיינו, הרי אנו נתונים בין שני צירים שונים. — לא תעקרו את העברית בן-לילה, אבל גם לא תשמיטו מעם היהודים את שפתו היהודית. ואם יבואו החיים החיצוניים ויעשו כאלה או גם עושים כאלה, אז חותרים המה חתירה תחת שתיהן יחד. — ברבים מאתנו לא לבד שניות מושלת, כי אם עוד יד שלישית בנו: שפת-הארץ, שגם אותה נעבוד. לחלק אחוז מאתנו עוד לדבר בלשון הארץ. לא רק לספרות העברית והיהודית, כי אם גם לרוסית, לגרמנית ועוד יש יסוד בחיינו על אדמת זרים. —

כי יתפוצצו ויתפלגו הכחות בנו על-ידי אלה, כי תחת פתוח ועבודה בספרות אחת שלמה לנו ספריות שונות לא שלמות, לא נעלם מאתנו; לא נכסה גם-כן על הפחתים הנעשים ברוחו של סופר, שהוא בן כמה רשויות

ואנוס הוא להשתמש בענין ברשויות שונות. אבל נפריז אם נאמר, שבין הצללים האלה לא ימצא גם מעט אור; כי הן עם הדחיות והנטייות השונות לכאן ולכאן נולד גם איזה דבר של רבוי-צבעים, עם שנוי-האופק יבוא גם הרחב האופק. אבותינו היו רק בארבע אמות של תורה ולשונה ולא הציצו לדברים אחרים כלל. ואף-על-פי-כן לא עשתה ידם האחת תושיה, כמונו המחולקים בנפשותינו... אין לנו חומה בצורה להתבצר, בקיעים אצלנו, רק בקיעים; אבל בעד הבקיעים נביט, אנו מביטים החוצה ולא נאמר רק הפסדנו.

מלאכת הסופר העברי וגם היהודי או הארצי, כלומר — זה שמשתמש גם בשפת הארץ, היא דבר גלגול ובת השתנות פנימית. סופר כזה ידבר עם כל חוג וחוג, ושואב הוא מכל חוג וחוג בכתבו ובלשונו. — הוא מדבר אחרת בשפת עבר, שפת נחלת העבר עם כל יצירות העבר, אחרת בשפה היהודית, שפה נתינית ואסופית, שאין לה בעולמה אלא מסגרת חייה... והוא מדבר אחרת בשפת הארץ, אם היא וספרותה לו לנחלה. — בלשון עבר, לשון הספר, אנו טובלים את כל ירושת האבות במלים ובניבים, במושגים ובתמונות, בחזיונות ובהשגות שונות שבנפשנו אנו, ואנו מולידים אותה שוב בהרכבת רוחנו ועושים ממנה בריאה חדשה. הרי חלקים הרבה מני קדם, והרי הכל עצם מעצמנו ובשר משרנו; אנו אברים של בנין גדול והוא מעשה ידינו. — לא כן בשפה היהודית, שפת ההוה, שאין לה עבר, בה אין אנו נותנים מעצמנו — כל נתינה עצמית בה מובילה רק להשחתת השפה. — כי אם מקבלים, מקבלים אנו מחיי היום, מאמרות השעה... על-מנת חלק סופרינו בשפת הארץ לא אדבר עתה.

בלשון עבר וספרותו לנו דבר עם ערכי הדורות ומחשבות הדורות ועם גלגולי הדורות, לנו לרוב דבר עם האישים הגדולים יוצרי המחשבה והספר, עם היחידים ושארית הנשמה של היחידים; ובלשון יהודית וספרותה לנו עסק עם העם, עם העם הפשוט, שברא בשפה גרמנית, לקוחה מעמי הגרמנים, כלי-יוצר לעצמו ולרוחו ושהטביע בה את רוחו... בעברית לנו עושר, רב עושר במלים ולבושים, אלפי לבושים ושמות-נרדפים לכל רעיון ורגש, לכל נדנוד של מחשבה ונפש, וביהודית לנו שפה מקומצה, קצרה וגם חדה. הנה בעברית שמוש בלשון נופל על לשון, בהרכבת חלקי שפה לקוחים מתחומים שונים וממערכות שונות ורבות; והנה ביהודית קצור,

דלוג, בטוי למחצה, רמיזה. העברית והיהודית שני עולמות שונים הם — מה שונים — ובשניהם אנו שרויים, או שרויים הם בנו וזה חלקנו ולא רק חלקנו אנו. — —

במדה ידועה יש גם לעם היושב על אדמתו ואינו קרוע בנפשו לשתי שפות שונות יסודיות מין כפל שפה. הלא היא שפת-הספר עם שפת הדבור העירונית. המשוכללה והכוללת, ושפת-הכפר, זו השפה המדוברת בחלק מיוחד באותה הארץ (דיאלקט). המעין הגדול הוא שפת-הספר, שפת בעלי-האסופות של אותו עם, במחשבה ובשירה, בדת ובמדע; אבל גם שפת-ההמון, שעוד לא נגעו בה יד יצירה ספרותית, היא באר שממנה ישאבו מים חיים. בגרמניה, למשל, הרי שפת הַרְדֶּר, גיטה ושילר, והרי העושר ההמוני, שהביאו בכליהם האחים גרים ולשונו של פריטץ רייטר וחבריו; הרי עליה על גבי עליה והרי יניקה מן הדיוטה התחתונה. — ואצלנו, הן מלבד היהודית עוד לנו הארמית, שכנה לעברית, שפת התרגום ושפת התלמוד. הנה, אל אלהי הרוחות! אל שדי! ה' אל צבאות! שפת הנבואה, שפעת שפת הנבואה, ויחד עם זה, קול קריאה, כמעט קריאת אשה: רבונו של עולם! אבי שבשמים! האדם מספר עם קונו, מספר ומבקש לפני השכינה ומחזיק בסינורה, כתינוק המתחטא לפני אמו. עוד פסיעה אחת, וכבר אנו שומעים הַד קריאה אחרת: גאט פון אברהם, מיין ליבער הארציגער גאט! אמרו ליהודיה, הבוכה ומתחננת לפני אלהיה מתוך ספר התחנות, שהיא אינה עבריה. קחו את הכוס של דמעות, שבה שפכו אמותינו את נפשן אחת אחת זה כמה דורות, והשליכו אותה הלאה, או שברו אותה לרסיסים! לא במשל אדבר אליכם.

אמנם השפה היהודית לקוחה מאדמת-זר ושאוּבה היא ממעין אחר; אבל היא שלנו, היא נעשתה לחלק מאתנו; היא שלנו, במקום שחדלה להיות גרמנית והחלה להיות יהודית. לא השרשים והמלים, וגם לא השמות והפעלים מגדלים שפה. כי אם הנטיות והשמושים, הנטיות הנפשיות וההרכבות השונות ושמושן בפה וברוח היהודי. השפה היהודית, כמו שהיא מחוברת לנפש ההמון הפשוט ומסמנת גבולות שכלו והשגתו, היא יהודית טהורה, בה נמצא בטוי וגלוי של נפש העם, שרחוק מאד מן הספר וְגַדְל עם זה באויר של ספר ותורה ומצוות. כלאים! הרכבת חלקים

שונים ויצירה אחת, יצירה שספר דקדוקה הוא תאי הנפש והחדרים המסובכים של רוח העם; גם החלק העברי בשפה היהודית אינו עוד עברי גמור, הוא לא ילין שם, כי אם נעשה אזרח . . .

הספרות היהודית, כלומר — ספרות זו, שעמלה למסור כל אותם הרחשים והבטויים ההמוניים בצורתם כמו שהם חיים בפי העם, אינה נכוית מספרות עברית וגם אינה מסגת את גבולה . . . היא עוסקת בקרקע חדש, קרקע לא זרוע, והיא כובשת לה אופק חזיוני ודבורי חדש. ולאידך גיסא, האומר כי בידה לרשת מקום אחותה הבכירה, הספרות העברית, הוא אינו יודע מהו סח, אינו יודע מה היא יהודית וטבע המיוחד שביהודית. קהלת, למשל, נכנס לחלקי הכתובים ומקומו על-יד שיר השירים; אבל מי שחושב, שקריאת, הבל הבלים! הכל הבל! מחה תמחה כל זכר של שירה וכל שאון חיים בנו, אינו אלא טועה. הגה זכר ונקבה, איש ואשתו, לא תלבש אשה שמלת גבר ולא תהיה לגבר.

נפש האדם היא דבר משותף וגם חלל העולם שבו תתנועע הוא משותף. בעצם יש רק בני-אדם עם רחשים נפשיים משותפים, והעמים המיוחדים, הלאומים השונים הם יציבו להם גבולות. אמנם אותם הגבולים המיוחדים הם דברים ארעיים לגבי יסודות האנושיים הכלליים; אבל לגבי העמים והשבטים עצמם הם עולמיים, בהם מונח ונדל השנוי והכח לשנוי, ובהם הלא תכנית אותו שבט, תכניתו המיוחדת, ובאיו מדה גם מציאותו. — מחשבה יצירתית, שירה עזה נוכל לתרגם לכל לשון ולשון, והן עשרה והרחבתה היא, שתוכל להנתן גם לבני-אדם אחרים בלשונם הם; אבל היסוד הבוראי שייך רק להעם שחולל אותה ולשבט הולידה. תאמרו: הרי לבוש והרי גוף, הרי קליפה והרי פרי; אבל בדברי מחשבה ושירה הקליפה היא עיקר לפרי וגם ארוגה היא בפרי. שירה אמיתית יסודתה בשפה אחת, בשפה מיוחדת, ותלויה בדרכה ובמהלכה, בנטייתה ובהקדה; היא תולד עם השפה ויוצאת היא ממעמקי השפה ולא תכנס בתחלת ברייתה במקרה באותה שפה. שירה עברית היא מיוחדת במינה ויש לה אופק מיוחד וחידות חייה, וגם שירה יהודית תסובב על צירה ויש גם לה דרכים וחיים בפני עצמם; אבל שירה עברית שיכולה להאמר מלה במלה יהודית, בלי כל שנוי ושכלול מיוחד וחיים מיוחדים, לה לא נאה עוד השם עברית והשם יהודית. וכן

להפך, לא נוכל לקרוא לזו שירה יהודית, שמשוררה ויוצרה יכול להלבישה תוך כדי דבור מחלצה עברית ולכתבה עברית (פרץ, למשל, ונומברג). זו לחוד וזו לחוד. אין שירה באה ערטילאית; וכל שירה, שתולד ערומה במוח המשורר ואין עורקי שפה לה, עורקי שפה מיוחדת, נוח לה שתקבר ערומה...

שירה-עברית היא רק זו, שיכולה להגלד רק עברית ושיונקת מהרוח העברי ומנחלת שפת העברים, וכאשר תפקח עיניה הנה כבר היא עברית. וכן הדבר בשירה היהודית, באותה שנושאה עליה חותם תכנית היהודית (שלום עליכם, למשל), היא תצא לאויר העולם וכבר שפתה אתה. כל נדנוד, כל בטוי מיוחד בה, כל נטיה וכל רחש נפשי לקוח מן המציאות. לקוח מן הנפשות הפועלות בה ומתוך מסכת חייה ביחוד. אין כאן שיחות מספר בדברים שקרו לו או בדברים שקרו לאחרים, כי אם אותם האחרים באים ומספרים לנו מחייהם הם לפי דרכם, עוברים לפנינו ומשיחים, ואנו רק השומעים... מעטים בה הצבעים, העם לא ידע כל מלאכת-מחשבת, ולו גם אין צורך כלל במלאכת מחשבת. יש חיים נתפסים בידיים ואינם צריכים לשפופרת.

וראו זה: בספרות היהודית החדשה, בחלק גדול ממנה, החלו לעזוב זה כמה את המלאכות הראשית שלה והחל השמוש בשפופרת, בשפופרת ספרותית ורק ספרותית (עוד הפעם פרץ, למשל, ותלמידיו נומברג ושלום אש)... לא יהודית עממית נתנת לנו מחיי העם ורחשי שפתו — והלא זהו יסודה האחד והכשרה בחיינו, — כי אם יהודית של השתלמות והשתכללות, יהודית שתאמר להתרומם על עצמה ותפסיק עם זה את החוטים המקשרים אותה לעם, אשר בה ידבר ושפך בה את נפשו, והולכת וקרבה היא לצור מחצבתה לפנינו... אין כאן דבר, שפחה תירש גברתה, גברתה העברית, כי אם, אדרבה, כבוש אותה השפחה על-ידי גברת אחרת, השפה הגרמנית... הספרות היהודית החדשה לא תשתדל לשאוב מחיי העם בתומם ובפשטותם, או לתת לנו דברים ותוים נפשיים שעוד אינם בכתב, רצוני לומר, תאור חיים בעל-פה עם כל בטוי הפה, כי אם היא מבקשת לעשות את הדבר להפך: לבוא אל העם, להביא דברים להעם ולהשכילו, תחת ללמוד ממנו ומנפשו דברים אשר לא נדע ולא נקנה אותם בספר...

שורת האמונה אצלנו, כי שפת עבר היא שפה נקנית רק בעמל רבי מפי ספרים ומפי מורים, וכי דרושה עבודה רבה להיות יוצא ונכנס בה ולהשתמש במכמניה; לעומת זה יכול כל תופש עט לזכות בשפת יהודית ולעשות בה חיל; ובאמת שפה זו, הנקובה באחרונה, לא נקנית גם ביגיעה. ממאה נכנסים לחדר יוצאים עשרה או חמשה בני-תורה, וידיעת שפה היהודית בטהרתה והכרת עצמותה אינה ענין של תורה כלל; אין אדם יכול להשיגה, אם אינה יושבת כבר בו ובנפשו.

שפת עבר וספרותה היא בנין של חבורה ולה נחלה רבה. המשורר יוצר, החושב יוליד מחשבות; אבל הם מוצאים מכמנים שפתיים רבים לפנייהם, ויכולים באיזו מדה לסמוך על מה שלפניהם. אולם תחת זה על הסופר היהודי להתחיל בכל פעם מעצמו. השפה היהודית וחייה האמיתיים הם ענין שבעל-פה. — דרישה זו, שמבקשת לעשותה בעל-כרחו לשפת הספר ולירשת הספר, לעשותה לדבר שבכתב, רק קלוקל היא.

ספרות העם בלשונו, ככתבו וכלשונו, תמלא באיזו מדה את הלוקי שבספרות הכתובה ותתן לנו, עיפי המחשבה והרגש, דברי שירה פשוטים בתום החיים וצורפים פשוטים של החיים; ואם תתהפך גם היא רק לדבר שבכתב ויונקת מן האמנות שבכתב, אז עוקרת היא בעצמה את שרשיה...

על יד שירת פויסט וסערת תוגת המחשבה עוד יש מקום באשכנז לשירת האובדים והנדחים, באורגים, (דיע וועבער) וכדומה לה, וזה הוא העושר וההרחב, ומהשירה היהודית החדשה הן לא רחוקה המזמה גם להעתיק את פויסט לשפת האורגים... והנה דבר זה יגיד, איך תעתה מני דרך, מדרכה היא. — —

בכל שירה מקורית, הבאה מעצמה, גם התרגום היותר מעולה וההעתיקה היותר נאמנה לא ימסרו את חזיונותיה כי אם בקרוב, ומי שבא לעמוד על כלה ולדעת אותה בכל, עליו לקרוא אותה בלשון יצירתה; תחת זה אנו נהנים משירה יהודית זו — שמתרחקת ממקורה, ומתעמלת ללבוש מחלצות של ספרות חדשה עם שפה חדשה, המכנסת לתוכה גם דברים שלא נולדו בה — בכלי שני יותר מבכלי ראשון, ונאותה לנו צורתה העברית או הגרמנית השלמה מחזותה הראשונה הבלתי-שלמה, וגם הבלתי-יהודית...

לא לבד שניות של לשונות לנו, עברית וארמית, עברית ויהודית, לנו גם שניות יסודית ביהודית גופא... לנו התחלה מספרות יהודית עממית, ספרות שכמעט לא נתנה להאמר בשום לשון, וגם מרוח העברי היא רחוקה, וזה חדושה; וכן גם ספרות-יהודית-גרמנית-עברית, ספרות שבה הכף מכריעה יותר לגרמנית (קראו, למשל, את דברי שניאור ביהודית, ועוד יותר את דברי הורגונייס הוילנאים), אבל יכולה למצוא לה מפלט גם בשפת עבר. מין כווי, יותר נכון, בריה בלי גוף, עצם בלי גוף לשוני מיוחד...

אם חסרים היו לנו הספורים העממיים של ראשי הספרות היהודית העממית (חלק אחוז ממנדלי והכל משלום-עליכם), כי אז היה חסר לנו עולם מלא, חסר היה לנו, משנה תורה, של נשמת העם הפשוט בשפתו וברוחו הוא... תחת זה לא נתנה לנו הספרות ה,יהודית-הגרמנית, החדשה — ורק בשם זה אכנה אותה, כי לה נאה, — שבאה אחריה לרשת את מקומה, שום דבר שלא ידענו אותו מעברית או גם מגרמנית. יכולים אנו לצייר לנו רוב מנין ורוב בנין של ספרות זו הן בגרמנית גרידא והן בעברית; ודבריה הלא גם נתנים לנו בכל פעם גם בעברית ונמנים לדברים עברים, וגם נקראים הם בחפץ יותר בעברית.

היסוד הראשי של היהודית הפשוטה הוא הריאליזם והחיים הגלויים שבה מבלי לבוש וסלסול כל שהוא. היהודי אומר הכל, מגיד הכל ומוציא מפיו הכל מבלי שיכסה את מערומיו. לא רק הלשון מדברת פה, כי אם גם הגוף, כל האברים. — עם הַד כל מלה נראה את האומר ונשמע את פי המדבר. נפש פשוטה מדברת לפנינו, ורחוקה, מה רחוקה היא להיות מזמרת ב,ימות החולי, הקשים, כמה הם קשים! תחת זה בת-הקול הראשית של הספרות היהודית החדשה שלנו היא תוקף ה,ליריות, מין עליזות בלי קץ, השתפכות ומליצה שירית, שטף של מליצה. שָׁם העם מְדַבֵּר, הצבור היהודי שמקלו בידו, שקו על מתניו ושכמו נוטה לסבול, ופה חזן הכנסת (שלום-אש בראש) יסלסל מנגינותיו; ואין קהל, אין ה,קהל, עונה לעומתו, אין קהל יהודי מדבר מפיו...

בספרות היהודית הפשוטה אין כל השפעה, זולת השפעת העם היהודי הדובר, ויש כאן מגע-בלתי-אמצעי עם רוח העם ונפשו, וטביעת

הסופר — בהסרת עצמותו לשעה — בנפש העם, כמו שהוא חי ופועל, סובל ואומר וגם חולם קשה; והספרות היהודית המסולסלת (ואפילו זו הפשוטה לכאורה, כאותה של ריוזין ושל ויסנברג או רוזנפלד) היא כלה בת השפעה, השפעה הבאה מן החוץ, והיא רק ילידת הספר. — אין לה פרי, כי אם פרחים; בסגנון השורר בחדרי-משכיות תספר, צעצועים תפור, והעם יושב בשפל ביתו והמטר סוחף . . .

שניות בחיינו, אם כבנים אם כעבדים; ולכל אחד בטויו המיוחד; אבל אוי להם לעבדים, שמשימים עצמם לבני-שררה ומנסים לדבר בלשון שררה! —

ב

מלואים. — כל לשון נשענת תמיד על המון העם המדבר לתומו מתוך שגרת הלשון, העם יוצר את לשונו, לפי רוחו וכו'.

הטו אוזן לשיחות בני צמנו הפשוטים, שעדיין לא נפגמה לשונם על-ידי קריאת ספריות זרות ועל-ידי שמוש תמיד בלשונות זרות, ותשמעו, שהלשון המורגלת בפיהם אינה ז'רגון, אלא לשון, שאמנם מלותיה שאולות הן מלשונות אחרות, אבל כבר הספיקו אותן המלות להתאזרח בקרבנו, וכל חלקי הלשונות, שנכנסו לתוך לשוננו המדוברת, נתמזגו בה כל צרכם והיו לבריה אורגנית עומדת ברשות עצמה. שמוש הלשון היהודית, אפני הדבור ודרכי מבנה משפטיה אינם כלל אותם של הלשונות הזרות, וגם חפשים הם מכל חוקים מעיקים. בטבע הז'רגון אינם כלל וכלל. כי כל היודע את הלשון המדוברת שלנו מכיר הוא, שאף-על-פי שאין לה ספר דקדוק בפועל, יש לה דקדוק בכח; וכל חטא כנגד חוקי הלשון פוגם את הטעם ועושה רושם רע על הקורא או על השומע' (משה קלינמן במאמרו, לשונותינו, באחד מכרכי, השלח).

הלשון היא דבר חי מעצמו ועומד על עצמו, אם גם באה והשתרבה והתפלגה מתוך קניני עם זר; ואין הלקיחה בה עושה כלום, אם כבר היא באה לידי הרכבה פנימית ויסודית, באפן שלא כאמה בתה . . . עובד אדמתו יוציא לחם וישבע לחם, אם יודע הוא טבע הארץ והסתגל לעבודת הארץ, ולו גם כבש את הארץ ולא נחל אותה מדור דורות. שמות החדשים והמלאכים העלו אבותינו מבל. עזרא הסופר שנה, לפי המסורה, את הכתב העברי לכתב אשורי, ואת זה, שבו היה המכתב קרות על הלוחות

באצבע אלהים, הניח ל, הדיוטות; וכל זה לא עצר בעד הדורשים לדרוש על כל קוץ ותג מן האותיות החדשות תלי תלין. ומי זה יקח מנפש העם את הרגש, שבאותיות ההן נתנה התורה מסיני וכבר נכתבה בסיני. השפה העברית גופא אולי מוצאה מכנען; מארם באנו, מארם יצאנו, ואחר-כך היתה שפת ארם לנו גם לשפת-קודש*. לא נדרוש ראשונות!

סגולה מיוחדת — אומר סופר המחברת, ז'רגון ולשון עבר — יש לישראל, לסגל לו קנינים רוחניים של עמים אחרים ולעבדם בשנוי צורה על-ידי זה, שיהיה ויאציל עליהם מעומק הנפש היהודית, באפן שיש לדמות, שהם קניני ישראל מעודו ולא באו כלל מן החוץ.

והסגולה הזאת אינה רק של ישראל לחוד. קבלו רוב העמים את הדת הנוצרית והיתה לעצם מעצמם ולהד רוחם מני קדם, וכך קבלו עמים רבים את הרוח הרומי והיוני. בעולם הרוחות שורר שתוף המינים ורבי המינים, ובו תמצא ההסתגלות מקום יותר מגוף ההולדה. יהודי הישפניה ויהודי גרמניה היו לשני שבטים, ודוקא על-ידי שנוי של שפה, שבאה להם מן החוץ ונעשית להם לחלק פנימי ונפשי. אכן יד ההרכבה רבה, רבה היא יותר מאשר נשערי!

בנוגע ליהודי הישפניה אין ידיעתנו רבה והיא מקוטעה מאד. ושמענו דברי סופר אחד לאמר: כי הקהלות האשכנזיות התפתחו מעצמן ולא נגררו אחרי הקולטורה הכללית כמו הקהלות הספרדיות; ועל-כן — הוא אומר — עלינו לחשוב את לשון יהודית לבדה לאוצר החיים המיוחדים של היהודים, לשון ז'רגון לבדה — היא היא המורכבת, נותנת לנו ציור שלם של חיי רחוב היהודים (ישראל זנגביל במאמרו, הלשון והחיים, בספר היובל לנ. ס.).

ציור שלם מחיי העם, מחיי רוב העם היהודי, היושב בארבע אמות של עבודה וסחורה ולא בתורה לחוד. נותנת לנו רק שפת-העם, השפה המדוברת בפיהם; ודוקא אם תמסר לנו רק כמו שהיא מדוברת, בלי הבאת ניבים חדשים, כנויים חדשים ובנין משפטי-לשון חדש, שרחוקים הם מנפש העם ומרוחו עוד מאה מונים משפת עבר. על-דבר העם ועל-אודות נפש העם נוכל לדעת, אם נשמע אותו מדבר ואיך הוא מדבר...

* עיין לעיל בפרק, עברית וארמית.

קלינמן במאמרו, המובא לעיל, מגביל דבריו לגבי לשון היהודית ואומר: ואפילו אם נסכים לרגע, כי בלשון היהודית אפשר למסור ביתר דיוק את הסטטיקה של החיים הלאומים שלנו (הוא חושב, שגם זה אי אפשר לעשות בשלמות), הרי הכל צריכים להודות, שהדינמיקה של חיינו אינה מוצאת לה בשום אופן בטוי נכון בלשון המדוברת וכו'. ולנו לא סטטיקה ולא דינמיקה תוכיחנה — ידענו ממי השמות האלה לו, — כי אם החיים יוכיחו, חיי היהודים, חיי חלק גדול מעם היהודים באשר הוא חי ואיך הוא חי ומוצא לחייו בטוי מיוחד בשפתו ורק בשפתו.

הלשון היהודית, הזרִגון — אומר בעל המחברת, זִרְגון ולשון עברי הנזכר — הוא בנין נשגב, שיש להשתומם עליו; היהודים לקחו שמות ופעלים מהשפה הגרמנית, הפולנית והרוסית והרבה מאד מהשפה העברית ועוד משפות אחרות ויערבו אותם יחד, רקחום, טגנום, עבדום ויעשום לשפה אחת, שפה טבעית, שפה המביעה כל רגשות נפש היהודים וכו'. היהודי יצק בשפתו זו את נפשו ואת רוחו, כעסו, שיחו, עצבונו ויגונו וגם ששונו ותחלתו. בה נטע חלק רב מחכמתו ובינתו — וערמומיותו; ובה תמצאו את חודו ועקיצותיו ומתלותיו, את עקמומיותו וקנוניותו, בה תמצאו את אָפִים של היהודים, את תכונותיהם ורשמי נפשם. אחד לא נעדר.

התיבות בשפה זו זרות הן, אבל הנטיות לא זרות; השמות והפעלים בה לא לנו, והשמוש בהם רק לנו הם. יש כאן נטיה והשמעה והתחדשות, קול חדש והבאת נפש חדשה בגופים נושנים, רבוי המלים משפות אחרות אשר בה, ואפילו המלים העבריות קבלו במשך הימים בשפה זו שנוי־נפשי (הנ"ל); וגם יסודות אלה, שלקחו מן החוץ, גדלו עוד פעם באפי מיוחד בפנימיותם, והמטעים הזרים הכו שורש רב בלבנו והוציאו עם זה פירות חדשים.

בשפת המקרא נשארו לנו רשמים יסודיים משפת הכהנים והחוזים, המשוררים והחושבים; אבל כמעט לא נשאר דבר משפת בני העם עצמו, אשר קטר לאיליו ולאשריו על כל גבעה נשאה וימצא בהם את רוחב נפשו ואת תום חייו. באוצר לשון התלמוד ובעלי המדרשים נשמרה לנו שפת הפרושים והחברים וכל בעלי הסיגים למיניהם; ואולם אבדה ממנו שפת בני עַס־הארץ, אלה שנשאו בעצמם עול הארץ ועבדו את הארץ עד תומם. — בשפה היהודית נשתמרה לנו הנשמה היהודית החילונית וצבעה

המיוחד. גם אם תקחו ספרי ההלכה והשו"ת, ספרי הדרוש והמוסר, ספרי הקבלה והחסידות וספרי ההשכלה ותצרפו אותם יחד, לא יתנו לכם אותו החלק את אשר היהודית נותנת לנו. סעודה בעלת תבשילים רבים תמצאו, אבל בלי היהודית יחסר הלחם, על-כל-פנים מין לחם כזה.

לבלתי היכח בערכו הרב של הז'רגון — אומר הסופר מרדכי בן הלל הכהן (במאמרו, שפת הגלות, לוח אחיאסף, תרס"ג) — והן לא נוכל לכחד, כי את השפה הזאת ברא לו עמנו ויאצל עליה גם מרוח שפתו העתיקה ומרוחו הוא; ואנו מוצאים בקרב שפה זו, שהיא נכריה לו בעיקרה, ניצוצות רבים מאורו של ישראל, וקרנים מנשמתו הלאומית... אבל יותר נכון לְדַבֵּר על-דבר נשמה לאומית יהודית על-ידי הנשמה הישראלית. עברית או ישראלית ויהודית, עברית של הספר ושל בעלי הספר ויהודית של החיים, חלקי נשמה חדשים באים ומתאחזים יחד, ועל-יד הרוח העברי והרבני מתעורר הרוח היהודי מרחוק. הרי הרמב"ם בסודרו ורוב בנינו, והרי הת"ר והארדכל העממי מנדלי מוכר-ספרים; הרי רש"י לשתי התורות, תורה שבכתב ותורה שבעל-פה, והרי שלום-עליכם, הפרשן הגדול לנפש העם. ולאידך, במחנה השני של היהדות העשויה החדשה, הרי משה חיים לוצטו בלישרים תהלה; והרי שיריו הליריים של יצחק ליבוש פרץ, הרי מליצת המלבי"ם — והרי הפרוזה היהודית הנזכרת של נומברג ואש...

אין אפוא כל יסוד — יסיים הסופר שהוא במאמרו הנזכר, — כי מסיחים הסופרים המתנבאים במחנה ישראל את דעתם מן הז'רגון, הז'רגון היהודי, בהיות השפה הזאת מדוברת בפי רוב בנינו ובנותינו וכו'; ואך בעזרתה נוכל להבין את חיי ההמון העברי הפנימיים והנסתרים מעיני זר וכו'. כי טרם נבין את הז'רגון, טרם נדע להרגיש את העורקים הדקים מנפש ההמון, טרם תלמד אוננו לשמוע את לחש המיתרים והנימים ההומים אלינו חרש מעל שפתי ההמון. בדברו אלינו או בין איש לרעהו, לא יהיה לנו גם המפתח הנאמן אל הגן הנעול, אל לב העם.

אבל ללב העם נבוא מתוכו ולא מגבו; רק אז תעשינה ידי הסופרים היהודיים תושיה, אם ישמעו אל שפת העם, אל שפת העם הפשוטה, ולא יבראו לו שפה עשויה, מלאכותית, שפה יותר גרמנית מיהודית, שעוד מעט גם תשוב אל, מקורה הראשון, ולא תהיה שונה עוד מאומה מן

הלשון הגרמנית הטהורה (כמו שמעיר ה. י. ח. טביוב במאמרו, הנשמח היהודית' באחד מגליונות, הבקרי). רק אז אפשר לומר, כי לנו ספרות יהודית, אם יתארו חיי היהודים ביהודית גרידא ולא ביהודית גרמנית. שעיקרה גרמנית... אין נפקא-מינה לדינה של שפת העם כלל, אם נדבר על-דבר, שפת ההוה, או, שפת ההתהוות, או אם סוקרים אנו על כל זה מנקודת ראות הנצחיות, ולא מנקודת ראותה של ההתהוות הנצחית – נקודת-ראותה של ההסטוריה; (ראה, שפת העם ושפת הספר, בהבקר); אבל נפקא-מינה רבה, אם שפה זו היא יהודית, אם יודעים הסופרים לסמן היטב את מצרי השפה הזאת התמה, או אם הם באים לטשטש אותה על כל שעל ושעל. לעקור את תחומיה ולעשותה בידים – ללא יהודית. ועד כמה נעשתה לאי-יהודית בידיהם, בידיהם של אלה!

שואלים הם, האנשים האלה, כלפי הדברים, ששפת יהודית וחייה האמיתיים הוא ענין שבעל-פה, ורק קלוקל היא דרישה זו, שמבקשת לעשותה בעל-כרחו לשפת הספר, ולשאוב אותה משפת הספר ולא מחיי העם, שאלה קטנה ופשוטה עד למאד; האם כל השפות שבעולם, והעברית בכלל, שפות הספר ויורשות הספר הן מתחלת יצירתן? מי קודם למי? השפה או הספר? השפה קודמת. בודאי השפה קודמת להספר, ולשניהם החיים נתונים; אבל אם דבר לנו עם החיים, עלינו לשוב אל המקור. ודאי הוא זה, ששפת, האזינו, ואז ישיר, או חזיונות בלעם אינם שפת העם; אבל ספורי רות ושופטים לא נכתבו בשפתם של אלה...

בנוגע לדברים כלפי ספרות היהודית העממית, שכל נתינה עצמית בה מובילה רק להשחתת השפה, ולזיוף יסודה העממי, שהוא הלא המקור היחידי שלה והבאר האחת שממנה נשתה מעמידים הם פנים ושואלים: הא כיצד? כל נתינה עצמית, עד כמה שהיא נתינה באמת, היא יצירה, ומדוע זה יש מקום ליצירה במחשבה היהודית ואין לה מקום בשפה היהודית? –

והאם יצירה מחשבתית או אמנותית אפשרית היא בלי יצירה שפתית? וזה הלא גם אנו שואלים בנוגע להספרות היהודית החדשה. שהיום תלבש מחלצות יהודיות ולמחר או אתמול לבשה מחלצות עבריות. בלי שנוי, ואפילו בלי שנוי מעט. איך אפשר לנשמה בלא גוף.

בלא גוף מיוחד? ואיך אפשר ליצירה נפשית ושירית, ואפילו לצל יצירה כגון זה, בלי כל יצירה של שפה, שפה מיוחדת, ורק מיוחדת? איך נחשוב זאת לשירה יהודית, שלא נולדה יהודית כלל, או שלא היתה מוכרחת להגלד יהודית, ושענין השפה בה הוא רק מקרה ולא עצם ויסוד?

יודעים הם האנשים האלה, שלשון עבר וספרותה דבר להן לרוב עם היהודים וכו', בעוד שלשון יהודית וספרותה עסק עם העם, עם העם הפשוט; והם שואלים: מי הוא העם? איה מקום רבצה של חיה משונה זו? האם לא בביתכם ובנשמתכם היא יושבת? ואנו משיבים: לא! לא שוכנת היא בביתם ובנשמותיהם של אלה, היושבים לכאורה בתוך העם ואינם שומעים אל שפת העם ואל רוחה האמיתי... ומצא לא תמצא במסגרת זרה, הרוקמת את רקמתה בדבורים זרים חיצוניים, כמו יצירות קוליקטיויות, פרספקטיבה הסטורית, פרוצס היצירה של הכלל, וכל המלים הגבוהות ההן, אשר ידענו אותן מהורגון הספרותי שלנו... אנשים פשוטים הם עם היהודים, העם היהודי, פשוט הוא מאד, ובגדולות כאלה לא יתהלך. — — —

ג

יהודית ועברית. — בספר-המלים, מלון הלשון העברית הישנה והחדשה כולל כל מלות העבריות שבתנ"ך והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה; וכמו כן המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים, אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים אשר מצא אינן טבועות במטבעת הלשון העברית, חברו אליעזר בן-יהודה ירושלמי, כרך ראשון, ירושלים-ברלין, אתת"מ לחורבן — בספר-המלים הזה, עמוד תקע"ח, אנו מוצאים בערך בעל את שני הענפים האלה:

בעלנות. ש"ג, מדת הבעלן. חפץ מיוחד לעשות דבר מה: זו בעלנות לעשות ככה. נהוג בפי העם.

בעלן. ש"ז, לנק' בעלנית, מ"ר בעלנים — ניות, מי שחפץ בדברי, שיש לו תשוקה לזה. לשון העם. ומביא ראיה לזה מהשיחה: הנה בילדותי, שהיו כחותי עמי הייתי בעלן להתעסק תמיד להעמיד העננים, כדי

שאקדש הלבנה; (זכרון טוב. ספורי מעשיות של הצדיק מנעסכאיז. י"ט).

ולא ידע הבלשן הזה, כי הרבי מנעסכאיז דבר פה יהודית ולא עברית; לא ידע, כי עברית לחוד ויהודית לחוד, וגם במלים שמוצאן מעברית.

בשפה הכל הולך אחרי האם ולא אחרי האב; ולנו אין דבר עם המוליד, כי אם במה שנולד ובאיזה מקום נולד ונשרש. בעל מוצאו ממקור עברי, ובעל גלות היא קנין יהודי, השייך לאוצר השפה היהודית, שייך לה ורק לה... הפועל לאו מילתא הוא, כי אם הפעולה. האור יבוא ממעל; הוא ממציא מרפא והפרחה לכל עץ, כשאינו עושה פרי, בכדי שייעשה פרי, והפרי הוא כבר דבר אחר מן האור. וכל המחזיר בעניני שפה את הולדות ואת ולדות הולדות, שהתאזרחו והיו לנחלה מיוחדת, בעלת סדר מיוחד ושבת מיוחד, לקנין האב ומיחשם על נכסי האב, הוא אינו מכיר לגמרי — גם את תכונת האב...

אל יחשוב לי בן-יהודה את דברי אלה לעול!

הסופר י. ח. טביוב במאמרו, היסודות העבריים בז'רגון' (הזמן, מאסף שלישי, סט. פב.), המעורב אמת וטעות יחד, חושב חמש סבות בתור גורמים להכנסת החלקים העברים בשפה היהודית, ואלה הן:

(א) למוד התורה (בכתב ושבעל-פה) הנפרץ בין יהודי גרמניה, ואחרי-כן בין היהודים הסלונים, במדה שלא היתה כמוה בין יהודי ארצות אחרות. רוב המלים והמבטאים שבתנ"ך ושבספרות התלמודית והמדרשית היו שגורים בפי כל, כקטן כגדול; ועל נקלה התאזרחו המלים והמבטאים העבריים והתלמודיים בשפה המדוברת בפיהם. (ב) סבה שניה היתה — הדתיות המעשית הנפרזה של היהודים בגרמניה ובארצות הסלונים, דקדוקיהם בקיום המצוות וזהירותם בכל מנהגי הדת; והם הם, הועילו הרבה לשום שפת עבר בפיהם, בפי הגדולים כמו הקטנים. (ג) גם מדת הגאווה והחפץ להתפאר ולהתהדר בלמדנות, מדה שדבקה ביחוד ביהודים הסלונים, הסבה להכניס אל השפה המדוברת המון מלים ומבטאים עבריים ותלמודיים. (ד) יחד עם אלה גרמה, אהבת הלצנות והחדוד, אשר גברה ביחוד בקרב יהודי פולין, והיא, הועילה הרבה להכנסת יסודות עבריים ותלמודיים אל

השפה המדוברת וכו'; והם הכו שרשם עמוק וכו' עד כי היו לעצם מעצמו של הז'רגון. (ה) ועוד דבר אחד הכריח את יהודי גרמניה להשתמש בדבורם לעתים קרובות במלים עבריות וכו'; הזהירות שלא יבינו הנכרים את דבריהם.

אלה המה היסודות הראשיים אצלו, ומלבד כל אלה — הוא מוסיף — היו היהודים הסלויים אנוסים על-פי הדבור להעשיר במלים עבריות את השפה שקבלו מיהודי גרמניה, כי בה רחב חוג מושגיהם, ומאין ביכלתם למצוא את המלה הגרמנית הנאותה לכונתם, ומאין בחפצם להשתמש במלים סלוייות, ביחוד למושגים מופשטים, שיש להם איזה יחס אל עניני הדת וכו' — הוכרחו להביע את כונתם במלים ובמבטאים עבריים, שלקחו ושלקחו מאוצר הספרות הביבלית והתלמודית, או שחדשו בעצמם וכו'. — והוא אינו רואה, שבאותו החזיון אשר מצא מלבד הסבות הראשונות והעיקריות אפשר שמונחת הסבה הראשית והיסודית... אין מכניסים לתוך שפה ביודעים ובכונות מיוחדות למטרות מיוחדות, אלא הדברים נכנסים בה ונעשים לחלקה בלא-יודעים, ומה שנעשה הוא חדוש גמור והולדה גמורה.

הז'רגון היה למין ז'וג של שם ויפת, הז'וג לא עלה ליפת, אבל שם ראה חיים טובים בז'וג זה (שם). העם היהודי מצא לו בטוי חדש לנשמתו ויצר לו שפה מיוחדת לצרכי נשמתו. הנני אומר העם היהודי ולא העם העברי. קרובים הם ורחוקים, ולא נראה את הגשר שהעבירו עליו יסודות רבים מעברית ליהודית. היסודות העבריים בשפה היהודית לקחו מעברית; אבל מכיון שנתקבלו בפי היהודי, קבלו ברוחו שנוי רב והיו לעצם מעצמות. לעברית לא ישובו ואינם עוד עברית, אם גם קרובים הם במבטאם לעברית. הז'רגון היה למין ז'וג של שם ויפת — לבעל המאמר פה תוצאה אחרת מאשר הוצאנו. הוא רואה בזה רְחָה ללשון העברית ומתוצאה זו מתחלת טעותו הגדולה... הוא רוצה או רצה להרחיב את העברית על-ידי היהודית; דעתו היתה, שעלינו להשתדל לתת לז'רגון, בכתב ובדבור, צורה עברית יותר ויותר, עד שנעביר את המון עמנו לאט לאט מן הלשון הז'רגונית אל העברית (שם); והוא משיא עצה לסופרי הז'רגון (היודעים גם עברית), להרגיל את קוראיהם הז'רגוניים לחקות את הסמיכות בשפת עבר, ולא יסיפו לכתוב: ישיבה-בחורי, מוסר-ספר, וכו', אלא כראוי — בחור

הישיבה, ספר-מוסרי, וכו'; ולא שם את לבו לההבדל היסודי שבין, בחור-
הישיבה ובין, ישיבה-בחור, בפי העם, וכי דבר בעל ערך הוא. שיש לנו
ישיבה-בחור, על-יד, בחור הישיבה: . . .

נכונים, מה מאד נכונים דברי טביוב כלפי הז'רגון המלאכותי בימינו,
שכל מה שהוא מתפתח יותר, הרי נכריותו מחויבת להתבלט יותר ויותר
(הנשמה היהודית, ב.הבקר); אבל אינם נכונים עוד, אם הוא מכחיש
בצורתה היהודית, למפרע ולא יבדיל בין עברית גופא ובין עברית שנעשית
יהודית. הוא אומר ש, הנשמה היהודית היתרה שבז'רגון הגרמני נכללת
רק ביסודותיו ובתערובותיו העבריות, וש, הנשמה הזאת אין לה דבר עם
הגוף הז'רגוני, הגוף, יכלה ויעבור מן העולם, והנשמה, לא תצא כלל וכלל
מן העולם, כי היא תוסיף לחיות בלשון העברית, אשר ממנה לקחה
(שם). — והוא לא ידע, כי אין חלקי הנשמה של העברית וצלה מהות
הנשמה כלה של השפה היהודית, ולא הבין את השנוי היסודי והתהומי
שבין עברית ליהודית.
עוד רב לדבר בזה!

ד

יפוי השפה היהודית. — באחד מגליונות מכ"ע, הלקר, בקר הסופר
ה. ד. נומברג מחברת קטנה אחת יהודית: שטיעלע געזאנגען, געדיכטע.
השם הוא גרמני גמור, והיהודי לא יבין מאומה, מה זה, שטיעלע געזאנגען,
ומה זה, געדיכטע. בקטעים שמביא המבקר אפשר להכיר איזה נדנוד
שירי; אבל רחוקים הם, רחוקים מאד מרוח השפה היהודית ותומת השפה
היהודית. — וכשם שלא נבין על-פי הדוגמאות המעטות, איך מושיבים
כותב כאלה מיד על, כסא הזהב של הפואיטים, ומרעישים אזנינו במלים
נשגבות ובפרזות גדולות שאין כאן מקומן, דוקא לא כאן . . . כך לא נבין,
איזו שייכות יש לחרוזים כאלה, שהוא פורש לפנינו, חרוזים שהכל בהם
בנוי על יסודות לשון עם זר ועל הַד שירה אחרת, לשירה יהודית, שעולמה
הוא אחר מכגון אלה — בעל הַד אחר לגמרי.
במהות מין שירה כזו לא נדון; אבל במהות השפה, השפה העממית
ורוחה אנו דנים. מה שהמבקר החולם מזכיר בדרך אגב, לנו כאן העיקר.
לנו עיקר יסודי הוא, אם נדע להבדיל בין שפה הגדלה בתוך נפש העם
וארוגה בכל פרטיה ונדנודיה בחיי העם הפנימיים, ובין שפה שאין לה עוד

קשר-מה עם אותו העם והלכה למקום שממנו לא תשוב עוד אל העם. — לנו העיקר לדעת, כי בשפת העם אין יפוי ושכלול בידים ואין כאן יצירה מלאכותית, כי אם שמועה, שמועה על דבור העם ורחשי לבו.

ורשבסקי, המשורר העממי המנוח, פרוג בשיריו היהודיים הפשוטים — ושירים יהודיים הם תמיד פשוטים! — לא בקשו, ממלכת הערפלים, באיך סוף שלהם, כי אם באו לאהל היהודי ולביתו הנוטה לנפול; הם לא נהו אחרי סלסולים ושכלולים ולא הביאו סולת לאלה שרגילים בפת קיבר ושבעים דוקא מפת קיבר. הם לא ראו בפני האשה היהודיה את הטול, שלה, — אל אלהים! מאין לנו דבור זה? — כי אם את, סיגורה, הרחב ראו, אותו סינור האם, ששורת ילדים הולכי יחף מחזיקים בו ומבקשים לחם לפיהם, לחם יבש, ולא, המון עננים קלים רבי הגונים. . . .

הנה נחוץ לזכור — יאמר המבקר החולם הזה בבקרתו ההיא, — שהמקצוע הזה, לעשות מן החומר העממי סגנון שירי מדויק, רב-גונים ויפה, היה עזוב עד עתה; וכמדומה לו, שחוץ ממנדלי מוכרספרים לא עמל עוד איש ליפות את השפה העממית. אבל לא מניה ולא מקצתיה! אין שום נחיצות לעשות מן החומר העממי סגנון ספרותי, לבנות ולשכלל, כי אם לדעת אותו, לדעת אותו בכל תאיו ואותיותיו ולמסרו כמו שהוא. אין כאן בשפה היהודית ובשירה היהודית, במובנן האמיתי ולא המזויף, משורר מדבר בעד עצמו, בעד אישיותו, כי אם נפש העם מדברת מתוך גרונו; אין כאן מיטיב נגן לירי, מסלסל בקולו ושופך צקון לחשו, כי אם שליח-צבור, מדבר, מספר ומקונן בשם הצבור ובשפת הצבור. אין כאן יפוי; כל יפוי עצמי בשפת העם זיוף יסודי גדול הוא.

קובל המבקר ואומר, שכל מה שנעשה במקצוע זה, מקצוע שכלול השפה, נעשה על-פי רוב בלי-דעת; ולא ישים אל לבו, שבדברים כאלה כל מה שנעשה בלי-דעת ועל-פי נטיה טבעית והרכנת האוזן לנפש העם מעצמו עולה אלף מונים על כל זה שנעשה בדעת. ושוכח הוא, או אולי גם אינו יודע, כי המעשים העשויים בשפה היהודית ובשירתה ביודעים וכל הנסיונות להרימה וליפותה או גם להרחיבה טשטשו את אופקה לגמרי ויעשוה ללא-יהודית. . . .

סגנון יהודי — הוא מוסיף — אין לפי שעה עוד, יען כי היה חסר עד הימים האחרונים התנאי הנחוץ לסגנון הזה — הקולט; בעד השפה, החיבה לשפה.

ואנו משיבים: סגנון יהודי היה לנו, היה לנו במין שלמות רבה, שאין למעלה ממנה. שלום-עליכם היה לנו. הוא, היהודי הפשוט בלי התחכמות יתרה ובלי צבעים ספרותיים וגונים, נשא בִּחְבו את הסגנון היהודי והרוח היהודי; והסגנון הזה הולך הלך וחרב — והוא כבר נחרב. נחרב עד תומו — מיום שהחל הקולט, המיוחד בעד השפה היהודית וה,חיבה; הספרותית החדשה לשפה היהודית. — — —
הלב כואב לדעת כל זאת!

ט ש ט ו ש ה ג ב ו ל י ם

מכתב אל עורכי ה,נתיבות:

שואלים אתם אותי, עורכים נכבדים, מה דעתי על־דבר ריב לשונות בספרותנו; — ואני איני קורא לה ריב לשונות, כי אם הריסת לשונות, הריסה ממש.

כבר חדלה השאלה: אם בעברית נשתמש או ביהודית? למי משתיהן משפט הבכורה? ואם נכון הדבר כי שפחה תירש גברתה? עתה שאלה יותר עמוקה וחזיון יותר נוגה לפנינו: אם באמת עוד לנו עברית ועוד לנו יהודית? הן נעקרו התחומים לגמרי ואין אדם בנו יודע עוד מה זו עברית ומה זו יהודית. קוראים אנו היום דברים עבריים, ואנו חושבים לרגע כי לנו הם; ולמחר — שוב אנו קוראים אותם הדברים ממש יהודית. לאידך, נתנים לנו דברים יהודיים, דברים כתובים בשפת האם, אשר לא תדע לרוב עברית; ולפתע יִדַע לנו, כי הם לקוחים ושואלים מעברית. מן השפה העברית. כלי מריק אל כלי. נאד לנאד. והיין המזוג אינו דוקא משומר, כי אם חמוץ . . .

כל ספרות וספרות לוקחת מחברתה ושואלת מחברתה; אבל יש הבדל גדול יסודי בין היצירות שנוצרו בשפה היסודית ובין אלה השאלות; ואפילו אצלנו, עם פרוץ בלשונות ובעל בלבול לשונות, גם־כן היה תמיד שנוי עיקרי בין עברית ללא עברית.

אפילו אצל הרמב"ם גופו אנו מבדילים בין ה,משנה תורה; הספר הענקי, הכתוב בלשון משנה טהורה וההולך וממשיך לשון העברית החדשה, ובין ה,מורה; של בן־מימון ושל אבן־תיבון. ולא מבעי שיש הפרש גדול בין הינה, אפילו בחלק השירה היהודית שלו, ובין לוצטו ולבנון. יש הבדל בנְיָנִי בין יל"ג ובין פרוג, בין ביאליק ובין יהואש. שלום אש הלירי אינו זלמן עפשטין כלל, ודוד פינסקי אינו יהודה שטינברג.

התחיל מנדלי ראש החבורה לתרגם דבריו היהודיים עברית. התחיל לעשות זאת, בחדלו להאמין בנצחיותה של השפה העממית, שבעיקר היא רק היא בכרה את המשורר שבו ועשתה אותו למה שהוא; — ובבקשו לו נתיבות וגם ערובה במשמרת שפת האבות, התחיל לכתוב גם עברית. באותו סגנון ממש של דבריו היהודיים, רק שנתונים הם בלבוש עברי. ושוב באו תלמידיו והעתיקו בסגנונו הוא את יתר דבריו. והנה לנו עתה ארבעה מיני מנדלי: (א) מנדלי ביהודית, (ב) מנדלי בעברית בהעקת עצמו, (ג) מנדלי בעברית נעתק על-ידי אחרים, (ד) מנדלי בעברית על-ידי עצמו... וכל אלה ד' המינים, השונים לכאורה זה מזה, מתערבים יחד ונתנים לנו כמעט כמין אחד. וכשאנו מתבוננים לחזיון הזה, אין אנו מתפלאים שוב למעוט השפעתן של יצירותיו הענקיות. במדה אחת נתעשרה הספרות העברית על-ידי התרגומים וחצאי תרגומים האלה, ובתשע מדות נתערבבה על-ידי אלה... קם אחריו פרץ לעקור את התחומים והורה הלכה למעשה, כי אין דברי שירה נוצרים בשפה מיוחדת ולהם רוח מיוחד, כי אם יש דברי שירה סתם, שירה בלי גוף ובלי לבוש כלל, ואנו רק המלבישים אותה היום לבוש יהודי ולמחר עברי. חלול קודש כזה ודריסה ברגלים על ערכה של השפה בספרות לא ראינו עד היום אצל כל אומה ולשון. בן לילה נעשה קנין השפה, שבה עמלו דורות רבים ונתנו עליה נפשם, לדבר של הפקר. ואחרי פרץ, שעם כל סרחנו הגדול הן תלמיד-חכם היה, בא והולך דור של גמדים וקטני השגה והבנה, והם הגדישו עוד את הסאה וקלקלו בזה עוד יותר מרבם. פרץ על-כל-פנים ידע היטב עברית, והלואי כתב את דבריו רק עברית ולא יהודית מטושטשת; אבל תלמידיו הן לא ידעו כלם לכתוב עברית. —

גם פרץ הסופר הוא לנו היום משולש או מרובע. לנו דברים שנכתבו ממנו עברית ונשארו בעברית; לנו שוב דברים מאתו שנעתקו עברית על-ידי עצמו או על-ידי אחרים; ולאידך, לנו פרץ יהודי ממש, ופרץ יהודי נעתק על-ידי עצמו מעברית או גם על-ידי אחרים*. ולא מבעי אצל תלמידיו ובני תלמידיו. פה אין אנו יודעים את החשבון כלל... יש כאן שורה ארוכה של דברים עבריים, של דברים עבריים-יהודיים ושל יהודיים-עבריים וגם מקצת מזה ומזה. משוגעים אנו ממראה עינינו! הרי שירה עברית והרי —

* עיין כתבי י. ל. פרץ, כרך ראשון, מפי העם, הוצאת מוריה.

יהודית, והרי כפילות, והרי שוב עברית נעתקה רק מרוסית כתובה מיהודים או העתקה מאשכנזית. חדלה אצלנו כל הכרה שפתית, חדל כל ערך של שפה. ב,השלח, או במאסף אלמוני פלוני ופלוני הוא משורר עברי, בירחון ז'רגוני הוא יהודי, בספרי ה,הוצאה העברית, בברלין הוא אשכנזי, וכן הוא פולני לפולנים ורוסי לרוסים. גם קורלניק נחשב לסופר עברי, גם גורליק ועוד כאלה.

מדרך העולם הוא, שמתחלה יתאחד המשורר או הסופר בספרות עמו, אחר-כך, כשיגדל ויכירו את ערכו, יחלו להפיץ מעינותיו חוצה, כלומר: קמים בעם אחר אנשים המחבבים אותו ומתחילים לטעת יצירותיו גם בשדה ספרותם הם; ואצלנו נעתקים דברים משפה אל שפה בטרם עוד הופיעו בשפת המקור. — ואם זה בספריות הלועזיות היהודיות מעין הכרה במדה ידועה, כי אלה אינן יכולות להתפרנס משלהן כל-עיקר ואנוסות הן לשאול מעט אחת מחברתה, וגם אני שלחתי לפעמים לעתונים-רוסיים-יהודיים דברים כתובים אשכנזית; אבל אין היוצא מן הכלל נעשה לכלל, ואין הרשות הנתנה בדברי מחשבה נתנה גם לדברי שירה... והעיקר, צריך לציין בכל דבר שאול, כי שאול הוא, כי הן על הקורא לדעת בכל דבר שהוא קורא, אם זה דבר מקורי הוא או אך תרגום. ואצלנו — לבד מזה, שאין מציינים ציונים אלה כלל, לבד מזה שהסופרים שולחים את דבריהם היהודיים לבתי-המערכות העבריות, ושם מתרגמים אותם עברית ונותנים אותם להקהל בתור דברים עבריים, — לבד מכל זה יש אצלנו כאלה השולחים מראש דברים נעתקים בביתם מיהודית לעברית ומטעים לפעמים בזה גם את העורך עצמו.

בקצרה: כדי להיות עתה סופר עברי מן המניין, אין צורך עוד לכתוב עברית. שוכר אדם לעצמו נער שידוע למשוך בעט בשפה העברית; ואתו הנער מעתיק שורה בשורה מדברים כתובים באיזו לשון או מבלבל-לשון — והנה סופר עברי חדש לנו, המדבר אלינו בלשוננו אנו; ולא אך בענוה ובדממה, כדרך כל מתגנב לבוש בטלית שאולה, כי אם במצח-נחושה הוא עולה על הבימה ומוכיח לעברים בעברית, שפה שאינו נזקק לה כלל... שערויה! אין זאת רק גנבת-דעת והטעת הרבים, כי אם שערויה גמורה. חותרים האנשים האלה חתירה תחת, שארית הפליטה שלנו, ומקעקעים על-די מעשיהם אלה את בנין ספרותנו.

אין אנו עם, כי אם שברי עם, אין לנו ארץ ולא יסוד חמרי ורוחני, כי אם שאיפות לחצאין ותקוות לרוב נכזבות. אין לנו גם דת קיימת ואיזה עתיד נראה. כל החומות פרוצות, בכל לב רק צער ומועקה; ואף בשרנו חותכים אבר אבר, והדם שותת או שוב אינו שותת. לא נשאר לנו כלום, כי אם זאת הספרות העברית העלובה, ועל-ידה — מעט מהספרות היהודית העממית ההמונית. והנה באים האנשים ההם ועושים זו של בית-אָם לאשכנזית ממש ומסירים ממנה את הוד השכינה היהודית; באים שוב ועושים את זו של בית-אם למקום שופכין של בית-אב... נותנים לספרות העברית בכל יום בחשאי ובגלוי, בגנבת-דעת ובעזות-מצח, כך וכך דברים נכתבו יהודית, וביהודית פסולה ומזויפת, וכמה היא מזויפת! לא, אדוני העורכים, לא נוציא את בנינו להורג ולא נסבול ולא נשא את תוגת-הדורות בשביל עברית של שלום אַש ואף לא בשביל זו של בעל-מחשבות...

ב ש ע ת נ ע י ל ה

ב ק י ע י ה ס פ ר ו ת

א

ר אוי לקרוא אחרי התנאים הרעים. השוררים בספרותנו מצד המעשים נגד העושים, מצד שומרי הגנות מול העצים עושי פרי. לא יאמן, אבל חוק אצלנו, כי אין מקום לרוח חיים, אין מקום לאומץ-רוח ולאדם הולך בדרכו. — אם במזיד, אם בשוגג, אם יש שיטה לדבר או אין שיטה — מעצורים ישימו לכל אלה, שנפשם שואפת למחשבה חיה ולהרחב. אין מבוא להתנערות, ואולי אין גם חפץ.

אין אצלנו אפשרות ליושר, לחפוש ולדרישת האמת. ואין מבוא לרחשי לב. אם לא תאמר, הן, למה שהצבור אומר הן ונקטת בחיך; ואם תבקש נתיבה ולא תסתפח בדרך שהולכים בה אחרים, אז אין מנוח לך וירדפו אותך עד חרמה. ספרות הם אומרים לבנות, ואוי אוי לבוניה. — כי תביא אכנים, אומרים הם חול תן לנו. נפשך צועקת ליסוד; והם אומרים, הנה כבר ההיכל והגג...

שקר מתחבר לשקר וזיוף אחד נזקק לחברו. הנה יושבים המה לסעודה מדומה. ומי זה ישמע על מי יעטה אבל? — כה נבדלים ונדחים בעלי לבב מריקי לבב וכה כובש הרקבון גם מקום זרע. —

וזהו העלבון שבדבר. אם נקבול על התנאים החיצוניים בחיינו, והם הלא גורמים עיקריים לבקיעי חיינו ולפרצת חיינו, אנו יודעים את התשובה בעצמנו: אין בידינו לשנות את מזלנו בגולה, ואם האדמה מתמוטטת בכל פעם מתחת לרגלינו, בודאי יכשלו ההולכים עליה; אבל איזו תשובה בפינו למראה כל המעצורים שבבית וכל הרקבון שבבית? מה נאמר ומה נדבר, אם נרשיע גם בדברים שמסורים לנו ורק לנו. —

באה העת שידוע נדע מה היא שארית הפליטה שבספרותנו לנו, ושאם לא עכשיו, מי יודע אם עוד תתקיים לנו. כבר צריך לדעת, שהמלה החיה הנשארה לנו, המלה הכתובה החיה מפה לפה, היא היא הדבר האחד שעוד יכול לחזק אותנו זמן מה.

ואם הספר היה לנו לרועץ, כי אכל את מיטב כחותינו דור אחר דור, הוא יכול עתה להיות לנו גם למין תקומה או לעורר אותנו. עתה, כי כותלי בתי-מדרשנו נוטים לנפול, כי החיים הדתיים הולכים ומתפרקים, — מה עוד לנו זולת הספר החדש שלנו? —

ועם כל רגשי השלילה שנרגיש לספרות שלנו, לספרים בתור תכלית, בתור תכלית עיקרית לאדם העברי, כאילו לא נברא רק לשרתם ולעבדם... נודה, שבתור אמצעי ובתור כלי-שמוש לאמצעי מאגד אותנו, מאגד את המפוזרים ברחבי העולם והנתונים בתנאים משונים — אנו רואים בהם תועלת. איש איש לדרכו הולך, נתקים היתדות והחבלים המחברים אהל לאהל. כמעט אין עוד אלהים אחד לנו, ולא מבעי — תרבות אחת ומוסדי חיים אחדים, — ואם אין עוד לשון וספר לנו, לשון וספר חי לאחד בעיר ושנים במשפחה, שעל ידם הם נאחזים יחד ונפך איש לרעהו ומתנדע לב ללב, מה עוד ישאר לנו?

וזהי האחריות המוטלת על אמרכלי ספרותנו ושומרי פתחיה עתה. והיא, אחריות זו, לא פחותה היא מזו שהיתה מוטלת על אלה שעמדו על-יד חומות ירושלים. אל אהיה כמגזם בעיניכם! ירושלים של מטה כי תחרב, הנני מנסח דברי אחד-העם, עוד יש לה תמורה באחרת; אבל מי יקים בנין הרוח ההרוס? מי יעמיד חומות חדשות ברוחנו? —

ב

שם שם, בין המחשבות הממלאות אותי ואת עולמי, ובין אותן השאלות, שאין בהן מרגוע ושאין עליהן תשובה, הנה שאלת ספרותנו, שאלת הספרים החדשים שלנו, שלא תתן לרוחי מנוח... הספרים הקודמים אצלנו, אותם הספרים עתיקי-יומין, ספרים קבלים אף נושנים, ספרים מעוררים את העינים במיני אותיותיהם המטושטשות עם כל הצר שבגבולם ועם כל היובש שברוחם, המה מכילים יחד עם זה גם איזו שיבה עולמית ואיזה דבר נתון להם, רק להם. הספרים האלה נכתבו ברובם לשם טהרת המדות,

לשם אלהותו יתברך ומצוותיו בכל יום. יש שפרק זה הוא גרוע, מחשבה זו היא פגולה, באור זה הוא תפל והסברה זו היא עקומה, אין סוף לדברים ואין התחלה, אין סדר ואין משטר; אבל לפל מין הדי, מין ירושה, מין הכנעה שבלב. בודאי גם גנבו ולקחו בעלי הספרים הללו איש מאחיו, לקחו מחשבות שלמות מאחרים וגרעו אותן, עקרו אילנות מצל וגזרו אותם לשימם לעצי שרפה, ובודאי גם בהם חלשים גוברים על החזקים, טובים על הרעים, טומטומים מתנשאים על מולידים; אבל איזה דבר נתן להם, מה שאינו לספרים החדשים שלנו. ומה המה רוב ספרינו היום מול אלה שלפנים? מה המה הדברים הנכתבים אצלנו עתה, עם כל החשבון שבמוח והמרק הפסול שבלב?

מה נותנים לנו החדשים במקום ספרי-מוסר ויראת-השם? בכל אך שקרים איסטיטיים, זיופים נפשיים ודעות שאינן דעות כלל, כי אם גבוב אמרים. נפלה ספרותנו, כלה מגרעת ואין בה מתום. הנוער בה אינו נוער והזקן בה אינו זוקן. חסרה לנו יראת-הרוממות מפני מחשבות באמת ומפני דעות באמת, וחסר לנו כל רגש הערצה וכבוד לאותם הדברים שחיים אנו מהם. הנה על כל שעל ושעל דברים נראים כמדעיים, נראים כשיריים, נראים כמחשבתיים — ואין בהם רוח, ואין בהם תום! תחת מעט — ואין טוב אך במעוטו — נותנים לך הרבה. הנך רעב ללחם וצמא למים, ונותנים לך עפר תחוח ומי-רקק. לארס — קוראים סם מרפא, ואשר יקהה שנים — מהללים בשער בתור נותן ריח.

אני קורא בספרינו החדשים, קורא ומתפלא: מאין יבואו אלפי מלים בה לרעיונות ריקים, לדברים בלתי מחודשים כלל. אמרות אין-מספר לכל איש יודע רק לצרף אמרים של אחרים ולגבב דברי אחרים. — לכל מקום שאתה פונה, הנך רואה רק סריסי מחשבות וסריסי הרגשות, ואלה מדברים דוקא רמות וממללים רמות. אין אלהים בלב, וקוראים בשמו בקול גדול; אין אהבה ואין רחמים ואין הרמת הרוח, ואת כל אלה ישאו על דגל. אהבת-ישראל אצלנו, צלצול אותה מלה בבית וברחוב ובכל פנה בספר, היא מין צביעות חדשה, צביעות משחיתה כל חלקה טובה בנפש וברוח. — איה מקום אצלנו למלה חדשה באמת — למלה של חיים ובת צער אמיתי? איה מקום אצלנו לכל איש דובר אמת בלבבו ולא יחניף לקהל?

מזייפים אצלנו את הקודש, מזייפים את הרגשות, מזייפים את המחשבות ומזייפים את הדעות! אמרנו לפלס לנו נתיב — והנה יָדִים מדלגים בו; אמרנו הנה יבוא אור, ורק אופל מסביב לנו, אופל וְרָשַׁע.

ג

בשכבר הימים יש שחשבתי על־דבר תולדה חדשה אצלנו, על־דבר בריאת ספרות חדשה והערכה חדשה בחיים וברוח.

לא לשנוי־ערכין במובן חיצוני נשאתי נפשי, רק במובן פנימי, יצירתי. מה יחסר לנו, אם נתעשר גם בנשמת רַבִּי האבות וגבורי העם, בכל ארחותיהם, בנשמת כל אלה שבקשו להביא גאולה לעולמנו, אם בחזוק החומות או גם — בקריעת החומות; ולמה נִנְרָשׁ, כי נדחה את אלה שלמדו אותנו עד עתה לדחותם? מדוע יהיה אופקנו צר כל הימים, גם לגבי עצמנו ולחוקרים גדולים משלנו, אם גם נשארנו מחוצה לנו? ומדוע תהיה מדת תולדתנו דומה למטת סדום; והן לא סדומיים אנחנו: מעבר הנהר באנו ונרחק ללכת מארצנו. עם שכאלה לו, מדוע רק אלה לו?

אלהים אדירים! מדוע נדחה כל הגדול והרם, אשר לא נצטמצם מפני גדלו בד' אמותינו הצרות, בשתי ידיים? ומדוע לא נשים לב לזה, שכל אלה שקראו לחרות מהחוקים המעיקים, ואפילו מהתורות והמצוות, לא קראו כזאת מזדון, כי אם מהרגשת תעודת האדם והתרוממות האדם. וגם אלה שהרחיקו נדוד מאהלי העם, כי נמקו בחייהם ובחיינו, הלא נשאו עליהם סבלון־התולדה הלאה, ואף רגע בעולמם לא שכחו את אשר זָנְחוּ וְזָנְחָ. ומדוע יהיה לנו הלאו הגדול פחות מההן השלם? והן שניהם בוראים ומשניהם מבוא לחיים. — — —

עם השאון אשר בלבי, עם יסורי־התולדה וגעגועי־הערכין אשר בקרבי, יאוש גדול בא בי לפרקים, יאוש אוכל מנפש עד בשר... הנני רואה את ספרי הדורות, ואני שואל: אנה הם באים? הנני רואה את הספרים המופיעים חדשים לבקרים, ואני תמה: להיכן הם הולכים? כבית־מועד גדול לי כל הספרות שלנו; שם קבורות מחשבות, קבורים רגשות, קבורים לבות ונפשות, ומי יודע אם תבוא עוד נפש לפקח עליהם? מי יודע אם עוד יבין איש את, שפת המצבה?

ולבי יאמר לי, שבהכבות נר זה לנו — יכבו אצלנו כל הנרות; לבי יאמר לי, שהחורבן הזה הוא החורבן האחרון . . .

נפשי בי מרה ותנחומין אין לי. רואה אני את חלומי נפתר לרעה; רואה אני את הדור תָּרַב וספרותו חֲרְבָה, ורואה אני, מה עוד יש לנו ממה שבקשנו להאמין, כי הוא יש אתנו. צערי גדול ולבי בי נאלם. נאספים אנו איש איש והחלומות יחדלון . . .

ד

ראיתם מימיכם עם על תלו וספרות כתקונה; עם מכבד את סופרי ונותן להם היסוד לחיות, לפעול ולעשות וספרות יודעת להבדיל בין טוב לרע, בין אמת לשקר, בין אמת בה לשקר בה. ראיתם בני לאום מקיימים את האלפא-ביתא לגבי אנשי הרוח, ויודעים הם על-כל-פנים להעריך את הרוח. בקרב אלה שיש להם אתמול ויש להם מחר ויש להם הוה בקרב אלה יכול להגלד הרעיון ויש אצלם מבוא לרעיון על-אודות בעלי המחשבה והשירה: מי בקצו ומי לא בקצו? העם הנותן שואל לפעמים מהו מקבל או מהרהר אחרי מה שהוא מקבל. עם כזה יכול גם לחטוא לחושביו ולמשורריו; אבל מה שיקלקל אותו דור — יתקן הדור השני, ואם ירע — אין זה במזיד, אלא בשוגג. הרי תעית-הרוח, והרין דברים שקדמו לבוא לפני זמנם; וכשיחיד נתפס, בא אחר היורש את מקומו הראוי ויעש לו כְּנָיִים. יש כאן גוף ויש כאן אברים, ועל-כן יש כאן ערבון ודין — וגם כבוד ונחלת כבוד. זה לעומת זה וזה בעד זה.

אחרת, אחרת הוא הדבר בבני עמנו, עם שבור וקרוע ובעל ספרות קרועה. ספרות שאמנם יש לה אתמול, אבל אחרית המחר מי יודע. — וההוה? — אל נא יחשוב לי אלהים לעול, ההוה הוא מלא תחתים והוא קבר הסופר — בחייו. ואלה האנשים, דברני העם, הקוראים בשמות: לאום, קדשי לאום וספרות לאום — אלה לא יבושו להצר את צעדי כל אלה שרוח להם ולהממם . . . אין רעות בספרות העברית, אין קיום ואין לחם; — אבל יש כאן הכנעה וחטאת-מרי שבע פעמים ביום. וקלל הסופר בחייו ויראה און וכשלון ואין איש; אין איש דוקא בין הקוראים לקיום ובין המדברים רמות, ועוד מזידים לדבר אצלנו על, זָר של משוררים, ועל כתרים להכתיר אותם. עבדות נתתם לנו, חיי-צער; ועל כלם חיי-שפק, חיי שפק נורא.

אם אמת בפניכם, אם אמת הדבר, שרוצים אתם לחיות מרצון ולא מאונס, ואם תוכלו לחיות עוד וכדאי הדבר שתחיו עוד. — — —

נולדו אצלנו דברים רמים ואמרות גבוהות על-דבר תחיה ופדות, על-דבר הקמה לתחיה ובנין לעד; נולדו חפצים ושאיות, מועצות והסתדרויות, והכל סובב על העתיד ועל התקוה בבא. ארץ אתם רוצים להנחיל לנו, תרבות משוכללה, רוצים אתם להקים ניר לישראל ויהיה שלום וצדק רועים יחדו, אור ויופי בכל; ובדבר האחד, המעט שבידכם, ספרות תקראו לו, הנה רק עָנָל בידכם ורעות-רוח, רשעת לב ומעצור בעד כל דבר רוחני בידים. על-דבר משוררים אתם מדברים ועל-דבר כתרים לראשם — וחיהם חיי עבדות, חיי עבדות ומארה כל הימים. ירא אלהים וישפוט!

עם שאמנם קם לתחיה ומבקש פדות, וכנים דברים אלה, הוא ימצא גם את מלאכיו ונביאיו. לב יאמר ללב ולב יעורר לב, ואין צער במקום שיש תקוה, ואין יאוש בעלות הבקר. וזה הדבר שאנו שואלים: איה, איה הם נביאי הבקר? מדוע מצא לו דור ההשכלה וההרס את מבטאו הנאמן בסופריו ומשורריו, והדור הלאומי לא מצא לו מבוא ללב משורריו? מדוע לשלילה ולצער השלילה — אנו מאמינים, ועוד היום כחה עלינו ככחה אז ונאמנת היא ללבנו כאז; ומדוע אין אמת בחיוב ולא נתנו לנו נביאי אמת? — —

יל"ג וברודס ולילינבלום — לא רק, התקוממו כנגד התאבנות הלב העברי, כנגד דכוי הנפש האלהית שבאדם והכנעתה לדינים ומנהגים, שכל קדושתם אינה אלא השיבה החופפת עליהם (דברי סופר אחד), כי אם בקשו לפעמים גם לעקור את הכל ושאלו על הכל. . . .

ועצם השאלה, למרות הקולות ובנות-קולות של תחיה, ממקומה לא משה עד היום, והיא אוכלת מנפש עד בשר. תחיה הם אומרים ודמנו שותת. מראים הם על אור ואך חשך ישפנו.

אלהים של ישראל יודע גם להטיף תנחומים; אבל הוא לא ישקר — ואין לנו מנחם. גם בעלי התחיה השאונית לא יתנו לנו מנחם!

ה

כשאדם נער — אומר דברי-זמר, ובשירה העברית האחרונה שמענו לרוב דברי קינה. שירת הנוער אצלנו היא שירת הצער והקד צער עממי

ממלא רוב חללה. המשורר לא יוכל להסיר מקרבו חשבון עמו ויסורי עמו. קול קורא לתחיה ופדות, והלב מרחף בין תקוה ופחד. זה ימים רבים לא נשמע בישראל, הן, לאומי מרבים מבניו כמו בזמן האחרון, ויחד עם זה באו גם צללי, לאוי, ותוגת הלאו. — ימי ההשכלה נתנו לנו טפוסים של שוללים ידועים בשירה ובספר, הרי שמואל ב, הדת והחיים, והרי צלפחד בר חשים ב, חטאת נעורים; אמרנו כי אלה ספו תמו, והנה בא הלאו החדש ומדבר בלשונם ביתר תוקף וביתר הרעשה, והסביבה היא אחרת, אחרת לגמרי... שמואל וצלפחד היו חלוצים במחנה ונשאו דגל מלחמה וריב, וצעקתו של השולל מדהיום היא צעקת בודד... אין לנו גבורים עתה, גבורים שנשקפים לנו חייהם בחזון מראשית ועד אחרית; אין לנו פעולות שלמות ומעשים מסוימים, למרות שאון בני-ציון וחוג החברות לבנין ציון, אבל לנו דוחק-נפש והמית-נפש. — אין לנו עתה ההרחב שלפנים; אבל העצמיות גדולה מאשר לפנים, וגם הצער העברי רב הוא מאשר לפנים. מה שהעולם היולי הכולל הוא לאדם משורר יתחיל לשורר ויבקש חיים ממות, מפלט מצללי האפס, ויחד עם זה צרים לו גם כותלי החיים ויבקש גם חרות מן החיים, הוא להמשורר העברי העולם העברי, עולם ארוך, מאד ארוך, מלא כחות מתנגשים, מלא סער וצער ומלא חידה. — גם היחיד העברי הוא עבד לרבים, ואינו יכול להסיח דעתו מן הרבים; אבל הוא אינו חי עם הצבור, כי אם נמק בעון הצבור ומרגיש בכל ישותו עקת הצבור.

אין דרך לנו, אין דרכים וארחות ואין מנוח. נפשנו נתונה ככצבת, השמש לנו לא תזרח והירח לא יחלום. אנו הולכים בזה ואנו נכויים, ובוה — וגם כן נכויים. מי יחיה אצלנו ומי יודע את החיים? מי יאמין ומפיק אָמוֹן? — הן אין זו שירה עוד, כי אם צעקה, צעקה ודוחק ודכוי-הנפש, ואתם תאמרו כנפים לנו; כנפים תנתנה לנו — ורגלינו תכשלנה גם תכשלנה.

כה אָפֶס מנו מזור ומי ימצא לנו מנחם? — — —

שני דברים

א

ח בלי מינות. — שני עולמות נתנו לאדם — העולם הגשמי והעולם הרוחני, ארץ ושמים.

בעולם הגשמי מתגעגע הוא להרחיב גבוליו, והוא מרחיבם בכח ובמלחמה. אין עם שלא ישארו רוחו להרחיב את ארצו, לרכוש את אשר מסביב לו, ואם גם שלם ישלם כל שעל אדמה חדשה במיטב דם בניו. קראו בתורה, קראו את דברי המחוקק בכל פעם לאמר: כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך. ארץ של שבעת עממים נתנה לישראל על-ידי משה ויהושע, וארצם של שלשה עמים, של הקניזי, הקנזי והקדמוני, עתידים אנו לנחול בימות המשיח. המשיח והגואל יגדיל את מדת הארץ וירחיב את גבולותיה לכל עבר. — אחרת היא בעולם הרוחני, ועוד יותר בעולמנו אנו. גם האלהים הגדול, שהוא מקומו של עולם וכל העולם מקומו, קנא יקנא לאלהים אחרים וקרא: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני! ומשה נביאו מְרַזַּז לאמר: את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרו לעשות, לא תוסיפו עליו. — שמא יקום באחרית הימים נביא או חוזה או חושב לעקור התחומים הרוחניים של האדם, בעת רוחו גאה יגאה ונשא למעלה ראש, — לא תשמעו אליו ואל תאמינו להמית לבו. כמסמרות נטועים דברי בעלי-אסופות, ויותר מהמה, בן-אדם, הזהר עשות ספרים הרבה. כל המכניס לביתו ספרים יותר מדי ובא להרחיב את אוצרות המחשבה והדעה, מהומה הוא מכניס לביתו. . . .

וינעלו הדלתות, ויסגרו השערים. אשר היה ונתן פעם אחת הוא יהיה לעולמים. אכלו מפירות האילנות, שכבר המה נטועים, ואל תעזו לנטוע נטיעות חדשות. אל תזידו, פן תתך עליכם חמת חכמי האומה ושומרי-האמונות. כל המוסיף גורע וכל הקורע חלונות במבואות אפלים

הוא בא להשחית את האויר. הבונים בנינים חדשים רק מהרסים הם את הישנים והנוטעים מחדש המה רק מקצצים...

מחדש-אמונות היו בעינינו לכופרים, בוראי מחשבות וקוראים את האדם לאלהים ולמכמני הטבע מחדש — לעוסקים ב,ספרי קוסמים. ורביצה בנו ובספרותנו הארוכה אלת הדחיה. אלפי דברים פוריים במוסר ובאלהות נחנקו בעודם באַבם, אלפי דברים רמים ונשאים נרמסו ברגלים. כה היה עם-אלהים אך לשומר פקודים ואמונות קבועות בספר ולא למבקש אלהים בערב ובבקר בחדוש מעשי-בראשית בכל יום. עם של ספר עתיק היה לשונא את הספר החדש. תוגת כל אלה אצלנו, שבאו לברא מחדש, שבאו להרחיב ולחדש, חרותה בצפורן שמיר...

בקבלה מצד אחד ובפלוסופיה הדתית מצד שני, מבפנים ומבחוץ, באו שתי רוחות מנשבות להניע את הנְנוי והמוגבל, ובמלחמה ארוכה וקשה נסו שתי התורות הללו להרחיב את התורה הישנה ולהביא בה זרם-מחשבתי חדש. שתי קריאות לחרות באו מעבר מזה ומעבר מזה, ולפעמים סבוכים זה בזה; וגם בעלי החרות בעצמם נשאו חבלים רבים במתניהם וחחים בלשונם. מצמצום באו להתפשטות, ומתפשטות באו שוב לצמצום אחר; — וחזרו היסודות החדשים והעיקרים החדשים להציק שוב לחרות. מתסיסה רבה באנו למעגל-קסם, מתורה אחת לתורות ועיונים. הכננה פצצה את מסגרת המעשה, ושוב נעשתה לשיטה אחוזה בלולאות הרבה.

עם ההשכלה והבקרת נולדו בתוכנו נצני חרות גמורה ונתנה לנו חרות להתבונן במחשבות, בדעות ובמעשים, להתבונן בכל הנחלה ובכל פרי הספר שלנו מאז ומקדם. מאנשים תיאולוגים שומרי משמרת של תיאולוגיה נושנה גם נושנה נעשינו אנשים יודעים ובוחנים, שואלים ודורשים, חושבים ומונים. ההכרה וכח ההכרה באשר לנו נתנה לנו. ואז עם-ברית, אחוז בחבלי ברית, עם לְמוד לשמור את התורה ואת המצוות ולהלחם על אמונות וחוקי-אמונות שהנחילוהו גם הנחילוהו — אזל ללמוד ולבחון. — זוהי כבר מהפכה, מהפכה ברוחו ובנפשו. ואת כל זה רכשנו על-ידי ההשכלה והבקרת; וכמה — כמה רכשנו על-ידיהן!

והנה באה הלאומיות האחרונה, שבעיקרה נולדה רק על-ידי תגבורת אותה המהפכה, שעשתה אותנו מנוטרידת, מאנשים רק

נוטרידת, לעם ולמחפשים אחרי יסודו של עם, ומחרכת שוב את קניינו האחרון הזה, מחרכת אותו בידים... אין חרות עוד לנו לדון ולשפוט, להעריך קניני קדם ולדעת מה המה לנו וכמה הם עוד לנו; שוב אין חרות. — —

לפנים היו בעלי מחשבה חדשה חשובים אצלנו, לכופרים במציאות ה' ולחותרים חתירה תחת תורת משה והנביאים והחכמים, וכל הפורץ גדר ישכנו נחש... ובימים האחרונים, שהן, ימי תחיה ופדות, יהיו לנו, כל מי שישאהו לבו לחקור ולדרוש במסורה העברית, להציב לה גבולים או להרחיב ולתדש, או גם לבקר ולנתח הוא נחשב לכופר בקדשי האומה הישראלית ולמהרס דברים שנתקדשו בעיני העם.

ממיתים אצלנו את אלהי המחשבה באמצעי רדיפות רוחניות ובצעקות בצבור, מטעים את הצבור. החושב בתורות הדורות נחשב עתה לבוגד בעמו; וכל המהרהר בחלופי הדורות ומתעמל לדעת ערכי הדורות, אם לטוב אם לרע, אם לחיים או למשבר החיים, הוא מקעקע את בנין כל הדורות. אין דין ודברים מחשבתיים עוד, אין מחקר ואין עיון, כי אם חריקת-שנים ועינים אדומות מקנאת-עם או גם מקנאת ה' ותורתו.

שוב הכל הולך ונדרס בנו. כל אשר נלחמנו לו ואשר אמרנו להקים בתוכנו נחרב. הספרות החדשה, הספרות של המחשבה החדשה הולכת ונעשית לשפחה חרופה לספרות הדתית, וחבלי המינות, הולכים וחונקים לנגד עינינו את השארית לנו. הוטל הארס...

וכה אנו עומדים לפני החורבן האחרון בנו, חורבן המחשבה וההכרה, שאמרנו הן תהיינה לנו למפלט. גדול הצער.

ב

מן החיים אל המתים* — חוגגים בני האדם, עושים הזכרות לנשמות, עושים הזכרות לחיים ולמתים. יש קשר בין בני המשפחות, יש קשר קיים בין היחיד ובין הצבור, יש קשר בין העם ובין יחידי העם. וכי יצאת לאויר העולם כבר יש לך נחלה וסביבה חיה; וכי גדלת ובאת במסבות החיים יש לפניך אופק ממעל וארץ מתחת; וכי למדת לקרא בספרים

* נכתב לזכר סופר צעיר שמת.

וידעת, כי חיו כותביהם והוגיהם לשמך ונשאו בעמלך; וכי שיבה זרקה
 בך ועוד מעט והנך יורד מן הבמה, והנה דור חי הולך בעקבותיך, מחבב
 את קדשיך ואשר אספת אתה יהיה להם למשמרת. יש ערובת הקיום
 ויש שתוף במעשה ובמשא-הנפש. אין צורך לכגון אלה בתחית-המתים
 ובהקמה ובשבועה. גם המתים חיים המה, חיים בפי הבאים; חיים המה
 מאליהם, על-ידי הרוח והחפץ שאינו פוסק. אם תרצה לומר: יחיד אני,
 בידי הסוף לאיזה קו; ואם תרצה לומר: אב למשפחה חדשה אני,
 ראש לשבט, אבר הגוף; הֵד נשמע מיער רחב, אלהים פועל מתגלה
 במעשיו. — —

והנה בין בעלי-תרבות ודת גם אנשים עמלים בקרית-ספר. יש הוגים
 וחושבים, משוררים ויוצרים. יש לכל גוי נאור מין הרכבה של מאה
 נשמות באיש אחד, של אלף, של רבבה. אחד חי בשביל הרבים ונושא
 בחבו תקות הרבים וצקון לחש של הרבים. השמש עולה, השמש יורד,
 ועם צבאות השמים ועם תנובות הארץ אלפי רגשות מתחדשים ויוצאים
 ממחבואם. הלא ביד האחד להכריע, לברא ולעורר. הלא
 לנשמת המשורר והחושב להביע רחשים אין קץ, לעלות ולשתף עליונים
 בתחתונים.

ואם חנן היוצר את פלוני ואלמוני להיות מיושבי בית-המדרש ולשמש
 בעט קסת-סופרים, הלא מנה רבה לו נתנה. אלהים יאציל מברכתו על
 אחד בעיר להיות קורא בלוחותיו או גם לחרות אות ומלה אחת. מצטרפים
 היחידים הללו למשפחת-סופרים, לשבט רוחני, אשרי מי שאומנתו לשמש
 בהיכל המלך; אשרי מי שאינו עומד בפני שער העולם, והוא סגור מזה
 ומזה ואין פותח. אשרי המשורר והחושב; אשרי הנשמה השואבת מהים
 הגדול והולכת וחיה בים.

גם לנו יש, גם לנו שמים ועולם, גם לנו נשמות ורחבי נשמות. ומה
 גם צרופי נשמות; אבל הכל הולך לבלי שוב, הכל חי לבדו ומת.
 בודדים, בודדים משוררינו וחושבינו בחייהם ובמותם. אין השארה לנו
 ואין גם יסוד קיים. וכי נתת את נשמתך והמית נשמתך לגוי, הנה בנך
 שוב לא ימצא את המבוא ואת הפתח לחייך. . . אין אחיזה לנו, אין תומך.
 איש איש מדבר בפני עצמו ומתוך נגעי-לבבו ללבבו בעצמו; ברחוק ארבע
 אמות שוב אין שומע. — — —

על קברו של מת אנו עומדים, להציב ציון לאחינו. לאחד מבני החבורה שהלך מאתנו, ואין נוחם בפינו. אין לנו מלה חיה להורישה לבאים ואין מי יערוב לנו שתהיה מובנת לבאים. אפסו, תמו כל הקריאות החיות וכל שתוף הנכסים והלבבות. וכי תאמרו: שובו למחנה, איש לאהליו ישראל! הן נשבר המגן, נחרב האהל. רק תוגה חרישית עוד מאחדת אותנו; וגם היא תרד דומיה, כי תשכח השפה מפינו, שפתו של המנוח ושפתנו אנו.

נשמורָעֶלֶיהָ.

*

*

*

המאמרים האלה נכתבו בברלין, בן־רשה, בברסלוי ובנוה־שלום ונדפסו במכתבי־
העתים ובמאספים: אוצר הספרות (ירחון), האשכול, הבקר, היום (בן־רשה), המגיד,
המעורר, העולם, העומר, הצפירה, השלח לאחד־העם, נתיבות, ערכים. הפרקים
הראשונים נאספו בחוברת, על הפרק, הוצאת־צעירים, רשה תר"ס; הבאים אחריהם
הופיעו בקונטרס, בספר, הוצאת לשכת המרכז של עבריה, קרקוי תרס"ז, ועניני
שירה ולשון נדפסו בספר מיוחד, בשירה ובלשון, ביבליותיקה-גדולה, ורשה תרע"א.

נדפס בבית-הדפוס של שְׂפָמֶר בליפסיה
בהשגחת הציר וְלֵטֶר בִּפְהֵי

כתבי
מיכה יוסף בן גריון
חדשים גם ישנים

מאמרים

*

מ א מ ר י ם

מ א ת

מ י כ ה י ו ס ף ב ן ג ר י ו ן

מ ע ר כ ה א

ה ו צ א ת א ב ר ה ם י ו ס ף ש ט י ב ל

בשדה ספר

חלק שני

דור וסופריו

ליפסיה תרפ"א

כל הזכויות שמורות

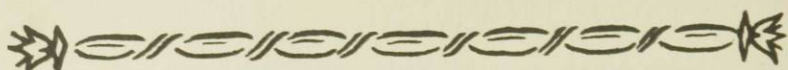
דור וסופריו

תוכן

ט - יט	שלמה מימון ומשה הס
כ - כו	משה ליב לילינבלום
כז - לח	דוד פרישמן
לט - נא	נחום סוקולוב
נב - סג	שמעון ברנפלד
סד - ע	ראובן בן מרדכי ברינין
עא - עז	מרדכי עהרנפריז
עז - צ	הלל ציטלין
צא - קג	בר־טוביה
קד - קכ	דוקטור קלזונר
קכא - קכו	יובל ומחולות

ש ל מ ה מ י מ ו ן ר מ ש ה ה ס

א

ק ורא אני עתה בספר, תולדות שלמה מימון, כתובות בידי עצמו בתרגום ישראל חיים טביוב, הוצאת, תושיה, תרנ"ט-תר"ס. את ראשית הספר אדע מהמאסף, ברקאי, בימי רדקינזון, - ואת כלו קראתי בכלי-ראשון, בלכתי גם אני לבקש דעת והשתלמות וארחק נדוד... וכחד לא אוכל, נעים היה עלי ביותר לקראו עברית, בלשון עבר עושה רושם יתר בייתי...

בשפת אמת ובלי משא-פנים יספר לנו מימון את תולדות-ימי-חיי וכל מה שעבר עליו. לא יכסה דברי, לא יכסה על חטאיו ועל כל אשר עוה; גם אם גנב ושם בכליו מתנדה הוא על זאת.

פשוטים הם הצירורים, והכל הוא מתאר בנוסח אחד. רק איזה מקרים בודדים, יזכירם אולי דרך אגב, פותחים לנו פתח אל עולם אחר... עולם שבו נראה נפש הנער הומה אל החיים... ואשתומם למראה ההוד וההדר הסובב אותה; ואתפעל מאד מיפי האנשים והנשים ומתפארת בגדיהם המרוקמים בכסף ובזהב, ועיני לא שבעו לראות.

הדבר היה בבוא האציל עם בתו היפיפיה וכל צבאו לבית הקטן של אביו; והנער נפגש בפעם הראשונה את העולם היפה. לא שבעו עיניו מראות בו. - -

ויהי היום וכל נשי הבית הלכו לבית-המרחץ. כאשר הסכינו לעשות פעמים בשבוע, ומבלי דעת הובילוני רגלי גם אני אל המקום אשר שם בית-המרחץ; ופתאם הופיעה לעיני הנערה היפה - נערה קטנה כגילי.

שלקחה לבית אבותי לשפחה — בקפצה אל הנחל השוטף לפני. למראה הנערה הערמה מלאתי עונג אין-קץ ואעמוד תחתי כאסיר בחבלי-קסם. אחרי שוב נפשי למנוחתה, עלתה על לבי אזהרת התלמוד, ואומר לברוח מן המקום הזה; אבל לא יכולתי, כי רגלי כמו דבקו לארץ. — למן היום ההוא התחולל בקרבי שנוי כביר; לרגעים התקצפתי וארגז ואהי זעף ונגרש תמיד. הן בעת חתונתי הייתי עדיין נער קטן, בן אחת עשרה שנה, נער האָמון לפי חוקי הפרישות והצניעות של בני-ישראל; לא היה לי כל מושג מחובות הבעל לאשתו, ונערה יפה נחשבה בעיני כאיזה מחזה הטבע או ככלי יקר. באפן כזה מובן מאליו הוא, כי עבר זמן רב אחרי חתונתי, מבלי אשר עלה על דעתי למלא את חובות הבעלים; ובקרבי אל אשתי אחזוני תמיד פחד ורעדה, כאיש העומד לפני דבר המוזר לו לגמרי. כה עברו עלי ימי אביב נעורי, שלש השנים שבין חתונתי עד יום עזבי את ביתי. את מבחר ימי ילדותי אלה כליתי בעוני ובלחץ, בחוסר-אמצעים להתקדמות התפתחותי, ויחד עם זה נטל עלי לכלות כחי שלא כדרך הטבע. — באמרי לכתוב בספר את דברי ימי ההם יפול עטי מידי; לכן אקבור בחבי את הזכרונות המכאיבים האלה...

מימון אינו רואה בישראל ובחיייו, גם בהחיים הצרים, בלשונו הוא: החיים הבערים והחשכים, איזה חטא ואשמה... איזה נפל-אשת או יוצא-דופן... וגם אינו קובל על מה שסבל בעצמו ונמק בעצמו... אדרבה, כמעט בעין טובה יספר לנו את המאורעות הרעים, הפגעים והצרות שעברו עליו; ברוח קל ובסליחה מוקדמת לכל אשר נעשה לו יספר. — מימון אינו רבן בעיני עצמו, גם אם מאמין הוא בכשרונו; אינו זורק טפה מרה באחרים ואינו בועט בכל אשר מסביב לו. יהודי פשוט הוא גם בעמדו מחוץ לתחום.

מלבד איזו בושה טבעית, שהיתה לו בנעוריו לקיים את המנהגים הטפלים ודכותם, אינו מרגיש בקרבו נגוד אל תורת היהדות, אל התורה-שבכתב והתורה שבעל-פה. הוא הבין את חיי ההלכה והיה נמשך אחרי דברי הקבלה והחסידות. הפלוסופיה הדתית היתה יסוד לחייו הרוחניים גם בעת שכבר רחוק היה מן הדת מרחק רב; מושכלותיו העמוקים אינם אלא צורה מתחלפת מאותם המחקרים שם בבית... הוא למד דעת

את מהות הדת הטבעית והנגלית מהשתלשלות היהדות, ועצם המושכלות שאב ממורו המובהק, הרמב"ם, שנשבע היה תמיד בחיי ראשו ושהיה נושא את שמו...

אני חייב להודות לכל לראש לספרי הרמב"ם. כבוד המורה הגדול היה גדול בעיני ככה, עד כי שיתתי אותו לנגדי בתור אדם המעלה השלם בתכלית השלמות; ודבריו נחשבו בעיני כדברי אלהים חיים, כדברים היוצאים מפי החכמה האלהית בעצמה.

בקרואנו בספרו — יאמר התלמיד על הרב — נדמה לשמוע את הקול המעורר יראת-הכבוד של האמת בכבודה ובעצמה. ובקרואנו את דברי מימון, נדמה לשמוע דברי תלמיד-חכם שלא פרש. לא הָדָּ מעולם אחר נקשיב, לא איזו שאיפה נגודית נראה בו, הוא יבקש לו רק עצם המושכלות, את עבודת השכל כשהוא לעצמו. — — —

ואני מחליט, אומר מימון, כי האיש הקורא בספר אינו יכול להתפאר, כי הבין את כונת המחבר, כל עוד אשר לבו הולך אחרי דברי המחבר, באותו הסדר ובאותם המושגים שחברם הסופר, כי באפן כזה פועל רק כח הזכרון את פעולתו. רק אז יכול הקורא להתפאר, כי הבין לרעיון המחבר, אם בתחלה יראו אליו דברי המחבר כמו בעד הערפלי, כדברים בלתי מובנים היטב; ועל-ידי ההבנה המטושטשה הזאת מתעורר הקורא לחקור בעצמו על הענין המדובר בספר ולהוליד בעצמו את אותן המחשבות שהציע המחבר.

קנט, הפלוסוף הגדול, התפעל למראה החריפות המצוינה של מימון; וכתב על השגותיו של זה, שנשלחו לו מאיש אחר; תיכף בהשקפה ראשונה, שעברתי על פני כתב-היד, נוכחתי כי ערכו מאד נעלה, וכי בין המשיגים עלי לא נמצא איש, אשר הבין את דברי ואשר בא אל תכלית השאלה העיקרית כהאדון מימון.

למימון בעצמו כתב קנט: אני איני בווה לשום שאיפה נכוחה בעיני מחקר הנוגעים לאנושיות, ואף כי למחקריך אתה, המעידים עליך באמת כי כשרונך למדעים עיוניים ועמוקים הוא כשרון בלתי-מצוי. ראוי גם לשים לב לדברי הכהן, בבוא מימון אליו לבקש חסד בצר לו; הנך פלוסוף יותר מדאי... יד השכל בך על העליונה... התפלל לה, כי יאיר אותך באור חסדו...

אני הייתי ביישן ופחדן מטבעי.
אפס, כי בהיותי איש בלתי מנוסה בנסיגות החיים, הרחקתי לפעמים
ללכת בתמימתי, ובאחריתי שבעתי כעס ומכאובים ממנהגי תמימותי.
כזאת נראה בכל מהלכו...

בפוזנא, בברלין, בהמבורג, באמשטרדם ובברסלוי הוא יהודי כמו
בנישויז ובאיבניץ. הוא רואה את החיים וגם חייו הוא כיהודי גמור. הוא
סובל כיהודי ונושא את מושכלותיו כמקלו ותרמילו.

כהלום ברק עמדתי לשמע הגזרה, אשר גזרו עלי ראשי העדה, עדת
ברלין. כמה מצוקות, כמה מחסורים וענויים קשים סבלתי, למען בוא
אל משאת-נפשי — אל העיר ההיא; ועתה, כאשר זכיתי להגיע אליה
ולראות את משאת תקותי, והנה המטרה ממני והלאה! עתה בעמדי לפני
שער העיר הנכריה, נגזרה עלי גזרה לשוב על עקבי. מצוקותי נדמו
למצוקות טנטלס שבאגדות היונים.

והמשגיח על ההקדש האיץ בי לצאת מן הבית וללכת לדרכי, כי כן
חוקה עליו פקודת ראשי העדה; — ובצאתי משער העיר התנפלתי ארצה
ואשא קולי ואבך.

היום הזה היה הראשון לשבוע והמונים המונים מאורחי העיר התהלכו
לטייל במסבי העיר. רוב הטיילים לא שמו לב כלל אלי, אל התולעת
הנאנקה; ואולם נמצאו בהם נפשות רחמניות, אשר עמדו תחתם למראה
היהודי השוכב לארץ ומללל...

כל גלגוליו הקמריים והרוחניים של מימון עושים עלינו רושם מעציב
וממלאים אותנו חנינה. נחון לעשרו השכלי, נחון וננוד להעני בשבט
עברתו...

מימון היה בעל שכל חושבי, בעל שכל מופשט... הוא מתגורר שוב
בברלין ואינו רואה מכל אשר סביבו. יבוא לפוזנא ואינו רואה שם מאומה;
בא בהמבורג ואינו רואה, לאמשטרדם ואינו רואה... רצוני לומר, אינו
מספר כלל ממה שראה. נסיעת הים היא אצלו מקרה קל-ערך שאינו שוה
לדבר עליו; הכניסה לעולמות חדשים דברים טפלים הם אצלו לגבי ספר
פלוסופי או ספר בחכמת החשבון...

בבוא רעיתו היהודיה לברסלוי אליו, שעזבה לנפשה מספר שנים,
והוא רואה אשת בריתו זו, אחרי המהפכה הגדולה אשר היתה ברוחו, לא

יספר מאומה מרושם הראיון הזה. — בפגשו את בנו, שלא ראה אותו מעודו, והוא רוצה להאציל עליו מרוחו, לא נראה בזה פגישת שני דורות, שני עולמות . . . הבן הולך וסובב עם אמו על בתי היהודים האדוקים, והאשה קוראה את בעלה לבית-דין . . .

אשתי היתה אשה גסה ומחוסרת תרבות וכו', אבל שכלה היה בריא ולבה אמיץ מאד. היא דרשה ממני לשוב אֶתה כרגע הביתה לפולין; ולא שמה אל לב, כי דבר שאי-אפשר הוא לאיש כמוני: הן כבר ישבתי שנים אחדות בארץ אשכנז, ואצליה לנתק מעלי את כבלי האמונות התפלות והדעות הקדומות וכו', — ואיך אאות לשוב עתה אל מקום מצבי הראשון וכו', ולהיות צפוי כל הימים לקצף הרבנים וכו'?! — ובכן אמרתי לאשתי, כי אי-אפשר לי לעשות הפצה עתה, כי עלי להודיע בראשונה את הדבר לרעי פה ובברלין ולבקש מאתם לתמכני במאתים או שלש מאות שקלים, למען אוכל לעמוד ברשות עצמי בשובי לפולין, מבלי היותי תלוי בחסדי בני אמונת. כמה תמימות היתה עוד בקרבנו אז.

אבל אשתי לא אבתה ולא שמעה לדברי — יוסיף לשיח — ותגמור אמר, כי אם לא אסע אתה מזה מיד, אז עלי לתת לה ספר-כריתות. — ולאחרונה אמרה בשפה ברורה, כי אך טוב לנו להפְרֵד זה מזה. — ואמנם לפי דעתי צדקו דבריה מאד; אבל נפשי ירעה לי להפְרֵד לנצח מאשתי, אשר לפנים אהבתיה, וגם לא חפצתי שמעשה גדול כזה יעשה בקלות-דעת.

מעין חליפות כאלה נראה במימון. ידענו את החושב בעל הרוח הקר; והנה לפתע נשמה אחרת מבצבצת ונראית לנו . . . בראשונה היה בעיני הרופא מרדכי הרץ כחיה מדברת, וישתעשע אתו כהשתעשע עם כלב או עגור. שלמד לבטא מלים אחדות . . . מנדלסון השתומם על המראה, כי יהודי פולני אשר אך הסתגל לתורת המטפיסיקה וכו', כבר בא עד תכליתה. גם בעיני עצמו הוא, איש יהודי, יליד-פולין, שעל-פי חנוכו ולמודו נועד להיות לרב בישראל; אבל בחשכת הערפל זרח לו אור מעט. — מה שונה מזה הנוסח: אני קראתי אז בספר שפינוזה; עיונו העמוק של הפלוסוף הזה ואהבתו לאמת לקחו את לבי עד מאד. —

הנני אומר לך, אדוני מנדלסון: כלנו אפיקורסים! כלנו רודפי תענוגות. ובמקום אחר הוא אומר: גם אני, בהתוכחי אתו — את

מנדלסון — בעיני פלוסופיה, התרגשתי לפעמים יותר מדי ולא נוהרתי בכבוד הראוי לאדם גדול כמוהו; ועל זאת אני מצטער כל ימי.

אחרי אשר נתן לי הרשיון לשבת בברלין באין מעצור — יוסף לספר — שמתו כל מעיני להוציא את חפצי לפעולות ולהעמיק בחכמה. ויהי היום ואבוא אל חנות לקנות חמאה, וארא והנה החנוני עוסק בקריעת ספר ישן לצרכו. ואביט וארא בספר, והנה הוא לתמהוני: ספר המטפיסיקה, או דעת אלהים, העולם והנפש להפלוסוף האשכנזי וולף. השתוממתי לראות, כי בעיר נאורה כברלין ינהגו מנהגי־פראים בספרים יקרי־הערך כספר הזה. שאלתי את החנוני, היש את נפשו למכור את הספר; והלז נאות למכרו לי בפרוטות אחדות. מבלי התמהמה נתתי לו את הכסף אשר דרש, ואשוב לביתי בשמחה רבה על האוצר היקר אשר אנה לי.

תיכף בהשקפה הראשונה התפעלתי עד מאד מהספר הזה; לא רק החכמה הנעלה בפני עצמה, כי אם גם הסדר וההצעה של המחבר המהולל. באוריו המדויקים, מופתיו החותכים וארחות הוראתו המסודרות — כל אלה האירו אור חדש ברוחי.

פשטות הספור הזה תשיב אותנו לעולם עתיק.

לאט לאט באתי לידי הכרה, כי כל אותם האסונות, אשר קרו אותי ואת משפחתי, לא מידי פגענו ומזלנו הרע באו עלינו, וגם לא תוכחות על עונות מדומים הם, כי אם רובם הם תולדות בערותנו ועצלוננו. הדעה על־דבר הסבה הראשונה, זה הדמיון הנפרז עד לבלי חוק, נדחתה לאט לאט מפני הדעה על־דבר הסבות האמצעיות, ואעמיק חקור להגיע עד תכלית הסבות האלה.

בהצעה זו של ימי המעבר שלו נשמע דברי התלמיד המובהק של ימי־הבינים.

ולעומת־זה אני אומר, כי היהודים הנמנים כחברים לכנסית הדת הישראלית, וכו'; ובכל־זאת הם עוברים על מצות הדת וכו' — אני אומר, כי היהודים האלה עושים שלא כמשפט; ואם הרב בק"ק המבורג נתן אותו היהודי מבני קהלתו חרם, על עברו את מצות הדת בפרהסיה, קצרה בינתי מהבין, איככה חפץ מנדלסון לחלץ אותו האיש מהחרם וכו'?' —

מנדלסון עומד ושואל: איך תוכל הכנסייה להחרים ולעכור על-פי החוקים את אחד מחבריה וכו'? על זה אני עונה: לא כן הדבר! אותו היהודי ההמבורגי לא יעכר כלל על-ידי החרם; עליו רק לבלי דַבֵּר דָּבַר ולבלי עשות דבר. המושך אחריו על-פי החוק את החרם, ואז גם לא יפגע בו להט החרם. כי הלא זאת כונת החרם: כל זמן שאתה עובר בפרהסייה על חוקי עדתנו, הנך מְחַרֵּם וּמְפַרֵּשׂ מִמֶּנָּה; ובכן עליך לחשוב דרכיך: במה תאושר יותר, אם בהעברה על הדת בפרהסייה או בהיתרונות של כנסיתך?

אנו אומרים לשמוע בזה קולו של בעל ה"חתם סופר". היטב אשר השיב מימון לאותו כהן; ובכן אשאר מה שאני עתה, זאת אומרת: יהודי קשה-עֶרְףִי... ואתו עברי קשה-עֶרְףִי עלה במעלת השלמות, ויהי לפלוסוף וחושב גדול בזמנו. ראשי עדת ישראל בברלין לא חפצו לתת לו מנוח בעדתם, פן יהיה עליהם למשא... וקנה לו בחוץ את מקומו.

הנה עוד משנת הרמב"ם רבו שגורה בפיו, עוד הוא מתחיל באותן המלים הכבדות: להיות תכלית פעולת האדם בבחינת היותו בעל-רצון ובחירה. היא ההצלחה האנושית, וההצלחה האנושית נמשכת בהכרח אחר קנין השלמות וכו'; — והנה הוא מרקיע שחקים, יורד תהומות האדם ורוחו, ימוד את המחשבות ואת המעשים ויתחיל לחקור את הדברים מבראשית עם כל עומק השכל ועוז הנפש החושבת שבו.

לא ללמד הוא בא, רק ללמוד לעצמו. לדעת את המהות ואת העצם, את המכיר והמכר, את האני ואת הרצון המוחלט.

בראש ספרו, אשר הקדיש לכבוד המלך סטניסלב מפולין-ליטא, הוא כותב: ומנה אחת אפים מאושר הייתי, אם יצליח בידי להעיר גם את עמי על יתרונותיו האמתיים ולהפיח בו רוח-אומץ וקנאת-אמת, למען ישתדל להגיע למצב ההשכלה והיושר והצדק ולתכלית מועיל... .

והשאלה לא רחוקה היא, מדוע לא היה כדבר הזה? מדוע לא נשאר לנו ממיון רב זכר? וגם באורו על ה"מורה" היה כלא היה, ואך מעט פעולתו בספרותנו? מדוע לא עלתה בידנו לרכוש את עבודתו הרוחנית של אותו חושב בתור המשך אל הקודם, או יותר פשוט, בתור המשך להרמב"ם גופא? —

אני ידעתי היטב את שלטון עריצותם של הרבנים, אשר כסאם נכון בפולין זה מאות בשנים בעזרת הבערות והאמונות הטפלות; אני ידעתי, כי הרבנים ישתדלו בכל מאמצי כחם, לבלי תת להפיץ אור ואמת במשכנות ישראל.

והתרוץ הזה לא יספיק לאיש, שמוכרח בנפשו להפיץ אור ואמת במשכנות ישראל, לאיש שתנאי משכנות ישראל מכריחים אותו לכך. ואמנם כל עיקר כונתה של תורת האחדות, היא רק לסדר ולקשר יחד את כל מחזות הטבע השונים; אבל היא מניחה, כדבר המובן מאליו, את ידיעות החליפות בסבות הטבע השונות. אפס כי בני ישראל מאהבתם אל השיטה ומחדתם על העיקר היסודי, אחדות הטבע, שישתמר בכל טהרתו, הזניחו כליל את השמוש המדעי בעיקר הזה; לכן היתה דתם אמנם דת טהורה ונקיה מכל סיג ותערובה זרה, אבל גם דת בלתי-פורייה עד מאד. בנוגע להרחבת הידיעות וגם בנוגע לשמושה בחיים המעשיים. והדבר הזה יתן לנו באור נכון לתלונתם התמידית על ראשי-הדת שלהם ולסכת פשעם לעתים קרובות באלהי אבותיהם ולכתם לעבוד אלהים אחרים. —

סיום. — עדת ישראל בגלוגה לא החרימה את שכנה הגדול, שהיה מתאכסן בערב ימיו על שלחנו של מי שאינו בן ברית אשר משכו חסד. אבל קברה אותו, קבורת חמור, לאמר: מחוץ לגדר...

ב

כקסם מונח על זה האיש משה הַס, נביא הלאומיות העברית וראש וראשון להרמת קרנה. לכלנו היו ימים, אשר שם הספר, רומא וירושלים, העיר בנו רגשות של עולם אחר, עולם זה אך החלנו לחלום חלומי ולראות בחזון עתידתו. — עוד פרקיו המקוטעים בהעתקת ש"י איש הורויץ ב, המגיד; עשו רושם; ובת-קולו, שהיתה נשמעת ב, עם עולם, לרפ"ס, היתה חודרת אל לבנו. והנה הוא נתון לנו עברית*.

על הר גבה עלי לך מבשרת-ציון, הרימי בכח קולך, אמרי לערי יהודה הנה בניכן.

* משה הַס: רומא וירושלים, אגרות וציונים, תרגום דוד צמח, בהוצאת, תושיה, ורשה תרנ"ט.

אל רבבות אחינו, בארצות המבדילות בין הים והקדם, מי יתן ואלכה ואקרא אליהם לאמר: הרימי נסך בת עמי, הרימי אל תיראי! כך טמון הגרגר המלא דשן וחיים, אשר כגרגרי הזרע, שפוני טמוני החנוטים שבמצרים, ישן שנת עולם ולא הקיץ; אבל יונקתו עוד לא חדלה, ועוד ישוב לתת פריו בעתו, כאשר תבקע הקליפה הקשה שעלתה עליו מחוץ, באשמת רועים אוילים, כאשר יהיה שתול על פלגי מים חיים באדמת-ההוה הפוריה, מקום שם טל השמים ירד עליו מעל.

רוח-הקודש נחה על ישראל לא רק בימים מקדם, בהיות סוד אלוה עליו; היא שורה עליו בכל עת שההסטוריה תט אשוריה מן המסלה, אשר דרכה בה מקודם, ללכת נתיבות לא ידעתם, בכל עת שהחברה האנושית כורעת ללדת בריה חדשה. —

שובי שבי עמי! קול קריאה לתחיית ישראל!

שלמה מימון יודע את היהדות ומתרחק מנה; ומשה הס החיצון והיוצר הולך ומתקרב אליה, ומעורר את הרעיון הלאומי ונושא נס התולדה העברית. כמו שלפני עיניו של המשורר אין כעור, אין רע מוחלט וחורבן מוחלט, כך אין לפני עיניו של הס התולדתי בקעים ומגרעות בהיהדות; כל נקודה מאירה לו, והכל נותן חומר לשירת נפשו ולחזיון רוחו. תום מרחף על כל דבריו, תום וחיידת-עם.

מה שלא יכול להשיג האה מאחיהו והאיש מרעהו, ישיג הגוי מהגוי, האומה מהאומה.

והוא יאמין, שבמלחמת הדרור האחרונה, אי-אפשר שלא יבחין כל עם בין אוהב לאויב. יאמין, בהתעוררות כל יושבי תבל בימים האלה לקראת עם ישראל, החפץ בחיים מדיניים על ארצו ועל אדמתו, אמונת היהודים בהשאת-הנפש אחת היא עם אמונתם בביאת הגואל.

מתנה טובה יש לדת ישראל ושבת שמה. בשמירת השבת התגלם הרעיון אשר מלא תמיד את כל בתי-נפשנו, הרעיון, כי האותיות אשר תבאונה תביאנה לנו יום שכלו שבת, היא השבת ההסטורית, כמו שהעבר הביא לנו בכנפיו את השבת הטבעית, או במלים אחרות, כשם שהטבע כבר נשתכלל כלו, כך עתידה גם התולדה להשיג שלמות ושיוון גמור אחרי גמר בשולה. כל ספור הדברים ממעשה בראשית לא נברא אלא בשביל השבת; התורה מספרת לנו: ככלות אלהים את מלאכתו בעולם הטבעי

ויהי האדם לנפש חיה נעשה שותף להקדוש ברוך הוא בבריאת העולם החברתי; ואז החלו ימי-המעשה של ההסטוריה, אשר תחוג את שבתה אחרי אשר תסיים גם היא את מלאכתה בימות המשיח.

כאדם שעסק בחכמת הטבע, מתחיל הֵס חקירותיו מבראשית, מתחיל מקדמות העולם והגלגלים, מהבריאה הבלתי-אורגנית המובילה להאורגנית; מתחיל ממפעלות הטבע ההכרחיות, עדי בואו להשתלשלות והתגלות האנושיות בעמים ובשבטים, בקולטורות, דתות ובתנועות והתקדמות, שאינם אלא סותרים זה את זה ומשלימים זה עם זה. ולכל אלה הוא צריך, רק בכדי לבסס לאומיותו של ישראל ולעשותה מצד אחד לתוצאת המדע האחרון, ומצד אחר לפתרון כל שאלות החיים התולדתיים וההכרחיים, החברתיים והאישיים. הוא אומר: ש,אחדות הדתות במובן נעלה הוא דבר שאפשר להוציאו אל הפעל על-ידי הרמת דת ישראל התולדית למדרגת דת מדעית. הוא חפץ להעמיד הכל על הגזע, על המורשה הנפשית בת הדם; אבל גם כמשורר יטעים ויאמר: הרעיון, אשר אמרתי כי כבר חָצַב לו קבר במעמקי לבבי לבלתי יוסיף קום, נצב עתה כמו חי לנגדי, הרעיון המעורר בקרבי את זכרון לאומיותי, חבוק ודבוק במורשת אבותי בארצנו הקדושה ובקרית מועדנו.

כל עוד בטח לב היהודי בתקומתו הלאומית, כי בוא תבוא אף אם תתמהמה, ובכח בטחוננו זה הטה את שכמו לסבול כל עמל ותלאה, כל צרה וכל מצוקה אשר מצאוהו וחיי בושה וכלמה קבל באהבה וברצון, היה כבודו חדש עמו כל הימים; אז נשא את נפשו רק אל תעודתו האחת והיחידה, לתת לו ולשבטו שארית ופליטה בתבל ארצה, עד עת בוא היום הגדול, יום נקם ושלם, אשר ישיב לעמו גמול על ענותו וקָמָה לצרייו. הֵס עצמו לא יחכה ליום נקם; הוא רואה בעתיד רק ממשלת הדרור, ממשלת דרור וצדק אשר לאורו ילכו כל העמים.

אמונתי בביאת המשיח היתה לי גם לפניו מה שהיא לי עתה, אמונה בתחית כל העמים התולדתיים נושאי דגל התרבות על-ידי הרמת השבטים השפלים למעלת הגבוהים עליהם.

כשם שהטבע לא יוציא פרחים ופירות, חי וצומח סתם, רק טפוסים של חי וצומח, כן גם יוצר ההסטוריה ברא רק טפוסים עמים שונים. הוא מבדיל בין עם לעם, אבל בתוך העם עצמו לא ידע פדות.

עוד בראשית העת החדשה התעוררה תנועה משיחית בקרב היהודים החיים בארצות הקדם והים, תנועה שלא היתה כמוה למיום נגדעה קרן הממלכה היהודית, — תנועה אשר נביא השקר שלה היה שבת־צבי ונביא האמת שפינוזה. גם הצדוקים, הפרושים והאיסיים החדשים, כלומר: המתקנים, הרבנים והחסידים יתמו כלם מן הארץ, כאשר תבוא תקופתנו עד משבר וההסטוריה תכרע ללדת בפעם האחרונה . . .

•

שפינוזה, מורו המובהק של הֶס, הוא משיחו ומאורו בעיני האלהות; ועיניו תחזינה בו, ההתגלות האחרונה של הרוח הישראלי. אבל לו היה הֶס לא רק נביא בלבד, כי אם גם בוחן ובודק, — כי אז היה שואל לעצמו את השאלה המחרדת אותנו: מדוע דחו עם ישראל את התגלותם זו האחרונה בשתי ידים? רומא לא ביום אחד נבנתה, וגם ירושלים דורשת זמן רב לשכולל בנינה, אומר הֶס במקום אחר. אפשר היה הדבר, לו גם שפינוזה היה מצטרף אצלנו, בנחלת קדומים שלנו, למנין אנשי ירושלים . . .

משה ליב לילינבלום

רשימה

משה ליב לילינבלום התנגד לדעותי, ולא נמנע פעם בפעם מידות אבן בי. גם אני לא טמנתי ידי בחיקי ודברתי עמו קשות; אולם אותו דבר לא יכול לעכר בעיני תמונת הסופר הגדול הזה, שהיה לכלנו זמן רב לעינים. ואת הימים האלה, ימי השאון והתרועה, ההשכלה והחרות, ימי מלחמת הדת והחיים, לעולם לא אשכח. לא אשכח את זה האיש משה, אשר עמד בקשרי המלחמה והיה החלוץ והמצביא במחנה.

אדם קרוב אצל עצמו; וכשהוא מתבונן אל חללו של העולם הגדול, צריך הוא לדעת תחלה את החיים שהוא חי, שהרי מכל העולם כלו אינו מרגיש אלא מה שנוגע לחייו.

אותם הדברים הפשוטים, שכתבם אלישע בן אבויה בשמו, ביום הכפורים שחל להיות בשבת, וצוה אותם למסרם לנו, לנו, מתי התלמוד, המקיצים לתחיה, פעלו עלינו ויעוררו את לבנו בכל תוקף.

ימי, אהבת ציון, וכל שירת, אדם השמים, עברו, באורי מקראות, וחכמת-הטבע היבשה של צבי הכהן רבינוביץ לא הספיקו לנו עוד, וריב"ל במחקריו הישרים, בבית יהודה, ותעודה בישראל, חדל להיות האיש אשר אותו אנו מבקשים.

חפצנו היה להלחם, לצאת לקרב נגד יושבי המבואות האפלים, להלחם מלחמת הבנים עם האבות ולצאת מ,עמק הרפאים...

הודוי הגדול של צלפחד ברחושים התועה, האיש הקובל על אבותיו, הקובל על רבותיו, הקובל על החיים הצרים משנות דור ודור והקובל על הכתב והמכתב, שהחשיכו את חיינו, שהובישו לשד נעורינו ועשו אותנו

ללא-אדם — העיר אותנו להרגיש את הדוחק אשר בנשמתנו אנו, ועורר בנו געגועים וכליון-נפש, להתיר חרצבות קדם ולצאת מהמאסר הארוך... כחזון גדול היו לנו הדברים האלה, חזון המתאר ומראה לנו עין בעין את כל העוני השורר בחיינו באשמת האבות המפים בסנורים, ואת הלקויים הרוחניים והתמריים אשר הסבו לנו, את הצר והמצוק אשר מצאנו ויכלו אותנו מנפש ועד בשר. לא זכרונות מתמול נגולו לפנינו, כי אם חיינו אנו, חיינו כמו שהם מצאנו בדבריו.

המועקה אשר בחיינו, הצללים אשר מסביב לנו, כל האופל שבמסורת קדומים ובחיים שבכתב, טשטוש הספר ואפיסת כחו להאיר ולתת לנו את אשר אנו צריכים, את אשר אנו מחפשים, הכל נגלה לנו על-ידי דברי לילינבלום; והכל תאר בצבעים קלים ובשפה ברורה, בשפה שבה נפשנו מדברת בעצמה, בשפה שהיתה מדברת בה, לו אך ידעה לדבר.

הספר, חטאת נעורים, הוא ספר-כריתות שנותן דור אחד לשני, שנותן דור חדש המבקש לו נתיבות חדשות — לדור אסיר בחבלי מסורה נושנה. קחו את אשר נתת לנו והוציאו אותנו לחפשי; הסירו מאתנו את אלה הדברים, שאולי היו טובים בשעתם, אבל לא יסכנו לנו עוד. קראו לנו דרור. הניחו אותנו להיות את אשר אנו. הבו לנו חיים!

אתם אומרים: מפי התלמוד מצוים אנו לעשות כך וכך, אנו מצוים מפי חכמים ומורים; ואני אראה לכם את, ארחות התלמוד. אני אראה לכם את מהות החיים ואת החטאים אשר חטאתם להחיים.

החללים שב, עולם התהו שלנו, עולם בלי אור וכלי חיים, מרובים הם, מרובים אצלנו חללי החנוך וחללי בתי-המדרשות, חללי החיים וחללי הספר. מרובים אצלנו חללי-העצלה וחללי אלה שגדלו בלי תרבות וכלי עבודה בריאה. מרובות אצלנו הנשמות דאולן ערטילאין; מרובים אצלנו חולמי חלומות...

זה היה הַד קולו של לילינבלום אז, בת-קול היוצאת מחורבות החיים והאנשים אצלנו, מחורבן החיים והנוער. —

ככל מקום אשר דברי לילינבלום הגיעו אלינו, במאמרי, במחקרי ובמשאותיו עשינו אוננו כאפרכסת ונקשיב להם רב קשב.

יום-תרועה היה לנו אותו היום ששמענו בו את דבריו. שפתו הפשוטה של הסופר הזה ורוחו הפשוט בלי עדי ומליצה, דרכו לצעוד ישרה בלי

שום הליכה סחור סחור. הגיונותיו הברורים והיחס לכל דבר מצד נפש ישרה המבקשת להועיל ולהיטיב – הכל לבב אותנו, עורר אותנו ועשה אותנו למה שהיינו.

לפני ימי לילינבלום היינו אנו רק מחפשים ותועים, צעירים נעים ונדים מספר לספר, מעיון לעיון ומדרך לדרך; אבל הוא גלה לנו את כל מה שחסר לנו, הוא עשה אותנו ליודעים. בקראנו בספרים לפני לילינבלום היה פעם מתפעל מוחנו, פעם לבנו, פעם נעה פנה זו בפנימיותנו, ופעם נעה – פנה אחרת; אבל הוא פעל על מה שבתוכנו, הוא שחרר אותנו והורה לנו את הדרך בה נלך.

בבקרת התלמוד הקדים את לילינבלום שור, בתכונת הרבנים הקדים אותו מיזיס, בתקונים־בדת הקדים אותו אהרן חורין, הקדימו אותו גיגר והולדהיים; אבל עזו רוחו ותכונתו המיוחדת בכל אמר והגה, העלו אותו בעינינו על ערכי המדעיות של אחרים ועל חקירותיהם של אחרים. הוא נפח במחשבותיהם של אלה רוח־חיים; הוא נתן להן מהלכים וסלל להן נתיבות. החכמים הנקובים בראו ספרים והוא – יצר דור שלם, דור מקשיב לקולו. גם שאר הסופרים בימיו מצאו להם קוראים. קראו בחמדה דברים ידועים, שירים ידועים, ספורים ידועים ועיונים ידועים; אבל יצירתו של לילינבלום נקראה כלה. הוא פעל בשמו לבד והיה נותן ליעף כח. די היה לדעת שאיש כזה חי אתנו ונלחם לחרותנו.

משה ליב לילינבלום לא היה רק סופר, כי אם מורה, מורה משכיל את בני־הנעורים ומעורר אותם לחיים ולעבודה, מעוררם לחיים בחוש ולעבודה שיש בה ממש; הוא עורר בלבותינו נגוד לחיי־עולם הדוחים את חיי השעה – נגוד לחיים שבראש המתפרנסים על חשבון הידים . . .

עתיד האדם לתת דין־וחשבון על שאינו חי ושאינו עובד!

גם ההשכלה גופא אך לשם השכלה, הדעת לשם הדעת בלבד לא היו נוחות לו. הוא בקש רק את התועלת, התועלת הממשית העושה את האדם לחבר נאמן לחברה על־ידי כחו ועוצם ידו ועל־ידי התפתחות כשרונותיו, – העושה אותו לחי עומד על רגליו.

לילינבלום היה נושא בדורו דגל משאות חדשים, ערכים חדשים וחיים חדשים, חיים של קומה וקופה, חיים שמאשרים את היחיד ועושים אותו ליציר נכבד, יציר חי במלואו ואינו נמק בעון אחרים.

השעה, אותה שעה שהאדם חי בה, היא יקרה לו מכל נחלת-קדומים. מכל הפלפולים התיאוריים והמדעיים, שמבלים את החיים ועושים אדם מישראל לארון נושא ספרים, לבריה בלי חיים, לבריה בלי אויר בריא מסביב . . .

חיים ואויר! אלה היו דרישותיו של לילינבלום, דרישות שלהן הקדיש נפשו ורוחו ולשמן אסר את המלחמה עם שרידי בני הדור הישן. חיים ואויר. אויר וחיים. הבו לנו את שניהם לרוחתנו ולישועתנו!

לבנו התפלץ מכל מועקת החיים הדתיים אשר מסביב לנו, והתרגש לראות את כל אבני המעמסה הרובצות עלינו . . . לבנו התפלץ לראות מעשי אבות מתנהלים לבנים . . . לראות כשרון החיים שבנו הולך לטמיון, עלידי קשירת תגים ותגים לתגים לדברים נושנים.

מדוע כפו עלינו הר כגיגית? מדוע הם קושרים כתרים לדברים המוציאים אותנו מן החיים? מדוע לא יתנו לנו לחיות!

רחצו, הזכו בני-עמי! הסירו מכם את המשא אשר הטלתם עליכם! קדלו ללמוד דברים שאינם מועילים ולעשות דברים שאינם מועילים! חיו, דרשו את החיים!

דרשו את החיים בכל לב. עבדו אותם בכל הרגשות שבקרבכם. היו לבני-אדם, הלא הארץ נתונה לכם!

בדבריו של לילינבלום אין למצוא חדושים, אין אצלו מחשבות קימות, אין לו שיטה בנויה ודרך מדעי חדש; רק חפץ היה לו, חפץ עז לעזור ולהועיל, להאיר ולחמם את הלבבות, חפץ לעורר אותנו לחיים ולעבודה. אבל שאיפותיו אלה אינן מוגבלות ומסוימות אצלו, הן סתמיות בעיניו כמו דת, כתוכן האדם ומהותו.

הוא פעל עלינו כגבור, כאיש שחי לשם איזה דבר ונושא בחבו איזה דבר. הוא פעל בתור נפש המביעה חפץ בני-דורו וצרכיו.

הוא היה הצדוקי הנלחם עם הפרושים, הקראי הנלחם עם הרבנים, האדם שבחיים הנלחם עם הריקניות שבספר . . .

שמואל, גבור הספור, הדת והחיים, עם השירה הרבה שבו היה סמל של לילינבלום, חפצו — חפצו, רצונו — רצונו.

גם יהל"ל, גם יל"ג, גם ישראל ברנשטיין, גם ברודס בעצמו היו עוזרים ללילינבלום, שרי-צבאו במחנהו היו; המה שרו — וצלפחד ברחושים נבא . . .

צלפחד נבא ובטא וגלה את כל העצור בלבבנו מאז. נבא לנו מה שאנו רוצים והגיד לנו מה שאנו חפצים.

כשרון המעשה של יהל"ל היתה שירת-העבודה בשעתה. שירי העלילה של יל"ג המה שירים נשגבים. שירים המדברים על הבקיעים שבחיי הדת ומבטאים את האשמות של המאשרים המתעים. המאמר. בנין זקנים וסתירת ילדים של ישראל ברנשטין השמיע לנו את הדברים היותר הדים במלחמת בני דור החדש עם הישן. בתגרת שני עולמות אשר לא ישלימו לנצח. אבל הספר, חטאת-נעורים היה המחאה היותר עזה של הכנים נגד האבות. של החיים הדורשים את תפקידם נגד החיים שפג טעמם.

י. ל. גורדון הצטער על זה ש, אחרון במשוררי ציון הנהו. ברחושים לא יצטער. הוא לא יכחד. שבאיזו מדה אחרון הנהו, שכל מה שעשה הוא ובני-גילו אינו אלא מעין מעבר. והוא אומר: אני אחד מן מתי-עולם של התלמוד הבבלי שהחיתה הספרות העברית. ספרות שהיא עצמה מתה. ואין בכח הטל של תחיה שלה להחיות את המת. אלא להביא בו כמין תחיה: ...

הוא בעצמו כמעט חדל להאמין. — אבל תחת מסוה היאוש הזה מסתרת עוד שארית תקוה רבה להגאל מעבדות לחרות, ולצאת מאופל החיים הצרים לאורה של ההשכלה, לבא מחיים שבכתב לחיים נראים. אל תיראו! עוד יפתח ישראל חרצבותיו ויהיה לעם חכם ונבון ככל העמים, אשר בתוכם הוא יושב. — — —

משער אני, מה קרה ואתא, לו בעת שפנה משה וירד מן ההר ושני לוחות העדות בידו, בהיותו קרב אל המחנה, היה רואה תחת חזון העגל ומחולות. כי נלחם עמלק בישראל. — מעין דבר כזה קרה לנביא ההשכלה הלזה. הוא נושא לוחות בידו, לוחות של חרות וחיים חדשים, ורמות ימלל לישראל בנשאו את עיניו אל אשר מחוצה לו, והנה — היה העם ביום אחד למשסה... נחרבו תקותיו, נהרס בנינו... ויצא רוחו, השליך הסופר את לוחותיו מידו ויקרא: נתנה ראש ונשובה! ואחרת התחיל לאמר לעמו: וזכרתי לכם ברית ראשונים. פנו דרך. דברו על לב ירושלים וקראו אליה!

הקול החדש הזה היה שוב לקול חוצב להבות-אש, לקול ברמה, לקול קורא לגאולת אחיו ולפדיון שבטי עמו. המעין הראשון נסתם ומעין אחר נפתח, מעין מפכה ברעש ובהמולה.

בהמאמרים הלאומיים הראשונים של לילינבלום ב,המליץ, נאצל עליו מרוחו של משה קָס והשמיע לנו תרועת-נצחון.

החוגר כבר דבר אז כמפתח . . .

משה ליב לילינבלום התחזק אחרי הריסת שאיפותיו הראשונות, על-ידי הרמת דגל חדש לבית ישראל. ועל אותו דגל היה כתוב: מה טבו אהליך יעקב בארץ-ישראל!

מבטו על החיים החל להשתנות. סקירתו על מהות ישראל השתנתה, הדרך להקמת חיי ישראל ועתידותיו השתנה, גם הסגנון שלו השתנה . . . הצבור הישראלי וצרכיו הלאומיים בתור גוי מדברים מתוך גרונו. תחת חלום היחיד וחרותו באו בו חלום-עם ושאירות של עם . . . הסופר ההגייוני היה לחוזה, המדבר בפשטות ובהטעמה היה לדברן. השכל היה לכלי-שרת לרצון, ונביא ההשכלה החל לתקוע בשופר של משיח.

כבר עמד לילינבלום על מפתן הכניסה לבתי-ספר גבוהים למדעים נפש ונפש כל הדור החדש ההוא צמאה אל ידיעת החכמות והלשונות, והנה הוא לוקח מקלו ותרמילו וקורא בקול גדול יהודית: עברי אנכי! עברים אתם! עברים נהיה כל הימים.

בעולמנו אין דבר רוחני, שיהא עומד בפני עצמו, כנשמה ערטילאית הפורחת באויר; כל דבר רוחני דורש בהכרח בסיס חמרי, הנושא אותו ומשמרו כדי שלא יתנדף באויר, כשלהבת הנתקת מן הגחלת וכרוח שאין לו עצם, (לשאלת קיום הלאומיות).

ואין זו שאלה עוד, כי אם יסוד, יסוד קיים ברוחו, יסוד הכרחי. אין לך עשב מלמטה שאין עליו ממונה מלמעלה, המכה אותו ואומר לו: גדל! חוק מלחמת-הקיום שולט בנו שלא בטובתנו ואנו נלחמים על קיומנו, לא בשביל מטרה שמחוצה לנו, אלא בשביל קיומנו בעצמנו. כמו שהחיים הם מטרת החיים, כך הקיום הוא מטרת הקיום, (זכות הקיום וחוסר המטרה).

בדברים נוגעים ללאום ישראל הוא כפוסק; ובדברים נוגעים לספרות ישראל וחכמתו הוא כמבאר ומדבר בתם-נפש. לא ישתמש עוד בעוז הדבור, לא יכפיל דבריו ואינו חוזר ושונה. סגנונו הוא פשוט וטבעי. הוא מדבר בהגיון ובשכל-ישר. יודע הוא פרקי תורה שבעל-פה; אבל אינו תיאולוג. הוא אך דורש בתולדה כמין חומר ומבקש לו נתיב; אבל אין זה נתיב כי אם חיים. תנו חיי-ארץ וברור לעם.

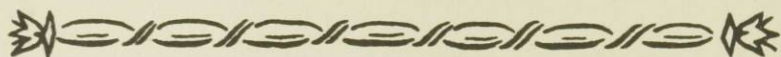
ואת חטאי אני מזכיר. כשדנתי עם לילינבלום על-דבר דעותיו הקשיתי עליו מהמאוחר על המוקדם, וראיתי בדבריו שתי רשויות הסותרות זו את זו. ובעיקר אין בין, דרך-התשובה; ובין, חטאת-הנעורים; אלא זה, שהספר, חטאת-נעורים נכתב בשעת מעשה, כלומר, בשעת חום השאיפות השליליות והרצון לפשט עקמימות של ישראל, בעוד ש, דרך-התשובה; נכתב אחר המעשה, כלומר, אחרי שהתשובה כבר נעשתה בלבו . . .

לילינבלום יצא מבית-מדרשו לא רק לבית-מדרש אחר, כי אם גם בא למעשים אחרים; ותחת להורות השכלה וחיים, החל לעבוד על שדה הישוב. גם לולא כתב זכרונות הימים האלה בספר, דרך לעבור גולים, היינו יודעים, כי הוא היה אחד מן הראשונים העוסקים בענין זה. והאיש הזה, אשר עמד בראש שתי המחנות, מחנה השלילה ומחנה החיוב, מצא את לחמו ואת לחם ביתו משכר עבודתו ב,חברה קדישא'. מבקר ועד ערב דבר היה לו עם המתים; ובערב ישב וכתב מכתבים על-דבר תחית-ישראל . . .

מי שלא ראה את לילינבלום ביום השבת אחר הצהריים בביתו, בשעה שהוא נח מעבודתו — אין לו מושג מעצב עברי המסתתר תחת מסכה של מנוחת-הרוח.

הוא עשה רושם כגבור ששב ממערכות המלחמה וידו קצרה להלחם עוד.

דוד פרישמן

ציון

במיטב ימי ההשכלה, בעודני נער בן חמש-עשרה שנה ובהיותי בולע ספרים איך-קץ, נתן לי אחד מרעי קונטרס קטן למקרא שפעל עלי פעולה עזה. —

עד העת ההיא הייתי רק קורא תמים, קראתי, שמעתי לקול דברים ואזני היו נטויות לכל נאמר ונדפס, לכל כתוב באותיות מרובעות, לכל מה שנעשה עלידי תופש עט חדש... וגם כאשר נתתי אל לבי להתבונן, והרהבתי בנפשי עוז להרהר ולחשוב, לעיין ולפקפק, נגע הדבר רק לאותה המחשבה המיוחדת שבדף ההוא אשר לפני, לאותו הדבור לחוד, שצריך היה לדעתי להיות באפן אחר, ולאותו הרעיון שהביא אותי לידי שאלה... אבל הספר בכלל, אם גם התנגדתי לפרטיו, נשאר תמיד בעיני דבר מכובד, רק מפני שספר הוא. על כל מחבר הבטתי כעל איש יחיד ונבחר שאינו מבני-תמותה, אחרי שמחבר הוא, בן-אדם שחבר ספר. — והנה חלפה תמימותי זאת בפעם אחת. נפקחו עיני לדעת, כי בראשונה יש לדון על הסופר והמחבר בכלל, אם הוא ראוי לכך, ואם היה רשאי לעשות כך, לחבר ספר ולהיות למחבר. — נפקחו עיני לדעת, שלא כל אדם ראוי לעטרת הספרות, אף אם הוא כותב ספרים; כי מעשרה העולים לדוכן, תשעה הם פסולים, וכי יש לבדוק גם מן המזבח ולמעלה. בו ביום נתנה לי הבקרת. תהו ובהוי היה שם אותו הקונטרס, וכתבו היה דוד בן שאול פרישמן.

רוח של נצחון היה נושב מעלי הקונטרס הזה. הקטן ככף איש. הדברים קלעו אל לבי, לא בעבור המשפטים השליליים ודברי הבטול, רק בשביל כח-הנצחון של הסופר הלז וגערתו הצודקת.

לא אתוכח עמכם, סופרים בטלנים, סופרים בעלי-מלים לחוד, סופרים בלי טעם וריח; בשבט מוסרי איסר אתכם ואגלה את נבלותכם לעיני השמש. הנשוכים לא ירפאו, ואין תקוה לגרש מהרה כל חובשי בית-המדרש. להשמידם ולאבדם מספרות ישראל, לגרש אלה שהחזיקו בה שלא בצדק ויטנפו אותה בבטלנותם; אבל דור חדש יקום, דור בעל טעם וריח, דור אשר בעד תקומתו אלחם.

היה לא תהיה! חי אני, אם לא ביד-חזקה ובזרוע-נטויה אדרוש מכם, שתסירו מלפניכם את החך ואת הטעם ואת החן ואת השכל המיוחד אשר לכם, כדי לתת לכם את הטעם הטוב, לא טעם מיוחד ופסקי-טעמים מיוחדים, כי אם את הטעם ואת פסקי-הטעמים המשותפים לכל יושבי ארצות המערב.

פרישמן היה תובע בספרותנו החדשה; חיים חדשים ויחוסים ישרים לחיים הוא בא לתבוע מישראל ומסופריו, מכל זרע יעקב ובני עבר. הוא לא חפץ לבנות, לברא דבר חדש ולצרף מחשבות ודעות; הוא חפץ רק לחנך, להרגיל את העם ואת הקוראים העברים לטעם חדש ורוח חדש. הוא חפץ לפשט את העקמומיות שבלב ובמוח, לישר את הנפתולים ולתת להמהלכים בחיים ובספרות סדר ומשטר וצורה נאותה, כדי שלא נבוש בהם. תנו להעם קומה זקופה, תנו לקוראינו חטמים ישרים, תנו לאנשינו היהודים סמל אנושיות, איזה קלסתר-פנים, נקיון שבלב והסתגלות קלה לחיים. הסירו מקוראינו את האבנים הכבדות המונחות עליהם וכובד-הראש המיוחד להם; הסירו מלבם את העיון העמוק והמקלקל ואת כל הדברים העושים את נפשותיהם אך לשקים.

הקורא העברי קורא בכובד-ראש, בדחילו ורחימו ובכונה קודם לקריאה. והוא ממצה תמיד את עומק-הדין מכל מלה ומלה, אוכל את הפירות בעולם-הזה ומניח את הקרן-הקימת לעולם-הבא. הקורא העברי הוא בעל-תכלית, והוא זוכר תמיד, כי גם שיחות-חולין של תלמיד-חכם צריכין למוד; ולכן הוא לומד תמיד את הענין אשר לפניו ואינו רגיל בקריאה ארעית כלל.

אבל עד מתי לא תחדלו מללמוד? עד מתי לא תסירו מכם את העיון המכלה מנפש עד בשר? עד מתי לא תדעו, כי הכל אך ארעי הוא?

ואני ידעתי גוי אחד בארץ, אשר מחשבות נפשו הן מחשבות עקומות וחיי עוברים רק בהזיה בטלנית. אני ידעתי גוי התועה בשימון, התועה בדברים כתובים ומשקיע את חייו בהם. אני ידעתי גוי שלא ידע לחיות. ומדוע? מדוע היתה כזאת? מדוע נפל זה העם החכם והנבון ונשקע בבטלנות מרובה? מדוע סר רוח־החיים מעל העם הזה והי ליושב בקרית־ספר, ליושב בין אנשים המלמדים אותו דעה, אף כי אינם בעצמם בני־דעה?

היטיבו את מעשיכם! קורא אני לכם, צאו מבטלנותכם, מכל הדברים המקלקלים את נפשותיכם, שמטממים את מוחכם ומחטיאים את בשרכם. היטיבו את מעשיכם! קורא אני גם לאלה האנשים, אשר ישפכו את הילד עם מִי־הרחצה גם יחד, ובצאתם מעבדות לחרות יזנחו את ישראל כלו; אלה ואלה מעלים סרחונם באפי. נשבע אני לכם! מי יתן לי שופר גדול, כדי לתקוע כל היום באזני החרשים האלה, כי עתה תקעתי תקיעה גדולה, קול גדול ולא יסף; רדו מעל הבמות, אשר בניתם לכם ואשר לא יכירכם שם מקומכם; התיצבו וראו את אשר עוללתם לכם. התיצבו וראו!

ומה אני שואל מאתכם? — קרא — שואל אני מכם, כי תהיו לבני־אדם. לבני־אדם ישראלים ולישראלים בני־אדם, חייב אדם מישראל לשרש מקרב לבו את המורץ ואת הפחד והיראה, אלה המדות המגונות, שהבאישו את ריחנו בכל מקום ובעיני כל אדם. אם הפוך על לחיך הימנית, אז חלילה וחלילה להושיט למכיך גם את לחיך השמאלית; ורק את מטך קח בידך ותעשה בו את האותות. זה הכלל: אגרוף תחת אגרוף, יד תחת יד, ומקלכם בידכם!

הרומי, הנשאו מן העפר אשר בו תתפלו, אני קורא לכם, הישירו את הגחון אשר אתם זוחלים עליו, ובקשו משפט, בקשו צדק, בקשו חיים וטעם!

אני קורא לכם! ... , הנני מדבר בלשון יחיד, ואתם אל תפרשו את המקרא הזה לגנאי, כאלו קופץ אנכי בראש ... אבל איש שכחו אתו, יודע הוא ומרגיש שעליו לעמוד בראש, שעליו להרים כשופר קולו. שיטה מסוימת, שיטה ישראלית ודעה יסודית,

איך ובמה עלינו לשנות את ערכי-חיינו ולעשות אותנו למה שראויים אנו להיות, היא הנותנת לאדם הכח והעוז לקריאה: 'מי לה' אלי!'
 פרישמן לא בקע את הים ולא העביר אותנו בנתיבות מחשבה חדשה. הוא כותב רק פיליטונים נחמדים ומאמרים, כותב דברי התול ובקרת ודברים קשים כגידין; חווה חזיונות הוא, מתרגם ועובד חרוץ בספרות. בבקרת הקדימו אורי קובנר, הקדים אותו א. י. פפירנא; אבל פפירנא לא עשה רושם רב, וקובנר היה גבוה מבני דורו, עד שאחרי כל הרעש שבא על-ידו נשאר חזיון בודד בספרותנו. פרישמן לא טוה את החוט שלהם. הוא גם בא מעצמו, כאדם המתחיל, מפני שצריך היה להתחיל אז. לבו עמו להחריד את הגדולים ואינו בו להתמהמה גם אצל הקטנים. כל פגול הבא לידו הוא פוסל מפני פגולו והוא מכה בשבט לשונו. הוא לא ידין, לא יציע טענות רבות, רק ילעג, יהתל ויעקץ, והוא חותך כאיזמל בבשר החי... את מוחם, רק את מוחם של האנשים האלה מי יתן וראיתי ונתחתי ובדקתי באותו רגע שהמלאכה נעשית, וכל המותר זרקתי החוצה!

פרישמן היה כמודיע, שהישן אינו טוב ושהחדש טוב הוא, שהטעם הישן, הבית-מדרשי, פגול הוא ולא ירצה ושהטעם החדש המערבי, נכון הוא ומרוצה לרבים. הוא הודיע ראשונה שיש טעם ושיש צורה...

הטעם והצורה הם לו העיקר; אבל גם החיים עיקר לו, לא חיים שבכתב רש"י, חיים לפי התכנית הכתובה במוחו העקום של פלוני, כי אם חיים מערביים, חיים של בני-תרבות.

בלשון המקרא משתמש פרישמן, משתמש בהכפלת מלים ובחזרת תארים וקריאות. הוא גוער, מהתל, שופט, והוא קורא תמיד לכל: ונשמרתם לנפשותיכם! חדלו להיות בטלנים!

הבטלנות העברית בחיים ובספרות היא לו השעיר המשתלח. — עליה השליך אבני הקלע, כל אבני בלסטראותיו, ועליה שפך זעמו ושלח חצי התוליו. לא על הבטלנות מאתמול ידון, זו שאכלה את יעקב משכבר הימים ותורידהו עד העפר, כי אם על הבטלנות מהיום, של אותו הדור שאנו חיים בו. הסופרים שבאותו הדור אשמים, מנהלי הדור אשמים, החיים של אותו הדור אשמים הם. הוא מרים חסרונות הדור על

נס; לו נוגע הדור אשר הוא חי בו ואשר אותו חזו עיניו. הוא אינו קורא הדורות מראש ואינו מבקש לו נתיבות בהזמן שכבר עבר, הוא יבקש את היום ודורש הטעם המערבי של היום. — — —

ד. פ. הוא כמעט האחד בין סופרינו, שהרעמים והפרעות לא שנו באופן נכר את רוחו; לא מפני שנפשו סגורה היא ואינה שומעת את הקול הדופק של חיי הצבור וצרת הצבור, רק מפני שבא אל הצבור ולא מן הצבור. הוא מדבר על הצרכים הצבוריים מצד היותם אנושיים. הוא אינו שואל שאלות רבות... הוא מדבר רק לאחרים ולא לעצמו. הוא מדבר לאחרים, כאיש שהכל שלם בקרבו, ומבקש אך רחצה לאחרים. הוא לא בא אלינו כאיש מלא געגועים ותמיהות על חייו, כאיש המבקש לו תוכן לחייו הוא, ובתוך-כך קולו נשמע גם לאחרים, אלא כאיש שמתחיל מיד לבקר ולראות את הצללים במעשי אחרים, ועל-ידי זה נעשה הוא למה שהוא.

פרישמן אינו תיאולוג, ובאותו דבר הוא נבדל משאר הסופרים העבריים. הוא אינו סופר יהודי, רק סופר מערבי. סופר הנושא את עיניו אל הענינים המשותפים לכל אדם באשר הוא אדם ונברא בצלם. — הוא אינו מאריך לדבר על חורבות הר-חורב, רק על אותן של היום. מסתכל הוא בחיים הצרים, ונושא מדברותיו על אי-הצדק שבחיים, באשר הם חיים של בני-אדם, החיים לעינינו ולא אך בני-אדם מישראל. וכשהוא קורא אחרי מטתו של גבריאל יהודה ליכטנפלד: האדם הגדול הזה מת ברעב — ואני אמחול ואסלה ולא אבוא במשפט עם בני-האדם? — גלה לנו לדעת, באיזו מדה, מאין בא הוא בעצמו.

נפשו של פרישמן מלאה קריאות שונות; אבל אין לה אותו ההיקף של נפש חושבת כאותה של סמולנסקין, או של אדם בעל רצון וחושב כלילינבלום.

אתם מבערים פתים קטנות בזה ובוהי, הוי ואבוי! פתים אחרות יש לנו, פתים אחרות לגמרי, חמץ שנתקשה ברוב הימים, שלא בנקל נוכל לבדוק אותו ולבער אחריו ולעקור אותו משרשו. והוא הגיע לכלל דעה, שהחמץ הנוקשה הזה בא מחסרון שירה לבני ישראל, מחסרון איזה אור מחיה ומאיר. — ינתן-נא לבני

ישראל ולבנותיו איזה טל-תחיה, איזה ריך ועדון, איזו נחת ונעימות; אולי נצליח לפשט העקמומיות שבלב, ואולי נסיר מעליהם רוחם הקשה ונפשם היבשה ולבם הקהה, ופעלו גם אלה להרבות להם מעט נשמה יתרה. אוי לו לעם, שיש לו רק נשמה יתרה אחת בשבוע, ליום ידוע ובצורה ידועה!

יום אחד לא יספיק לנו עוד, עשו שבתכם גם בחול. רק עם של זקנים אנו. תנו-נא ילדות לילדי ישראל! הוסיפו-נא, ולו גם רגע אחד, מעט קורת-רוח ליצורים הקטנים אשר לנו! השיבו להם את הילדות אשר נעדרה מהם! למדו-נא אותם תמימות והרגשה וחזיון וחלום. בנו-נא להם עולם, אשר אין בו עוד קנאה ושנאה ותחרות וחשבון-נפש וחקירות ופלוסופיה ויאוש, ואשר יש שם תחתיים ימים טובים ולילות מנוחה. הקימו להם עולם, אשר שם כל דבר ודבר יתכן, אשר שם מלאכים יורדים למטה ובני-אדם עולים למרום, ואשר שם הכל חי והכל מדבר. — עולם חדש תנו לנו, עולם אשר בו אין עוד יהודים עם תורה ומצות ומרת-נפש וחשבונות ודאגות וחקירות. תנו לנו טל ילדות!

ינתנו-נא ספרי שירים ביד בני הנעורים, אולי יהיו הספרים האלה להם כסדורי-תפלה לכל מועדי השנה, אשר יקבילו לכל דבר ולמשאלות כל איש ואיש; והתפלל הנער העברי והתפללה הנערה העברית ברוח השירים האלה ברגע אשר לבם יהיה מלא.

אור הבקר. — על הרשא
 יושבים שמחים כל הנקרים,
 ובקפידת חציר יושבה
 אמם זקנתם בחולמת.

אור הבקר. — שפעת נגה
 מתישבת משמים,
 ומקצה אל תקצה
 אור יך כראי הזכוכית.

ד. פ. הוא גם משורר אפי מפורסם, היש רחמים בטבע? — אם בדרך אחד ילך האדם להסתר מפני הטבע והדר גאונו, ועלה עליו הטבע בשבעה

דרכים, כדי להביאָהוּ ביד-חזקה ובזרוע-נטויה אל מחוז חפצו אשר ברר לו. יש אשר בתוך הגן, בין ערוגות המטעים, יעלה הצמח מן הארץ, והוא לא יוליד ולא ישא פרי, עד אם בא הרוח והביא עמו בכנפיו מעט אבק מאבקת צמח כמוהו הנטוע מעבר לים אוקינוס. — מי הורה לרוח דרך להביא אל הצמח את בן-גילו מכנף ארצות תבל ומאיי-הים הרחוקים!

דרך אחר, שבעה דרכים ועוד דרכים הרבה לחיים ולשירה, לבני-אדם גם בני-איש; אבל לפרישמן רק הזיה שירית אחת מספיקה לכל אלה, רוח שירה עצובה כוללת לכל נתיבותיו, לכל האנשים ולכל החיים אשר תחוינה עיניו.

רוח אחד מרחף על כל אשר יעביר לפנינו בחזון, רוח של ילד גדול היודע לספר לנו מעשים ומאורעות על-ידי תאורים שוים ועל-פי נוסח נפשי אחד. —

ואתה טרם ידעת עוד את החיים ואת תגרת ידם החזקה, עת אשר בקולות גדולים ובשאון כביר תגע היד הגדולה הזאת עד הנפש; ואז תשאל ולא תענה, תבקש פתרונים — ולא תמצא . . .

אתה המשורר תבקש פתרונים ותמצא מה, אם יש בך דעה והבדלה בחיים, ואם תשים לבך לתמונות השונות שבחיים, למאורותיהם וללקוייהם, להחשי הנשמה והלב השונים, להגעגועים וצרכי הנפש המיוחדים, לזווגי הנפש ולקולות הנפש, לאלה הזווגים והקולות המיוחדים לה ואינם נמצאים אצל אחרת. תבקש ותמצא — אם עינך תראה במערכת החיים ביחוד, אם אזנך שומעת ביחוד . . .

אמנם פרישמן מרגיש את המית הטבעי, הוא מקשיב לשאון האדם ולקול החיים; אבל כשהוא מוסר לנו את רשמיו, הוא עושה זאת בדרך כלל, מוסרם בסימנים כוללים ומשותפים . . . יש לו יראת-הרוממות של משורר לפני הטבע והחיים; אבל אינו נותן צורה מיוחדת למראה עיניו ומשמע אזניו. — הוא אינו קולט את הטבע ומראות החיים אל קרבו, כדי לברא מהם חדשות, ואינו עושה ובורא דבר העומד בפני עצמו, רק בתור אותו דבר בלבד. לבבו יתפעל מכל אשר מסביב לו, הוא ירנן, יתעצב, יהמה וירעש מכל מה שלפניו, מכל מה שנפשו באה עמו במגע ובמשא; אבל עוד בטרם יצלח בידו לגלם ולהעביר לפנינו את חזיונותיו באפן ממשי, בדברים נראים גם לנו, הוא מתחיל לפרש,

לבאר ולהורות עליהם באצבע: מי שמע וראה כזאת? מי יבין סתרי לב אדם? מי חדר אל רחבי הטבע? מי נתן לשכוי בינה? מי עשה את התהום הרבה אשר בין אדם לאדם? מי בא עד תכלית התאוה לדעת ארחותיה? מי עמד בסוד יצר לב האדם וכל צעדיו יספור? מי יפתח את ספר-החיים, למען דעת את הכתוב בו?!

משורר בן אלהים! פתח לנו את ספר-החיים, למען נדע את הכתוב בו. גל לנו את סוד יצר לב האדם והודע-נא לנו את דרכיו!

— — —, אך הגשר המבדיל בין מים למים הבדיל גם בין אדם לאדם; כי היו שערי העיר החדשה סגורים לפני היהודים בימים ההם, ויהי הגבול רק עד חצר-מות, והחצר הזאת נשקפת אל פני העיר החדשה, מקדם לגשר, ויהי המקום הזה הגבול האחרון, אשר אליו בא היהודי כל עוד נשמתו בו — עד אשר יבוא המות להרוס את הגבולים, אשר גבלו צרי-עין, ולהשוות אדם לאדם...

והדברים אשר יספרו עתה דברים מעטים וקלי-ערך המה — הלא הם רק דברי ימי נערה משוררת...

כצ"ץ על פני השדה גדלה הנערה ברחוב היהודים באין רואה ובאין יודע, ואש נפלה מן השמים ויבוא ניצוץ אחד גם אל תוך לבה, ותתלקח בקרבו להבת שלהבת גדולה; ומקץ שנים אחדות היתה הנערה למשוררת, ותהי מהללה ומפארה, ותעל על הבמות ותשר ותפליא לעשות, ותקח את לב כל שומעי שיריה. — ואולם מאשרת ושלזה לא היתה הנערה ההיא ולא מצאה נחת בכל התהלות אשר שמעו אזניה, כי לבה כבד עליה מאד...

ככה מספר פרישמן.

לכך יכבד מכל הדברים אשר שמעו אזניך, ובכל מראות השמים ושלל צבעי העננים לא תמצא נחת למלא את נפשך; אבל הלקוי שבשמיעה ובראיה ימלא עליידי תום אגדי.

פעמים רבות התהלכתי לבדי בלילה ברחובות העיר בהיות הקיץ, ואזני פקוחות וקשובות. — או אז אספור כל צעדי: אחת ואחת, אחת ושתיים — מסביב לי הרוחות הטהורות והחמות, וממעל לי האור המתוק הזרוע מקצה השמים ועד קצה השמים — אז יחרוג לבי ממסגרותיו וישאף ויערוג לאשר אין לי — ורוח מלפני יעטוף, אשר לא אדע שחרו; מי לא ידע את הרגעים

הקדושים והנשגבים האלה? על מי לא היתה היד הגדולה והנוראה הזאת?

ואותה היד הגדולה היא שמתארת לנו אותם רגעי הקודש ומעבירה אותם לפנינו . . .

ה,אותיות-פורחות של פרישמן ספורים ליריים עצובים הם, הנוגעים לחיים עמוקים, והם מונחים על גבי השטח. אל תגע בעצמותם. אל תנתח את נפשותיהם; ראייה זו חסרה ושמועה זו יתרה. ובכל-זאת הם אהובים ונחמדים יחד. יצירי בנות-השירה הם. אמנם תוכל לדון עליהם גם מנקודת אותן התביעות בדבר השירה ומלאכתה, אשר פרסם פרישמן עצמו בספרותנו — אבל הסך הכולל נותן לך רושם מהחיים והמונם, מצערן של נפשות רבות, מעלית החיים וירידתם. — אם רשימה זו, החיים והתמונה העוברים לפניך אינם פועלים בדרך ישרה, אינם נותנים לך בדיוק מה שאומרים הם לתת לך, הנה מתעוררות בנפשך בתוך כך הרגשות ומראות שעושים עליך את הרושם הרצוי. אם ההד הפנימי שבציוריו, ההד שבאותו דבר ובאותה אות, באותה תמונה ובאותו ציור מעולף ונסתר, אינך יכול לכחד, שבתוך-כך הרי אתה כבר בא בדמיונך ובצרוף רגשותיך לעולם יפה, עולם שבו יש בוא השמש וצאתה, עולם שבו חיים ומתים, מתים וחיים, עולם שבו הדומם צומח והצומח מדבר. . . . אם הדברים אינם כהייתם, הרי מעין דברי אגדה הם, רצוני לומר: יכילו דבר-מה מהיופי שבאגדה . . .

עתה זקנתי ושבתי ואני עיף ויגע, ואולם לפני צעיר הייתי לימים ודשן ורענן, עתה שורר החורף בחוץ והקרח הנורא פרוש על החוצות; אולם לפני על פני כל הארץ היה אביב ובמקום שם יעופו עתה וירחפו פתותיה-שלג תחת השמים בקול דממה דקה, שם עפו לפנים הצפרים וירחפו אנה ואנה ויזמרו וירנו, ויתרועעו וישירו . . .

פרישמן יצר גם דברי-אגדה, ולא ראי זה כראי זה. אם יקום ויחוד לנו חידות — הוא אוהב את החידה ואת הרעיון הצפון בה — חידות שרירות כאגדה הערבית שלו, סיני, המספרת על-דבר שני רועים במצרים: תחנפחם ומשה, — אז ישאר הכל מכוסה בצל, והתמונה, תום התמונה, אין אנו רואים. — פרישמן, שהוא בעיקרו בן-המקרא, לא יעצור כח להרים

את הצעיף מעל החיים של האישים הרתיים באגדתו השנית: הגולם, המספרת את המעשה הידוע של הרב מהר"ל מפרג; וגם החיים הרעננים שם, חיים הנשקפים לו מהעינים השחורות וקודחות ולוהטות של חוה נכדת הרב — היא שמעוררת בלהב לבה וביקוד נפשה את הגולם לחיים — פנה זיום ונעשים למין שכרון-בשרים. —

ממין אחר לגמרי היא אגדתו היפה, מהולות (מעשיה), המספרת מאורע מימי העגל במדבר עם כל התום שבימי קדם אלה, תום מכשף ומושך אותנו בחזקה אל הימים ההם והחיים ההם, שאין להם ערוך...

וממחרת היה היום בוער ככבשן. מן השער אשר לאהל הכהן הגדול יצאה עגלה גדולה וחדשה, והיא רתומה לשני פרים אדומים, והעגלה מזהבה בקרנותיה ותפרוש נגה וזהר בכל אשר פנתה. וקרני הפרים הרתומים אל העגלה היו גם הן מצפות זהב נוצץ וקשורי חוטי ארגמן עם פרחי תכלת מצומדים אל הקרנים והם מרחפים ברוח; ועל גבי הפרים אדרות תכלת נחמדות למראה. ומשני עברי העגלה מזה ומזה הולכים שני כהנים, איש לעבר, איש לעבר, והם לבושים כתנת בדי אפור וחשן, ובידיהם שופרות, ורמוני התכלת אשר בבגדיהם מצלצלים בלכתם. והפריים הרתומים אל העגלה הולכים לאטם ומושכים את העגלה לאט לאט. ובמשוך העגלה ותקעו הכהנים בשופרותיהם; ובתקוע השופרות, ושמע כל איש באהלו את הקול ויצא אל פתח אהלו ויצאו אחריו אשתו ובניו ובנותיו וכל אשר לו. אז תעבור העגלה את כל המחנה מן הקצה אל הקצה על פתח כל אהל; והאנשים היוצאים והנשים היוצאות משליכים איש ואשה אל העגלה מן הזהב אשר להם לעשות בו אלהים.

שואלים את האמן — אומר פרישמן במקום אחד, — מה זו אמנות? כאלו האמן בעצמו יודע זאת; אבל טעות הוא — האמן רק נולד אמן, ואולם מה זו אמנות, אין הוא יודע. ופרישמן יודע ורואה — תמימותו רק בת איזה רגעים היא. — הנה אור רב, ובהערב שמש הוא חושב, למה דבר זה שגב ממני וזה לא שגב ממני? את קטני-המוח אינו אוהב והוא מיסרם שבטט פיו; אבל גם מי שיש בו דעה אינו רצוי לו. — גאות אדם הוא רואה בכל; ואם תאמרו השלים זה במעשיו או זה, יענה הוא, נָרִים את הצעיף, הביטו נא פה ושם.

הגידו מה שתגידו, חגיגה יובלות הביאו אותי תמיד לידי עצבות והרהורים קשים. לאיש הזה, שלצון חמד לו, יש הרהורים קשים כל-כך. הוא עומד בתוכם ולבו אין אתו. הוא מדבר אתכם, אתכם הוא מדבר, ובודד הוא במועדו.

ואני בשמעי את שם קין בפעם הראשונה בימי חיי, הייתי עוד נער קטן מאד ויושב עם הנערים הקטנים — החורף הבא לקראתי היה נשקף אלי כמו סוד נסתר, אשר לא ידעתי שחרו. הנה החל הלמוד בלילות; ואני הבאתי את נרי החדרה לפי מכסת מסת ידי לשבוע. — ובכל החצר דממה, ובתוך הדממה כמו רוח מלאה חדשות ועתידות, אשר לא ידעתי מה הן. —

ולבי הרך התפלץ מרוב מכאוב, בשמעי את כל הקללה אשר באה על קין לאמר: נע ונד תהיה בארץ! היש עוד רעה גדולה מזאת? — ולפעמים דמיתי, כי קרוב אני לו ממשפחתו — ואני חשתי וסבלתי עמו מאד וצרותיו היו תמיד צרותיי.

נע ונד היה המשורר והמבקר הזה ימים רבים, מבלי מצוא מנוח... קולו היה הקול הקורא הראשון להדרך החדש בספרותנו, שקראו לו גם, המהלך החדש. הוא הודיע לנו, כי יש שירה ויש עולם, ויש אגדה, כי יש בקרת ויש משפט והערכה לסופרים וספרים. הוא הודיע ויורה אותנו דעת טעם חדש וצורה חדשה, סגנון חדש ורוח-חדשה. הוא הורה לכתוב ולשיר, לבקר ולנתח, לדון ולשקול; הוא תרגם בחריצות רבה ספרי-מדע וספרי-שירה, להיטיב הטעם ולהשכיל את הקוראים; הוא שר ועשה כּוּנים לשירה, הוא חזה, הוכיח, התלוצץ. הכל עשה באיזו נעימות, באיזה חן מערבי, הכל עשה בחפצו לחנך ולהאיר; — ומנת-חלקו היתה להחשב כלועג סתם, או גם כאיש ריב ומדון, מנת-חלקו היא לשכון לבדד.

בודד הוא אותו האיש, אשר התהלך את סופרים רבים כרע וכאח. הוא התרועע את יל"ג, התהלך בידידות את קנטור, את קצנלסון, את פרוג ואת ק. שפירא; התהלך עם א. שולמן, התהלך עם שלום-עליכם, התהלך גם אתי. בודד הוא אותו האיש, גם כשנעשה לעורך בישראל וחבר לתופשי-עט החדשים גם הישנים. בודד הוא גם כשהוא בא אל תוך המחנה.

הנה שולח אנכי ידי לשלום. אל תיראו! היד הזאת נקיה היא. לא לקחה שחד, ולא היתה עם פועלי און; היד הזאת לא עשתה כל רע. אך כתבה דברים שונים בספר, פעם בארוכה ופעם בקצרה, פעם במהתלות ופעם בתם־לב; ואם דברתי שלא כרצונכם, הלא לטובה היתה כונתי. כי מה אני שואל למענכם? הלא אך להיטיב באשר אוכל ולהקל לעצמי המכאוב באשר תקצר ידי. — — —

נחום סוקולוב

איזה תוים

הוא נצב לפני האש הלוהטת ממעל ונגש אל הערפל הרובץ ממרום, והמשפיל לרדת, עד כי נגע אל הסלעים; ובערפל כזה היה האל הנעלם וצפון מעיני כל חי. — ומשה עמד מחריש ומשתאה ויתבונן אל הכר הנרחב המשתרע למטה; הנגה החנך של הירח השתפך כפלג קסמים, והמדבר החנך נראה כה לא־גשמי, כה כשפני, כה שונה משהוא נראה תמיד, עד כי רטט קל אחז את משה. והשקר והשגיאה והאכזב של כל דעות בני האדם עמדו כמוצקים לפני נפשו. ושאלה נוראה התעוררה בקרבו: האמנם מה שנראה כמו הוה — היה והוה באמת? ואי־דיעה זאת כה הכריעתהו, עד כי נפשו נפלה ממרומי רגשי הקדש כסלע כבד, נפלה והתגלגלה לתהום, ששם יאוש הערפל והמות פוער את פיו. —

מנוח התום על דברי השירה המליציים האלה. סוקולוב, האיש שכותב מאמרים שונים בכל יום ועל עניני יום יום, הוא נפעל ונרעש מערפלי הר, סיני. האדם בן־יומו, הכותב ודן על כל אשר יעלה המזלג, בין בקודש ובין בחול, בין בדברים עיקריים ובין בדברים טפלים, ועומד על המצפה כמצביא וכאיש־חיל פשוט. — הוא מתגנב בסתר אהלו וכותב שירים בפרווה... מליץ הוא סוקולוב בשיריו אלה, מליץ נשגב; אבל גם בשפת התלמוד הוא רודה. הכל בידו, הוא מערבי גמור, הוא איש מערבי ישראלי וגם יהודי חכם פשוט. מהכל יש בו סימנים ובכל מהלכו לבטה.

זוכר אני את השויון הנכון של סוקולוב בין סגנונו של יל"ג ובין סגנונו של מנדלקרן וחבריו. — הוא יודע את כל רבי הדעה, את אנשי המחשבה והרגש אתנו, הוא שלהם והם שלו. הוא לקח מכל מכמני

ספרותנו החדשה והישנה, הוא בעצמו אינו חדש ואינו ישן. במערב ובהשכלת המערב הפתוחה לפניו הוא איש ישראלי ואוהב הוא להביט בעין של ישראלי, ובישראליות גופא הוא מערבי. —

הוא מורה דעה, בינה השכל בהליכות המדינה, בצרכי האומה ובפנות ההשכלה והתרבות, בספרות ובלשון; והוא גם לומד מאחרים, לומד ממחשבת יהודי פשוט, נהנה משיחה בטלה... הוא מוכיח, אבל אין הוא מנאץ; הוא עוקץ בדבריו, אולם אינו מגדף; הוא מכבד כל דבר תרבותי ומושכלי, שירי ועיוני, ואינו אדוק; הוא יודע להוקיר כל מכמני היהדות, אבל מי יאמר עליו, שהוא סתם מאמין? הוא כתב הרבה על הסופרים ועל הספרות, על ישראל ועל מעמדו, על הציוניות ועל הרבנות, על הנלהבים אצלנו ועל בעלי-היאוש; הוא בקר ספרים רבים, ברר דברים הרבה, כתב חקירות הרבה ומשאות הרבה; ובכל אלה תמצאו ערב של אור וצללים, דברים ברורים וגם כהים, אמרות חדשות וגם ישנות; פתגמים חריפים עם פתגמים מעטי הטעם נפלטים מעטו, ומבטאים קולעים אל המטרה עם פרוזות ידועות ורגילות הולכות ונשלכות אצלו. לפעמים אנו שומעים מפיו גם צעקת אמת, יגון חרישי המעורב בהתולמר; והנה באים דברי מחאה, קריאה לדין ומשפט וענייני-שיחה סתם. מה לנו כל אלה ביחד? ומהו הסכום של כל אלה יחד בנפשו, כי נדע?

כבר עברו ימים רבים מעת שבצרור מאמריו, יהי אורי, שנדפסו בחלקי, האסיף, הראשונים, ראינו מחשבות שנוצרו בכבודות, ודברי עיון בענינים תרבותיים-חברותיים שנכתבו בקושי גדול ובהרצאה פלוסופית אי-ברורה, מעין אותם ששונא סוקולוב כבר. — בינתיים כתב דברים חדשים הרבה, כתב מאמרים גדולים וקטנים, כתב דברי-מדע, דברי-בקרת ודברי-מחשבה. פתאם פרסם צרור ספורים נפשיים, מקו לקו, כחצי מאה במספר. אחריהם או לפניהם הוציא מאמר-תוכחה גדול בהרבה פרקים, בשם, למרנן ורבנן. הוא כתב צרור מאמרים על, המהלך החדש והישן; כתב בשכלול ובאמנות חלק גדול של רומן תולדתי בשם, נעורי הנשר, — דברים כאלה לא ביום אחד יעשו. ויחד עם אלה כתב לנו כתבי-מסעות רבים, דברי מועצות וזכרונות, כתב מאמרים לאין מספר בהליכות העולם ומאמרים רבים ושונים בדבר עולמו של ישראל וצרכיו. — מה נתנו לנו כל אלה? מה הגיד לנו בכל אלה סוקולוב בעצמו, מלבו הוא? —

היו ימים, שסוקולוב בקש ליסד ועד-חכמים, כדי לחבר ספר, תולדות היהודים; הוא נגש אחר-כך אל העבודה להוציא, כל-בו, עברי גדול; הוא עסק גם בקדמוניות-ישראל, חפש בכתבים-עתיקים, הוציא לאור דברי פנקסאות ומחברות על-דבר ועד ד' ארצות; הוא העתיק את הספר, תולדות פרנק, לקרוזקה ברובו, העתיק בדיוק מדעי את החלק הראשון של, תולדות היהודים, לגרץ, ותרגם פעם בסגנון חד שעורים עיוניים מאת פרופיסור גרמני על-דבר קנט. כי יחד עם אלה החל סוקולוב את תקופת המאספים השנתיים אצלנו עם, האסיף, תקופה שרשמה נכר עוד קצת גם בספרותנו עתה, — דבר זה אין מן הצורך להזכיר. הוא הוציא לאור גם כרכים רבים של, ספר השנה, וביחוד, הלא הוא זה אשר הוציא את מכתב-העתי, הצפירה, ועמד בראש עתון עברי זה ימים רבים; ואותו עתון נקרא בשדרות רבות, שאינן קוראות עברית חדשה אחרת, ופעל בזה יותר מאשר פעלו עתונים אחרים...

והנה היה סוקולוב גם לציוני-מדיני ולאחד מלוחמיה של הציוניות; הוא, שהיה מסופק ימים רבים בתשועת חובבי-ציון ושהיה לו העזו להחזיק בדגל הקדמון של ההשכלה, הוא נעשה ללאומי ודאי. —
אחרי השבועון המצויר שלו בורשה יסד את, העולם, בעיר קלן. הוא איש-המעשה ואיש-הספר, איש החושב מחשבות על צרכינו בכל יום, ושמוצא לומר לנו דבר מה בכל יום.

ועוד הפעם הנני מביא את לשונו בתאור אחד: אך רגע עמד נפעם: איך אספר זאת, עת גם אני בנפשי לא אוכל לתאר לי את הדבר כמו חי, ובכל מלה, אשר בה אנסה לבאר, עלי לנטות הצדה. הוי, כל אוזן שתשמע את דברי, נכונה לתת להם פנים אחרות, ובערפלי הדעות הלא-ברורות, מי יודע, אם לא יקומו אלילים אחרים לרגלי השומעים אשר לא יבינו. ומי הם האלילים האלה? אנו שואלים את עצמנו בכל פעם שנקרא את דבריו; מי המה אלה הכחות הנסתרים הפועלים בנפשו, אשר יאימו עליו ואשר לא יתנו מנוחה ללבו, עד כי יבקש לו מפלט בעטו ועל-ידי עטו? מה הוא אותו הדבר היושב ברוחו ומה היא מהות רוחו, כי נדענה?...

זה דור שלם שסוקולוב עובד בספרותנו. דור רב העלילה וחליפות המעשים; הנה ימי ההשכלה, ימי חפץ החרות ונתוק חבלי המסורה, והנה

שיבת בנים לגבולם וחלום הלאומיות ומשברו. רבים מבוני חכמת-ישראל וארדכלי הספרות מתו אחד אחד. מתו הם ודעותיהם, הם ומחשבותיהם. ורבים מאלה שעודם בחיים דחוקים הם בין החומות, ואין דרך לפניהם אשר יוכלו לאחוז בה. סוקולוב ילך כאז כן עתה במנוחה ולא יכשל.

יש סופרים אצלנו שידיעותיהם מועטות מידיעותיו של סוקולוב ופעולתם מעטה משלו; אבל אפשר לסמן אותם. אפשר למצוא את הנקודה התיכונה לתאור תכונתם. אולם דבר כזה אי-אפשר לעשות בסופר זה. ולא ידך — גם מי שהוא רב ממנו ופעולתו רבה ממנו, לא יוכל לעבור עליו מבלי התבונן; וגם מי שעובר עליו שלא-בפניו, לא יוכל לעשות כזאת בפניו. מי שנפגש עמו ודבר עמו, ירחש לו כבוד.

בבואי לרשה לפני עשרים שנה, היתה לי אישיותו של הסופר אלעזר אטלס היותר חמה ומאירה. חמש-עשרה שנה אחר-כך מצאתי בו יהודי שבור, צל של אדם, שמת באהלה של תורה ונמק במסחר; ונס' כאז וכעתה הוא מלא עלומים, בו איזה רוח חי, אשר לא יפוג ממנו כל הימים. אם נבוא עם פלוני ואלמוני הסופר לצותא חדא, תיכף תחל השיחה על-דבר ה,מלאכה; תיכף תבואנה השיחות על טבעי הסופרים והספרות, והמהדרים ידברו גם על צרת ישראל ועל השייך ללאום ישראל. כי תתארח עם סוקולוב תמצא שהוא אדם, אדם חי ומכיר את העולם והחיים; ותוך-כדי-דבור תבין, כי גם קרא ושנה הרבה על-אודות העולם והחיים וכי הוא יודע את החיים.

ברינין חשב ומצא במאמרו: נ. ס. שרטוטים מתכונתו האישיה והספרותית, כי, זזה יותר מתשעת אלפי יום עובד סוקולוב עבודה שהיא הולכת ומתגברת; ומני אז כבר עבר עוד אלף יום, והיום הזה האחרון הנה כיום האתמול אצלו. נ. ס. לא יזקין ולא ייעף.

מה כח אישיותו של סוקולוב? מהו הדבר המיוחד החי בנפשו? יש בו נקודות בהירות בלי אור. יש אצלו רצונות רבים וכונות להיטיב, אבל אין בו רצון אחד; אין לו דרך מיוחדת, כי אם דרכים רבים לו. הוא איש-החיים ויודע להתהלך עם החיים. — הוא בבחינת מצביא, שאם אמנם לא נתן לו לחולל נשגבות, יש לו סגולה זו, שבראותו אנשים רבים נוטים לדבר אחד ורוצים בדבר אחד, הוא עומד בראשם ומנהלם בדרכם...

סוקולוב יעשה הכל בחפץ ובשלמות החפץ, אולם בלי הכרח-נפשי. — הוא דורש ומוכיח ולבו עמו, אולם רוחו אינו סולד; כשהוא לעצמו, הוא יודע להרהר אחרי הקהל, אבל הוא נבלע בשאון הקהל... אמנם הוא עומד על עצמו ויודע ערך עצמו, אולם אינו שוכח גם את הרבים וצרכי הרבים. — ומה הם היחיד והרבים אצלו, בעת שידבר עליהם או גם בעת שהוא נתקל בהם? מה הם העולם והחיים בחדרי לבו הוא?

הנני מצייר לי הדבר, שעושה הוא פעם את מנוחת שבתו בחייו; — ואז, לפנות הערב הגדול, הוא לוקח את דבריו אחד אחד ורואה לאור הנר של נשמתו את יצירותיו ומבקש בהן את מפעלו הוא, את לבו ואת יסוד לבו הוא. — — —

סוקולוב בתור סופר-היום, אומר ברינין במאמרו הנזכר, אינו בורא ערכים חדשים ואינו מהרס את הישנים. הוא גם איננו סופר, הטוה את חוט המחשבה מקרבו ומנפשו. איננו סופר הדולה את כל רגשותיו רק ממעמקיו ומעיונותיו הפנימיים; אבל מצוין הוא בתור סופר מסביר, אשר כחו אתו לעשות פרסום למחשבות אחרים ולתת להן מהלכים בקרב הקהל. וחוזר אחריו בהנחה זו חברו זלמן עפשטיין, שבמאמרו, נחום סוקולוב וערכו הספרותי, (האשכול, חלק חמישי) הוא קורא: לא איש המדע עומד לפניכם, לא מטיף דעות רמות ונאצלות, אשר האמונה הפנימית באמיתיותן ובקדושתן תבעיר אש מתלקחת ותאציל מחומה גם על השומעים, — אבל חכם מחוכם בהמובן הריאלי — במובן תפיסת החיים כמו שהם, פקח עברי חרוץ, העומד בתוך כל המפלגות והזרמים, ומסביר לפל את הנעשה והנחשב... שנים עדים — ועל-פיהם לא יקום דבר! כי אין זה נקרא מסביר, מי שנפשו אינה מכריחה אותו לשמוע למחשבות אחרים ולהקשיב על רגשות אחרים, או גם לתת לבו למחשבותיו ורגשותיו הוא. המרצה להקהל מחשבות ידועות, תורות ועיונים, הוא עבד המחשבה, וסוקולוב הוא בן-חורין, גם כשהוא קורא עצמו עבד ועושה את עצמו לעבד.

לא מוכתר בנמוסין, לא מורשה ולא סגן מורשה — הוא אומר פעם אחת — אדם פשוט מן השוק הציוני וסופר עברי מדבר אליכם בזה, עבד לציוניות מן הקונגרס הראשון ועד עתה, עבד ששבחיהו רבים ונאציהו

רבים, פונה אליכם בדברים, שאין צורך להעיד עליהם, שהם יוצאים מן הלב. וגם הדברים האלה לא יגידו לנו כלום. הוא, בעל-היחש, — איש שיש יחס במהלכו ובכל שמסביבו, — יודע להיות עניו בדבור ולדבר בפשטות; אבל אין זו פשטות באמת. כמו כן אין לו התפעלות מן הרם והנשגב, באותה מדה שהוא מתאר ביפעת דבריו וניביו העזים. פה יש לגרוע ושם יש להוסיף. — ה,אני, המתגנב ויוצא לפעמים מפתחי לבו של הסופר ועושה עלינו רושם, אין עושה בפי סוקולוב כל רושם. קוראים אנו לאמר: דעו, דעו כי אחראים אנחנו בפני העם ובפני הדורות העתידיים לבוא; אבל אין אנו מרגישים בנפשנו אף במעט אותו הזעזוע הבא מהרגשת אחריות. הלא דברי תוכחה בודאי פועלים הם; ואם הוא קורא: התעטו קלון על נפשכם? אין לנו בשל קריאה זו אותה הפעולה. — הוא קורא: על החרות הזאת לא אנתר! ושוקטים אנו. יש לי ההרגשה הזאת, והיא מוציאה אותי מאחרי שלחן הסופרים ומצוה עלי לקרב אל העם. — הוא אומר פעם אחרת; והד הצווי לא יבוא ברב או במעט לתוך לבנו.

סוקולוב הוא פזרן במלים, בבטוים, בקריאות ובשמוש בצבעים רבים, עשיר הוא למדי; אבל יש אדם שידו פתוחה תמיד לתת ולחזור ולתת, ובכל פעם שהוא נותן, הרי הוא עושה צדקה מיוחדת, עושה דבר שבלב; ויש אדם שמפזר ומוסיף ונותן בכל פעם לדברים מועילים, אבל הוא עושה זאת, משום שאין ערך גדול לכסף בעיניו. אמנם הוא נותן, נותן מיד ליד; אולם הלוקח הוא כלוקח מן ההפקר, מבלי שיראה לפניו את הציביון האישי והנפשי של הנותן. — —

סוקולוב הוא איש מאמין בנחיצות צרכי האומה והתרבות, ולבו כרוך אחרי כל אותם הדברים שהוא עומד עליהם; אבל לפעמים כמו נתקים הם ממנו . . . כמו איזה דבר עומד על כל אלה. ממעל להם, ורואה ממעל לכל אלה. רגעים כאלה יש לכל סופר ולכל חושב ומרגיש. הנפש היא בעלת שבע עינים, יאמר המשל, והיא תשתמש בהן, פעם בזו ופעם בזו, ולפעמים גם זו דנה את זו . . . אולם אחרת היא מין אותה ההבטה אצל סוקולוב, ואחרת היא אותה השכחה העיקרית שלו תוך כדי-דבור. סוקולוב האדם הארצי, בתור ציוני מדיני-בזילאי — סוקולוב, המושל בהרבה, שפות חיות, החובב שפות חיות, מדבר בהברה ספרדית בשפת עבר . . .

ושפתו, שפתו העברית של סוקולוב, גם זו היא ממין שלא נוכל לסמנו היטב. מה לא נמצא בה? מאיזו באר לא שאב אותו סופר? מה לא קרא בימיו? הוא מהתל ודורש, הוא מליץ ומבאר, הוא מוכיח ומרצה. הוא ממציא לך על כל ניב ועל כל הגה ושיח עשרה גלים, כחרוזים המה כל דבריו, כמין, מאַזאַקִי, אם נדבר בשפתו.

שפתו של סוקולוב היא לפעמים עברית יותר מדאי ולפעמים רבנית יותר מדאי. יש שהוא מדבר בלשון נשגבה גם משפתו של מאפו, ויש שזיכרנו בסגנונו את מזכריו ועוזריו: הנ"ץ ואיש יהודי ספרא. היום הוא מדבר דברים עיוניים ומשמיע מחשבות נמרצות, ולמחר הוא יורד אל שער יושבי־הקרנות, כדי לשמוע שיחות, בעל הבית. יום זה הוא בוחר לו סגנון ישר וכותב כאחד האדם, ולמחר הוא נותן לנו מפלוסופיותו המשונה של סופרו איש גם־זו. הוא מכסה פניו וחוזר ומגלה אותם; אבל גם גלוי זה מין מסוה הוא אצלו, וההסתר שוב אינו הסתר כלל. הפכים! הפכים אצלו ואף־על־פי־כן הכל שוה בנפשו. לו טל ילדות וסגנון נעורים וגם הדרת שיבה רבנית, ובכלם ישתמש יחד. לו ערפל היער וסודו, כפרק מספר רזיאל, ויחד עם זה הוא בעיניו כמהרש"א קשה...

מין חפזון ומהירות כזו ברוח, בשמוש המלה, לא ראית מימיך, כמו שתמצא אצל סופר זה. המלים קופצות ונתזות ממנו, והוא בעיקר לא יבטא אותן: הוא רק פותח את פיו, והדבורים נופלים ומתפרצים ממש, והנם מונחים לפניך חמרים חמרים, דברים דברים, אמרות ורעיונות. הנה המון ניבים יפים, והנה צלצולים סתם מין חזוק, קריאה, דבר חי, ברק, הלצה, חדוד, משפט עז; ובתוך־כך לשון נופל על לשון, מליצה בעלמא, עוד הפעם הנה רעיון חי ומבהיק, קריאה חיה, דבור עז, השתפכות, צלצול והוללות השפה סתם... ולעומת אלה, נמצא בנעורי הנשר, שלו שפה אחרת לגמרי, שפה שבה מנוחה שוררת, שפה מחוטבה ונשאה, שפה שיש לה ברק ועוז, שכלול ובנין.

לאידך, רואים אנו ב,שירים בפרוזה, את סגנון שפתו של פרידברג, ולפעמים גם מעין בעל, מליצת ישורון... המעתיק ספר, ארץ חמדה, השתמש בסגנונו של שולמן, מעתיקו של גרץ כבר שפתו אתו, המתרגם את שעורי גיורג זימל יודע היטב את שפת הרמב"ם ומבאריה, מורה; ויחד

עם זה הנה לפניך סגנון מקראי, תלמודי, רבני, תרגומי, זוהרי, שאלות-תשובותי. לאיזה מהם נשמע, ואל מה מרוחו נחכה? — חסן-לאומי! למלים האלה היה זמן-מה כח-כשפים עליו. לא פחות מהמלים, תרבות לאומית, ודרך הרוח, על אחד-העם. ומהו חסן לאומי? מה צפון בו, כשהוא מובע בפיו של סוקולוב? ואם לא מלה זו היא העיקרית, — איזו מלה אחרת תתן לנו אחיזה בנפשו ומגע פנימי בנפשו? — אמנם, האורח-לשבת, במדור התחתון של, הצפירה, היה מגלה לנו בשעתו דבר-מה על-אודות בעל המדור העליון, אם במזיד ואם בשוגג... אבל זהו הדבר: קשה עלינו להבדיל בין השוגג ובין המזיד שבסוקולוב, קשה לדעת מה הוא קולו ומה היא בת-קולו, מה הוא תוכו ומה הוא ברו? —

ב,יקר שהדוּתא (איזה דברים מוקדשים לנשמת עמיתו מ. ס. מאיר'ס, עורך ה,זורנל) ידבר סוקולוב בדבר העתונות וסופרי העתונות ועושר חליפות העתונות; והוא אומר: הרוח הקבוצי של מכתב-עתי הוא מהדורה חדשה של האגדה על דבר הכרום-זלות וכי, או האליל פראטיאוס במשלי היונים, שהיה מתגלה בכל פעם בתבנית אחרת. אבל אין כאן חליפות ושנויים בעיקר, כי אם כסויים וגלויים, או יותר נכון מחזות שונים...

אנו פונים אל דבריו השלמים.

הנה לפנינו מחברתו הראשית, למרנן ורבנן, הוצאת בני-ציון ב,רשה. המחברת הזאת תסומן בתור, ספר כולל שיטה מסודרת וברורה על-דבר עבודת האומה והציוניות השלמה. ובאמת היא כוללת ענינים נכבדים הרבה ודברי-השכל ודעת; אבל יחד עם אלה שוררת בה ערבוביה של מחשבה ודברים לאין-קץ. תמצאו בה רעיונות חיים, פתגמים אמתיים ודברים שיש בהם מן הענין; — ויחד עם אלה הנה המון מהתלות, חקירות, פשטליך, בלעז, הערות וסתם דברים. — פה דברי התבוננות לפניכם, סקירות שיריות וגם הארות להרבה תכונות ישראל, באורים לדברים ומעשים, למנהגים ויסודות, דברים שבסגנונם לא נאמרו אצל אחר; ולעומת זה — הנה הרבה דברים שאין להם שחר, הרבה הכפלות וחזרות, דברים ונאמרים שנאמרו רק לשם דברים. פה הוכחות חריפות וחדות, ופתאם הנה המון מליצות תפלות. הרי וכוחים עזים, הרי דברי חדוד הרבה. — והרי

שאלות בלא תשובות, תשובות בלא שאלות, חשבונות סתם, הערכות מופשטות, באורים, שיחות-חולין, המצאות שונות. — שיטה שלמה לא תתן המחברת הזאת ואין בה גם קורטוב של שיטה ואיזה ארץ ישר. הכל מעורב בה: גם הטוב והנכון, הכל בא באפן פתאומי, גם הטוב והמרעיש. הנה בכל מין תערובת של דברים נמרצים יחד עם דברי דרוש ותוכחה, הרכבת דברי בנין ומחאה, הצעה ושכלול, דברים ועיונים עמוקים ונכוחים עם כתיבה סתם... אין סדר ואין משטר בכאן. המאמרים המיוחדים בספר הזה נכתבו בשעתם פרקים פרקים ונדפסו מדי יום ביומו ב„הצפירה“; וגם רוב הקוראים קראו אותם יום יום, כי מלאכה לא קלה לאדם לקרוא אותם בבת-אחת ולסגל לעצמו את כל אשר נאמר בהם ולמצות את הטוב מן הבלתי-טוב והעדית מן הזבורית. ולא עוד אלא שאין להדבור שם סוף וקץ כלל: יכול היה המחבר לתת במחברת זו פרקים מאלה כפלים או גם להעמידה על מחציתה, ולא היה מוסיף ולא היה גורע ממנה. יכול אדם לקרותה גם מהופך, כלומר מסופה לראשיתה, וגם-כן לא יפסיד כלום. המחשבה של סוקולוב לא תזקין, לא תפסק ולא תבוא לידי בנין מסוים ולמלה אחת חזקה, שהוא בעצמו יהיה כפות לה... הוא מוליך את מחשבותיו ובני מחשבותיו עדרים עדרים; אבל אין הוא מתרוקן אף לשעה על-ידי זה. הוא צובר ומאסף חמרים חמרים, מבלי אשר ייגע; הוא לא ילא ועטו לא ילא...

אנו מניחים את עולם מחשבותיו ופונים אנו לצרור ציוריו, מקו לקוי, שבאו באחד מ„ספרי השנה“, גם פה הנה דברים בני-ערך מעורבים יחד עם קלי-הערך, והכל נעשה בלי סדר ובלי תכנית. והרי גם כשרון, הרי זהרורים רבים, ראיות נפשיות, סקירות ומבטים ואברים אברים חיים. מה לא נמצא בקיום האלה ומה לא נאצר בהם?

כבית-נתוח לרופאים לנו בת-שירה זו. פה מונח ראש אדם ושם עצם. פה יד, שורת שנים, עינים זקופות, ושם כבד ובני-מעים, אבר של נפש עצובה, רגשות עם מעט בשר ועצמות מתגוללים על הקרקע... מוחות פתוחים! לבות שותתים! הנה לפניך מקצת חזיון, שיחה חיה, פרק משירה חיה, מנדנד נפש; והנה רגש-עז מבהיק, בטוי של חיים גמורים. גאוניות וחולניות! שירה אמיתית וחקוי שירה מעורבים יחד! גרעינים וקליפות, פירות לאכול — ובאוישים; והכל צבור ומונח זה על גבי זה וזה

בצד זה, ועיני הרואה תכהינה מכל מה שלפניו, עד שכמעט לא יראה דבר...

קראו לזה ציורים, נסיונות שיריים, הזיונות נפשיים; בעיני נחשב הדבר כאלו שלל רב מונח בלי סדר, מין כלאים נורא בלבו השירי של אותו האיש, שלא עמל לברור כל דבר בפני עצמו ולסדר הכל בפני עצמו. או תאור אחר: לפנינו איש, שנפלו לו בירושה נכסים רבים ואבדו ממנו הפנקסאות וספרי החשבונות; והוא לוקח וחוטף מכאן ומכאן, מתליף מקום במקום ודבר בדבר, עד כי לא ידע את סכום הונו.

בנוגע לתוכן, בנוגע לחיים המתאורים אפשר ללמוד ממנו מה; אולם בנוגע לצורה, כמעט שלא ימצא בה את ידיו. — סוקולוב, זה האדם היודע הרבה מספרות וצורת הספרות, ואשר התבונן גם לחוקי היופי והשירה ותורת השירה, איש שלמד וקרא ושנה גם בספרות הגוים ובספרי גדולי בעלי המחשבה והשירה, הוא במעשהו זה רק כמתחיל... ואל תאמינו, כי הוא אינו יודע את הלוקים בשירה של אחרים, וכי זה שאנו רואים במלאכתו, אין הוא יודע לראות במלאכת המחשבת של אחרים; עוד בבקרתו החריפה על אודות, המצפה, אמר דברים רבים של טעם בכמו אלה, וידע גם ללמדנו פרק בהלכות בקרת ואמנות.

אנו מרימים את המסך, והנה תמונה אחרת לגמרי לפנינו.

בימי קדם אנו עומדים, בימי עוז ותגרות העמים, ימי שאון וימי גבורה: במשאות ובחזון נעלה הרים, נרד בקעות. עלינו על גפי מרומי המגדל, יסודתו בשנות קדם קדמתה, רוחות עתיקיימים מרחפים פה וצוררים אותנו בכנפיהם. המגדל הזה היה לפנינו מקדש לילידי הארץ, רוח בני-אדם עף מפה למעלה, למרחבייה, אל מעון-עוז, שרידי חרבות ופליטי מעי מפלה; גם אלים אדירים כגבר חדל אונים באים ועוברים. ויש אשר בתי-המקדש הם כבתי-המלון, ששמה יבואו ויעברו אורחים שונים. אתמול התאזרח פלוני והתערה כאזרח רענן, והיום לא נודע מקומו איה, ואלמוני השתרע פה בעבי גבו. האלהים אשר יבראו בני-האדם, יפלו בידי אדם, או יקומו יגברו — בהתגברם ואת עצומים יחלקו שלל (קטע מנעורי הנשר). ככה מצייר סוקולוב. במשא-חזונו זה הוא מתאר את בני רומא, כמעט עוד ביותר שלמות מאשר הוא מתאר את בני יהודה ברוחם או מאפו שני! — ואולם בלי רוך ובלי חמדת היופי. אנו קוראים את עמודי

החזון של נעירי הנשרי, והעין לא תשבע מראות – הנני משתמש לגבו בלשונו הוא מלה במלה – את החזיונות הרמים אשר בו; לא ינוח לבנו ועורקינו לא ישכבון, ולבנו מפכה למחזה הגבורים הללו ונפשם העזה ונתפלא על אבני הגזית, הצורות המחוטבות ועל כל מראה עינינו בגבה וברום.

הנה הכפלת מלים ומבטאים, הכל מלוטש, הכל עשוי גם בבינה פיוטית. לא נשאל להכרח פנימי לשירה, לא נבקר את זעזועי הנפש, שהשתתפו בשמוש ההיכל הזה, ולא נחקור עד כמה השתתפו – יד אמן נראה ולא רק יד מליץ.

ובאמת ידע סוקולוב להיות פה גם משורר אמן, פסל, חוצב, ולתת לנו דבר כזה בספרות העברית בדור שאינו רגיל עוד לזה וגם אין כחו לזה. הוא – שב, קן לקן, הוא כמעט מבוהל, פוחז, רץ, – מתהלך פה במנוחת ארי. מי יתכן את רוחו? מי יבוא ליסוד רוחו ויכלתו? – והנה לפנינו חלק אחד אחוז מכתבים נבחרים של הסופר הזה, שיצאו לזכר חג חצי-היובל של פעולתו הספרותית (תרל"ט – תרס"ד). עשרים וחמש שנה הן צבא לאדם עלי אדמות; והכתבים האלה הם רק מעט מהרבה, חלק ממאה או יותר. וגם כאן אנו שואלים את עצמנו: מה יתנו לנו כל אלה ממנו, מעצמותו?

הרי לפניכם, האב הזקן, פני הוד מאירות! לבי-ונה. עיני נשר ומוח חכם! – וראה נא את לבנת הנגה על פניו. זה אות גזע חזק. העין הזאת, מלאה מתן, נראה כעצובה, לחה, ולה ברקים וחזיונים של הדור. גילת החיים, רננת ההויה. – וחזה שם, בני תמונת אשה זקנה במסגרת, היא כמצל מלאך גבוה. סכת-שלום פרושה עלי בחדר עבודתי! חזה-נא הודה שופכת שיח! אם-למושעות היתה לנו. כלה אומרת שיר-עז, זמרת-יה... .

הנה לפניכם, הדר יערו וכרמלו, והנה, קתא דמגלא, שומר מה מליל! סופר יגע, לעורר את המחשבה העברית, השירה העברית, והלב העברי. הוא חפץ, לנכש, לזרות ולהבר, לזרד, לגדור, לקצור, לעזק, לזמור ולבצור, לנתוש, לבנות ולהאהיל תלמים, להשקות, לטעת! והנה, צערו של עולם, מות אחי, תפלה המתחלת במלים אלה: אליך בת הזקים, נעטרת כתר-זיו, אליך שרתי בממלכת הפרחים אשר בגן הנעול.

איך בת נצח והודי; וסמוכים להם; שירת הקברים, חלום האביב, קדוש לבנה ברומי... הוא ישיר שיר, ציון בפרוזה; והנה, ציון רוח צח שפיים, ציון אהבת בית, ציון שיר גבורים, ציון קול מקברים, ציון מגן וקשת, ציון על הסוללות ועוד. — והרי, ספורים ופיליטונים, שלשים ושנים במספר; הרי, מסות ספרותיות, והרי, מכתבי מסע, אמנותיים.

שאו שערים ראשיכם — במלים אלה הוא פותח אחד מכתבי-המסע שלו — שאו שערים והנשאו פתחי בית-אוצר התמונות. עוד רגע אחד אעלה בקרבך! גי-חזיון, נפלא ונהדר בשלל צבעיו! אעברה נא ואראה, מה תארו עוד גדולי חרשי צירים על לוחותיהם ממבחר קורות ימינו. הואילה נא, הקורא, לארח אתי לחברה, והעברתי לעיניך עוד תמונות עבריות. למען נבחון ונשכיל לדעת, איזה הוא מראה נאוה ונחמד, אשר עדותיו נאמנו מאד, והוא קָשום בכתב אמת ונשקף מראש אמנה, מקדמי דורותינו וקשט תולדותינו, וכזה נראה ונקדש; ואיזה הוא חוון-שוא ומקסם-כזב, אשר הוא לראוה במראות הצובאות האלה.

והוא הולך ומונה כדרכו. — הנה לכם, למשל, תמונת, נחש הנחשת (מלאכת טינטוריטו), המדבר הגדול משתרע מסביב, בין גלי עפר וחול מתגוללים נשוכי נחש, ושם על גבעה קרובה נראה נחש-הנחשת. התמונה היא מעשה ידי אמן. אדמת-לאובות, חול בוער כתנור מאופה. החללים מתהפכים בציריהם וכל בדי עורם יתעותו. הם עשויים במלאכת מחשבת נפלאה, אך נחש הנחשת הוא כמעשה צעצועים, בלי הוד ומורא, (כתבים נבחרים).

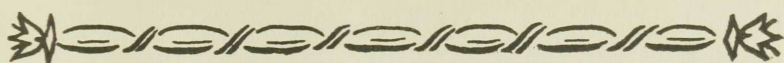
כמו בבית-שכיות של שם ויפת אנו נמצאים בקראנו מכתבים ותאורים האלה. הנה אולמים, תמונות, פסלים, מצבות עתיקות, צללי גבורים, סמלי יהודים נצבים, ובאולם אחר תמונות משברי הים, הרים נשאים, חלום עננים, כל צבעי הטבע למינהו; אבל אם ראינו דבר אחד תלאינה עינינו לראות ולהשקיף עוד, ואנו יוצאים החוצה. — אמנם כחו של המחבר אתו, להוביל אותנו לשורת של גנות ופרדסים; אבל אין רוח מנשב בין האילנות, ונדמה כמו הכל עומד בלי נוע... אנו רואים איזה אור מרחוק, ואנו קרבים אליו והוא רק מבריק. לעושר צבעיו אין ערוך, אבל חלומותיו כמו בהקיץ ידברו...

סוקולוב הוא אחד מן המעטים בין הסופרים העברים שהלך הרבה למסעיו ושראה ארצות שונות ועמים שונים. הוא עבר ארחות ימים, עלה על הרים וגבעות, בקר עירות וכרכים וראה בתי־משכיות גדולים לאמנות וכל חמדת התרבות. ועל הכל נשא מדברותיו בטעם; על הכל סָפַר לנו באיזה כובד המונח בעצם הדברים, ועם כל זאת לא למדנו מזה ברב או גם במעט... הוא ראה אנשים גדולים, שמע משאות מדברים מצוינים וזמרת מזמרים גדולים וראה משחקים מהוללים. הוא לקח חלק במועצות רבות, עסק בעניני החברה וגם לפני שרים התיצב; ולא קלט לבו מכל זה, אם גם ידבר באלה בכל פעם. מלבד זה קרב סוקולוב גם רבים מסופרינו ועשה נפשות רבות בנו; הוא קרב גם אותי והיה הראשון שנתן לי את ידו.

במות הרצל היתה קריאת האבל שלו היותר עזה; ובנפול פורט־ארטור נשא גם על החזיון הזה קינה כבירה. — הוא הספיד את ספנסר ואת חז"ס, את אטלס ואת רדקינסון; נשא אבל ובכי על כל גאון סתם ותאר באמנות חיי איש תורני אחד, שמלבדו אין בודאי אתנו איש ששם לבו אליו, והוא יוסף כהן צדק; ודוקא במין חיים הללו ידע להפליט את המלה האמיתית: תוגה עמוקה.

סוקולוב, החי תמיד בתוך שאון החיים, המעשה וצלצול העט, הוא סוף כל סוף זר לעצמו וגם לדבריו. הוא הראה לנו את הפרוזדורים ואת האולמים ואת כל החדרים הרחבים המובילים אליו; והוא סגור הנהו בעלית קיר קטנה, סגור בנפשו וסגור גם לעצמו. — — —

שמעון ברנפלד

שרטוט

ה' כדור שלם שהסופר שמעון ברנפלד כותב בעתונות העברית, וזה איזו שנים הוא כותב גם בלועזית, ודבריו נאמרים בטעם ונקראים ברצון. — ש. ברנפלד כתב הרבה דברים חשובים ב,המגיד', בימי דוד גורדון, ושם נדפסו מאמריו הגדולים, כעין מבואים להבאים, ברוך שפינוזה והיהדות, לתורה ולתעודה ועוד כאלה. ב,המליץ', כשנערך עוד על-ידי י. ל. גורדון, החל לתת לנו תמונות מחיי ההשכלה באשכנז.

בימי האסיף, המצפה, ו,כנסת ישראל' כתב ספרים שלמים תולדותיים: דור דור, קורא הדורות ועוד; וזה הספר, קורא הדורות היה ספר מקראי ועיוני, ואיזה רוח שנשב בו עשה אותו רצוי לקוראים. ובימים ההם כבר החלו התסיסות והוכוחים בספרות בין המהלך הישן והחדש, בין חבת-ציון והדומה לה ובין בני ההשכלה, או בין ההשכלה והיהדות. ברנפלד כתב אז מאמר בשם, חזות הכל, ב,המליץ', וסופרים רבים התוכחו עמו; ויען נכוחות גם הוא, והיה פולמוס ספרותי חשוב בספרותנו. כן נדפסו גם מאמרים צבוריים רבים מאתו, ב,הצפירה' השבועית והיומית, דברי-בלשנות וחקירה, ב,אוצר הספרות' על-דבר רבנו סעדיה גאון, ועוד כמה דברים בכל המאספים אשר לבני ישראל.

בהיותו רב בקרביה ויהי רחוק מן החיים הספרותיים לא כתב הרבה; אך לעומת זאת, בשובו לברלין, חגר כח' ויחל שוב לעבוד ולכתוב. פרי עבודתו היו הספרים: דור חכם, ו,דור תהפוכות', ב,ספרי עם', מחמד, תולדות מסעי הצלב, וגבריאל ריסר, ב,ביבליותיקה העברית'. הוא הוציא לאור שורת ספרים, שיצאו לאור בהוצאת, אחיאסף, הלא המה:

תולדות שי"ר, תולדות זכס, ותולדות הריפורמציה הדתית; ועוד חָבַר ספר גדול בן חמשה חלקים בשם, דעת אלהים, שנכתב על-פי הצעתו של אחד-העם.

ברנפלד היה גם הסופר הראשי של, השלח, כשנוסד בברלין, וירבץ בו דברי תולדה ומחקר בכל חדש; ומעין אותם המחקרים כתב גם ב,לוח אחיאסף, ב,האשכול, ב,ספר השנה. עבודתו הספרותית במקצוע הצבורי היתה רבה ב,הדור, השבועי של פרישמן, וב,הזמן, השבועי. שיצא בעיר-המלוכה מאת בן ציון כץ; בעתון היומי, הצופה; של לודוויג ופרידמן היה כתב בכל יום וישא דעו על עניני יום יום. הוא כתב גם, בהשלח, של קלוזנר וביאליק. בספר הראשון של, העתיד, הוצאת, סיני, כתב את המאמר הראשון: ב,חינת היהדות, וב,העומרי, יליד ארץ-ישראל, נדפס מאמרו על-דבר, רעיון התעודה בישראל. הוא כתב רשימות רבות ב,העולם, ברלין, כתב גם ב,הבקר, ועדיין הוא כותב. ולכל הדברים האלה, מעתה ומאז, רוח אחד, שפה אחת וסגנון אחד. ברנפלד דן ומבקר, חוקר ודורש, מעיין ומנתח. על כל מאורע תולדותי דבר, על כל דבר העומד על הפרק ידן; והכל הוא עושה בשויון-נפש, ולכל הוא מתיחס ביחס קבוע.

ברנפלד אינו מבהיק בדבריו, אינו מבקש לתפוש את הלב, אינו משתפך לפניך ואינו מליץ; פשטן הוא, מעין דבור חי נמצא בכל אשר יאמר ובכל אשר יציע לנו. המלה, יציע, היא המלה היותר נכונה למהותו. לברנפלד אין באר בנפשו שממנה ישאב את דבריו, אין לו כח פנימי הכרחי אשר יאלץ אותו בכל פעם לשבת על האבנים; הוא אינו משתלם ואינו עולה — אינו בונה אך בדבר אחד ואינו רוצה רק דבר אחד; אבל איזה תום הדבור מלווה אותו תמיד, איזו תמימות נראית בו, עושה אותו נוח לקורא. הנה לכל סופר איזה דבר שהוא מעריצו, לכל סופר יש איזו עקשנות בנפשו ואיזה צד בדעותיו שאינו מובן לאחרים; לא כן ברנפלד, הוא אינו עקשן כלל — והוא גם מובן לאחרים מכל צד. בכל אשר הוא כותב, לא היחיד דוחה אצלו את הרבים, לא נחל שוטף בחזקה, כי אם גשמים נאספים.

אין ברנפלד כשהוא לעצמו רוצה כלום, אינו רוצה דבר שאינו צריך לקורא ואינו נוח לקורא ואינו מועיל לקורא; כל מה שהוא אומר ומציע, הוא

פשוט ומובן כל-כך, עד שהוא אינו מדבר אלא מלב הקורא ומסביר לו דברים שהם מרחפים על שפתי הקורא בעצמו. העולם הוא פשוט ופתוח לפני כל במעשיו ומאורעותיו. — הכל נעשה בו כמו שמצא כתוב לפניו כאן בספר... היהדות היא נכונה, הלאומיות היא נכונה, התרבות היא נכונה, המדעיות היא נכונה, הספרות היא נכונה; הכל נכון וברור ואי אפשר לאמרם אלא באותם הדברים שהוא אומרם עתה... גם החיים הם פשוטים וגלויים, העולם המדיני הוא פשוט וברור. למה תתעקשו? למה תספסו על? למה תחרידו את הלבבות ואת המוחות? למה אתם מחפשים דברים שאינם צריכים חפוש כלל?

ושמא תאמרו: ברנפלד אינו מחדש דבר, או שכותב רק לשם כתיבה? לא! כל מאמר שלו יש לו תוכן, כל משפט ומשפט היוצא מפיו יש לו יסוד; ובכל רעיון היוצא מעטו יש איזה דבר ברור ונאמר בהשכל. שמא תאמרו: הוא ידבר על דברים שאינם יודעם על בורים? לא כן! הוא קרא ושנה הרבה, הוא יודע כל דבר על בוריו, ומבין כל דבר שהוא דן על-אודותיו. שמא תאמרו, כי ברנפלד הוא, סופר, מן השוק, ויש לו קטנות-ספרותית, או להפך יש לו איזו, יראה עילאה; והחזקת טובה לעצמו? לא כן! אין לו כל גאות ספרותית, ונקי הוא מכל הקפדה לכשרונו המיוחד לו. ומה הוא עושה אפוא? הלא הוא כותב רק דברים מובנים לכל, דברים הצריכים להיות מובנים לכל. הוא מעיר על הטוב ומוחה כנגד הרע, רוכש נפשות להטוב והמועיל ומשפיל מה שאינו טוב ואינו מועיל. תאמרו, כי מושבע הוא בנפשו לעבוד לטוב מיוחד ולמחות כנגד רע מיוחד? גם זה לא כן הוא. ברנפלד בעצמו יאמר לכם ויציע לכם, שהכל טוב ולפעמים גם רע, שהכל מועיל ולפעמים גם מפסיד, שהכל בעתו ולפעמים גם שלא בעתו. — נאמר לנו, למשל: שהימים הראשונים היו טובים מאלה, ואנו רק דומים לבני-אדם — לא כן! גם אנו בני-אדם, בני עבודה ושכל ועובדים בתרבות ובמוסר, לא פחות מאלה שהיו לפנינו. ובכן הלא יש לומר להפך, הלא יש לומר: לנו נתונה העבודה כלה? אולם גם זאת היא הפרזה, העברה על המדה. — בכלל, השתמשו בכל דבר, יאמר לכם, אך במטותא, עשו זאת בלי הפרזה, בלי קיצוניות, בלי עקשנות שכלית ולבבית. עשו הכל וברו לכם; אבל דעו מה אתם עושים ומה אתם בוחרים לכם. למדו הכל, אבל דעו מה אתם לומדים; דרשו הכל.

אבל דרשו זאת בבינה, ביושר ולא בעקמומיות. לכל פתחו את לבכם, אבל היו בני-אדם מבינים. החדש היא חלק מן היום, היום הוא חלק מן השבוע, השבוע הוא אבר מן השנה, והשנה הוא חלק מחיי הדור; הזמנים בודאי משתנים, ובכל-זאת אין הבדל גמור בין עכשיו ולמחר ובין אתמול, ואין שנוי יסודי בנפש ובצרכי הנפש – זאת אתם צריכים לדעת כמוהו היום.

זוהי הפעם הראשונה בחיי שאני אומר כזה, – הוא מתנדה פעם אחת – מדת הבושה הקבועה באישיותי הפרטית הולכת ומלפפת אותי גם בעבודתי הספרותית. מעולם לא הכרזתי על עצמי במסכת רעים; ומעודי לא הטעמתי את ערכי הספרותי בדברי עצמי. באמת ובתמים, איני מגדיל את ערכי יותר מדי; ומעיד אני עלי, כי קשה לי מאד לקרא בדפוס את דברי עצמי. מיראתי שמא טעיתי, ושמא דברי לא עלו יפה, ונמצא אני מצטער על זה הרבה. מעולם לא שפטני אדם בבקרת כל כך קשה, במדה שאני נשפט עמי בעצמי, (ודוי והתנצלות: – בהבקר).

ומי זה עוד יבא במשפט עם הסופר הזה ויהרהר אחריו, אם הוא מהרהר אחרי עצמו ובודק אחרי עצמו, שמא טעה, שמא לא דבר נכוחה, שמא נכשל בהברקת הדבור או בהקבעת משפט-קדום, שמא נטה לשלילה, בעת שיש עוד צד חיוב בדבר, או שמא זכה דבר שאינו כלו זכאי. אל אלהים! גם אנשי-המחשבה והעוסקים בעניני מחשבה בני-אדם הם, בני-אדם פשוטים, שעלולים לטעות או לבוא לידי טעות.

באים וטוענים נגדו, שדבריו אולי נאמרו כבר מפי אחרים, או יש להם סיוע בדברי אחרים, או גם כוללים תוכן לקוח מתורות אחרים. – והוא משיב: אלו הייתי עומד ומכריז עלי: ראו הנה הבאתי לכם דברים חדשים, לא אמרם עוד אדם מעולם, – היה אפשר לטעון עלי, כי דברי לקוחים מספרי מחברים שקדמוני; אבל מימי לא אמרתי כזה, אלא הרציתי את דברי, כאלו כבר נאמרו כלם בספרי אחרים; ומה שחדשתי אני, מה איכפת לי, אם יקראו על שמי או לא? העיקר הוא לי, להסביר את כל הענינים לקוראים משכילים המתאזים להם, אבל אינם מצוים אצל חקירות כאלה.

ואמנם, מה הסופר הלז עושה? – הלא הוא אינו אלא מסביר, מורה לבני-אדם מה שנראה לו ומה שהוא מוצא לנכון לבאר באלה הענינים שהוא עוסק

בהם; והנה הוא משמיע גם דברים שנולדו עתה ברוחו, ולא באו מפי סופרים וספרים גרידא.

הביבליאה היא בידו של ברנפלד זה יותר מארבעים שנה, והוא מקיים בה בלי הפרזה: והגית בה יומם ולילה. שפת הביבליאה היא לו לשון היום, ועולמו הוא עולם הביבליאה. בו הוא אזרח ובשאר ענינים הוא בבחינת גר ותושב (שם). ואיך לא יהרהר אדם בדבר, שבו הוא אזרח ולא ימוש מאהלו תמיד? איך לא ימצא היהודי, שלבו תמים עמו ועיניו אינן סגורות, דברים להגיד בספר ובחיים, שהם הם צרכיו וצרכי חיינו? איך לא יאמר דבר שצריך הוא להאמר, להאמר גם על ידכם ולא דוקא על ידו?

ברנפלד כתב ובאר הרבה פרקים בדברי-תולדה. הוא כתב, נסיונות הסטוריים; בבאור נכון ובבנין מקראי. הוא הפיץ אור על הרבה ענינים ידועים ויעברים לפני הקורא, וגם הוסיף והחסיר משלו; אבל גם ברב או במעט שהוסיף וגרע מעצמו, גם מה ששייך לו, נאמר באותו הנוסח ובאותו תום הדבור, כמו אותם הדברים ששמעם מפי אחרים. — אם תמצאו לומר: סבת הדבר היא, משום שאין לו גאות-ספרותית, וזוהי מדה טובה באמת לאדם, שלא להראות באצבע על עצמו ועל חדושו; ואם תחפצו: אינו שומע גם בקול עצמו ואינו עומד אף בשלו... למחר הוא אינו מטעים עוד את חדושו מאתמול, והוא מבאר את הדבר גם באפן אחר ממה שמצא לנכון היום; ואותו האפן החדש גם כן ברור וישר, נאמן וקיים, והקורא שהסכים לו אתמול, יסכים לו גם היום, יסכים לדבריו מהיום. שמא תאמרו: יש חידות רבות בתולדה ופותר אין אותן; שמא תחפצו לדעת מה למעלה מזה ומה למטה מזה — גם את זה יבאר לפניכם, זה גם כן גלוי לפניו. שמא תאמרו: היהדות אינה כמעין המתגבר — התישבו רגע בדעתכם: הן היא מעין המתגבר ולה נתכנו עלילות. שמא תאמרו: היא כלה נאה וחסידה — אל-נא אחי, אל נא תפריזו: כי הן לפעמים לא נאה גם לא חסידה היא. שמא תאמרו: יהודה גדול מאפרים, שלו נתנה ירושת אבות — אדרבה, לאפרים נתנו החיים והטבע. שמא תאמרו: אפרים קודם ליהודה וחיי עשרת השבטים הטבעיים הם שאינם עתידיים לחזור לנו — אדרבה, לא יחזרו לנו בני היהדות.

והיהדות גופא, אם תחפצו, היא טבעית, התגלית, שכלית, מוסרית, תבונית, אנושית ותורתית, מקראית, תלמודית, פלוסופית, קבלית ושירית ומחשבתית. הכל שוה ויפה, הכל נכון וברור, הכל טוב בעתו ונאמן בעתו; הכל חי ויחיה, הכל בה מועיל, הכל היה בה, מה שאנו מוצאים בה.

מה הוא העם? רוח העם? תעודת העם? מהות העם ואישיות העם? מה הן מלחמות הדורות ותורות הדורות? אין ברנפלד אוהב שאלות קשות, ובכל-זאת הוא משיב; הוא משיב תוך כדי דבור, משיב בנקל, בדעת, בהשכל, בהגיון, בבאור נכון ומיושב. הוא משיב על כל דבר — תשובה מועילה; הוא מביע רעיון טוב לשעה ואיזה דבר מצרכי השעה.

וזה הוא הפלא. ברנפלד אינו חוזר על דבריו ואינו שונה את דבריו. מעולם לא קראנו אצלו דבר שיוזכרנו את זה שהתגדר בו אתמול, שיהיה כעין המשך לאתמול ובאור מפורט לדבר של אתמול; כל יום חדשו בו. בכל מאמר וכל דבר שהוא דן עליו עתה יש בו דבר-מה. שמא תאמרו, אין לו שיטה קבועה? אדרבה, יש לו שיטה קבועה, והוא מדבר על כל דבר כבעל שיטה קבועה ומיושבת. הוא אינו מחניף לשום דבר, אינו מעריץ איזה דבר מפני פניה צדדית. לכאורה לא תמצאו עט צנוע יותר מעטו של ברנפלד. הוא מאמין בלב-שלם בכל דבר ובכל מאמר שהוא עוסק בו. הוא הלא אומר עתה דברים שאי-אפשר לאמרם כלל באפן אחר ובנוסח נפשי אחר. לבו תמים עם כל מלה שיוציא פיו, עם כל הגה, עם כל מאמר. וסגנונו, סגנונו של ברנפלד, ברור ורצוי, הוא קל וגם יפה; אבל כמי שור הוא בכל ושוה הוא בכל. אין בדבריו הֵד עמקים ועליה על גבי הרים, אין בו חלומות נפשיים וגעגועים נפשיים; ולהפך, אין בו גם אותו השובע הספרותי הרגיל. עת לעשות לה' בכל פעם ועת לדבר בכל פעם. עת להציע בכל פעם, עת לבאר ולפרש בכל פעם.

ברנפלד איננו סופר העט, אינו עומד ודורש, רק מדבר הוא את דבריו; ועל-כן יש בשפתו הדבור החי, דבור חי כמו שמדבר איש אל רעהו. מדבר אליו בנחת, בישוב ובהבנה. — הוא אינו מרעיש את האוזן והלב ורק ישמיע דברים, ישמיע גם בחפץ-לב. ברנפלד לא יקניט את מתנגדו. הוא אומר: הקפדה זו בעצמה מה טיבה, ושמה הדין עם השני; בכל אפן הדבר צריך באור. הלא גם אתם תבינו זאת, שלא דוקא אני אומר כך, אלא שהענין מחייב אותי לומר כך.

ומה המה כל המחקרים והעיונים הרבים? מה הן כל המחשבות הגדולות והדעות הגדולות? מה הן סערות התולדה והחברה משנות דור דור? עניני בני-אדם הם, שנתנו לנו כדי להבין ולהתבונן בהם, כמו שיעשה הוא זה עתה, בדבריו שהוא מדבר היום. למה תפליגו בדרככם? למה תרעשו עולמות?

ואם תאמר, אין כל מקום לרעש כלל? יאמר הוא, אדרבה, החי יתן אל לבו, האדם השכלי צריך הוא לאיזה דבר; הוא צריך להבין ולדעת, צריך הוא לשפוט כל דבר, צריך שלא ללכת אחרי כל משא כבהמה בבקעה. ואם תבואו ותשאלו: האם באמת חכמים המה בני-אדם יותר מבהמה בבקעה? — גם-כן טעות היא בידכם, כמו שמבואר לכם, כמו שנחזה כלנו. — בני-אדם בני-אדם הם תמיד, את הסוד הזה נדע . . . שואלים אתם שוב: האם אין לו יראת-הכבוד לפני השבת הגדולה במחשבה ודעה, בדת ובחיים? האם מסופק הוא בדבר, שמבטלו עתה? — אדרבה, מי כמוהו יהודי נאמן לכל הדברים האלה, הנקראים קדושה ודת, מוסר ומחשבה, השפעת האנושיות והחברה; מי כמוהו חבר נאמן לכל אותם הדברים, שנקראים צדק ושלוש, אהבה, דת ודעת. והוא עושה כל אלה, לא משום שהוא נבדל מאחרים וסגולה מיותרת לו מאחרים; הוא שונא תכלית שנאה את אצטלא דרבנן, את הרבן, במחשבה ודעה. שמא תאמרו: דמוקרט הוא, אדם חלוני? — לא, הוא קורא, איני כותב בעד הרבים, רק בעד היחידים, (הצפירה). שמא תאמרו: אוהב הוא את היחידים בני-עילאה ומתרחק מן ההמון, מן הקהל הגדול? — גם זו היא טעות בידכם. אדרבה, נשכיל את ההמון, נלמד אותו בינה, נלמד אותו להתבונן אל דרכו ואל מעשיו, גלוי וידוע לכם, שאין אני פוסע על ראשי הצבור ואיני מטיל שררה בעטי על הצבור. אל יתקנאו בי חברי ואין אני מתקנא בהם. כלום בן-אלים הוא האדם? כלום עשיתי דבר וראיתי את ההפך ממנו ולא חזרתי לאחוריי? כלום הקטנתי אדם במזיד? כלום כותב אנכי לשם כתיבה לבד? כלום גזרה יש בדבר להיות דוקא סופר וחושב? כלום מחשבתי הן שונות ממחשבות כל בר-שכל נקי? כלום לבי איני מבין, מה שצריך לכם ומה שמועיל לכם? כלום נתעשרתי ממה שאני כותב? כלום נעניתי חס-ושלום? כלום אמרתי איזה דבר של בטלנות, של יהירות פשוטה, של מליצה, של צחות הדבור לשם דבור בעלמא? כלום עליתי לגדולה או נדחתי ממנה? כלום יש לי אוהבים

ואת חנפים אהב? את חובתי עשיתי כל ימי. עדים הן קירות ביתי, עדים הם שלחן הכתיבה וספריי, עדים, כל מי שבא עמי במגע ומשא, שהנני ממלא את תפקידי. — — —

הנני לוקח את הספר היותר חשוב של ברנפלד, דעת אלהים, והנני מעתיק לפניכם איזה דברים מן ההקדמה:

גם אלה לחכמים — יאמר — יבינו מדעתם, כי בהביאנו לפעמים דעות איזה סופר וחוקר, אם לרמוז על התפתחות היהדות ולראות השפעת הדעות האלה או לחלוק עליהן, אין אנו אחראים בעד אלה הדעות אשר הפסדן לדתנו נכר. כי בבנין זה, אשר עם לבבנו לבנות, יסוד הראשון הוא האמת על-פי החקירה המדעית, לדרוש ולשאול את פי כל הצדדים, טרם נחרץ משפטנו; או יותר נכון, אין חפצנו להוציא משפט (משורטט אצלו), כי אם להבין את כל הדעות, שהשפיעו על התפתחות היהדות. אף לא ירע בעיני אני-הדעת, כי לפעמים נחלוק על אדם גדול ונכבד בעמו, כי אין משא-פנים בדבר, והאמת חביבה עלינו מכל. את דעתנו נשמיע אחרי החקירה העיונית והדרישה האמתית, לפי השגתנו אנו; ואם יבא איש לטעון נגדנו, הרשות בידו, כי סוף סוף נושא עניננו איננו חקירה הנדסית, אשר רק משפט אחד אמיתי לה, באפן שלא תפול בו המחלוקת, כי אם הטעות מאחד משני הצדדים, כי אם חקירה מסורה ללבו של אדם על-פי השקפותיו ודעותיו ודרושיו, שהוא מצוי אצלם ומחזיקם לאמת, ושבעים פנים לחקירות כאלה, באפן שיקשה ההסכם עליהן ונוכל להמליץ על וכוה כזה: אלו ואלו דברי אלהים חיים.

זהו הנוסח הנפשי התמידי של ברנפלד, בכל מה שידבר ובכל מה שיציע — סוף סוף ענינו אינו חקירה הנדסית; ואם יבא איש לטעון נגדו — הרשות בידו, שבעים פנים לחקירות ולדברים, באפן שבכל קשה ההסכם; אין חפצו להוציא משפט, כי אם להבין את הדבר, אין חפצו להטיל עליכם דבריו בחזקה.

וזהו התום הישרני שאמרתי, תום המלוה אותו על כל פסיעה, ונמצא בכל מאמר, בכל משפט, בכל דבר, בכל שיחה; זהו שויון-נפשו לכל דבר והצעתו המוקדמת לכל דבר.

ומי יכעס עליו, על אותו סופר, בקראו כאלה? מי זה עוד ישא טינא בלבו עליו, אם גם ימצא שהדברים אינם כך? גם אלה לחכמים יבינו מדעתם – מי זה לא יחפוץ להיות מאלה החכמים שיבינו זאת? מי זה יקרא דברים כאלה ולא יאמר ישרים הם? מי לא יאמר לעצמו, מאמין אנכי לאיש הזה; ואם גם טעה, מה בכך? כלנו טועים.

ברנפלד הוא הוא יודע לרדן בכמו אלה, הוא יודע לבטא לפעמים במאמר קצר טפוסה של דעה שלמה, ולמסור לכם צביון שלם מאותה הדעה, ולתאר לכם על נכון האפי של החושב ומחשבותיו. – עשיר הוא בכמו אלה ותמצאו כמו אלה הרבה אצלו; אבל זהו הדבר: הוא אינו גם עני. השבת שלו אינו פועלת עלינו, לפי שגם החול שלו הוא מעין השבת, ולהפך – בשבת שלו תמצאו מעין החול...

הסינתיזיס בהיהדות בזמן הזה, – הוא אומר באחד ממאמריו – אין למצוא רק במקורות הדת הישראלית מימים קדומים, אלא היהדות צריכה להיות כח מוסיף ומְחַדֵּש; אין אנו סוגרים את חומתנו, לבל יכנס בה מה מן החוץ. בימי גדולה של היהדות לא היתה אסתנסית כל כך, אלא קלטה מן החוץ, מה שהיה ראוי לקבל. הפלוסופיה הדתית ועמה גם הפיוט הדתי קבלו הרבה מן החוץ: הפלוסופיה קבלה את ההגיון, את כללי הדקדוק; של המחשבה העיונית, את כללי ההשגה האנושית, מן הפלוסופיה היונית; והפיוט הדתי נצטרף ונזדכך בתמציתו האסתטית על-ידי יחס משוררי ישראל למשוררי הערביאים. ואין אני מתירא מלאמר בפרוש, כי פיוטי שלמה בן גבירול ויהודה הלוי נעלים בתכנם, בצורתם ובהנאתם האסתטית על כמה מזמורים שבספר תהלים; בהם אנו מוצאים עליה ולא ירידה ליצירה הפיוטית בשפתנו. אבל מה שעלינו לדרוש תדיר, כי לא נחל בכל פעם מבראשית, כי לא נבוא בכל פעם בהמצאות חדשות, בתורה חדשה. כל עם תרבותי מיסד את קולטורתו על העבר, על קניינו הרוחניים מדורות קדומים. קדמות האומה היא תמיד עדות על התקדמותה הקולטורית. רק בבחינה זו אנו דורשים לשוב אל העבר, לא לעמוד ולהשאר בו, אלא להתקדם בו, להוסיף עליו ולחדש על ידו. אין זו דרישה אל המתים, אלא שאיפה לחיים, שתהא היהדות אידיאל שלם, הסטורי ומוסרי. (גלוי שכינה ב.הבקר).

כה ברנפלד כותב או יושב ודורש.

אין זו דרישה אל המתים, כי אם שאיפה לחיים; אין אנו סוגרים את חומתנו, לבלי יכנס בה מה מן החוץ, אבל יכנס בה דבר טוב ומועיל; אין אנו מבקשים מכם נשגבות, רק התקדמות. העבר כשהוא לעצמו, בודאי שאיננו מספיק בכל; אבל לנו נחוץ יסוד העבר, כדי להתקדם על ידו, רק כדי להתקדם. ומה המקרא חסר, אם תהיה היהדות אידיאל שלם, הסטורי ומוסרי? מה אכפת לכם, אם נוציא את הפסולת ונכניס לנו את הבר? מדוע נתעקש ונטעים דברים שלנו, בשביל שהם שלנו?

הדעות המוסריות בודאי אינן קבועות ועומדות, אלא הן מתקדמות והולכות. ההשגה המוסרית מקבלת צרוף וזקוק מדור לדור, מתקופה לתקופה. מה שנחשב בעיני בני הדורות הקודמים להיתר גמור, נחשב בעיני בני דורנו לאיסור גמור; ולאידך, דברים שהיו הראשונים נוהגים בהם איסור מוסרי נעשו לנו למותרים. — ובני־אדם מתאווים לדעת, איך התפתחו המושגים האלה, ואיך קבלו תוכן חדש ואיך היה אפן השפעתם על העמים. (זרמים מוסריים, ב, הבקרי). אבל יש בכל אלה עצם שאינו מתבאר ושאינו מתחלף לגמרי; תשליכו קליפה אחרי קליפה — והפרי ישאר... על עמנו לשכוח: הרבה, עליו לשכוח, בכדי שיוכל ללמוד מחדש. ואין זה חדש, כי אם ישן; אין אלה מסתורין דתיים, מוסריות שלמעלה מן הטבע, שאליהם נשאף בדרך השכלול, כי אם, חיים אנושיים, חיים טבעיים ומתגלים. ומדוע לא נבקש חיים טבעיים ונמאן בהם? הגעו בעצמכם, מדוע נמאן באלה?

ברור לנו הדבר, שלא חונן האדם בשכל האלהי, בשביל זה בלבד, לעמוד על אמיתת היקשים וחדודים הגיוניים או, בכדי לדמות מילתא למילתא, בכדי להקשות ולתרוץ, ובכדי לשאל ולישב בנקל או בדוחק, או בכדי לגלות תמיהות וקושיות; בקשת האמת המוסרית אינה פעולה שכלית (שם). תאמרו: אוי לנו, אם נחליש את הפעולה השכלית, זה המאור שבאדם, ונעבור אל המסתורין שבאדם; אבל גם מזה אל תפחדו, הלא תבינו...

בקצת בני עמנו אנו רואים, כי שקועים הם כלי־כך במנהגים דתיים, עד שאין בלבם מקום לשאיפות דתיות (שם). חדוש היהדות מצריך תחלה רגש־דתי כביר, חיובי ומשפיע, (חדוש היהדות); ושוב הוא אומר: חושש אני, כי גם הלאומיות המעטה והדלה הקימת עוד בישראל.

היא נזונית רק מן הדת. מן השפעת הדת, שנשארה לנו מימינו (מהות חיינו הלאומיים). מרובים אנו ברוחניות יותר מדי. וחסרים אלא מעשים, מעשים ממשיים (שם); ולאורך המעשים הממשיים לא יספיקו בלי רוחניות. אין עבר פורה קיים ומתמיד בלעדית. ואין זה חי בלי מסורה, בלי טהרת המסורה. לא בבקשת התעודה המוסרית לעמנו נמצא הקלקול הלאומי, אלא בתכלית המכוונת שבה (רעיון התעודה בישראל, ב, העומרי). הוא אמנם לא יכסה על הצללים שבחיי עמנו ובתולדות עמנו, ולעתים גם במוסר עמנו וברדת עמנו, ומי עוד עשה זאת יותר ממנו, ובלי כל משא-פנים כמוהו; אבל באחת הוא מחזיק תמיד: עמנו יחליף כח (אחרי הרעש, ב, האשכול).

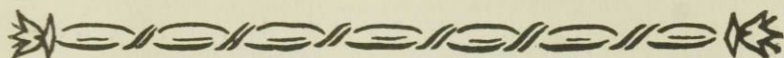
מסתכל אני במאורעות ובעובדות האחרונות, וברור לי שעכשיו עלינו לבנות הכל מחדש (בחינות המאורעות והמעשים, ב, השלח). הוא גם יודע שלא נבנה, שלא יקומו לנו האנשים, אשר להם אנו מחכים; ועם כל זה הוא מחכה, הוא מתיאש ולבו שלם עמו. הוא יושב וכותב ומחכה... לא אכחד. חידה לי הדבר הזה באיש כזה שנותן וחוזר ונותן, איש כותב מאמרים בכל יום ומדבר השכם והערב, שלא יפלט ממנו, ולו גם בשגגה, איזה דבר, שנוכל לומר עליו זוהי הנפש שלו, זהו סוד נפשו! השמעתם, אדם יוצא ונכנס באהלי המחשבה יום יום, אדם דן בעולם ובחיים, בדעות ובמחשבות, בערכי הדורות ובערכי הדורות, ולא ישאר בנפשו איזה קמט, או איזו יותרת? הראיתם איש יתה גחלים בחיקו ולא יכוה? איש הולך מאה מיל בכל יום ולא יכשל ברגלו ולא ילאה כלל? — הראיתם איש בוכה עם הצבור ונאנח עם הצבור, אדם משכים ובא בכל יום לעולמו של ישראל, מבלי שנראה מה הוא נותן ומה הוא מקבל, מבלי שנדע איזה המה החבלים שבנפשו והנקודות שבנפשו? —

וזהו הדבר, אין אצל הסופר שמעון ברנפלד איזה מאורע גדול של מחשבה, אשר ימלא אותו כלו ואשר ימשוך אותו אחריו. אם יתודה, איננו כמגלה סוד נפשו; ואם יקצוף, מעולם לא יקצוף; ואם יתפעל, — אימתי התפעל? אימתי דבר רתת? אימתי אבדה ממנו לרגע, המנוחה האפית שלו, כמו שהשכיל לומר עליו פעם סופר אחד במחיצתו, ב, הצפה.

ואם אותה מלה לא תציין את נפשו, תציין את שפתו, את הנוחות שבשפתו והקלות שבשפתו. ברנפלד מושל בשפה ולא היא בו, יען הוא

או שאדם מדבר, בלי כחל ובלי צבע-שפתי. בשפה חיה עושים כזאת סופרים הרבה, ובשפה לא מדוברת, בשפת עבר, עושים זה רק מעט, ואולי ברנפלד הוא היחיד. ואם לא נדע מזה, אם חדוש הוא הדבר בעינינו, הוא, יען כי רוחו לא יתן לשפתו כח-הכובד הנחוץ, יען כי מליו כל-כך קלות ונוחות, עד שנחשבו לשעה לחלק מאתנן. איזה מקום יקח לו ברנפלד לעתיד בתולדות הספרות – שאלה זאת לא אפתור עתה. אבל אם יתקיים חלומי של ברינין וחבריו ושפת עבר תהיה שפה-מדוברת, לא שפתו של ברינין המליץ תהיה ליסוד, כי אם שפתו של ברנפלד. שפת ברנפלד הספרותית היא שפת-הדבור, עם כל ישר הדבור ועם כל החולין שבדבור. — — —

ר א ו ב ן ב ן מ ר ד כ י ב ר י נ י ן

זכרון

הנביא . . . הכל מחכים לנביא . . . כל העומד, עומד ומחכה
לגאולה . . . לישועה . . . למלה חדשה . . .
כל הנביאים שקמו עד היום בישראל, היו רק הכנה לאותו הנביא,
נסיך העתיד, אשר יבוא ויתגלה.

טפוסו של החוזה הבא הלך הלוך והשתלם, הלוך והתפתח במשך הדורות
הרבים. כל הנביאים, החוזים והרואים של העבר יהיו לגבי הבא, לגבי
הנביא המקוה, כפני הלבנה לפני החמה, כנר חלב קטן לפני אבוקה חשמלית.
הנביא, אשר עינינו נשואות אליו, עדיין לא בא; אבל הוא מבשר את
יום בואו, וגם בוא יבוא . . . וגדול יהיה הנביא הזה ומרומם על כל כנוי
ותואר — ברוח שפתיו ימית את השקר ובמבט עיניו יבער את הרע.
חנפים לא יגורו במסבו, קטני־מוח וצרי־לבב לא ירוצו אחריו, מוגי־לב
ודלי־רוח מפניו יתחבאו.

וביום אשר יבוא אותו הנביא, ינבאו גם כל בנינו ובנותינו, ורוח חזון
ישפך על־פני כל העם. יאציל החוזה מרוחו הכביר על כל אחיו
ואחיותיו, ותמו אז מעשים קטנים ומגונים, דברים בטלים וריקים יכלו מן
הארץ.

בוא יבוא הנביא! וביום אשר יבוא היה יהיה רק זרע קדש, ממלכת־
כהנים בני כהני אֵל גדול ורם, בני עליון וילדי רום. וביום ההוא ינוסו
הצללים, ימסו הכבלים מעל רוחנו וזרח השמש ולא יבוא.
הנביאים לא מתו. כל הדובר אמת, כל המוכיח בשער, כל המניף
גרון על האלילים, כל המקצץ את ארוי הלבנון הרמים, כל מי אשר מטאטא

בידו לְקַעַר את רוח השקר, כל מי אשר יגביה את רוח האדם... כל מי אשר יפתח חלונות בבתי-אופל ומזריח קרני-אור בממלכת חשך, כל המלמד לאדם דעת ומחשבה, כל מי אשר יעורר את הרגשות בלבבות בני האדם הקרים, כל מי אשר ירבה חזון — הרי זה נביא... הרי זה אחד מאלה שמבשרים את בוא הנביא הגדול, הנביא המקוה:
בוא יבוא!

ראובן בן מרדכי ברינין כתב את הדברים האלה באחד מגליונות הצפירה הקודמת. ומדי אזכרה את השם הזה, שמו של ברינין, זכור ואזכור את אשר היה האיש הזה לנו לפני ימים.
והימים האלה ימי התנערות בספרות היו.

הגלות שבנו עוררה אותנו להאמין, כי דור ספרותי חדש קם או יקום על קברות הדור הישן — להאמין, שאנו והקרובים לנו אנו אותו הדור המקוה, הדור העבר הוא דור ננס, דור פג טעמו וריחו, דור חגר וסומא גם יחד; אבל אנו הננו בני דור לוחם ושואף, דור שונא את השקר ואוהב את האמת. אנו בני דור, שתעודתו להחריב ולבנות, לגדע ולזרוע, להרוס וליסד, בני דור, שעליו מוטל לבטל ולעקור משורש את הדברים הישנים ולהגיד ולהשמיע דברים חדשים. דברים חמים, גלגלים, עזים, מרוממים ונעלים, נשגבים ונמרצים גם יחד.

אנו, המתחילים בספרות, היינו בעינינו לרואים ולחוזים, לבעלי-כשרון ודעה, לבעלי-רוח וקומה; והם, בעלי הנוצה והעט מימים שלפנינו, בני הדור שהקדים אותנו ושעדיין הוא חי וקיים ומחזיק בקרנות ספרותנו, הם לא יגיעו אלינו ברוחם, מפני שאינם מבני החבורה שלנו, מפני שכבירים המה לימים, מפני שחובשי בית-המדרש הישן המה ואינם, מערביים כמונו, כלומר, אינם שואפים לארצות המערב ולהשכלת המערב ככל אחד מאתנו.

הם, הסופרים הישנים, הנושנים, כלם הם בני הדור הישן העובר והחולף, דור לאו דור הוא — ואנחנו הננו בני הדור החדש, בני המלה החדשה, החיה, החמה, העזה, הצרופה, הברורה והמצוחצחה. עטם של אלה אינו חי עוד, אינו כביר, אינו מדויק ואינו מזוין, ואנחנו כלי הזין בידינו, קולנו כקול ברמה, קולנו קול של אנשי מלחמה, קול שובר ארזים ומרקיע שחקים.

עוד לא הספיקה לנו העת להוציא הגות־לבנו אל הפועל. עוד לא באה שעת־הכושר לנו לצאת גלוי. להביע ולהריע לפני הקהל הגדול את אשר אנו נושאים בלבנו. למען ידע וישפוט מי המה הארזים ומי המה האזובים. מי הם העוברים ביבשה ומי הם בוקעי הים . . . אבל במכתבים פרטיים. אשר הרצנו אז איש לחברו. הפלאנו את מכות ספרותנו על אחת שבע ונמוד לה שבטים וחבלים. שם החמנו את רוחנו. הודיננו למלחמה ליום קרב. ונתלהב ונתמרמר על מארת הספרות. על החיים הצרים בה. החיים השפלים והמעטים. שם רצצנו את גלגלתם של הסופרים המושבעים. סרקנו את בשרם במסרקות של ברזל וגררנו את עצמותיהם על מטה של חבלים.

אין רחמים ביום דין! ויום משפט יבוא על כל הסופרים האלה. המדכאים את ספרותנו וממלאים אותה רקבון; בוא יבוא יום עברה וזעם. יום השַׁמַד ואבדון.

ואז תושע ספרותנו ותקום על ידינו. תקום לתחיה על־ידי בני הדור החדש. דור הנכון להקריב לה כחו ודמו. חייו ולשד עצמותיו. לא רק ילדות היתה בדבר. כי אם הרגשה של כח מתעורר באמת. של הולדת דבר־מה. או הולדת נחיצות של איזה כח. הבא להרס. לחדש. להודיע ולגַשֵּׁם איזה דבר. דבר חדש ורם. מאיר ומחמם. טוב ויפה ומועיל. במלים הגדולות והנפרוות האלה. בצלצול התרועעה והשאון הסתתר איזה רצון חדש. רצון שואף לבריאה וליצירה חדשה; ואותה המלה היתה שמורה לנו. בני הדור הבא.

עוז־רוח היה הדבר לדעת. שכל אזרחי הספרות. כל אלה הממלאים את חללה ומושלים בה — כגמדים הם נגדנו. ופעלם כאין וכאפס מול הדברים אשר בפינו אנו להגיד ולהביע אותם. עונג רב היה לדעת ולהבין. שכל מה שהם כותבים אינו שוה כלום נגד אלה הדברים שבפינו אנו. שבלבנו ובמוחותינו אנו; ושאנחנו רק אנחנו. לו נתנה לנו יד. כי אז הראינו את אשר אנו יכולים לברא. והיינו נותנים לספרותנו את אשר אנו נושאים על דגל!

ואז בימי מלחמת־החיים שלנו. בימי המעבר מעולם לעולם. בין המכשולים הרבים שהיו מונחים על דרכנו. בעת שקשה היה עלינו לצאת וללכת למקום ששם תשאינה אותנו עינינו. אז בעת שכמעט נפלנו תחת

משא הרצונות מצד אחד והמעצורים הרבים מצד שני, הועיל לנו אותו רגש העזו להחזיק מעמד; והוא נתן לנו את הכח להוסיף הלחם ולהתגבר על כל הדברים שגדרו בעדנו את הדרך.

אותו הדבר, הבלתי-נראה עוד לאחרים והנראה לנו בחזון, חזק איתנו, הרים את רוחנו; הוא נתן לנו את הכח ואת היכולת והנחיל לנו רגש של נצחון עוד בטרם נצחנו, עוד בטרם עשינו את אשר היה עלינו לעשות. כה עברו לנו הימים ההם, ימי חלומות ותוקף, ימי הכנה והזדינות, ימי מחשבה לעשות ולפעול – וימי הרת-עולמנו. כה חלמנו ונהלך בגדולות, התלהבנו ונאמין איש ברעהו, איש בקול חברו, ברצונו, בכשרונו, בשאיפותיו ובאשר לפניו. וכה הזדינו לימי מלחמה ותרועה, לימי עבודה והרמה – לימי בריאת דור חדש, דור של סופרים חדשים, בעלי לשון חדשה. גם ברינין היה אתנו.

נכבד היה לנו ברינין בשפתו, במהלך עטו וברוחו, כגבור עמד לפנינו. בכל מאמר והגה, בכל מלה שלו ובכל רעיון, בכל מחשבה ובכל נאום ראינו איזה עוז, איזה בטחון, איזה רום; ובכל אשר יצא מעטו מצאנו שפה עזה, ברורה, צחה, שפה בנויה ומחוטבה.

כנביא היה במאמריו, במשאו ובחוס דבריו. לכל דבור ודבור היה מין שכלול, מין חטוב וחזוק מצוים רק אצלו, רק במה שהוא כותב ואומר, חושב ומריע. לפל היה גובה ורום.

להשירה של ברינין לא היתה תכונה מיוחדת, היא לא נגבלה במדור בפני עצמה, אלא מלאה את דבריו בכל מקום שהם, והוסיפה להם מין צלצול מיוחד וקול מיוחד. בת-קולה עשתה אותו בעינינו לחווה, לאיש העומד על הבימה ומדבר רמות, לאיש שכל דבריו מוצקים ושניביו חזקים. כסופר הברזל היה בעינינו.

קראנו את, גסיסת הסופר, שלו, קראנו את, הגיונות הסופר העבריי, שני עולמות; וכו'; במורא ועזו קראנו את המאמרים האלה ונקשיב להמית הדברים.

הגיונות הסופר העבריי נדפסו ראשונה ב,המליץ, ואחר-כך באו ב,הצבי; ובכל מקום אשר הגיעו נשמע קול תרועה חדשה אצל בני-הנעורים, קול חדש ושפה חדשה.

מלבד שפתו של גיצל זליקוביץ לא ידענו שפה עזה וחטובה כמו זו.

הללויה! תרועת נצחון ועצב חרישי שבנצחון.

מה היה חפצו ורצונו של ברינין אז? קשה לתאר. מגמה לא ידע גם הוא, ולא בא מעולם לידי דעה מסוימה, או גם לידי חשבון ישראלי ועולמי; אבל הוא חפץ להביע מה, כשרונו רצונו היה. אם תחפצו — רצון סתם היה לו, ואם תחפצו — רצון מדותי; בלע"ז הייתי מרכיבם יחד והייתי אומר: אתוס דברני.

ברינין היה שונא איזה דבר, מבלי אשר ידע נכונה מה הדבר ההוא, והיה נלחם בדברים אשר לא נתבררו לו ולא ידע לסמנם; אבל ידע היטב, כי ראוי לו להלחם עמהם ולשנוא אותם. הוא בקש להרוס איזה דבר בספרותנו ולבנות בה איזה דבר. — לא הענינים היו לו העיקר, רק הצורך להרוס ולבנות, הצורך לשנא את הרע והשפלי, הנמוך והמעוך בעיניו; לשנא כל אלה, שהיו למעצורים בדמיונו לחרות והמעכבים בעד מין דבר הנקרא אמת, ולהלחם בעד הטוב והיפה אשר פה ושם ובעד המועיל בחברה ובאדם.

הוא ידע, שהסופר הוא הבורא תקופה שלמה וחיים שלמים, דברים חדשים ורצונות חדשים, שאיפות חדשות ובנינים חדשים. הוא הרגיש שהסופר הוא החלוץ במחנה והנביא בשעתו. —

ברינין הנלחם אז לא המשיך את דבריו, כי אם היה מוסרם לנו פסוק פסוק, משפט בצד משפט ובנין בצד בנין; בדבריו לא היו, קרן-קמת, ויסוד, אבל היו בהם איזו זהירות, איזו צחות, איזה עוז, איזה ברק. — משפטיו ובניניו לא נבעו ממקור חי; אבל היה בהם משכלול אבנים מחוטבות זו בצד זו. הוא הטעים כל הד, כל נטיה, כל נדנוד, הוא עמד על הבימה ולשונו היתה מדברת גבוהות.

את ברינין מאז לא נוכל לקרוא בחשאי, רק בקול.

ברינין חדל לנבא ויהי למשורר, למשורר בנשימה כבדה ובצבעים עזים. הפרוזה שלו בתור פרוזה לבד הרימה, הועילה, עוררה והקימה; אולם הפרוזה שלו בתור שירה, בתור ספורים בכונה, אבדה את טעמה המיוחד ותהי כנדהמת.

כבוד ושירה הביא לה, ירמולקה, לאבי-זקנו, ולגבורי ישראל, כלומר — לאנשים שאבדו בענים. . . הוא כתב גם את הספור, שתי מיתות, את

האילני סרק, ואת הבר-חלפתאי, גם את הסטירה, בריה משונה, כתב ועוד ועוד.

ברינין בספריו הוא מליץ ביותר ורגשני ביותר; הצבעים הרבים שבהם מעוררים. אנו נפעלים מאיזה כח מכני ובורוע נטויה; אבל אין אנו קוראים אותם בנפש חפצה. הנני משתמש בשפתו: חָסר להם העדון, חסר להם ההום, חסר להם האור הפנימי. הוא בנה כאדם המסיע אבנים ולא נפשות וחיים.

עינו של ברינין אינה בהירה ואינה חודרת; ובבואה לראות ולהתמלא מחזיונות חיצוניים, על-מנת למסרם לנו אחר-כך ולהעבירם לפנינו — אינה מספקת, ולפעמים היא משתברת...

המשורר והלוחם היה גם למשורר ביאגרפי. הוא החל לעסוק בחיי גדולי הספרות והשירה שלנו. הוא חדל לומר ולעשות, כי אפס כח, והחל להסתכל ולעיין במה שעשו אחרים. ברינין כתב את זכרונותיו על יל"ג, את תולדותיו של פרץ סמלנסקין, חייו וספריו ואת תולדות אברהם מאפו. את דבריו על-אודות יל"ג כתב ב,השלח; תולדות רפ"ס נדפסו בהוצאת תושיה; בשתי מהדורות; ותולדות אברהם מאפו נצטרפו לה, ביבוליתיקה העברית ונדפסו בשני ספרים. (הוצאת, תושיה.)

בדיקנות מיוחדת, במדעית מערבית ובחקירה ודרישה אחרי כל פרט ופרט, אחרי כל מעשה ומאורע, אחרי כל דבר הנוגע לנושא שלו גם מרחוק, כתב ברינין את הדברים האלה. הוא חקר ודרש, אסף חומר הרבה, החליף בכל פעם מכתבים בנדון שלו, שאל וחפש אחרי כל ענין צדדי, שיצא ללמד על הכלל ושעשהו נוח לקריאה. הכל הוא כך מפני שכתוב כך.

אבל זה הדבר, הכלל שלו, שהוא עושה לו על-דבר נפש נושאי, הוא אצלו רק מין צרוף, מין דבר שבמנין. רצוני לומר, הוא בא לו, אחרי שיספור ויצרף סכום דברים ידועים יחד, סכום מעשים ידועים, שמועות ידועות, ענינים ידועים ומספר מכתבים שנכתבו אליו מפלוני ומפלוני, מרחוק או מקרוב, מבן דורו או משאינו בן-דורו. אולם אין לו היכולת להסתכל בעין צופיה הרואה מעצמה. הוא אומר רק לראות את האמת הספורה והמנויה, את האמת כמו שהיא מצטרפת מסכום של ענינים הנראים לו עתה ונשפטים בעיניו עתה.

ברינין יתח ויפרט דברים מבלי בוא אל תמצית נפש המשורר. הקברת שלו חדה היא ובלי משא־פנים, אבל בה מסתתרת לפעמים גם איזו איבה מסתרה... איבה שהוא בעצמו נלחם עמה ועמל הוא למחות רשמה מנפשו.

נפשו עליו תאבל, ושוב הוא מנסה לחלום, לחלום בהקיץ, או לעשות את עצמו כחולם...

יודע הוא, כי הצעתו ליסד סנהדרין בזמננו, תהיה בעיני רבים כדמיון רחוק, כחלום מטושטש; אבל דבר זה בעצמו מעורר בו עוד חשק להציע לפני הקורא את תכניתה בקויה ורשמיה הכוללים, (רעיונות על־דבר יסוד סנהדרין, בלוח אחיאסף העשירי).

אין הוא בן־חורין ואין הוא רשאי לקבור עמוק עמוק בלבבו, את הרעיונות האלה; ושוב מתפרצת מבין שפתיו מעט מהמלה החמה, שהבריקה לעינינו וחדלה להבריק; אחים היינו, אחים הננו ואחים נהיה! אחרי לכתו מאתנו היתה לו עדנה; והוא חפץ לתת לנו, אידיאל רוחני רם, בצרור מכתבים, נדפסו ב,העתיד, ספר ראשון. הוא נתבגר והוא קורא; החפץ בחיים לאומיים, חיים שאין בהם בושה וכלמה, בפני הדורות הראשונים ובפני הדורות הבאים, יתן ידו לנו, כל החפץ להיות בין הבונים, הנוטעים והזורעים על הרי ישראל, יתן ידו לנו.

כל המבקש אידיאל לאומי, כל המבקש פתרון להשאלות הגדולות של היהדות, כל החפץ בקיומה ובהפרכתה, יבוא ויתן ידו לנו. יבוא ויתן; והוא יודע שאין עוד כל גותן לו.

דור יתום... — מתאונן ברינין במאמרו, הנביאי הנזכר — פסקה הנבואה... אפס תזון... מתו הענקים... דור ננסים... נפשות קטנות... השכינה לא תרד עוד מטה... אין משא־נפש... אין מעלות רוח... —

מי זה הלוחש באזני דברים כאלה? מי הוא זה המקצץ את כנפי תקותי? מי זה המכבה את אור שמיני? — — —

מ ר ד כ י ע ה ר נ פ ר י ז

קטע

רוב הקוראים הבעלי-ביתיים אולי לא ידעו את טיבו של הסופר מרדכי עהרנפריז; אבל הקוראים המעטים, הקרובים אל הספר העברי החדש ושומעים לדפוקו, יודעים אותו. ואלה שנסעו לבול. בימי הציוניות של הרצל ודבר היה להם בשעת בין-השמשות עם שאלות הקולטורה והלשון בודאי יודעים אותו.

מרדכי עהרנפריז הוא ציוני קולטורי וסופר מערבי; ובכח שני הדברים אלה כתב ודבר ויותר ממה שכתב רצה באלה. הוא היה בספרות הצעירה מן הרוצים לברא דבר, היה מן המדברים על-דבר תכונתה וארחה של הספרות. — והוא התעתד לעשות בה דבר-מה ולהכשירה למה. הוא רצה בהקמת ספרות חיה בת הרחב מערבי. יהיו בני-אדם שלנו עברים; אבל יהיו אנשים, אנשים הולכים בקומה זקופה; לא כאורחים יהיו. כי אם כאזרחים בספר ובכל דבר המשותף לעמים הנאורים על-ידי הספר. יש עמים חשכים ויש עמים נאורים; עמנו צריך להיות נאור. צריך הוא להיות עם תרבותי — בבהירות המחשבה וכשרון המחשבה. הן לא רב הוא, אשר ידרוש מכם, מה אתם מסרבים ותמהים? האם לא חשבתם בזה מימיכם? האם לא עסקתם ימים רבים לבלי-קץ בספרי הבל ורעות-רוח? האם לא למדוכם עד עתה לשון וספר? למדוכם, אבל לא למדוכם להבין ישר. למדוכם, אבל רק דברים יבשים; למדוכם דברי בטלנות, דבריי-דל ולא דברים מן החיים; למדוכם במחשכי בית-המדרש, ולכם דרוש אור, אור מערבי ודעת דרכי המערב.

וברוך אל התרבות, שנתן כאלה בפינו הסופרים החדשים, ברוך הוא שהעיר אותנו ועורר אותנו לכאלה. דורות רבים ישנו שנתם ועתה

קמנו, קמנו ונתעודד. אתמול היה הכל מעונן והדרך דרך חלקלקות, והיום הנה לנו ארח ישר; עוד אתמול הלכנו על ידינו ועל רגלינו, והיום אנו נצבים ועומדים קוממיות. באים אנו אליכם!

זה הוא דבר, שאי-אפשר להטיל בו ספק יותר, בהתפתחותנו הרוחנית באנו עתה עד הגבול, המבדיל בין שני עולמות, בין אתמול והיום; ואיזה רוח חדש, כמו ממרחקים, מנשב במחננו. הבנין הספרותי אשר הקימו אבותינו בכל ימי עמלם, שאולי טוב ויפה היה בזמנו, נופל ומתפוצץ לרסיסים; ודור צעיר, שדמו רותח, מכין חמר ולבנים לבנין חדש, שהוא שואף אליו. והעיקר הוא – וזאת צריך לבטא בדברים ברורים ומדויקים, שהעבודה הספרותית כפי שאנו עוסקים בה עתה אינה המשך של עבודת הדורות הקודמים מימות המאספים ואילך, כי אם התחלת עבודה אחרת לגמרי, חדשה בצורתה ותכנה. ההבדל בין הסופרים הצעירים היום ובין סופרי התקופות שעברו אינו רק הבדל המדרגה, כי אם הבדל מיני. לא רק הסופרים נשתנו, כי אם כל השיטה מוחלפת; לא די שהדרכים הנם אחרים, אלא גם המטרה היא אחרת; לא די שהרצון הצבורי התחזק, אלא גם תוכן הרצון השתנה.

כה דבר הסופר הלז, והוא אז יחד אתי הולך, במאמרו התעודתי, לאן? בהשלח, ומוזה לא קִש. התחלת עבודה חדשה לגמרי, צורה חדשה ואפני ספרות חדשה, שנוי גמור בספר שלנו, שנוי מערבי, דרש. להאתמול אתם פונים; אבל אין זה הצורך של היום והרוח הנושב היום. מליצה ופלפול, חוג צר, באורים או חקירות יבשות הם דברים שנאים היו לאבותינו, אבל לא לנו... אבותינו היו גם מוכרי-בגדים, חנוונים, אנשים בעלי-ימח עקום ושקועים במין יראה צבועית; ואנו הלא לחיים אחרים אנו שואפים. אנו שואפים לא לגלות ולכל מדות הגלות, כי אם לפדות, לפדות הרוח ושכלול הרוח. אנו שואפים לחיים, ואשר נעשה עד כה – אינו קרוי חיים. קראו את כל ספרי, המאספים, ובעליהם הלא כבר חדלו להיות חובשי בית-המדרש ובקשו אחרת, ומה תמצאו בהם? – השכלה. קראו את, הלבנון ואפילו את, הקולי. – אבל קראו אחר-כך את, השחר; – פה כבר אתם רואים בהעורך, אורגניזטור ספרותי שאין למעלה הימנו, פה תראו, מאמין אדוק בתעודת הספרות העברית. והנה קם לילינבלום, קם ברודס, קם יהודה ליב גורדון, ענקים באו אחרי

דור ננסים ויבראו לנו ספרות או ראשית ספרות. המה חדלו להיות; הרבה מאשר רצו וחפשו הם, הנה גם הוא חדל להיות, כי הם חפצו ב, תקון האומה; אבל לא ב, תחיתה; לא כמונו היום . . .

תחיה ופדות, חרות המחשבה וחרות העם מסבלתו עד עתה, תחיה! שם זה קראנו או להוצאה ספרותית חדשה, למהלך החדש ולדרך החדש. שאמרנו או להתחיל. עהרנפריז כתב את תכניתה בדברי להבים, כיד עטו הרם; ואחתום עליה שמי גם אני, כי חברים אנו אז ודרך אחת לשנינו. בא אחד-העם ושאל אז: אתם רוצים! אתם צריכים! אתם חפצים להחיות ולעשות חדשות, — אבל היכולים אתם? —

ואנו הצעירים, הנכנסים עתה להיכל הספרות, השיב לו עהרנפריז במאמרו ההוא, אנו עונים לו בקול רם: כן, יכולים אנו, מאמינים אנו ביכולתנו וכחנו!

וגם בזה אנו מאמינים: שלא על-ידי הליכה אטית משלב לשלב וממדרגה למדרגה נגיע למטרה שאנו שואפים אליה; — אין אנו יכולים ואין אנו רשאים ללכת לאט. הרבה מאד צריכים אנו להרוס, ועולם שלם אנו צריכים לבנות: עולם חדש.

עולמו של הסופר עהרנפריז באשר יצר הוא אינו חדש ואינו גם רחב; אבל יש בו איזה שכלול וסדר וחפץ נכר לסדור הדבור. אין כאן דם רותח, כמו שחשב; אין כאן חלומות נוער וגעגועי נוער, כי אם הליכה לפנים וחפץ ללכת. אל תבקשו בו אור לנתיבה, ברור ומוצא ודעת גמורה, כי אם איזו הארה, הארה על-ידי-זה, שאתם נקראים, שמזרזים אתכם לקום ולעשות. אין כאן מחשבה חדשה, וגם לא היקף מחשבתי רחב בנוי על רגש יסודי. לבבי; אבל יש כאן תרועה ספרותית. מה שסטוארט מיל היה לאחד-העם בימי למודו — היה ברנדס לעהרנפריז. וברנדס הן היה מורה בדעת תהלוכות הספרות ויהי זמן רב רוח מעורר בנתיבות הספרות.

ברנדס שם לבו לזרמים הספרותיים המערביים ולקשורם יחד. הסופרים הם נביאי הדור, כהני הדור ולוחמי הדור. מתאחדים אלה יחד, והמה מאירים; מוליכים המה את בן-האדם לשכלול הרוח ולהטבת המעשים. — לספרות העיקר דעת הנפש וגם הרת-הנפש; אבל היא נותנת גם פדות-הנפש. פתחו לה שערים, הרחיבו את השערים. ועהרנפריז בן-בנו של

ברנדס ומכהן בהיכל הספרות העברית אינו תר אלא אחרי שער אחד – הכניסה אל המערב! תהיה ספרותנו אבר מהשכלת המערב וחלק של ספרות המערב. נהיה עברים, אבל אנשים בעלי טעם ובעלי ספרות של טעם; נהיה עברים, אבל עברים בעלי מטרה וכח, עברים בעלי חיים נאורים. הכשרון הלאומי והיכולת הספרותית – הוא אומר – הולכים ומתפתחים במדה שוה עם הצרכים הרוחניים של האומה ועם המטרה שהיא מציבה לעצמה. בשעה שהמטרה הראשית קטנה, אז פועלים רק הכחות הקטנים שבאומה ושביחידים, כי לגדולים אין צורך ואין מקום; אבל בשעה שצרכי האומה הולכים ומתרבים והמטרה הראשית תגדל ותרחב, אז מתעוררים ומתרגשים גם אותם הכחות הגדולים הנרדמים באומה כמו מאליהם. זאת היא אמונתנו היסודית הממלאה את לבנו, בשעה שאנו באים להקדיש כחותינו לעבודה הספרותית.

והוא האמין, האמין בכח החדש ובשמים החדשים; האמין בהתקדמות האמין בהתעוררות, האמין בחיים הנועדים עתה לצאת ממחבואם, והאמין במלאכות חלוצי-הספרות. הוא הלא הוא אחד מחלוציה, מבוניה וקוראיה.

אירע לך מימך המקרה המבהיל של התאלמות אחד מקרוביך? רק אתמול היית בחברתו, התענגת על דבוריו המפוצצים ועל שחוקו העליון, התוכחת עמו, התלהבת עמו ביחד, השתתפת בחלומותיו וגעגועיו, או בכעסו ובצערו; ולמחר אתה פוגש אותו בשוק – והוא נצב לפניך כילד אין-אונים, מוציא מגרונו איזה קולות משונים, פראים ובלתי-מקושרים: הוא נתאלם פתאם.

מאורע מבהיל מעין זה אירע לספרותנו בשנים האחרונות, קורא עהרנפריז במאמרו, הספרות האלמת, שנדפס בהשליח אחרי איזו שנים, כשעבר זה לידי איש אחר.

עהרנפריז לא נתאלם, גם לא נכשל; אבל הפרזתו היתרה בפרקי הבקרת שלו, שהחל להוציא אז, היא עוד מסוכנה באיזו מדה מהתאלמות. אין לך דבר מפסיד יותר בבקרת והערכת דברים מהפרזה והפלגה. והפלגתו של החבר הזה, שהיה נחשב לבן-אדם של טעם ונבאו לו יצירת בקרת בת-טעם, עוברת את הגבול. – שאון מלים בנות-התפעלות נהפך לו כמעט למשחית.

אם אדם רואה ב,שירי הועם' של ביאליק, מחאה לזהות, או שפוך חמתך חדש, בודאי הוא רואה נכונה; אבל לו לא די בזה וצריך הוא להוסיף ולאמר, כי שפוך חמתך זה בא מתוך תחית הרצון הלאומי. מתוך התגברות החפץ לחיים. די ודי-הותר לכנות, מגלת האש' של ביאליק, שיר השירים... אבל למבקר דגן היא, שיר השירים של החורבן ושל התרוצצות העולמות בנשמת ישראל הצעיר. — ב,אידיליות' של טשרניחובסקי הוא שומע, מין נגינה חדשה, בחינת הוד שבכעור ושחוק מתוך דמעות; ובמנגינת, הבךכה' הוא שומע, מין בת-קול יוצאת מתוך החרבה שלנו, בת-קול של געגועים כבירים לארץ, ליער, לגבעה, לכל קסמי החיים ויפיים. הוא, שהתאזר עוז להבחין בין טוב לרע, בין שירה אמיתית לבין מזויפה, שוב חובב ומחבב כמעט כל פייטן עברי ומתפעל מכל משורר עברי חדש, וביותר מאותו, חיל קטן של אמנים צעירים, החודרים בחושם האמנותי לעמקי הויתנו ורוצים לגלות את מסתריה. — דוקא שלום אש, חביב עליו יותר מכלם, מפני, שהוא היותר פיוטי מכלם. אש הוא בעיקרו משורר היופי; אש אוהב את העצב והצער שבחיים מפאת היופי שבהם; אש מרגיש ומבין לא רק את הצער התהומי שבחיי הנשים העזובות והאומללות, אלא גם את האידיאליות הטהורה של אש עבריה. בצירור אחד של אש הוא, הבוחן, רואה, תמונה מיניטורית מן המלחמה ההסטורית ההולכת ונמשכת לכל ארכה של התפתחותנו הקולטורית: מלחמת הנבואה עם עבודת האלילים והקרבנות (השקפה ספרותית ב,השלח).

כה חדל מי שהתעתד לכונן את הספרות החדשה ולטעת בה טעם ונצני הבחנה לדעת ולהבחין גם-הוא בין זוהר לנוצץ. — — —

עהרנפריז הוא גם ציוני תרבותי וקולטורי. הוא בעיקר אחד מיוצרי הקונגרס הראשון וראש לקוראיו, והוא גם קרב את הציונים העברים להרצל החיצוני. הרצל היה בעיניו לאחר מיתו, איש מלא חידות והפכים וסתירות, בסקירה ראשונה; — ולו, לנושא-כליו בתרבות ובספרות, אין חידות ואין הפכים וסתירות כלל, הוא איש הרואה רק את החיים המתגלים אשר לפניו והרוצה בגלום החיים.

שני אלפים שנה. הוא קורא, היינו כלואים בצרת הגלות, מושפלים ונכנעים, מרמס לכל רגל היינו; קומתנו נכפפה, רגשותינו קהו, שכלנו נתעקם, שני אלפים שנה חכינו, שיקום בתוכנו מחדש יהודי בן-חורין, בעל קומה זקופה ונשמה ישרה ושכל פשוט ובהיר, איש שכבלי העבדות לא עקמו את גופו ולא חנקו את נפשו' (תיאודור הרצל, ב,השלח).

הציוניות של הרצל היתה בעיקרה התגשמות מעשית של היסודות, היותר חשובים בתכונתו האישית והספרותית של רחמנותו ושל אמנתו הבלתי מוגבלת בהתקדמות האנושיות (שם). והנה הציוניות של סופרנו זה בעצמו באה לו אך לשם עבודה, לשם תרבות, לשם תרבות מעשית ורוחנית, לשם ועידה לתרבות ולמעשה.

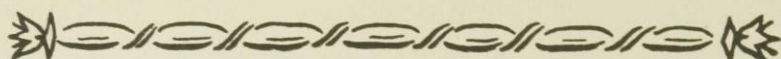
הציוניות הבזילית, כלומר, זו שמצאה בקונגרס הבזילי את צורתה הקבועה, הנה לא מעור אחד היא, אלא משני עורות (מאוגנדה עד חרקוב, ב,השלח); ולעהרנפריו בעצמו לא הבשר עיקר, כי אם העור. הוא מדבר על זה, ששיטת הקבוץ תקומם נגד שיטת היחיד, וההשפעה מלמטה תתקומם נגד ההשפעה מלמעלה; והוא, היחיד, חי עם הקבוץ ומדבר באזני הקבוץ. לעהרנפריו הציוני אין גם רצון מיוחד יסודי, כי אם שוב איזה חפץ כללי; אין לו מגמה מיוחדת, כי אם נושא הוא בקרבו איזה שאיפות, לא דרך מיוחדת לפניו, כי אם דרכים והולכים בדרכים הוא רואה.

חיו ועשו. עשו. אני אומר לכם, ואל תתעקשו, וגם אני עמכם. איש עברי מדבר לעברים וקורא הוא את ילדי העברים להשכלה ולתרבות. לתרבות עם ולתחית עם.

איש עברי מדבר לעברים בתום ובעוז ובאיזה נוער גם בימי העמידה. — והנה התנגשו חיי-שעה בחיי-עולם ובא הבקע במקום שאמרו לאחות, וגם החלוצים בעצמם נלחצים המה אל הקיר. . .

עהרנפריו הלוחם והעסקן והמדבר נעשה בשבתו בסופיה גם לנרדף, ורדפו אותו הציונים המקומיים בני-ארצו. קרה היד השלוחה לאחזה ולשלום, מציצים מן החלונות בעינים טרוטות. סימני שאלה ודוחק בנפש השואפים גם הם תחת תום ואמון. . .

ה ל ל צ י ט ל י ן

א

דברים אחדים

השכינה היא אם הבריאה כלה, אמו של העולם התחתון ביחוד, אמם של בית ישראל, אמו של כל יחיד ויחיד, אם אוהבת, מרחמת, מנחמת, מצלת, גואלת.

השכינה היא הבריאה כלה, ו,אנו — האחרונים — אחרוני-אחרונים, יתמי דיתמי — בלי אם; — אנו בני הצער אשר כמוהו לא היה עוד, בני הצרות אשר כמוהן לא היו, בני צרות אשר כמוהן לא ראה עד היום גם העם המלומד בצרות, אודים מוצלים מן השחיטות, אודים מוצלים, ו,אנו החיים לא בנס כי אם במקרה, אנו הצמאים וכמהים לגאולה ורק לגאולה, מניחים אנו את הבינה וכו' וכו', מניחים אנו את כל אלה לראשונים, ואנו — עינינו תועות ומבקשות רק את האם, את רחל המבכה על בניה, שכינה למראשותיו של הסופר החושב הרגשני הזה, שכינה למראשותיו ומלאכי-זעם עומדים לפניו וגודרים בעדו את הדרך. —

הנה אור גדול ונורא והנה תהום גדולה. הנה חנינה והנה קנאה, הנה סליחה וגם רחשי נקמה, אין האדם נעשה למשורר ולמורה-דרך, כי אם בנשיקת פי האלהים, ולא להים כביכול פיות שנים, יחיד עם מדת-הרחמים משמשת לפניו רב שמוש גם מדת-הדין. מצד זה רחמי-שדי ומצד זה קנאת אל-נקמות. אין אחדות!

שני יסודות מושלים בנפש הסופר המוכיח הזה, ושני דברים נתנים בפיו תמיד, הוא שופך עלינו ממתנת האהבה ומרעיש את לבבנו בזעם: הוא

אוהב והוא שונא! הוא אוהב כל דבר טוב ומועיל, אוהב כל רם ונשגב, כל נעלה ונסתר, אוהב את העליה ואת העמידה בחיים, אוהב את הדבור העז, את הכח הנביאי, היצורי, אוהב תוכחת-מוסר ושאגת היופי; והוא שונא – הוא שונא את השקר והתרמית, שונא את הצביעות וההתנפחות, שונא הוא את הגסות, את היהירות לשם הירות; ולא ידך, שונא הוא את החצאין, את אוהבי-החצאין, את אוכלי הקליפה. שונא הוא את השפלות ואת העבדות והזחילה על גחון... אין דבר ישר ונכון בעולם שאינו אוהבו, שאינו מסור לו בכל נפשו ובאדיקת נפשו; ואין דבר מכוּעַר בין בחיים בין בעולם, בין במדות בין בספר, שלא ישנא אותו תכלית שנאה ושלא יזרוק בו מרתו. אין מנוחה לרוחו ולרחשי לבבו... בחלל המחשבה של ציטלין תמצאו ערבוביה של סממנים רבים וצבעים שונים, יסודות וגופים, תַּאֲרִים ותכונות, צרופים והויות מסוקרות; והוא לוקח מימין ומשמאל ומסדר אחד כנגד אחד, עמוד כנגד עמוד, ושורה כנגד שורה – רק להתקרה אשר ממעל לא ישים לבו. הוא לא יבנה מחמר, כי אם נותן הוא אבן על גבי אבן, רעף על גבי רעף. אמנם הוא עושה חלונות לבנינו; אבל קופץ הוא מחלון לחלון, והאנשים רואים רק את צלו, צל אדם גועש.

לו, לציטלין, כל העולם כלו, כל החיים כלם, כל בני-אדם מהיום ומאתמול, כל הנשמות והעשיות, כל הרוחות והמעשים שבאים באיפק חיינו ובמסבי הרגשותינו, הכל הכל חצים זכאי וחצים חייב, חצים זכאים גמורים וחצים חייבים גמורים ומלאים רשע גמור. בכל אשר תפנו, בכל אשר תלכו, בכל אשר תושיטו את ידכם ותאמרו לעשות מה ולהכין דבר-מה, לעורר את בני-אדם לדבר-מה, הרי מעצורים רבים לפניכם ואבני מכשול לרוב, אבנים שישמו אותן במזיד לפני עַן ופקח ולפני כל הולך בשם אלהיו. והן מסביב לזרע הזה, בחדרי הטבע שבו הכל מתנועע ושואף רוח. הרי יופי, מפלט, אור ויופי, והרי נשגב וגודל. האדם מתהלך בגן-עדן-יה. נפשו תרוה מרחבי רוח, תרוה מאויר טהור ומשמים טהורים. אבל הנה מתנגשים הם הכחות השונים ומתפרדים החזיונות. הנה טוב ורע, אור וצל, קטנות וגדלות, שפעת ברכה ורוזן, ונלחם. הצדק עם הרשע, יד הטוב תהיה ברע ויד הרע בטוב והתקוטטו יחד מימות עולם בכל חיי התולדה ובבניני החברה, בחדרי הדתות ובגבולות העמים, בספר ובמקדש, על שדה-

קטל ובאהלי בני-אדם. ביחיד וברבים, בכל, בכל. הנה יסודות שונים מתרוצצים. איש יִבְנֶה מחרבן רעהו, איש יַעֲמֹד על מסלת רעהו; ואין תקומה, אם אין מְקִים; אין אור, אם לא יבואו יוצרי המאורות. הצדק הוא רם, הנשגב הוא נעלה, הנפש ומתנת-הנפש מלאות הן פלאי-פלאים, מלאות הוד וחזון; אבל לעומתם שורר הרשע, שורר הרקבון. הנה רם על גבי רם. והנה אוכלי עש, חלאת החיים, חרפה ועלבון; איך תשובו ותאמרו: יַעֲבֹר הרע, ינצח הטוב מעצמו!

ובמי האשם? במי הקולר תלוי? מי ערבב את הברואים? מי סמא את עיניהם ואטם אזניהם? מי זה הטיל אותה הזוהמה בבני-אדם, והסיתם לְמַאֵן בטוב רק בשביל שהוא טוב, ולבחור ברע בשביל שהוא רע? מי לקח את הנפש, נפש האדם המלאה הוד, שיכולה להמלא הוד, והכניס בה רעל וארס? וענן יכסה את הנשמה, מלאה מחץ היא צועקת אל האלהים, צועקת וקוראה היא אל אלהים בחזקה. היא, מתפללת ומתחננת, טוענת ומורדת, מכעסת ומתפרצת... .

ציטלין עומד ב,יופי של מעלה, ורואה הוא עם זה בדיוטה התחתונה. הוא חושב עצמו כאורח על-פני אדמות וכמעורר את האדם עלי אדמות. בידו נפקד הטוב וסימני היופי והטוב, ומסביבו רק כעור רע... . הוא עולה מרומים והוא מתיפח על אלה שבשפל ישבו. הוא יודע את סגולות עמו ואת נכאי עמו, את נגעי עמו ואת פגעי עמו. לעזרה יקראו גם אחרים ויתעוררו גם אחרים; אבל הם באים ותרופותיהם בידיהם, הם ורפואותיהם, הם ותחבשותיהם. הן, ה,כאב לא יוכל להרפא, ורופאי האליל רבים, הוי, כמה רבים המה!

ציטלין אינו כותב, כי אם מְרַעִים; הוא לא ידבר, כי אם ירקע ברגליו, הוא לא רק יוכיח, כי אם נותן קולו עוז. אין רחמים כדבעי! אין חיים כדבעי! אין לנו נשימת-הרוח כדבעי! אין חוסן, אין עליה, אין הביון ואין הבנה! דורות דורות עמלו להיטיב, ועוד פרוצים אתם לשמצה; באו גדולי-המחשבה, רבי-הרגש, באו כל יוצרי אור יקרות, באו כל נביאי-חסד וכל מטיפי-תוקף ויצרו בעדכם, נתנו את נפשם בעדכם, הלא הנה ספריהם, הלא הנה הגיונותיהם, הלא הכל פרוש לפניכם וערוך לפניכם; ואתם, אתם תאכלו מלח ותטפלו בדברי תפל. ענבים לפניכם בכרמי-יה, ומפיהם נודף ריח בִּסְר, אתם כלבי-אדם וחזירי-הנפש!

ציטלין הוא לא רק מנבא ודורש, הוא גם מקלל; לא טפת דיו בעטו, כי אם כעם תמרורים; לא רק לטוב הוא קורא, כי משליך הוא בוז, קלון ונאצה בכל דורשי הרע.

ומה הוא הטוב והרע, היפה והכעור, הגבוה והשפל? מה הוא מוסר ומהו אי-מוסר? מה יועיל לאדם ומה יפסיד לו? מהו נשגב ומה יסמן את הנשגב? באורים תיאוריים לא תמצאו; לא תמצאו אצל אותו סופר איזו שיטה מסוימה ותיאורית; לא תמצאו ברור דברים במה שהוא דן, כי אם הוכחת דברים והשמעת דברים. הוא לא ילמד כי אם יודיע, הוא אינו מרצה כי אם קורא; הוא אינו סותר ואינו בונה, אינו מקציע גם אבנים לבנין, כי אם משליך את אבני הבנין על אלה אשר לא יאבו לבנות או שאין טעם לבנינם. הוא סקל יסקל, אבל הוא יעשה זאת בשם הצדק — הוא קנאי בן קנאי!

— — —, ואמרתם: נטה אל כל עבר ופנה, נרחף מעל לכל הדברים, נלקק את טפות הדבש בכל אשר תמצאנה, נבקש לנו בכל-רק שעשועים, נתענג ונשבע נחת וצער לא נדע.

ואמרתם: ידמו להם הפתאים, כי באמת אנחנו מבקשים דבר מה, כי מצטערים אנו בצערו של עולם, כי מוכשרים אנו להביא קרבנות על קדושת דעותינו, כי יש לנו חלומות נשגבים, כי יש לנו משא-נפש גדול ונעלה. יישנו להם הפתאים — ואנחנו, הה! אך צחוק נעשה לנו; אנחנו אך מבדחים אנו את דעתנו באיזו מלים יפות ופתגמים חריפים, ולפעמים לא רחוקות גם בלצנות גסה ונבול-פה.

ואמרתם: מה זה, יופיי, אמת, נשגבי, קדושה, טהרה, גבורה, אומץ — הלא הנן אך מלים ריקות. גם אנחנו נזכיר בשם הדברים האלה; ואולם בקש נבקש רק פרוטות והנאות קטנות.

ואמרתם: הלא למדנו לכתוב ולדבר רמות ונשגבות וגם ללעג ולהתל, ומי הוא זה אשר יגלה את הטמון בעומק נפשותינו?

ואולם נשבע אנכי בנגה השחר הטהור, בדמעה הנאמנה, באש האמת הבורעת בלב, בזכרון אלה שמסרו נפשם בשביל טובת בני-האדם ואשרם, כי גלה אגלה את כל השטחות והקטנות שבכם, כל הריקניות והאפסות שבכם, כל התהו והבלהו שבחיכם השוממים,

כל השקר והכזב, שאתם משקרים לנפשכם ולאחרים, כל הטפשות שבערמתכם, כל החלאה והזוהמה שבמליצותיכם היפות, כל החולשה והרפיון שבעזותיכם.

ואמרתם: יכתוב לו הסופר, יצייר לו המצייר, ישורר לו המשורר; ואולם אל-נא יגע באליל השוא אשר הקמנו לנו.

ואמרתם: דברים-יפים, מליצות יפות. גם אנחנו אוהבים דברים יפים ופרזות מצלצלות; ואולם אל-נא יעזו איש להעירנו משנתנו המתוקה.

ואמרתם: ידבר לו הסופר על-דבר האמת. גם אנחנו אוהבים לדבר על-דבר האמת; ואולם אל-נא יעזו איש לדבר את האמת עצמה. תקע נתקע בו את צפרני החתול אשר לנו.

ואמרתם: הנה עשינו לנו צעצוע לשחק בו, ונאמר לכל: אלה אלהיך, ישראל. נקה נקמתנו ממנו!

ואמרתם: זה מגלה לכל, כי אך עצלים נרפים ובטלנים אנחנו וכו'; על-כן אנחנו מתנגדים לכל עבודה חיובית ומעשה ממשי בשביל העם. הבה נתחכמה לו פן יוסיף לגלות את האמת.

ואולם אך לשוא תתחכמו, לשוא תחרפו ותגדפו, לשוא תידו אבן; על אפכם וחמתכם תגלה ותראה האמת בכל הודה והדרה, בכל עזוה ותקפה, בכל המרירות והצער שבה.

הקיצו, ישנים! הסירו את המסוה חנפים! (עוד הרהורים ב,הדורי).

לא על הפרוד הוא דואג, לא על הקרע, כי אם על חורבן האומה. בהקיץ ובחלום נצבות תמיד לפניו המלים: החורבן השלישי: חורבן האומה (המשברי, רשימות טריטוריליות ב,רשפים).

משיבים לו דברים; והוא שואל: מה יעשו רבבות האביונים החדשים? מה יעשו רבבות בני ישראל, העתידים להיות אביונים? מה יעשו כל אלה היהודים מחוסרי-המשפט ומשוללי כל זכויות-אדם? מה יעשו? הנני שואל: מה לעשות?

הנני שואל ואשאל, ואחזר ואשאל ואלאה אתכם בשאלותי, בהוכחותי ובאנחותי, אדוני; ואשאל ואחזר ואשאל בקול מר ועצוב, צורח ונוקב, ואשאל עדי יוב דם, עד, יביא רטט בכל עורק ועורק שבנו; ואשאל, עד כי נשתגע מרוב צער, ואשאל, עד כי תאמרו: הרף, בנערינו ובזקנינו נלך!

כה כותב ציטלין. לבו גועש וצועק, והוא עצוב; הוא בא בשם העם ותוגת העם, אשר תמלא אותו – ובכם דבקה חלאת אהבת היחיד, אהבת יחידכם, אהבת-עצמכם... ואם נתעליתם כל-כך, כמו שאתם נחשבים בעיניכם – הוא שואל – מדוע אני רואה בכם קטנות שבקטנות, שפלות שבשפלות, העדר כל בושה וחסרון כל אהבה למה שהוא ולמי שהוא, חוץ מכם? ומדוע אין אמת בעולם? מדוע גבר השקר, בשעה שאור אמת מזהיר כל-כך? מדוע ינצח המגונה את המועיל? מדוע אוהבי השקר והחנופה הם רבים ודורשי צדק מעטים. הוי, כמה הם מעטים!

זה קול האחד בכל ההרעשות האלה. ציטלין אינו שואל לעצמו וגם לא יריב ריב עצמו, אם כי הוא עושה זאת בכל פעם לשם אחרים. הוא לא יבקש מכם, כי תשמעו לו, כי אם רק זה שתשמעו אל הטוב. הוא לא יבקש הכנעה ליופי שלו, כפי שהוא משיג אותו, כי אם להיפוי בכלל ולטהור בכלל. – הוא אינו בעל תורה קימת, ואינו דורש מכם קבלת מחשבה אחת; אבל הוא דורש נקוי הלבבות מכל עקמימות, שחרור המוחות מעוות. הוא דורש יושר ואהבת-חסד, בכל אפן שיהיו. לא סגנון הוא דורש מכם, סגנון מחשבתי, שירי, וערכי מיוחד בחיים, כי אם עוז, חיים, חיים נקיים מכל חלאה, חיים שאין בהם כל צל.

וראיתי אני, שיש יתרון לסכלות מן החכמה, להפסד מן השכר; ראיתי את כל המעשים והנם חמס; ראיתי את כל חי, והוא אינו יודע מה הם חיים. ראיתי ננס רוכב על הפיל, ראיתי עול ועמל, ראיתי מפלצת השקר; ראיתי רעל החנופה הצבורית; ראיתי חרפת גדולינו וראיתי שפלת-הרוח של מאשרינו. בכל אשר אפנה הנה שוד ושבר, רכילות, אפיסת הדעת, חמדה בלי כח, תאות בשרים בלי נועם, בלי שירה. אין אמת! אין תקוה. אין חרות לאדם בעל קומה-זקופה ואין אור.

קולות ובנות-קולות כאלה אנו שומעים מפיו השכם והערב, בקיץ ובחורף, בימות הסתו ובימי האביב. הנוער אינו נוער והזקנה אינה זקנה אצלו; הכל רועש במדה שוה ומרעיש במדה שוה. הנכם חושבים לשמוע קולו של יחיד, ורעם של רבים הנה נשמע. הנכם מבקשים מנוחה – והאדמה תרגז תחת רגליכם.

צבעים לחיים, צבעים שונים והרכבות שונות, תנועות שונות בחללו של עולם, בנפש האדם ובחיי האדם. האדם הוא עצב ושמה, מאסף

ומחלק, מתיאש ומקוה, חולם ומקיץ. הלא אלה הם החיים וזה חביון החיים, כי לא יעמדו, כי המראה שלהם אינו מראה אחד. אבל חליפות כאלה לא נמצא אצל סופרנו זה; והוא לכאורה הלא הוא עשיר ואינו עני, הלא אדם מרגיש הוא ואינו רק מכונה של הרעשה.

האמנם לא שחק ציטלין מימיו? האם לא מצא תום מימיו? האם לא היתה לו גם שעה אחת של מנוחה ואהבת המנוחה, הוא שידו בכל ומכה ברצועתו תמיד? והאם לא מצא לומר גם מה לנפשו? והוא, המורה והמדריך, האם לא קרה לו, שבא ללמד ונמצא למד? . . .

גם קהלת, הקורא תגר על כל החיים, על הבלי החיים ועל כל המעשים, אומר: לכלל זמן ועת לכל חפץ, עת לטעת ועת לעקור נטוע, עת לבקש ועת לאבד. אבל לציטלין עת מלחמה תמיד ואך זעקת חמס ישמיע תמיד. — — —

רוח לו, להסופר הזה, וברוח חנן; אבל הוא אינו מושל ברוחו, כי אם רוחו בו, והוא עבד כפות לניביו, לתוכחותיו, עבד כפות לצבעיו ולמשאיו. לו אין סדרים וכונות בנפשו, כי אם סדר אחד; קול אחד אנו שומעים, רק קול אחד.

האדם מבקש מרגוע — גם מי שנפשו עליו תאבל ומרגיש הוא את כל עול החיים; אבל ציטלין לא ירגע. גם הנהר הידוע, המשליך לפי האגדה אבנים בכל יום, ינוח ביום השבת, ונפשו של ציטלין לא תנוח. . . .

הופעת-אלהים — הוא אומר באחד מפרקיו השיריים, שכנראה חפץ לרשום בו את נפשו — הופעת-אלהים תבוא לראשונה, בענן וערפל וקולות וברקים, להבה ולפיד-אש, אחרי-כן ישמע קול דממה-דקה (ישים נא הכותב לבו לזה) והעולם מתמלא טל, שקמים בו לחיים מתים ונשמות בשמים ומנוחת אלוהי. ומנוחה זו לא נמצאה במי שאומר זאת, וכל-שכן קול הדממה הדקה.

באחד מרגעי הדומיה, בשעה שאין המחשבה משועבדת לשיטות ולדעות מוגבלות, בשעה שעני הרוח רואות מבעד לצעיף המכוסה על הדברים והמעשים, הריני עומד ותוהה: שמא אין כל בנין במציאות . . . שמא אין עם ישראל חי ברוח . . . שמא בדוּתא היא כל זה הרוחני של עם ישראל. . . . (תורה וסחורה, ב, הבקרי).

ואותה הדומיה קוראה שוב בקולי קולות.

ציטלין העממי שואל שאלות עמו וקורא בקול גדול על צרת עמו; אבל הוא קורא גם בשבח השלום, שלום-יה, כאיש שקורא לריב. הוא שכור מריב מלים, שכור ההוכחה וההתנגשות וגבור ההתנגשות. הוא בעל אדרת היופי, בעל דגל היופי, והרי נפשו מלאה שאון היופי, רק שאון! הנסיון הספרותי — הוא קובל ואומר — כבר הראני פעמים רבות, שדוקא הדברים היותר פנימיים, התקוה היותר כמוסה אינה מובנה לאחרים; בשעה שהאדם מגלה את קודש-הקדשים שלו, אין אחרים רואים שם מאומה, לפי שכל קודש-קדשים הוא סוביקטיבי, עצמי, מיוחד, מובן ומורגש כל צרכו רק להנושא עצמו... (שאלות, רשפים). בקובלנא זו הוא מדבר על קודש-הקדשים שתי פעמים, וכזה יעשה בכל עת. הוא יגלה ויתריע תמיד, ואיך ישאר דבר כמוס? הוא קורא על השמור והנעלם אתו, ורק אתו, בקולי קולות, ואיך יהיה הדבר טמיר ונעלם? הוא לא ידבר על האמונה, שלו לבד, כי אם על התקוה; שלו והחלום שלו. כי על-כן אני בא אליכם בשאלותי ובספקותי... והוא מחלל אותם הספקות בשאון הודאות.

ציטלין מדבר רמות על הקדושה, על מסתרי הנפש וגעגועי האדם להתקדש ולהתדבק; והלא חלק מזה היא גם הצניעות, הצניעות והתום, הרגע בחיים הנועד לחשבון, לחשבון האדם את עצמו — וזה אינו לו. הוא מדבר את האלים, השרפים והאופנים, משרתי האל, בקולות וברקים. אבל האל שנגלה על הר סיני בקולות, גם הוא ידע את הדממה ובא גם לא ברעש. איה התום? איה השעה החרישית, שבה אנו, הנותנים והאומרים לתת, עומדים ריקים וחסרי אונים. ולאידך, אנו עצובים עד תהום הנפש, ובבקר אחד יזריח עלינו שמשו והכל חלף ועבר. אנו כועסים; אבל יודעים אנו גם סליחה. ציטלין לא ידע סליחה; הוא נוקם ונוטר לכל בעלי ההשחתה, הוא נוקם נקמת הדורות, נקמת האומה, נקמת כל חי ומרגיש, — קול גדול אצלו ולא יסף.

וכשהוא מדריך אותנו במסלות יופי, כשיורנו את הדרך הטוב והמשובח, כשיתור אחרי דרכי האור ויחפש את מסתרי האור, הוא עושה גם זה ברעש ובקול גדול. הוא עושה הכל היום באותו אופן ממש, שכבר עשהו אתמול, והוא חוזר על קול הקריאות מאתמול... הוא לא יורה כי אם יהלל.

לא יהלל כי אם ינצח. ולא רק אדיקות היא זו, אהבת היופי לשמה ולשם ערכה, כי אם לשם הכרעתה על הבלתי-יפה והבלתי-ינעים. הוא לא ילמדנו בינה בתורת היופי וההסתר, כי אם מתוכה, מרומם, מתגאה במכמנים אלה. אל תגעו בכל הדברים הרמים והנשאים האלה, אתם קטני-הנפש, סורו סורו טמאים מכל קודש. סורו! הוא אומר לכם, למה אתם עומדים ומביטים עלי בעיניכם האדומות? לכו לסרחונכם והניחו לטהור להשאר טהור. ואם לא תשמעו לו, אז בחזקה יבוא עליכם. איך אתם מתקוממים נגדו? על צדכם דכאון וחרפה, טמטום לבבות וטמטום נפשות, ועל צדו — האמת, אור האמת, הנשגב שבאמת וכל הרם שבאמת.

אמנם הוא אומר: יש, אחי, אשר אנכי עוזב את כל החקירות, את כל השאלות העולמיות ואת כל הספקות הרבים והסבוכים; ובמוחי מנקרת רק שאלה אחת: מי איננו מניח לבני-אדם לחיות ולהנות מזיו השמש ופני השמים? מי גוזל את רגעי אשרם? מי מקפח את חיותם ומטרידם מן העולם? מי משחית את הודם ופוגם את צלם האלהים אשר עליהם, (כוונות ויחודים: בלוח, אחיאסף). ותמהים אנו, אם באמת עזב רגע את חקירותיו השאוניות, ואם נח מימיו אף רגע מעמל זעף עטו ומצעקת היופי. הוא רואה חיים ענקיים, התגלותיים ונפשיים. הוא רואה את העולמות מתרחבים, את הוד הטבע משתרע, והנה יכרע כל ברך, כל נשמה תהלל. האם אין אתם שומעים את רחשי היקום? האין לכם אזנים לשמוע כל אלה?

ולפתע: מעטו האורות ורבו הצללים; ועולה על לב אותה המחשבה האיומה, כי היופי והחיים שביופי הם רק עדי רגע, והרפש, הרקב והיסורין מתמידים.

ועולה על לב זכרון מלחמת-החיים. ועולה על הלב כל הנעשה לפעמים מבעד החיצוניות היפה. ועולה על הלב זכרון כל הנרמסים והנדרסים, בשעה שאנו מתענגים. ועולה על הלב, כי ירמס וידרס לרוב דוקא היפה והנהדר, דוקא הגדל והצומח. וחי לרוב דוקא המכוער והמגונה, השפל והנבזה, רבות רבות עולה על לבי. — רק דבר אחד לא יעלה על לבו, כי יש קו ומדה לחיים...

ציטלין עומד ונלחם יחיד כנגד רבים, ומשתמש הוא עם זה בכלי-נשק הרבים ובשאון המית הרבים... במקום שלא יעשה ויפעל הדבור

הפשוט והסיחה הברורה, יעשו ויפעלו ההכפלה, השלוש, הצעקה והרעש. — לו אין חרב וחנית של איש-מלחמה, כי אם שורות שורות, גדודים גדודים של הרעשות ואַמְרִים שיריים, של ניבים ובטויים קשים ולפעמים גם יפים, אבל נפסלים תיכף על-ידי רוב שמושם. עושר, איזה עושר לו; אבל כל העושר הזה, שאינו יכול לצמצם בו, שמור לרעתו ולא לטובתו.

אם לחנוך, אם להרעשת הלבבות העצלים ולבחינת המעשים ודעת ערך המעשים, היה פועל ציטלין בספרותנו במה, כי מי כמוהו קורא לטוב ויפה, לנעלה ורם, ומי כמוהו משפיל את הבלתי-יפה ומגנה את הבלתי-רם; מי כמוהו עומד על המצפה ומוכיח עמו בשער בת-רבים, וחוזר ומוכיח; מי כמוהו יודע להטעים את ערך השירה בחיים ובהקדשת החיים, ולהזכיר כי אין זה ענין הספר בלבד או ענין העט בלבד. אבל הוא גם מקלקל בזה שהוא חוזר ואומר, במקום שדויה רק אמירה אחת, הוא אומר קדוש! קדוש! קדוש! אומר מלה זו פעמים רבות כל-כך, עד שהתרגל העם במלה קודש ולא יקשב עוד בה את הקד המיוחד שלה ולא ישים אליה עוד לב כלל... הוא הרבה כל-כך להשבוע בשם האמת, בשם האלהים ובשם כל הרם ונעלה בעולם ובשם הנשגב וההוד, הנצה והאמת, עד שנתרגלנו לשבועה זו ואין אנו מרגישים עוד כל פחד ורעדה מפני שבועה. הוא כמעט הרבה הַרְעָה, ודוקא בשביל שקרא בכל שעה ובכל רגע בשם הטוב. תוגה! תוגת איש-הרוח ונתין הרוח. זה האיש שחפץ לקרב את האדם לשכינה, לפשט כל עקמימותיו שבלבבו ובשכלו, לטעת בו רגשי הטוב והיפה ולהטעים לו הוד עולם והוד שכינת עולם, דוקא הוא עשה על-ידי עושר מליו, את השכינה חול, ואת הרם, על-ידי מה שמזכירו אלף פעמים ועל-ידי מה שנתרגלנו בו, כמעט לאינורם...

בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא נתתיך, ואומר: אהה, אדוני ה'! הנה לא ידעתי דברי. יש שעות לנביא, וזה אות של נביא אמת שגם דבר לא ידע.

אם לא יכלכל הלל ציטלין את רוחו בעוד מועד ולא ילמד לדבר אך במועדו, לדבר במדה ורק במדה, אז יטבע בהדבור ויקבר את חזון לבו ואת חלקו בממלכת הרוח — בשאון הדבור!

ב

עוד לציטלין

ואין דרך, ואין מנוס ומפלט לך בן-אדם – יסיים הלל ציטלין ספרו, הטוב והרע; – אין מפלט מכל ההבל והקטנות, הצער והיסורים, שאתה רואה, כי אם באהבה אידיאלית גבוהה. ובעיקר לא נדע מהו הצער שלו ומה היא האהבה? גם הצער, גם האהבה, גם ההתרגשות בעבור אחרים והיחס הנפשי לאחרים – הכל סואן ברעש, בהמיה, הכל קורא מאליו, הכל מתגעש. אבל יש שבן-אדם מבקש לו מפלט גם מן התגעשות זו; יש שבן-אדם יבקש לו מנוח.

העצב מביא גם את אחרים לידי עצבות, אבל ההתמרמרות יש אשר היא מכניסה רוח חיים באחרים; – יאמר בהרהוריו בספר, מחשבה ושירה; חלק ראשון. אבל גם העצב גם ההתמרמרות באים אצלו רק בשאון-מלים, בשטף-צבעים... הוא כופל, שונה, משלש, מעשר את דברי עצמו. הוא יוצר תמונה אחת נכונה; והוא חוזר עליה וחוזר, עד כי ירעשו הספים. יש גומר כמה פקולטיטים, יש מצטיין באיזה מקצוע מדעי; יש עשיר מוכתר בנמוסין, יש בעל כשרון ספרותי, היודע להכביר מלים (מי הוא זה?); ויש איש שמשנתו קב ונקי, יש איש העורג לאשר לא כאן, ויש איש מבקש את האמת בחרף-נפש ובשאון-נפש, ויש איש מדלת-העם והוא מצטיין ברוח נדיבה, ויש איש המדבר קשות – אימתי לא ידבר ציטלין קשות? – ויש איש העובד עבודתו לרבים בחמלה וברחמים רבים, בהכרה ודעת ברורה, ביגיעת גו ונפש רבה מאד. בלי כל שאון ומהומה, בלי כל פרסום, בלי כל צפיה לתהלה וכבוד. יש ויש... וכל אלה תמצא אך בעמוד אחד. מדפדף אתה הלאה, והנה תמצא שוב אותן הקריאות ואותם הסימנים. יש בין המבקשים להם אלילים שהם בבחינת ילדים, יש מהם אשר ימשכו רק אחר דבר אשר הוד לו; יש מהם עובדים לבול-עץ; ויש מהם נמשכים אחר כל דבר הבל. – ועוד פעם; יש אשר אנחנו כלנו לא נדע את המניע הפנימי לכל מחשבותינו ומפעלינו. –

יש אשר נדמה, כי אך מרום וקדוש לנגד עינינו, ובאמת אך אלו זר לנגדנו... יש אשר נדמה, כי שמים חדשים ממעל לראשנו, ובאמת

תחת אופק צר הננו עומדים. יש אשר נתן למעשינו ערך גדול ונשגב. ובאמת אינם אלא מעשים בכל יום. יש אשר נדמה כי הננו בונים עולמות. ובאמת הננו בונים בתי-ניר; יש אשר נדמה כי אך את הטוב נדרוש. ובאמת אך שחוק נעשה לנו. אנו טובעים במבול של יש; והטובי בכאן שוב אינו טוב כלל. השמים החדשים אינם שמים כלל... לא, מניע פנימי כאן. כי אם שטף מלים הרבה ושאון מלים...

והנה לפניכם, כונות ויחודים (מעין שירים בפרוזה). הנני מתפלל והאילנות מתפללים עמי. הנני כורע, והם כורעים עמי. הנני משתחוה, והם משתחווים עמי. — הוא כורע ושאר האילנות כורעים אחריו. הוא משתחוה והם משתחווים אחריו. האילנות כורעים ומשתחווים ועמם גם הדשאים. הצבור מתפלל ותינוקות של בית רבן עמו... ומתפללים אנחנו יחדו בדחילו ורחימו, בכונה גדולה, בדבקות מיוחדת ונפלאה. ואנו אין אנו מאמינים עוד באותה התפלה, באותה הכונה ובאותה הדבקות. הכל כורעים ומשתחווים והכל, עטופים בטליתות. והנה אין כאן תפלה, כי אם שאון. אין כאן כונה, כי אם צרופי-מלים. ואין כאן יחוד. כי אם תמונות בנות הדיו והעט.

הלל ציטלין אוהב את הצנועה מרת לבנה. אוהב הוא לקדשה, כשהיא מכוסה בצעיף קל; אוהב הוא אותה, כשהיא יפה וברה. אוהב כשהיא ענוה צועדת אט; אוהב, כשהיא צועדת כמצטערת בצער העולם. ואוהב הוא אותה, כשעולה לפניו זכרון כל האוהבים והאהובים. שלאורה שחו. התלחשו. נשבעו אף נשקו. וזכרון כל תקוותיהם הנכזבות. וזכרון כל התקוות הנכזבות, הכתובות בספרי הרומנים ובספורי-אהבים. עד כאן לירח. אבל הנה גם, השמש שולחת ישר את קרניה. השמש מרבה להפיץ את אורה. ודא עקא, כי גם אור הירח הצנוע מבהיק אצלו כאור השמש. — — —

אנו משתמשים שוב בצרופיו על-אודות, שירה חדשה (מעט מעולמו הפנימי של חוזה). ואנו באים תיכף אל, צער גדול ועמוק, נוגע עד הנקודה היותר פנימית שבלב... ופלגי-דמעות ירדו עיני האדם. אדם בוכה ומצטער, מצטער ובוכה, והוא גם, עיף ויגע, מט ושוחח. כפוף ונדכה... תאמרו, הוא בוכה בחפץ. לא! הוא, בוכה בעל-כרחו. בעל-כרחו הוא בוכה. קורא הוא האדם לכל ניצוצי האור שבקרבו. לכל חלקי

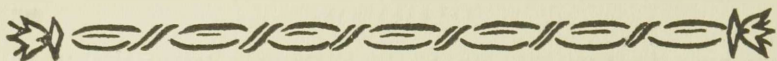
הכח שבו, לכל העוז שבגופו ובנשמתו, לכל האומץ שברוחו, כי יעזרו לו להלחם בבכי המגונה. הכל נלחם את הבכיה והמארה. הבכיה תאפס, ותחת זה שוב, תרדמה עמוקה נופלת עליו, והוא רק חולם חלומות. שני מיני חלומות: בראשונה, הוא חולם חלומות נעימים, ורואה לפניו אותם העולמות שעדיין לא נבראו – העולמות שלא נבראו עוד ולא נראו עד עתה לשום בן-אדם בחלום – אותם החיים שעדיין לא נוצרו, אותו גן-עדן שעדיין לא טייל אדם בו, אותם המלאכים שעדיין לא נגלו לאיש, אותו היופי, שעדיין עין לא ראתה אותו, ואותו גודל שעדיין לא עלה במחשבה; ובאחרונה הנה גם, חלומות רעים יבעתוהו, שעירים ירקדו לפניו ושדי-שחת וקטב מרירי עולים לפניו. חלומות רעים על-דבר שעירים ושדי-שחת וקטב מרירי עולים ומתערבים בקוון עם, אותם החיים שעדיין לא נוצרו ועם אותם המלאכים שעדיין לא נגלו לאיש, ואנו עומדים ושואלים: מי הם אלה המלאכים? ומי המה אלה השדים? ועוד יותר – במה יבדלו, בעולמו הפנימי של החווה, הרוחות הרעות מן הטובות, ובמה יפרד הקטב-מרירי מן אותו היופי, שעדיין עין לא ראתה אותו?

אין אנו תובעים מציטלין, שיִראנו אותו היופי, שעוד לא שופתו עין; אבל יראה לנו את היופי, שראה הוא, שרואה הוא לבדו. שעירים ירקדו לפניו, ולפנינו לא ירקדו... ולאידך, הרי קטב מרירי, הרי רקבון, והרי כעור, והרי כעור שבכעור; ואין אנו יודעים מהו אותו הכעור? ציטלין מדבר וחוזר ומדבר על-דבר, משאת-נפש, משאת-נפש עומדת נצבת בתור אמת פנימית, משאת-נפש טהורה כעצם השמים לטהר, משאת-נפש – יופי אין קץ, משאת-נפש – נדבת-רוח, משאת-נפש – אור וחיים, משאת-נפש – אהבה אין קץ, משאת-נפש – שלום ודממה, משאת-נפש – אחדות והרמוניה נשגבה, משאת-נפש – געגועים חזקים, משאת-נפש אמת, של אמת פשוטה, משאת-נפש – טבועה בחותם הנצח, בקצרה, משאת-נפש של יופי אין-סוף ושל גדולה והתנשאות אין-סוף ושל התרוממות אין-סוף. הנה הכל אך מעבר מזה; אבל מעבר אחר הרי רעם ומפלצת. הרי דברים אחרים לגמרי מחוון-לב וממשאות-לב. הנה מסביב למשאת-הנפש הטהורה, חלאה וזוהמא; מסביב ליופי אין-קץ – סחי ומאוס, מסביב לנדבת-הרוח –

אכזריות וגסות. מסביב לאהבה אין-קץ אך, קנאה ומשטמה. — מסביב לשלום ודממה הנה, מלחמת הקיום ושפך-דם. מסביב לאחדות והרמוניה אך תהו ובהו. צלמות ולא-סדרים. על-יד (אצלו כתוב גם בזה מסביב) געגועים חזקים הנה, ענינים קטנים, נבזים ושפלים; על-יד, כבוד והדר — זחילה על הבטן, הכנעה ושפלות, דכדוך הנפש, עניות ואפסות. אפסות עד גמירא. — הרי משאת-נפש של אמת, ומסביב כובים נבזים, לא אך כובים, כי אם גם נבזים, כזבים נבזים. הרי לפניכם משאת-נפש טבועה בחותם הנצח — ומסביב, עניני-הרגע — רגע לעומת נצח — דברים של מה-בכך. רגשות-שוא, דחיפות ורדיפות. מדות ואי-סדרים, אמת וכזב, רום ושפלות, אור וחשך, אור ממש וחשך ממש.

כבר עזבנו את דברי ציטלין ועומדים אנו בפיוטי המחזור . . . אדירי איומה יאדירו, ברואי ברק יברכו, גבורי גבה יגבירו, המוני המולה יהללו, לבושי להב ילבבו, עורכי עז יענו, פחודי פלאך יפצחו, קהלות קדש יקדישו, רבבות רבבה ירננו ותומכי תהלות יתמידו. בשירה החדשה, יגדל הצער, יגדלו המכאובים, יגדל האור, יגדל הנצח, הכל יגדל מעבר מזה, והכל יתקטן מעבר מזה, יתקטן ויזחל על הבטן, יתקטן ויהיה כרמש העפר, יתקטן ויבזה, יבזה ויהי לסחי ומאוס . . . ובשירה הישנה החתומה, גם שם האדם יתמוגג במלים, בניבים, בשרעפים ובאגפים. מדוע-זה יצנח ציטלין החוזה על הארץ ויפול באין אונים? ועבר גדול כזה לו, אף לו. —

ב ר - ט ו ב י ה

א

מעין בקרת

ב שנים האחרונות החל סופר חדש לבוא באהלי ספרותנו ושמו בר-טוביה. הוא כתב מזמן לזמן ב,הדור, כתב פרקים מחקריים רבים ב,השלח, ברשותו של קלוזנר וביאליק. הוא היה עובד תמידי ב,המעורר, כתב ב,העולם, ב,רביבים, ב,העתיד, גם ב,העומר, וב,רשפים, ושוב ב,העולם, ואפילו ב,העברי.

ובכל הדברים האלה לא היה גם אחד שהרעיש את לבנו ושהביא לנו איזה גלוי רעיון-יסודי; ומצד השני לא היה גם דבר אחד אשר הקניט אותנו והיה רע בעינינו ועורר בנו מחאה ונגוד.

אנו רואים איש בא בתכסיסי מחשבה והגיון, דרכו ביושר ולא בסופה, והוא מציע ומסביר לנו בשכלול ובהקצעה מחקרים שונים ותוצאות עיוניות שונות ושפתו אתו, נוחה וקלה. מצד הצורה הם דברים של טעם, וגם התוכן הנה מעסיק, ועם כל זה דבריו ונושא דבריו אינם נתפסים היטב בלבנו ואינם נשארים שם למשמרת. אופק-מחשבותי ומחקרי אנו רואים וגשמים — גשמי ברכה — אין. יש בדבריו והרצאותיו אמרים נאותים רבים והגיונות רבים, ואולם כל אלה רק כצללים המה. לפנינו מורה-שעות המתנועע תמיד וגלגליו הם מעשי ידי אמן; אבל חסר בו המורה, המחט המורה על השעות המיוחדות. והחלונות סתומים ואין אנו יודעים באיזו שעה אנו עומדים ואם יום ואם לילה ואם בקר ואם ערב...

הקדמונים היו כותבים בלי סימני הפסק ונקודות, והיה הכל נמשך מדף לדף בלי גמר; וכעין זה אנו מוצאים בסדר המחשבה של סופר זה, במעשה

ההגיון שלו ודבריו התוריים. תמיד הם תוריים! אמנם על הכתב הוא מעלה הכל בסדר ובמשטר, והרי יש למסות המחקריות שלו תחלה וסוף. התחלה וסיום, ואין אצלו שום דבר בלא בנין; אבל בנפשו ובמלאכת-המחשבת העשויה בנפשו אין פרוד, אין הבדל פנימי בין חזיון לחזיון. אין השקפה מיוחדת נאותה לגמרי לעצם של דבר, כי אם השקפות סובבות זו את זו. אין גדר, אין דבר אחד רוחי מכריע ואין חיים מיוחדים. מין, עקדת יצחק, חדש נתן לנו כאן, אם גם בשפה מובנה ולא קשה כלל. הנך מדמה לראות יער; וכשאתה הולך וקרב, אין עצים, ואם יש עצים, תאמר, שהם עושים פרי, ובאמת אינם עושים פרי. —

בר-טוביה הוא בעיקרו סופר כלכלי-חברתי-עיוני-הגיוני, מבקר תורי, מחשבתי ויהודתי, נאצלי ומופשטי. הוא קרא נשנה בספרי הגוים, למד בספרים הכלליים, הגה בתורת החברה ובשיטותיה הרבות, הוא עסק גם בתורת-היופי וסדרי השירה, ויחד עם אלה הוא גם ידען כללי עברי. הוא דורש במערכות העמים ובמערכת ישראל, והוא גם מרכיב את הפרשיות ועושה סמוכין רבים לצורך ושלל לצורך.

מצד אחד בר-טוביה הוא רומנטיק מדעי ומחשבתי, הוא חובב ומחבב את התורות היסודיות והשיטות ההשכליות המבארות את הדרכים החברתיים ותהלוכות התולדה והטבע, והוא כרוך אחרי מרחבי הדברים שבהם והדבורים הרחבים. הוא נסחף על-פירוב אחרי המניעים החברתיים, הגורמים הדתיים והמשפטיים ואחרי יסודות הטבע, שהם נדרשים לנו ומפורשים לנו. הוא ידבר על דברים, שבעיקר לא יראה אותם היטב בחזון לבו, אלא שומע הוא את שאונם בעולם-העיון ומאמין בהם ובמציאותם, כמו שיאמין בדברים הנתנים.

הוא אזרח בדברי עיון, אינו בן-כפר; אדרבה, בן-כרך הוא; אבל לא בנה לו אהל, אהל מיוחד, וסוף כל סוף הוא לן תחת שמים של אחרים... הוא לן תחת השמים, ויחשוב עצמו לעשיר, בשביל שהשמים הם רחבים ותורת השמים היא רחבה...

וכשהוא הולך, ועוד הוא מנסה ללכת, הוא כבר מרחף, וכשהוא מרחף, הוא מונה במספר ומודד הכל במדה. הוא אינו תועה, מאחרי שהכל לפניו כמישור, והכל מישור, מאחרי שלא עמד מימיו על פני התהום. — בר-טוביה הוא גם אדם רצינולי וחמרי, אבל הכל אצלו לשם האידיאה, לשם המחשבה

והתורה. לשם התורות שבאלה... ערכי הטוב ויסודות הטוב הם קרובים לו. בשביל התורות הרבות העיוניות על-אודות הטוב. תאמרו רשע — והנה יש לו כבר תורות מחשבות על-אודות מהלכי הרשע וסבות הרשע והתנאים הנפשיים של עושי הרשע. תאמרו צדקה, תרבות, הישרת האדם — והוא יודע את הצרופים באלה, יודע את הקשורים התוריים, יודע את כל מהלכי הדברים, ודורש ומסביר לכם דבר דבר על אפניו ועל-פי דרכיו ועל-פי יחסיו ומניעיו. הוא מסביר לכם הכל בהשכל ובדעת; אבל לא מצא נתיב-לרוח, נתיב מיוחד... בר-טוביה אסף הרבה ממה שכתוב בספרי מחשבה ועיון ויודע הוא הרבה, מה שידע האדם מפי ספרים; והוא מציע ידיעותיו בהרכבה סדורית הגיונית נעימה למקרא, ובאיזה צביון נפשי, אם גם לא אישי... הוא הרבה לכנוס, וזה הוא עושה כל הימים, אבל אין זה לקיחה סתם. גם לעין-בוחנת לא נקל להכיר את התפירות, במשפטיו ואת המובא בנכסיו, כי הוא מושל במדה ידועה בכל מה שאסף בחפניו, והוא גם לא לחנם אסף ויגע לדעת. כי הן תכלית האדם הוא ידע והשכל. —

דרכו של בר-טוביה הוא לכלול ולכייל ולדבר, לדבר בהרחבה, גם בשעה שאומר לקצר, לבאר ולפשר ולהמציא קשורים לכל נדון ולכל חזון. הוא אינו משים לבו לפרוד ולהבדל שבין דבר לדבר, כי אם לקשור שביניהם ולצרף שביניהם. הוא מרכיב ענין בענין, נדון בנדון ומושך קוים מדבר אחד אל השני. כמעשה רשת לו כל העולם כלו: כח נדבק בכח, כח מתאים לכח, והכל נעשה במדה ובשווי-משקל. גם לסערה יש כובש ולמשברי הים יש מנצח. השובע מנצח את הרעב, האהבה תגבר על האיבה וההתקרבות גוברת על ההתרחקות. טובבים טובבים אצלו הרוחות והכחות השונים, טובבים צבאות העולמות וחוקי-לכת; הכל יודע את משטרו והולך במסלתו. — אין אפס גמור, ואין גם ידיעה בלי הכרה. במסכת ההויה אל תתעו, בארחות החיים אל תחפשו. קראו בדרכי מחשבה, בתורה אחת מחשבת, והיא תאיר לכם; דרשו בספרי הגיון ודעת העולם, וראו איך תדבקנה חוליה בחוליה, ואיך יצורף ענין לענין וחלק לחלק, הכל יצורף לפניכם, אל תלאו. והן גם אתם וגם אנו אין אנו עצלים ופועלים בטלים; גם אנו עומדים בחוגי ההתפתחות וההשתלמות החברתית וגם אנו חושבים; קחו איש איש אבן בידו לבנות, למה תחשו?

חשוב, וקנון לכס דעה; להאדם נתנו דעות על-דבר העולם והחיים, לחשוב ולהגות בהם, גם לענות בהם.

והרי תורת החברה ושאלת החברה, הרי השאלות שבעם ובמעמדים החברתיים, והרי ענין אי-חלוקת העבודה וערכי שויון-העבודה. הרי עודפים וחסרים, שבעים ורעבים, בעלי-חיים עומדים על נפשם ונכנעים... הנה שאלת הלחם, ואל תקראו לזאת לחם, גם שאלת-הרוח היא. הרי שאלת החברה ביסודה, והיא גם שאלת היחיד, כי במקום שאין חברה שלמה, אין גם יחיד שלם. לשלמות גמורה דרושים שני דברים: עבודה ומחשבה; וגם שני אלה כבר מצורפים הם ומחולקים. הרי יש עבודה, שיש בה תועלת ועבודה לשם מותרות, הרי יש מחשבה הכרחית ומחשבה עודפת. הנה פה בחיים הכל פרורים פרורים, חלקים חלקים, ושם במחשבה ובתורה, הכל מצטרף והכל נכלל. — צריכים אתם רק ללמוד ולחשוב, צריכים אתם לדרוש הישרת המעשים וכונת המעשים. צריכים אתם לדעת, כי יש צרוף בין היום והמחר, בין העולם העתיק והחדש, בין נתיבות הדתות ובין הדת המיוחדת, ויש צרוף בין העבר וההווה ובין יום המחר; יש צרוף גם בין ההווה והחדלון ובין כל תאי הטבע, צרוף ממש...

הטבע ישמור בעצמו על כל נתיבותיו, ובחיק הטבע הרי נארגת התולדה, ובתולדה — הנהן כחות שונים, ובכחות — יסודות, וביסודות — אפנים, ובאפנים — משטרים, חוקים וחלקי חוקים; והכל, כל השנוי-הרבוי הוה, יאחו בשיטה אחת, בשיטה מחשבתית תורית. המוסר הוא יסוד כללי, המשפט הוא דבר חיובי, חברתי, והיפה הוא כח-חיוני-עצמי; ושלשתם יחד הם דברים התגלותיים, השואפים לצאת לחרות מהשתעבדות. ההשתעבדות גם היא רק צרופים אחרים לה מאשר לחרות. שאיפות! שאיפות מחקריות פה ושם, ואנו עומדים בתוך וקוראים בכל כמו מתוך גליונות הספר. — —

בר-טוביה אינו רוצה להכריע בשום דבר, כי אם לדעת ולדבר על-אודות כל דבר. הנפש תשאף למרחביים ועל הלחם תחיה; והוא הסופר והחושב מבקש בכל דבר את החומר ואת הרוח יחדו. מבקש הוא להרחיב איוז דעה ולהסבירה; והוא מוצא צרופי-שיטה בכל פעם וצרופים מחקריים

בכל עת ועת. הוא מלביש דבר בדבר, מכניס עיון בעיון, מרכיב פרשה בפרשה, והסתומות והפתוחות הכל אחת הן: הוא מבאר . . .

וכשהוא מבאר, אין זה באור עמוק, כי אם סדור דברים עיוניים: ושימת דברים תוריים זה אצל זה. יש לו לסופר הזה רוח-הרצאה ואיזו מתינות שברוח ואיזו קופץ בנדוניו כלל, יש לו גם איזו יושר-לב ואיזו מרמה את הקורא בדרכי דרישותיו; אבל חסרה לו החיות החזיונית ועצם ההולדה בכל פעם. — הוא יאמר הרבה, ולא נשמע את המעט שבדבר. הוא שואף להגיון, הוא מתעמל במחשבה; אבל הכל אצלו הוא רק ענין תורי. הוא מרבה לעסוק בדעת והכרה, בלי כל עיפות המחשבה והתגברות הרוח; ואם גם ידבר על דברים שונים, בעינינו אנו הוא כמו מעביר לפנינו רק דבר אחד וכמו אומר תמיד רק דבר אחד . . . אין בדבריו שום חדוש, אין שנוי במהלכו; הוא אינו מתפתח ולא ישתלם כלל. במאמריו הראשונים נמצא כבר את השלמות של אותם מדהיום, ובדבריו החדשים נמצא את הרוח הכללי של הקודמים. אין אצלו הרת-המחשבה ויגיעת המחשבה; דבריו התוריים סובבים על צירם תמיד ויעטפו את נפשו כלה. הוא פרשן, דרשן, מדעי, והכנוי האחרון הזה יסמן את רוחו.

לו, לבר-טוביה, אין הכלל שמור: אין לך דבר שאין לו שעה, כי אם: אין לך דבר, שאין לו שעות, דחיות וקרבות, והמחקרים על-אודות זאת המה לו — נתיבות ודרכים. הוא רואה רק היקפים, והוא מבאר דברים היקפיים בחיים ובעולם, בתולדה ובעם. הוא עושה זאת על-ידי הקדמת כללים תוריים ידועים ועל-ידי התחלה בכל פעם בהנחות של מחקרים ידועים. על-פי הנחות ידועות ימוד את המחזות השונים והמערכות השונות, ושהו אותם אלה לאלה, וידון מאלה על אלה במשפטים כוללים; וסוף כל ההשוואות ההגיוניות האלה — איזו תוצאה מסוימה או עוד הפעם הנחה . . . מאחורי כל היצירות הגדולות עומדות תאוות חזקות ושאיפות כבירות. מאחורי הפרגוד של ההכרה מתפרצים פעם בפעם הכחות העורים בסופה ובסערה ובוראים עולמות שלמים. (החוקה והמקרה, בהשלח).

יצירות גדולות! תאוות חזקות! שאיפות כבירות! הכרה! מאחורי הפרגוד של ההכרה! כחות-עורים מתפרצים בסופה! בריאת עולמות שלמים! דברים רמים כאלה יוצאים לו בחשבון, אם ינסה למצות לו כל

חזון וחזון; והוא מאמין בזה, מאמין בכל השאון ומתפעל מהשאון המדעי הזה.

הנה לפנינו מאמר בקרת משלו בשם, החברה והמוסר (נדפס ב.השלח). ואנו קוראים רק את הדבורים בראש: כל השיטות המוסריות, שהיו מאז ומעולם וכו'; היו ימים והיחיד לא הכיר את עצמו כלל, נבלעת היתה נשמתו בנשמת הצבור, ולא היה לה להראשונה קיום בפני עצמה. ואנו רואים תיכף, שאין כאן התפרטות והבטה, כי אם הכל לה והיקף, אין כאן ראיות דברים, כי אם דברים על-אודות דברים... הוא מקדים הקדמות, מרצה הרצאות, דן ומשווה בסדר והגיון; ומסיים, שעל יסוד כל האמור בזה (אמור בחמשה עמודים) אפשר לאמר, שהמוסר אחד הוא באיכותו ואינו משתנה ממקום למקום ומזמן לזמן אלא בכמותו; וכי, ההבדלה הכמותית הולכת ונעשית להבדלה איכותית. והן לא נפסיד הרבה, אם נחליף את הכמות באיכות והאיכות – בכמות. רק מושגים סתומים לפנינו, וחיים אין אנו רואים. בודאי רוצה הוא אותו סופר לעמוד על תכנית שאלה; אבל היא לו תמיד שאלה תורתית, מדעית, עיונית. הוא יודע את עניני החברה והמוסר ביחוד מפני ספרים, על-פי דעות...

כן הוא מדבר, למשל, על, שתי תקופות, תקופות שעיקר מציאותן הוא לא רק פרי הספר – תקופות הרומנטיקה והרציונליסמוס, הרומנטיקה אצלנו ואצלם או אצלם ואצלנו, והרציונליסמוס לשנינו יחד והתגרות שביניהן; והוא מתאר ואומר: נגודים כאלה וכאלה יתגלו לפנינו בסדר החברה החדש, כמו כן נשמות בני המעמדות, הסובלים ביותר תחת עול הנגודים הצבוריים, מלאות נגוד בין ההכרה והרגשים, רגשי העבדות וההכנעה שבהם לא יתאימו עוד אל הכרתם, הכרת בני-חורין בחברה, בת-חורין. אוהבי ההמון ואידיאולוגיו, משתדלים בכל כחם להגביר את ההכרה הזאת, הרציונליות הולכת ומתגברת בקרב המעמדות הנמוכים, עוד הפעם תחזור תקופת ההשכלה, ועוד הפעם נשמע את קולות הרומנטיקים הקוראים: פלשתים עליך שמשון! (הדור). ובסגנון ממש כמו זה הוא דן, אם גם יפסע שמונה-עשרה מאות שנה לפנינו וידבר על-אודות, יהודה-יון ורומא, (דברים אחדים על-אודות התנועה הקומוניסטית בעולם העתיק): ביהודה כמו ברומא היו הנסיונות לשנות את סדרי החיים

נעשים בכבוד-ראש; אבל הם לא הצליחו, לא הצליחו לא ביהודה העניה והנכבשת, לא ברומא העשירה והכובשת (המעורר).

הוא מרכיב יחד את יקב עמדין ואת משה לצרוס, את הנוצרים הראשונים, ובעלי המשנה, את ספרי האבנגלים, דברי הלל וספרי מרקס ופרודהון; הוא מדבר על בן-סירא וגרץ, על אודות סט-סימון ולי-לינבלום. ואם גם לא נתפוס אותו על השמות — הוא אינו מתקשט בהם — נפון, אם ברור גם לעצמו מה הם לו כל אלה? הרי תורה והרי חכמה, אנושיות כללית ושמית. הוא אדם רומנטי-מחשבתי ורציונלי-חברתי, אדם חפשי וחושב סתם ואדם ישראלי, ואין דבר מכריע בו בעיקר. —

הוא רואה נצחונות ושאיפות, ארחות ונתיבות, עיונים ומחקרים שונים, והוא יודע כל אלה, אבל לא את עצמותם. הוא מרצה ומציע שאלות שונות, ואת עצמו לא ישאל: אנה אלך? כי מה לו לשאול, ואנו הולכים כבר ונסחפים בזרם ההתפתחות והדרישות והחקירות, אם כי כל אחד מחפש את ארחו ואת דרכו, אבל בתוך-כך הלא אנו עומדים ודורשים ומעיינים...

כך הוא בר-טוביה המחקרי וההגיוני וכך הוא העברי. יש לדבריו על-אודות ישראל וחזיונות ישראל וגם צרכי ישראל איזה היקף הגיוני ומהלך עיוני; אבל אין להם יסוד, אין להם דוקא אותו היסוד, שהוא רוצה להשען עליו בנתיבות עמנו, עד כמה שהוא רוצה, ואולי גם אין להם יסוד בנפשו הוא.

הוא מדבר על ענין הנזירות, בחיי העמים, אותו דבר, שכלי-שרת הוא בידיהם של בני-אדם ושבעזרתו הם משעבדים את החושים ואת תביעותיהם תחת ממשלתם של כחות הנפש היותר גבוהים; וחוזר הוא ומעייין בהנזירות הישראלית, שלא הגיעה לקיצוניות אלא לעתים רחוקות. (רביבים, ב). כל זה הוא להראות לשעה על הנתיב שבינינו וביניהם ועל הכחות התיכוניים שבחזון זה אצלנו ואצלם; והעיקר, אם אך יאבה לעיין ולדון אחרת, לא ימצא אותו נתיב כלל...

בר-טוביה הוא מצדד ישראלי; אבל הוא עושה זאת שלא בהכרח מדעי גמור. אין לפנינו ראשית מחשבותיו, כי אם תוצאה עשויה ממחשבותיו. ואם נרצה להתוכח עמו בעניני ישראל, אין אנו צריכים להכניס ראיות חדשות ומשפטים חדשים בשאלה זו או ברורים אחרים, כי

אם נוכל לקחת סדרי מחקריו עצמם ותכנם ולתת להם נטיה אחרת מעט ומשטר אחר מאשר אצלו ויוצא לנו מזה הפך ממש . . .

הוא מתחיל, למשל, דבר-מחקרי על-אודות ה,מפורים והמכנסים' (רביבים' א.) בתולדות העמים והרוחות, כלומר, באותם החזיונות שראינו אומות חולמות חלום, ממשלת העולם, והרחבת ממשלתם על באי-עולם, הלא הוא המרחב, המעקר תחומין ומערב את הדמים, ומצד השני הכנוס, היסוד הכנוסי השם גבול לנחל השוטף . . . והוא נזכר בחזון הסנהריבים והנבוכדנאצרים, הרעמססים והאלכסנדרים; ושוב הוא נזכר בנביאים המבשרים את, ממלכת הכהנים, והחולמים הראשונים' על-דבר הממשלה הרוחנית; וכיון שהוא מדמה אותה ארץ-ישראל שתתפשט בכל הארצות (וזהו פזור מפסיד) אל אותה ארץ-ישראל, אשר תמשוך אחריה את כל הארצות (וזהו כנוס מועיל), כבר יודע הוא את אשר הוא אומר לכתוב. — באמת יש להוציא תוצאה אחרת ממחקריו ההגיוניים בעצמם, וכל הבנין העיוני שלו ישאר על עמדו . . . בעיקר אין הוא מוציא דבר, אלא הוא מכשיר דבר והוא נותן לסתירה אחת בחיינו הכשר מחקרי והגיוני על-פי דרכו. —

אנו מוצאים את הסופר הזה יושב ודורש ב,העומר', ראשי פרקים' במעשה מרכבת הדת ודתנו אנו, בחיי האלהות בכלל ובחיינו אנו; והרי הוא מוליך אותנו, מעבודת האלילים אל הנצרות, מן הנצרות אל היהדות, והכתוב השלישי: מאין לאן? ובכל המחקרים הללו, אם גם קצרים הם (תשעה עמודים יכולו) יבאר לנו ארוכות ויספר לנו רמות על דברים ארוכים, ארוכים מאד . . . הוא רק אדם אוביקטיבי, הוא רוצה לדעת, לדעת רק מהלך הדברים; ואותה הדעת והברור הוא מצרף לעצמו על-ידי השגות שונות ומחשבות היקפיות שונות. הוא רוצה רק להבין מה ולהכיר מה, ועם זה הוא מטה את המשפטים. הוא מסיים באמצע. והוא מתחיל ומסדר במקום שהוא רוצה להתחיל . . . ואם יבוא איש אחר ויבנה לו שלשה פרקים אחרים בסגנונו הוא ממש ויעמידם כך: מאין ולאן? מן היהדות אל הנצרות, ואפילו תימא מן הנצרות לעבודת האלילים, רצוני לומר, מן הגעגועים של אופק עמי הנוצרים לתרבות האלילית ולערכים חדשים. — גם הוא יכול להסתמך על הרבה דברים של בר-טוביה בעצמו ועל עיונים הגיוניים של בר-טוביה ולסיים, כאומר,

את ההפך ממנו. — כך כתב בצאת המאסף הראשון של העתיד. לאור — מאסף שפרסם שם בעצמו הגיון מחקרי, ביהודים וביהדות — מאמר דרושי גדול, בן י"ז שיחות, בשם, על העבר ועל העתיד. שבו הוא בא, אחרי עיונים רבים ומשפטים רבים בתולדה ובערך התולדה. בעם וביסוד העם, בדת ובמצב הדת ובמהות הדת — לידי מסקנא, כי שקר הדבר, כי שני דרכים לפנינו, אחד הוא הדרך; והמסקנא הזאת אינה שום מסקנא מוכרחת מתוך דבריו והגיונותו, כי אם שאיפה בת-הרגל ונטית מחשבה מלאכותית. הוא מסמיך ותולה מחקרו הראשי הזה על, שתי טעיות יסודיות, שבאו להם לבני-האדם בירושה מתקופת ההשכלה; ולכאורה הוא בעצמו אינו שונא את ההשכלה כלל, וכל אשר בו ובעטו הלא חי הוא מן ההשכלה ומדרכי ההשכלה ושטוף הוא כלו בהשכלה.

מה אנו? ומה חיינו? הוא שואל; והוא משיב לעצמו, שהקבוץ הלאומי, כשהוא הולך וגדל כהלכה, הוא מגיע לידי יצירת גזעו ואמונתו, שהגזע והאמונה אינם ההתחלה, נקודת-המוצא של הקבוץ הלאומי, אלא הם הנקודה הראשית, שאליה יכולה האומה להתרומם, כשיש לה הכחות הכבירים הראויים לכך. ולא יבין ולא ידע, כי גם בדרך פשוט מזה יכול לבוא לידי, כללו של דבר, שכנסת ישראל היא כנסייה-דתית, משעה שפסקה לחיות חיים לאומיים על אדמתה.

ולא עוד אלא כי אין זה העיקר אצלו, הקשר בין ישראל ובין אביהם שבשמים היא יותר מהודק, יותר עצום — הקשר הוא קשר של דם והדם הוא אות-הברית.

הנה לבר-טוביה הלך-נפש; אבל הוא מוקף תמיד צללים מדעיים ושיטות מדעיות. הוא לא יבוא עם העולם ועם החיים במגע בלתי-אמצעי, הוא נשען במחקריו תמיד על איזו דעה, על איזה מהלך מחשבתי והגיוני ועל איזו תורה, וגם באותו המהלך והדרך נוגע לו רק הענין התורי והמחשבתי הזה. מפני הענין ההגיוני לא יראה את השמש; הרבה בגדים לו — והגוף העירום לא יכוסה... הוא שקוע כל-כך במחשבות וחללי המחשבות, עד שגם אם ישיר לעתים רחוקות — וגם זה נסה לעשות — ידבר על-דבר הלך השירה. הנה גם זה לו בנין מחשבתי. עיין: על גדות התהום

(כבר השם מוכיח), מעין בקרת על, מעבר לגבולין, שברי-מחזות מאת י. ח. ברנר, בהשלח, ועיין בפרקי, ספר היצירה, שלו, בהמעורר. אין היוצר יודע — הוא אומר — ואין הוא יכול ואין הוא רוצה לדעת את כל התולדות של היצירה שלו, את כל אותם היסורים והחבלים שעתידה יצירתו להביא לעולם. ומהיסורים האלה כמעט נודף ריח מחשבה... הוא מדבר על העומק, עמקו של צער העולם, על כל העמל וכל התלאה שבעולם כלו; והכל הוא עושה ברוח קלה ובלי כובד שבנפש... הוא מסיח על היוצר והבורא, שקורע חתיכות חתיכות מן הנשמה; ואין אנו רואים סימנים של דם נוזל, על-כל-פנים לא נשמע שאון הדם.

היצירה היא עברה, היצירה היא אכזריות, הוא אומר. אבל היצירה היא גם ענין-יצורי, דבר הבא מן הלב, ממעמקי הלב, באין לו מחסה ומפלט, ולא יוצא מהאהלים הנטוים של המחשבה, ולא גם מהדבור היפה שבמרחבי המחשבה.

בר-טוביה כותב, מעשיה של חסידים, אגדה, ובה הוא מכניס את המשל של, עבד שמוג לרבו את הכוס ורבו שפך לו כוסו על פניו... משל ש,מהרהר אותו באגדתו כל יהודי בלבו ואנחה עמוקה וקשה מתמלטת מבין פתחי-פיו; ואין בו אותו קד העלבון, קד האנחה, שנמצא בו גם במקורו בהמשנה.

האנחה תצא מן הלב ואינה פרי עיון המחשבה. ינסה נא הסופר הזה לכבות גרות הדעות השונות לשעה ויטר מאתו את ההשקפות הכלליות הכבדות והמחשבות התוריות, כי רבו סביבו — ינסה לשכוח מעט משנתו הרחבה, הרחבה מאד, ויעמוד חרש מול הפתח הצר של העולם והחיים, כאדם המבקש על נפשו ורק על נפשו, ולא יבוא בקול רעש לפתוח לנו שערים במפתח ההגיון...

בהאמנות כמו בהחיים — הוא אומר — (וגם במחשבה ודעה) מושלת חוקת החקוי; וכשבאה היצירה, כח-היצירה האמתית, הרי היא פורקת את עולן של החוקות. ינסה האומר זאת לפרוק מעליו את עול ההגיון אשר נתן על עצמו ויהי כאחד האדם, ואז אולי ידע גם לדבר על עניני עם ואדם. — —

ב

עוד לבר-טוביה

אנו פותחים את שברי הסופר הוה מ,ספר המדות' שלו, אשר נדפסו בחוברת היובל של, השלח'. - ואנו קוראים בראש הפרק הראשון: הכל הולך ומשתלם - הכל לרבות את הצניעות, ובראשית הפרק השני: ונפלא הדבר, דוקא הכופרים בכל, דוקא המהפכים את הקערה על פיה (מה בין אלה לאלה) משתלמים ומשתלמים ואין גבול לאמונתם בהשתלמות. הפרק השלישי מתחיל במלים אלה: יש כאן השתלמות או אין כאן השתלמות - זוהי אולי עוד מחלוקת לבעלי-תריסין. בפרק הרביעי הוא מדבר על-דבר הפוליגמיה מפורש. בפרק החמישי אנו קוראים, כי, אמת האשה, גורו לכם מפני האשה! ואצלנו מה? - כך מתחיל הפרק הששי - אצלנו אמרו בשעות של עליה: בזכות נשים צדקניות נגאלו ישראל ממצרים; אבל בשעות של ירידה קללו אותן בשם, פרות הבשן, העושקות דלים והרוצצות אביונים. עד כאן שקלא-וטריא על-אודות האשה אצלם והאשה אצלנו בששה פרקים. ובפרק השביעי אנו לומדים: בעיקרו של דבר, אין האשה יוצרת, אלא נוצרת, גולם היא האשה בעולם, נפח האיש באפה מנשמת רוח-האלהים אשר בקרבו - ותהי האשה לנפש חיה יפה וקדושה, לא נפח - ותהי האשה ליצירת, קריקטורין. והחכמים הקדמונים, שלא היה מונח לפניהם ספר-המדות כמו זה, היו אומרים פשוט: אשה גולם היא ואינה כורתת ברית אלא למי שעושה אותה כלי.

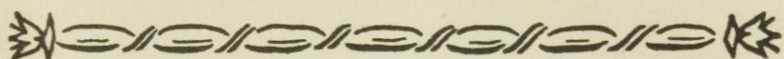
ושוב אנו קוראים מאמרו, כח היהדות בעולם, בהעתידי הרביעי. - הנה כבר שם המאמר מגיד על דרך הרוח שלו - ומיד אנו שומעים: פור התפורר עם ישראל לפרורים בין הסדן והפטיש. לפנינו ולעינינו נפוצו שרידי נקודת המרכז של חיי-העם לכל קצות הארץ. התכנסות פרורי העם בדודים הרותחים אשר מעבר לים לא תביא לידי יצירת מרכז לחיי-העם. בדודים הרותחים ההם (שנגע בהם במשפטו הראשון), דודים שבהם מתבשלים פרורי (עומדים) אנו בשורה הרביעית ואנו מתנגשים פעם שלישית במלה (פרורי) כל האומות והלשונות להיות לאחדות חדשה, רעה או טובה, אין מקום למרכז-ישראלי. - שומעים אנו, ש,רוח ישראל נתרכו בהיהדות.

ש, היהדות היא האנרגיה הרוחנית של עם ישראל. — כללים, יסודות ואמירות. להנחה, שהיהדות היא התרבות היהודית בכלל ולא דת היהודית לחוד, כמה וכמה תוצאות חשובות. — בתוך היהדות משולבים כל הקנינים התרבותיים ואחוזים ודבוקים זה בזה. — הדת והאמונה מתאימות זו לזו. — המוסר והמשפט משלימים זה את זה. — התרבות היהודית נוצרה מחומר אחד ורוח אחד דובר בה. על כל קניניה ועל כל מוסדותיה טבוע חותם אחד. חותם של אישיות לאומית אמיצה ומוצקה. — הנה הלל ושבח ומושגים מופשטים בלי חיים הרבה ובלי אור. אין כל תוצאה מכרחת, כי הן בצרוף מלים האלה ממש ותשמישי-מלים אלה אפשר להפוך כל כלל אל נגודו. הוא מִסְמֵן, למשל, כי הנצרות בתור דת נפלה למטה מן הדת היהודית; והרי אפשר לבעל-דין להחליף, כאמור, את מקום שתי המלים מראש המשפט לסופו ולקרא: היהדות בתור דת נפלה למטה מן הדת הנצרות. ואין אתם צריכים לכללים חדשים וגם לצל של מחשבה חדשה. השאלה — הוא אומר — אם יש אחדות ושלמות ביסודות התרבות היהודית, או אם חסרה היא מתחלתה את האחדות ואת השלמות? ועל השאלה הזו עלינו להשיב בחיוב גמור. ואין אנו יודעים: מהיכן למד להשיב בחיוב גמור? ומה יאלצהו באמת להשיב בחיוב, אחרי שכל רשת מחקרו לא תקרע, אם גם ישיב בשלילה גמורה. אין בעולם חזיון בודד בהחלט, הכל משפיע והכל מקבל השפעה. ולמרצה על-דבר כח-היהדות הנה חזון בדוי נדחק ובא לחזון בדוי שני. אין כאן דוקא עולם זה ודת זו ביחוד, כי אם חזיונות-דתיים הגיוניים ואף דרושיים. היהודי הן הוא שֶׁנֶגַע את המטפיסיקה והאֵתיקה. היהדות היא שלמדה את האדם להתרומם על-ידי המעשה אל האלהות שבעולם; תורת היהדות העתיקה עולה בבחינה זו על שיטתו המטפיזית של ברוך שפינוזה. וכל זה — לא בהחלט, כי הן השיטה המטפיזית של ברוך שפינוזה היא אמנם צעד גדול ונשגב במהלך התפתחותה של ההכרה המטפיזית היהודית. — פסוק מפורש שבתורה: ה' אל רחום וחנון, ארך אפים ורב חסד ואמת, הוא מְנַסֵּחַ מיד בכלל קיים, לאמר: היהדות העתיקה הרימה את המוסר למדרגה מטפיזית ורליגיוזית. וכל ההנחות האלה, הן בעניני הדת הנצרות והן בעניני שיטת שפינוזה, אינן הנחות כלל. — דבר שאינו צריך להאמר הוא, כי השקפת העולם של קרל מרקס אינה יכולה לתפוס את מקומה של היהדות. ולפי שאין כאן

ערך גמור לנצרות. ואף לא ערך מספיק לדת שפינוזה ולהשקפת העולם של מרקס. אין פתרון אחר ואין מלוי-נפש אחר מזה. ש, היהדות תפתור את חלומות נעוריה ותבנה את סולם חזיונותיה על אדמת ישראל תחת שמי ישראל. בשעת פזור כנס! וההתכנסות וההתרפזות תשיבנה להיהדות את כח נעוריה. צרופי מלים! הנחות ומושגים הנראים מרחוק כי ער. ואין אילנות ואף לא ענפים.

משתובבים, מתהוללים — אני משתמש בלשונו — העיונים וההיקשים, השמושים והקברות, התוצאות וההשוואות, המעשים והרוחות, מתפרצים מגדות העט ועוברים לפני הקורא הלוך ועבור. הלוך ושטוף, הלוך וסחוף. הלוך והשוה, הלוך ודבר ובעמק הזרם הזה מונח אך גרגר אחד חי: אני יהודי, אני חפץ להיות יהודי, אני חפץ להיות יהודי בארצי, תנו לי, לאובד, ארבע אמות קרקע בארצי ואמצא מלון-ליל... הלא אך מלון-ליל פשוט לנודד ואין-כח יבקש; אבל הדבר הזה הוא בשפתו של הסופר הלז, הכרת האחדות האלהית והמוסרית, הרגשת נצחונה של היהדות העתיקה בעולם החדש, נצחונה של האלהות הישראלית בחיי האדם ובמעשים אשר יעשה האדם וחי בהם. — —

דוקטור קלוזנר

סקירה

לפני שנים רבות כתב צעיר לימים אחד באודיסה. ושמך יוסף קלוזנר, שני דברים ספרותיים על-אודות פרץ סמולינסקין ועל-אודות יהודה ליב גורדון ולדברים האלה שמו אז מעט לב.

התחזק ויכתוב לנו שני קונטרסים, גדולים מן הקודמים, שם האחד: שפת עבר — שפה חיה, ושם אחר: רוחות מנשבות. וזה האחרון, המלא קטרוג וכרכורים טפלים, היה ליסוד נפשו: הוא אוהב את הזרמים, את הרוחות, והתנועות, ומאלה לא סר עד היום...

כשיצא קלוזנר לחלל עולם-המחשבה, שמע על-דבר מאורות אפלטון ושפינוזה, שמע מדברים על דבר מציאותם של קונט וקנט, על-דבר דרוין וספנסר, על-דבר שופינהויער ופיארבך, על-דבר קרליל וטולסטוי. מביתו הביא אתו את הידיעה על-דבר מציאותם של סמולנסקין, אחד-העם, רנ"ק ושר"ל ועוד חכמי הזמן לפניו. היו עוד בן-גבירול ורבי יהודה הלוי, משה בן מימון ואברהם אבן עזרא. היו ימי-הבינים, היה העולם העתיק. והנה — תורת יון ורומא, והנה לנו עוד תורת ישראל העתיקה וספרי הנביאים וחז"ל. לפני המעמיק בנפש העם ותרבותו מתגלים ספרי הספרות התלמודית והאגדה, ספרי פילון והספרים החיצונים; ושם, הרחק מאלה, הרי דת פרס, הרי דת בודהא וחקרי-התפתחות התרבות הכללית ויסודי המוסר האנושי וכן גם משפטי האדם והטבע. —

ימי המדע והקריאה בספרים באים לאדם, והנה מלבד הדברים ההסטוריים והדעות העיוניות, התוריות והמחשבתיות וחקרי העמים והלשונות, עוד יש דעות מוחשיות וטבעיות; והרי חכמת השמים והטבע, הרי הגיאולוגיה

ותורת־החיים, הרי לפלאס וקופרניקוס, ניוטון וגליליי . . . ביון היה אוקלידס, היה פיתגורס, חכמתו וידיעתו של האדם רחבות מני ים. בכל אשר תפנה הרי לך שאלות ומחשבות, ברורי דברים נשגבים ונוראים, דברי־סתר ונגליות. באו החוזים והמשוררים של כל עם ועם והעמיקו בנפש האדם ובשאלת האדם וחיייו. הם הם הביעו את הצער אין־סוף ואת שאיפות הרוח לבלי־קץ, ועל־ידם החזיקו עוד גם יוצרי הפסל הגאונים ובוראי השירה והזמרה.

וכל זאת רק בקנינים אנושיים לבד וברכוש הרוחני העולמי וההיקפי לבד; לאדם מישראל, המתחיל להתבונן אל כל אשר לפניו, הנה עוד השאלה העולמית של היהודים והיהדות, העומדת במרום המהות העממית שלנו ושהיא יסוד אישיותנו הנצחית. לפניו, לפני בן־האדם הישראלי, שאלות רבות פרושות: שאלת הציוניות ביסודה התרבותי, שאלת ה,איקו־נומיקה חברותית, והצרכים הריאליים והאידיאליים הישראליים. נוספו עוד לסופר העברי: שאלת הספרות העברית ב,התפשטותה ובהתפתחותה, הבנת ה,זרמים, השונים בעיקרם וברור הגורמים הספרותיים וההנחות הפועלות בה אחת אחת. מנדלי כתב וברודס כתב וגם לילינבלום כתב. אחרי רפ"ס הסופר החזיוני בא אחד־העם הסופר החושב, ולפני רפ"ס כתבו ארטור ומאפו. בגליציה התפתחה חכמת־ישראל על ידי שי"ר ושור. היתה לנו תקופת התקונים בדת במובנה, הרציונאלי והשאיפתי; היתה תקופת ההשכלה ברוסיה והתקוה החולמת על־דבר שווי־זכויות. אחר־כך באה תקופת הלאומיות ב,מהפכתה הנפשית והיסודית, ושאר התסיסות בבית ובחוץ . . . ובכל מרבית הדברים ההם בכללותם ובהיקפם — עלינו לפלס לנו נתיב, עלינו לסדר לנו שיטה, אחדותית, שיטה עשויה על־פי, חוקי המדע, התוריים והחברתיים מצד אחד ועל־פי, תורת חכמת הנפש, ויסודי התבונה ה,מוחשית, וגם ה,אישית, מצד שני. אלהים אדירים! כל זה מוטל על שכם אדם אחד. איך ימצא את דרכו? — —

בכל מה שכתב קלוזנר עד עתה לא חדש דבר ולא אמר דבר בלי דרישת סמוכין. — הוא אינו יודע דבר אחד על בוריו, אם גם יודע הוא לכאורה הרבה. קלוזנר יודע רק דבר מציאות דברים כוללים ושואף לכוללות. יש לו נטיה לדעת הכל ולפֿשר בין הכל ולמצוא נתיבה לכל.

מבלתי יכולת להבין דבר מעצמו ולראות את הדברים אשר הוא נוגע בהם בחזיון רוחו הוא. הוא דן על הפל. הוא אינו עקשן, ולא אטום לבו בנוגע לדעות השונות מדעתו ולרוחות אחרות משלו; והוא מודה על הרבה, מפני שאינו עומד בנפשו גם על דבר אחד... הוא רוצה הרבה ושואף להרבה וגם מאסף הרבה; אבל אינו עושה זאת בעדו ובעד נפשו, כי אם בחפצו לבררם מיד לאחרים. נשמתו היא אוצר של דברים שאובים, מבלי עשות פרי, אם גם ידע את ערך הפרי ויכבד את הפרי.

הפלוסוף המעמיק בורא לעצמו הסתכלות בעולם חדשה, שהיא מקפת עולם ומלואו, הסופר המקורי בורא רעיונות חדשים במקצוע-עיוני אחד ומסגל את רעיונותיו אלה לאיזו מן הדעות השונות, המתאימות להם ביותר, עד שכל אלה נעשים לשיטה שלמה אחת; — בעוד שהאדם המשכיל, שאין לו כח-יצירה, עושה לו שיטה מקובצת משל אנשים מקוריים, (השתלמות מוסרית והכרה שכלית; ליוסף קלוזנר).

ולא פעם אחת ולא שתים שאל הכותב את עצמו: למי משלשת אלה הוא ונפשו שייכים? והתשובה — לא רחוקה היא, לא רחוקה היא גם ממנו... יש לקלוזנר יראת-כבוד מפני כל משורר וחווה וכורע הוא לפני כל חושב והוגה דעות. הוא אוהב כל הדעות, כל המחשבות, כל השירות וכל הדברים הנעשים והנחשבים. החיים שאליהם הוא שואף הם בעיניו אותם האנושיים האוניברסליים הכוללים, ואותם הטבועים בחותם האחדות של הנביאים ומרום השגת העולם של הנביאים. לכל נביאי ישראל הגדולים היה, רוח אוניברסלי כללי ומשותף, ואף-על-פי-כן כל אחד מהם הוא, אינדובידואלי. הגה להם יסוד האומה ויסוד האנושיות כלה. רוח האלהי הישראלי מדבר מפיהם. עמוס הוא גדול כהושע, ישעיהו זה החווה הגדול, ובעל האידיאות הנשגבות, גדול כשניהם גם יחד, וגם יחזקאל דבריו נשגבים ורמים.

שמא תאמרו: זה הכל באהלי שם, העולם האחדותי נתן אך לישראל ורק מכרמם תאכלו ותשבצו. לא! הנה היוונים, זה העם של החושבים הגדולים והחוזים הגדולים, אשר העשירו אותנו ואת נפשנו עושר רב. והנה עוד תורות רבות ונשגבות, שנתנו כלם להרמת רוח האדם ולעשות את נפש האדם. אפלטון נחוק לנו לא פחות מתורת-ישראל; והוא חבק זרועות עולם, בהתעמקותו הנשגבה, במדה לא פחותה מאותה של חווייה.

אריסטוטלס בנה את יסודות הטבע כלה. אוריפידס וסופוקלס היו, ענקים, נפלאים כל-כך בחזיונותיהם, עד שכל מעשי בני-אדם במקצוע זה כאין נגדם. והרי לפי זה, לכאורה, די לו לאדם לבוא במגע עם האלהים של הטבע היוני ולהסתפק במאור היונים ובכל אשר זמרו וחשבו הם, שיצרו והעמידו לפנינו. לכאורה יש לדון, שלרוח העברי הכללי חסרים כל אלה. אמנם חסרה לנו אותה ההרגשה בטבע ובהשגת הדברים הנתונים, ועם כל זה הכל נתן לנו. — העברים הקדמונים לא התפלספו ולא חשבו במה שלאחר הטבע, להם היה האפן ההתגלי האלהי קודם לחיים ולמעשה; אבל הם יצרו, תורת המעשה. היונים והרומים עומדים בודאי בשורה הראשונה במעשיהם הרוחניים, והמדיניים; אבל אנחנו עברים אנו, במובן הכוללי והיחיד, וגם הרציונלי. —

כה שופט וחושב קלוזנר. הוא נושא דגל היהדות והספרות העברית והלאומית מצד עצמותן, המקורית והיסודית; ועם זה אין הוא מוותר כלום על הקנינים האנושיים, וכל דבר רוחני-מדעי מן החוץ קרוב לו ואהוב עליו כבן-ביתו. הוא חושב את התורה החברתית הכוללת, ליסוד היסודות בהבנה ובדעת, ולאידך — הנה המחשבה העיונית היא לו עלת העלות, והרי השירה היא גם כן עלת העלות. והא ראייה, הרי יש דיקרט והרי יש גיטה, הרי יש ברקלי והרי יש בירון, הרי יש אחד-העם והרי יש ביאליק, או קודם שהכריחתהו דעת הקהל לכך — הרי יש שאול טשרניחובסקי...

מציאות דברים לבד כשהם לעצמם המה כבר בעיני קלוזנר יסודות בנפשו; וסמיכות הפרשיות לחוד נותנת כבר את הרכבתם יחד. — אם יוציא למשל משפט כזה: ההגיון שופט את הרגש והתבונה בולמת את הרצון, כך נבראות בתוכנו דעות מצורפות ובלתי משוחררות מאהבה-עצמית, ודעות אלה הן הן ההכרה המוסרית שלנו; והוא סופר ומונה; הגיון ורגש, תבונה ורצון, דעות-מצורפות ואהבה-עצמית, ועל כלם הכרה-מוסרית, ואלה נצטרפו אצלו לאמירת רעיון אחד: הרי מוכח מזה שלשה דברים: (א) כי דברים כאלה בכלל נמצאים בעולם המחשבה, (ב) כי הוא קלוזנר, אספס בתבונתו יחד והביא אותם בקשר אחד, (ג) שמכיון שנאמרים הדברים האלה עברית, הרי כבר הורכבו הקנינים הרוחניים האנושיים האלה בעברית.

וצריכים אתם לדעת, כי שם בעולם המחשבה הכללית אין הדברים קלים כל-כך; שם יש דעות של המבכרים את ההגיון על הרגש, ולהפך, דעות של המעמידים את הרגש למעלה מן ההגיון; לאלה התבונה, רק התבונה הנקיה, לקו, ולאלה הרצון הוא אבי כל וגם אבי המחשבה בעצמה; אלה מעמידים הכל על אהבה-עצמית ועושים אותה גם ליסוד התרבותי, עושים אותה צבא לאנוש, ואלה עושים את החברה ליסוד הכל ולראשית הכל. מלחמות הרוחות השונות האלה נותנות מקום להכונות והברורים, הדעות והמחשבות, הצרופים והעיונים הרבים, הלא הם כתובים על, ספרי גדולי-בעלי הרעיונות, הפלוסופים והחוזים. כל זה נותן לנו קלוזנר במאמר אחד ובצרוף-מחשבה אחד, ואתם אומרים: אין לנו מחשבה, אין לנו מחשבה עברית!

הנני פותח למשל את קובצו העיקרי של הסופר הכללי הזה: יהדות ואנושיות, אשר בו אסף את, מאמריו היסודיים; והקדישם לרעיתו, אשר חיתה עמו יחד על הרעיונות המובעים בהם, והנני קורא את שמותם של המאמרים הרעיוניים אחד אחד: א) תחיה והתחדשות, ב) עקרי השיטה הפלוסופית של קנט, ג) שמואל דוד לוצאטו, תכונתו, אמונותיו ודעותיו, ד) השתלמות מוסרית – והכרה שכלית, ה) תעודת ישראל, ו) האנושי הנצחי שביהדות, ז) המטריליסמוס ההסטורי והתנועה הלאומית הציונית, ח) אָרנסט רינן והאנטישמיות היהודית, ט) הערכים הרוחניים שלנו; – והנני משער את ההתפעלות של המחבר הלז: ראשית, הלא דבר רב הוא, שבכלל יש בעולם דברים רמים ושאלות נשגבות כאלה, ושנית, שהוא הוא בן-משק ביתם ודן בהם לפנינו . . .

נקח נא את המאמר האחרון לבדו, הערכים הרוחניים שלנו, וזה לבדו מתפרד ל,שבעה ענינים גבוהים; ואלה הם: 1) הפרובלימה, 2) המצע הלאומי, 3) רעיון אחדות האלהות, 4) מוסר הצדק המוחלט, 5) הנבואה, 6) הרעיון המשיחי, 7) התוצאות, ובה, פרובלימה; לבדה, במבוא שערים, (לשאלת מהות היהדות), כבר אנו מוצאים חקירות על-דבר, המהות ההסטורית בנגוד להמטפיזית, על, המהות ההסטורית של היהדות; והם מלמדים אותנו דעת, ש,אין שרירות לב ומקריות בהסטוריה חלילה, והכל נעשה בה על-ידי חוקים קבועים ומוכרחים. . . הפרק השני, המצע הלאומי,

יחקור למוצאה של האינדיוידואליות העברית, ההרגשה הנמרצה של העצמיות ותוצאותיה באמונה, בשירה, בליריקה ובזמרה ובהמוזיקה הסוביבטיבית... והנה גם פרק על-דבר, רעיון האחדות האלהות, המונותאיסמוס המוסרי של עם ישראל, ואחריו הפרק, מוסר הצדק המוחלט, שבו אנו רואים, כי המוסר הישראלי, למרות מה שהוא אינדיוידואליסטי לפי מוצאו, הוא איתיקה חברתית בעצם, ולכן נעשה ביחוד על-ידי המונותאיסמוס הנבואי. — מפרק הנבואה, — הנבואה, שבתור חזון-הסטורי צמחה גם היא מתוך התכונה האינדיוידואלית של עם ישראל — נבוא לפרק, הרעיון המשיחי. — זו האישיות הגדולה, שרק באמצעותה ובעזרתה אפשר שתבוא גאולה ארצית, ישועה רוחנית להאנושית, ושהיא השתלשלה מתוך הנבואה, כפי מהותה העצמית, צריך לומר: האינדיוידואלית.

נדמה שכבר באנו אל החוף; והנה מתחיל באור על-דבר, האינסטינקט של הקיום-העצמי, מתחילים דברים על-אודות, החיים ההסטוריים בעצם והמטרליסמוס ההסטורי. מעבר מזה עומדת לפנינו — שמרו נפשותיכם — המהות המטפיזית ומעבר מזה — המהות ההסטורית. כאן אנו לומדים, שאין המהות ההסטורית יכולה להיות מוחלטת, אבסולוטית; ועוד מעט אנו נדחפים אל האידיאה, אל עצם האידיאה! והנה אדולף ילינג וציצרון הרומי, הנה המשאות והליריות, הנה, הסתכלות המוחשית בעולם, והנה, הטרמינולוגיה של דוד נימרק... אָל נקמות! חוק הגמול של קנט! — אותו קנט ש, תורת המוסר שלו היא כל-כך נאצלה! — וחמש שורות להלן מזה יש לנו עסק עם הנציונליסטים הפרנציים בימי משפט דרייפוס...

דרכו של הסופר הזה להעיד גם על עצמו, המונותאיסמוס, המוסר הישראלי, הנבואה והרעיון המשיחי, אנו השתדלנו להראות בפרקים הקודמים... את מקוריותם וראשיתם של הערכים הללו, לא יכולנו לצערנו — גם אנו מצטערים — להראות כאן בפרטות על דרך התפתחותם ולהרצות דברים מפורטים על כל מדרגה ומדרגה של השתלמותם מן הימים היותר קדמונים ועד היום הזה... על הנביאים לא נצטרך להרבות דברים: פעולתם כלולה היא כבר בעיקרה בשני הערכים הרוחניים הגדולים, שדברנו עליהם בשני הפרקים הקודמים... כי המוסר הישראלי

לא נתישן עדיין, זאת השתדלנו להראות בפרק הרביעי... הנבואה הישראלית, כפי שבארנו בפרק החמישי, בודאי לא נתישנה... המונותאיסמוס, באותו מובן שבארנו בפרק השלישי, גם הוא לא נתישן ולא יתישן... בקצור: תוצאות דברינו בכל ששת הפרקים הקודמים על-דבר הערכים הרוחניים שלנו צריכה (צריכה) להיות תשובה ברורה על שאלת מהות היהדות...

ושמא מעט להקוראים תשובה ברורה בפעם אחת על מהות היהדות בלה, שנתנה לנו בששה פרקים נשגבים; עליהם לדעת, כי הרעיון המשיחי הנזכר לעיל, זה הרעיון העברי המקורי, לקח את נפשו עוד מאביב ילדותו, להקדיש לו בכתב איזה שנים רצופות מחייו, כדי לחקרו מכל צד ולבוא עד תכונתו. והנה, לפני שלש שנים קרב אל המלאכה הרבה והכבדה הזאת, לאסוף את החומר הרב והעצום, שנצרך בשביל ספר שלם ומקיף וכו', וספר כזה אינו עוד בשום לשון שבעולם... (עדותו בעצמו).

נצא ונחשוב, שיחד עם זה היתה גם, חכמת האשורולוגיה, שלפנתה את עמודי התוך, שהאמונה הישראלית – יסוד האמונות החיוביות של העולם כולו – נשענת עליהם; – חכמה, שרק 150 (קרי מאה וחמשים) איש יש עכשו בכל העולם כלו, שיודעים לקרוא את כתב היתדות שלה; ועליו, על קלזונר, אחד מן המאה וחמשים האלה, לתת לנו, סריה שלמה של מאמרים, שבהם יתברר יחוסם של כתבי-היתדות אל כתבי-הקודש, בכדי לחזק את העמודים האלה שלא ימוטו. — — —

ושמעו והשתוממו, מלבד ה, עבודות הענקיות, האלה העמוסות על שכם איש כבן שלשים או יותר (עלינו לנכות איזו שנות-עבודה על הרעיון המשיחי בלבד; ובינתים שמענו, שגם עבודה אחרת גדולה מזו: ישו הנוצרי – העתידי, הוצאת, סיני – נעשתה במשך שורה ארוכה של שנים מלאות עבודה ומרובת-עיון...), הוא נגש עוד לערוך את, ספר הספרים של היהדות, ספר הענקי הגדול, שיענה על כל השאלות ושיראה לנו את הקולטורה העברית, הלאומית של כל הזמנים וכו', את התרקמותה, את התפתחותה הארוכה וכו' וכו', ובהראותו לנו – בספר שיערוך או ערך – את כל אלה, יתוה לנו גם את הדרך, שבה צריכה ללכת הקולטורה העברית של ישראל בכדי לשוב לתחיה, כלומר – היצירה הישראלית של העתיד.

וצאו ולמדו: מכבד כל אלה, נטל עליו גם להושיע את, ככל ישראל, בימי משבר, נטל עליו גם להראות להם ביום רע, איזה הדרך, ילכו בו ולהורתם בימי מהפכה, מה לעשות. מלבד כל אלה הוא עוד דברן לדור, ומטיף מוסר ליהודים ולסופרים מימין ומשמאל. והוא מספיד כל חכם שמת ומקדים דברים לכל אספת כתבי סופר. האיש הזה לא ינום ולא יישן!

וכאשר ילאה סוף כל סוף תופש־עט זה, — אל אלהים, הן לא כח אבנים כחו! — תסתייע מילתא, כי, יתכבד לקרא שעורים בדברי ימי־ישראל בהשיבה מהתקנה שבאודיסה, ישיבה שעל־פי התכנית החדשה שלה (אצלו כתובה, פרוגרמה): צריכה לעשות בית־מדרש־עליון לחכמת ישראל, ונמצאו אז תלמידים מובהקים, הלא הם הנקובים בשמותם ח"א וב. קרופניק, י. קופמן, נ. הרמן וי"ט הלמן, והמה העתיקו לנו את השעורים האלה אות באות, כמו ששמעו אותם מפי רבם היושב בקתדרה ודורש; והשעורים ההם נעשו ל,היסטוריה ישראלית גדולה ורבה. רחמנא יצילנו!

ההסטוריה הישראלית — קוראים אנו במודעה על־אודותיה בכתבי־העתים — נועדה לצעירים וכו' ולמורים עברים, הרוצים לתת לתלמידים לא רק ידיעות הסטוריות, אלא גם הבנת המאורעות וקשורם הפנימי, ולסתם קוראים משכילים, שיש להם חפץ לחדור אל פנימיות ההסטוריה הישראלית ולהכיר מתוכה את השתלשלות חיינו ההסטוריים.

ההסטוריה הישראלית מציעה את המסקנות היותר חדשות של החקירות בקדמוניות בני־שם בכלל ובתולדות ישראל בפרט וכו'. ההסטוריה הישראלית, בחלק הראשון, הוא דבר שלם ונגמר בפני עצמו, כי מקיף הוא את התקופה התנ"כית במלא רוחב מובנה. בהסטוריה שעד חורבן הבית הראשון באו כל תוצאות החקירות הדרושות באשורולוגיה (עיין למעלה) ובאגיפטולוגיה וכו'; ובהסטוריה שמתקופת גלות בבל ועד תקופת החשמונאים, שבספרי הסטוריה אחרים הוא כמעט דף חלק... מתוארים ימי גלות בבל ושיבת ציון ויסוד המעלה וכו' בפרטות יתרה... כדי שיראה הקורא בחוש, איך הולכים ומתרקמים החיים הלאומיים החדשים בלי עמידה והפסק...

במורא ופחד אנו נגשים אל גוף השעורים עצמם, עשרים במספר. השעור הראשון מדבר על-דבר, ההסטוריה היותר קדומה, (בתור מבוא לההסטוריה הקדומה של ישראל אפשר להשתמש בספרו הלקוטי, האדם הקדמון, ירשה תר"ס, ביחוד בפרק ט' — לשון המחבר בהקדמה 100); השעור השני מדבר על-דבר, הממלכה המאוחרת; השלישי מימי ירבעם הראשון עד ירבעם השני; הרביעי נושא ונותן בדבר הנבואה שבעל-פה, וסעיף ראשי יש בו על-דבר, התפתחות הנבואה בישראל; השעור החמישי כולל תולדות, בית יהו, מראשית הנבואה שבכתב. והרי גם מחקרים על-אודות, סוף הגלות והתחלת התחיה. בחיי היהודים מאחר נחמיה עד אלכסנדר מוקדן (שעור ארבעה-עשר) אנו מוצאים את הפרשיות האלה: § המאורעות החיצוניים, § החיים המדיניים, החברתיים והקולטוריים, § המצב האיקונומי, ובשעור ט"ו מפורשים דברי, הדת והמוסר בסוף מלכות פרס, לאמר: § האמונות והדעות הדתיות והמוסריות, § הפרובלמה של הצדק. (ואת, הבנת הרעיונות הפלוסופיים-ההסטוריים שבספר הנוכחי עם כל פרובלמותיו — יקל ספרו, יהדות ואנושיות . . . — ראה דבריו בהקדמה.)

לא אלאה אתכם במשפטיו ההיקפיים והמפורטים מעין אלה, שבכל חוסר-האוביקטיביות שבתנ"ך, אין בו שום טנדנציה אחרת חוץ מן הטנדנציה הדתית הגלויה. לא אויבילכם דרך גלגוליו מן התיאיסמוס, להמונותיאיסמוס, ואביאכם תיכף אל ה,עובדות ההסטוריות: בימי שמואל היתה המלוכה בישראל פרוגרס ולא רגרס; שאול מלך ברצון העם ולא באונס, והתנגדותו לדוד מובנת, שהרי שום מלך לא היה סבלן כל-כך, עד כדי לראות את העם מכבד איש אחר יותר משהוא מכבד את המלך. . . . ומכאן אנו באים לשלשת היסודות הגדולים, שהעמיד לנו בעל-השעורים בתור יסודי הפרובלימה: (א) יואב בן צרויה היה גבור מצוין, אבל אדם-גס (עמוד ט"ז). (ב) דוד המלך אדם-גדול היה (עמוד י"ח). (ג) שלמה המלך חכם היה — בזה אין שום ספק (עמוד כ"ד). — —

ובכן, לולא אותם התלמידים בני-מדרשא, מעתיקי השעורים האלה, היינו יודעים על-פי ספרים אחרים ידיעות שטחיות, הסטוריות, בתולדות ישראל, אבל — חסרה היתה לנו הבנת המאורעות וקשורם

הפנימי... היתה חסרה לנו הידיעה בהשתלשלות חיינו ההסטוריים הארוכים; והעיקר, לא היינו יודעים על-דבר הכַקטריסטיקות (המלה היא של קלוזנר) החשובות האלה של יואב... דוד... ושלמה... ועוד גם זאת: הימים שמתקופת גלות בבל ועד תקופת החשמונאים היו נשארים לנו דף חלק...

יהיה שמם של המעתיקים האלה חרות לזכר עולם!

הנה רב לכם ואודיעכם עוד, כי באותה ישיבת תחמוני גופא קרא ההסטוריון הנ"ל י"ח, שעורים גבוהים על-דבר האַתיקה (תורת-המדות) הישראלית שעה אחת בשבוע; והלמוד הזה עדיין קרקע בתולה הוא... (דין וחשבון של הישיבה הנ"ל).

לגוף הענינים והתורות לא זכינו עוד.

ולתחלת, ישו הנוצרי של הידען הזה כבר זכינו, והספר מונח לפנינו פרק פרק בחקירות המקורות: 1 המקורות העברים; 2 המקורות היוניים והרומיים ועוד. אמנם על הקורא תקשה הקריאה בחקירות על-דבר המקורות האלה; אבל, מה לעשות? — הלא הוא קורא, כדי להעמיד יסוד מוצק לבנין חשוב, צריך לפנות מקודם את מקום היסוד מן האבנים ומן הצרורות ומן החולי... (כמה ענותן האי גברא).

אם תשאלו לטיב הספר — יענה לכם: על תכניתו ובנינו של חברנו אין לנו להרבות דברים: הקורא יכיר מאליו. הוא יכיר מאליו את הפרובלמה היותר חשובה — אמנם לא היחידה — שיבקש לה פתרון בספר הנוכחי, וגם ילמד לדעת את הדרך והמטרה של הספר, שאינו בא לבאר לנו, במה טובה הנצרות מן היהדות, או במה טובה היהדות מן הנצרות, אלא אך ורק — במה שונה ונבדלת היהדות מן הנצרות או הנצרות מן היהדות. ואם מתוך שנוי והבדל זה תצא זכות-הקיום של היהדות מאליה יהיה דבר זה רוח גדול שנשמח עליו, אבל לא מגמה. ואנו שמחים! —

קלוזנר הוא בטבעו אופטימיסט גדול לגבי עצמו ולגבי ערך מחשבותיו. אין לו צער המחשבה ויסורי המחשבה; הוא אינו מנעץ את ראשו ואת לבו בשאלה שהוא דן עליה, כי אם מבקש הוא את התשובה בכל דבר למפרע. הוא אינו שואל, אלא כדי להשיב מיד ולהראות, כי כל שאלה חמורה תשובתה בצדה אצלו... אתם שואלים, לאן? — והוא יודע את

הדרך החדשה, שצריך ואפשר למצוא בה את התשובה המספקת לשאלה זו. תוכן חדש אתם דורשים לחייכם? — והוא נותן ומראה לכם תיכף ומיד את התוכן ההוא. נמקים אתם בנגוד שבין היהדות והאנושיות? — והוא מבאר לכם, שאין אלה שני הפכים, אלא, אדרבה, אי־אפשר לצייר את זו זולת זו.

קלוזנר הסופר הוא אפולוגיט, סניגור — הוא חפץ לרומם, לנצח, לשבח ולפאר את היהדות; אבל אינו יכול לנתר גם על עדות מתנגדיה, כי חושש הוא לבל יאמרו, שסקירתו אינה, מקפת הכל ותופסת הכל. — הוא מוכיח בראיות ברורות, שהוא אוהב את היהדות, לא מפני שהיא יהדות בלבד, כי אם גם מפני שהיא אנושיות; ולאידך גיסא, לאנושיות הוא מסור, מפני שהיא עומדת על יסודי היהדות... הוא מביא מאמר, שממנו יש לראות, כי הפלוסוף היותר גדול של האנושיות קלל בשיטתו את עקרי היהדות; ותיכף, סמוך לזה, הוא מביא דבר מתוך חזיון אחר, משד"ל, שהיהודי הלאומי היותר גדול של המאה הי"ט מצא ביהדות המקורית רק ערכים אנושיים כללים, וההבדל הוא בזה: הלז, שד"ל, אמר בפרוש באחת מאגרותיו, כי אלהי קנט הוא ההפך הגמור מאלהי התנ"ך, והוא, קלוזנר, מצא ראשית, שאלהי קנט הוא אלהי התנ"ך, ושנית, שאלהי התנ"ך הוא אלהי קנט...

קלוזנר, הטעים (לשונו ממש) במאמרו, תעודת ישראל, ש, אחד מן הדברים, שהפלוסופיה החדשה יכולה להתגאות בהם, הוא בטול המושג של סבות תכליתיות בטבע. הוא מודיע, שאין תכלית בטבע ואין תכלית באדם; אבל יש תכלית לטבע ויש תכלית לאדם. ולפיכך, לפיכך הוא גם יודע, שהיהדות רוצה להתקיים לא רק מתוך הכרח, אלא גם מתוך רצון (מאמר אחד ב, השלח).

מכל מדעי־הרוח טילואולוגית ביותר היא ההסטוריה, מפני שבה מגיעה הטילואולוגיה למדרגת הכרה ברורה ולתוכה היא נכנסת מדעת. אי־אפשר למדע־רוחני זה בלא טיליאולוגיה. בודאי קובעים גם שאר בעלי־החיים תכליתות לעצמם; אבל התכליתות הללו אינן ברורות באותה מדה, שתבואנה לידי הערכת המעשים של העבר בהוה ושל ההוה בשביל העתיד. ועל־כן אין הסטוריה לשום בעלי־החיים — נורא הדבר בשביל בעלי־החיים — חוץ מן האדם. שמות משותפים ומלים!

לבני האדם יש הסטוריה ויש תנועות ויש מהפכות; וגם זה, כל תנועה גדולה היא כבר מהפכה או שנוי-ערכים. היא מבטלת ערכים ישנים ויוצרת ערכים חדשים. הערכים החדשים נובעים מן התנאים הכלכליים, המדיניים והרוחניים של האומה, שהמהפכה נעשית בתוכה, על אדמתה ובאטמוספירה שלה. ולפיכך – ולפיכך יש תנועה גדולה, ויש מהפכה, ויש בטול ערכים ישנים ויוצרת ערכים חדשים, ויש אדמה ויש אטמוספירה, ויש מקום לכתוב מאמר-מדעי-רציני בשם, ארץ ישראל בתנועות המהפכה הישראליות, עם אבק-דברים למכביר.

קלוזנר היהודי, המדעי והמחשבתי, הכותב עברית לא רק בשביל הקוראים מעם העברים, כי אם גם לקוראים הנוצרים (ראה הקדמתו לישו הנוצרי הנ"ל). הוא אדם שספג המון דברים כוללים ומושגים כוללים וידיעות כוללות וגם אמונות-כוללות, ולא מצא את הפרט שבדבר והשאלה שבדבר. הוא, לא לבד שלא למד מאחד-העם – שהוא נושא תמיד את שמו בפיו וחושב, או חשב את עצמו זמן-מה כיורשו היחיד; – הוא לא למד מעצמו ומעולם לא התברר לו דבר אחד על-ידי עצמו. הוא מדבר על-אודות כל הדברים, הרמים, על המוסר ועל הדת, על הצדק המוחלט ושאינו מוחלט בלי כל אחיזה בנפשו. בודאי הפצו להגיד דבר ולטעת דבר מה בספרותנו; אבל אין ביכלתו לומר כלום ואין לו מה לתת. עונש אלהים!

קלוזנר אינו יכול לתפוס פרטו של דבר, מפני שהוא תופס תמיד את הכלל. אם אנו אומרים אדם, יאמר הוא מהות-האדם; ואם נדבר אנחנו על החיים בגבול ידוע, ידבר הוא על תולדות החיים והתפשטות החיים. מה שהוא לאחרים פרק או ענין אחד מתולדות היהודים והיהדות הוא אצלו יהדות כוללת, החלטית ועולמית. – לו נוגע רק החלק הנצחי שביהדות או ה,אנושיות הכוללת; שביהדות. הוא אינו מסתפק לדבר על-אודות נביא פלוני וחווה פלוני, כי אם ידון על-דבר הנבואה בכלל בתור חזיון הסטורי... הוא חפץ דוקא להשיג את התכונה האינדיבידואלית של עם ישראל; אנו אומרים עם ישראל, והוא אומר תמיד, האומה הישראלית! ולאידך, החיים הפשוטים נעשים לו, לחיים האנושיים הכוללים היסודיים, מחשבת האדם – למחשבה היקפית, ענקית ותופסת. אם

ידבר אחד מאתנו על מהלך ספרותי, ידבר הוא על, זרמים-ספרותיים; ואם יאמר אחר דבר בעניני החברה, יוסיף הוא לדבר על-דבר, הסטטיקה החברתית והדינמיקה החברתית. קלוזנר אוהב, אידיאליסמוס, שריאליסמוס מגבילי; לו לא תספיק נקודת-ראות פשוטה בדבר, כי אם, נקודת-ראות הסטורית פסיכולוגית. . . .

קלוזנר הנו גם אדם ציוני, אבל ציוניות פשוטה אינה דיה לו; וכשהוא דן בציוניות, הוא דן על-דבר, המטרילימוס ההסטורי והתנועה הלאומית הציונית; הוא צריך לדעת ולבחון את החוק ההסטורי, את האיניציאטיבה האישית, את שיטת ההשתלשלות, ואת השיטות ההכרחיות ההסטוריות, כדי להחליט, שעל-ידי עבודת-האדמה ישוב לתחיתו לבו של עמנו. . . .

קלוזנר כאדם היקפי ואוניברסלי הוא גם גבר אַסתיטי, הוא מבקר ומעריך דברי שירה יופי, ומדגיש תמיד את הטרגיקה היסודית שבחיים. . . . אי-אפשר לו לקלוזנר, שלא יהיה גם לאב ולפטרוֹן למשוררים העברים או הישראלים ושלא ילמדם דעה, בינה והשכל. ובעמדו בדעת משורר אחד, ובהיותו עוסק במשורר אחד — ממילא יש מקום רב לשאת דעה על-דבר החוזים והמשוררים האחרים שאינם ישראלים, ועל-דבר השירה בכלל, על-דבר האַסתיטיקה בכלל, על הליריקה בכלל ועל הפלסטיקה בכלל. פיאברג יכנס לחבורתם של טורגניב, טולסטוי, שטרינדברג, איבסן, אַנטול פֶּרַנס. ביאליק צריך להיות נערך מול בן-גבירול ויהודה הלוי מצד האחד, ומול בירון, דנטי, שקספיר — מצד השני. ולא עוד אלא שגם סופוקלס, אוריפידס וכל הטרגיקים הגדולים יקומו מקבריהם; והנה גם אריסטו בא עם הפיזיקה שלו. קול רעש! והמשורר העברי האומלל עומד מול המחנה הכבד הזה של ראשי משוררי כל הגוים והלשונות ומחכה לגזר-דינו. . . .

וכללו של קלוזנר: לעולם תהיה שמאל דוחה וימין מקרבת! מרגיש הוא איזו אהבה ואיזו איבה לכל סופר ומשורר אשר ידון על-אדותיו. אמנם משורר זה הוא משורר גדול בחסד אלהים; אבל עוד תִּסֵּר לו, העוז והבהירות. אמנם מְסַפֵּר זה הוא עוד רחוק מן השלמות; אבל יש לו לב חם וגדול. השירה, האידיאלית והסוביקטיבית של זה אינה רבה, כי חסרות

לה, הריאליות והחזיוניות המוחשית. והנה גם לה, מוחשות צריכה להיות איוז, פיוטיות. ערך, המחשבה לנו גדולה ורבה; אבל גם, השירה היא נעלה והספרות היפה היא בודאי עיקר לנו. ההתפתחות בספרותנו היפה היא במדה לא מעטה; אבל עוד חסר לה, הפיוט הריאלי. ואולם תחת זאת יש לה, הַהֶדְ הַזְמֵרִי. היא מלאה, לקויים, על כל צעד וצעד. ואף-על-פי-כן, הוד נורא שפוך עליה. בספרותנו היפה נמצא את כל ה, המיהה התהומית העברית; אבל חסרים לה, הגעגועים היסודיים. היא צרה בגבולה, ובמקום שהיא אנושית היא אינה עברית . . .

ולא לבד את ערך שירת הסופרים החדשים ושפתם הוא ידון ויערוך. כי אם גם את שפת הנביאים ושירתם, ובאותה מדה גופא . . .

טרגיקה פנימית לנו גם בכמה מזמורי תהלים. לא רק יעקב כהן וטשרניחובסקי המה ליריקים אינדיודואליים, כי אם גם, ספר תהלים הוא קובץ של ליריקה אינדיודואלית. לא רק הספרות הישראלית, מלפני זמן סמולנסקין ובן-יהודה, לא תדע פרובלימות לאומיות, כי אם גם, איוב וחבריו אינם עוסקים בפרובלימות עבריות לאומיות. . . . (הסטוריה ישראלית הנ"ל).

נעשה לו נס, למשל, ומתו לנו שני סופרים כאחד (יהודה שטינברג וישעיהו דומאשיביצקי או ברשדסקי), והנה מוצאים אנו בהספדו, שכשרונו של יהודה שטינברג הוא עמוק ומקורי, אבל אינו רחב ומקיף; ותחת זה כשרונו של ברשדסקי הוא, לא עמוק ביותר ולא עברי מקורי ביותר; אבל מדה אחת גדולה היתה לו, שחסרה לשטינברג לגמרי — רחבות כשרונו והיקפו הגדול, (שתי אבדות, בהשלח). והוא מסיים: אילו היה אפשר לעשות משטינברג וברשדסקי ביחד מְסַפֵּר אחד — כלומר, לצרף הכשרון העמוק יחד את הרחב — אז היינו זוכים לאותו המספר האידיאלי, שאנו מחכים לו; והוא — העקשן הגאוני — מתמהמה לבוא, ומי יודע מתי יבוא? (שם).

וכאלה וכאלה הוא אומר בשעוריו ההסטוריים דלעיל גם על-אודות ישעיהו הראשון והשני. —

סגנונו של ישעיהו השני, הוא ציורי ומזהיר מאד, מלא השאלות פיוטיות, ואף-על-פי-כן הוא בהיר מאד; לעומת זה, חסר לו צמצום הלשון, הכשרון לעורר על-ידי מלה אחת המון רעיונות — מה שאנו

מוצאים בישעיה הראשון. חסר לו, לישעיהו השני, הכח הפרימיטיבי והפראי; חסרה לו המלה החריפה והנמרצה ביותר, המפוצצת והנוקבת עד התהום, שמצטיין בה ישעיה הראשון; אבל ישעיהו השני רק הוא וכו', הוא יודע להלהיב וכו'.

ואותה ההשגחה האכזרית, שלא עשתה לנו בגולה מיהודה שטינברג וישעיהו דומאשיביצקי, משניהם יחד, אותו המשורר הגאוני, שאליו תחכה נפשו של קלוזנר, היא התהלכה אתנו בקרי עוד בימים מקדם, ולא נתנה לנו תחת ישעיה הראשון והשני נביא אחד: בעל צמצום הלשון ובעל הרחבת הלשון, בעל כח פרימיטיבי-פראי ובעל רוח ותוס. איה האַתִּיקָה האלהית? הגידו אם תדעו! — —

קלוזנר דורש מן המשורר הישראלי, רוח-הקודש בלתי-אמצעי, לא חסוֹשֵׁלֹם אמצעי ושטחי, אלא אותו של ה,הכרה הפנימית, שבאה מתוך מעמקי-הנפש היותר כמוסים... הכל כמו שיש לו בעצמו, וצריכים

אנו רק להסתכל ב,לבו הגועש ולראות מה נעשה שם...

קלוזנר קרא בספרים או שמע שעורים (גם הוא הדורש רמות שמע שעורים לפנים); והוא יודע ש,בטרגדיות יש מיומנטים נשגבים, שאנו רגילים לקרוא להם בשם נקודות-גובה, מעט מעט מתפתחים הכחות המתנגדים, צעד אחר צעד הם מתקרבים זה אל זה — ופתאם נעשית התנגשות מוכרחת: אין לדחותה, אין לערבה ואין להמלט ממנה — אז בא הרגע הגרנדיוזי, זרועות עולם מתחבקות וכחות אלמנטרים מתאבקים ומתפתלים, עד שהם נופלים שניהם אל תהום-האבדון, או כח אחד מפיל את השני אל תוך התהום הפתוחה. הוא נלהב רגע מ,הפתוס, מ,הלהבה המתפרצת, מהלהבה של, התמרמרות וגועל-נפש ושל נחומים ותקוה, שעל-אודותיה קרא בספרים. הוא קרא גם את פרידריך שילר, היקר כל-כך לעמו ולהאנושיות כלה, למרות חסרונותיו הגדולים; והוא יודע (מפי מבקר) על-דבר פויסט, בן-האלמות של גיטה, שבו תאור נשגב של התגוששות פנימית בין הרוחניות ובין תאות החומר. — הוא בקש ומצא, שאין בספרותנו הצעירה מין, רוח-הקודש כזה; שאין בפובליציסטיקה שלנו, ואפילו — הסכת ושמע! — בזו של אחד-העם, השתפכות הנפש, הבאה מתוך שפעת ההרגשות הסוערות והפתוס הלירי; ו,שאין בספרות-היפה שלנו — ואפילו בזו של פרק, שכולי עלמא, בעת כתיבת

אותו מאמר. הם בעיניו תלמידיו בשירה – תפיסת מומנטים גדולים. ציורי התנגשות עזות של כחות איתנים, כלומר, הפתוס האפייני (ראה מאמרו, רוח-הקודש, בהשלח, ש. בזמנו לא הבינו אותו כראוי, אולי יבינו מאמר זה עתה יותר... לשונו בעצמו).

הנה, זרם של בקשת-אלהים שוטף ועובר את אירופא כלה מן הקצה אל הקצה. באנגליה כמו קרליל ורסקין והאמונה העמוקה שבהם. בצרפת עומד על דוכנו הלהן הגדול לאלהי-הטבע המסתורי, מוריס מטרלינק... באשכנז מעריצים את נובליס וחבריו, ובממלכות הסקנדינביות יומו של קירקגורד עתה (ראה מאמרו, יראת הכבוד). בקצרה, את קלוזנר אחזו געגועים להפתוס הדתי; ובכן – הוא מבקשו בספרותנו החדשה ואינו מוצאו (שערו בנפשכם את צערו); אינו מוצא אפילו אצל, ראשי המדברים בספרות העברית של דורנו, שהם אחד-העם וח. נ. ביאליק (במאמר שלפניו היו ראשי המדברים אחד-העם ופרץ...) והוא טוען ואומר: היתכן הוא מאמר כזה אצל אחד-העם. מאמר ממין שכתבו מיל-הבן, ואמר עליו קרליל: הנה, בעל מסתורין חדש וביאליק – אומלל שבאומללים! – היכן היא בקשת-האלהים שלו? שמלה לכם, סופרי ישראל, משוררי ישראל, חושבי ישראל ונביאי ישראל, עוד לא תדעו איזה פתוס ידרוש מכם קלוזנר למחר...

ובאמת שוב הוא קורא למחר ואומר: במעמקי החיים הישנים מתרקמים מעט, אבל בלי הפסק, החיים החדשים, בישן עצמו גלום החדש; אבל הוא משותף עמו וגדל עמו ביחד, וכל עוד שלא גדל ולא עלה עליו בהיקפו. הוא חבוי ומדומם. אך יום בא והחדש שבתוך הישן עולה על הישן עצמו – כלומר, על הישן עצמו, – ואז הוא מתבדל ומתגלה בכל חדושו. בכל השתנותו מן הישן ובכל נגודו אל ישן זה – אף אם בעיקר הדבר אינו אלא חלק ממנו... (העברי הצעיר).

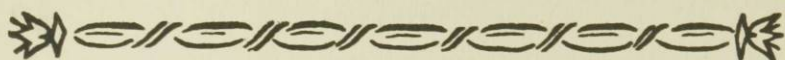
תאמרו: מה הוא סח? והוא מבאר לכם ששום תנועה שבעולם אינה נעשית לגדולה, להמונית, אלא אם היא נעשית אמונה ודתי. אבל אין זה באור לבד, כי אם דרישה. – קלוזנר עומד במערכת של השלח, ובבית-מקדש לקוראים ומכה בקורנס וקורא: העברי הצעיר צריך להיות יוצר לא רק בכל הנוגע ללשון-ישראל ולארכי-ישראל, אלא בכל הנוגע לאמונת-ישראל. האספו בני יעקב!

ועוד משרה אחת לא קלה נתנה על שכם הסופר קלזונר, — שכם אדם זה, הנושא עליו סבל כל תרבות ישראל העתיקה והחדשה, תרבות ספרותנו ותרבות העולם בכלל ומכמני האנושיות בכלל ומכמניו הוא. — אל-נא תשכחו, כי הוא מורנו ומאורנו באמונה ובשירה, במחשבה ובנבואה, בדבר חובותינו להמון-העם וחובותינו בכלל, וכי הוא מונה ושוקל את כל האישים שלנו, ושעוד עליו לכתוב, ודוקא על-ידי עצמו, גם פרקי ההסטוריה של האיטיות שלו (קראו בדברי המשקיף, בהשלח, בכל חדש, קראו הערות המערכת של השלח, בכל פעם). — הוא הוא גם ראש וראשון למרחיבי השפה, רוחו הגדול המוליד רעיונות-חדשים, שאין להם עוד לבוש באוצר-שפתנו, לא יכול להסתפק במועט ובעבודה בלתי-יסודית. הוא היה צריך להרחיב שפתנו, על-פי דרכי המדעים החדשים ויסודותיהם ויסודות יסודותיהם... הוא אינו מסתפק לדרוש סמוכין מאחיותיה הקרובות. משפת ארמית וערבית, הוא הוליקה ברוחו עד שפת הסינים והטיבטנים. לו היה נחוץ כל גלגול-המחילות שבבלשנות, שפת הפינים, התוגרים, ההונגרים, ההוטונטוטים, בכדי לבוא לידי מסקנא, שאם עד עכשו אנו כותבים חול בקודש: הסטוריה או גם רומן, יכולים אנו לכתוב לעתיד גם: הסטורותין, הסטורותינים, רומנותין, רומנותינים.

רבי מאיר רמון מצא; תוכו אכל וקליפתו זרק. ויש אנשים, שמזלם להפך: אל התוך לא יבואו לעולם ולועסים הם כל ימיהם את הקליפה.

יובל ומחולות

א

ב קיץ שנת 1749 הוציאה האקדימיה למדעים ולאמנות שבעיר דיוון, בצרפת כרוז, שהיא נכונה לתת פרס הגון בעד חבור, שישיב תשובה מספקת על שאלה זו: אם סיעה התפשטות המדעים והאמנות לשפר את המדות? — ין יק רוסו קרא את הכרוז בעתון הרשמי שהיה יוצא אז; וביום קיץ חם אחד, כשהלך בדרך, התפרץ אל מוחו גל גדול, שהעלה דמעות בעיניו, כאילו צלחה עליו רוח ה'; כעין הארה-עליונה חש לפתע פתאום: הוא מצא את התשובה. — ובשנת 1750 קבל את הפרס של האקדימיה בדיוון בעד ספרו: שיחה על המדעים והאמניות, שההנחה העיקרית שלה היא: במדה שהמדעים והאמניות מתפתחים, בה במדה נשמותיהם של בני-אדם מתקלקלות.

אבל רוסו טעה בדבר גדול אחד.

רוסו לא זכה לראות בחזון את חג יובלו של, השלח. . . . הוא לא עבר על עשרים וחמשה הכרכים ומאה וארבעים ותשע החוברות של המרכו הרוחני העברי הישראלי והאנושי . . . מדה אחרת לגמרי לקלזונר, מתלמידי תלמידיו; הוא לא לבד שקרא דברי ין יק, כי אם גם קרא את דברי וינדלבנד על-אודותיו בספרו, תולדות הפלוסופיה. עמוד תמ"ב . . .

קלזונר כבר יודע גם את, הרעיון הגדול הגלום בפרק הראשון של ההסטוריה האנושית שבתורתנו — בפרשה ג' שבבראשית, יודע דבר מציאת, קריטריון אוביקטיבי; יודע, שישעיה הישן הוא הרבה יותר פרוגרסיבי למשל מטש מברלין החדש שבחדשים, ויודע ש, במקום שיש הרחבה יש גם התקדמות. — — —

בכל חברה שבכל דור – הוא אומר – יש שני זרמים, שוב חוזרנו לזרמים, זרם עלי וזרם תחתיו. ושוב אנו עומדים ביובל של שני הזרמים יחד: זרם משה וזרם יהושע; ותמהים אנו שוב, שלא למצוא את הפסוק במאמר גופו לחגו של, השלח, כלומר: לחגו של יוסף קלוזנר . . .

השלח, של אחד-העם, נלחם עם הציונים המדיניים הטהורים מצד אחד ועם שוללי היהדות מצד שני. אלה ואלה היו בעלי כוון וצמצום. ואחר-כך עבר, השלח, לעורכים אחרים ואת דגלו לא שנה. – רק צמצום אחד, שהיה ב,השלח, הקודם, הוסר ב,השלח, מן הכרך הי"א ואילך. – באו ימי תנועת-השחרור ברוסיה, והשלח, הטיף לרעיון, שאין לעם ישראל לבטוח ביסודות המתקדמים של העם הרוסי. – באה שאלת הלשונות, והשלח, התיחס בשלילה גמורה אל הז'רגון. – וכשנתעוררה שאלת-האמונה בספרות העברית, נוקק לה, השלח, ביותר. – זוהי הדרך שהלך בה, השלח, במשך כל שנות קיומו. אך דרך ההרחבה היא דרך ההתקדמות. מי יסיר את העפר מעיניך, ין יק, וראית אשר לא פללת!

ודבר אשר לא פללנו מודיענו גם האדון מ. מ. אוסישקין באותה חוברת-נצחון עצמה. אוסישקין הוא איל הברזל העברי; וכשבא לכבד ולברך את בן-אדם ופעלו, מה לו עוד יותר, אם לא לפתוח את פנקסו ולהוציא את פתגמו, שהוא הוא גם נר לדרכו, שלטון הרצון. קומו, קומו כל המרננים באהלי בני-ישראל ושמעו, כי אך שלטון אחד בתולדה ובגוי.

חמש שנים לפני היובל היה הדבר – קוראים אנו בדברי אוסישקין – הריבולוציה ברוסיה הגיעה עד מרום קצה. כל קדשי ישראל ואידיאליו ההסטוריים היו נרמסים ברגל גאוה. כבר עברה אז יותר משנה מיום שפסק, השלח, לצאת לאור. והאומה הישראלית והספרות הישראלית נתימתו, באין להן מושיע ומלמד ברבים. – ובעת הנוראה הזאת, באין השלח, לנו ואפס תזון, נאספו בביתו של מלך-הרצון יחידי הסגולה, לטכס עצה ולמצוא תחבולה – לפתוח את המעין הסתום ולהשיב לשארית יעקב את אשר לקח ממנה בימי הזעם . . . והארי שבחבורה, אחד-העם, התהלך בחדר מזוית לזוית, כדרכו בשעת התרגשות יתרה, והראה להמסובים בשכלו ההגיגי ובחשבונותיו הברורים, שאין שום אפשרות לחַדש את, השלח;

אבל הנשאים טענו: הצדק אתך, ואף-על-פי-כן רוצים אנו, שיופיע ירחון זה מחדש. ושלטון הרצון גבר על שלטון השכלי. — גברו המצוקים על האראלים! מופיע מופיע, השלח! ספר ספר בצורתו. צורת, ההתקדמות וההרחבה! לכבוד הספרות העלובה, הנמשכת בקרון, אם גם יודעת מי מנהיגה. — לכבוד הארץ-שבחבורה, שאף-על-פי שבאותו לילה היה מסופק בגוף ההקמה, סמך ידו על הודאי של קלוזנר ומסר לו את מטהו. — כי זה לכבוד ולתפארת לבעל שלטון הרצון — הלא על זה הוא בא להעיד.

וגם אנו מעידים אף מעידים . . .

ב

אנו מחזירים פנינו מדורות בני הגולה וכל העסקנות הישראלית שבגולה לדורות ארץ-ישראל ולחליפות המעשים שם, לא לארץ-ישראל של התנ"ך בלבד ושל התלמוד בלבד, כי אם, לארץ-ישראל של יהודה הלוי ושל הרמב"ן, לארץ-ישראל של אליעזר בן-יהודה ושל רמ"ל לילינבלום, לארץ-ישראל של מנחם מנדל דוליצקי ושל אחד-העם, לארץ-ישראל של אוסישקין האחרון שבחבורה — לארץ-ישראל של יוסף קלוזנר . . . אסתיעא מילתא, שאביר הזרמים האנושיים הכוללים ובעל הסקירות התולדתיות הענקיות אמר לפקוד את ארץ-האבות, את ארץ הדת השמית, שהתפשטה בכל אפסי העולם ונצחה את ההתגלות היונית. אסתיעא מילתא, שאיש ואשתו יחדו, שחיו על הרעיונות, הגדולים ההם, יצאו שניהם, בספינה הרוסית קורנילוב, ליפו ולירושלים. היום יום שבת. היום אירע המאורע היותר גדול בחיי הנוסע. הוא נוסע לארץ-ישראל, ורעיון פשוט ומובן מאליו זה אמר שירה בלבו. על גדותיו נתמלא לבו בו. לא הרגיש אדון הזרמים לא רעב, לא צמא ולא קור. הפלא ופלא — לא הרגיש אפילו בנענועים הקלים של הספינה, שבזמן אחר בודאי היו מפילים אותו למשכב במחלת-הים, ולא ידע את נפשו . . . ופתאם נגש אל אשתו, שנסעה עמו יחדו, ובטון הגיגי, שהוא מגוחך עתה בעיניו, אמר לה: יודעת את? הרי באמת נוסעים אנו לארץ-ישראל! — היא הציצה עליו רגע בעינים-תמהות; אבל מיד התחילו עיניה צוחקות, וכל פניה הוארו בכת-צחוק של רצון. היא הבינה להלך-רוחו. — — — (דברים)

ככתבם, עולם מתהוה, רשמי מסע בא"י, חלק ראשון, השלח, כרך כ"ז, עמוד ד'.

וגם אנו מבינים להלך רוחו. אותו אדם שלא ייעף ולא ייגע מלהיות צופה לעמו ולספרותו בגולה, ועומד על הבימה כפטרון מושבע לכל רם ולכל קדוש, לקח את מקלו ואת תרמילו וילך להסיע את עצמו ופרשת גדולתו לארץ האבות. — הוא אינו נוסע כאיש פשוט, שאומר: אלך ואראה את מעשי אחי שם, אלך ואראה, מה אמצא לי ולנפשי שם — דברים פעוטים כאלה אינם כלום להאי גברא רבה. הוא נושא שלט על מצחו, ועליו כתוב: אני הנוסע — שמי בעברית, בין בהברה אשכנזית בין בהברה ספרדית, יוסף קלוזנר! יוסף קלוזנר מבקר את בתי-הספר, ידן את מורי הדרך, מבקר את כל העסקנים הצבוריים ומתוכח עמהם על-אודות כל הענינים הצבוריים. . . . הוא בבחינת מונטיפיורי רוחני ובידו עצה, תחבולה ותשועה. — הוא בא להתראות ולרשום רשימות. הוא בא לקשור כתרים לעצמו בארץ יהושע והשופטים, בארץ בן-יהודה ודוליציקי. . . . יפה עד לשכרון הוא הבוספורוס. הלא זהו מקסם, הלא זהו חלום חזון-לילה ולא מראה ממראות הטבע. מי-תכלת אדירים שומים בתוך שני חפים פורחים, חמה שוקעת משתקפת במים אדירים אלה — והתכלת נהפכת לארגמן; אין זיע ואין נייע במים, והספינה לא שטה היא אלא צפה, מתחלקת ככרבור הלז בברכה שקטה: הנה פס של לבן בתוך התכלת והארגמן של המים — הנה תלמים תלמים, שמציאותם בשקט זה מפליאה. הנה כתם עכור בתוך תכלת המים (שם, עמוד ח'). והנה נושאת ספינה זו את החולם הגדול לגוי הישראלי. קול ה' על המים. קול ה' בהדר!

ואחר חזות נשגבה זו לא הלך קלוזנר כנוסע לראות את העיר, מפני קוצר הזמן לא יכול לראות הרבה. . . . לא ראה — במסע ההסטורי שלו — לא את הילדיז-קיוסק, ולא את הדרוישים המרקדים, לא את המוזיאון ולא — להבדיל — את רחוב הזונות, שאחיותינו בנות ישראל מנצלות בו על-ידי אחינו בני-ישראל האשכנזים דוקא. . . . אבל גם המעט, שהספיק לראות, לא ימחה מזכרונו כל עוד תהיה בו נשמת חיים.

לא אשקר, רבותי, דברי השטות האלה כתובים באצבע הנוסע ממש בעמוד קל"ו של, עולם מתהוה, הנ"ל, בהשלח. קלוזנר, יוסף קלוזנר, לא בקר את רחוב הזונות, ולא זכה אותנו עם זה בהשואה-תולדתית מקבילה

מימי העבר. — ולאיזה מראה אינו מקביל? לאיזה חזון של מה-בכך אינו מסייע פרשת ההסטוריה?

הוא רואה, למשל, בתל-אביב, אשר על-יד יפו, את רחוב הרצל ואת רחוב אחד-העם, זה בצד זה; ותיכף הוא מתחיל לדרוש: הנה שני המתאבקים הגדולים האלה, שכל ימיהם נלחמו זה בזה, כבר נתפשרו ביניהם בהכרתם של הציונים ושוכנים בשלום זה בשכנותו של זה... ממש, מה שאירע להנצרות בתקופתה הקדומה: פטרוס, שליח היהודים, ופילוס, שליח הגוים, נלחמו זה בזה בכל תוקף על השאלה הגדולה, אם יש להנצרות לקבל גרים מן הגוים, ואם יש להנוצרים לקיים את המצוות המעשיות; ואולם בהכרתם של הנוצרים המאוחרים הם שניהם כאחד בוני האמונה החדשה; ויש אפילו חג אחד שהוא מוקדש לשניהם כאחד... (שם, פרק ד', ע' ש"ח).

פטרוס ופילוס! הרצל ואחד-העם!

אין הוא, קלוזנר, מקנא בשום אדם שבעולם, חוץ מבשנים: באליעזר בן-יהודה ובמטמן כהן' (שם, ע' ש"י). אימתי — הוא שואל — בכל שמונה-עשרה מאות השנים של גלותם האפלה הכניסו היהודים לאיזו ארץ שהיא קולטורה ממש מעין זו? שני חוקרים מקוריים, שחכמי האומות כבר הכירו בעבודתם המדעית וקראו כמה דברים על שמם, הוליד הישוב העברי החדש בארץ-ישראל; והם אינם לא רבנים ולא סופרים ולא חוקרים, אלא האחד הוא אורניתולוגוס (חוקר עופות) ושמו אהרוני והשני בוטני (חוקר צמחים) ושמו אהרונסון' (שם, ע' ש"ט). ואין אנו יודעים, מדוע לא יתקנא גם באלה ויהיו לנו ארבעה תחת שנים...

אין צריך למודעי, כי, חתן היובל — והלא הוא מראה באצבע, שאך לשם זה נטרד כל הדרך הרב הזה, שלא זכה לו אפילו משה (ראה פרק ג', מעולם מתהוה, עמ' רס"ג) — קבל גם דפוטציות... והרי גם נשפים ומשאות, הלילה היה ליל לבנה, ליל אביב מזרחי, ותחת כפת הרקיע, לאור הלבנה וכוכבי המזרח הנוצצים בנגה מיוחד בקרבת הים התיכון על אדמת ישראל ובשכונה ישראלית, התחילה קבלת-פנים של אחד מן הסופרים העבריים מארץ הצפון' (שם, ע' שי"ב). והסופר הלז, שאת פניו קבלו, היה בלי תפונה יוסף קלוזנר, הוא ולא אחר. וכך כותב אדם על

ואחרי אספה זו על אדמת ישראל ובשכונה ישראלית, לשם סופר
 'ישראלי' התחילה ה'קבלת-פנים' בגימנסיה גופא - דרשו, דרשות חמות,
 ואחרי הדרשות התחילו המחולות, הגדולה שבתלמידות הזמינה אותו -
 את הסופר מארץ הצפון - לְמַחֹל, והגדול שבתלמידים - את אשתו, פה
 בארץ חמדת אבות תתקיימנה כל התקות, פה נחיה ופה ניצור חיי-זוהר, חיי
 דרוּר, גיל, גיל, גיל, גיל, שיר, שיר, שיר, שיר, שיר!

קלזנר מרקד! הוא סובב בעגול הגדול, ומאות הילדים והילדות
 הנחמדים, שכל דבור שלהם הוא עברי וכל הערה של המנצח במחולות
 שלהם היא עברית, שרים וחוללים בעליצות ובחדוה; והם אוצלים מרוחם
 גם עליו, והוא שר עמהם יחד ומתלהב כמוהם, ועליו כמוהם - והוא עברי
 שלם כמוהם (שם, ע' שייב - שי"ג).

האדם קלזנר, הגבור הישראלי המנצח את ין ין הצרפתי, מרקד
 בשתי רגליו ההסטוריות על אדמת ההסטוריה; וסביבו מרקדים כל בני
 הישוב החדש, ולכאורה - הם בני הדור החדש, נושאי התקות -
 אבותיהם של אלה העמידו צלם בהיכל; ובני תל-אביב מרקדים מסביב
 לצלם, ולו - פה וידבר, ידבר על-אודות עצמו ויגיד בכל פעם למדי על
 עצמו...

פטרס ופילוס, אחד-העם והרצל, ואפילו תימא אוסישקין, שלתמהוננו
 עוד לא מצא לו התיאוריטיקון המצוין הזה עד עתה קבר בנצרות הקדומה.
 בושנו ממעשיכם, בושנו מתל-אביבכם. - - -

*

*

*

המאמרים האלה נכתבו בברלין, בן־רשה, בברסלוי ובנוה־שלום במשך שנות
תר"ס—תרע"ג ונדפסו, בלוחות, אחיאסף, בהיומון, הלקר', במאסף, נתיבות ובהרבעון
התקופה. רובם גם נאספו בספר מיוחד בשם, בערב', ביבליותיקה־גדולה ספר
עשירי, ורשה תר"ע, ובאו כאן בשנויים ובתקונים רבים.

נדפס בבית-הדפוס של שפמר בליפסיה
בהשגחת הצייר ולטר בוהי

כתבי
מיכה יוסף בן גריון

חדשים גם ישנים

מאמרים

*

מ א מ ר י ם

מ א ת

מ י כ ה י ו ס ף ב ן ג ר י ו ן

מ ע ר כ ה א

ה ו צ א ת א ב ר ה ם י ו ס ף ש ט י ב ל

בשדה ספר

הלק שלישי

דברי בקרת

ליפסיה תרפ"א

כל הזכויות שמורות

דברי בקרת

תוכן

תורה ואגדה:

צד	
יא - יד	למי?
יד - יז	תורה תמימה'
יז - כא	תולדות הספרות העברית'
כא - כג	ספר האגדה'

ספרי דת:

כד - ל	ללמוד ולהורות
ל - לב	ספר על-אודות רש"י
לב - לד	נוסריקון

חסידות:

לה - לח	החסידות לשיטותיה וזרמיה'
לח - מא	רבי ישראל בעל שם-טוב'
מא - מב	ש. א. הורודצקי
מב - מה	בין שני עולמות'
מה - מז	י. ל. פרץ
מז - מט	יהודה שטינברג

פרי חזון

נ - נב	מטעים וספחים
נב - נד	שירת המדבר
נד - נו	אורות
נו - נח	עין דור
נח - נט	קינות ומגילת עם
ס - סא	שירה ותולדה

סב - סט	שירה ופרוזה א-ד
---------	-----------------

בספרות היפה:

צד	
ע - עב	מ.ז. פיארברג . . . . .
עב - עד	ג. שופמן . . . . .
עד - עז	אריה, בעל-הגוף' . . . . .
עז - פ	בחורף' . . . . .
פ - פא	שירת ההתלבטות . . . . .
פא - פד	צללי החיים' . . . . .
פד - פה	ועוד לגנטין . . . . .

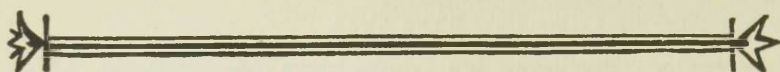
עוד מספרות היפה:

פו - פח	מחיי הקראים' . . . . .
פח - צד	ממרירות החיים' . . . . .
צד - צז	מערב ומיהודה . . . . .
צז - צח	עקוב ומישור . . . . .

תוך כדי קריאה:

צט - קא	חושב העט . . . . .
קא - קג	מפרי הארץ . . . . .
קג - קח	זרמים ו, ביבליגרפיה' . . . . .

תורה ואגדה

א

למי

הנני פותח את ספר נתיבות השלום, והוא חבור כולל חמשה חומשי תורה עם תרגום אונקלוס, פירש"י, תולדות אהרן, קצור תקן סופרים, תרגום אשכנזי ובאור מאת הרב החכם הכולל מוהר"ר משה מדעסויא נ"ע, בהוצאה חדשה, נרשה.

השם, באור, יעורר בכל אחד מאתנו זכרונות מימי נעורים והקסם שהיה באותה מלה בימי תקופת ההשכלה. מלה זו בלבד כבר העירה בי רגשות של עולם אחר, הרחק מזה שנולדתי בו וְחַנְכְּתִי בו. וכן היה לכלנו. — מעקימות שפתיו של אבי ירא־השמים, בעת הוצאתי את השם, באור, מפי, נוכחתי, כי יש דברים בגו. לבבי נשאני אל, נתיבות השלום, שקראו אותנו לריב... נפלא הדבר, המבארים עומדים ברובם על אדני המסורה, שפתם המסורתית וסגנונם הרבני מדברים על ה' ועל האמונה בתורתו; והנה אנחנו כל קהל עדת ישראל מאמינים, שכאשר כתב מרע"ה את תורתו, כן היא עתה בידינו היום, לא נשתנה בזה דבר מאז ועד עתה ולא קרה לה כאשר יקרה לספרי חול... משה ב"ר מנחם מנדל סופר זל"ה מסיים את הקדמתו, אתם אנשי אמת, אוהבי תורת ה', בחנוני נא בזאת, אם יש און בספרים הללו. שלמה במוהר"ח יואל ז"ל מדובנא רבתי מתחיל דבריו: יתברך האל וישתבח הבורא הטוב ומטיב לנבראיו וכו'. ואלה, אלה בלשונם המדברת רכות, הציטו אש בבית יעקב. רבו החרמות, התסיסה היתה גדולה ורבה; והנה עמדנו פתאם בתקופה חדשה בישראל, תקופה שעוד היום הרי אנו המעטים בניה ובני בניה, אם נאבה ואם לא נאבה... הנני אומר: אנו המעטים, כי העם קונה ברובו עוד היום חומשים עם פרושי

התורה של רש"י, בעל שפתי חכמים, אור החיים וכלי יקר וכל אלה שנדפסו בדפוס הרבני הנגיד שלמה בלכטווסקי בפיעטרקוב, בשנת, זה קנו לכם, כי אין כיפים בעולם לפ"ק, וכדומה להם... עוד היום אלה האחרונים המה דברי רומיל, כלומר, ספרי-עם ודברים השונים לכל נפש; והחומשים עם ה, באורי, או, באורים חדשים; מונחים בקרן-זוית ונמכרים רק למשכילים מעטים. הצעד התולדתי הבקרתי לא נעשה עוד לפני רבים מאחינו... לו היה למשל ה, פירוש היקר, על התורה בשם, התורה והמצוה; מאת הרב הגאון האמיתי המפורסם בכל קצוי ארץ, כליל החכמה והמדעים, כקש"ת מוהר"ר מאיר ליבוש מלבי"ם וצללה"ה, נדפס יובל שלם לפני חומשי נתיבות השלום; והיה מכין במחקריו ובבאוריו את דורם של בעלי נתיבות השלום, כי אז היה לנו דרך ההתפתחות. אבל הנה יצא ה, מלבי"ם, לאור ימים רבים אחרי ה, באורי. נעשתה הפסיעה הקטנה אחרי הפסיעה הגדולה, וגם היא, כלומר, הקטנה, אינה כשרה עוד לכל הצבור ולא כבשה עוד לה את הלבבות; זה נותן מקום לחשוב על מהות הצבור העברי שלנו בכלל ועל הרוחות המנשבות בו.

בתנאים כאלה יוצאים לאור, תורה נביאים וכתובים עם פירוש מדעי, יוצאים בהשתתפות למדנים מומחים על-ידי אברהם כהנא, זיטמיר, בהוצאת אברהם כהנא, ספר בראשית, מפורש גם הוא על-ידי אברהם כהנא. כהנא הוא המו"ל, הוא המבאר, הוא העסקן, והוא לבדו עומד על מפעלו, שאליו הוא נושא את נפשו. — בדברים האחדים, בתור הקדמה קצרה, אומר המחבר: לשיטת חלוקת המקורים נתתי מקום חשוב, מפני שמאמין אנכי בערכה של שיטה זו בכללותה... ובכלל, הפירוש מתאמץ להסביר את הכתובים במובנם הראשון, בלי משפט קדום, ומתרחק מכל וכוחים ודעות של תיאולוגיה. הפירוש הוא בנוי על יסוד החקירה הביבלית של זמננו, בעזרת התרגומים העתיקים, חקירות הלשונית השמיות, הארכיאולוגיה ועוד. — הפירוש המדעי נועד לחפשי הרוח ובעלי ידיעות, החפצים לתקן עצמם בכל האמור מאנשי הבקרת ולקנות להם מושג מהבנת המקראות על בורים. — אם בין המבארים הדתיים ובין הבאורים של בן-מנחם ודורו היתה פסיעה גסה, הנה בין דרכו של כהנא ובין ה, באורי, הרי מהלך של ארבע מאות פרסה... וראה זה, לא נודע קבוץ האומה, לא יצאה בת-קול: מי זה יעז לגלות סודי? ולא

באו המקטרגים והמשטינים אשר לנו לקרא על כל חדש: מי זה נועז לגעת בקרני המסורה! אין קול ואין צוחה בספרותנו. אין חרמות ואין נדונים. אין צועקים ואין משיבים. באורו של כהנא בנוי על יסוד בקרת כתבי-הקדש בלעז ולא יחת מפני כל. גם שם נלחמו וכבשו להם במחקר זה בנין אחרי בנין. בכל המסקנות האלה עשו צעד אחרי צעד. חקירה נולדה אחרי חקירה ודרישה אחרי דרישה; וכהנא בא ומעמיד אותנו בקץ הדברים. בטרם נבנה עוד הגשר לנו; כי הן גם אלה פרי הבקרת של שור. של אברהם קרמל או של בעל, קורות ישראל ואמונתו וכדומה כמו נשכחו מלב... וראה זה. העם שותק. הספרות שותקת. הדתיים אצלנו שותקים; וגם אם יעב"ץ הרים את קולו באספת פריסבורג. אין זה דבר נורא כל-כך ולא זהו הרושם שחכינו לו.

ואותם הדברים. שלכאורה הם ענינים צדדיים ואינם נוגעים לגוף המפעל ולערך המדעי של הספר בעצמו. הנה מעסיקים אותי. אני חושב על-אודות הסביבה שלנו העברית. במפעלו של כהנא מונח בודאי רצון עז. כח ועבודה חרוצה. השפה תכניס הרבה מבאורו. הבקרת תמצא בו הערות רבות ודברים עצמיים; גם הבטוי העברי מגייר אצלו דברים רבים. שבחוף לא יתקבלו על הלב בנקל... השגות צדדיות. כמו אלה של אברהם וזרובסקי. גם אם צודקות הנה. אינן עושות כלום; ומובטחני. כי לו נגש הוא לבאר את המקרא. לא קשה היה לבוא גם אחריו בתביעות מדעיות ולמצוא לקוטי בתר לקוטי... אבל מה שנוגע לנו יותר מכל הענינים הפרטיים וההערות היא. כמו שאמרתי. המנוחה היתרה עתה לגבי דברים אלה בסביבה העברית שלנו. חשבנו. כי הם יקראו למלחמה — והנה שלום ואף לא קול ענות.

אפשר. כי מפני שאין כל גשר תורי רוחני בין דבריו של כהנא ובין הקוראים העברים הרגילים. בשביל שנתן לדבריו צורה מדעית מוחלטת. אי-תורנית. ולא בא בכלי-נשק ספרותיים עבריים ליהא את הבקרת הקיצונית במדה נכונה — לא נכנסו אל המחנה. אפשר. כי רבניים אנו ביותר ולעמנו נוגעים דברים תלמודיים הרבה יותר מעניני המקרא וכל קנאת המקרא; — ואפשר. כי הרגש המדיני והצורך המדיני. הוא שירש את המקום התורי ואת החשבון התורי. לרבים מאתנו נוגעות השאלות היסודיות על-דבר מלון-עם ומבנה בית-לאומי יותר משאלת

המקרא וערכי בקרת כתבי־הקודש. אבל גם אפשר, וזה קרוב יותר, שקהו רגשותינו עתה ושאינן אנו שומעים בנפשותינו לא על אלה ולא על אלה...

ועוד זה, זאת התורה אדם כי ימות באהלה, עם כל קרבנות מחים ולבות שנותנים לה ועם כל קרבן העבודה, שמקריב היחיד בחייו, יודע הוא על־כל־פנים, שיש המשך לעבודתו ויש לה גואלים. — הללו הולכים והללו באים והבאים טוים הלאה את הקו שהניחו להם ההולכים, כן הולך הדבר ונמשך עד לבלי־סוף; אבל מי ילך עתה הלאה בהנתיב אשר נסלול? מי נחל ירושת בן מנחם וינחיל אותה אחריו? מי זה יבוא אחרי הקוצרים לטעת עוד או לשדד את האדמה להבאים? מי נותן לנו הערובה, כי יש באים אחרינו? היפלא הדבר, כי בבוא דברים כאלה לידינו, כמפעלו של כהנא, מעסיק אותנו בראש וראשון הצד החזיוני שבדבר והעצבון שבדבר. לטעת בקרת כתבי־הקודש בעברית — בודאי זה מפעל רב, אבל אותנו מחרדת השאלה עתה: למי אנו עמלים? למי? ...

ב

תורה תמימה

צעד לאחור! חמשה חומשי תורה עם חמש מגלות נתונים לנו, תורה תמימה, מתורה־שבכתב עם תורה שבעל־פה על־פי קביעות וחבור דרשות ומאמרי חז"ל בהלכה ואגדה, אשר בש"ס בבלי וירושלמי, ספרא, ספרי, תוספתא ומכילתא, אדר"ן ומסכתות קטנות וכו', נסמך ונראה לכל אות ומלה המתיחסות בענינן בתורה־שבכתב, עם באור ארוך, לפרש ולבאר מוצא טעם הדרשות, על־פי יסודי דרכי התלמוד ומשפטי הלשון, ועם חדושים ובאורים בברור ההלכה והמאמר; והכל בדרך קצרה ובסגנון קל ולשון צחה, אספתי וחברתי, פרשתי ובארתי בחסדי ה' אתי, ברוך הלוי עפשטיין מפינסק, בן אבא מרי הגאון רבי יחיאל מיכל הלוי שליטא, אב"ד דק' ווהרדק יצ"ו, ווילנא בדפוס האלמנה והאחים ראם בשנת תרס"ד, תוצאה שניה. —

ותהי ראשית עבודת החבור הזה בתחלת שנת התרמ"ז והשלמותו בסוף שנת התרס"א. חמש עשרה שנה ישב בן הגאון הנ"ל על עבודתו הרבה, לחַבֵּר ולקשר תורה שבעל־פה לתורה־שבכתב. אסף קטע קטע

בהלכות ודרשות חז"ל וחרזו אותם לכל מקרא ומקרא; ובהבאור מלמטה, שרובו רבני וכבר נושב בו מעט רוח־הגיון, נסה לקשר שניהם יחד ולהראות מוצא הכתוב בקבלה. ולא תהיינה עוד לנו שתי תורות חתוכות, כי אם תורה אחת תמימה . . .

ותורה תמימה זו קרועה היא בעיקר לקרעים רבים. בזמנים שונים נתנו לנו ספרי המקרא מגלה מגלה ובמועדים רבים נמסרו לנו ספרי התלמוד והמדרש חלק חלק. ובעיקר אין קשור ביניהם. — אם גם הקבלה והמסורה נוסדו לכאורה על יסודי המקראות, שני עולמות שונים הם. משפסקה הנבואה ונחתם כל חזון, החלו לבוא דרשות חכמים ומדרש חכמים באהלי יעקב; אבל את הגשר ביניהם לא נמצא, אם גם נצרף לנו את הספרים החיצונים. בעוד תופשי חרב וחנית בישראל ללחום בעד קיומו, לא נועזו לדרוש ברבים, שסייף וקשת ורומח, אינם אלא לגנאי. . . וממשלי שלמה וגם ממשלי בן־סירא הנה עוד מהלך רב לפתגמי חכמי התלמוד. — אך אם נעמיד את התלמוד, על־פי חלוקת מקוריו, על עצמו ונראה בו חזות בני־אדם בני דורם ואך בני דורם, אז נבין למהלכו ולדרכו. — יש דור אשר לא יהינו בניו לעמוד בשפולי ההר ולהביט אל ראשו, כי אם חופרים הם אחד אחד בעפר ההר; והיה כי ישאו על שכמם סבל העפר שקבצו, יאמרו לעבוד בזה את ה'.

הלכות שבת חגיגות ומעילה מקרא מועט והלכות מרובות כהררין התלוין בשערה, ואין להם על מה שיסמכו. . . אבל יש להם על מה שיסמכו, אם יִבְנו מעצמם ויעמדו על עצמם. מלאכה אחת נאסרה בתורה בשבת — מלאכת הבערת אש, ושניה בירמיה ונחמיה — משא ביום השבת. מאלה בודאי לא נולדו ל"ט מלאכות, הן וענפיהן וענפי ענפיהן, עד מסכת שבת שבתוספתא ומשנה, שבתלמוד ירושלמי ובבלי, הלכות גדולות ומשנה־תורה והשלחן־ערוך . . . בימי קדם הקריבו עוד ביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו; אבל אחר זה נעשו כל אלה, לאבות מלאכות, שכל העובר עליהן מתחייב בנפשו. שבת לה', שבת לכל בשר, מנוחת עולם, אפס כל מעשה!

והנה בא הרב הנ"ל וחוזר על התורה הידועה: זה ספר תורת ה', מצותיו חוקותיו ומשפטיו, הנתן לנו מסיני — אך בכלו ועיקרו ויסודו נתן לנו, לומר אך כללי ועיקרי ויסודי כל מצוה וכל חוק ומשפט; ואותם כתב לנו

משה מפי הקדוש ברוך היא כתוב הדר לכל ישראל; אבל פרטיו וענפיו ובאורו עם פרושו וכו' נמסרו מפי הגבורה למשה רבינו בעל-פה. ובא משה ולמד את שתי התורות ליהושע הנלחם את ל"א מלכים; ויהושע מסרן לזקנים; וזקנים לשופטים, לאהוד ולשמשון; השופטים והגבורים למדו אותן לנביאים, דור אחרי דור, עד דורו של רבינו הקדוש, רבי יהודה הנשיא. שלשלת ארוכה וחוליה אחרי חוליה: שאול, אסא, ישעיה, עזרא, הלל ועקיבא; ורבים הם המאורעות בינתיים. תקופות התולדות הגדולות, בנין-עם וחורבן-עם בחצי אלף אחרי חצי אלף כלא הם; כלם כלם מלמדים הם אך עיקרי תורה-שבכתב ותורה שבעל-פה. ככר רבה להשתרע ומישור אין סוף! אכן להיות שחבור המשנה גם הוא בערכו ערוך ומיוסד אך מכללי מושג כללי זה, מאופן התיחסות תורה שבעל-פה לתורה-שבכתב, כפי שנמסר למשה רבינו על-פי פירושים ובאורים וכללים מלמודים יסודיים; לכן קמו החכמים שאחרי רבנו הקדוש וחברו לתכלית זו חבורים שונים, כמו חבור הספרא וספרי ותוספתא ומכילתא, שתכליתם לבאר עקרי ועניני המשנה, ושני התלמודים שחברו בארץ-ישראל ובבבל לבאר טעמי המשנה וכו', עד שעם חתימת התלמודים, אוצר התורה שבעל-פה, נחקרה התורה-שבכתב חקר מוחלט ונתבארה באור שלם ונתפרשה בפירוש מספיק, אבל למרות כל אלה, הנה עינינו תראינה מחזה נפלא ומעציב, כי לעומת ההכרח המוחלט מהתאחדות שתי התורות, אשר הן בערך שנים שהן אחת, כן רב הפרוד ביניהן, התורה הכתובה עומדת בזוית זו ואחותה, התורה שבעל-פה, בזוית זו, עד שנעשתה התורה כשתי תורות. . . .

לא נפקוד על הרב, שעושה משתי תורות שהן שנים בעיקר אחת, רק אחת; גם לא על זה נתמה, שמאחר הוא את המוקדם וחושב את חבורי הספרא וספרי מכילתא ותוספתא, שהם אבות המשנה הקצרה לבאוריה, או על זה, שמקדים תמיד את הבבלי המאוחר ברובו על הירושלמי המוקדם לו, כי הן לא במבקר הכא עסקינן; אבל נפקוד עליו, כי קורע הוא דברי התלמוד והמדרשים גופם חתיכות חתיכות. כי הן המאמרים בגוף התלמוד, כאשר נראה ונתבונן למה שכתוב לפניהם ולאחריהם, רושמים לרוב אחר לגמרי מבמעשי רשת אלה, אשר נותן לנו המאסף.

המחבר בעצמו עמד על קושי מלאכתו ויחלק את ענין הערכות לעשרת הכללים האלה: א) קביעות הדרשות לעניניהן, ב) סדור הדרשות

למקורן. ג) קצור הדרשות. ד) הרחב הדרשות. ה) התגלות דרשות כמוסות. ג) דרשות שאינן להלכה ואשר במחלוקת חכמים. ז) דרשות אסמכתיות. ח) דרשות נוספות ממדרשים שונים. ט) דרשות נוספות מספרי הראשונים. י) דרשות כפולות במקומות שונים. והוא הולך ומבאר כל כלל וכלל לפי דרכו. המחבר התחיל בעיקר מתורה שבעל-פה והתעמל לתלות כל מאמר במקומו של מקרא הראוי בעיניו ואשר מצא לנכון; וכה יצאה מלאכתו אך קרועה ומנומרת... אחרת היא, אם נתחיל העבודה בתורה-שבכתב, נעמוד בראשונה על המקראות גופם וסתירתם, ונבקש לנו אחר זה בספרות התלמוד אותם המאמרים, שעמדו על אותן הסתירות על-פי רוחם הם ושעמלו לישר הדורים. ואם באמת התורה שבעל-פה היא באור להתורה-שבכתב, הלא עלינו להתחיל בהטופס ולטפל בהיסוד שעליו נסו לבנות.

כבר אמרנו, אומר המחבר, כי מתכלית חבורנו זה לעשות אותו לבאור שלם ומוחלט ליסודי המצות שבתורה-שבכתב; והיינו, שיהיה אדם רואה המצוה הכתובה בתורה שבכתב מתחלתו — מה שנתחדש לה בתורה-שבכתב, ולעומתה — מה שנתחדש לה בתורה שבעל-פה. אבל באמת עשה הוא את מלאכתו באופן זה, שהסתכל מתחלה בהלכות חכמים ובדרשות חכמים, ואחר-כך סמך את דברי המקרא בתור טפל להן. תחתונים למעלה! התורה שבעל-פה לנו פה הכלי עצמו ותורה-שבכתב רק אזנים לאותו כלי, וכזה וכזה גם מלאכת הספר שלפנינו.

תורת ה' תמימה נתן לנו בזה משתי תורות; ועד כמה היא עוד חתומה. שתיהן חתומות...

ג

תולדות הספרות העברית

בהוצאת, מוריה; וב,השתתפות מערכת מוריה; יצאה לאור מאת א. ז. רבינוביץ החוברת הראשונה לספר כולל, תולדות הספרות העברית. הספר כתוב בעד, בני הנעורים, ונדפס באודיסה בשנת תרס"ו בדפוס ח. נ. ביאליק וש. בארישקין. המדפיס ח. נ. ביאליק הוא אותו ביאליק שכתב את, משא נמירוב; ומבלי משים אנו עומדים בתקופה האחרונה של ה,ספרות העברית, והרי לנו פרק בודאי שראוי לשום לו לב... חיצוניות הספר עלתה יפה, ככל ספרי הוצאת, מוריה; והספר כתוב בטעם. שפתו החיה, החום והרגש בו עושים אותו נעים למקרא.

פרקי הספר אלה הם: פ"א) השקפה כללית על כתבי-הקדש. פ"ב) ראשית הספרות. פ"ג) ספורי התורה. פ"ד) הדינים התוכחות והיעודים, השירים. פ"ה) יהושע ושופטים. פ"ו) ספר שמואל. פ"ז) ספר מלכים. אני מונה אותם אחד אחד; ומוזה כבר יראה הקורא. שעורכי הספר הזה הבינו את המושג ספרות במובנו היותר רחב והכניסו בתולדות הספרות כל מה שנכתב בכלל בימי קדם שלנו עברית. אבל לדעתי לא כן הוא. אם כותב אדם תולדות הספרות הרומית, ישים לבו רק לדברי שירה ומעין זה, ויניח לחברו לרשום את ראשית משפטי הרומיים ותולדותיהם; ואם אחר בא לכתוב את תולדות ספרות-יוון, לא ישתף לאירופידס את אריסטוטלס. דינים. תוכחות ויעודים בודאי אין מקומם בצד שירים...

עורכי הספר, שנשתתפו יחד עם המחבר בעבודה אחת, ויקשו בזה מלאכת המבקר, כי הלא יש להבדיל איזה פרקים מהם שייכים לרבינוביץ ואיזה מהם להעומדים על גבו... לא עשו פדות גם המה בין המקורים השונים בספורי המקרא ולמעשי המספרים השונים, שנתערבו כמעט בכל ספור. משה זה, שמתואר בספורי שמות בתור כבד-פה, הלא שונה הוא מזה הדברן והמוכיח הגדול, שבספורי ואלה הדברים... —

העורכים ירבו לדבר על המראה הגדול של התגלות אלהים למשה מתוך הסנה, מתארים הם ספורי המסות והמריבות וכל מאורעותיו של המחוקק; ובעמדם בחיי נעורי משה ירכיבו, שלש האפיוודות, אלה: התעוררות לבו על החמס של המצרי, על הרשע המכה את רעהו והרגשתו את העול של הרועים המדינים לבנות יתרו, הדומות זו לזו בתכונתן — הצלת החלש מיד התקיף, בעוד שבכל הפרק ההוא, בספר מוקדש לספרות, לקיחת משה את צפורה לו לאשה וההוד המיוחד השפוך על זה הספור, הוא העיקר וצריך להיות בו עיקרו, נושא הענין.

הם ישימו לבם יותר אל החזיונות של שירה מאל מעשי המספרים וערך מלאכתם ודרכם לספר. — וזה הלא ראשית כל דבר בספר כמו זה. גם במספר החזיונות יפקד מקומם של אלה, שכמעט אי-אפשר היה לעבור עליהם.

הנה הדרמה הגדולה של החטא בראשית העולם. שמות הפועלים בחזון ארבעה הם: האלהים, הנחש, חוה ואדם... והנה חזון קין והבל: זה

* עמדו על זה גם בעלי מדרש, ואלה הדברים רבה.

רועה צאן וזה עובד אדמה. שניהם יביאו מנחה לה' ואל זה שעה ואל זה לא שעה. ריבדמים! יד האדם תהיה באחיו בראשונה. במצח נחושה עומד המרצח ומכחש: לא ידעתי, השמר אחי אנכי? ואחר זה באה תשובת הלב והכנעת הלב: גדול עוני מנשוא! והייתי נע ונד בארץ. בן אדם יוצא לנדודו הנצחי. נטלה ממנו המנוחה לעולמים!

באו ימי המבול. נפתחו ארבות השמים לכסות את פני האדמה. שארית האדם והחי מבקשים להם מפלט. נח וביתו באים הם אל התבה, אשר עשו להם נגד קצף המים. מן הבהמה והעוף מכניסים הם שנים שנים. אחוה! המבול ישטוף בלי מעצור, המים נושאים את התבה. חמשים ומאת יום צפה היא על פני הים הנורא, אשר כסה פני כל היקום. אמרו היושבים בה נגזרו, — והנה עבר רוח על הארץ, וישכו המים ותנח התבה. נח פותח את חלון התבה ושולח את העורב הבלתי-אמון לראות, אם קלו המים, והוא לא שב. ויחל עוד מספר ימים, ויוסף שלח את היונה מן התבה ותשב אליו לפנות ערב, ועלה זית בפיה. יבשה הארץ. הטבע יחדש את פניו, ונח וכל החבורה אשר אתו עוזבים את התבה. שלמי תודה, ויבן נח מזבח לה'!

ומכל הוד הספור הזה ותאורו נמצא בספר אשר לפנינו, רק את המאמר הזה: מתוך מעשי נח כבר נשקף אחד מעיקרי הדעות שבתורה הוא העיקר של שכר ועונש [עמוד ל"ז]. והלא בתולדות הספרות אנו עומדים לכאורה ולא בתולדות הדת...

המסדר או המסדרים מסמנים ומדגישים את חיי האבות, ועל היצירות הגדולות של טפסי הנשים, האמהות, לא העירו כלל. הם עברו על האחיות הנשואות בכית אחד, הן וצרותיהן. רחל ולאה. עברו על המעשה היפה של אליעזר ורבקה על עין המים ועל כל התום הטבעי שבספור ארוסין זה. עברו על חיי שרה הגברת; עברו גם על חזיון-התוגה, שאין לו ערוך בכל ספורי המקרא, גרושה של הגר ושילוח אברהם אותה ואת הילד בבקר. את חסרון ספורי-אהבים, בספר אשר לפנינו, של יהודה ותמר, של אמנון ותמר, שהם הלא הנם הספורים הראשונים בספרותנו העתיקה ואינם בני אהבה פשוטה בלבד, כי כוללים הם ספור המקרים המסובכים הדרמטיים הבאים בעקב קרבת נפש לנפש, לא אפקוד; אולי יאמרו, כי הם, לא נקראים ולא מתורגמים. — אבל גם בבוא המחברים להזכיר ספור כמו זה, הנה

להם, כפי הנראה, ההפך מהכלל הידוע: יפה שיחתן של עבדים מתורתן של בנים, ונוטים הם ביותר להשקפת התורה המסורה מאל עצם הענין ומהות המאורע. — אבל ראשית מלאכת ספר כזה, כתולדות הספרות העברית, צריכה להיות: להעיר ולעורר על ערך ספורי התורה מצדם השירי ולא מצדם הדתי, כי הן זה האחרון יעכור את המבט הפיזי ולא יתננו לרדת לעצם החזיון.

אנו קוראים את מעשה דינה בספר זה. אמנם נזכרים אנחנו בהשנוי שבין יחס יעקב, האוהב שלום, להמאורע שבביתו, ובין יחס בניו לזה, בחריקות השנים ואיום באגרוף כלפי האויבים, כי הם למלחמה; אבל לא נמצא גם הערה אחת על-אודות הגבור הראשי באותו ציור אהבה, והוא שכס בן חמור! שכס, זה הבן האהוב של חמור, ונכבד בכל בית אביו, ראה את דינה בת יעקב, ותדבק נפשו בה ויאהב אותה וידבר על לב הנערה. זאת היתה ראשית צעדיו, למצוא נתיבות אל הנפש שחשק בה. עוד עליו להטות את לב אביו, נשיא הארץ, כי יאות גם הוא לכריתת ברית עם בת הגרים העברים, אשר מרחוק באו ומבקשים אחוזה. קח לי את הילדה הזאת לאשה; קורא הוא; ואביו נרצה לו. עליו עתה לרכוש לו את לב אבי הנערה: הרבה עלי מהר ומתן, הוא קורא. כל אשר לו הוא חפץ לתת להם, להזרים, ואל נא ימנעו את בתם ממנו. ובבקש ממנו ראשי המשפחה, אם בערמה או בתם-לב, דבר לא נקל, כי ימול את בשר ערלתו, לא אחר הנער לעשות את הדבר, כי חפץ בבת יעקב. וימול הוא וכל בית אביו. גבורת לב האוהב ואהבתו העזה פעלה כל-כך על סביבתו, עד כי גם כל יושבי עירו למגדול ועד קטן נאותו לחפצו, להמול להם כל זכר. ואנחנו נאמין להמספר המקראי הזה, כי כחו אתו להעמידנו בתוך מסבת המקרים; נאמין ונחוש לחזיון-הדמים הזה, קרבן אהבה של עיר שלמה ויושביה על מזבח ברית נער ונערה!

בעלי, תולדות הספרות, לא הבינו את זה . . .

בספורו של יוסף, הבא אחרי מעשה שכס, כבר נקיים המרצים מאלה ויעמידונו בעולם האמנות והציור. ברור הספור הוא בטעם ובהבנה; אבל, שוב יקולקל על-ידי ההתפעלות היתרה, אם גם תבוא מלב חם. יחד עם נתוחי הענינים לאשורם, אנו מוצאים קריאות כמו אלה: ספור המאורעות של יוסף הוא אחת מן המרגליות היקרות בספרות העולם כלו ואין דוגמתו!

כמה נוי וכמה רעיון וכמה גדלות! כל פסוק שבו הוא תמונה פיוטית שלמה! אמנות מצוינה דקה ופשוטה וכו'. הם כבר אינם מלמדים ומבארים ערך ספור זה לאחרים, כי אם קוראים אותו שוב, ורושם כזה אמנם לנו ברוב פרקי הספר.

ב, ספורי התורה; חסרים בספר הזה הספורים על-דבר המקושש והמקלל, אלה ראשונים לקרבנות הדת. מעשה קרח, זה הטפוס הגדול של המורד. אשר גם באזני איש-אלהים הוא קורא את קריאתו: רב לכם! נזכר רק בשם; ובפרשת בלעם, שהיתה על-פי צורתה נושא לענין באורי בהספר, לא השתחררו ממבט המסורי ונגררו אחרי אי-הבנת האפי הנפשי של החווה הזה, השומע אמרי אל.

בספורי השופטים, שכוללים הרשמים היותר קדומים מחיי שבטי ישראל, לא נמצא ברור מה על-דבר ההבדל בין ספורים כמו אלה ואמצי מספריהם לספר ובין אלה הספורים, אשר בימי המקרא האחרים, יותר נכון בספרות המקרא. הרשימה על-אודות ספור בת יפתח קצרה היא לעומת חיים כאלה. הטבועים בחותם של מין פשטות וקדמות פראות. — יותר עלה בספר הזה שרטוטו של אבימלך, זה, הגבור הפראי, שידו בדם נגאלה, אכזר כחיה טורפת, ועם כל זה לא נוכל אלא לכבד גבורת נפשו בלבנו.

הפרק על-דבר שאול כתוב בבינה ומקרב לנו את פרצופו של המלך גדל-הנפש הזה, הגבוה משכמו ומעלה; מכל מלכי ישראל ויהודה ואין כנשגב גם בחזון עצבונו ואחריתו. אבל מקומו של זה והערכתו מול שטנו שעמד לו, המלך דוד, נכון יותר בתולדות ישראל מאשר בקורות ספרות ישראל. הגדרה ברורה, מה בין תולדה לספרות, היתה נתנת לנשואי הענינים היקף אחר וברור אחר.

בנסיון לרשום תולדות הספרות העברית לבני-הנעורים נעשתה התחלה לטובה; אבל עוד רב הדרך לנו הגדולים...

ד

ספר האגדה

עוד ספר חשוב אחד נתנה לנו הוצאת, מוריה: ספר האגדה, מבחר האגדות שבתלמוד ובמדרשים, סדורות לפי הענינים ומפורשות, כרך ראשון. ספר ראשון וספר שני, קראקא תרס"ח; והפעם בשותפות מפורשה, סדורות

הנה על-ידי י. ח. רבניצקי וח. נ. ביאליק. וביאליק גם הקדים לבאר תכנית הספר במאמר, לכנוסה של האגדה העברית, בהשלחי בדברים נכונים להשמע. רק דברי ההלול הבאים בינתיים הם מפריעים את הקורא. ביאליק הוא כבן-יחיד המתגעגע אחרי אביו; הוא לא רק ידבר ומרצה. כי אם גם יחבב וירומם את נושאינו בהפרזה. — ועוד זה: בתחלה הוא מעיר באותו המאמר על-דבר ערך האגדות עצמן; אחר-כך יעיר על זה. שצריכות הן להאסף וילמדנו בינתיים, באיזה אופן תאספנה ואיך צריך להיות ספר-האגדה שלנו. ויסיים לאמר: ולספר כזה מחכה הספרות העברית. והקורא עוד לא ידע, כי הספר ההוא כבר מוכן לו... ושגם אותו מאמר גופו לא נכתב אלא לשם הספר הזה; והוא גם בא בהספר עצמו בתור הקדמה במעט שנויים... האגדה, האגדה הבאה מפורזת בתלמוד ובמדרשים היא הנותנת מקום למבוכה גדולה: — פותח בעל, מורה נבוכי הזמן, את שערו הי"ד בדבר האגדה ובעלי האגדה; והוא הולך ומונה לנו את המינים בחלוקת האגדה בקרוב. לבני-דורו די היה שרטוט כללי כמו זה: ואם הלכות קבועות בהוראה מלמדות אותנו מעשה המצות בחובת האברים, הנה תבואנה האגדות מצדן ללמד אותנו חכמת הדת בטהרה ואפני עקרי האמונה, היינו יחוד ה', גמול ועונש ועוד. אבל לנו, העומדים על דרכי האגדות עצמן ולא על תכליתן, לא די זה; אנחנו גם לא נדבר על אגדות בכלל, על תלמוד ומדרשים סתם, כי אם מבקשים אנו לעמוד על מקורן ומהותן. — דור דור ודורשיו, דור דור ומשאותיו, ודור דור וחזון לבו; ואם גם התחומין יונקים זה מזה, צריכים אנו לדעת בספר סדורי כוללי את מצרי התחומין. — אמנם מקדימים המסדרים לאמר: ספר אספת האגדה אינו צריך להיות ספר-מדעי במשמעו הרחב, שדורש ומציץ באגדה מצד הגיניזוס שלה או מצד התפתחותה ההסטורית במקום ובזמן ובאישים; אבל גם דבר האינו צריך, הוזה עוד צריך עיון... לדעתנו, צריך כל ספר המאסף דברי קדמונים, ורוצה בכללו לתת לנו חלקי ספרות קדמוניה בלשונה ובכתבה, להשען באיזו מדה על הברדל הזמנים והדורות, ולא יכול, אם ימלא את מטרתו כלה ולא אך בקרוב, לתת הכל בחדא מחתא. אמנם ספר-שמושי איננו ספר-למודי; אבל הוא צריך להבנות ביסודו על דרך למודי. —

גם מושגי האגדות והגדרתן רחבים ביותר בהספר הקובצי הנכבד הזה. לא האגדה הספורית היתה להם להמסדרים לעיקר — וכל אגדה

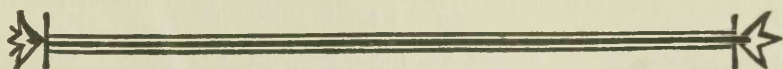
במובנה האמיתי ולא גם דרשה היא אך ספורית — הם הכניסו דברי חכמים, מדרשי הכתובים וגם מחקר, המה הבינו את נתיב האגדה במובן הנגודי להלכה, כלומר, שכל דבר שאינו הלכה אגדה הוא ודרוש להכנס בקובץ הזה; ודבר זה בודאי צריך עיון . . .

האגדות הבאות בספר זה — באות כמו שהן, כצורתן וכלשונן, בלא עבוד צורה שיש עמו גם אבוד צורה וכו', מלבד תקוני הנוסחאות והלשון על-פי גופי המקורות, וכו', ותקוני הלשון פה ושם, אם גם נעשו בזהירות יתרה, לא יתאימו תמיד לרוח הדברים; והשאלה היא גם זה — אם רשות לנו לערבב דברים משלנו, בבואנו למסור דברים כצורתם.

לא נעמוד על הפרטים בהחומר העשיר הרב, אשר אספו המסדרים וחלקום פרקים פרקים. אבל המעיין והעומד על מקורי כל אגדה ואגדה — והלא זה דרכי התלמוד וספרות המדרשית הרחבה, שיש לנו מכל ספור ומכל מאמר נוסחאות לעשרות, המלמדים זה על זה ומשלימים זה לזה — ימצא, כי לרוב הבבלי ונטיתם ההרגלית של המחברים, לבכר את התלמוד הבבלי על יתר המקורים, הטעתם, שלא לקחת הנוסחא היותר טובה והיותר קדומה שיש לנו בדברים רבים. ועל הכרעה צדדית כזו בודאי יש להצטער.

מלאכה רצויה ורבה עשו המסדרים באספתם, וגם כונתם רצויה, והקרקע עוד לרוב בתולה ובלתי מעובד והמה באיזו מדה חלוצים הם; אבל מלאכה זו היא גם חכמה ולא תוכל להעשות בשלמות בלי יגיעה מדעית בתחלה בעצם הענין גופו. גם להמשרר לא תספיק בזה מתנתיה לבד, תורה היא וללמוד אותה אנו צריכים!

ס פ ר י ד ת

א

ללמוד ולהורות

ס פר עברי חשוב נשלח לי זה לא כבר מאת אחד מבני החבורה: ספר קצור התלמודי, כולל מסכת ברכות, ראש-השנה ויומא מתלמוד בבלי, מסודרות ומפורשות על-ידי חיים טשרנוביץ. נדפס בלונן תרע"ט. בעיר שלא הופיעו בה, כמדומה, ספרים עבריים עד היום. אבל הנה עוד שתי מלים חסרות על השער, — צריך היה לומר: בהוצאת המחבר, מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימהי. הנה מלחמת העמים והתנגשות המעמדות החברתיים, והנה עקת הצבור וצער כל יחיד ויחיד. עלובים המה בני-התורה. לסבל ירושה קדומה המה עובדים; נותנים שארית כחם לחקור ולדרוש בה, לפרשה ולבארה. במאפל הדורות המה מבקשים נתיב. אין ארחות כבושים, אין ספרים וכלי-שמוש מדעיים בימי נדוד וגולה, אין תומך ואין עוזר, ואף אין רֶעַ. — וכי בשל פרי הרוח בעמל נפש ובבדידות אין-קָק ורעיון חבוא הוצא אל הפעל, יחלו פגעי ההוצאה לאור, אין על עפר משלם; תחל העבדות הנמרצה של המחבר העברי למולי"ו. מתעמרים הם קשי-הלב לא אך ביגיעו ותמצית חייו, כי-אם גם כבודו להם למרמס. שבע פעמים ביום יקלל המחבר העברי גורלו ונפשו תתמוגג מצער ומיגון. לא נתמה, כי ילאה נשא ויקם ויוציא בעצמו דבריו לאור. אם זה הדרך לאנשי-רוח, לעמוד בשוק-הסופרים ולחזור עם תורתם על המוסי"ם, ישפטו אלה המתגאים עוד היום על הפרחת הספר העברי ועל נצחונו הגדול. . . חיים טשרנוביץ, הידוע לנו בשם רב-צעיר, כתב בירחון, השלח, פרקים מחקריים אחדים לתולדות השלחן-ערוך; הוציא לאור בשנת תרע"ב בהוצאת, הספר, ספר, התלמודי, כולל סקירה כללית על מהות התורה שבעל-

פה. יסוד ההלכה והשתלשלות יצירתה עד חתימת המשנה. ספר נדפס קודם לכן ב, השלחי. חזר והוציא בשנה שלאחריה בהוצאה ההיא ספר שני בשני חלקים בשם: שעורים בתלמוד; החלק הראשון כולל מבוא למסכת בבא קמא, והחלק השני באורים למסכת בבא קמא. והנה לפנינו עתה ספרו השלישי או הרביעי.

רב־צעיר הוא סופר תלמודי נאור, היודע לסדר משנתו בהשכל ובדעה. הוא בעל הגיון ובעל שכל ישר. אבל הוא חוקר בתורה, לא אך לדעת אותה ולהבין בה, כי אם גם לחבבה ולהראות את המאור שבה. — מתוך חבה יתרה יבא לחקור בפרשותיה ובשביל קיומה וצורך קיומה לדורות הוא מעיין ודורש בה.

בהנחל עליון לגוים ולמשפחות האדמה דברי חכמה ודעת בכר את שבטי ישראל. לבני ישראל תורה, נביאים וכתובים, נתנו בימי ילדות האומה; ושוב תורה אחרת נוצרה בימי בגרותה. התלמוד לא לבד שאינו כולל סתירה לנביאים, אלא אדרבה, הוא בא למלאות את הנביאים, שהם בנין־אב לוי. מה שראו הנביאים באספקלריה של הנבואה, באו התלמודיים ולמדוהו במדת הבינה וההסתכלות של השכל; הנביאים עמדו לגלות לבאי עולם מה שבלבה של האומה הישראלית, והתלמוד — מה שבמוחה. ונמצא אתה אומר: התלמוד הוא המשך מן הנביאים, התלמוד הוא מבאר את הסתום שבתורה, מפרט את הכללים ומעמיד את הדעות שבתורה על קיום המעשים הטובים (התלמודי, עמוד ב', ג'). ההלכה היא דמות־דיוקנם של החיים, וצורתה היא זעיר־אנפין של צורת היהדות. (הקדמה לשעורים בתלמודי, עמוד ג'). בעלי הקבלה, חכמי הדורות והזמנים, שהיו מניעים את גלגל התנועה של חיי האומה, הם שהפихו נשמת־חיים באותיותיה של התורה ונתנו בה רוח, כדי שתוכל להתקיים לדורות. תורה זו שנתנה לדור שעמד על הר סיני, נצחית היא, והלכה ונתגלתה בכל הדורות ובכל התקופות ההסטוריות (הקדמה לקצור התלמודי, עמוד II). היהדות הפרושית התלמודית היא יורשתה של היהדות הנבואית (שם, עמוד קס"ז).

לנו, לפי דרך זו, בכל ימי העליה והירידה של הגוי הישראלי רק שלשלת ארוכה של דעות ישרות, של הנהגות טובות ושל מעשים ישרים; וכונת כל אחד ואחד של פרשני האומה היתה אך להיטיב ולהאיר, לטעת זרע נאמן

בלבות בני-אדם ולהדריכם במעגלי צדק ונועם. בודאי יש צרופים שונים בתורה, יש הלכה קדומה ומאוחרת גם בתורת משה; יש חלופים ונסיות רבות, יש כבושים שונים בגלגולי הדורות, ושוב יש השואות והשפעות. — רב־צעיר יודע גם חוקי הרומיים, והוא דורש סמוכים... מבדיל הוא בין כללים עומדים ובין יסודות משותפים. הוא אינו בעל־דמיון בטבעו, ולו היה עוסק בלמודי־חול, בודאי היה שוקל ומברר הכל על נכון; אבל מחבתו הנמרצה לתלמוד הוא בונה בנינים תולדותיים דמיוניים ותלויים בשערה. הוא חפץ להיות סוקר תולדתי, פרשן ומבאר — ובעיקר אינו אלא מחנך...

יתר אנו מוצאים בדבריו, כשהוא עוזב את הכללים ובא לדון בפרטים, בענינים בודדים. יש לבכר את ספרו, שעורים בתלמוד; על הסקירה הכללית שלו על־אודות, התלמוד; ובשעורים עצמם נעלים הם פרקי החלק השני, המתחילים בבאור סדור המסכתות בסדר נזיקין, בסדר הבבות ועוד. על החלק הראשון, המדבר על־אודות מושגי הנזיקין וחוביהם, על־אודות מדרגות החיובים שבנזיקין ועוד. אין הדבר דומה, אם אנו נמצאים בעולמו של התלמוד ודנים על קשוריו עם מושגי התורה ובאים לקרב רחוקים ולסתום בחקירות עיוניות את התהום שביניהם, או אנו עומדים במצר המשנה ואנו דנים בסמוכיה ותחומיה בעצמה. בשעורים הללו, ועוד יותר באחרונים, רב־צעיר הוא איש שתורתו אומנותו, איש שבידו ללמד. אך זה צר, שהוא משתקע ביותר במשנה החוקית, ואינו שם לבו כראוי לתוספתא, שלדעת גדול אחד אך המשנה הקדומה היא. אם באים אנו להתבונן למהלך המשנה וחלקיה, צריכים אנו להפנות לבנו ברוב גם למדרשי חכמים, מדרש ההלכה, שהלא הם מקוריה הם. — ואם דבר לנו עם התלמוד, איך נשתקע בפל אך בתלמוד בבלי ונשכח את תלמודם של בני־מערבא? —

בעיקר אין לנו עסק בכל המקצוע של ההלכה ודברי־סופרים עם דברים, שהמה, כנאמר ומבורר לנו, תוצאות דרכי החיים והתגלמות תנאי החיים בימיהם, בספרים, בספרים תוריים, שרחוקים היו מעולם המעשה אף בזמנם... למבקר שיטה נגודית בזה לשיטת המחבר. — המחבר יאמין בהיות המסורה, יאמין בהשתלשלות מודרגת מתורה לנביאים, ממשאות הנביאים לתורת הסופרים, ומאלה לדברי המשנה והגמרא; ואני לא כן עמדי. — אני איני מאמין, שהרבנים בני הנביאים או יורשי הנביאים הם... אני מאמין אפילו גם בזה, שרבי ההלכה היו המורים האמיתיים היחידים של

העם והממשיכים המיוחדים של נחלת האומה. מפקפק אני בזה, אם באמת, הקבלה נתגלמה ונשתמרה אך בבית-האוצר של התלמוד, ואם רבה היא תורת הרבנים על תורת הקראים, ואם לראשונה משפט הבכורה. — בין יחזקאל הנביא ואפילו בין ישוע בן-סירא ובין הלל הבבלי או רבן יוחנן בן זכאי הבדל יותר גדול מאשר בין יהודה הנשיא לבין ענן בן דוד... בעיני רב-צעיר יש למעשה המסופר בתלמוד באלכסנדר ינאי ושמעון בן שטח בענין ברכת הזמון ערך של רשימה הסטורית (מבוא לקצור התלמוד, עמוד XXIV); ובעיני לא ברור כלל, אם לכל ענין הזוגות ואף למציאות שמעון בן שטח יש ערך תולדתי. — הודאיות שבעיניו, בעיני אני ספקות גמורים הן... מבואים אחדים כתב רב-צעיר לכל אחת מהמסכתות שקצר, כלם אך בתור הקדמות לטופסי המשניות והגמרות, ובתור נוספות הביא ציונים והערות בסוף הספר. כל דבר מהם הוא קובע ברכה לעצמו וכולל תוכן ספר בפני עצמו; כל נושא שנגע בו דרך-אגב, כדבר שכבר נתבאר כל צרכו, הוא ענין מסובך מאד ואינו ברור עוד כלל. — גם פה גובר החובב, חובב ערכי היהדות לפי מדת המחבר, על החוקר, גובר המרצה על הדורש. תפלות ישראל התרוממו מימי קדם על מדרגת ההתפתחות הנעלה ביותר. דבר שאין צריך לומר הוא, שאין בתפלות ישראל הקדומות זכר להצורה של השבעות ושל גזרות, הבאות בתוקף המלים בלבד, מבלי שיצורף להן רעיון, כמו שנוהגים בעלי-ההזיה וכתות דתיות אקסטטיות וכו'. תפלת ישראל היא פשוטה ותמימה, אין בה התפעלות הנפש במדה קיצונית. התפשטות הגשמיות, צעקות והתגודדות, המצויות אצל בעלי-ההזיה שבדתות ידועות, שעיקרן כדי להכריח את הכחות העליונים להשפיע על המתפלל שפע טוב וחסד אלהות. תפלת ישראל הטהורה וההסטורית אינה באה להכריח את הכחות של מעלה, אלא לבקש רחמים וחסד; ולפיכך אין היא דורשת אלא כונה שבלב, והמלים אינן אלא הלבוש שלה; (מבוא לברכות, XIX, XVIII, XVII). אבל עדיין צריך עיון, אם התפשטות הגשמיות והתאמצות קיצונית של אדם באהבת קונו ויחודו עם קונו לא יתרה היא על אותה היהדות הבינונית, הבוחרת לה דרך הממוצע וזה אך זה לה לקו. — אם אדם נותן את כל נפשו לאלהות העליונה, הרי זה בן מדרגה יותר גבוהה מזה שנותן אך מקצת נפשו. מדוע המעט יתר הוא על הרב והבינוני עולה על הקיצוני? חידה היא ותהי לחידה.

בהברכות והקללות שבתורה – הוא אומר – יש אמנם למצוא שיוור מהמושג הקדמון ששלט בעמים ובישראל. שהמלה יש לה תקיפות מצד עצמה להשפיע על הכחות של מעלה. אולם היהדות ההסטורית התגברה על היהדות ההמונית ונתנה להברכות והקללות מובן אחר וכו' (שם. עמוד XIX). נוגע המרצה בשאלה יסודית ועמוקה של כל מסתרי הדת העברית מראשיתה ועד עתה כלאחר-יד ואינו שוהה בדבר כלל. – הוא מתייב לכאורה לעצמו, ותוך כדי דבור הוא שוב מפרק...

אם מחמיר התלמוד בחטא שבין אדם לחברו, רואה רב-צעיר בזה מעלה יתרה למושג התשובה של היהדות, לעמת מושג זה אצל בעלי דתות אחרות. הגיעה היהדות להכרת ערך האדם הנעלה ביותר. היא מיעטה כביכול כחו של היוצר וחלקה מכבודו לבשר-ודם (עמוד קס"ג). אבל אין אנו יודעים עוד, אם באמת עליה היא בהשתלמות הדת לבכר את היצור על היוצר ולרומם את המוגבל על הבלתי בעל-תכלית...

רב-צעיר עוסק במחקר ספרי הדת הישראלית על-פי צרכי הלב. הוא מסביר ומצדיק ומחבב ערכים ידועים, הנחשבים בעיניו ליסודי היהדות ולעיקריה. ויכולים אנו לדון עמו על כל ערך וערך ועל כל יסוד ועיקר... הסתום עד עתה אינו עוד מבואר והמקובל בודאי לא ראה הוא. – אמנם יראת-הרוממות והכנעה פנימית לדעה מסורה, שעשו לה כננים, היא נטיה חשובה אצל מחבר דתי; אבל אין זה עוד דבר מדעי. אף חדושי בית-מדרשו של רב-צעיר, וכחו אתו להאיר ולחדש, נוטים הם ביותר לברור אותו הצד הרצוי בעיניו... בפרטים ובחלקי המשניות הוא מפריד בין קרובים ומבדיל היטב בין המקורים השונים; אבל בענינים כלליים תולדתיים הוא טח טיח הבקיעים ומאחה את הקרעים על-פי נטית לב בלבד. הוא מישר את המעקשים ומאפיל ברצונו על הפרכות שבכל עיון. הנה הוא בא, למשל, לנתח ולהאיר ענין, ואם תמצא לומר גם לבקר; אבל חפצו לבנות ולשכלל את טירת היהדות גובר עליו תוך כדי דבור. לכאורה הוא הולך את דרכו וגם מחפש לו דרך; אבל נדחה הוא בכל פעם מרשות-היחיד לאמונת רבים... נדחה הוא מחוג המחקר והדרישה המדעית לגבול השירה. לרב-צעיר החוקר התלמודי גם לב מרגיש, והוא מתגעגע לדת טהורה וזכה. הבטוי היפה ביותר של החרטה הוא הוידוי. כשאדם מזכיר את חטאיו, הוא מטעים על-ידי כך, שיודע הוא בעצמו עד כמה הוא זקוק לרחמים

וחסד ושהוא מכיר בחטאו, שאם אין הכרת החטא אין תשובה. על-ידי זה, שהוא משהו נגדו את החטא, הוא מרגיש ביתר עז את נפילתו ומכניע את לבו לפני אלהים (מבוא למסכת יומא, עמוד קס"ז). מכאן למצר הכנסיה הקתולית, שבה הודוי הפרטי של אדם הוא חוק, מנהג דתי קבוע, אך שעל-והן גם כת הסיידית ידועה דורשת מהמאמינים, ודוידבריים לפני הצדיק. ההזיה הדתית, שבה בוחל רב-צעיר סוקר התולדה והתורה, היא באיזו מדה גם מנת-חלקו הוא.

צורת המחשבה של אומה הנחקקת בכסא הכבוד של נשמתה העליונה היא חשובה כשפתה, ואפשר שמעלתה עוד חשובה ממעלת השפה: שאילו השפה היא הלבוש של הנפש ואילו צורת המחשבה היא הנפש עצמה וגלוי המהות שלה. גרוע טשטוש צורה זו, שהוא טשטוש הצלם הלאומי, משאר סגולותיה של האומה שנפסלה צורתן מחמת הגלות: לשון שנשתכחה יש לה תקנה בהמשך הדורות על-ידי למוד והסתגלות, סדרי החיים שנשתנו, מנהגים שנשתנו יש להם תקנה בחזרה, אולם כחות הנפש שאבדו לה לאומה היא אבדה שאינה חוזרת. שכחת התלמוד זוהי שכחת היצירה הגדולה ביותר של היהדות אחר כתיב-הקודש, שבה נשתקפה נשמת האומה במשך כל הדורות ושבצעדיה אי-אפשר לנו לעמוד על מהות צורת האומה, השתלשות מאורעותיה ודרכי התפתחותה. עזיבת התלמוד זוהי עזיבת המקור החי והרענן שבכחו ובגבורתו היה הגלגל הלאומי חוור (מבוא לקצור התלמוד, עמוד III, IV). ולפי ש, התלמוד הוא ים גדול ורחב ידיים ולא כל אדם יכול למצוא בו נתיבה, שם לו המחבר למטרה לקצרו ולתת לתלמידים המבינים את תמציתו בצורתו הקדומה ובמהלכו.

אמנם דרך הקצור, שזה יסוד כל ספרו זה, בקשו כל גאוני הדורות. — אבל דורשי התלמוד שבו תמיד אל המקור, ואך ממנו בעצמו למדו מהותו ודרכו. איזה מושג נוכל לקנות לנו מארג התלמוד ומבנין היכול, אם נסתכל אך בחזרי שאלות דרב אחאי גאון, או בהלכות גדולות, באלפסי וברא"ש לבדם. הנה הקצור המדעי מבדיל בין העיקר ובין הטפל ומוציא דבר מדבר; אבל אין אדם אחד יכול למוד וגם לדעת, מהו העיקר ומה נחשב לטפל? — קשה לעמוד על התחומין, לא אך בדברי אגדה, כי אם גם בחלקי ההלכה, על-ידי האספקלריה של הסדר המחודש, יאמר רב-צעיר בעצמו, אפשר לנו להסתכל בבבואה דבבואה של נפש קדמונינו, אבל לא

בבבואה עצמה. הסתכלות ישרה ואמיתית בנפש קדמונינו אינה אפשרית אלא למי שנכנס לחדרי חדרים של בית היוצר שלהם ונעשה ככך בית אצלם. למי שמקשר נפשו לנפשם חבור ממשי לא על-ידי מחיצה ולמי שיושב ושונה כנגדם ורואה את בעלי-השמועות כאילו עומדים לפניו (מבוא. עמוד IV, X).

כי נקביל מלאכת רב-צעיר למעשה מיכאל לוי בעל הקול; בקצוריי התלמוד שלו. נראה את הצעד הענקי של מעשי רב-צעיר. סדרי פרקיו תורות שלמות הם, פרושו הבהיר הוא באמת דרך ישרה וחדשה. וחבל, שלא נדר את חייו למלאכה רבה זו בלבד, שאולי הוא יחידי בה. אבל כל מלאכת הקצור היא ענין בו אור וצללים יחד... המבינים בודאי לומדים מספרו בכל פרק, ולמתחילים הנה לפניהם ארה סלולה. — חוששים אנו רק לאלה, וזה בודאי חשש גם הוא, שרבים ישארו עומדים בשערי הקצור ולא יכנסו להיכל הישן. — מאלה, שנשארו עליהם בנעוריהם את עול החדר, וקפו להם כתורא, את סוגיות התלמוד באי-סדרון כצורתן, יצאה כל שירת חוקרי התלמוד, דורשי נתיבותיו ומסדריו. מאלה בא גם רב-צעיר, החוקר התלמודי והמקצר יחד. — אבל אותו הדור, שכבר אוכל את הפירות המבושלים ומקבל הכל בסדר נאה ומשובח — שוב אינו מוציא פירות...

זוהי מנת-חלקם של השרידים בנו. עובדים המה בחרף נפש ובתנאים קשים מנשא לצרכי נפשם ולאחרים, עמלים המה לדור הבא אחריהם; ומי יודע — אם בוא יבוא? — — —

ב

ספר על-אודות רש"י

אליעזר מאיר ליפשיץ, מורה בבית-המדרש למורים בירושלים, הוציא לאור בשנת תרע"ב בהוצאת, תושיה; ספר אחד נקוב שם, רבי שלמה יצחקי (רש"י). מונח היה הספר אצלי זמן רב, מבלי אשר קראתי בו. והנה, איקלע האי גברא לאתרן, ויאמר לבקרני. לא אביתי לראות פני איש בל אדע פעלו. כה עברתי בין פרקי הספר, ואת אשר לא פללתי מצאתי בו. ליפשיץ קרא הרבה ושנה הרבה. באהלי המחשבה שלו עוד נמצא את כלי השמוש שהובאו מפה ושם. בבטויו נרגיש לפעמים קושי הדבור. הוא נושא אבנים, מושך בחבלים; עיף ויגע הוא עומד בכל פעם ממשא הרעיונות ומכובד ההגיון. לו תכנית מסומנה בכל משאיו, והוא משתדל

למלא אחריה במדה הדרושה. הוא המורה בבית-מדרש למורים, בפרקיו אלה אינו מורה כלל. הוא פורש את השמלה של אחד מיוצרי היהדות ומבאריה; ולא אך מביט אל פניו, כי אם חודר הוא אל תוכו, אל מהותו. לכאורה אך ספר תולדתי מונח לפנינו, כתוב לפי אפני מלאכה זו עם חלוק הענין לפרקים פרקים. הרי נעורי רש"י מתוארים; הרי דמות אפיו. אפי סגנונו, תכונתו בתור מורה ותכונתו בתור מחבר. כל דבר ודבר שלוב אל הקודם, ולכל משא מבוא ובאור כללי. לא זה בלבד, שליפשיץ דן על התנאים התוריים העברים והיהדותיים, כי אם גם משתדל הוא למצא לפרטים כללים נפשיים. לו ידיעת הנפש והכרת הרכבתה ראשית כל מדע. העולם לא התפוצץ ועלה מעמק התהו אל ההויה הנגלית, כי אם השתלשל בימי המעשה...

אבל בעינינו אנו לא הכללים שבספר ולא הפרטים העיקר, אם גם הכל נאמר בטוב-טעם וביישר לב. אנו מוצאים ברש"י של ליפשיץ לא אך סמל אותו גאון ובני-דורו בלבד, כי אם נראה על-ידו — וזהו החדוש הגמור במלאכת ידו של סופר דתי ממינו — רשמי מהלך היהדות ואפניה.

היהדות, שהחלה להבראות מצרופי הכרת יחיד-סגולה בהטבת החברה והעם וממציאת הדרך הטוב והנכון למנהיגי הטבע, היתה ברבות הימים לכובשת הטבע, או להויה מיוחדת תמורת הטבע. — והן לא נגזם אם נאמר, כי מציאות שלמה קמה על-יד מציאות ההויה, ולוירה רוחנית אחת התכנסו ונאספו כל מוחות הדורות, כל הרגשות והלבבות. גם לטבע אנו מבקשים נתיבות, והרי הכרת הכחות הפועלים, תורת צרופי הטבע ולמוד השיטות הרבות בחכמה ובדעת, שנארגו במוחות החכמים מחזיונות התנועות ביקום ושמכסים שוב בטלית ההשערות את פני היקום. על אחת כמה וכמה כנדון הדת ובדברי היהדות. יהדות זו, שבחיקה אנו נשאים, אך פרשנית ובאורית היא. מנחילים האבות לבניהם אך ספרים ופרקי ספרים, והמה לנו לאותות חיים ולמועדי הנפש...

אבות הכנסיה הנוצרית, כבירי הרוח וקדושי האמונה, אנשים שבידיהם היה לברא ערכים דתיים גדולים מעצמם ולבנות יסודי מוסר מרוחם ונפשם הם, נצטמצמו כלם במערה דתית אחת ארוכה וקצרה; וכל אחד ואחד הדליק את נרו המיוחד באש בל תכבה. מלכי הרוח היו לעבדים, יוצרים למשרתים;

והכל נתהוו אצלם במסירות-נפש ובעוז-התכונה. כל פסוק בברית-החדשה היה ברוחם למערכה אלהית, כל נוסח בסבל הירושה היה להם לחזון גדול בתבל ומלואה. עבד נאמן כזה היה רש"י. רש"י לא היה משועבד למאורע אחד דתי גדול, שמבריה את כל המציאות; הוא עבד בתם-רוח את כל פרשות התורה, הנביאים והכתובים, ושרת באמן-לב את כל פרקי התלמוד. הוא לוקח את המפתחות, אשר נתנו בידו, פותח בהם חדר אחרי חדר, תא אחרי תא, ושוב אינו סוגר... לו היה הבאור מין תפלה זכה ושעבוד הנפש גם יחד. הוא ראה בכל המסורה העברית רק המשך אחד, מין הליכה ממקום למקום. התורה לא אך מתנה היא, כי אם צרוף של נשמות מדור לדור; כל פסוק מצמיח את צמחו; כל אות ואת יולדת ומקשרת חלקי האומה עם הצרכים האלהיים של היחיד.

בכשרון רב מראה לנו ליפשיץ את כל מכמני הכנה דתית זו, מכמני דת צרופית ומאירה. הפרקים, תולדות הקונטרס, חתום הקונטרס, המה היותר מצוינים בכל הספר. על מעקשי ההתחלה התגבר המחבר לאט לאט והגיע לידי שווי-משקל בנדוניו. הן-אמנם פה הוא מרחיב ופה הוא מקצר – הוא נוטה יותר להרחיב דברים מלקצר דברים, – כבוש הרוח והיראה הפנימית כלפי האמת של כל חזון והעמדתו על עצמו ואך על עצמו נמצא בכל דבריו, וזהו הערך המיוחד של הספר הזה.

ג

נוטריון

בדפוס של ב. א. קלצקין יצא לאור בוילנא בשנת תרע"ב ספר מיוחד במינו. שם הספר הוא: הנוטריון, הסימנים והכנויים, ומחברו הוא מאיר הילפרין. הפרקים כוללים על-פי סדר א"ב: א) כל ראשי התיבות ומלות המוגזרות הנמצאות בספרותנו העתיקה והחדשה, ב) כל הסימנים הנמצאים בספרי חז"ל והמסורה, דקדוק ועברונות ושאר ספרים, ג) השמות המבודים של המחברים והסופרים. – ומבוא הקדים המחבר הזה לפרקיו, שבו הוא מדבר על-אודות: הנוטריון, באור מלת נוטריון, תולדות הראשי-תיבות, השמוש בנוטריון, התפשטות השמוש בנוטריון, מיני הנוטריון, המרבה והממעט, דוגמאות של שבושים וטעיות בפתרון נוטריון; סימני הנוטריון והמלות המוגזרות, הסימנים עשויים להשתנות.

כמות השמוש בנוטריקון וזכרון דברי המתמרמרים עליהם. איכות השמוש בנוטריקון, הוראות להבנת פתרון נוטריקון; על הסימנים, שורש שם סימן, הוראת שם סימן, דרכי הסימנים ומיניהם על-פי סדר אלף-בית, כונה לסימנים, בשבח הסימנים, שמות חכמינו בש"ס שהשתמשו בסימנים, מתי נוסדו סימני הש"ס? סימנים שנשמטו, הדברים המצורפים אל הסימנים בספרותנו, מדת השמוש בסימנים; על הכנויים, מקור המלה כנוי והוראתה, מיני הכנויים, דוגמאות לכנויי שמות בכה"ק ובדחז"ל, פעמים שאתה מתעלם, חתימת המבוא.

נוספו עוד: זכרון החכמים והספרים המדברים על-דבר נוטריקון, החכמים שעסקו בפירוש הסימנים והספרים שנתחברו על זה, מי שדבר על דבר כנויים, שיטתו בכתיבת הפתרונים, להבנת הציונים והסימנים שבאו במחברת. — עושר רב נתון לנו במפתחות אלה, והרבה הרבה סימנים לספרות ולתכנית תאי כל הספרות העברית אסף המחבר המתמיד הזה בחפניו. ואם כל המבואים לספרות ישראל יאבדו, יאבדו כל ספרי השמוש, הכללים והפתיחות שיש למרבה, ספר הנוטריקון יפיץ שוב אור למדי. מדברים על-דבר נשמת הגוי, רוח העם, רוח הספר העברי ותכנית קניני הרוח אשר לעם ישראל; והלא הכל אינו אלא נוטריקון, סימנים וכנויים... אין לנו לבושים למושגים, בטויים ישרים לחזיונות, צרופי לשון בטוחים למגענו את העולם והרוח, כי אם סימנים חשבוניים משמשים להרבה פנים... הרי למשל הראשי-תיבות ע"ע, והפירוש: עבד עבדים, עמוד ענן, עקיצת עקרב או עמק עכור; ושעל מזה — עולם עליון או עשר עטרות או גם עינים עצומות, עינים עצומות ועולם עליון משמשים יחד ולהם אך סימן אחד. — באותיות ב"נ מסמנים אצלנו: בני נביאים ובעל נכפה... ובאותיות מ"ת: מחמת תשמיש, משנה-תורה או גם מתן-תורה... ראשי תיבות ע"ט, הוא עברי טייץ, עין טובה, עוף טהור ועוף טמא. אין הבדל בסימני קינות תשעה באב ובין קרנו תרום בכבוד (קת"ב), אין הבדל בין תא הרצים ובין, תאר השם (ת"ה)!

וכל אלה ההשוואות, ראשי-התיבות, הסימנים והצרופים באותיות לא נולדו אך מפני ש, המחברים והסופרים מחוסם על עתם וטרחתם, המדפיסים והמולי"ם מחוסם על ממונם המציאו תחבולות שונות לקצור ולצמצום.

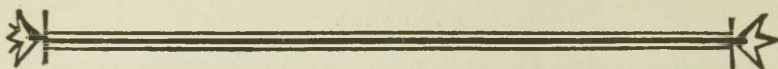
יסודם עמוק עמוק, יסודם בתכונת עמנו... הלא אנו עם האותיות, עם המלים וצרופי המלים. אין לנו שמים, כי אם אותיות שמים; אין לנו ארץ, כי אם אותיות ארץ. נצטמצמו מרחבי ההויה וכל ממלכת היקום באותיות ובמספרים, ושוב היו האותיות והמספרים לרחבי אין-סוף. וגם זאת התורה אשר נתנה משה לבני ישראל, אינה באה להודיע את דרכי האלהים וארחותיו, כי אם, להפך, האלהים מבקש את דרכיו, דרכי מעשיו ומצותיו בתורה. מרכין היוצר עצמו ליצירה; ולנו אין שם לעצם, כי אם להפך, העצם שואב כחו מן השם, והוא אך הוא נחשב לראשית...

מעולם הספרים, עולם העיון והרוח, יצאו הנוטריקון ויבואו אל החיים ואל עולם המעשה; והרי גם החיים, גם המעשה, גם העיון, גם הרוח באהלנו אך צרופי שמות הם, אך כּוּנִים, אך שמושים. אין ספר כי אם כתב; אין תיבות חיות למושגים חיים, כי אם אלף-בית מסורס לדברים מאובנים. — — —

אומרים, הסימנים מועילים בפני השכחה. ולכל בן-ישראל יודע ספר ורוצה מעט להנות מן הספר כבר דרושים תרפ"ט שנות חיים בלבד, כדי ללמוד כל כללי הסימנים, הכנויים והנוטריקון. רב נתן לנו, רב מאד.

ח ס י ד ו ת

א

ספרות התלמוד והמדרש, אף כי רחבה היא מאד וכוללת בתוכה פרי ארצות שונות וילדי מועדים רבים, היא עם כל זה בת היקף אחד, ואדם שעובר ממסכתא למסכתא וממדרש למדרש, הרי הוא כהולך מחדר לחדר באותו הבית ובאותה החצר. פלוני אומר כך ופלוני אומר כך. הנה מאמר סתם, משל, דרוש, ספור, באור, פתגם והשוואה; אבל מדה אחת לכל חכמי הדורות הללו ודרך אחת. אף הפלוגתות הן אך כשני המזלג, האצבעות של היד, שהכל הולך אל מקום אחד ובא ממקום אחד. התרגשות יתרה אין פה; על הרים לא תעלו, ואפילו בשמים העליונים אין סתומות יתרות ואין דברים שאי אפשר להשיגם. חכמים, אך חכמים ותלמידי בית המדרש מנהלים את הספינה של מחשבה וכובשים את הדרכים; ועם כל זה רוח-עממי נושב בכל האמרות והשיחות, השקלות והטריות, הדברים והעיונים. פשטות ודברים ברורים, ברורים לכל.

ובים השקט הזה מתחילות לנשב פתאם שתי סערות גדולות. שני ספרים מצוינים במינם באו בתור חדוש גמור בעולמו הרוחני של ישראל: ספר יצירה לפני סעדיה וספר האמונות והדעות מסעדיה ואילך. קיים אחדים נוכל למשוך מהקודם להם עד להשפעת אלה; אבל קשור גמור אין ביניהם. דברים בסגנון העמוק והמופשט כאחד כבמשנת ספר-יצירה לא נאמרו לפניו, וחקירות בשיטה שלמה וגמורה כפרקי האמונות לא שמענו מקודם.

ספרות ההלכה והמדרש השתלשלה הלאה והוציאה פירות; אבל הנה מן שני אלה הדברים הנקובים נולדו שתי ספריות שלמות חדשות, ספריות מנגשות אשה את אחותה. שתיהן מתנגדות הן להראשונה והולכות עם זה יד ביד עם הראשונה. הנה לנו ספרות הקבלה וספרות הפלוסופיה הדתית.

הספרות העברית ההיכלית והאפלטונית הישנה הקיצה לחיים חדשים, ותבקענה כמו ממעמקי האדמה, הצטרפו ובאו גם השפעות חדשות, השפעות פרסיות והשפעות ערביות-יוניות. באה גם כעין חזרה על התסיסה הנוצרית. למרות זה שנדחקה מחוץ לגבול, ובאה ההשפעה הגדולה של דת האיסלם. כה נכתבו אצלנו ספרים על-יד ספרים. זה נוטה לכאן וזה נוטה לכאן. זה לוקח מזה וזה לוקח מזה וערבובית השיטות והדעות גדולה ורבה. שפה חדשה נולדה, עברית-ערבית, שחזרה והשפיעה על העברית גופא, או שחזרה ולקחה מהעברית בלי ערבית. הרי אלפי מושגים חדשים, סממנים מוקצעים בענינים שכליים והגיוניים, נפשיים ורוחניים. הרי חיים ונגודים, התקבצות והתפרדות, בנין וחורבן; הרי דברים שלמים, מוצקים כמו ברוח אחד, והרי טלאים ולקוטים. ספרים ממדרגה ראשונה הולכים ונדחים מפני ספרים ממדרגה שניה; האבות נרדפים מהבנים ואנשים הולכים ומתפרנסים ברוחם מכלי שלישי, והראשון טמון או גנוז...

והנה מתחיל חדוש הדפוס ומרבה עוד את הערבוביה במוקדם ומאוחר, בבכורות ובפסולת. תבן נטען על גבי עגלות, ובר מושלך בראש כל חוצות למרמס. אין מושלים יחידים — אין עולם רוחני אחד, כי אם עולמות שונים, שברים של עולמות ואברים שנעתקו ממקומם.

צאו וחשבו אחד אחד: הרי ספרי הלכה ומדרש, ספרי קבלה ופלוסופיה, ספרי מחקר ומוסר, ספרי דרוש וזכרון, ספרים מקוריים והעתקות, העתקות גלויות ונסתרות; והרי באורים, והרי פרושים, והרי וכוחים, והרי לקוטים, והרי הקדמות ללקוטים, והדר לקוטים מהקדמות, מפתחות וכללים. מי ימצא את ידיו ורגליו באלה? ומי ימצא סדר נכון בכל אלה?

צאו וחשבו, כי ספרות החסידות אשר נולדה אחר אלה שאבה מכל אלה ונסתה לטוות הלאה את כל אלה, על-פי רוחה ותכניה היא הבלתי-מסודרה. מלבד הספר החסידי, שער היחוד והאמונה, הספר, לקוטי אמרים, להרב רש"ז מלאדי וספר, לקוטי מהר"ן, למהר"ן מברסלב כמעט לא תמצאו ספר חסידי שיהיה ראוי לשם ספר. אין מוקדם ואין מאוחר, אין ראש ואין סוף, אין התחלה ואין תוצאה ואין כל ברור דברים. גם לעין בוחנת קשה למצוא בהם איזה סדר, איזה ענין נמשך ואיזה רעיון בנוי מכל צדדיו; וגם למי שבקי מה בספרות הקבלה הקודמת לה — מי באמת יכול להיות בקי בספרות כמו זו — קשה להפריש מה חדש המחבר החסידי

מעצמו ומה לקח מאחרים? והן גם הרבנים המחברים והתלמידים הגדולים לא ידעו בעצמם, איה יתום סדר מחשבותיהם הם ואיה יתחיל זה של הקודמים להם. הלא גם הם לא ידעו כל גבולים במושכלות וכל ברור בהגיונות. הנך קורא בספרים האלה והנה לפניך מקרא מסורס ופתגם תלמודי לא במקומו, משל מקורי וחצי זוהרי, פתגם פרדסי וחצי ויטלי, ועוד ועוד. ואם תנסה לקרוא איזה עמודים רצופים, אז ראשך עליך כגלגל מפרורי המחשבות, לקוטי האמירות ומשברי הספירות וטלאי העיונים...

אפשר לך לומר, ספרות החסידות אין בה כל חדוש, הכל לקוח ממקום פלוני וממקום אלמוני; ואפשר לך לומר גם להפך: הרי חדושים גמורים, הרי רעיונות מרעישים, הרי סקירות ודברי חזון באמת. הללו המה כבדי-פה והללו מדברים בהרבה לשונות בבת-אחת; הללו טוים והללו מקשרים, הללו המה הולכים לכאורה והללו רק יושבים על משמרתם.

לסדר מכל אלה שיטה שלמה, לחבר ספר נקוב בשם, החסידות לשיטותיה וזרמיה, כמעשה מיודענו הלל ציטלין (ביבליותיקה של ספרות, ורשה תר"צ), בודאי לאו מילתא זוטרתא היא.

רבים כתבו וכותבים אצלנו על-דבר החסידות, על מדת החסידות, לקורות החסידות, מחיי החסידים, ספורי החסידים, חזיונות ורעיונות של חסידים, נשמת חסידים; ואולם איש לא נתן לנו עוד את החסידות עצמה... רצוני לומר, איש לא נתן לנו עוד את החסידות, בתור שיטה שלמה... עיקריה, ענפיה... דרכי ההסתכלות וההתבוננות שלה... חלוקי הדעות שבה... דרכי העבודה המיוחדים של כל צדיק וצדיק... ראשית זריחת שמשו, הערב שמשו, ירידתו... ואף גם זאת, איש לא נתן לנו עוד בקרת החסידות.

נזקקים אנו אפוא לספר חדש, אשר יקיף את כל החסידות מראשיתה ועד אחריתה... ספר אשר יגלה את כל האורות והצללים שלה... ספר יבקר את כל כלליה ופרקיה... ספר יחקור ויעמיק: מה נותנת החסידות לכל מבקש אלהים... והספר הזה, אשר ציטלין, המקדים כל אלה, נותן לפניך הקורא, הריהו נסיון למלא את החסרון האמור.

נסיון! ואין זה עוד נסיון, וכמה רחוק זה מלהיות נסיון. ראשי-פרקים הוא נותן, ובעצם הדבר אין הם פרקים כלל, כי רק פרקים מלאכותיים הם בלא גבולים. הוא מסמן לנו למשל פרקי: יש ואין, צמצום, כח

הפועל בנפעל, אותיות, העלאת ניצוצות, העלאת מחשבות זרות, העלאת המדות והמתקת הדינים בשרשם; והנה אפשר להכניס מה שנאמר בפרק זה לשני ולא ישתנה כל עיקר על-ידי זה. — הרי לנו בכל פרק, ציטטים, שונים מספרים שונים, בלי שימת לב למה שנאמר מלפניהם ומלאחריהם ובלי בחינה, מלבד איזו הזכרות בהאר"י, במה שנאמר בזה מאבותיהם של החסידים ובמקורים הראשונים. ויותר מזה, ציטלין החוקר והמבקר מדבר בין הפרקים בלשון הציטטים גופא; הוא לכאורה מסביר מה שנאמר בספר פלוני ואלמוני, ובאמת אינו מסביר, כי אם ממשיך את הנאמר, ממשיך ממש . . .

הרב בעל התניא אומר: כל מה שהאדם רואה בעיניו, השמים והארץ ומלואה, הכל הם לבושים חיצונים של המלך הקדוש ברוך הוא; ועל ידיהם יזכור תמיד — פנימיותם וחיותם; וציטלין הוא אומר: כל מה שאנו קוראים מציאות וכו' וכו'. סגנון מתאים לסגנון . . .

אנו פותחים, למשל, את הפרק, אותיות, ואנו קוראים: האלהות הסתירה עצמה בעולם, ואולם מתוך שפח הפועל בנפעל, הרי ישנם בתוך היש עצמו, בתוך המציאות הנגלית עצמה, רמזים וסומנים, המורים על מציאות אחרת רוחית, עליונה; — ומבלי משים אנו מסתכלים בחלק ההערות למטה, מי אמר זה, אם בעל התניא הנ"ל, אם בעל כתר שם טוב או רבי אחר? וכה הולכים ונמשכים כל הפרקים. הנה מעט אמרות של רבי, ומעט באור של ציטלין בסגנון אותו רבי . . . והקורא יתבלבל, ושוב אינו יודע מהחסידות לבד מהקרעים השונים המובאים פה ושם; אבל קרעים ולקוטים בודדים, בלי בחינה ובלי הקדם דברים, שיביאו לידי ידיעה גמורה במה שקודם להם, אינם נותנים להדורש מאומה ואינם מבררים מאומה.

אמנם כן, נזקקים אנו לספר חדש ולחקר ספרות החסידות וברורה; אבל תמהים אנו, אם יקיים מר ציטלין את אותו הנדר, ואם יכול הוא, אם יוסיף ללכת בדרכו זו, לקיימו. אמרו מעט ועשו מעט, ואז תעשו מה; ואל תאמרו הרבה, שמוזה אולי לא יצא כלום. — — —

ב

אברהם כהנא מו"ל התנ"ך עם הפירוש המדעי הוציא לאור לפני שנים אחדות מחברת קטנה, נקובה בשם, רבי ישראל בעל-שם-טוב (בעש"ט),

חייו. שיטתו ופעולתו. המחברת נדפסה בויטמיר והיא מוקדשה לאביו היקר ר' מרדכי, ש, בחווקו יד, ביד קסמים של אב אוהב, היה עוקרו מתוך הסביבה המלאה אויר אירופי והביאו אל פנת ערבוביה נעימה, פנת סתרים, העומדת בתוך סביבה אחרת לגמרי. בתמת ילדים טהורה היה אוהב המחבר להקשיב לספורי הילדים הגדולים, ילדי האמונה, ובכל חום הנעורים היה משתדל להוכיח את גודל ערכן העממי של ההגדות ההן ואת גודל ערכו של האיש (הבעש"ט), שעליו יכלו להתחבר ולהשתרש אצל העם שמועות כמו אלה, והיה דן, שאם לא הניחה לנו ההסטוריה של תקופת אותו האיש, הקרובה כל-כך אלינו, חומר ממשי, המעיד על גדולתו. אם אין לנו עובדות נכונות מחייו, אם במשך הזמן, לא יותר משלשה יובלות שנים, היתה יכולה ההשגחה ההסטורית לעשות עם האיש הזה מה שהיה בידה לעשות עם גדולי המיסדים והבונים בהסטוריה של הדתות, במשך אלפי שנה, בערך. כלומר, להנחילנו רק מין אפוס, מין ביוגרפיה הגדית, המעולפת בערפלי האמונה והמאפילה על כל העובדות הממשיות, — הנה עוד תגדל בזה, עוד תרבה ללבנו יצירת הטפוס הנפלא ההוא, כדי מה שיכול היה להנצח ולהצטייר מתוך הפנטסיה של אותו העם, שנתפתה ונמשך אחריו ברבבותיו, וחוזרת היא הערה זו, אשר בהקדשה, בתוספת באור בפרק הראשון מן המחברת על-דבר לדתו של הבעש"ט. שם אומר המחבר, כי, תזיונות העם היותר גדולים, המתוחים כחוט השני בתוך הסטורית רוחו של העם הישראלי, היא תורת המסתרים, שארית המיתולוגיה הקדומה, שלא הספיקה להתמוג ולהטהר על-פי דרכה של היהדות, ולפיכך עמדה זמן כביר מחוצה לה בתור בן קבוץ, אסוף מן השוק, והיתה מלותה על דרכה המשורכת של ההסטוריה הישראלית. — אלפי שנים היו דרושים לספוס תורת הקבלה בגליונות ספר אחד, ספר הזוהר, שיכיל את תמציתה של תורת-רוזים זו, שיהיה לביבליה שלמה; ולא פחות מחמש מאות שנה היו דרושות לספר זה, בא-כחה של הקבלה, עד שעלה בידו לכונן לתורה זו שיטה מעשית, שביכלתה להקיף את כל העם, להנטע ולהשתגשג גם אצל כל אחד האישים הפשוטים מתוך ההמון — לא רק אצל הוזים יחידים מקדם — בהתמוגה עם יסודי היהדות הרבנית ובהתבססה עליהם. חמש מאות שלמות היתה צריכה תורה זו לחכות, עד שבאה שעתה המוכשרת לעשותה עממית, ולפעול מהפכה גדולה בחלק הגון של כנסת-ישראל, ונפלא הדבר, כי גם בפרט זה —

באופן התהוות הספורים הביוגרפיים על-אודות הבעש"ט — עבר ספר השבחים, דרך אותן המדרגות הנעלמות של התפתחות ספרי דת העתיקים, אשר מתקופת התפתחות ארוכה וממושכה במשך מאות שנים בפיות המאמינים עד הזמן של העלתם בכתב לא השאירו אחריהם בדרך התפתחותם כל רושם נפר וכל עקבות, שנוכל להתחקות על שרשיהם. וכל זה הספיק לעשות הספר החסידי — ובדור כל-כך קרוב אלינו — בעשרות שנים, מה שעלה לקובצי הספורים ממין זה רק במאות שלמות.

ובאמת, המהלך המהיר של האגדה החסידית, אגדה שכמעט התרקמה לנגד עינינו ותהי ליצירה הממלאה לבות אנשים וגם חותכת להם חיים על-פי דרכם, ראוי לשום לו לב מכמה פנים, ולא אך מצד אחד בלבד... הנה מקלל כהנא את רושם החזון הזה, שכבר עושה אותו לחוק, ובמקום שחסר לו איזה פרק, הוא כמעט תובע אותו בחזקה...

חטא היתה חוטאת הפנטסיה של המאמינים נגד הבעש"ט, אלמלא רקמה איזו הגדת פלאים על-אודות לדתו. זר ואי-טבעי היה הדבר, לולא היה מלוח חזיון לדתו של מיסד שיטה דתית, המעוטפת בעצמה ערפלי הסוד, במעשה נסים ושנוי הסדרים מצד ההשגחה.

והנה שוב קוראים אנו: זה דרכה של ההסטוריה הישראלית לעשות זיגנאים, מסלה משורכת במהלכה, כדרכה הרוחני, כן דרכה הארצי. ממדינה למדינה, מקצה הארץ ועד קצה תעשה קפיצות ענקיות. גרגר זרע קטן, הנצרך בכנפי הרוח, ינשא ויזרע בקרקע רחוקה, המוכשרה באותו הזמן לקליטתו. — ואחד מאותם החזיונות בהסטורית האומה הירודה והמפוזרת, המקפצים ככה ממקום לחברה ומשתקעים בכל יום, שהם מוצאים מוכשר להם, הוא תורת הרזים והנסתר המכוסה בגליונות ספרותה העשירה. מוחק המחבר את מטבעותיו מרוב משמוש בהן ומרוב חבה לסממני התקופות והמחזות, שהוא בעצמו מקצרים ומרחיבים ועושה מהם כונים כונים. פה ימעט החום שבלב ועוד יותר — התפעלות מליצית לשונית. ועד ד' הארצות הוא לו, להיותו שלטון אוטונומי יהודי, חזיון נפלא, שלא ראתה כמוהו האומה הישראלית בכל גלותה (עמוד כ"ב). ובצבעים כאלה הוא מתאר כל מאורע, אם גדול אם קטן. כהנא הוא חוקר במקצת, מבקר במקצת, מלקט ובורר לו את הסממנים לפרקיו, והוא גם מפרט אותם לפרטיהם; אבל בראש ובסוף הפרטים הוא עושה לו כללים יפים ומיני סלטולים תולדותיים, ואין גם כלל

אחד. שלא ישיח בו מ,הסטורית ישראל, ולנו כל זה, ככל כפל הדברים שלו, למותר.

הוא מתחיל להרצות ולומר: איזוהי הדרך, שבה התפתחה מחשבתו של הרמב"ם במשך תקופת חייו זו, המעוטפה כלה מחשכים? והוא מחליף תיכף את השאלה הנכונה במלים אחרות וחוזר: איזוהי הארץ, שבו הלכו רעיונותיו, עד הגיעם לנקודת אותו ה,אני מאמין, שהיה אחר-כך לכוכב מאיר בכל השיטה שנבראה על ידו? — הוא אומר על נכון: אין איש יודע מזה עד-מה, מאחר שספור פעולתו וחייו לא הגיע לדינו בסדר כרונולוגי, כי אם קטעים וסרוגיין, מבלי שום ציון הזמנים; ותיכף לזה הוא מסמין משפט בלי טעם ואומר: בלי-ספק היתה התפתחות אפיו הכביר נכנעת לאותם החוקים, השוררים בהתפתחות שאר בעלי-חיים... כה משמשים בכל המחברת אור וצל בערבוביה. הרי סקירות נכונות, והרי התפעלות וחום ומליצות ודברים שטחיים. ההשוואות בין הקבלה והחסידות בניויות לעתים על בלימה. הרי פרוט הפרטים וכלול הכללים; ובעיקר אין הכללים הללו תולדות אותם הפרטים ותולדות אותן החקירות. כהנא אינו חוקר לגמרי באלה, כי אם מרצה, מלקט, מבאר ומהלל. יש ניצוצות בכל פרק ופרק, אבל אין אור מאיר...

ג

ממין אחר היא מחברתו של ש. א. הורודצקי על-אודות רבי ישראל בעל שם טוב, שנדפסה בשני כרכי, העתידי הראשונים וגם בקונטרס מיוחד. הורודצקי יודע את החסידות יותר מכהנא, והיא גם יותר מתאימה לרוחו. מאהל החסידות בא אותו סופר, בהם גדל, במ שכלל לו את האופק המדעי שלו. הורודצקי אינו נלהב גם במקום שהוא מתפעל; הוא אוהב את החום, את הרגש, ונושא בִּחְבוּ יראת-הכבוד לכל נאצל ונעלה. הוא אינו פותר, גם אינו רוצה לשאול; אבל רוצה הוא להראות צרופי הרוח, לברר ולסדר. ההתנגשות רחוקה ממנו; מיתמות הנפש, בעת יכבו כל הנרות אשר מסביבה, לא יפחד פחד. אם הוא מטייל, הדרכים כבושות לפניו; ואם הוא מטפס למעלה, לא יפגש צורי מכשול. יש מרחב בעולם עד לבלי די. מי יאמר: אפסה תקוה מאנוש, מי יאמר, כי אין אלהים וכי ננעלו כל שערי תפלה לאלהים? הוא הולך את דרכו; והוא יארח אליך, מתחבר עמך ומראה לך את מסבי התולדה, קשורי המעשים וחזיונות בעלי-

הרגש. כי תישן תחלום, והנה תקום בבקר והשמים והארץ פתוחים. יש אֶל עולם, אל ישראל ואל דעות. אלים רמים בראו יש מהכל, והם הציבו גבולות העמים, חקקו תורות ומשפטים ושלחו שליחים לכל גוי. לא חסר נביאים הוא מין האנושי. צריך אדם רק להבין תהלוכות הדורות, סימני האישים הגדולים. קיומה של החסידות תלוי באורה, נצחונה הוא נצחון הרגש והאור.

מלה חביבה להורודצקי: מסתורין, ולו לא מלה היא בלבד, כי-אם חלק עצמי מן החיים. הוא מכיל כללים והם בהירים כפרטים; הוא מפרט וחוזר ומפרט, והקורא לא ילאה. — האגדה לא אך תפליא אותו, היא מזינה אותו. העבודה לשוכן בערבות אך מנת האדם היא. את החוקים לא ישנא, המה אך לו למועקה. הוא אינו מתפלץ, אף לא מוכיח, כי אם שמש הוא למתקני דרכים.

הריב"ש היה אחד מן המחוקקים, את נתיבו תמצאו אך בארג המאורעות וכבוש הרוחות. אנו גוללים בפרקי תולדה כמו בספר. הכל קרות ובולט. הכל ברור ומפורש והכל מאיר. יש במדעיותו של הסופר הזה מין תום של שירה, מין פתוס של אֶמון. הקורא המתבונן אינו מסכים לקשוריו תמיד ולא בכל מחקר הוא מציית לתוצאותיו; אבל הוא הולך עמו ושם לב להרצאותיו ולסימני השואותיו (ביותר במבוא). באשר יורה ויסביר הן נרגיש אויר של מקורים. הוא אינו עומד על גבם, כי-אם נושא אותם בחבו ונותן לנו מהם ומרוחם. המדעיות החסידית של הורודצקי היא חציה ברור וחציה אמונה, אמונה צרופה וברורה. אם נשכח דבר, יִחֶה הוא אותו בנו; ואם לבנו מהסס, הוא ירגיע אותנו. במהות החסידות שלו אך מרגוע ותום...

ד

בין שני עולמות,

בחלק התרגומים של מאסף, התקופה: נדפסה אגדה דרמטית בארבע מערכות, נקובה בשם, בין שני עולמות או הדבוקי. המחבר הוא ש. אן—סקי. והמתרגם — ח. נ. ביאליק.

עוד בהרמת המסך לפני המערכה הראשונה נשמעת זמרה חרישית ומסתורית: על מה ולמה יורדת הנשמה מאגרא רמא לבירא עמיקתא?

ירידה צורך עליה היא, ירידה צורך עליה היא. והזמרה הזאת נשמעת שוב מתוך עלטה בתום כל החזיון והמסך יורד . . .

בסוף העולם הר גבוה ובראש ההר נתונה אבן גדולה, ומן האבן נובע מעין זך וטהור; ובסוף העולם השני נתון לב העולם, מפני שכל דבר בעולם יש לו לב, וכל העולם גופו – גם הוא לב אחד גדול לו. ולב העולם צופה תמיד מרחוק אל המעין הוֹך ולא ישבע מראות, והוא מתגעגע ונמשך ומשתוקק וצמא אליו; אבל להתקרב אינו יכול, מפני שברגע שהוא זו ממקומו כדי פסיעה אחת – מיד נעלם מעיניו ראש ההר ומעיניו הוֹך. וכשלב העולם אינו רואה רגע את המעין הזה, מיד כל חיותו פוסקת: ובלי חיות הלב, אין חיים לכל העולם והוא נוטה למות. והמעין הוֹך אין לו זיו משלו והוא מתפרנס מן הזמן שלב העולם נותן לו במתנה ונותן לו לב העולם יום אחד. וכשהיום נוטה לערוב – המעין הוֹך מתחיל מזמר כנגד לב העולם, ולב העולם אף הוא מתחיל מזמר כנגד המעין הוֹך; וזמרת שניהם מתפשטת בעולם, וקרני-אור יוצאות ממנה ונמשכות אל כל הלבבות של כל הדברים שבעולם, ומלב לחברו ומחברו לחברו. ואיש אחד נאמן וחנון, משוטט ועובר בעולם ומלקט את ניצוצי האור של הלבבות ואורג מהם את הזמן; וכשגומר לארוג יום תמים, הוא נותן את היום ללב העולם ולב העולם נותנו אל המעין הוֹך וזה חי עוד יום אחד . . .

לא בספר חסידים: ההזיתי, כתבתיו אני בימי נעורי, אנו קוראים דברים כאלה, ואף לא בספורי החסידים האויריים של פלוני ואלמוני. כח שירי חוק יצר את אלה. משולח אחד בין הנפשות הפועלות באותו חזיון משמיעם באזנינו, משמיעם לנו מתוך המעשים והמון החיים גופם. – אין לנו כאן דבר עם משורר מסתורי, שלו דרך מיוחדת לבטוי צרכי לבו ולגעגעועי-נפשו. כי-אם שירה מסתורית ואף ריאלית לפנינו, שירה שואבת פרקיה מנבכי-העולם. מטרלינק והדומים לו עושים רושם ידוע על-ידי קצורי דברים והבלעת אמרים. בני-אדם של משוררים אלה מלאים הם או נראים כמלאים על כל גדותיהם צער ופחד משנה. המה מתדמים לאלמים ומדברים אף ברמו . . . השמש בוער בחוץ ובחדרים שורר אופל מלאכותי . . . אבל אנ-סקי אינו כן. אדרכה, הוא מרבה דברים ומרבה אף מרבה לארוג. הוא בונה יסוד על גבי יסוד ושם אבן על אבן. נכנסים אנו להיכל, והנה חדרים רבים נפתחים לכל עבר. מאולם אחד

אנו באים אל השני, ומזה לאחר ושוב לאחר; ובכל אשר נפנה, הנה עומדים כלים מכלים שונים, שלחנות וכסאות וארונות ועמודים לא יחסרו. אבל הרבוי הזה אינו מפריע את הקורא כלל. אדרבה, הוא נמשך אחרי החזיון כמו בחבלי-קסם; והוא מהרהר וחוזר ומהרהר, אף אם לא ימנה בין אלה, שרגילים בכך.

בין שני עולמות אנו נתונים בהאי עלמא גופא. דו־פרצופים בנו וברוחנו. הנך עושה מעשה פשוט ואין זה פשוט כלל. הנך מתאבל, נאנק ודומם; ועל־יד רחשי הנפש האלו מתעוררים שוב רחשים אחרים, פעם מקיפים אותם, פעם סותרים להם ופעם אך משלימים אותם. אין לבקש את המסתורין בערפל, אין צורך לעמוד בבית־הכנסת בקרן־זווית ולהתפלל בחשאי, להודות או להלל או להשתתף בצער השכינה ולבקש חסדה. כל מקום שאדם עומד עליו ונושא משם עיניו השמימה, קודש קדשים הוא. כל יום בחיי האדם — יום כפור הוא. כל איש ישראל כהן־גדול הוא; וכל מלה שיוצאת מפי האדם בקדושה ובטהרה — שם הויה הוא. ולפיכך כל מחשבה זרה של האדם, כל ירידה וכל נפילה שלו — מביאה חורבן לעולם כליו. כה משיח הצדיק ר' עזריאל באחת ממערכות החזיון, בעת שהחסידים, חסידים ממש מן החיים ולא אלה מן הספר, סובבים את השלחן. והוא מוסיף ואומר: נשמות ישראל מתוך יסורים קשים וענוים גדולים, דרך כמה וכמה גלגולים, כתינוקות אל חיק אמם נמשכות הן ומתגעגעות לכסא־הכבוד; ופעמים כשהן מתקרבות עד הכסא ומגיעות סמוך לו ממש. — יש שהקליפה גוברת חס־ושלום, והנשמה נכשלת ונופלת . . . ולפי גודל העליה — עוצם הנפילה . . . כל מה שהעליה גבוהה ביותר — הירידה עצומה יותר; ונשמה כזאת, כשהיא נופלת לתהום — כל העולמות וכל עשר הספירות בוכים ומתאבלים עליה. ולהשיחות הללו הנה פה גלמים, עצמות ובשר ממש.

איזהו העוז שבחטאים? — הוי אומר התשוקה אל האשה. וכשמצרפים ומזככים אותו החטא, באפן שלא ישאר בו אלא הניצוץ של הקדושה, כל הטומאה מתמרקת ונהפכת מיד לקדושה עליונה, לשיר־השירים. בהיחס שבין חנן ולאה, גבורי החזיון, יחס לופת שני צירי העולם — החיים והמות, נתן לנו אנ־סקי שיר־השירים תוגי, צבעיו ושפתו לקוחים מעולם הקבלה והחסידות ותקפו חודר לכל לב.

מתפוצץ העולם להרבה רסיסים; ואתה קם ומאסף שוב הכל, מחבר חלק אל חלק, שבר אל שבר, והנך יושב שוב במרחב, — אבל העקה מדברת גם פה באלפי פיות. על כל זווג ועל כל יחוד מכריזים במרום, ובני-השטן באים ומפרידים בין אלה אשר יחבר אותם אלהים. בוכה האדם, כי שדדו ממנו את נצחו. בוכים אראלים, בראותם מורם ורבם, אדון-כל, יושב על כסא מתמוטט גם מתמוטט . . .

ה

י. ל. פרץ. כתבים. תמונות, ציורים, ספורים ושירים ישנים וגם חדשים. חלק רביעי, ספר עשירי. חסידות. הוצאת, תושיה'.
ואני כבר דברתי על-אודות הסופר הפיוטי הזה באחד מ,ספרי השנה' לנ"ס וקראתי: הבו גודל למשורר גם בכלות היובל! שבתי והצצתי בציורים הללו. הלא שיחות חסידיות נתנות לנו פה, ובאלה אנו עומדים.
אבל הן אלה אינן שיחות בלשון החסידים ממש, כי אם גם הרבה והרבה נכנסו בהם מהמשורר גופו, שלא ידע לצמצם את עצמו מול המעשים עצמם וההויה עצמה. גם באלה אור, אור וחום; אבל הכל נדחה מפני שפעת האור ומפני רתיחת החום. לעולם החסידים אנו אומרים להכנס, לעולם צפוף ומרוח כאחד; אבל המשורר, המלוה אותנו באלה, הולך וקורע את הדלתות, פותח את החלונות ומכניס יפי האמנות במקום תום ופשטות. אמנם במדה אחת מאלה נמצא שביבי חסידות; אבל הנה תשע המדות היתרות באות אך לטשטש את המתנות שבידו . . .
אנו קוראים, למשל, בציור הראשון, שהשמחה במעונו, את שיחת אותו חסיד, כי יראה לאחר את גודל החסידות וההבדל שבין עולם לעולם. והוא אומר: הם מתפארים, שהם אוכלים בדרך-ארץ . . . ואני יודע, שאינם יכולים לאכול בלי דרך-ארץ! לפי שהם מסיבים בלי שמחה, בלי ניצוץ של חדוה ורעות . . . אין חדוה, מפני שאין ידידות, מפני שאיש לא יכול נשוא את פני רעהו . . . תועבה היא לאב ולבן לאכול מקערה אחת; שני אחים אינם מסתפקים בכלי מלח אחד . . . מפרכסים זה את זה, משוחחים ומספרים בנעימות, לפי שכן המנהג; אבל הם אינם חיים, וסעודתם — זבחי מתים . . . , שוטים! מלחמם לא פרסו לדל, לא הפרישו חלה, לא ברכו על הכוס. תורה אינם אומרים, זמירות אינם מזמרים; והם הפצים לשמוח!, כל נדנוד פה אמת, כל תנועה קימת, כל הֵד והד כאלו יוצא מפורש מפי

אותו חסיד. סעודתם של אלה זבחי מתים... וסעודה שלו היא במקום קרבן, במקום קרבן תודה! ולאידך, אומר אותו חסיד תיכף, בתארו את יחושו אל הטבע בימים שלפני הושענא רבה, בהאי לישנא: עוד לא עלה עמוד השחר... לשמים עין עופרת כהה... ענגי-בקר וצללים רצים אנה ואנה... בפאת קדים דמדומים קלים, נגוהות מתאספים... ובין ערבים יזל הנחל, יזל ויפכה, יזל ויפכה... מרחוק: פיק, פיק! איזה עוף משונה מצפצף; טס, טס... יענה השני לעומתו לאמר: דום, אל תפריע... והנחל מפכה והומה בלאט; ואני הולך על שפת הנחל ומקצץ בערבות... ופה שוב אין אותו חסיד מדבר, כי אם פרץ... הפייטן פרץ מדבר פה, ואך הוא מתנה אהבים עם הטבע, אך הוא מלקט ניצוצי אור בכל אשר מסביב. פיק, פיק! הנה פרץ לפנינו אך פרץ. כל אשר בכאן אומרת שירתו של פרץ. ואין עוד כאן שיחה של חסיד כלל...

בוקעת ויורדת היא תפלת אותו ירא בבריסק, המתגעגע לעולם אחר ולחיים אחרים מזאת התורה ורביה, לאמר: רבנונו של עולם; רוצה אני להיות בשבעה מדורי גיהנם עם פושעי ישראל מלהיות יחידי בגן-עדן. הנה חיים בציור הנגודי בין שני עולמות היהודיים, נקוב בשם, בין שני הרים. — אבל שוב נעשים הדברים רחוקים מן החיים, אם יחדל התאור ויחל הדבור... שואל הרב מבריסק ושומר התורה את תלמידו אשר עזבהו, שואל אותו על דרכו, ונעשה לדורש חסידות וארחותיה, לאמר: למה ברחת מהשיבה שלי? מה חסרת שם? והצדיק ישפיל קולו ועונה: אך דבר קל חסרתי — אויר לנשימה. מה אתה דובר, נח? שואל הגאון; ושוב משיב התלמיד הצדיק בעמדו לפני רבו: לא יכולתי לשאוף רוח רבי. אויר לא היה לנשמת. אויר לנשימה דרשה ההשכלה ולא החסידות. החסידות דרשה חיות. וקונם אני מכל שירה שבעולם, אם ככה ידבר צדיק, אחד מרבי החסידים, אל רבו, אם ככה ידבר אף בקרוב...

הקולות הם גוף הנגון, והגוף אינו חי בלי נשמה! ונשמת הנגון מה היא? נשמת הנגון היא לב האדם — אהבתו, כעסו, חנו וחסדו, חמלתו ורחמיו... או, געגועים וכליון הנפש, וצער וחרטה — נשמת הנגון; ולהפך, כל תאוה רעה, רחמנא ליצלן — נקמה ונטירה; וכל מה שהאדם מרגיש... וכי יתחברו הקולות לגוף אחד שלם, ויפח בהם המנגן מנשמת אפו וחי הנגון; דברים יפים, אף יפים נאמרים, בגלגולו של נגון, והמה

מנענעים את הלב; אבל תמה אני, אם אמרם אותו חסיד מטלנא באזני חסידי פולין, אמרם בזה הלשון ממש...
 גם משירה לירית, אצילית, ומקום בכאן לשירה אצילית, נדרוש מעמד ריאלי. ואם אדם עומד לפנינו ומשיח, צריכים אנו לשמוע רק שיחתו בלבד, ולא שיחת המשורר עצמו. והא ראייה — נדבר בשפתו — קח את הנגון וסרס אותו. התחל בו מסופו או מן האמצע — בסך-הכל ישנם כל הקולות, אף אחד מהם לא נגרע; אך נשמת הנגון פרוחה ואיננה... יונה ברה שחטנו ויצאה נשמתה... ומת הנגון, ברמינן הואי.
 מכבדי המשורר ומעריציו אל יחשבו לי הערה זו לעון.

1

ספורי חסידים יצאו לאור אחרי ספורי פרץ מאת יהודה שטינברג. בהוצאת, תושיה, ןרשה תרס"ד. וזה תכנם. בספר הראשון: גדליה. — מאי חנוכה? — זידיל השען. — מהעבר הקרוב. — רבי מטיל ויצחק שלום זעירא. — ירוחם פישל הנסתר. — מתוך כעס. — שניהם יצאו בגולה. — בדידות. — גבולין. — בשל כותל מערבי. — במה? — שני המלמדים. — מתוך ודוי. — ליל נדודים. ובספר השני: התם. — עונש ושכר. — הזקן ונכדו. — ואותו הילד היה. — אברהם מאיר הזקן ואלקנה האברך. — עסקי פוליטיקה. — קריאה וזמן. — בלילה ההוא. — ל"ג בעומר. — בליל שני של פסח. — המן מן התורה מנין? — הצדיק מססוב. — שלום עליכם. — הזקן בין נכדיו. — רבי יעקב. — נסיון.

שורה הגונה של ספורים וציורים, שבהם אנו רואים את חיי החסידים, חסידים מן המובהר. וחסידים בינונים וגם פחותים. שטינברג אינו מהלל, אינו משבח וגם לא יהתל ויעקץ. הוא אך מתאר, מתאר את האנשים הללו, מתאר את גופם ורוחם ואת עולמם; והוא מכיר את היהדות הזאת בכללה ובפרטיה, בגבולה ובתאיה, מכיר ביותר חשבונה של עולמה.

טובה גדולה עשה הקדוש ברוך הוא עם כל בריותיו, שנתן להן את החיים; ועוד חבה יתרה הראה לעם ישראל שלו, שעמד וצוה להם גם תרי"ג מצות, בכדי שיוכה אותם בשכר טוב, כאלו לא היינו מקיימים את המצות, כאלו לא היינו מניחים תפילין ולא היינו מתפללים, ולא היינו שומרים את השבת בלי צווי! כלום יש תענוג בעולם יותר גדול מקיום

המצות, ממרור בפסח, מתענית יום-הכפורים, מתורה ותפלה וכדומה. אומרים, שהרשעים הם בעלי-תאוה רחמנא ליצלן; ואולם הוא, גדליה, נושא הספור ונושא כל המחשבות הללו, אינו יכול להבין, אם באמת בעלי-תאוה הם, איך זה יכולים הם לעצור בנפשותיהם, שלא לקיים את המצות הטובות, הנעימות, המשמחות את הלב ומרחיבות דעתו של אדם? שוטים הם! שוטים אומללים! לא די, שאין להם חלק לעולם הבא, אלא גם מעולם הזה אינם נהנים כל צרכם...

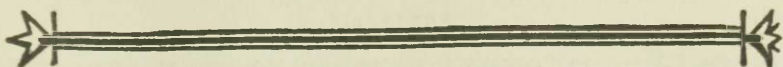
זהו טפוס החסיד היהודי על קרבו ועל כרעיו. זהו אדם, שיצרה אותו היהדות החסידית המעשית בכל תומו ומהלכו. הוא בעצמו, גדליה, אין לו מה להתאונן על חייו; אמנם יש שהוא נאנח בלי כל סבה קרובה לזה... אבל תוך כדי אנחתו הוא מתבייש מפני עצמו; ואז הוא גוער בנפשו: שוטה, מה נאנחת? נחלי אפרסמון חסרים לך? כתר מלוכה אין לך?

ומה חסרים המה יהודים כמותו בעולמו של הקדוש ברוך הוא? ומה חסרים הבנים, שלהם אב שבשמים הדואג כל-כך להם וכל-כך משגיח עליהם ועל חייהם בהשגחה פרטית ממש? ביום הראשון והשני בשבוע הרי מקבל היהודי נחת-רוח עוד מתענוגה של שבת שעברה; מיום החמישי ואילך כבר הוא חש קרבת השבת הבאה. נשארו עוד שני ימים של חול בינתיים: של חול ממש בלי צל שבת. אבל הרי גם לימים האלה תורה ומצוות, תפילין ותפלה ערב ובקר וצהריים. הרי מצות-שמע בכל יום והרי ברכות והרי נטילת-ידיים, והרי הכונות בסדור ובלמוד. מה חסרת ומה עוד יחסר לך, בן-אדם? וכי קמת בבקר וברכת ברכת שלא עשני גוי, שלא עשני אשה, שלא עשני עבד; ולאידך, אזור ישראל בגבורה, עוטר ישראל בתפארה. יציץ אלהים יתברך מחרכי הפרגוד על כל בני ישראל בכל אתר ואתר, איך הם מתקבצים בבתי-כנסיות ובבתי-מדרשות ואומרים בקול רם: אמן יהא שמיה רבה מברך לעלם עלמיא! והוא, המלך, מנענע להם ראשו. אב גדול זקן מאז ויושב בישיבה ובניו בהאי עלמא מיחדים יחודיו וקושרים לו כתרים. ומדמו של גדליה, שהוא גלת הפתרת של שני הספרים גם-יחד, לקח לו המספר מעט מעט ללוש את הבצק לנפשות האחרות, אשר אך חלקים מהן יתאר. אין כאן שוב חדוש על רוחו של גדליה; לא ידע המחבר להוסיף, ולא עוד אלא גם מקלקל הוא רב, אם חוזר ומערבב בימי התום

הללו. תום גמור, את ימי התסיסה של הציוניות, ימי הרצל, משיח בן יוסף, והאקציות של הקולוניאל־בנק. — הנה מים קרים נשפכים על ראשנו. בעת הגוף רותח מרוב חום וחמימות.

יודע היה שטינברג לתאר גם תאי הנפש לאדם באשר הוא אדם ואינו עוד חסיד; אבל הנה כל־זה עשה במין קלות ובמין הרגל... הוא ידע לסַפֵּר וסגנונו הקל היה עשוי לכך; אבל הוא עשה זה, כאשר יעשה אמן במלאכתו, ואך במלאכתו בלבד...

פ ר י ח ז ו ן

א

מטעים וספיחים

כ י יפקח נער עברי את עיניו ויבט למרחבי העולם, אמור יאמרו לו: בראשית היה המאמר והאלהים כונן את מוסדי ההויה בדבר-פיו. הוא אמר ויהי אור. שוב דבר ויהי רקיע, ונקוו המים ותהי ארץ ואדמה. אז יברא הוא ומתי-סודו את בני-האדם. ויפוצו אלה לכל עבר, לרדות בעוף ובחיה ולהלחם גם איש ברעהו. נהרג הבל ראש הרועים, אף למך הרג איש לפצעו וילד לחברתו. כמו אנשים לטשי ברזל ונחשת; כמו ראשונים לתפשי כנור ועוגב. הוחל לקרוא בשם ה'; ולאידך החלו רבים לסור מאחרי אדני. אלהים נטע על כוכב אחד את גן-העדן ומסביבו — תפתה וילדי משחית. בני-האלהים זנו את בנות האדם; ויתעבר אל-שדי ויביא מבול על הארץ יצירת חמדתו להשחיתה. ואת קשתו נתן בענן לזכרון-ברית בינו ובין השרידים, שנותרו לחיות על-פני האדמה ולדעת את שמו. נח הוא ראש לשבטי הארץ; אברהם הוא ראש למולים ומשה הוא ראש למחוקקים. הלא מסורה רבה לנו, מבארת ומפרשת היא את כל המעשים והמאורעות ואת כל דברי התורות והמשפטים שעליהם יחיה בן-האדם. לכל אות בחיים הנה מנגינה דתית, לכל חזון מפולש ואף בלתי-מפולש עשו סימן והגבלה להכירו ולמשש בו ולבטאו בשם. ולמדו האבות את בניהם את אשר הנחילום הוריהם גם הם. אגדה קבועה לנו לדורות ופרחים נוקשים. יעקב כהן הדפים ב,העוגן, קובץ ראשון, משלי קדומים, משלו, לא ככתוב ולא כנאמר . . . הוא אמנם משתמש בשרידי המקרא. אבל אומר הוא להרים צעף אחר מחידת-עולמים. לא חג הוא להבריאה, בצאתה מן האבנים; לא קול אדני על המים, ואף לא חלום גדול מתרומם מעמקי התהו לקלא דרור

למקשה הנצח. כי אם ימידכאון, רגשייתמות ותמהון גם יחד ממלאים את אדם ואת חוה, את קין והבל ואת כל בני השבט, שאכלו מעץ־הדעת וכרתו גם ענפיו. האדם נושא את האור לו ולכל הקרובים אליו; אבל גם הצל רודף אחריו. ילדות לכהן. קין שלו אוהב לחפור באדמה ולשבר ענפים ולידות אבנים בצפרים המעופפות. — והבל גם הוא מדלג על כל מורד וגיא ונושא נפשו ושולח אותה על־פני מרחקי התכלת מלמעלה ועל־פני הכוכבים. ילדות להמשורר, ואף זקנה ואימה לו. כי, תחלום חוה אחרי מות בנה ותיקץ ותקום ממשכבה, עוד החלום בין עיניה, ותלך הליך וגושש, הלוך ותור בעינים כלות בין צללי ברושים אַלמים, קופאים בזו־ירח. אדם הראשון רואה את בניו ואת ניניו ונכדיו שמונה דורות, העובדים את האדמה ושופכים ממשלתם על עץ ואבן; — והוא הולך ומוסיף ללכת, שבילו מתרומם לאט לאט, ויבוא אל בין ראשי הרים גבוהים, והם פרוצים בשמש וענני ערפל שלג, כבדים וקלים בין כתפיהם. בארץ שויציה מטייל רְעו של הנחש הקדמון, והוא מבורך ואינו מקולל. — הוא מודה לאלהים על אשר ברא אותו, ועל אשר נתן בו את החפץ ואת היכולת גם לעבור על דבריו. — אבל — הוא בוחר טוב. — הוא, בא בסוד־קודש, להיות עומד ומשרת לפני אלהים הוא וזרעו עד עולם. וכאלה קראנו, לכאורה, שוב גם בספרים . . . במשא הראשון של המשלים החדשים האלה דנים, הנצח והרגע, יחד, למי מהם התוקף והחיים? — המשורר אומר להנחיל לנו דברים מעצמו, תמורת מטעי הצבור. הוא השואל, והוא במלאכתו — מלאכת־יחיד לא עלתה לו — הוא גם המשיב . . . על שפתו הקלושה באלה לא אדבר. —

דרך אחרת במשלים־קדומים היא למשורר אחר, לרעהו ח. נ. ביאליק, בפרק אחד מספחיו (מולדת, כרך שביעי, חוברת ראשונה). הניכו של ביאליק אוהב את החדר הישן, לומד חומש עם רש"י; והדברים מאירים ושמחים. הנה אחימן, ששי ותלמי, והנה גמליאל בן פדהצור, אף נחבי וגדי בן סוסי. הנה הזוזים והזוזומים, והנה אלופי אדום וכל גבורי בראשית. מי נער קרא בספר־הישר או בספר־הפקודים, ולא ידע את כדרלעומר מלך המלכים, בהצותו מלכים אחרים או את עוג מלך הבשן? הולכים הם בני אברהם העברי במדבר עיפים ויגעים; והלו בא לנגדם, עוקר הר גבוה מאד ביזו האחת ורוצה להשליכו על גוי כולו. — כמעט רגע ותמו יחד כל בחירי

יה; והנה בא משה בן עמרם ויפל את הענק הזה למדחפות. כה הולך ומספר לנו נערו של ביאליק, מה שלמד בבית רבו: פסוק אחרי פסוק, באור אחרי באור; וכל צוררי האגדה משובצים הם במקומם, אף תג אחד לא יחסר. אין כאן חוזה, ישא עיניו הוא אל עברו של שבטו, ואף אין פה נער לומד בפרחי אביבו דברי זכרונות מספר הברית ונפשו שואפת להקדיר ירחי קדם. אין כאן יוצר אורג שוב כל נצני קדם ומרוה אותם מרוך נפשו מחדש, כִּי־אם מי שחוזר על משנתו . . . על־יד ימינו של אותו הנער עומד מצד אחד הסבא הפקח ומלמד אותו להביט בעיניו הוא; ומצד שני עומד שוב חניכו של הסבא וקורא לו לאמר; הרחב פיך ונמלאהו! נמלא אותך מן הכתוב ומן הנאמר . . .

הנער שב מבית רבו לבית אביו והוא נטפל בדרך לארחות ישמעאלים או דודנים. באחד המקומות ילוו אותו גם הגבעונים. וכה חולפים ימים ושבועות, ימים ושבועות; הוא ונערי השבטים הקדמונים בוקעים מדבר צין וחוצים מדבר פארן. הרגלים בצקו, השמלות והנעלות בלו. האח, הנה חצצון־תמר. מחצצון־תמר נוסעת מחנה ישראל למתקה, ממתקה לחור־הגדגד ומשם ליטבתה. הלא כן כתוב בפרשת מסעי, והלא כן קרה את אבותינו בלכתם במדבר. —

מבצבצים ועולים — לפני המשורר המקדים — עולים לפניו בערבוביה ובצורה מסורסת דורות ויובלות, עמים וארצות, מעשים ועלילות, שכבר נמחו מספר החיים וזכר בעולם אין להם. בא הוא עם כל הקדמונים בדברים ושותף הוא לחייהם ולמעשיהם. לומד הוא סתום מן המפורש, ויותר ממה שכתוב — משלים כח הדמיון.

אבל אין כאן השלמה ואף לא סימני תחיה. מטיילים אנו במבוא פתוח משני עבריו. אין ערב ואין בקר . . .

ב

שירת המדבר

כשתי ערבות מונחות זו על גבי זו המה שני חלקי דברי ימי התורה. ספורי הימים מלפני רדת אלהים על הר סיני וספורי הימים שלאחר ימי כריתת הברית באש ובהזאת הדם. הנה מעבר מזה ימי התחוללות אלהים, ספורי הנחש ובן־האדם, חורבן עולם, התפלגות שבטי העמים ודברי ימי

משפחת האבות, חיי היחיד בתור אב ופטרון, מצרי בית ואף אהבת נשים המה התוכן. אשה אשה וצרתה בחייה, ספור יהודה ותמר אף לא מתמול הוא, כי אם גם מהיום. — רוח אחרת נושבת בימים שלאחר ימי מתן-תורה. עזב העם את ימי המצור והעבדות במצרים וילך לו עם מושיעו בן עמרם בארץ המדבר. ומשה אינו רק מושיע וגואל, כי אם גם מיסר קשה. מתקוממים המה הרבים נגד היחיד, ממרים הם והולכים אחרי שרירות לבם. והיחיד — אומר הוא לתת את הברכה והוא מקלל ונפשו עליו תאבל. מחוץ למחנה יתקע את אהלו; והעם שוכן באהליו למשפחותיו, או גם בוכה הוא וקובל על עסקי משפחותיו... לא תחמוד. לא תשא עיניך. אל תסג גבול. לא תשמע אל מאויי נפשך. ולמעלה בוער השמש ובקרב האדם אש בו תוקד תמיד. אַל נעלם מדבר אל עבדו ומשיחו. באהל המשכן, ראנה לעינים. מקריבים קרבנות לבני אלים. משרתים כהנים לבושי אפד; בראש העם עומדים נשיאים; חוגג העם את חגיו גם לעגל ולפעור. אור היום ומרחב, יופי ועוז החיים! חיים במלואם. לא היו כאלה גם בימי שפוט השופטים וגם בימי המלכים, המושלים מבקר עד הערב ומערב עד הבקר. כח במתנים, תעצומות בעורקים, אוכל האדם מפרי העץ ולא יגורש מן הגן.

אם חולם המשורר שירת החזון והדת, אם לוקח הוא מזרע האגדה ונוטע אילנות, אם ממשיכים הסופרים את דברי ימי המלחמות ומתארים את תעצומות נפשות גבורי יהודה וישראל, הלא אך עושים יש מיש ומעלים בנין על גבי יסוד. באר תהיה לנחל, הנחל לנהר, וזה מתפשט ומתרחב והיה לענף הים. אחרת היא, אם נכה באבנים ונוציא מים, אם גם בשדה החוקים והמשפטים נחפור ונגלה את רגבי הזמרה הצפונים בהם, אם בדור המדבר נשמע את התרועה לתאות נפשנו, אם שם נקים לנו משכן חדש לבת-שירה חדשה, לא ידענו אותה עד כה.

לספרות החדשה האחרונה נפלה בשעת חרום מנה זו לנחלה, ודוד פרישמן הוא הנותן. הוא קיים אותו נדר.

פסע יוצר שורת המעשיות הבבליות גם על הביבליה בעצמה בתור ספר דת ויפה באף בני עבר שחיו אז ויקימם על רגליהם. כמוך הם דברי נביאים ואין שומע לדברי התוכחות והיעודים. לאדם קומה, יונק הוא מאור השמש והוא עובד את השמש, חום ושיח לכל חי, רוחב ופשוט.

ומצא המספר את הפתוס לחיים בלי מעצור ולתוגה הכבירה של נפשות
נפתחות כמעילות וגם הן נאספות.

לא קול אלהים מתהלך, כי אם קול האדם. הסער שבלב ממלא את חלל
העולם. חול בוער, מתאדמת כל עין וכל שער שבראש מתקשה. כי יבוא
גבר אל אשה, כי יתאו החי תאוה, היה יהיה ככוכב עולה מן נהר די־נור
וכמו לויתן עוזב את מעונו. חרדת האהבה לא ידעה מחוקק וחווה, כי אם
בני השבטים החונים לצבאותם ולדגליהם. . .

כי ישוב יהודה אל נוהו וישראל ישוב אל אדמתו, יפשט עקמומית לבו,
ישליך מעליו אדרתו, וירד אל הירדן לטהר את בשרו, ועלה יעלה והוא
נער, אין לו תורה ולא חוקים ולא מצבות, אף לא קברי מחשבה. וכי
יספר איש לרעהו איזה מאורע, אשה תשיח באוני רעותה או בתה על
הימים שעברו ועל שנות־קדם — לא מימי עזרא וירמיה יספרו, אף לא מימי
דוד ויהושע, כי אם מימי המדבר וכל החרות והעוז שבחיי המדבר. ספורי
המדבר המה ספורי העתיד. תהי אחריתי כמוהם!

ג

אורות

מספרים, שפעם בקר משורר צעיר סופר אחד ידוע ופתי. שאל הסופר
את המשורר, אם כבר קרא את הומירוס? ולא ידע הלז לענותו. קפק
השואל מכסאו ויקרא לרעיתו היושבת בחדר השני לאמר: בואי הנה, יונתי
תמתי, וראית מין חית־אדם, שלשיר שירים תנסה ושירי הומירוס עוד
זרים לה.

ואני אודה ולא אבוש, כי עד היום את קולו של הומירוס רק מעט
הקשבתי. שפת יונית לא למדוני בבית אבי, ויד המעתיקים בשפת לועז
אשר אדע לא הספיקה למשכני בחבלי שירה רוממה זו. אלו אבדה
התורה, אפשר היה להקשיב הדה מתרגומו של לותר; אבל מתרגם להומירוס
כלותר עוד לא קם. ומי שאינו עושה שקר בנפשו יודה, כי לולא היה
מקובל ומסור, שהומירוס הוא ראש המשוררים וכי חובת כל משכיל היא
לקרוא בו, לא מצאוהו בדרך אשר כבשו לו מעתיקיו. —

באוסף־שירים משירי אהרן בן זאב קמינקא, שירים מצוינים במינם,
שיצאו לאור בפאריז בשנת תרמ"ח, הופיע הפרק, נקמת אכילס, מאיליאס

כ"א בתרגום עברי. ואני קראתי בו ימים רבים בלב הומה וגם מפחד. — אם מצא מין את מינו ובורועות האהבה יבקשו להם זכר ונקבה מפלט מנשית התהום, אז יער שוקט לא ינוח. ואיך יסער הסער. אם אריה יקרב אל זאבה ונמר ילין במאורת דובה. התנגשות הכחות! ענק מבני-יפת ירעם בקול בני עבר! אדם הראשון מבקש לו כסות למערומיו; והעלים, שהוא תופר לו מהם חגורה, גם כן מתנועעים. חיים הם ומבקשים את תפקידם. או משל אחר: בן-אדם חוגר חגורה לבשרו מנחש עקלתון. לזה עינים ולזה עינים. זה צועק וזה לוחש...

לדוד פרישמן עלתה לתת ב,התקופה; ספר א' את השיר הראשון מספר איליאס של הומירוס בזווג אחדותי, רק מפליא את לבנו. אין הומירוס מדבר בכאן בשפת החוזים לפנינו. כי אם חוזה לא ידענו אותו עד כה. חודר אל המחנה העברי או קם מן הקברים. על-יד השירה היחידה במינה בתנ"ך, שירת איוב, שירה שמעולם לא היה אומרה משה ואף לא אחד מלהקת בני-הנביאים. יש לנו בתרגום אותו פרק מהומירוס נסיון רב ממשע שירת אחד מבני השבטים הקדמונים בעברית. העברי מאחרי ימי השופטים ואילך יתרגש לכל חזון ולכל מראה. הוא, כותב בדמו, ואוכל את בשרו; להיוני מין תום ומנוחה, גם כח הפרוט, לא נדע כאלה אך קציהם.

הומירוס בעברית לא רק מרחיב את החוג הצר היהודי ומחדש את הרוח. כי-אם גם פותח פתח להבנת שירה קדמונית שלנו... רגילים אנו למשל, לערוך ספר ויקרא אך כספר פרי הכהנים, ספר מלא תורות, חוקים ומשפטים. ואחרי שידענו מתורת הנביאים, כי לא חפץ ה' בזבחים ובעולות. לא נשהה עוד כראוי ברשימות מעשי הקרבנות וכל דברי זריקת הדמים. לאות בין בני ישראל ובין יושב בשמים. והנה פתאם יתגלה לנו לאורו של היוני הוד שירת ויקרא בכל תקפה ועוזה. לא רק כהן ובן-לוי לפנינו, כהן מְרַשֵּׁם לנו דיני קרבן ומזבח ומפרט את ההלכות והמנהגים אז, כי אם איש משורר, חוזה בעין בהירה את התהלוכות באהל-מועד ומתאר לנו אלה בשרד נאמן. בשרד כמעט לא נדעוהו ביד עברי אחר.

לאור נגה של שלש שורות בשירי הומירוס מעתירת הזקן אל אלהיו: אֵלִי שמעני! אם-היכל בניתי לך לתפארה ואם-הביאותי אֶשָׁה לריח ניחוח פדר כרעים לעז או לפר — שמעני הפעם! — אנו רואים שרידנו אנו בעין אחרת מאשר היה עד כה. — אותו האדם העברי. הבא להקריב קרבן לה'

מן הבקר או מן הצאן; ובא משרת המזבח וסמך ידו על הקרבן ושחט את החי במאכלת לפני ה' וזרק את דמו; והפשיט אחר זה את עור הנשחט ונתח את הגוף לנתחיו, ובאו בני אהרן האחרים וערכו את הנתחים, את הראש ואת הפדר, על העצים אשר על האש; ואָשו של אלהים מתלקחת. אוכלת בחמדה כל נתח ונתח. עולה היא. אָשה ריח ניחות לה! והקורא עומד ורואה בתם כל המעשים האלו בירחי־קדם. ידו של המשורר עוקרת את מחיצת הדורות. — אנו בני־שם מתפללים גם אנו לפני אפולו בן ליטו יפת־התלתלים, בכל נגודי הנביאים שנטעו בלבנו אנו עומדים רק שעל מפתח אהל־מועד שבחזון ספר החומש ומביאים קרבן מנחה לאלהי המזבח...

ד

עין־דור

בכתבי־הקודש יורדים מלאכים עלי־אדמות ועולים. גם אֵל אלהים צבאות אוכל עם עבדו אשר בחר בו לחם, וילך מעליו כאשר כלה לְדַבֵּר אתו. כל זה נעשה גם בעצם היום. פעם יָשַׁר אדם אל מלאך ויוכל לו ופעם יירא פן מות ימות אם אלהים ראה. בברית בין־הבתרים כבר מתגוששים שני עולמות יחד. מטה ומעלה, ואך בתרדמה ועלטה באים מזה אל זה. במעמד הר־חורב — ההר עשן והנה קולות וברקים. כי אל שדי עובר לפני החוזה התשבי, יוצאת לפניו רוח גדולה וחזקה, מפרקת הרים ומשברת סלעים. ראה ישעיהו את האדון יושב על כסא רם ונשא ושוליו מלאים את ההיכל. וכי היתה יד ה' על יחזקאל בן־בוזי, הנה ענן גדול ואש מתלקחת ונגה לו סביב. לוקח אלהים את חנוך ספרא רבה אליו. אליהו עולה ברכב־אש וסוסי־אש השמימה. — אבל אדם כי ימות, ישאר טמון באהל קברו; לא המתים ידברו ויאזינו, אחרי אופל המות אין אור.

משה מת ולא קם ולא חיה ולא נראה לבני־אדם. לא קמו הצדיקים נח, דניאל ואיוב, לא קם הושע אחרי מותו ולא קם עמוס. רק בבקעת־דורא היה יהיה המראה הגדול, כי תקרבנה עצמות יבשות עצם אל עצם ויקרם עליהן עור ותבוא בהן הרוח. גם שלום בן־תקוה, שנגעו עצמותיו בעצמות אלישע, קם, לפי־האגדה, וחיה.

התפלש העולם ונתק ממקומו. צירים אחזו את הבריאה ותחולל חדשות. נעור מת משנתו והוא מדבר ומוכיח בזעם לשונו. בעלת־אוב, שהיתה לפי

האגדה אמו של אבנר בן נר, העלתה את הרואה שמת ויספדו לו כל העם ונקבר ברמה; והוא המת עוטה מעיל כבחייו. וידע שאול אביר ישראל, כי שמואל הוא, ויקד אפים ארצה וישתחו.

בבואו מן השדה התנשא גבור זה, בשמעו חרפת-עיר, להיות גואל לבני השבטים וילחם בכל אויביהם מסביב. והנה קם לו שטן בשמואל הרואה. אמר הַלֹּזִי לקרוע את מלכות ישראל מעליו ולתתה לחתנו. אשר קנא יקנא בו. נחר בו גם יהונתן בנו ויתחבר עם בן ישי. אין שלום בכיתו! ריב-דמים לו גם עם בני הכהנים. רוח-רעה מבעתת את שאול. מי שלבו היה עשוי לבלי-חת — נפחד ונרעש ממחנה פלשתים ומהמונס. בצר לו יפנה אל אֵל קנא, אשר השליכהו מעל פניו; והוא לא יענהו גם בחלומות גם באורים גם בבאיאים. גדרו את הדרך בעדו וילחצוהו. אין מבוא ואין דרך... ויתחפש הנשיא הנוף וילך הוא ושני אנשים עמו לילה לבית אשה בעלת-אוב, שנלחם עמה ועם בני-משפחתה להכחידם, ויצו עליה לקסום לו קסם ולהעלות לו את שטנו. והלז, כי עלה מני שאול, מדבר רתת באוניו וינבא לו את אשר יהיה עמו יום מחר. — נביא אל-קנא הוא ולא ידע סלוח... חרדת-מות והכנעת שופט ומלך תמלא את פני כל הככר. מפר ה' ברית עם מי שהיה עמו וכורת ברית חדשה עם רועה אחר. תוגת גבור, עוד עולה על זו של שמשון, מבצבצת מבין גליונות הספר.

הנה במחזה של עלית שמואל אחרי מותו גם נבנה הגשר להתגלות ישוע בכפר עמאוס ולקחתו מן הלחם לעיני השנים. — ספורי-עוז מתגלגלים גלגולי מחילות ונוצצים ועולים אחרי דורות רבים בתור ספורי-ידת עם כל הפחד המיוחד שבספורים כמו-אלה.

שאל טשרניחובסקי, אחד מהמשוררים העומדים בשורה, ערך לנו בַּלְדָה זמרית בת שתיים שתיים שורות מחזון עין-דור, בלדה לא נכתבה בימי, המאספים; ואף לא בימי, בכורי העתים, כי אם בימינו אלה ונדפסה בקובץ-שיריו, שראה אור באודיסה.

בחשכת הליל בלי קשת ושלח, על סוס קל עין-דורה בא שאול המלך. אַתְּ בעלת האוב? כן, אדוני הנני, נא קסמי באוב, צל הרואה הראיני. וזכר המלך את גבע ועלומיו, ותמונות מרהיבות עיניו תחזינה. ועצבת נוראה סגור לבו לחצה, וכמו שפעת דמעה אל גרונו פרצה. ופתאם וירעם קול חזק — האיר הברק; אנכי הרואה למלך משחך, ממחילת רקבון

על מה הרגזתני? מדוע ישיב שאול גם-הוא, מאחר הצאן לקחתני. ולנגיד על עמך כיום זה שמתני? איש האלהים! — יוסיף המלך — מה אַל יעניני? מה אעשה? עניני. על מריך — עונה הרואה — על מריך. גאון לבך אלהים זעמך, מחר אתה עמי, גם אתה, גם עמך. ובאשמורת הבקר. בלי קשת ושלה, על סוס קל המחנה שב שאול המלך. פניו חורו, אך בלבו אין מורא ובעיניו מתנוצצות היאוש הנוראי.

תם החזון, תמה הבלדה. אם על-יד כתבי-הקודש וגם שירות עבריות לבירון השפיעו עליה, לא אדע. גם שירת שאול של בירון אינה נצבת על מרומי הפסגה.

ה

קינות ומגילת עם

בבות דפוס של ח. נ. ביאליק וש. בורישקין יצאה לאור בשנה לא-מסומנה מאת המשורר ביאליק אגדה חזיונית מימי החורבן. נקובה בשם, מגלת האש, והיא תוצאה מקובץ שיריו.

יש לנו באוצרנו מימי החורבן מגילת קינות של ירמיהו הנביא, החווה והמקונן, ומהרבה דורות מאוחרים — אגדות מורי התלמוד ודרשניו. זה לעומת זה! הנה קינת חוזה נשגב, בוכה ומילל על שבר בת-עמו בשטף הלשון ובכל כובד הלשון. והנה חסידים מבני-התורה יושבים על משואת חרבות יהודה ומספרים בקצור נמרץ לדורות הבאים מעשים מימי החורבן והדמים, מעשים נוגעים עד הנפש, נוקבים עד התהום. גלתה יהודה מעני. — דרכי ציון אבלות. — ידו פרש צר על כל מחמדיה. — ממרום שדח אַל זועם אש בעצמות עמו. — סָלָה כל אביריו. — בלע אדני ולא חמל. — הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובו. — איכה ישבה בדד. — איכה יעיב באפו אדני את בת ציון. — איכה יועם זהב. — זכור ה' מה היה לנו. — על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו. . . . וה' לא לשוא כלה את חמתו. הלא רבה חטאת נביאי ירושלים. הלא גדל עון כהניה, נעו עוריים בחוצות, נגואלו בדם. אַל קנא לא יאבה סלוח בעת קדוח יקח אפיו. . . .

יורד המסך והוא עולה. בית-האלהים, שבנהו שלמה בן דוד ושנחרב ביד צר, הוקם על-ידי שבי יהודה, ושוב הוא נחרב על-ידי בני החיה הרביעית.

ועדיין לא נבנה. — מעשה שבא אחד מרבי המדרש למקום מגרש בית-המקדש וירא את הבית חרב עד המסד והכל דומם מסביב. זעק בקול מר ואמר. רבון העולמים! החרבת את עירך, שרפת את היכלך — והנך שְׁלֹו ושקט! מיד נתנמנם אותו חסיד וירא והנה אל אלהי ישראל עומד בהספד ומלאכי השרת מספידין עמו; וכולם קוראים ואומרים: הוי, אמנה ירושלים! — שוב בא מורה אחד למקום-המקדש, וירא את הבית חרב ונתוץ ואך כותל אחד על תלו עומד. שאל המורה: מה טיבו של כותל זה? מיד נגש אליו איש שיבה אחד ואזור עור אזור במתניו ויאמר אליו: אני אראך! נטל טבעת אחת ונעצה בכותל; והיתה הטבעת ההיא הולכת ובאה ממטה למעלה וממעלה למטה. הציץ המורה וירא אֵל עמו שוחה וזוקף ועומד ומילל. שוחה וזוקף ועומד ומילל... ויפול על פניו ויבך גם הוא.

שם המורה הראשון היה רבי צדוק, שמו של השני רבי נתן. גם לזה ולזה אני כורע ברך.

מאיזה מקור שאב משורר המגלה החדשה את אגדת החורבן שלו? מי ומי כתב בנפשו אגדות-האש? תחת אלהים על ההרים הרחוקים וחיל אחז את צורי המדבר הזועפים. אֵל נקמות, הוא בכבודו ובעצמו, שְׁלֹו ונירא יושב על כסא אש בלב ים הלהבה, מעטהו שלהבת ארגמן והדום רגליו גחלים בוערות. כתרוהו דהרות אשים, מחול אזורי קודה סביבו, על ראשו להבה. — הוא מרחיב להבות במבט עיניו ומעמיק מדורות בניד עפעפיו. הבו לה', דוהרים דולקים! הבו לה' מחול-להט ואש!

לא בפרקי היכלות של בעלי-המסתורין אנו עומדים. כִּי-אם במגלת האש של ימי החורבן. כתובה בידי אחד ממשוררי הזמן. אין לפנינו אנחה חרישית אחת, כִּי-אם המון אנחות ונאקות, צעקות וזעקות. שופך עלינו המשורר את כל ים הלשון וכל משברי התוגה שבכתב. — לא תמונה אחת אנו רואים, כִּי-אם רבוי של תמונות מתפרצות מכל עבר, כל אחת חזקה מרעותה וכל אחת מחרבת בשטף שפתה את רעותה. לא משורר ורואה פה לפנינו, כִּי-אם פייטן מתלהב משאון לשונו ואיש מליץ — אמנם מליץ נשגב. לא עלתה בידי ביאליק לתאר לנו את צרת הגוי וחורבן בית-עולמים. אין כאן תוגת הרבים ולא תוגת אל-ברית ותוגת שבטי עמו. אף לא תהום נפש ושמוון-נצח. לא נאמין בזה, שעומד בוש ומחריש כל העולם ביגונו הגדול; לא נאמין — גם ליגון היחיד.

1

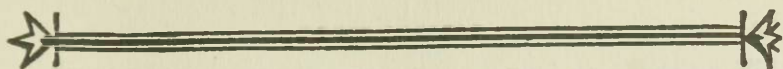
שירה ותולדה

בימי־הבינים, בעת שהגוי הישראלי עמד על מפתן ימי־דמים חדשים, ומכל עבר החלו להתפרץ גרושים וענויים ושחיטות לא־נושנות. ראו רבים מאנשי מעשה בחזון: איך מתים ונשמית מעולם־האמת בוכים ומיללים ברחובות ובשוקים על עקת העם הבאה. גם בבתי־כנסיות ובבתי־מדרשות ישבו עטופים על־יד ארון־הקודש עוללים גועים באבם וידיהם על ראשם. והם בוכים ומיללים לפני קונם. כל לב מתרגז, כל עין תדמע, כל נפש שוקעת ביגון נורא. ומבחוץ עומד האויב מזוין בחנית או במאכלת. עוד רגע, והוא חודר בועם לבית־האלהים ונועץ את חץ המות בהרואים והנראים יחד... נפשות מתות נחנקות בחזקה עוד הפעם. ואלהי ישראל לא ירחם! יעקב כהן הנזכר כתב בקובץ השני ממאספו, העוגן: סימפוניא דרמטית בת עלילה אחת בשם, הקדושים. לא מהימים ההם עלילה זו, כי אם מהזמן הזה. חללי יום־פרעות בהוה הן הנפשות הפועלות: איש סוחר, קצב, מלמד לנערים שמש וקן, תלמיד בית־ספר. בלשונו — סטודנט. נערה אחת, רחל אמנו. בת־קול ממש ומקהלות מלאכים. — בדרך עקלקלה, מסתעפת ועולה במרומי צורים צועדים המתים בעינים סגורות והמה שחים, שחים איש את רעהו. — הסוחר המת שואל את המלמד הנרצח: מי זה אתה? והלז אומר: לא ידעתי. שוב קורא הסוחר: לא ארץ ולא שמים אינו? אי העולם כלי? הקצב לא יחוש בשרו, והמלמד הנה שואל לפי תומו: החיים אנו? וקול יוצא מביניהם: מתים אנו! עיפים המה המתים, עיפים מאד, והם שוקעים לתוך עיפותם. תרדמת־מות מכסה את כל ההר. ואם צללים מתנועעים, אינם רק אלה מהיום, כי־אם מעט מאלה שמתמול, מתמול הארוך גם ארוך. לו אני המשורר של אותה עלילה הייתי, כי אז לא קראתי לרחל, אִם שני השבטים, לבוא לספוד לעולליה. אבל בדמיונו הוא נגלתה עטופה לבנים, יורדת מבין הסלעים, אור ירח בוקע את האופל הדומם — נשפך עליה; והיא קוראת: קול שבר יגיעני. יתומי נעלבים... היש עוד סבלי אם כסבלי אני?! מתבוננת היא בהמתים ושוב היא קוראת: חדש הוא הפצע. — מי זה יעזו להפריע את השעה? — התאמינו, כי כך רחל מבכה על בניה? האם עין בעין ראה אותה המשורר צועדת על נקיצי הסלעים, ואחר־כך שבה ועלתה לאטה מזה?

הברקה! המתים מזדעזעים! השמש הזקן יושב על אבן וראשו צונח על
 חזהו. קמים הישנים או הרצוצים ומספרים אחד אחד את אשר קרהו.
 לזה בפטיש רצצו ורקתו; לזה פסקו חיתו באגרוף סתם, נקרו את עיניו
 בעודנו בחיים במסמרות. מדוע רצחו אותם נפש? מדוע התעללו בנשיהם?
 ומדוע רמסו ושלחו יד בגולי התורה? הה, אלי, מדוע יסרתני ככה?
 כל הפורעניות האלה למה? כל זה הדם, הדם השפוך חנם — וכל העלבון,
 מר ממות, למה? כל המתים, חוץ מהנערה הפלאית, קוראים: הוי, למה?
 למה? ובת־קול ממרומים אף היא משיבה לתמהון המתים: קדושים אתם!
 הביטו ושמעו: המתים מדברים ואף שומעים. אלמי־נצח פתחו את פיהם,
 ואשר לא יגיד מי בשפת החיים — הנה המתים יגידוה, האמנם, האם גם
 יגידו לנו כאלה? — האם יודעים הם את הפתרון? — — —
 אם כהן קדם לרינהולד גֶהְרִינג, משורר המתים, או הושפע מזה האחרון,
 לא אדע.

ודוי פשוט גם פשוט נתן לנו ש. דובנוב, בהתקופה: ספר ראשון, ודוי
 של אחד מרביים. נשרף הגוף בכל מדורי הגיהנום של, תחום המושב;
 ונשרפה גם הנשמה בלהבת מלחמת העמים, מלחמה אף את ראשיתה ואת
 אחריתה לנו לא נדע. חותכים עם לגורים, ושוב הגורים מתאחדים ונלחמים
 מלחמת החרות והדם ושותים את קבעת כוס התרעלה, עד אשר תשתרבב
 הלשון והבטן נפתחת ויצאו בני־המעים ויצעקו גם הם בקול מר צורח.
 ראיתם יחידים בני אב אחד ובלי שותף קיים... אך שבועות והבטחות
 נחלו אבותינו מאל חוגר עזו להוריד גוים ולהקים ממלכות: אנו נודדים
 בכל אפסי ארץ, נרצצים ונאנחים. נשתה יין, לא מסכו אותו לנו; נאכל
 לחם, לא הוצאנו אותו. ברכה בפנינו על כל מתן מידי זר; והקללה סובבת
 אותנו, סובבת ומקפת אותנו בכל ארץ ובכל מדינה ממדינות העמים.
 רוסיה לחמה עם יהודיה זה חמש ושלושים שנה. וההסטוריון דובנוב
 יודע, כי הצרות מתחילות עוד הרבה קודם לזה... וכי לא אך ארץ
 זו בלבד הכתה אותנו על ראשו מכה אנושה.
 אלו לשיר ידע דובנוב, כי אז לא היה נצרך לכתבי־ערכאות ותעודות
 שונות, ואף לא לעדי־ראיה... .

שִׁיר הַפְּרוֹזָה

א

הנה בשני ספרי־הברית שני דברי־חזון מצוינים מאפילים על פרי התורה ואמרות הַבְּשׂוּר, הלא המה חזון דניאל איש־חַמְדוֹת וחזון יוחנן. נתנה התורה כדי להדריך את האדם במעגלי הטוב והישר. נבאו הנביאים גם הם להרים את רוח האדם וליסרו על משובת־לבו, מזמרים בני התהלות, ממשל המשיח בכתבי־הבשור וגם מוכיח. יש עצם מוגבל לכל נושא ורצון מיוחד לכל משא. יש שובר לכל דבר וציור ותמונה לכל מאורע. והרי זרע והרי אוכל, הרי לקיחה והרי נתינה. אחרת היא, אם מן האופל לא רק יצא האור, כי אם הוא גם מולידו ומחוללו; אחרת — אם גלמים לפנינו ולהם עיני ברקים; אם יפתח התנין את לועו ויקיא מבטנו עולם אחרי עולם. הַמֶּלֶךְ ימליך הטוב את הרע המוחלט ותמלא הארץ זרע נחשים ועקרבים. והם האַלִּים, להם הכח והגבורה, להם המעוף והשובבות ולהם השאגה! בפרי־חזון הנקובים לעיל ונושאי אמרתם לא זה בלבד שנראה עולמות בנוים במרחבי הדמיון, וגם לא רק זה שאנו מטפסים מדרגה לדרגה ועולים לעילא, אלא שחזור המעלה להיות מטה וחזור השפל להתרומם. אין רוחות, משתרבב הַגּוֹ, יד ביד נוגעת; דוחק הלילה את היום, וחזר העולם ונער ביוצרו, וחזר היוצר ונבלע בבן־האדם, הוסר התמיד, ישוטטו רבים. בוא יבוא הרעב והצמא, הישן והער, כד כד בידי העשיר והעני. יוסיף החומס לחמוס והטמא להטמא, יתגעש הטהור ויחטא אף הקדוש. יתחבר אלף ותו, ושוב ינתק הכל ויחובר הכל. אני ואפסי עוד. —

לא קשה־עָרַף הוא שניאור בשיריו הליריים, אף לא עז־פנים ואף לא נביא, צדקתו היא עֲוֹנו. לא זה הוא רבי־כח, הבוקע אבן וטוחן צור

ברגליו. כי אם מי שרגבי אדמה יהיו למוצקים בידו ואף עפר תחוח לא יישן אצלו שנת המות. אין חוקה לנפש ואין תורה ואין פדות ואין נחלה ואין חרות וקדמות; אבל יש פה ממלל ולב מכיל וממצה. הפתרון רק מאכל רש הוא; עינו של המשורר לא תשבע ואף לא מסתמא.

יש דבר מחויב ויש דבר שכלו הוא מופת. לנו נוסח תורה, נוסח נביאים ודברי חכמים; לנו בעלי התהלות והתפלות, משוררי החרוץ ויוצרי הפזמון. ואחריהם — הנה השיבה לימי המקרא ולרוח הזמרי המקראי. מנפתלי הירץ ויזל לאדם הכהן ובנו הדרך סלולה. נדע את הנתיב לשירי מהללא ויהליל, לדוליצקי, ק. שפירא, ליששכר בר הורוויץ ולמנה, ואף נמצא את הגבעה לעלות ליליג וממנה לביאליק. לכל אפי של יצירה הנה פנים ואחור. נכנסים אנו לגני-פרחים ולפנינו שושני-חמד מרהיבי עין. שדות זורעים לפנינו נושאי פרי למכביר; ולאידך, בבקעי האדמה טומנים את הלחם, לאמר: הוצא לנו דגן. הגשם מרוה את האדמה וגם מן הבורות חפרו אותם נמשכים המים להשקות. יצא המזמר לפעלו ולעבודתו, תוקע בחליל או בחצוצרה, עוברי דרך לא יתמהו ולא ילפתו ארחותם. שניאור לא מנפשו יחוד לנו, כי אם יעמיד את נפשו, יצא למערכת חיים להכריז ולהכות ויהלום כהולם פעם. סוער הרוח והאדם לא ילמד בינה, לא יתנער ולא יכוף אזנו. אין סודות לפייטן ואין כסוי לו. מורד הוא במסורה לא ידעה. קנין אבות לו למשחק. ארור הנמוס וכבליו!

יש חרוז בטוי לנפש ויש שהוא מתנה לנפש. קול מוליד קול וקול יוצא מקול. מדלג הקורא בהרים ולא יביט ימין ושמאל. לא הוזה הוא המשורר הלירי ואינו מבקש חסד. נותן הוא לכם מלא-חפניו ומקבל את המס וגובה את המס. הנשמה לאלהים היא והגויה לעזאזל. אש אוכלת אש וצמאה לאש. יבער הלב ויתמוגג. שוטה הוא זה. שאינו נדיב, ושוטה גם זה, שאוכל משלו. כל מתמכר לאמת הוא משקר.

על הפואימות, שגובה להן ואין אותו העוז להן, עוד יש לדבר.

ב

בשירים של יעקב כהן, הוצאת, העולם, בהשתתפות, יבנה, נקדתי לי את השורות האלה: ואנכי אדם בודד, בסערות-עולם ובזיק אלהים אשר בי, על אי הפליטה, עם ספקות נפשי, מושלך בים התהו הגדול... וכהן

אינו אדם בודד בן התוגה, כִּי־אם משורר בן הטבע, איש קדמה אזנו לפיו, איש מקשיב אל המית תבל, ושפתו היא אך המולה אחת ומרתית גדולה וגם חדשה. לו כתב את שיריו בשפת עם לועזי, כי אז אולי לא שמתו לו לב; ואולי גם לא עצר כחו אז להרעיש ולרנן באותה מדה, אשר נתנה לו לשון העברים. אבל הוא לא אך קבל מן האוצר השמור: שפתו השירית גם יצירה היא, יצירה שלה סמל ודמות. לא, נגונות גנוזים במקדשי לבבו הן חתומים, אוזן זר עד עולם לא תשמעם. אדרבה, אנו שומעים אותם. — יש נעור פתאום הארי וינער גאון רעמתו, בכלובו פסע אחת הנה ואחת הנה — ופתאם ינהם נהמה גדולה אל המרחקים... קשים, קשים הם החיים גם לעוף קל הכנפים; ולאדם, לברוך־עליון, קשים המה שבעתים. מצוין בשירי כהן הוא לא השיר על הבריונים, שאליהם ישא את נפשו. כִּי־אם, פילטוס, השיר על־אודות, זה ההר היהיר, רחב־הכתפים וקשה־המצח. זה ההר שגא ישגא הודו והוא נורא ונהדר כאחד. וגדול ונערץ שמו בפי בני העמק. הלא שמו נקרא על שם נציב יהודה, בימיו נתפס ישו למלכות — והוא שמסרהו לקהל זועם, הרגיו הדם הנקי השפוך את משכב העריץ, חלתה נפשו מנוחם ויבקש מפלט בהרים, בין כפים קשים ואלמים, לשכך מבוכת לבו, עלה על ראש זה ההר; על ראש ההר, שם מצא יאור קטן, שוקט למימיו. אל מי היאור הטיל גופו הרצוצ וטבע בחטאו. — לילה בשנה ורוח המת בקברו יתחבט, יודה על דקדוד ההר ועל חומת אבניו יטלטל. — גם היהודי הנצחי הנווד, פרוע־שער וזקן וסבל הנצח על שכמו, זה שיטעם טעם כל מיתה שבעולם ומות לא ימות; זה הנרדף, נענה מכל, יתע ללא בית וללא ארץ־מולדת ומנוחה לא ימצא, אך על הר זה פילטוס עליו ינפש, ושוב ישב על ראש ההר, נשען על מקלו ושאף רוח לרוחה ולבבו נפתח לבכי ולזעקה. כה מספרים זקני העמק ודור לדור מוסר שמועות מבהילות על רוחות בני האבדון. בחגוי הצור שם קנן; דור לדור יספר באמונת אומן את האגדות על־דבר הר פלאי ושנים גבוריו, מעבר מזה ומעבר מזה...

על ראש פילטוס, קרוב לשמש ולשחקים, עמדו גם רגלי המשורר, שלבו נתון אל הנווד הנצחי, ותאר ביתר עוז את פונטיוס פילטוס; נזכר במסורה המתהלכת מטה בעמק, וצחקה נפשו בקול רם עליהם ועל חלומותם... רגע ונפסק הצחוק, ועלבון גדול ונושן לחץ הלב ככצבת...

ג

בעולם אחר אנו נמצאים, בקראנו את שירו של ד. פרישמן, מפיסטפלי, בהתקופה: ספר א'. לא שתי נשמות שוכנות בו בהמשורר, בסתר לבו. רב לו, לו ידע אל-נכון, כי יש אחת! רק, עיף, עיף הוא עד לזעוה. פרישמן איננו פויסט, אך בן לדורו הוא, איננו דורש באשר מופלא, איננו חוקר באשר סתום, לא יזנה אחרי אבן עקרה; ואשר לא יחקר — ישט ויעבור מנו. לא כובד-נשימה להמשורר הזה, לא משהו מן התגברות ואף לא גאות בו. במין קלות נעימה יעביר לפנינו חייו, בלבו חשך, חשך, חשך, ולעומת פניו ספרים, ספרים, ספרים. מפיסטו בא, דופק על הדלת ורוצה לקנות בכסף מלא נשמת אדם. המשורר עומד ותוהה ומשיב בלעג מר: נשמה שואל זה מעמדי? אי אקח לו נשמה? אי יש לבן דורי עוד נשמה? ופתאם ויאלם. מת הלעג על שפתי, ישקע בימים של מחשבות. זכרון קדומים עתיק מטושטש מאד וכהה נתוק מן המחשך ובעמל יתפשנו. על מצע דשא רחב עומד ילד קטן, בן ארבע או בן חמש, וגומר וגומר וגומר. האמנם — שואל הוא — ההיתה זאת הנשמה?

ועוד גם פעם שניה יזכור: תנו רבנן. ורבבות אבקות שמש, עמוד גרגרי זהב, כרותות טורי אורים ממפלי עולם נפלא. יורד בעד החלון ושוכן על הגמרא, וגומר. והנה התנפלה על המשורר הנערה בת הרב ונשקתו בעוז, ונשקתו שוב, ואחר ברחה ותנס, ואחר נעלמה ואינה. והנשיקה על הלחי בוערת, בוערת על לחי של כל אחד מאתנו... זאת, אך זאת היא הנשמה, שאת שמה שמענו בראשונה בחדר ובחוץ, נשמה חיה וקיימה עוד מלפני אלף שנים ויותר, והיתה, כמדומה, אף בימי יעקב ורחל...

ועוד לנו גם שלישיה: היה עלם תמים, והאמין העלם ובטח ולא חדל רגע מהאמין. וידבר העלם על אדם ולב בו. וידבר על קיץ ועל שמש אשר לא תשקע. — ופתאם והנה נחש בגלילי טבעותיו התעגל על לבו מסביב, התעקף, התפתל ויפרש. ותמת המלה על שפתי — והוא חי. מתה בקרבו הנשמה — והוא חי; חי ושמה ומצטער, פושט חלוק ולובש חלוק והכל בלי נשמה. לא יחפוץ באתנן נעורים. השם נעורים היה לו לתועבה; יחפוץ, כי שוב יחיו ימי נוער לפניו וירצח ביד את שאריתם. — והוא נער

וכל המית הנעורים בו. ואם מפיסטו יבוא וידפוק שוב על הדלת. והנערה מימי תום החדר לפניו. הנערה אשר תשק ושוב תשק ואחרי־כן תברח ותנוס. יקום וירדוף אחריה גם ירדוף.

יצרתי לי תקוות. עשיתי לי תאוות. ואמונות בראתי ועליהן נלחמתי; אולי אהמם בהנה את רגזי.

שירי פרישמן הקודמים הנה נקבצו כבר בהוצאת ספרותי ורשה תרע"ב. שירים שם הכרך. ולנו באלה שירים ממש.

לא אלמן ישראל משירים נשגבים. ממהתלות נביאים והומריים על אדמת נכר. הכל גועש. הכל מדבר רמות. אין כאן בני־אדם עוד. כי אם כוכבים ממסלותם נתקים. ראמים אומרים שירה. ליש ושחל נותנים קולם. על־יד המהרש"א והמהר"ם. על יד הכרתי ופלתי ולבושי שרד נולדו לנו שוב ענקים. ונפילים. אין שורות קצרות עוד. כי אם רחבות. אין אגלי־מטר וגשמי ברכה. כי אם רעמים ומטרות עזו.

ואנו. שנפשנו לא בגדולות תתהלך. מבקשים לנו דברי שירה ליהודים. דברים של שיח לחש ותפלות הנפש. הסער מתחולל למדי בנו. כי צר לנו ואפס תקוה בחיינו. נוחם תנו לנו ורחשי לב.

נפתחו השמים. ושטף אור גדול נבקע לי פתאם. ושפעת נגה קרנים השתפכה כפרץ מים פתאם מסביב על כל. ערב ארגמן ותכלת — ואני נופל ארצה ומשתחוה וכורע — הנה אלהים אלהי הצבאות! תום ומגע נפש בנפש בכל הגה ומלה. מהאלהים לא נפחד. כי הוא אבינו!

ואולם רתקת ולא תוכלי. ואתה תפול לאחור. והכל ישוב להיות כשהיה — וזה אלפי שנים ישמע בלילה הקול. בהתאמצך להנתק — ומן הדממה שמעתיו בלילה גם אני. עצב חרישי של בר־נש. ואם שואל. הוא שואל לעצמו: למה נפתת? למה נטעת? למה רבוא רבבות אלפי כל האמללים האלה מסביב יצרת. ולמה אלצתני לראות?

פרישמן אינו משורר לגדולים. כי אם משורר לילדים ותום נוער לו. שיריו אינם לקריאה. כי אם לומר נתנו. ויאהב הקו את השושנה האחת. וירד ממרומיו יום יום אליה. אז ישק יום יום לה. אז ישק בנחת. אף ישק בעוז לה. —

בשמים שבעה כרובים, דום כחלומות, חיש כזובים עושים את המלאכה לפני כסא־הכבוד הם. — הנה נפתחים השמים, והכל כאגדה. אנו חולמים בהקיץ. לא מכעס ידברי, כי אם הכל בא מרחשי חמלה... שירי אחרים נפגמים, כי נחזור עליהם ונשנה אותם — וזה בודאי סימן לא טוב לשירה; — אולם שירי פרישמן, נקלטים בנו ביותר ונעשים לנו חביבים ביותר. אחרי שכבר נכירם ואחרי שכבר נסבעו בלבנו...

ד

הביבליותיקה הגדולה של בן אביגדור הוציאה לאור בשנה הראשונה לקיומה ציורי מסע, רשימות־מסע במדבר ארץ כוש מאת ג. זליקוביץ, מי שהיה פרופיסור לכתב־החרטומים ולשפת מצרים העתיקה בהאוניברסיטה אשר בפילדלפיה. נספחות להציורים תולדות המחבר כתובות בידי עצמו ותמונתו. על־פיהן נדע, כי נולד זה, הכותב את ציורי המסע, ביום א' שבועות שנת תרכ"ג בעיר הקטנה ריטיווה, ולנו, עדת בני ישראל, בעת כתבתי דברי אלה, שנת תרע"ג. ובכן יובל החמשים של אותו סופר. יובל לסופר עברי! בונים מגדל לבית בלי יסוד. וכל אלה קטני הנפש ותולעי הרצון, שבימי העבודה לתופש עט באים ומנשכים אותו ומעפרים בעפר לעומתו, מתעוררים בבקר לא־עבות אחד וקוראים: לנו הנצחון, אנו מעטרים בתפארה משורר עברי!

ובזליקוביץ לנו דבר עם משורר עברי, אשר הרים לנס את השפה העבריה, ואנו ביחס אליו, אך סופרים יהודיים אנו. השירה האחרונה אשר לנו, שרבות עמלנו בה לשכללה ולבנותה, אינה אלא שירה יהודית, שירה לא תתכן בלי שפת התלמוד ובלי הזיות הקבלה וחבלי הנפש של הארמית־היהודית. לה עומק ותאים, ועל הכל פרוש צעיף. אולם שירתו של זליקוביץ — עוד תלך קוממיות, היא שירה חוזית, לה רב מהד העברית הקדומה, מהעברית הגלויה ולא בעלת צרופים...

כך היא התבל! כמות האדם כן מות הלאום כלו, ואין יתרון לממלכה עצומה מן התולעת הקטנה, הנקראת אדם! על כולם יעבור שבט ההרס והכליון! כלנו נשכב דומם בחיק האפס והנשיה! נוף, פ־בסת ותחפנחס — אים היום? אים סין? מעוז מצרים ופסיליה? איה פתרוס ועצביה? איהם הם נא־אמון וחרטומיה, צוען ויושביה? איה איהם הם אליליהם אמון, בן

השמש, פי החירות, עשתרות ובעל צפון? ההרס לא יכבד גם את האלים וישלח חצי האבדון בבני האלהים ובכנות השמים, כמו בבני-האדם ובנות הארץ. — כך דוברת הנפש הזאת בעוז ואת אמריה תאמר. מלהט שמש המזרח, לא ככוכב מאיר, כי אם כגוש אש. חום וקוי אור כחצים. מגבעת עולם יראה העולם.

הרוצה שתנוח עליו רוח השירה וההתפעלות, ילין במדבר כוש! הררי-אל וגבעות עולם שחים בים של חול לבן, אין קול ואין קשב, אין רועה ואין עדר. — רוכב רוכב המשורר על גמלו בנתיבות החול כתועה בשימון. תבל מתפלשת בחומה ומיבשת כל לחלוחית שבמוח. האדם לא לחשוב נולד. למה קמתם נגדו לשים מעצור לרוחו, תקוה וכח אלים לו!

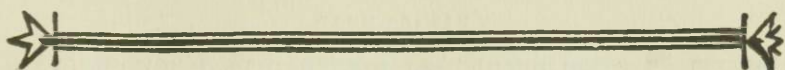
שלום ושקט כעיר וקדיש נחיתו מן שמיא על אי-הכבוד. מנוחה שאננה חופפת על קלבא ועל כל אשר בה. הכוכבים ממסלותם הפיצו את נגהם הכהה ממרומי השמים הטהורים ונתיב החלב התנוסס ברקיע השמים כרקמת כסף בטלית שכלה תכלת. בארצנו, ארץ הצפון, לא יאירו הכוכבים באור יקרות כזה, והרקיע איננו כלו תכלת כעין הרקיע הנטוי עתה על ראשנו. ממרום הפסגה, אשר שם נטענו אהלינו, הבטנו על היאור המשתרע לרגלינו כראי-מוצק, והנהו כלו שלאנן ושלו. מעבר היאור נגבה נראו תועפות הרים לבושי מכלול וירקרק חרוץ, בכל האי הגלמוד דממה נעימה שלטת, דממה — וקול אשמע.

כה מספר זליקוביץ. אין לו עינים שונות, כי אם עין אחת בהירה, ולו אוזן קשבת לרחבי העולם. ואיך מדברים אנשיו, איך בוכיות השפחות, בהלקח מהן האוהב. בנות כוש תאמרו — ולהן, שפת האהבה, האהבה הנאדרה בקודש.

הנה האם ובתה, שהקרוב להן הלך שבי, והן הולכות אחרי האויב, הולכות הלוך ומקוננות. האם היא כבת חמשים, ערומה ויחפה ושערות ראשה מפוזרות לכל רוח; והיא הלכה הלוך וצעוק, בהתיפחה ובפרשה כנפיה, כסופקת על ירך. והשניה היתה עלמה צעירה לימים, כבת שבע עשרה שנה, ועל פניה החומים היו שפוכים חן וחסד. קומתה היתה גבוהה ושערותיה הפרועות ירדו מתחת לאזור חלציה; מתניה הבריאות היו חגורות באזור-עור, ושני שדיה כשני עפרים הריקו רשפי אהבה. גם היא זעקה מרה, ספקה כפים והגתה בקול יונים: יא סעיד! יא סעיד!

כעת חי כותב היצירות המעולות האלה והחווה העברי על פרי עטו
היהודי — ויש אשר ישרה עליו רוח העבר — הוא הניח לנו את
שירתו למשמרת עוד בימי יל"ג — ואז יתגבר בו החפץ לכתוב בשפתנו
העברית. ולא יחד, כי אז יש לו קצת תרעומות נגד הסופרים החדשים.
החוטאים בזדון או בשגגה נגד הרוח המקורי של שפתנו. — ועד כמה
חטאנו, עד כמה התרחקנו מבאר לא-אכזב זו. עד כמה התרחקנו מהטבע
הערום...

ב ס פ ר ו ת ה י פ ה

א

כ, מו מתוך הערפל הנני רואה את תמונתו הנוגה.
בעד החלון נשקף העולם השקט הנהנה במנוחה מזוהר זיו שדי.
הוא סוגר את עיניו ועומד כחולם נשען על הדלת, פני אביו נהרו ומפיקים
הוד; הנה הוא מתנשא אט מעל הארץ ומרחף באויר הבית, והוא מזמר
שיר יפה ונעים עד מאד; וקול השיר דק ורך ומלא קסמים נסתרים
ונעלמים, והקסמים קלים ונוחים, כחלום ילדות, ונעימים לנפש עד מאד...
הנה גם הוא מתנשא אחרי אביו ומרחף באויר. אביו מגביה לעוף אל נחל
האש השוטף שם בקצה השמים, העינים כואבות מגודל האור, ואביו שט
הלאה, הלאה, הלוך וקרוב אל נחל האש הנורא... קולות זמרתו הולכים
הלוך וחזק ומתערבים עם אלפי קולות זמרה השטה באויר... כל העולם
כלו מזמר... והאש הולכת הלוך וגדול, התבל רוחצת בים של אש...
מכה לב עמד לפנינו המספר, מ. ז. פיארברג, שהלך בלא עתו, נפשו
גחלים תלהט ומפיו תצא אש. המות כורה לו שחת, וצבעי החיים בכל
גוניהם הרבים נוצצים לנגד עיניו ומבריקים. חום להשמים והארץ ולכל
צבאי העולם, והכל סואן ברעש. אין אלה געגועים, כי אם נפש שוקקת,
ואין אלה צעקה להחיים, כי אם התנערות החיים. הנשמה צוהלת בגו
הרזה. מה לה שאול וקבר, את כנפיה לא תקצצו. — — —
פיארברג הוא מליץ וחווה גם יחד. במקרא ישו לו רבים ממזמורי
התהלים, — ובימים האחרונים הקדים אותו בעל, אהבת ציון. להט-שפתי
כמו זה לא תמצאו גם אצל רוב המשוררים הליריים.
ומליו, איך מלאות הן, איך נוצצות הן מה מניעות הן. היופי במ בא
ומושך אותנו בחזקה, מעורר את הלב. לא למחשבה נקרא; לא חידה היא.

שעלינו לפתור. כי אם יום ה' בא. יום החיים. בני עס-עתיק קם לחיות ולהאחו בתבל ולסבול. לא מישור לנו. כי אם הרים וגבעות. סלעים ואבני מגור. אבני מגור. — תאמרו — בתי-מדרשות. תאמרו — ארונות של ספרים. תאמרו — אגדות ומעשים מדור לדור; והוא שומע שאון הדורות... לא גלמים הוא רואה. כי אם אנשים קמים מקבריהם וקוראים לאלהים ומתפללים לאלהים. זמירות נשמעות בצללי הבתים הישראלים. תקום הנפש ותזמר. הנה טבילת שחרית. שבטי יעקב עומדים למנין. ובעטוף הרוח. המה כורעים ומשתחווים.

רוח-אגדי לבת-שירתו. לו הכל אחד והכל אומר שירה. הכל חולם ומזמר. הכל חושב ומרגיש והכל נהנה מזיו שדי. הוא אינו רגיל לראות רק אופק אחד ולצייר רק אותו; הוא משים לבו להשתנות המחזה. שהוא חוזה אחרי רגעי הראיה. הוא רואה את הפועלים והנפעלים. את הנושאים והנשואים את האדם והטבע כאחד. ולפעמים הוא נבהל למראה החיך שביניהם. — —

בן הוא לאותם הבנים. שגלו משדה הטבע. ולו השמים מספרים כבוד אלהים. ורחשי נפשו המלאה מגיד הרקיע.

הרקיע מגיד מחיים אחרים שבהם נולד העולם התחתון. וכל צבאיו מספרים מהוד חיים אחרים. כל קרן-זוית שבעולם מלאה חיים וכל רגע מעורר לחיים ולחיים. הוי, חיים, חיים! גם אנכי הנני אוהב חיים... נפשי בקרבי תלהט. אפסי ארץ מתרוצצים בחבי ושמים ושאל תחתית בי נלחמים בעוז... (ליל אביב). שמים ושאל תחתית. מאין ולאן?

והמשורר בעצמו לא ידע מאין ולאן? הוא קורא לריב ולשלום רב. הוא סותר ובונה. הוא הרגיש את הקרע שבנפש איש עברי; ובכל זאת לא נראה דו-פרצופים בבת שירתו. הוא הרגיש את הצער העולמי; ועם כל זה החיים אצלו כמו מתחילים עתה להתהוות ולכל העולם כמו פנים חדשות. חיים ושאון הנפש וחדוש החיים. האדם הוא מתחיל בכל דבר. ולו נתון הרבה. הנה חיים ואור. אור זרוע על פני כל; והנך עומד ומתפלל ונפשך תזמר לאלהי האור. למה תבקשו רעות-רוח? למה זה תוציאו ברגש מעולמו הנשא?

נגלה עליו גם הרעיון הגדול. בזכרו כבן מלך שנשבה. כי עליו להיות הגבור המקוה וכי עליו ללחום המלחמה הגדולה ולצאת בעטרת נצחון.

ישוּבוּ בָּנִים לַגְּבוּלִם. יִשׁוּבוּ בָּנִים לַמֶּלֶךְ הָאוֹר; יִשׁוּבוּ כַּהֲנִי־אֵל לְדוֹכַנִּם
בְּמַלְכוּת הַחַיִּים וַיִּכִּירוּ הַכֹּל אֶת אֹר הַחַיִּים וְהוּד הַחַיִּים.

הוא עומד על שן סלע שמה על יד נחל וחושב מחשבות. שן הסלע הוא
ספר תולדות חייו; ובעמדו יחידי על מרומיו, שם נפשו כמושל בכל וכל
יכול, רצונו התרחב והתגבר, ואיזה כח נסתר דחה אותו הלאה, הלאה
במרומי האויר. הוא בקש לעוף, לרום ולהתנשא, להלחם עם הכל ולנצח
את הכל...
וימת. — —

ב

מֵאֵרֶת הָעוֹנֵי נִרְאָה בַּסְּפָרִי מְסַפֵּר צַעִיר, ג. שופמן. יד נעלמה בחיים
לענות את האדם קשה, מזלו של היחיד הוא הענוי. לא על הלחם לבדו
יחיה האדם; אבל העבדות שבלחם היא חזות־קשה. החברה היא בית־
המרכולת של החטא. כל נפש חיה נושאת את חטאה, כל חי סובל, והטבע
לא יצא ממאסרו. הנך הולך ומרגיש את עצמך כאשם בדבר מה.
האנושיות כלה היא כאשמה ארוכה. מה הוא היחס שבין אבות לבנים, בין
קירות החדר לאותו האדם שיגור בו? מה נותן העכשיו להמחר, ומה לוקחים
שניהם יחד מיום אתמול? איזה דבר דוחק אותנו תמיד, יגיעה רבה ועמל
אתנו, — איזה דבר יעצור אותנו, ואנו אומרים: בני־חורין אנו. זהו
ההתול של ההשגחה המלוה אותנו, או אלהות עֹרֶת תוֹעָה עִמָּנוּ כֹּל הַיָּמִים;
ועכשיו שתועה היא, חושבת היא שהולכת... אבנים כבדות עמוסות הן
על האדם, והוא יחלום. צללי־מות יגיחו אתו מרחם אמו, והשָׁדִים נותנים
את החלב לחיות, — מי זה ירים את הצעיף לראות מזלם של המולידים
והנולדים? מי זה יתבונן בדרכי החיים ויפלא לו נתיב בערפל? עבדים
אנו, בני עוני ועבדים נהיה. אין תקומה! אין אור! צללים, צללים, הרי
אתם רואים צללים הולכים ומחפשים, מה ימצאו בחיים? על מה ולמה
עליהם לחכות?

דוחק־נפש, אופל, עוני וצער, צער אי־אפשר לאמרו, יוצא מצויריו של
שופמן. הוא מְסַפֵּר לָנוּ, או בא לְסַפֵּר על דברים אלה ומעשים אלה; ואיזה
כח נעלם מסתתר בהם, כח יכול היה גם להתגלם בדבר אחר וגם בחזון
אחר. שירה נסתרה היא זו, גניחת אדם בשם עצמו ובשם אחרים, בשם
עצמו ובשם הסמל המטפיזי. רק סמל הוא חזיונו, רק סמל...

כשרונו של שופמן הוא חזיוני, אם גם לא יבנה דבר עד תומו. הנה נפתח לפניך תהום הנפש לרגע; ובקראנו את הדלתות הלאה ואת הספור והציור, ואנו ממשמשים באברינו, והנם עוד שלמים ואין אנחנו מאלה המתוארים, מעין תודה קלה תבוא על שפתנו. ככה יודע הוא לתפוש את הקורא ולהעמידו בחוון הדברים המגואלים ובכל האויר המחניק אשר מסביב לנו.

עשית תלויה בעלת גלה כחולה מאירה בבית. השלחן מכוסה במפה לבנה מרוקמת רקמה אדומה. יריעות החלונות מורדות, וחצאיהן מחבקים את הפרחים הירוקים, שלאור העששית הם עושים רושם של תרנגולים, התועים על פני הקרקע בלילה לאור הנר... בכירה שעומדת בפנה מתלקחת האש, בשקידת רתת היא מלחכת את העצים הלחים ומשמיעה המולה חרישית בלתי־נפסקת. על הספה הרכה יושבת נערה בת שתיים עשרה שנה ומנטלת תינוק עקום־העיניים.

ככה מסַפֵּר הסופר הזה. הצער והיפה נשלבים יחד. אפס ויש, תאות אדם, כי תפתח לועה, עם כל השממון. הנה יגון ושברון, החטא והטבע. יום קיץ חם. צהרים. בחוץ על פני ירק הדשא מטיילים ומנקרים תרנגולים ותרנגולות, חזירים רטובים, שהתגוללו זה עתה בבצאות הקרובות, מחטטים באשפה שחורה, ועל גביהם יכרכרו העורבים ארכי־הזנב ולבני־האבר. על גג תבן של בית מפוזות ומנתרות הצפרים הקטנות, מקפצות פסיעות אחדות קדימה, משתקעות במחשבה מעט, מתהפכות פתאם לאחוריהן, מתנשאות באויר, עולות ויורדות וטובעות ונעלמות בזיו המעור. הכלב המנומר הגדול רובץ כדרכו על סוללת בית האכר, פיו פעור ולשונו הדקה מושטה ורועדת.

בעיקר לא יתאר שופמן, אין לו דבר עם, פואזיה; לשם שירה. הוא פותח את חלונו ורואה. אכן על לבו, והוא רואה בהטבע; הוא, האומלל, שוכח לרגע מה שנושא בקרבו ומסתכל בחוץ...

שירת שופמן גם באורה היא שירה בת נשימה כבדה. הוא יעשה עלינו רושם, כאיש שנתשתים ברגליו, והוא מכה בברזל על האבן, ותמה הוא לשמוע קול... מעין השתוממות בנפשו למראה כל דבר, אם כי בעצם הכל שוה בעיניו... לפתע תעלה מחשבה על לב אדם, למה לבש את נעליו הצרות והניח את הרחבות העומדות בפנת בית? והוא אז בסכנת-

מות. ככה יבטא את הצער שבחיים במגע יד ובמשפט צדדי. ולו לא קל הבטוי כלל. הוא אינו לוקח את הדבור ממלא חפנים, כי אם יחפש אחריו ויתעמל ברב — שפתו אין אתו. — הוא מרים את המלה, כאשר ירים איש משא כבד. השירה בעצמה היא לו עבודת-פרך וסבלון החיים. אשמים אנו, כל בני-אדם, בדבר מה. האם לא תרגישו אות קין במצחכם? האם ידכם לא שפכה דם של איזה חי ואינכם נעים ונדים בארץ כל הימים? — — —

ג

ח. נ. ביאליק. אריה, בעל-גוף, ספורי, (קובץ ראשון) הוצאת, יבנה; (מחלקת ספרות). ורשה תרס"ה.

הוצאת, יבנה; כבר חלפה והלכה לה; אבל הספור הזה לא נשכח וימצא מקומו בספרות הספורית האחרונה, בתור נסיון ובתור ראי להביט בו ביכולת המשורר בדברים של ממש... במתי מדבר, ובמשא נמירוב; נמצאים אנו בעולם מופלא; דברים כאלה נולדים ואינם נעשים, אינם נעשים בידי אדם בלי מתנת אלהים כבירה; אולם הספור הזה יביאנו לעולם נראה וגם מפולש... המשורר מנסה לספר ולתאר לנו חוג חיים יודעים ואדם בעל כח; והוא עושה זה בדיוק נמרץ ובמעשה חשבון כארדכל; הוא שם אבן על אבן. מחבר אבר לאבר, קו לקו, מסבב דבור לדבור; והכל מצטרף לתבנית אריה ולמעשהו וגדולו. מנדלי מאריך — והרבה הרבה ממלאכתו למד ביאליק בספורו זה — ואוהב להאריך, מפני שאוהב הוא לשהות על הענינים ולשיח. מנדלי משיח שלא מן הענין ובדרך-אגב, הכל אצלו כמו ענפים יוצאים מן האילן, ענפים שצלם מרובה מחמתם; וביאליק שוהה, מפני שאם יפסיק ויחסיר דבור זה, בטוי זה ותמונה זו, יחסר חלק גדול בתמונתו. — על-פי הגיון עלה בידו תאור אותו הטפוס, שהוא רוצה לצייר לפנינו בכל תאיו וחדריו, תנועותיו ושפוליו; אבל זה אינו תאור, כי אם בנין מלאכותי. הוא מפרט, מפרט ביותר, מפני שלא יכיל, אין כאן כלל רוח-הקודש של מספר, כי אם אמנות עשויה בטעם.

שפיכת מעים, רסוק אברים, מליקת הראש, רציצת גלגלת ורטוש הבטן — אלה המלח והתבלין, ששיחותיו של אריה ממולחות ומתובלות בהם, כאלו היה דורש בחכמת-הנתוח. ככה מספר גם ביאליק, הוא כופל ומשלש, הוא לוקח קנה ומודד, מודד ומרשם...

צפף קוראים לו. לאריה בעל גוף, לא ששם משפחתו כך, כי אם מפני —
 שבעיר N. אי־אפשר להיות שרוי בלא כנוי ושם לוי; וכשבא אדם לגור
 בתוכה, מיד עומדים ומתקינין לו כנוי מעין קלונו או קלון בית־אבא.
 והכנוי הזה מלפפו וקשור בו עד סוף כל הדורות. מנדלי ממש!

הראית הסתנויות שבאחותו? — היה משתבח אריה בפירות גנו. —
 שוטה, לא ראית! אם כן, לא ראית תפוחי סתו מימך, וכסבור אתה
 תפוחים סתם, תפוחים כשאר התפוחים שבעולם? לא ולא, שוטה שבעולם!
 תפוחים שכתפוחי אין גם בגנו של שר הפלך... הראית דלועים? —
 זהו שעור גדלם של תפוחים, כל תפוח כדלעת המצרית. — דילוגים כאלה
 כותב גם ברנר. יש כאן אמירה אחרי אמירה בכל חתוך הדבור, אבל הן
 כאן דברים בלי חיים...

אריה לא מצא בנפשו לא כשרון ורצון ולא־רצון ויכולת לצאת ממחיצת
 גסותו אל עבר היהודים היפים; ובכן התבצר במחיצתו ויסתפק בשם, בעל
 גוף. מדבר המספּר בעדו, ולא נשמע אצלו הַד התהוות המסופר. יש כאן
 סקירת דברים וגם סקירה נכונה, אבל אין בזה עצם הדברים.

הנה לפנינו טפוס שני. למשל, אלתר תרנגולת, בר־פלוגתיה דאריה
 בעל־גוף. המספר מפסיק להודיענו בקצרה מה טבעו; ואין זה קצור כלל
 וכלל. אלתר הנהו במצבו — בעל־בית בינוני; בגופו הנהו אדם קטן, דק
 וצנום, שפניו הזעומים, אפו המחוּרד ועיניו הדלוחות מעוררים בגידי תכלת
 רבים (ברשדסקי!); ומטבעו רתחן ומזולזל. הוא מבעלי המרה האדומה
 והשחורה כאחת, שונא את הכל ושנוא לכל. גם כשהיה שותק, נראתה
 כל ישותו הקטנה כחמת מלאה זוהמא רותחת, רותחת ורותחת... וכשפתח
 פיו — לא פתחו אלא לחרף ולגדף את כל העולם כלו; ובשעת מעשה
 הרים את אגרופו הקטן בחמה עזה ובקצף שפתים, — גם כן כנגד כל
 העולם כלו... הבריה הקטנה הלזו היתה בעל לאשה גדולה, גבוהה
 וחזקה. עד כאן אלתר תרנגולת בשעת שלום; ובשעת מלחמה, מלחמתו
 את אריה בעל־גוף הבא להסיג גבולו, גידי התכלת המעורין בפני אלתר
 ובחוטמו מזדעזעים; ולא לבד שאלה מזדעזעים, אלא גם ה,אָרס שבהם
 תוסס; לא אך תוסס. כי אם, מחלחלי, מפעפע, וקופץ ועולה אל תוך
 העיניים הדלוחות ומאדימן... תולדות הטבע של מין שרץ נבזה בעיניו
 ושנוא לו תכלית שנאה יתאר המספּר. —

וילחם אלתר את אריה, המקפח את פרנסתו. ועל-יד שניהם נלחמו צדיהם הקרובים ותהי יד איש ברעהו ומהומת מכים ומכים. כל הנלחמים התלכדו פתאם למוצק אחד. כגוש תולעים נפתלים ונאבקים יחדו. אין קול ענות, כי אם מהומה ומבוסה, כדמות ראשים פרוצים לשמצה. פני להבים מלוכלכים בדם, שערות סומרות ומדובקות, בלוריות אחוזות בידיים, אגרופים עולים ויורדים, אשה גדולה ופרועה מטולטלת הנה והנה — וכל זה מתנועע ומתפתל, מתחבט ומתלבט יחד. . . . צבעים על גבי צבעים נוספים. קוים נאמנים שנים ושלשה דים היו לתאר את התמונה; אבל על-ידי הרבוי הנפרז הכל מתנועע ומתפתל, מתלבט ומתחבט בעיני הקורא, ולא יכולבל לא פחות ולא יותר מאותו שוטר אז, למראה המחול הסבוך והמסוכסך הלזה. חסר לביאליק בזה התום, חסר לו מגע בלתי-אמצעי בדברים אשר הוא בא לתאר. — — —

רק במקום, אשר עוזב אהלי בני-אדם וטבעיהם ומספר לנו מגזרת העצים הישנים, שנמכו מזקן, נוצץ מבין החרכים מעט מביאליק המשורר. קורות עבות וארוכות למעלה מעשרים אמה, שהיו לפנים כבוד היער, תלויות וצבורות בערבוביה משונה זו על גבי זו ומעיקות מתחתיהן אלוני זוקן, שכבר הושחרו פניהם מחורב וממטר של תקופות קיץ וחורף רבות. . . . ואלוני הזוקן האלה דוחקים ולוחצים מצדם מרישים משונים ועבים ישנים נושנים, שאין לעולם כל צורך בהם, ולא יצלחו כי אם לתרני אניות. . . . סמוך להענקים והנפילים האלה, מצאו מקום הצרפתים — ועל גביהם ישימו רכובים קרשים רחבים כאמתים וחצי. שעל גבי גביהם מלמעלה מפוזרים ומפורדים רעפי גג עשויים על-פי מנהג קדמונים, שכבר אבד סברם ובטל סכויים מלהיות לגג. . . .

אריה אומר לחדש את ביתו, ובא קץ גם למנוחתם של אלה. כי, אז יצוה לפתוח כל קברות הטבועים והבלועים, להניע ממנוחתם ישני-עפר עתיקי-יומין ולבקש מהם במחילת כבוד עתיקותם לצאת לאויר העולם; וכל מי שלא ראה את המרישים הענקים והקורות הנפילים, בעלותם מבטן האדמה — לא ראה גאון נשבר, יחוס נעלב והדרת שיבה נרמסת מימיו. . . . גם פה כפל ורבויו, אבל יש כאן שירה ורגש.

ביאליק בתור משורר מצא את חידתו; בתור מספר הוא עוד מחפש והולך לא לאורו. . . . בשירה לו כנפים, ופה רגליו עוד בכבדות תתהלכנה.

רוח אחר לגמרי שורר בפרקים הראשונים של 'ספיח' (מאורעותיו של נער עברי כתובים ביד עצמו), שנכתבו בזמן מאוחר. אמנם חותם של מנדלי עוד נכר בסגנונו; אבל הנה יש לו ריך עצמי. הוא כבר בן-חורין ועף. ביותר. ביותר עלתה לו שירת העריסה בפרק הראשון, אגודלי וחדית העולם. בה לנו חזון חדש לגמרי.

הנער המוטל בעריסה, מוצץ תמיד באגודלו ומהרהר... 'מקופל הוא כחומט בנרתיקו וחווה בהקיץ; לבו מתמלא תמהון אלם עם הרהורים. שאין להם שם ודמות—תוהה הוא על הכל... 'קשקש האורלגין, הצל והכתמים על גבי הקיר, שתיקת חדר ריקן, האפלולית תחת המטה', אבק פורח — כל רזי עולם ומסתורין שצריכים עיון. — והוא תועה ואובד בתוכם כנמלה בין העשבים... 'מי שאלה לו, כבר לו לא עיני בשר, כי אם עיני רוח. מה רב הדרך מ,אריה בעל הגוף' עד זה. — — —

ד

בחורף. — רומן מאת י. ח. ברנר, הוצאת חברת אחיאסף קרקוי תרס"ד. — כשנדפס הרומן הזה בהמשכים, בהשלח, ונקרא בחוברת חוברת, עשה רושם יותר מכשנקרא אותו בבת-אחת. איזו עיפות מרחפת עליו. ירחי חורף ארוכים, מבלי אשר תאיר השמש, וליל ארוך. בתוך התחום היהודי הצר ובהרחב, הכל לו אחד. הכל כמו מתואר שחור על גבי שחור. הנפש היא בלי תקוה, הרוח לא יתעופף. אבל הלא כן הוא! הלא גם בעברי אין מעשים מענינים, אין עובדות לוקחות נפשות, אין טרגדיות מחרידות. לא הריגת נפשות, לא סכסוכי אהבים, ואפילו לא זכיות-בגורל וירושה פתאומית; יש שם אנשים כצללים, מחזות כהות, דמעות נסתרות, אנחות... .

אין זה רומן, כי אם ספור, ואין זה ספור, כי אם ספורים; ואין אלה ספורים, כי אם זכרונות; ואין אלה זכרונות נכתבו לשחרר את המספר מדבר-מה, כאדם שעושה חשבון עם נפשו.

יפול הצעיף והנה חיים נמקים, לבבות שנתמזמוזו, צללים ואנחות. מי נמק ממי? מי חטא למי? מי חייב למי? מי לקח ממי? העם, היחיד, המזל, האלוה, כל אחד מהם הוא הנאשם בספור זה, וכל אחד גם אשם הוא. — השמש לא תזרח בכל ירחי החורף. ומי היא הנפש, שלקחה את

לב המספר ביותר להעניק לה מטובו יותר? דרך כזה אינו יודע ברנר בספורו זה. הוא מדייק בפרט כמו בכלל; הוא נתן לשירה אחת את כל נפשו, וטובל כל נדנוד בעצב נפשו.

ואיזה דבר יורד מלפני עיני ומשתטח והכל מתגלה, כל העולם בכל חזיונותיו עומד לפני ערום... ולכל ההתגלמיות, לכל התנועות, לכל הקריאות, לכל המראות, לכל השרטוטים — לכל צבע אחד... הורם המסך... ובכן למה? למה? למה לחשוב ולהענות לשוא... כל מלה מתאמת לרוח הרומן בכלל, לכל תאיו והליכותיו, לכל אנשיו ומעשיו, לכל, לכל צבע אחד ורק צבע אחד... לילה וחורף, חורף ולילה. צללים! גם האהבה היא רק צל, האשה, הדעת, ההתנגשות, השאיפות, העם וחיי, היחיד וחיי. הוי, שאיפות, מחנק אתן לצוארנו! בתורתי נמצא פסוק כזה: ראה הנה לפניך שתי דרכים, האחת בעל-כרחך, והשניה לרצונך — יציאה-מדעת ומיתה בידי עצמך, ובחרת במות! ואימתי חי גבור הספור? אימתי היתה לו השעה הגדולה, הנקראת אדם?

ברנר יודע לספר בזה. בקצורו, בדיקנותו, הוא מגיע אל מטרתו; והוא אינו עושה את מלאכתו באיזו חבה, באיזו געגועים בנפשו, כי אם כאדם המושך בכתפיו ואומר: לכו אתם, הדוברים, החוצה, החוצה. ואיה יש לחפש רשמי רוך אצלו? — כשהוא עוזב את הנתניב הגדול, שבקש לפלס לרומנו, נוטה הצדה, כשבא לספר דברים צדדיים, כשבא לספר ולא להקשיח את לבבנו.

נשואי אבי — מספר ברנר — כמו נסיעתו לארץ נכריה, משולל ידיעת איזו אומנות או מדע, היו, כמו שאומרים, מעשה בעלמא, בלי חשבון-הנפש, בלי מטרה נכרת, שלא מדעת, ובכן, כשנדמו כלי-הזמר התופפים, נתעורר הדומה למלך וראה לתמהונו, כי... הוא אסור בעבותים! אז נקב הרעיון במוחו, שיש פה איזו תרמית מסותרת. לו נדמה, שהוא קוה תמיד לגדולות. — הוא הלא נסע למרחקים, הוא היה צפור דרור, עשה כל מה שלבו חפץ, ועתה — לו חותן זר, חסיד שוטה, חותנת ארורה, אשה מכוערה... מאין כל אלה לז? — ויתקצף.

קצף זה של הליטאי, שמלאו לבו לנסות את מזלו, בנדדו לערי הנגב המבורכות ברוסיה וילקח פתאם לאיש לנערה כשרה, אכן פניה מלאות גומות, עקבות מחלת אבעבועות, תארה חשך משחור — הוא גדול שבעתים

מקצף בנו, העלוי גבור הספור, היוצא מהתחום וחוזר ונכנס וחוזר ויוצא ומקלל חייו ושוֹפֵךְ חמתו בכל פרקי הרומן. ומצב הענין, בין הליטאי הנשוא ובין פלג-גופו, הורע אחרי הנשואין מיום ליום.

הוא התפרפר בכלוב — ויצא לבו; והיא, בראשונה, הלא לא רמתהו, היא נתנה לו כדת משה וישראל, ומה הוא רוצה? מה הוא מתרגז? מפני מה פניו נזעמים? ומצב הענין הורע.

הנשואה הצעירה החלה להבין פתאם את כל עונה הגדול, את כל אשמתה. לפני מי ובמה חטאה? — על שאלה כזו לא היתה יודעת להשיב, אבל היא חשה מאד בחטאתה, היא שתקה. בשביל שלום גציל שלה, בעלה, היתה מוכנת לבוא באש ובמים, לעבוד למענו כל עבודת-פרך יומם ולילה, אך ישכח נא חטאה הגדול לפניו...

לא יאמין המספר, כי שקולים החיים הפשוטים הנוגים האלה, והללו הלא רק פרוזודור הספור הם, מחיי כל הספור! לא יאמין, שאנו מרגישים בנפש האב מאה פעמים מבנפש הבן.

ישכח נא חטאה הגדול לפניו; וברגש זה, העצוב עד לבלי סוף, כבר מונח איזו סליחה לעונה. על-ידי רגש זה נעשית האשה הפשוטה הזאת לגבורה ומקבלת בנפשה אותו הדבר, שהיא נושאת אותו ושיעזור לה לחיות הלאה. וגם גציל בעלה יחיה הלאה. חותם המקרה טבוע על חייהם יחד, וביתם שבנו יחד — אף-על-פי-כן הם עושים משפחה. — היא נתנה לחיי הבית את עצבון לבה, את עונה, והוא — את אסונו... ובתוך האויר הביתי הזה גדלות נפשות ובאים בכל פעם חיים חדשים... הנה אהבה להבנים, חנוך, עבר ואיזה הוה — הבן הגדול, שנולד להשיג תכלית מה, לא יבוא גם לאלה. — הנה עוזב הוא דברים בבית אביו ואומר הוא לעזבם, ובאמת לא יעזבם כלל; בא הוא לדברים אחרים, ובאמת לא יבוא אליהם. אוהב הוא ואינו אוהב. הסביבה שלו, הלמודים, בבואו ללמוד בעיר הגדולה, בודאי מתוארים הם היטב; חיים המה לעינינו המשכילים האלה, משכילים לחצאין, לרביע, לחומש, חיות הנה גם המשכילות ושיחתן, תאותן ומגמתן; אבל מה היה, לו לא בא גבור הספור לשם? מה לקח ממנו, שהיה לו בטרם בא אליהם? הוא מרגיש ריקות נוראה, ומעצמו אינו מתמלא... רק איזה עצב הוא מלא תמיד. והעצב, האם לא מתנה

הוא? האם נתן לכל איש ואיש להתיאש בחיים ולשפוך בלבבנו את יגונו?

גבור הספור הרגיש ריקות בין המורים והרעעים בעיר הגדולה וישב לעיר הקטנה. הוא החליף ספרים בספרים והרגיש גם ריקות הספרים; ולא נתנו לבו לנסות חיים חדשים מחוץ להספרים... ואם תאמר: הספרים יושבים לו בנפשו וברוחו, והוא אינו יכול לשחרר את עצמו מכבלי הספרים ונושא הוא עון אבות. — גם זה אינו אצלו. בודאי הוא קצוץ-כנפים; אבל לא רק הסביבה עשתה אותו לזה. — הוא בודאי אינו גבור. ומדוע יעשה אותו המספר לגבור? ציורים על יד ציורים נותן לנו ברנר, קטעים ושברים, הכל בפרוט אמנותי, הכל בדיוק חי; אבל אין אנו מבינים את החשבון הגדול, את הסכום, את הרומן שבדבר... המספר מתחיל: עשיתי לי פנקס של נייר חלק, ואני אומר לכתוב איזו רשימות ושרטוטים מחיי; והוא מסיים: קמתי ויצאתי, עברתי את הסוללה ואשכב, נטפי גשם ושלג ירדו ארצה. והאמצע: חורף, חורף ארוך!

ה

שירת ההתלבטות* — בימים קדומים חי בארץ עוץ איש אחד מצורע, והוא נלקח בשחין רע מכף רגלו ועד קדקדו, בבשרו אין מתום. יום יום לקח לו חרש להתגרד בו, והוא יושב בתוך האפר ונאנק דום מצער ומלחץ. יום אחד פתח את פיהו לשיח. אמרו בני-מסיבו, שיקלל את יומו או יודה על עונו. והוא החל לקונן ולעורר לוֹתָן, גם לדבר נשגבות ולחוד חידות. איוב נשא משלו כבלעם וכשאר חוֹזֵייה. אבני-גזית ביתו וכסיל וכימה מרעיו. וגם אם ענהו אלהים מן הסערה, לא היה למורה-דרך ולמדריך ולא בצע את הפת לבני-אדם.

כעבור אלפי שנה נתגלה בחוצות ירושלים, אברך גלילי, שבתומת הזיותיו וגאותו האוילית האמין, כי רפואות בידו למדוי המפכים והנגועים. המעונים והעמלים, והוא מבני האיסיים העלובים. ומשורר-ההתלבטות גם הוא נגרר אחרי, תשושי-כח ודווים, עניים ואביונים, נאנחים ונאנקים, לא פחות מאשר היה אזי... .

* י. ח. ברנר: שכול ושכלון או ספר ההתלבטות. הוצאת שטיבל, אמריקה.

לא פחות! והנה לבני-משפחת ברנר, אין מגע אל האלהים, ואף אינם מבקשים חסדו שבו יתהלל; אמנם את החרש, אינם מניחים מן היד, והנה גם זה לא יתן ולא יוסיף. אין עוד קדושה בצער, אין הכעור צריך לכער את העולם, ואף לרומם את העולם. אל תגוללו מדת הרחמים, אל תחמלו אף במעט על בעל-שברי, שקר! שקר! הבל! הבל! יסורים אינם מעלים את האדם! האושר, העונג, הטבעיות — הם עליה לאדם. היסורים — חטא ועון ונפילה. הנה גם זה שקר מהול בחפץ, בחפצי הרגע.

אין קביעות, עליות ושקיעות. לסרוגין — הכל לסרוגין — חוליות בשרשרת. מה יהיה אחר-כך? לא ידוע. איזו חוליה תעלה באותו רגע האחרון — שקיעה או עליה? — לא ידוע. אבדנו את המסורה הארוכה והעתיד לקח מאתנו. אין לנו שריד בחיים ואין לנו מבוא. ואף אם תחטוף את הרגע של המשעול הצר, ותרגיש שאושר הוא לתעות במשעול זה, גם אז רק רמה תרמה את עצמך. ריק הוא חלל העולם, אם כה ואם כה...

1

צללי החיים. — ספורים וציורים מאת א. נ. גנסין. יצאו לאור בביבליותיקה עברית, הוצאת תושיה, חוברת קצ"ח. ורשה תרס"ד.

גנסין יצא מבית-מדרשו של ברשדסקי. את הפרוט הריאלי הוא עושה כמעט בדיוק מדעי. את אדון הבית בספור הראשון, הוא מתאר בתור איש סיטוני אמיד, בעל פנים נכבדים מוקפים זקן שחור מעוגל ועינים קטנות ערומות; ואת הגברת — בתור אשה כתפנית וסנטרית. שזופת תנור משכבר; בעל-הבית יושב נשען על משענת הכסא לשמאלו. רגלו השמאלית מונחה על הימנית, ראשו מטה על שכמו; ובעלת-הבית שולבת את זרועותיה על חזה, מטה ראשה כמעט הצדה ומחליפה לרגעים את גחוכה המוזר על קמטי שפתותיה, ומזוממת בלחש הברות נגינה מקוטעות. — השפה של המספר הזה היא קשה וכבדה, ונרגיש בכל משפט ובנין את עמלו וחפושו אחרי המלה, שתתאים לאותו הפרט ולאותו הנדנוד. אם הוא מתבונן בפני חברו, שבא במיצר בהפגשו פתאם עם עלמה אהובתו לפנים בבית זר, והנם מעוננים, לא די לו זה, עוד רואה הוא, כי נרתעים ונבוכים הם וששפתו התחתונה רועדת לאט; שעניו

תועות וכמו מביטות אל עבר השלחן וכו'. אדון הבית, שזה המבקר עוזב את ביתו באין סבה גלויה, אומר אז: מוזר... אין אונס... צר לי מאד. מאד; אך, כנראה...

ג'ניה, הוא שם הספור הראשון והציור הוא מהחיים האחרונים. ציירו לכם ספור מחיי התלמידים והתלמידות, מימי שיבת-ציון ההוים ויסוד החברות והמשאים והמועצות של ישראל הצעיר... ציירו לכם דברי שירה מאלה, שקוראים את הספור, לאן? של פיארברג, את דובנוב, ושמטוכחים הם על-אודות שיטתו של אחד-העם וספרי, הוצאת צעירים... עוד הכל הוא לח, עוד הכל בן-יומו הוא, וכבר בא המשורר הזה, לפלס לו כאן נתיב ולחפש לו בזה את דרכו... כמעט בלי חמדה אנו נגשים למקרא הציורים האלה; ועם כל זה אנו נמשכים מה אחריהם. בקריאות שתיים ושלוש דלתות כבר אנו עומדים בפנים, ואנו קוראים את הדברים הקרובים האלה כמו רחוקים. — לפנינו איש מספר, ואם גם בעמל יעשה את מלאכתו ובאמצעים כבדים. יודע הוא המספר הזה את החיים ואת הקשורים שבחיים, והוא גם מבין את לב האשה.

ג'ניה, עלמה משכלת ומבקשת לב אהבה, והיא אהבה גם הרבה פעמים. אוהבה האחרון דוד הוא רעהו של הקודם לו, לרנר; והוא יוצא את העיר. לפני צאתו הוא בא לרעהו וחברו ב, שיבת-ציון, ומספר לו על-אודות אוהבתו, ומלה נוראה נפלטת מפיו: עגבנית... וכאשר שואג האוהב מרה: מה אמרת? נפתחה הדלת וג'ניה באה החדרה. האוהב הראשון יוצא בחפזה ולג'ניה לא נפנה כלל. דומיה בחדר. יסורי גיהנום, עגבנית, עגבנית, עוד מצלצלת מלה זו באויר, זוחלה היא על הקירות, על השלחן. וג'ניה פותחת ואומרת: שמע נא אפוא, דוד... מעולם לא הייתי מספרת לך, אלמלא... אלמלא, נו... אנכי אהבתי אחרים פעמים אחדות, בטרם פגשתי אותך... את לרנר אהבתי לפני שנתיים ימים... לרפאל גלדין הריאליסט קרובה הייתי... אהבתי את סורויזוב באודיסה — גם את בלי חברו אהבתי, ועתה אני אוהבת אותך... כן... כן... את כלם אהבתי! — הרימה את קולה — את כלם, דוד!.. אהבתי אז בכל חום נפשי הצעירה, בכל אש לבבי, לבב העלומים... אהבתי זרים — ואתמסר לידם כלי... כלי, דוד, כמו שאני מסורה לך עתה... אבל הם לא אבו הבינני... הם... הם היו שוטים ושפלים... הכחדתי מלרנר דבר?

הגדתי לו ישר: לרנר — חדלתי לאהוב אותך... מה הפלא? חדלתי —
 וחסל... אדם שוגה... ומה ענה לי אז? .. במי האשם? .. הגד נא במי
 האשם?

אלה המה יסורי נערה. חושבים הם נטמאה היא; היא אהבה את זה
 וחדלה ואחר-זה אהבה אחר. — מה היו לה כל האנשים האלה?
 כוכבים מתעים היו... גם בדוד, רעה האחרון, הטעוה געגועיה... בודדה
 נשארה... לא נמצא גואל לפתוח את לבבה... לא ידעה איש...

הספור השני הוא, מעשה באוטיליו. האשה נשואה, הבעל חנוני
 וטרוד... מורה המקום מבקר את הבית והמורה הוא מספר בעדו ובעדה.
 אומרים — קריאה בספרים... מובן טוב, אם שלוה את... אם יותר
 לא חסר לך... הוא טרוד כל היום שם, את — פה... בערב אין פנאי
 לבטא אף חצי מלה נהונה, ובכלל... ככה היא מדברת, רבותי, ועיניה...
 יושבים אנחנו — המורה המספר והיא — ומשוררים, המחס רותח על
 השלחן, ופתאם בא הבעל... נורא היה מבטו אשר ירה עלי...
 אוטילו החנוני נקם את נקמתו מאשתו הבוגדת — וזלטין, המספר ובעל-

המעשה, אשר הספיק כבר לעשן עוד פפירוסה, התנער ויוסף לאמר:
 משום שאתם אומרים נשים... בנוגע לדבורינו מילא... מבינים אתם?
 בכלל, היתה כל ההסטוריה הזאת מגוחכת מאד; אבל — מה שייך...
 מוזר, איש בלעדיו לא גחך.

במין אכזריות שירית עוד יותר מזה, מתואר הפרצוף בספור השלישי
 שמואל בן שמואל, זה העשיר הכרסני, שבשעה שרעיתו הרה היא
 ללדת בבית הוא נמצא לרגלי עסקיו ביער, ושם עובדת הפעם רועה חדשה,
 אקסיניה... שמואל בן שמואל בקומו בבקר הוא רענן, שבע רצון;
 ובשובו העירה ובא אל ביתו הוא ממהר כחתול אל חדר-המטות, כורע
 על ברכיו לפני אשתו החורת, העיפה, המגחכת לקראתו בחולשה
 כי ילדה. הוא נושק לה על מצחה ברחיחה וממלמל בכבדות מסערת גפשו
 הגדולה:

— נו... מזל... טוב לך, זינוצ'קה! ..

שירתו של המספר לא תדע רחם, כלביאה היא מתנשאת וטורפת בפיה
 על ימין ועל שמאל. מה אתם באים הגמדים ויראי אור הנפילים, לכסות
 את מערומי החיים, את מערומכם. מתביישים אתם... מה יש להתבייש?

חוק הוא בטבע, בטבענו. ככה יספר — הקורא יאמר מוזר, אנו מתביישים, מעט רחמים; והוא משיב בלשונו הקרה: נו, מה שייך... חסר לו להמספר בכל אלה היופי הפיוטי, המרכך כל דבר קשה, חסרה לו איזו ערבות לאוזן, חסר לדבריו ההד הזמרי. הוא אומר, פשוט: אני מצרף את החשבון, והחיים לא ידעו חשבון... הוא עושה הכל באיזו טפה מרה, בלי נוער, והעיקר — בלי חרות...

ז

ועוד לגנסין

בסיימי את הערתי ל,צללי החיים, מאת א. נ. גנסין, שיצאו לאור בשנת תרס"ד, ואמרתי, כי המצייר, עושה את מעשהו באיזו טפה מרה, בלי נוער, והעיקר — בלי חרות... — לא חשבתי, כי המות יבוא ויחטוף אותו בזרועו ליענינו ושעשר שנים אחרי כתבי את בקרתי אקרא את הכרך הראשון של ספוריו, שנאספו אחרי מותו, ושכרך זה ילמדני על-אודתיו אחרת.

אמנם איני מאמין גם היום בעדותו של פ. לחובר, בעל המבוא לכרך זה, שגנסין היה אחד מבעלי הסגנון היותר גדולים אשר בספרות העברית החדשה; אבל מאמין אני, שקיים גנסין באיזו מדה מה שקוינו לראות בשירת שופמן רעהו.

איזה דבר הלם פעם על מצחו של שופמן, והוא נושם בכל פעם קשה ונושא עליו את המשא הכבד, שיכביד גם עלינו. גם גנסין נשא בלבו חביון החיים. אין העולם שמחוצה לו היקף לספוריו. הוא גם אינו שואל לעצמו ואינו סובל ממהותו; הוא יושב על אשדות מים במורד הר-אבנים, ועם כל שטף ושטף אבר אחד מאבריו נפרק ונשטף והולך לו ברעש. ציירו לכם עולם בלי מועדי השמש והירח, וימי הבריאה מתחילים אך מיום השני. הימים זוחלים, כבדים הם, אפלים הם ונמוכים. והנה, יום האחד חרש כמשנהו — ראשית לא היתה להם ותכלית; ירבצו יחד כבדים ואפורים על הנשמה, שנאלמה בחרדה, ודכאו בשרשה כל מחשבה על אביב ועל קצת אורה ועל זקיפת קומה כל-שהיא, (בינתיים). גשם או אויר לח מכה את החלון, ואף אם עינים בהירות לך, לא תראה היטב ונשמתיך תתכוץ בפנתה ותחלום חלום בלי פתרון. המוחש מתנדף באויר; ואף אם תאמר: בן ההכרה אנכי וילמדני יוצרי להבין ולדעת ולהבדיל בין

עובר לקיים, הנך סוף-כל-סוף נשקע בדלי שנטלו ממנו שוליו. — האדם הוא אחד. אחד לעולם ולעולמי עולמים, ואותו שהוא בבית הוא גם ברחוב — רק שמלה אחרת יש לך בשביל הרחוב, וגם זו, על-פי רוב, לא יפה יותר מזו שאתה לובש בבית, אבל לא נשמה אחרת ואפילו לא עור אחרי-
(הצדה). למשורר אין כנפים. כילד הלז הוא מונח בעריסת הטבע, והוא מושלך מקלע אל קלע. הוא מדבר, ולא הוא הוא המדבר. הוא משיח והכל לא לו. — ישנם עלומים בחיים, ואותם יחיה האדם רק אחת בתלד ואליהם כל חלומותיו — והמה הולכים ונמקים ללא נחת וללא שביב אחד של שמחה; ונמקים הם אפילו בנגוהות האביב הצוהל, ותמיד המה אובדים דוקא כה לא יפה ובאפס כל יסוד ונמוק לזה; (בינתיים). גנסין נטרד מ,ההייה הטורדתי. איזה, ארס צורב בלב, הרגיש תמיד בנפשו. אין הרמה לרוחו, אין גובה ליצוריו ולא קומה. לפעמים הוא יושב על סף הבית ושואל לחידת מלים שגורות על לשוננו. בנים אנו להורינו, והרי לנו, אבא ואמא. מחשבות לנו והן נוגות; חוקות לנו — ועורות הן. לאוריאל ולחבריו, בעלי הנשימה הכבדה שב,בטרים, סוד גלוי שאין אלהים בשמים. ולזקנו של אוריאל אב זקן בשמים, שאליו הוא מתחטא. מה יבדיל ביניהם? הנה ספרים, ספרים בלים לפנינו, גם היום יש לבות פורחים וחרדים לחיים ולקולם, וגם היום הולכים ומדפיסים ספרים באותיות המשונות הללו. ניחא שבראש ספר אחד כתוב לאמר: דברי שלום, לקוטים ואמרים, קול אדני על המים. — וניחא שבאחד כתוב: פְּרִירָגָא ופרליפומינא מאת שופנהויר. הכל ניחא. קוץ זה חריף יותר מזה של פיארברג ויותר מכאיב. אמור — קרבת-נפש, או אמור קרבת-בשר, או אמור קרבה סתם. (אצלי). איזה בטוי הוא האמיתי? ואיזו מנגינה היא היותר נכונה לנפש? הנך מלגלג וצרעת הסבלון פורחת בכל גופך. אתה שולח לשונך והנך שד — ובן-אלים.

כך הוא גנסין האחרון. בו נפש בלי אור, בלי חדוה, ואף העין רואה כמו בעד הענן... אין רגש מזריע ומוליד ואין מעין נפתח. הנך אחוז במסכת של רגשות בלי סוף ותכלה, וזעזועי הנפש נדבקים אליך בכל מגע-יד ובכל אשר תפנה. כי נטחון אבנים ונבשלן בפרור בודאי לא תטעמנה לחכנו. וכי נשתה מים שוטפים לא ירוו את צמאוננו.

עוֹד בְּסִפְרוֹת הַיָּפֵה

א

מחיי הקראים

הופיע קובץ ספורים חדשים מסופר חדש, והענין הוא חדש אתנו: ספורים מחיי הקראים — אחינו הרחוקים. — ראובן פאהן, מחיי הקראים, ציורים וטפוסים עם תמונת המחבר (!). האליטש תרס"ח. אנו קוראים בקובץ ואין זה חדש. מִסְפָּר זה החלו לִסְפָּר הולך רק לאט את דרכו; אולם בציורים אשר לפנינו רואים אנו מעשה איש מנוסה בתכסיסי השירה הרגילים. אמנם די כשרון באלה למתחיל; אבל הכל בלי סימני חום וילדות. רחוב העברים בני מקרא, ששערינו נפתחים לפנינו בקובץ זה, נשאר בכללו, למרות השנוים בו, קן הקראות; והוא מרכז עתיק, קדמון, דומם, שאינו מתפתח... חולם הוא אותו רחוב מעבר מאד רחוק, מקראים קדמונים שייחדוהו למושבם, מגורל מאות אמללים, מאנחות מתבודדים, מצער נקרעים מעל עם, מנאקות נדחים מן החברה, מדכדוך נפשות מסורות להקראות המסבבת כל זאת... (סיור ברחוב, מעין הקדמה). וכל זה לא די לו להמקדים, הוא מתחיל לתאר: הרחוב, רחוב הקראים, כמו מעיר כל חזיונות עתיקים, האויר כמו מלחש סודות ורזים; המרחב הצר, כאלו מלא אוצר נשמות של הרבה דורות, וצעיף נגה כהה מעטף את הבתים המורכנים ושקועים בעצבות אלמות, ואותו העצב של הדורות, העצב השירי, העצמי, שמצא לו קן ברוח המספר או בטעמו הספרותי, בולט מכל הספורים — שבעה עשר במספר — באין הבדל, אם ממתיהדי או ממתנצרי, יספר לנו, אם מרחוק מן העדה, או מאבר מדולדלי, מסבל הירושה או מדכדוך נפש וכו', בכל אנו שומעים את הנוסח העצב הזה, בלי הרף, חלק העשירי מן הצבעים, שבהם השתמש

המחבר, דיים היו; אבל התשעה הנותרים, הבאים בשטף רב ובפורנות יתרה, כמו באים הם מתוך הספר... סתו, שבו הטבע חור ונכמש' וש בצפצוף רוחו הפזיז, כאלו נשמעה שירה מרעידה, שירת גסיסה, ששרים מלאכי כליון להחי בפטירתו מן העולם... יזכרנו ב,פלאות הטבע של שלום אש... התמונה יפה היא מעט; אבל בעיקר אין זאת תמונה, כי אם בת ההרהור, אין זו ראייה, כי אם תפלה.

שני ימים בשנה — שביעי באב ועשירי באב — מתאר בעל הקובץ בספור, שאיפה לחוקי — נזכרים בני העדה הנקרעה מן העם ומן הארץ, כי נחרב בית המקדש, והם מתענים וצמים, ויושבים על הארץ לקונן על חורבנו. מעל לרחוב, ובתוכו, כמו מרפרף צער בלתי מפורש. ונכר הוא בפני האנשים היוצאים ונכנסים כל היום בבית הכנסת בבגדי חול וברגלים יחפות. ונוסף אבל היום לתוגת הנצח המשליכה את צלליה על חייהם. ודבק היגון המצוי אצלם בשירי קינה ונכאים, שנאצרו בסדרי תפלותיהם לתכלית היום, והלב המאובן אינו מוכשר להשמיע בקול גדול מחאה עזה. נמרצה, רק מוצא מפלטו ביגון שתקני, מדוכא ובעצבות מתיאשת... ונושאים הם ביום כזה את יגונם לשדה הקברות, בלכתם לבקר את קברי המתים, והתאחדו החיים עם המתים באבל אין סוף...

זהו הציור היותר אמנותי בכל צרור הספורים האלה; אבל אין זה, תשעה באב, קראי לבד, כי אם גם עברי־ישראלי, בכל תוגתו הרבה ואבלו אין־אונים. המספר נכנס בתור רבני מנצח אל בית־מועד הקראי ויאנח, יאנח יותר מאשר יספר, ושוכח כי גם מושבנו לא איתן ובני־עם גולה גם אנו... אם יעקב בן יצחק, בן־ברית היחידי בכפר ונשבה בין הגוים, מתגעגע, בבוא ירחי אלול וימי הקריאה לאלהים, לצאת העירה, והוא עורג לשעה של השתפכות הלב בבית־התפלה... (ראה הספור בשם המוטעה: רחוק מן העדה, שמתאים רק למנודה מובדל ומוחרם), אין בזה הפרש כלל, אם הוא מאמין רק בתורת ה' הכתובה או גם בהמסורה. הטפוסים, שהמספר מעביר לפנינו, המאורעות והמעשים של דוחק וחיי נפש, שהוא מתאר, יכולים היו להיות של יהודי רב־אשי סתם ולא רק יהודים של ענן...

רק בתאורים הנאמנים מדיני הטומאה הקשים, אצל האנשים האלה, לפי הדת והמקרא, נזכרים אנו בחיי מי אנו עסקינן פה; ואנו חוזרים דורות

למאות לימי ספר ויקרא בתקופת, תורת כהנים... יודע הוא המחבר הרבה ממנהגי הקראים. הוא התארח עמם לחברה, הסתכל בעולמם, השתתף עמם וגם קרא בספריהם. אבל בתאוריו ובספוריו הנהו לרוב יותר מודיע מאשר ישיר; ואם ישיר, יעשה זה בנוסח אחד קבוע, באפן שכבר נדע מראשית אחרית. מספור אחד מחיי הקראים, כבר נלמד מעשה השני. — המספר מעתיק בספורים תפלות שלמות מתוך הסדור; הוא שוכח לגמרי לפעמים קרובות, כי מספר הוא, וקורא את הכתבות שעל גבי המצבות של גבוריו הנפטרים, שורה בשורה...

שפתו המוחשית לא רבה היא, והלירית היא מסולסלת יותר מדי. מוחו של הקראי האדוק אינו רק צלול בהשכמת הבקר, כי אם, צלול ומבודלח; את ברכת הבקר לא יאמר הקם משנתו, כי אם, ימלמל; וכל אשר יוסיף בברכה, ינמך קולו המילנכולי... כבר המלה, ינמך, בלבד הפלגה היא; אבל, קול מילנכולי, לא נמצא בכל דורות בני עבר ושומרי משמרת השפה העברית. —

ב

ממרירות החיים,

ממרירות החיים. — ספורים וציורים מאת א. בן דוב. ורשה תר"ס.

בהאחרון אתחיל, בהספור סתו, לאמור — ציור פסיכולוגי... טפות מטר סגריר מתדפקות על החלון כהמטבעות בקופסת צדקה תציל ממות. הוא עומד נגד החלון ומסתכל בשמשות המכות עלידי המטר המטריד ומוצא איזה מין הנאה משונה בהדפיקות האלה. הן זה פדיון המות.

הדבר פשוט; הוא התודע בבית אביה עליפי מקרה — אביה בא אל בית הרדקציה — הוא החל להתבונן עליה היטב — הוא היה מצייר לו, כי טפוס אשר כזה צריכה להיות יהודית, אשר הרגה את הלפרניש — הוא היה לאומי... והיא היתה דימוקרטית... אבותיה העשירים ראו היטב את הנעשה — והם כלומר — הוא והיא, אהבו זה את זה בכל אש האהבה הטהורה... אך לא ארכו ימי האושר — היא התקררה פעם אחת ותפול למשכב — הוא זוכר את רגע פטירתה — הה, חזיו ורעם! — הן מותה היה הנבלה היותר גדולה מצד האל הנורא! — ואחר־כך, בחצר בית-

הקברות, התהולל ממש כמשוגע — ויקרא בקול נהם ובחריקות שפתים: מות לאיש הנבל, אשר יעיז להשליך גוש עפר על פני המלאך התמים המונח פה! ... מות לנבל ההוא! — ובכל זאת נסתם הגולל — נסתם הגולל, ולבן־דוב לא שמעו. שערוריה!

אבל הרגעו. הוא עומד על־יד החלון, נשען על האדן ומתחלחל מבלי משים ומשתומם בעצמו על סנטימנטליותו!

הדבר פשוט. אותו האיש שיחשוב את מות אהובתו להנבלה היותר גדולה מאל הנורא ושיקרא בקול נהם: מות להנבל, אשר יעיז להשליך גוש עפר על־פני המלאך התמים, מות לנבל ההוא! הוא עומד על־יד החלון, שעליו מתדפקות טפות מטר סגריר כמטבעות, ומשתומם על סנטימנטליותו ... והנה עוד תמונה אחרת: יוד־לי, לאמור — מצללי העבר.

ויודלי מרגיש את מבטיה החמים והמסלסלים (?) כרוח צח את ראשי השבלים בשדה ולבו מתפעם וכו'.

— מה ... חפצה את ממני?

— כלום ... חפצה אני, כי תהי לי כאח.

— הן יש לך אחים בלעדי ...

— אך אותם אינני אוהבת כמוך וכו'.

והיא אוחות בידו ולוחצת אותו בחמימות עזה ... דמו רותח ... וגוו רועד בחזקה ... והוא שותק ... והיא מסלסלת (?) אותו ואומרת לו בהלצה: הגמרא הטישה בודאי את כתך ...

— מה? — מתפרץ מגרונו קול גחוך — הנך שמה דופי בספרים הקדושים? ...

— אמרו לי, כי התלמוד שונא את הנשים ... שער באשה ערוה ... הצטדקה החוטאת.

— כן אמרו, כדי להרחיק אדם מן העברה ... הן האזנים והעינים וכו', ואחר־כך יחלו החטאים ...

— איזה חטאים? — ואם אני חפצה לנשק אותך, מי יכול לאסור זאת עלי?

והיא נושקת לו במצחו, בלחיי הלבנות והמכוסות זעה ... וצריך אנכי לומר לכם, שאותה בת־העשירי, המנשקת בחמדה את הלחיים הלבנות ומכוסות זעה ... כשהיתה עוד ילדה קטנה, כבר ידעה את יודלי.

ושניהם משחקים ב,סוסיס'. פעם לא בא יודלי אל המועד ותתחלחל הילדה. רעיון נורא התגנב אל לבה. רעיון מעציב ומרגיז: מי יודע? אולי חלה יודלי. ואולי כבר מת... אוי! מה התפלץ בה לבה הקטן — יודלי חברה היחיד מת — ואיפה תקח תמורתו?

איפה תקח תמורתו? לא דוד מלך ישראל מקונן על אבשלום. רק ילדה קטנה על חברה המשחק אתה בסוסיס... איפה? איפה? רעיון נורא. רעיון מעציב ומרגיש התגנב אל לבה המתפלץ...

ועוד עובדה אחת לפניכם. עובדה. שזכרונה נשאר בלבו של ה,מטורף בדעת', בכל עצמתו וטרגיותו.

הוא התאכסן בבית אשה אלמנה. שהיתה לה בת-יחידה כבת ארבע עשרה שנה. ביום הראשון לבואו שמה. הרגיש כבר איזה התקרבות חמה אל הילדה הנעימה והחביבה ההיא. היא למדה בגימנזיון, והוא היה עוזר לה כפעם בפעם. הוא שם עין על קריאתה וספר מזיק (?) לא היה מרשה לה לקרוא; — אבל מה נדהם ומה נפעם, בבואו פעם אחת אל חדרה וימצא על שלחנה: הספר הסונטה הקרייצרית. — ידידותם אמנם התחדשה עד מהרה; אבל הוא החל להביט אליה בעיני חשד מעט. הוא היה מטיף לה מדי פעם על-דבר הצניעות והבישנות; אבל מבט קורץ אחד שלה היה שם לאל את כל דברי מוסרו!

ופעם אחת — היא היתה כבת חמש עשרה — טיילו שניהם ברחובות העיר הראשים; והנה תמונה מכווערה לנגד עיניהם: ריבה משרכת דרכיה אחת עלתה כמו מן האדמה — מה תאמרו ללשון זו? — ותקרץ אליו מרחוק בעינים משונות... הוא התאדם ויתחלחל גם יחד; אך מפי הילדה בת חמש עשרה פרץ שחוק אדיר וציני מעט... הוא הביט אליה בתמהון פחד. והיא לא חדלה מצחק על מבוכתו...

מבט אחד של הילדה הנעימה והחביבה שם לאל את כל דברי מוסרו. שהטיף לה מדי פעם על-דבר הצניעות והביישנות. ובפגשם אותה ריבה משרכת דרכיה. הוא התאדם ויתחלחל גם יחד והיא, הילדה, לא חדלה מלצחק על תבוסתו... אותו איש התאדם או; ומין משורר זה בצורת אדם לא יתאדם מלספר דברי שטות כאלה. שלא חזה אותם מימיו...

מה תאמרו לעובדה כזאת. על משתה משפחה אחת הציגו לפניו שתי אחיות. עלמות תמימות. כאשר נראה לו בתחלה. עברו ימים אחדים

ויקבל מכתב הזמנה לבקרן בביתן; והוא בקרן באחד מערבי הקיץ. האחת נגנה על הפסנתר והשניה כמובן שרה את השירה: עיני תאוה! עיני להב! המנגינה והשירה פעלו עליו פעולה מכוערת מאד (עוד הפעם מכוערה); ואז החל להסביר להן את ערך המוזיקה הנכון, כי לא נבראה בשביל להרתיח את הדם — זהו עון פלילי, וכזאת עושים רק קומדינטיים ושנסוניטות — הוא דבר בהתלהבות פנימית כחצי שעה, ושתי העלמות הביטו אליו באיזה הדרת הכבוד...

טעיות הרבה טעה משורר דגן! בראשית, לא הציגו לפניו את האחיות, רק הציגו אותו לפניהן; בשנית, אחר הצגה ארעית לא קבל תיכף ומיד מכתב-הזמנה... בשלישית, לא תקדמה אותו בצעדו הראשון על המפתח, המנגנת על הפסנתר והמשוררת בשירה: עיני תאוה, עיני להב; ברביעית, לא תספיק ידיעתו של הגבור בערך המוזיקה, שלא נבראה כדי להרתיח את הדם, לדברי עיון והתלהבות על-אודותיה בערך חצי שעה רצופה; ובחמישית, לו באמת הרהיב בנפשו לומר להן, שכזאת עושים רק קומדינטיים ושנסוניטות, היו משליכות אותו בלי-ספק החוצה ולא הביטו אליו ביראת-הכבוד...

ולגבור כזה, איש שאינו יודע גם את האלפא-ביתא של החיים והנפש, איש שתוכו כברו מוזיף במחשבות שלא חשבן, ברגשות שלא הרגישם, בראיות שלא ראה אותן, לאיש כזה היו ימים, ש,היה מבקש לו נוחם בחברת מין היפה והרך — הן באסתטיתן החיצונית והפנימית לא תהיינה כגברים השואפים לבצע — הן תנחמנה אותו מיגונו ומעצבונו על רשעת מין האנושי...

הוי רשעת מין האנושי! חזיו ורעם! הספר איוב הוא כבר האנחה האוניברסלית על מין האנושי! חזיו ורעם!

חזיו ורעם ראוי גם לקרא על המחברת השנית, שהו"ל א. בן-דוב אחרי תשע שנים ומחצה. והפעם לא, ממרירות החיים, בלי נקוד, כי אם, ממרורי החיים, ממרורי החיים, חוברת א. ביבליותיקה, ספרות יפה: No. 5. הוצאת, אביב, ורשה. בדפוס י. אדלשטיין.

על נאד של דמעות, דמעות אשה, יספר לנו בן-דוב עתה; ואשה זו אינה אם לילדיה, בצר לה בימי עוני ובאה עד משבר. אינה בת

ארבעים. שאפסה לה כל תקוה בחיים, או אפילו בת שלשים, כי אם נערה היא — אל ידמה הקורא, כי אצחק לו — נערה, בנערה צעירה הכי עסקינן, בנערה כבת שש עשרה שנה...

העלמות זילברשטיין, האחת כבת עשרים והשניה כבת שש עשרה שנה, שכבו כדרך תמיד (מה תאמרו למין לשון כזו) לישון מתוך שיחה נאה. וקלרה הבכירה ספרה לאחותה מאורע, אשר הביא את שתייהן לצחוק-הנאה. בדידה הוה עובדא, באותו יום: בערב הלכה אל חברתה משא קלינמן ותעבור את גן העיר; ושם רדף אחריה בחור מקושט. בתחלה ענין אותה הדבר, אבל הסוף היה תיאטרלי לגמרי. — הגעו בעצמכם, כשחפץ הבחור העוגב להפסיק בעדה את דרך צאתה, שמעה פתאם מכת-לחי מצלצלת. — בינה ובין הבחור עמד צעיר אחר, מוסרי, ויחרף את הדון-זשואן ויאיים עליו, כי יושיבהו בכלא...

מתחלה התחיל הבחור לחרף גם אותה. לכאורה נדמה לה, כי גם הוא רודף אחריה; אבל לסוף נוכחה, כי חשדה בכשרים, פניו היו כל-כך טהורים, כל-כך תמימים! .. והתמים הזה, שפניו כל-כך טהורים, יט לה חסד וגם מוסר יטיף לה, אחרי דברי חרופים. הן יודעת את, כי בערב סכנה היא לעלמה ישרה לטייל לבדה — ומה גם, כי לפניך יש כח-מושך מיוחד. — —

ופה מתחלת פלוגתא עצומה בין הנערה הבכירה והצעירה. הבכירה אומרת, כי, סוף כל סוף מענין אותה יותר הדון-זשואן, המוכה מכת-לחי, ממטיבה ואיש חסדה; והצעירה עומדת על צד הצעיר המוסרי... פה רואים אנו גם הבדל הדם ביניהן... הבכירה החלה להתנמנם ותעיר עוד הערות שונות על דעות אחותה מתוך נמנום; והמקרה, שקרה לה בפעם הראשונה בימי חייה, מסך עליה רוח שכרון, שלא ידעתה עדיין. מה לחש באזנה, הרודף אחריה, — דברי אהבה וחנופה: מלאכי! וְנוס! עפר אני תחת כפות רגליך... והצעירה, היא גם היא, לא יכלה להרדם בשום אופן, ואיזה חפץ אדיר קם (!) בלבה להתודע אליו, אל בעל המוסר דוקא, ולראותו. — מכת-הלחי שנתן לאחר, מוכיחה, כי יודע הוא גם להגן (צ"ל להלחם) כדבעי על אידיאליו... ולאיש כזה היתה חפצה מאד מאד להתודע... ולרעיון זה — פה מתנשא חזהו של בן-דוב ועושה לנו שירה רמה — לוהטים פניה בלהט מיוחד וחזה מתרומם ויורד בתקיפות; איזה דבר מקים

אותה הנערה ממשכבה — חצות כבר עברה — והיא צונחת מעל מטתה ומתחילה לטייל בחדר הנה והנה... הסו! אצל החלון היא נצבת, היא מרימה את היולון הלבן, אגן הסהר מביט בה... והיא מהרהרת: מי הוא? מה שמו? מה מעשהו? חידה, חידה עולמים!

ושנית החלה לסוב בחדר, ומחשבות שונות — של הרת-עולם — ערבוביה של הרהורים זרים התרוצצו במוחה בחזקה, מעין מועקה הושלכה על לבה ושעמום נורא תקף אותה עד לדמעות. הרגעו, עוד אינן, דמעות האשה, שבשבילן בא כל הספור...

היא ישבה לנוח מן השעמום הנורא על מטת אחותה הבכירה הנרדמה. והתנערה הישנה ותמשך את השטיה הצעירה אל מטתה, שכבי פה ולא ירגיזו איש את שנתך... ישני, ישני... חבקיני היטב, כך!... והצעירה נלחצה באיזה כח-דוחף אל אחותה ותנח את ראשה הלוהט על חזה — גם להבכירה יש חזה — וצורך מיוחד לסלסול ולרוך התעורר בנפשה הנרגזה... ומתוך חבוק ונשוק חם ומויע, — הכל כאשר אוהב אותו עטו של בן-דוב, — התעורר עוד הפעם בין הבכירה, קלרה, ובין הצעירה, פאני, וכוח עצום על-דבר האנשים והגברים, שאינם אידיאליים לדעת זו ואידיאליים הם לדעת זו. קלרה טוענת — זה כבר שתי שעות אחרי חצות — שבנוגע לנו, הנשים, לרוב הגברים תורת אריסטו בידם: כי האשה לא נוצרה אלא לילדים; ופאני צועקת: אני מוחאה, מוחאה, מוחאה! וצריכים אתם לדעת, כי ביותר חרה לה הדבר, על אשר הזידה אחותה לפשוט עטרת האידיאלים ממנדלין בחירה, אותו מנדלין, שלזכרו, בגיית הצעירה הוצתה אש זרה ותקדחנה חליפות.

הצעירה נשארתי יושבת (חשבנו שכבר שוכבת היא) על מטתה נדהמה ונבוכה. כי דברי אחותה ומונולוגה, הלמו במוחה ככפטישים, השעון השמיעי את השעה השלישית. היא התעטפה בשמיכתה, כאלו חפצה להחבא מפני זעם... שמים וארץ הצילו את הנערה השוכבת פה. אש זרה בחזה ובמוחה הולם פטיש, דברי אריסטו בזעמם. האם אין רחמים להם? האין אלהים?! ואין רחמים! בזה הרגע, סכבה הדלת על צירה בחדר הסמוך, חדר אחיהן הגדול. והיא נודעוזה... שאלה מוורה: מאין שב אחיהן בשעה מאוחרת כזו? — קלרה! — התחננה הצעירה כמעט בככי — הגידי לי את האמת. — אין לי שום צורך לשקר לך. — השב הוא משם? — גם

אני משערת ככה, שב הוא משם... אל צדק! והנפש משתוקקת (?) היא מכל הערבוביה הטמאה הזאת, המבלבלת ומטשטשת את כל הטהור והזך בעמקי נשמתה, אבל האמת החדשה מועזעת אותה עד היסוד... עתה הוברר לה הרבה!... גם הוא הולך שמה... אחיה יחידה, האוהב ככה לנשק את גומת צוארה... ילדה תמה! — סלסל קול הבכירה את אונה — את און הצעירה, שנודעוזה עד היסוד — כך הם החיים וככה חיים מרבית הגברים. לולא הלכו שמה, לא היו נותנים לנו מנוחה... התביני? — אבינה... לא, לא אבינה! לא אבינה מוח מטושטש ואטים כזה.

והסאה אינה עוד גדושה. אחיה הגדול, ששב זה עתה משם... לא ירגיש שום בוושה בחבו. והוא חפץ לקרוע את הדלת, כדי להשתתף בשיחתן של המפטפטות, לא! — צעקה הצעירה, — אל תעזו לבוא הנה... נבוזה! והנדחק, מתלוצץ מאחורי הדלת, וקורא; הוי, בת-מלך יהירה! על מה חרייאף הגדול? במה חטא עבדך הנכנע לפני כבוד הדר רומנטיותך? פתחי נא! הוא מוסיף לדפוק. יש לי דרישת-שלום חמה, מאד חמה בשביל הנסיכה שלנו, הצעירה, דרישת-שלום מאת — מינדלין... זה עתה ראיתיו. — מה? מה הוא אומר? קפצה הצעירה מעל, משכבה, כלה רועדת, זה עתה ראה אותו? ראה אותו שם... הגם הוא? — קראה, — הגם הוא? הוא? הוא? — עיניה ירו זיקי עברה וזעם מחאה עזה נגד כל, ובכי שבץ התפרץ בחדר השלוי, דמעות אשה. דמעות אשה, שמנה וספר אותן בן-דוב וישימן בנאד הספרות העברית למזכרת נצח... חזיו ורעם!

ג

מערב ומיהודה

הוצאת א. י. שטיבל הוציאה לאור פואימה בפרוזה מחיי היהודים בשם רבי שלמה נגידי, מאת שלום אש בתרגום מנחם שפירא. לשלום אש לא די הציון, ספור, למלאכתו, פואימה הוא נותן לקהל העברי או היהודי, פואימה שהוא מקדישה לזכר נשמת אביו מיוצאי ביהם. אמנם בפעל לא יכול המספר ללכת בעקבות הוריו; הוא עושה זאת אך בחלום חזיונו. והחזון כולל תמונה מחיי נגידי אחד בעירו, או תאור חיי איש עשיר הגון וחיי בניו ובנותיו ולוקחי בנותיו. שלום אש מחבב את החיים שבגיסו

לפי דרכו ומתפאר בזה. הוא אינו אורח שם, אדרבה, יודע הוא את אשר יתאר. בקי הוא בסימני תהלוכות הנפש הנקרים, מעריך כל מאורע ומעשה לפי צביונו, ואינו טועה בחוש, אך מוסיף בכל פעם על המדה. הן לבו מתלהב בכל פעם מטפוסיו ולכאורה גם נפשו תמלא מהם; אבל את נפשו לא ימלא ולא ירחיב את לבנו כחפצו הוא. הוא אמן עושה את כליו לפי תכנית אחת; אבל אינו יושב על האבנים ואינו יוצר. — נאמנים המה דבריו, לא יחסר מה גם בכלליו גם בפרטיו. גרונו של המספר לא נחר, כחו אתו כאשר היה; אבל לא עלה ולא גדל. הוא מודד את ספוריו זרת בורת: כך וכך תנאים חיצונים ופנימיים, כך וכך רגשות ומעשים; חלק מסוים של אור וצללים. הכל מתנועע לעינינו, הכל על מכונו, ולכאורה בכל גם איזו שלמות; אבל, כאמור, אין לפנינו בורא באמת ואין אתו גם במעט מפלאי היוצר.

מנוחת שבת, אחזה את כל בני העירה של הפואימה. הנה יהודים שבים מבית-התפלה, וגם רבי שלמה וחתניו וילדיו ומשרתי ביתו ולהקת האורחים אחריו. מכניס-אורח גדול הוא הנגיד דנן. בצעדי-שבת צועד רבי שלמה ומחליק בכפו על גבי שערות זקנו השחורות. — היהדות מבהיקה מעל פניו! הוא רואה את העניים מבין הגוים שבעירה, ולבו מצר עליהם, שלא עשה הקדוש ברוך הוא חסד עמהם ולא נתן להם את השבת. הוא מתפלל — כל זה עושה רבי שלמה בחוץ, בלכתו מבית-הכנסת לביתו — הוא מתפלל בכל לבו לאלהים, כי במהרה יבוא המשיח לגאול את כל באי-עולם מעבדותם, וכל העמים יקראו בשם ה' צבאות! ובבואו הביתה — עוד לפני ימות-המשיח — מקבלת חנה'לה (אשתו השניה הצעירה, שהוא אוהבה ומחבבה כגופו) את ברכתו, והיא תענה לו בחשאי: שבת טובה! בעלה הנגיד מרגיש בקולה ובתנועותיה את כח חוס לבה, השפוך כאור על-פני גופה (צריך לומר: על פניה). ובלב מלא שמחה הוא מברך בשלום את מלאכי-השרת, שלון אותו (ואת המשורר) הביתה. בעל-הבית מביט על השלחן המכוסה לבנים, אל מגורת הכסף, ונותן שבח והודיה לאלהים על כל הטוב שגמלהו; ואיזו גאוה, גאות הוד, ממלאה את כל לבו. הוא מתגאה ביהדותו, באלהיו ובתורתו, שנתן לעמו ישראל. הוא רואה את עצמו כמלך בביתו. לא הגלה אלהים את ישראל אל בין הגוים, ירושלים לא נחרבה מעולם, בכל רומי לא היו מעולם. — איש יהודי כרבי שלמה נגיד

חושב בצעדו על סף ביתו אחרי קבלת השבת ביון ורומי. — כשירת נצחון על כל שונאיו תמיד, כאלו שב זה-עתה מבית-המקדש, וזאת היא ירושלים הקדושה שלו, הוא שר שירת, שלום עליכם מלאכי השרת. ככה מספֵּר שלום אש. הוא מלא-נחת לראות עם שככה לו בעולמו. מלא-נחת הוא לראות את גבוריו ומלא נחת-רוח הוא לראות גם את עצמו בכך. הלא משורר יהודי הוא ומספֵּר לעם היהודים על-דבר שבתו, על-דבר יום שָׁכְלו שבת וחסד מעלה ומטה. תנו כבוד לאלהים, שבחר אתכם מכל השבטים אשר על-פני האדמה וישת נורו בראשכם ויצו אתכם לאמר: הלכו בדרכי, שמרו את ארחותי. תנו כבוד גם למשורר והמספר התמים. הלא אך שליח-צבור הוא, שליח הצבור היהודי, מה-גדולים מעשי אלהינו!

אחרי הטפול בפואימה זו שמתי עיני בקונטרס אחר, כולל שלשה ספורים מחיי הערבים, כתובים מאת חוג'ה מוסה. מימי, ציורי מסע, לגציל זליקוביץ לא קראתי כאלה.

על שלשה בידואים מספר לנו חוג'ה מוסה, על-דבר עבדול-הדי, על-דבר אחד נקוב בשם מחמד ועל-דבר אבו-אל כלב. והנה אנו על אדמת שם. תום מקראי מרחף על התאורים האלה ושפת קדם חיה בפי המתאר, חיה עוד היום. — שנים תעבורנה ורגל זר לא תבוא אל הכפר, בו נולד עבדול-הדי. העולם אינו יודע על קיומו של הכפר, והכפר אינו יודע על קיומו של העולם... שדות זריעה אין לבני הכפר. — לעומת זה הצאן אשר בכפר רב הוא. בני הצאן שם קופצים כשדים בין הסלעים, מטפסים על צוקי ההרים ומוצאים שם את ספוקם ברוחה; ולכן כל בני הכפר רועי-צאן הם. בכפר הזה נולד עבדול-הדי, ומחמד, הגבור השני, מוצאו בדרום הארץ. ומחנות מחנות נסעו פעם מן הדרום אל הצפון. רעב היה בארץ באין גשם ופני השמים כנחשת. אפס לחם מהאלהים. והבקר והצאן התהלכו בשדות וראשיהם יורדים למטה בעצב. מבקשים הם מרעה ואינם מוצאים. ויראו האדם והבהמה, כי אין מושיע בכל הככר ההוא, וירימו לדרך פעמיהם. האהלים וכל הכלים טעונים על גבי הגמלים הרזים. בראש הגמלים הולכים הגברים, פניהם נזעמים וקודרים; וכשאומרים להם שלום, כמעט שאינם עונים: בושים הם... ומאחוריהם מתנהלים לאטם השורים, הפרות והצאן. כלם דקים, מאד דקים, ומבטיהם כאלו מלאים תפלה: בקשו עלינו רחמים!...

ומאחורי הבקר והצאן הולכים הנשים והטף. המחנה הזה מעורר עצב בלב. רעב! רעב בארץ כבימי המקרא ובימי התלמוד, שהיו לובשים שקים ומתענים על הגשמים. כרוך כרוך עבדול-הדי אחרי קנה-הרובה הישן שלו ולא יתנו גם כפר נפש בנו. כרוך כרוך מחמד, הנוטר בשדמות היהודי, אחרי חבל אדמתו בדרום. כרוך אבו-אל כלוב אחרי הכלב, שמצאהו יתום בדרך ויגדלו ויטפחו ברחמי אב. מחמד הוא ממשפחת הרעבים, והעשירים בכל מקום שהם אינם רעבים. ככה ברא אלהים את העולם — אומר הערבי לאדוניו העברי — למעטים נתן הרבה ולרבים לא נתן אף מעט... וכשנוטר זה שקוע במחשבותיו, ובתוך-כך מתגנב השועל אל כרם אדוניו לאכול מפריו, הוא אינו שם לבו לזה; הן אולי תבוא ברגע כזה מחשבה אל לבו: גם זה רעב...

אדם עברי עומד לפנינו ופותח לנו את השער ללבות בני-הערבים. עצם מעצמינו הם, בשר מבושרנו; וכל המסורה היהודית הארוכה של אל-ברית ושל דינים וחוקים אין-מספר לא תבדיל בינינו וביניהם ולא תחייץ.

ד

עקוב ומישור

לפני ימים רבים שלח לי איש צעיר-לימים, שישב אז בארץ הקדושה, ספור קטן. נקוב בשם, והיה העקוב למישורי, ושרטט עליו: לאדוני... מנאי המחבר... ואני קראתי את השער: מעשה באדם אחד, ושמו מנשה חיים מיושבי ק"ק בוצץ יע"א שירד מנכסיו, והעניות ר"ל העבירתו על דעת קונו וכו', והיה נזוף ורחוף ומטולטל וכו', ועליו ועל כיוצא בו הכתוב אומר וגומר. — ובקונטרס גופו הגה פרק אחרי פרק. הפרק הראשון יתאונן על פגעי הזמן, כי יפול אדם למדחפות וכו', ומספר מאיש אחד ירד מנכסיו, שהלך למרחקים לסובב על הפתחים וכתב-המלצה בידו. הפרק השני יבאר, איך טרח ויגע מנשה חיים הנ"ל ואכל לחם-חסד וכבש פניו בקרקע ושכח בינתים את אשתו שעזבה בעוני, ומכר כתבו לאחר וכו'. הפרק השלישי ממליץ בשפלות הקבצן הקונה ויודיע, איך זה מת במיתה משונה וכו'. על גבי הפרק הרביעי כתוב: בכדי חנטו חנטיא וספדו ספדיא וכו'. מצאו באמתחת העני המת כתב-המלצה של מנשה חיים ושלחו אותו למקום מושבה של אשתו הראשון והתירו אותה בבית-דין. ותתנחם האשה

ותשא בעל שני ותלד לו, ומבעלה הראשון לא היה לה ולד. הנה שב מנשה חיים לביתו אחרי ימים. בדרך, פוגע בו עני ודרך קשתו ומנשה חיים שב על עקב בשתי. סוף דבר, מנשה חיים טרף חייו מן העולם ולא אסרה על בעלה וכו'. עשתונותיו חתים ונכשלים ויזכור את יום המיתה; וכל מעשי תקפו וגבורתו בזה הפרק איתא.

ואני עמדתי והשתוממתי על קלות העט או גם על הכשרון הלשוני של אותו צעיר. הוא מספר לנו בלשון חסידים ממש מאורע של אדם מישראל עם כל קשר המעשים והמסכות. ואין זה דבר התול כלל, כי אם דבר קינה, ספור-תוגי כהלכתו. האשה היא עקרת-הבית. היא ראתה עמל הרבה כנהוג ותושע על-ידי מסבות הזמן. הבעל היה לה לטפל ונעשה בינתים לעיקר. לו לא נפש גדולה, אדרבה, הוא בעל נפש רפה. הוא מגולגל בחיים ולא מגלגל כלל. הוא חוטף מה משלחן החיים, טלית העניות על כתפו. בלכתו מעיר לעיר הוא גם רואה מעט בדרך ושומע מעט. — הלא ברנש הוא, וכי יפצע אדם אצבעו, הלא יצאו ממנה נספי דם... אולם בסוף, כשגעגעיו מגרשים אותו ממנוחת נדודיו והוא בא אל מקום אשתו, שקדש אותה כדת, ושומע כי היא נתנה באשמתו לאחר, אז שותה הוא מקבעת היגון לפי דרכו. — ואם לא ננוד לו לפי מדתו, אך אשמת המספר היא וסגנונו, שבחר לו בזה.

מנדל סטנוב, מ. ח. לוצטו וכל השירה, שכתבה לנו מזמורי תהלים מחדש, ספר משלי מחדש, ספר הזוהר מחדש ואגרות הרמב"ן מחדש. כל אלה שנתנו לנו, מסכת עניות, מסכת פורים, מסכת סופרים ועוד, הם בקשו להראות נשגבות באומנות החקוי. המה שעבדו את התוכן לסגנון, ואך הסגנון היה מטרת חפצם. אבל מי שחבר דבר אותו המאורע והעלהו על הכתב בקש להעביר לפני עינינו חזון, בקש לספר. —

כי עזוב יעזוב משורר את הדרך הכבושה ויבקש לו אפן לבטוי בת-שירתו ולהגות לבו, עשה יעשה זה אך מכח חדש עצור בו, כח פורץ גדר; או לאידך — התוך אינו חשוב ובעליו בא למשוך אותנו בחבלי הלשון ומבריק בשמלתו החדשה. למי מאלה המחבר דגן נמנה? זה ידוע נדע אז, כי עזוב יעזוב את לשון החסידים, לא ישתה מבאר לא חפר הוא בעצמו, ויחל לספר לנו מעשים כאחד האדם בלשונו, אך בלשונו הוא. — — —

תוֹךְ כַּדֵי קַרְיָא הַ

א

חושב העט

(מלואים ל, מחשבות זעירות של יעקב קלצקין)

מקהלת מנגנים לפנינו. כל אחד ואחד מהם תוף ומצלתיים בידו. קולות מרעישים ובולעים איש את אחיו ואין קול כנור ועוגב. עוברים אנו על מסות עיוניות חדשות הנתנות לנו זה לא כבר, והנה המון מושגים וחלוקים. סעיפים וכללים וגם מחזות ומשאות, תורות והוראות. הכל מהוקצע ומשוכלל ולכאורה אף מבורר. סגנון לאלה וגם מעטה של כשרון; וכי באנו עד קצה הדרך הנה דרכנו על עלים ולא נמצא פרי. כהן עולה לדוכן והוא גם יוצק המים. — הוא מברך ואין כאן ברכה, גם אם נושא בשם; הוא מקלל ונפשנו לא תרוה. יש מוכיח בשער ויש מלמד דעה או מבקש לו נתיבה, ויש מלקט פרורים או גם מחליק אבנים... הבדל גדול הוא, אם הנפש צועקת או רוחות מנשבות — או אם הנך בא משער לשער ושום דלת אינה סגורה; ולאידך, הנך אומר להסתכל בחלון והנה זה כותל.

מה גדול הוא האדם בשעת רוממותו, ומה קטן ומך הוא בשעת קלקלתו! הנה טהרה ואצילות והנה הכנעה ועבדות, הנה קסמים והנה חיות — הנה נושא ונשוא, הגה והגיון, באור רעיון, כבוש רעיון וחלוף רעיון. מארש הוא הכלל את הפרט ומעמיד לו חופה וחוזר הפרט ומזנה את פרט אחר. כחות שונים מתפרצים ונאחזים בכחות אחרים ולכלם תכלה וסוף. מתמזגים הם החיים, מתרוממים וגם יורדים. הנה לכל היקף היקף אחר; לכל מושכל אחיזה, ולכל אחיזה אוחז, ואף-הוא נאחז... הנך בן המציאות והנך דן עם המציאות, אתה שוקל וגם נשקל. — יש אחדות ליצירה ורובי ליצירה

ותפישה לכה היצירה ומוצא להבנת אותה תפישה; והרי נתוח ההבנה וברור הנתוח וחזקת הברור. יש תמהון ומוצא, יש לכל-דבר נקודת-כובד ויש מרפא לנפש וחוקי הנפש. הולדת וגם אתה נולדת; עלית בסולם של אמצעים ומטרות ותכליות ושמושים, עמלת ויגעת ואינך משוחרר. גדרים בנית, מתחת קוים, עשית מחיצות וגבולות, ואין הכרעה, אף אין שעבוד. דבר יוצא מדבר ונכנס לדבר אחר ושוב עוזבו והולך לו. הפסק לכל חבור, מצר לכל תנועה וסימן לכל התהוות. טוענים נגד כל ענין טענות של אמת ושל שקר; אף האמת אינה אמת בכל וגם לטעות בנין-אב. מקשים אתם והרי מבוא לפרק; שואלים אתם והרי מבוא לתשובה. לכל-עובדה מאמר, לכל מאמר סתירה ולכל-סתירה ישוב. בידינו לעלות ולרדת, לשחות ולסובב, למעט ולהרבות, לבטל ולבנות, לשקול ולמוד. אם חפצים אתם, הרי היקש ומוצא לכל עיון, ואם תרצו, אין שעור לכל דבר ואין מדה. דבר זה הוא סמוי מן העין ודבר זה הוא מסור ללב. סבוב נאחו בסבוב, חוט נקשר בחוט וארג בארג, וגם הצמר עוד לא נטוה, על הפשתן עוד לעלות ולגדל. נוצר האדם אחר וקדם; נוצר השכל לתהות; נוצרה המחשבה להיות חוזרת על-עצמה...

חכם פלוני אמר דבר מסוים, ובא חברו ובטל את הנאמר; ובא השלישי והכריע, ובא הרביעי והכריע אף הוא. מי לא חשב ולא ברר? מי לא עמד לפני פלאי הטבע? מי לא שקל דבר במאזני השכל ונמצא אף הוא מרומה? מי לא רפרף בין בטוי להבעה, בין סוד לכסוי ולא החליף גרעין בקליפה, ולא בא מתוך לחוק?

הנך אומר לדון על דבר, והנה השכל אף הוא נשקל ונערך; הנך מקיש מוחש למוחש, מושג למושג ושלתם אחד, והאחד אף הוא אינו אחד. לכל תפקיד מיוחד, וכל תפקיד הוא בן מדרגות שונות וכל מדרגה היא בת-השואה. השכל מושל בכך ואתה מושל בו... הנך אדון ועבד והנך בעל קורבה וריחוק. מקבל אתה את חלקי ההויה מתוך כפיפה והכרח ומתוך חרות וחפץ. ההכרח אף הוא נחלק במהותו ובחפץ נתנו חכמי ההכרח את דבריהם לשעורים. דבר זה פוסל ברצון; עולים ברצון ויורדים ברצון, נמשך בן-האדם ומושך, נדחף מן הנאה לסגוף, מדבר בן-יומו לדבר שאינו בן-יומו. מתפשט הנצח ואף הוא מתפצל. בא אתה מן הענפים אל השורש ומן השורש לאפסי האדמה. יש דמיון לדמיון, השואה להשואה, הגיון מול

הגיון ונטיה כלפי נטיה. לך הרבה נתן ואף לא מעט. עשיר אתה ועני, בן מלך אוכל פרורי לחם. עלית על משכבך והנה המטה כפויה. לך הכח, השמוש והרשול. לך משכיות ואהלים נטויים. גם לעבדים צד אדנות, ולאידך. אף בני-אלים המה בני-שחת.

זה בא ללמד וגם לא נמצא למד. זה מחדש ואין בדבריו חדוש. זה מתראה כנוקב מרגליות ובידו רק ילדי זכוכית. — זה שוחה בים ואף בחרבה אינו הולך. זה חוזר ושונה וזה מתחיל. זה מתאר ואינו תופס, וזה תופס ואינו קובע או קובע ואינו מגביל, או גם מגביל ואינו מסמן, מסמן ורשמו לאו רושם. זה פונה לימין ונמצא נוטה לצד שמאל. זה מתראה כהולך בקומה וכי יצמא בולע רוקו. זה שולח את לשונו, כי עצם לו בגרונו, וזה אף אין לו גרון...

ב

מפרי הארץ

בחדש סיון שנת תרע"ו יצא לאור בהוצאת, העבודה, ביפו קובץ מוקדש לח. נ. ביאליק למלאת כ"ה שנה לעבודתו הספרותית, ובו נאספה שורת מאמרים מאת מכבדי ומוקירי אישיותו. הקובץ נדפס ברשיון הצנזורה הצבאית בירושלים. נדפס ונכתב בשעה יתומה. בשעה, שהטרפים אינם לוחשים שיח ואינם מבשרים תנחומים; בשעה, שהצפור לא תרון ואת קולה לא תצהיל; בשעה שעקת המציאות מסיחה את הדעת מכל התרשמות שירית. עשרה בני-אדם נאספו, בשעת חרום, לכבד משורר מרחוק ולהביע לו אומן. — ובכל המשאות הללו דנים ושחים אך על-אודות טיב הלשון ובריאת הלשון המיוחדת אצל הגבור. הרי מקום כאן לבטויים שונים על-דבר התרקמיות חדשות והרי לבושים לשוניים וצורות שונות. שאון של השואות וצורפים לפנינו, באורים על-גבי באורים וקשורים על-גבי קשורים. במעגל-קסם אנו עומדים! מבצבצות מבצבצות המלים והאמירות מכל צד, ולכל אשר נפן הנה המון שבחים, תהלות והערצות. קול מצהלות! זה חוטף מזה וזה לוקח מזה. הנך נכנס בפנים באורו של דבר אחד, והנה אתה בחוץ. הנך רואה אחד דולג ומקפץ לפניך, ופתאם והוא שוכב על-גבי קרקע. זה ירים קולו, וזה פושט את זרועותיו. לפנינו כנסייה של אנשים בעלי שבע עינים, ואך את עצמם אינם רואים. — זה כמו קורא דבריו בעל-פה, וזה קורא אותם מעל הספר. זה בא לבאר, והוא אך

מפלפל... וזה בא להרצות ולו אין דרך. — המלים על-דבר המשורר העברי אינן מלים עבריות כלל. על אדמת הקודש אנו עומדים, ולפנינו לא שפת המקרא ולא שפת התלמוד ואף לא מהשפה החדשה הברורה שהיתה לנו לנחלה. אין כאן דברים שבלב, דברי בינה והשכל, אך שאון של דברים... אמירות סתם, מלים פורחות באויר... אין תום לשון ואין הקצעה וגבול, אין שורש.

אנו מתחילים לקרא מאמר אחד ומוצאים רק בעמוד אחד בלבד שפעת ניבים כמו אלה: משוררי המקרה, תשלומי יצירה, עלילות החיים, גבורות העלילות, התגלמות הגבורה, נטית היד הכבדה. — ומיד בעמוד אחר של מאמר שני הנה צרור מלים ממין זה: פשטות, טבעיות, אפיקה בלי פתוס, שאיפות חדשות, סיגיי-הכשרות, שעבוד ושירה, שדוך-יסודות, התפנקות הילדות. — והנה אך בשורות אחדות של מאמר שלישי שוב קריאות כמו אלה: תרועות שמחה, מהולות אנקות נסתרות, חרישות ועמומות, קולות עליוזים והנוגים גם יחד, חדוה גלויה ותוגה חבויה, סערות שמחה, ו, אנקות ישנות, קדים עמומים, והקדים רחוקים, ימי אור וגלי זוהר.

מה תגידו, בשמעכם קריאות כמו אלה: הנביא! מתי לא עמד הוא במרכז עולמנו ובמרכז שאיפותינו. — על דמות דיוקנו של נביא בין-השמשות פרוש צעיף המסתורין. — כל הדור חכה לבוא הנביא; עד כלות-הנפש חכו; וכשבוששו פעמיו לבוא, קראו: אכן חציר העם, אכן יבש העם. מה תגידו לטיב פתגמים נמצאים במאמר אחר: מחיה ביאליק את השמש, העבים, האלון, הצל, הברכה, קרן האור, הלילה, ואפילו דברים דוממים כמו נוצה. — ביאליק הוא משורר היהדות; וזה הצד החדש והמקורי שבליריקה החברותית שלו. — ביאליק הפייטן הוא אידיאליסט וריאליסט, ואף פסימיסט. — לו רגשות רומנטיים ביחס לעבר, השקפה ריאליסטית על ההווה ושאיפות אידיאלות לעתיד. ואנו מוסיפים בנוסח זה: לביאליק רגשות ומחשבות, לביאליק אמונה ובטחון, לביאליק גם מרה וכבוד...

והנה באותו מאמר גופו פתגמים שובבים ממין זה: סלעים מתנועעים במדבר לאור הירח, ו, צללי בני-אדם מתנועעים על הקיר לאור העששית. הנה, התהוות, והשתלשלות, צורות, צבעים, אור וצל. — הצל יפנה לא כל-כך אל הרגש, למען הביא את המשורר לידי שטימונג-לירי-מוסיקלי, כי אם אל הדמיון הפלסטי של הציר. — או: בהיר-עינים הוא ביאליק ונפשו

מלאת אור. הוא תופס את הטבע בתור חזון במובן אטימולוגי. מכל חמודות הטבע המושכות את העין יעריך הפייטן את האורה והזוהר. הוא כרוך אחר פולחן האש. מתפלל לשמש ונשבע באל האור. משוגעים אנו ממשע אזנינו!

חסר להמעריכים האלה כל תום ואין להם גם מקצת ידיעה והכרה. כי טוב מעט מהרבה. כי מספר המאה אינו מוסיף כלל על מספר עשרה. כי אם עוד מחריבו. — המה מעריצים משורר בעל-לשון. בתור בורא לשון. במין פראות שבלשון. כמוה לא שמענו עד כה. האנשים האלה אינם מדברים על ערכו של משורר. או על-אודות בת שירתו. כי אם מעריכים את כל תא ותא של המשורר; הולכים ומונים. כמוני המצוות בשעתן. את אברי המשורר ואת קריצות עינו אחת אל אחת. כל הפעלים והתארים. השמות והנטיות שבספרי הלשון משתרעים לפנינו ומכסים על כל מושג נאמן ועל כל דבור חי. אין כאן באורים. כי אם צלצולים; אין כאן הבנה והכרה ברורה. כי אם מין התחסדות ואמירת פיוטים. אין כאן חיות שבלב. כי אם מין קשקוש ונענוע. — שפה מלאכותית. שפה לא גדלה מעולם. לא בשדמות הרגש ולא בעמקי המחשבה. ממלאה את כל חלל הספר הזה. אפשר לנו להסיע אמירות שלמות ממאמר אחד ולתתן לשני. וזה לא יחסר והשני לא ימלא. קוראים אנו את המאמרים מסופם לראשיתם. ואין כאן סדר הפוך. אין משפט מתחבר למשפט ואין קשור. בשתיקה יצא המשורר מן הארץ. ואנו מבינים לנפשו ולרוחו או...

ג

זרמים ו, ביבליוגרפיה:

חלומה הגדול — של הד"ר קלוזנר מאז — לכתוב, הסטוריה שלמה וארוכה של הספרות העברית החדשה. שבה יבוא כל סופר וסופר על מקומו הראוי לו... לא נתקיים עוד. וכדי להרגיע את נפש המחקים נתן להם מעט מזער מאלה ויכתוב בהוצאת, עבריה; חוברת אחת בשם, הזרמים החדשים של הספרות העברית הצעירה. ציור ספרותי. חוברת ב' ניו-יורק.

בעוד שהספרות העברית של ימי הבינים. מימי התלמוד עד ימי המאספים. היתה ברובה ספרות שלטת וכו' נעשתה הספרות העברית

החדשה, מימי המאספים ואילך לספרות אופוזיציונית... לסופרי דור ההשכלה עדיין לא היתה האומה הישראלית לפרובלימה. סמולנסקין החל להכיר, כי היהודים והיהדות הם פרובלימה קשה, שהכרת מהותה ודרכי פתרונה צריכים עיון הרבה והתעמקות יתרה. — זאת הכיר סמולנסקין. — ואולם הפתרון, שדמה למצוא לפרובלימות אלה, הוא מודרג, אבל לא עמוק; — עוד בימיו של סמולנסקין נעשה הצעד הראשון לפתור את הפרובלימות שעורר באפן אחר... אליעזר בן יהודה הודה לסמולנסקין שעם אנחנו וכו', שיש לנו רוב האטריבוטים של העם וכו'; ואולם אין להסתפק בזה: על האטריבוטים הנמצאים יש להוסיף את האטריבוטים החסרים... חסרה לנו ארץ, חסרה לנו אדמה. — כך הטיף בן־יהודה עוד קודם שפרצו הפוגרומים, וזהו הזרם הגדול והחדש...

ואחרי זה בא עוד זרם גדול וחדש לנו. — בא מרדכי צבי מנה. באה, כנף רעננים צעירה ורכה זו, שלא הספיקה לפרוש אברותיה במעוף רם, עד שקדם אותה המות. — ו.מ.מ. דוליצקי, שקדם למנה, היה המשורר, שהביע את געגועי האומה על ימי חרותה. — מבקר אֶסְתֵּי קם לספרות העברית, דוד פרישמן, פרישמן נלחם עם הזרם החדש; ולא ידע, שהוא נשא על גליו האדירים...

כרעו והשתחוו! אנו מדברים על אחד־העם. אנו מדברים על שלשת חלקי הספר, על פרשת דרכים — אז לא הופיע עוד החלק הרביעי — שאינם אלא שלשלת ארוכה של פרובלימות... ומן השלשלת הארוכה הזאת אלה הן הפרובלימות היותר עמוקות. הפרובלימה הראשונה: מפני מה נתקיים ישראל? הפרובלימה השניה: איך היה יכול להתקיים? והפרובלימה השלישית: ומה סוף צרותיו? וכל אלה הם עוד יותר מפרובלימות — חידות הן, חידות, שפתרוןן מסתעף לעוד פרובלימות, ואלה מסתעפות לעוד, חידות, וגומר...

שום סופר ישראלי — האיש קלוזנר אינו חובב עברית, כי אפ ישראלית — לא הרגיש בכל חושיו את ההבדל שבין ישראל לעמים, כאחד־העם; — וכשהוא מעמיק לחקור בקורות ישראל, כדי למצוא בהן פתרונים לפרובלימותיו, הוא מגלה הרבה דברים. — קודם כל הוא מגלה טרגיקה פנימית בגורלו של ישראל, טרגיקה איומה, שבין

הראוי והיש; טרגיקה, שתארו אותה בצבעים עזים ובהירים; ביאליק מצד אחד ופיארברג מצד שני — עזבנו הן עתה את הפרובלימה, ואנו כבר עומדים במצרי מלה חדשה טרגיקה —; ולא חסוֹשֵׁלום טרגיקה סתם, כי אם, טרגיקה צבורית ויסודית... .

אבל הסו! עוד יש עלייד הטרגיקה ממין הזה, מין עוצב יסודי אחר. יש עוד טרגיקה אחרת, צער היחיד, זהו, הקרע-שבלבי, שברדיצבסקי הרבה אחר-כך לדבר עליו מצד אחר ובכונה אחרת, — והנני בזה מארא דעובדא... . ואמנם צריכים אתם לדעת, כי, לאחד-העם קמו שני תלמידים ושני מתנגדים — שנים כנגד שנים! — התלמידים היו ח. נ. ביאליק ומ. ז. פיארברג, והמתנגדים — ברדיצבסקי וטשרניחובסקי. ביאליק הוא המשורר המעמיד את הפרובלימה, — חזרנו עוד פעם למלת פרובלימה —: שאלת-הקיום ושאלת החדלון —, נתון עוד יותר מאחד-העם, בין, שני מגניסים; ואצל פיארברג, משוררה של הטרגדיה הגדולה — ופה שוב טרגדיה —, הוצגה הפרובלימה הנוראה — זו האנטינומיה הגדולה, זה הנגוד בין הראוי ובין האפשר... . — ובכן גם אנטינומיה לנו!... . — ברדיצבסקי, אחד משני, המתנגדים העצומים, שקמו לאחד-העם, בא בשם יסורי-התולדה, הצער התהומי; לא כן שאול טשרניחובסקי, לזה אין יסורי-תולדה כלל... . באמת דבר אין לטשרניחובסקי ולפרובלימות ישראליות, — עני הוא המשורר הלז בפרובלימות ובהתעמקות בטרגידיה של האומה הישראלית, אבל, מה עשיר הוא בחיים. עני ועשיר!

וצריכים אתם לדעת, כי, ברדיצבסקי אף הוא מצא לו תלמיד הגון בהלל ציטלין; וטשרניחובסקי גם הוא מצא לו תלמיד, ש, עוד צעד צעד לפנים, יעקב כהן. — טשרניחובסקי כובש את החיים, כובש את האהבה, כובש את הטבע; על-כן אין עוצב עמוק בשיריו, סער מתחולל הם השירים הללו — הכובשים את החיים — תאוה בוערת, ציור פלסטי ואפי — הראיתם מימיכם תאוה בוערת בציור אפי. — ליריקה מועטת בשירי טשרניחובסקי; לא כן יעקב כהן, יש אצל כהן ליריקה אמיתית; יש אצלו, שירי השתפכות ושירי עצב עמוקים. יעקב כהן הוא, אף-על-פי-כן, ריבולציונר ומהפך, לא במובן המדיני והמפלגתי, אלא במובן האינדיבידואליסטי והלאומי... . ברדיצבסקי תובע, שנוי-ערכין ביהדות;

אבל זה אינו דורש טשרניחובסקי. הוא עצמו הוא שנוי־ערכים ביהדות — שנוי ערכים בעולם כלו הוא תובע. המעט לכם אדוני! — ואל תאמרו. כי הגיעו הזרמים הספרותיים עד קצם: הרי לנו טרגיקה יסודית והרי לנו פרובלימות ופרובלימות ישראליות. ופרובלימות ישראליות אינדיוידואליות, וכלום יש עוד יותר מזה? אבל לא! הנה עוד לכם זרם יסודי ועיקרי; זרם, שתופס כל הזרמים ומאחדם יחד — בסנתזיה... אלהים אדירים! כבר לנו גם סנתזיה!

קודם כל קבלה השאלה על־דבר רוח ישראל מהות היהדות ויסוד הלאומיות העברית פתרון יותר מסוים במאמרי העמוקים — הראיתם אצל קלוזנר, מאמר שאינו עמוק ושאלה שאינה עמוקה? — של ד"ר דוד ניימק; ולהבין המאמרים העמוקים האלה בבאורו של המרצה אין מוחנו תופס כלל...

שומעים אנו רק, כי יש שני מיני התיחסיות אל הטבע, האדם והחברה אפשריות הן: השקפת־העולם והשקפת־החיים. הראשונה משיגה את העולם על־ידי צורות התבונה האנושית; ואולם השנייה משיגה את העולם על־ידי התעמקותו של האדם בפנימיותו העצמית.

הראשונה מחשיבה ביותר את האמת ההגיונית ואת המדע; ואולם השנייה מחשיבה ביותר את האמת המוסרית ואת הצדק. הראשונה מוצאת בעולם כחות מגוונים ומרובים שנלחמים זה בזה; ואולם האחרונה מוצאת בעולם יסוד אחדותי מתחלתה. קץ כל בשר! הראשונה יוצרת פוליתאיסמוס, ולכל היותר מונותאיסמוס הגיוני, בעוד שהאחרונה יוצרת מונותאיסמוס מוסרי... ולקלוזנר — נחוץ דוקא מונותאיסמוס מוסרי, ולא חס־שלום הגיוני... הוא אינו מסתפק בשה"י ופה"י — תנו לו ולנפשו התעמקות־דתית, אינדיוידואלית, — תנו לו פרובלימות!

היה איזה זמן משא־ומתן בין הצעירים יושבי ארץ גליציה, אם יש הצדקה לאחיהם הרוסים להתגדל עליהם בעניני ספרות, או לוקחים להם אלה האחרונים בזה עטרה שאינה הולמתם ומתנשאים בחנם. והדבר צריך עיון, כי הפרנהופים והפדרים ודומיהם אינם מבני־בניהם של חיות ואָרטיר, שייר ושור, לא יכחיש גם האדוק שבאדוקי גליציה; ולאידך — גם אתנו

בני הרוסים הרבה ננסים עומדים במקום גדולים ומתראים כגדולים. אחרי רקבון ספרותי ומשטרים בלידעום, שבעל-נפש יקוץ בהם, אין לחפש אצלנו הרבה. עם-הספר יודע לעשות שמות בספרו בכל מקום שהוא . . .

ואחרי כל זה עוד יש איזה הבדל, על-כל-פנים בכמות. יש דברים, שבני ארץ זו לקויים בהם הרבה ובני ארץ אחרת עוד אינם לקויים באלה במדה זו. ישנם דברים, שבגליציה, כלומר, בשוק הספרותי העברי אשר שם, יכולים הם להעשות והם נעשים, וברוסיה ואפילו באמריקה עוד אינם נעשים.

למשל, היה חי לפני איזה זמן בורשה מ"ס אחד, מוכר ספרי-השכלה ביוקר וחובבם, שינפינקל שמו; והוא נסה להוציא לאור ירחון ביבליוגרפי בשם, קרית-ספרי, והיה לזה איזה ערך ואיזו תכנית, אם גם רחוק היה מחכמה ומדע. הוא על-כל-פנים לא נדחק למחיצה שאינה שלו והסתפק בזה אך לציין את הספרים, שמותם ותכנם, במשטר ודיוק. ספר ספר בא על מקומו ועל ציונו; ואם באו שם איזו דברים ספרותיים והערות, לא היו מאת המ"ל, כי אם היו כתובים או מלוקטים מאת אנשים יודעי ספר. בקצרה, היה בזה מעט מתכנית ביבליוגרפית; העורך לא עבר את הגבול . . . לעומת זה הופיע בקרקו, ירחון ספרותי ביבליוגרפי, כולל, השקפה על ספרות ישראל בכל הלשונות (בכל הלשונות!). שם הירחון הוא, ירושלים, ותוכן הענינים מחוברת א. ב. משנה שניה, (מכאן ראיה, שכבר היתה לו שנה ראשונה), יכיל, סקירה כוללת על ספרותינו, מאספינו וירחונינו, והשקפה ספרותית על ספרים חדשים: עבריים, זרגוניים, לועזיים, ועוד ועוד. ואם מעט לך, — כל זה נעשה בידי אדם אחד, — הא לך עוד כרוניקה ספרותית בספרות ובחיים, השקפה ספרותית בספרות הכוללת. — ואין דבר נעלם מעורך הירחון הכוללי הזה, הוא שופט רמות על ספרי מליצה ושיר, תכונה וחשבון, טבע ופלוסופיה; דן בעניני חכמת-ישראל ותולדות הספרות, בתורה ובלשון, במוטר ובדרך-ארץ. כל מחשבה וכל רעיון, שהוציא אדם בספר, הוא שוקל ומעריכו ברוחב בינתו ובידיעותיו אינן-קץ! ולא לבד בדברים הכתובים עברית ויהודית יודע לדרוש ולהסמיך אחרים, כי אם גם בדברים הכתובים בלשון כל עם ועם. בכל הלשונות המתהלכות . . .

והאדם ה,כל-יכול, הוזה, שכל רו לא אניס ליה, אינו משה בן מימון או
 משה שטינשניידר, כי אם איש יהודי, פשוט, שעד עתה, או על-כל-פנים
 עד שנת הוצאת ירחונו, היה נחבא אל הכלים; והנה הופיע בכל גדלו
 וידיעותיו הרחבות וחותם את עצמו בשם יונה קרפל . . .
 והאדון קרפל מכריו ומודיע ומבטיח, שישתדל מצדו לשכלל אורגנו
 לאוצר, שימצא בו גם הסופר והחוקר, שאומנתו בכך, די מבוקשו . . . עזות
 או פתיות ספרותית רבה כמו זו לא ראינו עד היום! — — —

*

*

*

המאמרים האלה נכתבו בברלין, ורשה, ברסלוי ובנוה-שלום במשך שנות
תר"ס — תרפ"א ונדפסו במכתבי-העתים ובמאספים: הזמן, ירחון, העולם,
אודיטה, הצפירה, התקופה, מקלט' וספר-השנה. הקודמים נאספו במחברת
פרי-ספר, ביבליותיקה גדולה, ורשה תר"ע.

נדפס בביח-הדפוס של שפמר בליפסיה
בהשגחת הצנר ולטר ביהי